

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra církevních dějin

Disertační práce

FRANTIŠEK SUŠIL

ŽIVOT, DÍLO A ODKAZ BUDOUCÍM GENERACÍM

Vedoucí práce: Prof. PaedDr. ThLic. Martin Weis, Th.D.

Autor práce: PhDr. Hynek Šmerda
Studijní obor: systematická teologie
Ročník: třetí

České Budějovice 2011

Prohlašuji, že svoji disertační práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Dále prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své disertační práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby disertační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích 31. března 2011

Rád bych na tomto místě poděkoval panu prof. PaedDr. ThLic. Martinu Weisovi, Th.D. za laskavé vedení mé disertační práce, cenné rady a věcné připomínky. Poděkování patří také všem, kteří mě jakýmkoli způsobem podporovali v průběhu mého postgraduálního studia.

Obsah

Úvod	6
1 Obraz doby Františka Sušila	16
1.1 Společensko-náboženské milieu středoevropského prostoru se zvláštním zřetelem k rakouské monarchii	16
1.2 Dynamika filozoficko-teologického milieu „devatenáctého věku“ v Čechách a na Moravě	38
1.2.1 Hlavní představitelé českého myšlení 19. století.....	40
1.2.2 Rozkvět Herbartovy prusko-německé filozofie v rakouském prostředí ..	48
1.2.3 Počátky českých návratů k tomismu – český novotomismus	52
1.2.4 Dynamika katolického filozoficko-teologického myšlení s přihlédnutím k postavě Františka Sušila	62
1.3 Český národní život a jeho písemnictví na Moravě v katolickém církevním prostředí.....	65
1.4 Brněnská diecéze	89
1.4.1 Založení brněnské diecéze	89
1.4.2 Brněnští biskupové 1. poloviny 19. století	91
1.4.3 Vznik brněnského alumnátu a jeho vlastenecký ruch.....	105
2 Život	113
2.1 Čas mládí a zrání: rodina, výchova a vzdělání	113
2.2 Působení v duchovní správě	120
2.3 Činnost učitelská, spolková a organizační.....	126
2.3.1 Kolegové Františka Sušila v brněnském alumnátu.....	126
2.3.2 František Sušil jako vyučující na brněnském alumnátu.....	129
2.3.3 Sušilův vliv	136
2.3.3.1 Sušilova družina	136
2.3.3.2 Spolková a osvětová činnost na Moravě	146
2.3.4 Cyrilometodějská idea a velehradské dědictví u Františka Sušila.....	171
2.4 Sušilův soukromý život a poslední roky života.....	181
3 Teologické dílo a jeho přínos	192
3.1 Překlad Otců apoštolských	194
3.2 Překlad a výklad Nového zákona	204
3.3 Církevní hymny a snahy o opravu kancionálu	221
3.4 Básnická a překladatelská činnost a další drobné teologické práce	230

4 Sušilův odkaz v knihách, člancích a vzpomínkách	249
4.1 Knihy a monografie o Sušilovi	251
4.2 Kapitoly a odkazy k Sušilovi v knihách a monografiích	267
4.3 Články věnované Františku Sušilovi	303
4.3.1 Kroniky, nekrology, řeči u pomníku a řeči panegyrické u příležitosti jeho zádušnin	303
4.3.2 Výroční památky a jubilejní vzpomínky, které se k Sušilově osobě vztahují	312
4.3.3 Odkazy a články, příp. recenze věnované jeho dílu.	328
Závěr	343
Seznam pramenů a literatury	349
Seznam zkratek	408
Seznam příloh.....	409
Přílohy	410
Abstrakt	419

Úvod

V roce 2018 uplyne 150 let¹ od úmrtí kněze a teologa Františka Sušila, který byl jednou z nejvýznamnějších osobností náboženského a vlasteneckého života na Moravě ve druhé třetině 19. století. I to je jeden z důvodů, byť ne hlavní, proč jsme se rozhodli zpracovat toto téma. Vždyť vliv Františka Sušila se ve své době uplatňoval v širokém spektru nejrůznějších oblastí: zejména v pedagogické činnosti; v žácích brněnského alumnátu, které vyučoval, nebo v řadách bývalých žáků a jeho přátel ve spolkové a organizační činnosti. Nesporný vliv Františka Sušila přesahuje i do tehdejší teologie, jeho přínos výrazně přesáhl hranice brněnské diecéze. Zároveň je však nesporné, že toto jeho celoživotní dílo zůstává dnes poněkud stranou pozornosti ve srovnání se Sušilovou národopisnou činností, projevující se zejména sbíráním a zaznamenáváním národních písní po moravském venkově. Zjišťujeme, že sice krátce po Sušilově smrti byl nejprve kladen důraz na Sušilův přínos jakožto teologa a národního buditele, ale již záhy došlo k upřednostňování Sušilova národopisného díla. Této oblasti Sušilova života a díla se však v naší práci nehodláme věnovat. Domníváme se, že v důsledku přílišného zdůrazňování této jeho „příležitostné a prázdninové činnosti“ je trvale opomíjena Sušilova hlavní činnost a dílo, jemuž se po většinu svého života věnoval. Proto tématem této disertační práce je František Sušil zejména jako kněz a teolog, pedagog, učenec a okrajově také jako národní buditel.

Hlavním **cílem předkládané práce** je vytvořit základní prolegomena k Sušilovu životu, dílu a odkazu, která mají posloužit jako podklad pro budoucí badatele. Tato problematika je sama o sobě natolik široká, že si proto v žádném případě nenárokujeme přinést vyčerpávající výčet, natož pak zhodnocení všech politických, náboženských a společenských změn, které se staly během Sušilova života. Pod tímto zorným úhlem je třeba nahlížet i na první kapitulu této kvalifikační práce, která se snaží přiblížit hrubé kontury obrazu doby, v níž František Sušil žil a tvořil. Pro kompletnější pochopení Františka Sušila nemůže být v této práci opomenut ani základní obraz rakouské monarchie ve světle významných událostí, které měly vliv na dobu, v níž Sušil žil

¹ Letopočty Sušilova narození a smrti (1804-1868) nám vymezují období našeho zájmu, přesto však pro pochopení některých souvislostí z jeho života a díla bude třeba na některých místech překročit jeho dolní i horní hranici.

a tvořil, a to z hlediska filozoficko-teologického, literárně-národního a církevně-historického kontextu dějin brněnské diecéze. Vzhledem ke stanovenému rozsahu disertační práce je pochopitelné, že těmto okruhům jsme se nemohli podrobněji věnovat.

V posledních sto padesáti letech se Sušilova osobnost ocitla v zájmu mnoha nejrůznějších badatelů, spisovatelů a zájemců, kteří se lišili jak svým ideovým zaměřením, tak i různou odbornou úrovní a pohledem daným odborným zaměřením. V níže uvedeném přehledu **aktuálního stavu bádání** se v naprosté stručnosti zmíníme jen o nejdůležitějších publikacích, které nám přibližují jeho život a dílo. Na tomto místě tak činíme proto, že podrobný výčet a rozbor Sušilova odkazu v knihách, člancích a nejrůznějších vzpomínkách je předmětem obsahu čtvrté kapitoly této disertační práce.

Bezprostředně po Sušilově smrti shledáváme, kromě velkého množství novinových a časopisových článků, které na něho vzpomínají, několik rozsáhlejších prací, které se zabývají osobou kněze a teologa Františka Sušila. První takovou knihou věnující se Sušilovi je *Životopisný nástin*,² jehož autorem je jeho kolega a o něco mladší vrstevník Matěj Procházka. V tomto životopisném nástinu, který se později stává klíčovým i pro další životopisce a spisovatele, kteří chtějí o Sušilovi pojednat, autor přibližuje zásadní momenty ze Sušilova života, aniž by opomenul zdůraznit jeho zásluhy pro národ i pro církev. Hodnocení Sušilovy osoby a činnosti je však méně kritické, jak ještě bude uvedeno později ve čtvrté kapitole této práce.

Druhým a vůbec nejdůkladnějším a neobjemnějším životopisem je několik let připravovaný *Životopisný nástin*, který napsal rajhradský benediktin Pavel Vychodil.³ Publikován byl r. 1898. Protože Vychodil čerpal v tomto *Životopisném nástinu* aktivně z živých vzpomínek Sušilových současníků a jeho žáků, je jeho životopisná práce bezesporu jedinečným materiálem pro bližší poznání Sušilovy osobnosti, a tak stále zůstává důležitým podkladem i pro současné badatele. Je to doposud nejúplnější Sušilův životopis, obsahující podrobnou „genezi“ jeho děl, která se pokouší o první objektivní a tudíž i „kritické“ zhodnocení Sušilova díla.

Další kniha s rozsáhlejším názvem *Památce Františka Sušila. K stým narozeninám slavného kněze, učence a učitele, prvního starosty Dědictví sv. Cyrila*

² Srov. SUŠIL, F. *Listové sv. Pavla apoštola*. Díl II. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1871. ISBN neuvedeno; Procházkův *Životopisný nástin* se tak v této knize nachází od s. 409 až po s. 447. Srov. PROCHÁZKA, M. *František Sušil. Životopisný nástin*. Praha: Nákladem Dědictví sv. Prokopa, 1871. ISBN neuvedeno.

³ Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*. Brno: Tiskem a nákladem pap. knihtiskárny benediktinů rajhradských, 1898. ISBN neuvedeno.

a *Metoděje*⁴ vyšla v Brně v roce 1904 nákladem *Dědictví sv. Cyrila a Metoděje*. Je to spíše oslavná, „jubilejní“ práce, kterou sestavil Vladimír Šťastný. Jak už z názvu této knihy vyplývá, vychází k 100. výročí Sušilova narození. O pěti příspěvcích, z nichž je složena, bude ještě řeč později.

Čtvrtým neméně důležitým pramenem pro poznání Sušilova života a způsobu jeho práce je sbírka dopisů *Z doby Sušilovy*,⁵ kterou sestavil Pavel Vychodil. Vyšla tiskem a nákladem papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských v Brně v r. 1917 a obsahuje Sušilovy dopisy přátelům a spolupracovníkům včetně odpovědí, které mu byly adresovány. Podle zmínky v předmluvě byla velká většina originálů těchto dopisů ve Vychodilově majetku. Nyní se tyto originály dopisů nacházejí v *Moravském zemském archivu* v Brně ve fondu Benediktini Rajhrad.⁶

Na památku stého výročí příchodu Františka Sušila do brněnského alumnátu vydali bohoslovci v roce 1936 knihu *Po stopách Sušilových*.⁷ V knize jsou otištěny články, které byly nejprve uveřejněny v různých bohosloveckých časopisech, a aby nezapadly, byly zde souborně vydány.

U všech doposud uvedených publikací je třeba mít stále na vědomí, že život a dílo kněží působících v 19. století v českých zemích bylo téměř až do poloviny 20. století nejčastěji vykládáno interprety, kteří se hlásili ke křesťanství a s ním spojenému pohledu na svět. S tím souvisí i jejich poněkud apologeticky zaměřená snaha o vystižení kněžského přínosu pro národní obrození, o obranu veškerého kněžského působení a pochopitelně i o obranu katolické církve v domácím prostředí.⁸ Typickým příkladem právě tohoto přístupu je i nepřilíš objemná kniha *František Sušil*,⁹ kterou v roce 1946 vydal Timotheus Vodička. Její autor převážně apologetickým způsobem hodnotí v deseti kapitolách Sušilovo literární a teologické dílo, aniž by zabíhal do přílišných podrobností. Podle Vodičky, kterého řadíme do okruhu katolických spisovatelů

⁴ Srov. *Památce Františka Sušila. K stým narozeninám slavného kněze, učence a učitele, prvního starosty Dědictví sv. Cyrila a Metoděje*. ŠŤASTNÝ, V. (ed.). Brno: Dědictví sv. Cyrilla a Metoděje, 1904. ISBN neuvedeno.

⁵ Srov. VYCHODIL, P. *Z doby Sušilovy. Sbírká dopisů*. Brno: Tiskem a nákladem papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských v Brně, 1907. ISBN neuvedeno.

⁶ Srov. Moravský zemský archiv (dále MZA), fond E, zn. E6, Benediktini Rajhrad, 1045-1950, č. 200.

⁷ Srov. DVOŘÁK, R. et al. *Brněnští bohoslovci po stopách Sušilových*. Velké Meziříčí: Knihovna Jana Muchy, 1936. ISBN neuvedeno.

⁸ Srov. HANUŠ, J. *Katolický kněz – Příklad Františka Sušila*. In: FASORA, L., HANUŠ, J., MALÍŘ, J. *Člověk na Moravě 19. století*. Brno: CDK, 2008, s. 393. ISBN 978-80-7325-147-5.

⁹ Srov. VODIČKA, T. *František Sušil*. Brno: Nakladatelství Brněnské tiskárny, 1946. ISBN neuvedeno.

„literární renesance“ první poloviny 20. století,¹⁰ se kněží museli vyrovnávat především s podněty, které: „ohrozily národní život v samotných kořenech“ a „přinesly rozdvojení náboženské a politické“.¹¹

Český nacionalismus, který se postupně prosazoval i na Moravě jako obranná reakce na odnárodňování, nebyl prost všech úpadkových momentů, a tak podle tohoto výkladového rámce nerozlišuje kulturní a národní hodnoty. Z tohoto českého nacionalismu, tak postupně vyrůstá základní napětí mezi „národem“ a „církví“, které „se vine až do 20. století“.¹² Právě z tohoto zorného úhlu hodnotí situaci kněze Františka Sušila kromě Timothea Vodičky i další spisovatelé do konce 1. poloviny 20. století. Toto interpretační paradigma se, podle historika Hanuše, začíná pozvolna měnit až ve druhé polovině 20. století, což bylo údajně způsobeno jednak ohrožením církve ze strany komunistického režimu, jednak změněnou celocírkevní situací po II. vatikánském koncilu v 60. letech 20. století.¹³

K dvoustému výročí Sušilova narození vyšly v roce 2004 dvě knihy: *František Sušil, obroditel církve a vlasti*¹⁴ autora Radomíra Malého a sborník příspěvků z konference pořádané městem Rousínov ve spolupráci s Etnologickým ústavem Akademie věd České republiky, která se uskutečnila 8. června 2004 v Rousínově.¹⁵ První knihu vydal Orel – župa Sušilova u příležitosti 200. výročí narození svého patrona. Radomír Malý na sedmdesáti stránkách popularizačním způsobem vypráví

¹⁰ Doposud nejobjemnější studii o Vodičkovi napsal Mojmír Trávníček. Srov. TRÁVNÍČEK, M. Strážce morálky Timotheus Vodička, *Proglas VI.*, r. 1995, č. 6-7, s. 58-61, přetištěno in: *Sdílet věčné. Studie, profily a kritiky*, r. 2000, Olomouc. Srov. také PUTNA, M. C. *Česká katolická literatura (1918-1945)*. Praha: Torst, 2010, s. 1235-1247. ISBN 978-80-7215-391-6.

¹¹ VODIČKA, T. *František Sušil*, s. 8.

¹² HANUŠ, J. *Katolický kněz – Příklad Františka Sušila*, s. 393.

¹³ Rovněž tak tomu bylo i v exilové tvorbě, která živě reagovala na převratné změny, zvláště v oblasti ekumenismu a v hodnocení českých národních dějin i dějin katolicismu. Tento nový přístup se vytváří díky kněžím působícím v Římě – Karlu Vránovi a Karlu Skalickému, jejichž dílem byla tvorba v okruhu časopisu *Studie*. Časopis *Studie* tehdy „sehrál zcela výjimečnou úlohu při formování exilového i domácího katolicismu od 60. do 80. let, byly otištěny texty, které formovaly nové paradigma, v němž již nepřevládaly výkladové stereotypy Vodičkova myslitelského kruhu. V roce 1984 například ve *Studiích* vyšel věcný hodnotící článek Vladimíra Neuwirtha o Františku Douchovi (NEUWIRTH, V. František Doucha. K stému výročí smrti. *Studie*, 1984, č. 96, VI, s. 542-544) *Jungmannovu spolupracovníkovi, překladateli a zakladateli české dětské literatury (vedle Karla Vinařického)*. Neuwirth přirovnává Douchu k osobnostem století dvacátého, k O. F. Bablerovi a Josefu Vašicovi, a spíše se snaží věcně připomenout jeho zásluhy bez standardní kritiky osvícenství, což je markantní posun od předchozího „vodičkovského“ paradigmatu.“ HANUŠ, J. *Katolický kněz – Příklad Františka Sušila*, s. 393-394.

¹⁴ Srov. MALÝ, R. *František Sušil, obroditel církve a vlasti*. Brno: Orel – župa Sušilova, 2004. ISBN 80-85010-65-8.

¹⁵ Srov. *František Sušil (1804-1868), odkaz a inspirace. Sborník příspěvků z konference pořádané městem Rousínov ve spolupráci s Etnologickým ústavem Akademie věd České republiky*. ALTMAN, K. (ed.). Rousínov: Město Rousínov - Etnologický ústav AV ČR Praha, pracoviště Brno, 2004. ISBN 80-85010-65-8.

životní běh Františka Sušila. Pokouší se ve světle složité politicko-církevní situace národního obrození v Brně proniknout do spleťtých vztahů mezi moravskými vlastenci, ať již liberálního nebo konzervativního smýšlení.¹⁶ Kniha neobsahuje poznámkový aparát, a i proto ji řadíme spíše ke knihám popularizačním.

V druhé knize dotýkající se našeho tématu pak stojí za zmínku dva příspěvky. V příspěvku nazvaném *František Sušil a český národopis na Moravě*¹⁷ dává jeho autor Karel Altman z Etnologického ústavu AV ČR poutavým způsobem nahlédnout do Sušilova života, zvláště pokud jde o jeho prázdninový život během profesorského působení na novozákonním stolci brněnského alumnátu. Ve svém textu často zmiňuje nejrozmanitější vzpomínky, které se týkají Sušilova vztahu k jeho přátelům, dále pak k lidem, s nimiž se setkával během svého neúnavného prázdninového sběru národních písní na různých místech Moravy.

V druhém příspěvku s názvem *Sušilova družina a její korespondence v archivním fondu benediktini Rajhrad*¹⁸ autorka Andrea Zobačová, taktéž z Etnologického ústavu v Brně, přináší kompletní představení Sušilovy družiny. Kromě konkrétních ukávek ze Sušilovy korespondence se v závěru příspěvku zaměřila na tyto tři tematické celky: 1) korespondence F. Sušila; 2) dopisy příslušníků družiny; 3) sběry materiálů po B. M. Kuldovi provedené místřínským farářem Janem Halouzkou. Tato Sušilova korespondence je jistě pozoruhodný osobitý literární útvar, který je v dnešním technicky zaměřeném světě silně na ústupu.

Událostí z života a díla Františka Sušila si pak všímá i celá řada autorů v nejrůznějších kapitolách a odkazech vztahujících se k Sušilovi v knihách a monografiích, v člancích, kronikách, nekrolozích, řečech u jeho pomníku, ve dnech výročních památek a v jubilejních vzpomínkách, které se k Sušilově osobě vztahují. Případně se s nimi také setkáváme v odkazech, člancích a v recenzích věnovaných jeho dílu. O nich bude samostatně pojednáno ve čtvrté kapitole této disertační práce.

¹⁶ Malý Sušila jednoznačně řadí mezi konzervativní katolíky, nebo dokonce i mezi ultramontanisty, přesto však s naprostou jednoznačností vyvrací, že by ze Sušilových názorů bylo možno vyvozovat náboženskou nesnášenlivost, nebo dokonce fanatismus.

¹⁷ Srov. ALTMAN, K. František Sušil a český národopis na Moravě. In: *František Sušil (1804-1868), odkaz a inspirace. Sborník příspěvků z konference pořádané městem Rousínov ve spolupráci s Etnologickým ústavem Akademie věd České republiky*. ALTMAN, K. (ed.), s. 30-37.

¹⁸ Srov. ZOBAČOVÁ, A. Sušilova družina a její korespondence v archivním fondu benediktini Rajhrad. In: *František Sušil (1804-1868), odkaz a inspirace. Sborník příspěvků z konference pořádané městem Rousínov ve spolupráci s Etnologickým ústavem Akademie věd České republiky*. ALTMAN, K. (ed.), s. 39-45.

Shledáváme, že příspěvků pojednávajících o životě a díle Františka Sušila je celá řada, byť často obsahují informace jen velmi kusé, s nimiž je dále třeba kriticky pracovat.

Závěrem lze konstatovat, že **doposud neexistuje žádná moderní monografie či komplexní studie**, která by se do větší hloubky, a především na základě dnes dostupných archivních materiálů a odborné literatury, zabývala životem, činností a dílem Františka Sušila.

Pro hlubší proniknutí do našeho tématu bylo třeba v bádání o Františku Sušilovi provést **výzkum pramenů**. Zde jsme na prvním místě čerpali z pramenů nepublikovaných, které jsou uloženy v *Diecézním archivu Biskupství brněnského*, jehož část je deponována v archivu v Rajhradě u Brna.¹⁹ Ten obsahuje listiny, knihy fundací, patentů a nařízení, knihy zápisů, direktáře, katalogy kléru, knihy organizačních, správních a účetních záležitostí, ilustrační dokumenty, různé plány atd. Tyto materiály, až na řídké výjimky, přímo nepojednávají o osobě Františka Sušila, ale pomáhají dokreslit větší či menší detaily doby a prostředí, v němž František Sušil žil.²⁰

Další materiály se pak nacházejí v *Moravském zemském archivu* v brněnských Bohunicích. Jedná se o fondy, ze kterých jsme čerpali informace pro život a působení Františka Sušila a dokumentaci doby, ve které působil: Alumnát Brno 1801-1950, Biskupská konzistoř Brno 1555-1950 (částečně přístupný z důvodu přemístování fondu do Rajhradu), Biskupský ordinariát Brno 1724-1952 (částečně přístupný z důvodu přemístování fondu do Rajhradu).

Další prameny týkající se brněnské diecéze v době Františka Sušila se nacházejí v *Archivio Segreto Vaticano*,²¹ z nichž jsme v této práci také čerpali. Jednalo se zejména o písemné zprávy pravidelně podávané o stavu diecéze – tzv. *Ad limina apostolorum*. Tyto zprávy byly neocenitelným pramenem pro poznání brněnského alumnátu v době, kdy v něm František Sušil působil, protože ne všechna tato hlášení se dochovala

¹⁹ Diecézní archiv Biskupství brněnského, dále BA. Přesný popis v této práci použitých fondů je v Seznamu pramenů a literatury na konci disertační práce.

²⁰ Naše bádání o Františku Sušilovi bylo ztíženou tím, že v současnosti se z MZA přesouvají materiály, které se týkají chodu a vedení alumnátu včetně studijních katalogů, přehledů a registrů. Jak je doslova uvedeno na webových stránkách MZA, tyto materiály jsou omezeně přístupné: „Vzhledem k tomu, že v současnosti neustále probíhá stěhování archiválií do nové budovy (jedná se o cca 60 kilometrů!), nelze považovat zde uváděné údaje týkající se momentální přístupnosti fondu za relevantní.“ <http://www.mza.cz/fondy-a-pomucky.php>, (on-line), citace 5. 12. 2010.

²¹ *Archivio Segreto Vaticano* (dále jen ASV), do češtiny se většinou překládá jako „Tajný vatikánský archiv“.

v brněnském biskupském archivu.²² V *Archivio Segreto Vaticano* je navíc uveřejněn i komentář příslušných dikasterií Sv. stolce, který se již nedochoval ve značně torzovitém brněnském biskupském archivu.

Šlo by jistě namítnout, že další archivní prameny týkající se Františka Sušila by mohly být např. v archivu vídeňské univerzity, která Sušilovi v r. 1865 udělila čestný doktorát. Stejně tak je tomu i v případě archivního fondu carského dvora v Rusku, neboť i zde by se dala nalézt určitá korespondence související s ruským vyznamenáním řádu sv. Anny II. stupně, který Sušil obdržel o dva roky dříve. Jelikož jsou obě tyto skutečnosti mnohokrát a dostatečně zmíněny v novinových a časopiseckých článcích týkajících se Františka Sušila a především pak i v jeho korespondenci vydané Pavlem Juliem Vychodilem, nepovažovali jsme za potřebné provádět archivní výzkum na těchto místech.

V této kvalifikační práci také neopomínáme pracovat s mnohými tištěnými prameny. Jsou to především Sušilovy dopisy vydané jeho druhým životopiscem, rajhradským benediktinem Pavlem Juliem Vychodilem²³ a jejich dodatek vydaný Vilémem Kallabou,²⁴ které nám poskytují naprosto nenahraditelné a detailní svědectví o životě, myšlení a směřování Františka Sušila a jeho přátel a rodinných příslušníků, s nimiž byl v korespondenčním styku. Kromě toho čerpáme z nepřeberného množství časopiseckých a novinových článků z doby, ve které Sušil ještě žil, a pak především z těch, které byly o jeho osobě a díle napsány po jeho smrti. Systematicky jsme prošli všechny články věnované Františku Sušilovi od těch nejstarších až po současnost: počínaje zprávami o jeho úmrtí, proslovy, které byly vysloveny u jeho pomníku či při příležitosti jeho zádušnin, řeči pronesené při výročních památkách a jubilejních vzpomínkách včetně těch článků, které se vztahují přímo k jeho životu a dílu. Přehled všech těchto vydaných pramenů je uveden v *Seznamu pramenů a literatury* na konci této práce.

²² Tak např. ve zprávě biskupa Stufflera z r. 1825 se dozvídáme v šestém paragrafu – *De seminario* o stavu v brněnském alumnátu, tedy v době, kdy jej ještě obýval Sušil jakožto bohoslovec. Srov. *Archivio Segreto Vaticano* (dále ASV), Congregazione del Concilio, Relationes Diocesum (fine sec. XVI. – 1890 circa), N. 151 Brunen, Brno-Brün (Moravia), p. 40.

²³ Srov. VYCHODIL, P. *Z doby Sušilovy. Sběrka dopisů*, 1917.

²⁴ Ty se zvláště týkají Sušilovy rodinné korespondence psané dětem po jeho sestře v letech 1853 až 1867. Vycházely na pokračování v *Časopise Matice moravské* v r. 1911. Srov. KALLAB, V. Nové poznatky ku poznání Fr. Sušila. *ČMM*, r. 1911.

Archivní materiály, které se k osobě Františka Sušila zachovaly, jsou různé povahy a mají i rozdílnou výpovědní hodnotu, čehož jsme si byli vědomi při našem přístupu k nim. To se mohlo odrazit jak pozitivně, tak i negativně v obsahové vyváženosti jednotlivých kapitol včetně „bohatosti“ citačních odkazů. Pokud jde o **kritiku pramenů** je nutno poznamenat, že nám chyběl především fond z pozůstalosti Františka Sušila – jeho osobní knihovna, která je z velké části deponována v minoritské knihovně v Brně, jíž Sušil odkázal většinu svého knižního fondu a kam jsme se přes několikrát žádosti během své práce vůbec nedostali. S podobnými obtížemi jsme se setkali při plánovaném výzkumu knižního fondu alumnátní knihovny, která je deponována v prostorách brněnského biskupství v Brně na Petrově a kde v současné době právě probíhá katalogizace těchto knih. Bylo by jistě zajímavé podrobněji poodkrýt, z jakých knih František Sušil studoval, či případně, do kterých si vpisoval své komentáře, popř. kde zvýrazňoval to, co považoval za obzvlášť důležité. Vzhledem k aktuální nedostupnosti těchto knih tak zůstává stále otevřený prostor i pro příští badatele.

Již existující odborná literatura a pramenná základna nám do jisté míry určila i **strukturu této práce**. Rozčlenění naší práce je ovlivněno jistými mezníky, které měly v životě Františka Sušila podstatnější význam. To je patrné především v období mládí a dospívání, kdy se formují základní názory a charakterové rysy každého jedince. Svůj vliv mělo jistě i prostředí v jeho rodině, v období studia, při němž získal potřebné vědomosti i důležité osobní vazby, které ho provázely po celý jeho život. Sušilova činnost učitelská, buditecká a organizační se musela nutně odrazit i v jeho konkrétním vlivu, který uplatňoval na své žáky a přátele, s nimiž se později setkáváme v četných odkazech. Zároveň také vzhledem k šíři celého Sušilova díla jsme se v této práci museli omezit jen na stručnou charakteristiku jeho teologického díla a přínosu, tedy o jakási prolegomena pro další badatele.

První kapitola této práce se pod různými zornými úhly věnuje stručnému zmapování doby, v níž žil František Sušil. Nejprve zde poznáváme základní společensko-náboženské milieu, které panovalo v zemích rakouské monarchie v kontextu nejvýznamnějších událostí celosvětového významu. V dalších podkapitolách se setkáváme s filozoficko-teologickými myšlenkovými proudy v Čechách a na Moravě, s českým národním životem a jeho písemnictvím na Moravě v katolickém církevním

prostředí. Tento rámeček doby, kam spadá Sušilův život a tvorba, uzavírá stručný nástin brněnské diecéze, její církevní hierarchie a bohosloveckého alumnátu včetně jeho vlasteneckého ruchu.

Druhá kapitola přináší pohled do života Františka Sušila. Nejprve se zabýváme obdobím života před jeho jmenováním profesorem, tj. jeho rodinným původem a výchovou, dobou jeho mládí a vzdělávání až po působení v duchovní správě. Po Sušilově jmenování profesorem novozákonního studia se pak otvírá další etapa jeho života, kterou charakterizují různé aspekty jeho působení: učitelství, organizační a spolková činnost, přínos pro rozšíření cyrilometodějské ideje a velehradského dědictví až po Sušilův soukromý život a poslední roky jeho života.

Ve třetí kapitole systematicky rozebíráme Sušilovo teologické dílo a jeho přínos pro tehdejší i pozdější dobu. Nejprve se zabýváme Sušilovým překladem apoštolských Otců, pak jeho celoživotním dílem, které představuje překlad a výklad Nového zákona, dále pak stručně přiblížíme Sušilovy církevní hymny a snahy o opravu chrámového zpěvu. Nezapomene na jeho básnické i překladatelské aktivity a stručný nástin některých dalších drobných teologických prací spíše popularizačního charakteru.

Závěrečná kapitola se chronologicky věnuje odkazům, které k Sušilovu životu a dílu nacházíme především po jeho smrti. Tato čtvrtá kapitola přibližuje obraz osobnosti Františka Sušila na základě literatury a pramenů, které jsou věnovány jeho osobě. Pro větší přehlednost jsme ji proto pracovně rozdělili do několika podkapitol.

V první fázi této práce jsme se snažili zmapovat problematiku z obecného hlediska tak, abychom získali základní přehled o období, kdy František Sušil žil. Pak následovala druhá fáze, v níž jsme se soustředili na shromáždění odborné literatury, písemných a obrazových pramenů, které se váží k danému období. Určení **metodiky práce** vyplnilo třetí fázi. Poté, co byly shromážděny relevantní zdroje, následovala kritika pramenů včetně jejich chronologické interpretace. S pomocí progresivní metody jsme sledovali události tak, jak na sebe navazovaly. Jak ze samotné struktury naší práce vyplývá, tam, kde jsme mohli čerpat z pramene, byla použita přímá metoda práce. Kde toho bylo zapotřebí, postupovali jsme spíše tématicky než chronologicky.

Formální stránka této kvalifikační práce, její úprava včetně poznámkového aparátu jsou provedeny dle stávajících platných norem pro tvorbu bakalářských a magisterských prací na Teologické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, které se zároveň vztahují i na tvorbu prací disertačních.

1 Obraz doby Františka Sušila

1.1 Společensko-náboženské milieu středoevropského prostoru se zvláštním zřetelem k rakouské monarchii

Život Františka Sušila (1804-1868) zabírá větší část 19. století.²⁵ Lze nějak výstižně charakterizovat či jednoduše uchopit problematiku časového úseku plného tolika změn a zvratů ve všech oblastech politického a společenského života? Je oprávněné se domnívat, že nikoliv. Pokud se o to někdo pokusí, hrozí nebezpečí, že sklouzne ke zjednodušujícímu výpovědnímu paradigmatu, tak jako se to lze dočíst například v jedné z nejnovějších studií historika Martina Gažiho *Římští katolíci mezi „barokním“ katolictvím a „moderním“ katolicismem*,²⁶ který toto období označil za jedno „...z nejtěžších v celých dlouhých církevních dějinách.“²⁷ S tímto jeho názorem polemizuje celá řada historiků, neboť 19. století pro život katolického křesťanstva přineslo také mnoho pozitivních rysů. Vždyť tito historici v souvislosti s tímto stoletím hovoří o období „nové konfesionalizace“.²⁸

²⁵ Nutno poznamenat, že někteří historici hovoří o tzv. dlouhém 19. století, které značně přesahuje rámec letopočtu 1801-1900. V této práci se soustředíme na časový úsek vymezený daty narození a úmrtí Františka Sušila.

²⁶ Srov. GAŽI, M. Římští katolíci mezi „barokním“ katolictvím a „moderním“ katolicismem. In: *Náboženství v 19. století*. NEŠPOR, Z. R. (ed.). Praha: Scriptorium, 2010, s. 16-17.

²⁷ Historik Martin Gaží chce nejspíše tímto svým tvrzením pojmenovat 19. století jako období sekularizace, tedy odnáboženštění společnosti (a to nejen vzhledem k francouzským a německým, ale k celoevropským dějinám), přičemž tím kromě jiného míní přesuny církevního majetku do světských rukou (zvláště pak Základní výnos říšské deputace z r. 1803, tedy odškodnění světských knížat za odstoupení území na levém břehu řeky Rýna a zároveň i „ztrátu“ majetku 25 knížectví-biskupství a 44 říšských opatství), případně také nejrůznější státní zásahy do církevního života (Bismarckův „kulturní boj“ proti církvi – hned v úvodu musíme uvést, že se chceme zabývat církví římskokatolickou, která v tomto období stále ještě ve svých matrikách eviduje většinu populace českých zemí), jako např. kazatelnicový zákon, volba instalace kněží, zavedení občanského sňatku, tvrdý postih politického katolicismu, zákaz jezuitského řádu atd. Srov. tamtéž.

²⁸ „Novou“ nebo „druhou konfesionalizaci“, na rozdíl od „konfesionalizace“, která se vztahuje spíše k období 16. století, charakterizují jednotlivé křesťanské denominace, které napříč všem společenským událostem 19. století, si hájí i nadále své „vlastní“ místo ve společnosti, a které naopak může být ještě v mnoha ohledech silnější a pevnější. Mezi typické znaky tohoto „změněného paradigmatu“ patří čtyři myšlenkové kroky, které již dříve naznačili historici H. Schilling, R. von Thaden, L. Hölscher a v poslední době Olaf Blaschke. Srov. BLASCHKE, O. Argumenty pro zavedení pojmu „druhé konfesionalní období“. In *Teologický sborník*, r. 2001, roč. VII., č. 4, s. 8-24. ISSN 1211-3808; také srov. BLASCHKE, O. Das 19. Jahrhundert: Ein zweites konfessionelles Zeitalter? In: *Geschichte und Gesellschaft*, r. 2000, roč. 26, s. 38-75. K tomu lze přiřadit i charakteristiku brněnského historika Jiřího Hanuše, který tvrdí, že v období tzv. „nové konfesionalizace“ dochází k znovuobjevení zapomenutých

Jak je patrné, uvedená problematika je velmi složitá a její podrobné zpracování by přesáhlo rámec disertační práce jako takové. Proto si tato kapitola neklade – a ani nemůže klást – nárok na vyčerpávající zhodnocení daného období. Spíše se jedná o načrtnutí hrubých kontur obrazu doby, ve které František Sušil žil, učil, bádá a tvořil. Konkrétní jednotlivosti týkající se doby Františka Sušila jsou zpracovány později v souvislosti s životem a dílem Sušila v následujících kapitolách. O jaký obraz doby tedy jde?

Pokusíme-li se o základní či hrubé kontury obrazu 19. století, pak pro mnohé historiky může být spojující to, co vycházelo z předcházejících staletí a projevilo se ve formování západní Evropy. Zde můžeme nacházet podstatné vlivy pramenící ve velkých revolucích:²⁹ nizozemská a anglická v 16. a 17. století – spolu se silnou inspirací revoluce americké,³⁰ revoluce francouzská roku 1789 s jejím dozríváním v liberálně-národních revolucích let 1830 a 1848.³¹ Někteří historici, jako například

forem zbožnosti, jejímž typickými „produkty“ je v 19. století obnova uctívání Mariina a Ježíšova srdce, znovupřátání poutí, v teologii novoscholastika a v architektuře novogotika. Na Moravě pak v souvislosti se Sušilovým programem reprezentuje „novou konfesionalizaci“ renesance cyrilometodějského kultu, v němž „tradicionalizací vznikalo skutečně něco nového“. HANUŠ, J. Devatenácté století jako století druhé konfesionalizace? In *Teologický sborník*, r. 2001, roč. VII., č. 4, s. 3-7. ISSN 1211-3808. Na druhou stranu je nutné připomenout také kritiky konceptu druhé konfesionalizace, mezi něž patří Henning Pahl a Carsten Kretschmann. Srov. také KRETSCHMANN, C.; PAHL, H. Ein „Zweites Konfessionelles Zeitalter“? Vom Nutzen und Nachteil einer neuen Epochen-signatur. In: *Historische Zeitschrift*, roč. 2003, č. 276, s. 369-392.

²⁹ K hlubšímu poznání podstaty evropských revolucí doporučuji studii Karla Skalického *Fenomenologie evropských revolucí*, kde na čtyřech revolučních vlnách poukazuje na prosazování určitého aspektu svobody. Počínaje papežskou revolucí za svobodu církve v impériu, přes revoluci za svobodu křesťana v církvi a ve státě, měšťanskou revoluci za svobodu občana a člověka ve státě, až po proletářskou revoluci za svobodu od zbídačujícího vykořisťování. Srov. SKALICKÝ, K. Revoluční dynamika evropské civilizace. *Teologické texty*, r. 1999, č. 5, s. 149-153.

³⁰ Kupř. Karel Skalický si všímá, že s americkou revolucí do světových dějin vstupuje nový princip legitimování veřejné moci. Cituje *Deklaraci nezávislosti* (z r. 1776), ve které Jefferson formuloval následující: „Považujeme za zřejmé tyto pravdy: všichni lidé byli stvořeni rovnými, jsou obdařeni od Stvořitele určitými nezcizitelnými právy, mezi nimiž je právo na život, na svobodu a na vyhledávání štěstí. Vlády jsou utvářeny proto, aby zajišťovaly tato práva, a jejich spravedlivá moc pochází ze souhlasu těch, jimž se vládne...“ A Skalický tuto deklaraci komentuje: „Podle tohoto prohlášení vláda nepochází z ‚Boží milosti‘, jak tomu bylo po několik staletí jak v západním tak ve východním křesťanském imperiu, ani ze zákonů dějinného vývoje, jenž předurčil průmyslový a zemědělský proletariát vedený jejich předvojem, moudrou stranou a jejím ještě moudřejším vůdcem ke spáse celého lidského pokolení, ale pouze a jedině ze souhlasu těch, jimž vládne. Princip pravdy byl odstaven jako nepoužitelný a byl nahrazen principem souhlasu. Ideologicko-normativní legitimování veřejné moci bylo tu nahrazeno legitimováním pragmaticko-konsenzuálním, jež vyžaduje svobodné a tajné volby ke své verifikaci. Zde tedy byl položen základní kámen moderní parlamentní demokracie, která se pak začala šířit z Ameriky do Evropy a dnes už celého světa. Aristokraticko-vertikální společenský systém založený na principu pravdy je pomalu vytěšňován a nahrazován systémem demokraticko-horizontálním, založeným na principu souhlasu.“ Srov. SKALICKÝ, K. Lidská práva ve společenském kontextu jako hermeneutický problém. *Křesťanská revue*, r. 2001, roč. LXIII., č. 1, s. 2-6; vyšlo též: *Studia theologica* 4, r. 2001, roč. III., č. 2, s. 63-68.

³¹ Podrobněji kupř. srov. BERGERON, L.; FURET, F.; KOSELLECK, R. *Das Zeitalter der europäischen Revolution 1780-1848*. Frankfurt am Main: Fischer Bücherei GmbH, 1969. ISBN 3-596-60026-X; srov. SCHULZE, H. *Staat und Nation in der europäischen Geschichte*. München: Verlag C. H. Beck, 1995. ISBN 3-406-38507-9.

německý medievalista Ferdinand Seibt, sem zařazují i revoluce rané, a za první velkou považují husitství.³² Od Seibta pak český historik Jan Křen přejímá tvrzení, že až teprve v roce 1848 se autentická, z místních podmínek vyrůstající revoluční virulence přelévá přes řeku Rýn a zasahuje i Německo a habsburskou monarchii.³³

Nyní se ještě vrátíme zpátky k dědictví francouzské revoluce, která výrazným způsobem poznamenala osudy a směřování 19. století, téměř ve všech oblastech, církevního života nevyjímaje.³⁴ Samotné myšlenky francouzské revoluce³⁵ zhutněné do okřídleného rčení: svoboda – rovnost – bratrství, podpořené v první fázi i četnými příslušníky nižšího kléru, lze vnímat na výsost pozitivně.³⁶ Téměř každá dobrá myšlenka ovšem časem zplaní či je zneužita k mocenskému boji rozličných diktátorů.³⁷ Nejinak tomu bylo i v druhé a třetí fázi francouzské revoluce, která byla zakončena

³² Seibt v této souvislosti výslovně píše: „Každá z raných evropských revolucí, počínajíc českou a anglickou konče, čerpala své ospravedlnění, nadřazenost ‚práva revoluce‘, nakonec z náboženské sféry. Husité i puritáni věřili, jak v roce 1419, tak v roce 1649, stejnou měrou, že přinášejí nebo obnovují Boží spravedlnost, když se obrátili proti dosavadním univerzálním mocím... Francouzská revoluce pak roku 1789 pro své právní nároky v plném rozsahu přijala zdůvodnění založené na přirozeném právu, ‚osvícené‘ a rozhodně nenáboženské.“ SEIBT, F. *Zrození Evropy*. Praha: Vitalis, 2004, s. 365. ISBN 80-7253-108-5.

³³ Srov. tamtéž, s. 364; a zároveň srov. KŘEN, J. (ed.). *Dvě století střední Evropy*, Praha: Argo, 2006, s. 22-25. ISBN 80-7203-612-2.

³⁴ Již zmíněný historik Martin Gaží poukazuje na Francii a k ní kdysi patřící přídomek „první dcera církve“, což se již nedalo říci po revolučních letech naplněných vraždami, deportacemi tisíců kněží a řeholníků, zákazu křesťanského kultu, krvavých orgií na pranýři gilotiny až po nejhrůznější a „nejhrůznější“ pohanské estrády v pařížské katedrále Notre-Dame, vrcholící Napoleonovou troufalostí žalářovat dokonce samotného papeže Pia VI. (1775-1799). Srov. GAŽI, M. Římští katolíci mezi „barokním“ katolicismem a „moderním“ katolicismem, s. 16-17. Teolog Karel Skalický upozorňuje na důsledky osvícenského deismu, který měl v evropských dějinách svůj ohlas. Předně to byla sžíravá ironie Voltairova, Rousseauův odpor k „náboženství kněze“, jak nazývá katolicismus, pak Kantův odpor ke „klerikálnímu režimu jako panující moci“, to vše přispívalo k podryvání monarchie jakožto vlády „z Boží milosti“. Po pádu první evropské absolutistické monarchie ve Francouzské revoluci „jedna pařížská dívčina bude povýšena na symbol této Bohyně-Rozumu. Tento nový duch začne pronikat...“ a kolik lidí začne „věrně lnout k tomuto v jádře náboženskému vyznání v tak moudrého a dobrého Boha, že stvořil svět tak dokonale, že se o něj vůbec nemusí starat, takže církve a kostely jsou úplně zbytečná vydání“. SKALICKÝ, K. *Za nadějí a smysl*. Praha: Zvon, 1996, s. 23. ISBN 80-7113-150-4.

³⁵ Francouzská revoluce prakticky stála u zrodu občanské společnosti, která oddělila církve od státu a zrovnoprávnila všechny skupiny obyvatelstva. V důsledku toho se stát stal vnitřně sjednoceným pod řízením „profesionálních“ úředníků, což pochopitelně zapůsobilo i na ostatní evropské státy, zvláště pak jak se napoleonské tažení šířilo Evropou. Vzorem pro evropské občanské právo se tak stává Napoleonův občanský zákoník z r. 1804 (Code Civil). Srov. FURET, F. *Francouzská revoluce. Od Turgota k Napoleonovi 1770-1814*. Díl 1. Praha: Argo, 2004. ISBN 80-7203-452-9; srov. ŠAMALÍK, F. *Úvahy o dějinách české politiky*. Praha: Victoria Publishing, 1996. ISBN 80-85605-00-0; srov. SCHULIN, E. *Die Französische Revolution*. 3. Auflage, München: C. H. Beck, 1990. ISBN 3-406-33307-9.

³⁶ Srov. FURET, F. *Francouzská revoluce. Od Turgota k Napoleonovi 1770-1814*, s. 194-197. Podrobněji také srov. SCHULIN, E. *Die Französische Revolution*, s. 76-96.

³⁷ České stanovisko k celé epoše evropských revolucí, které probíhaly jako důsledek „dobré myšlenky“ pragmaticky shrnul Sušilův současník Karel Havlíček Borovský (1821-1856) v okřídleném rčení: „Pouhá revoluce není postačitelny prostředek k dosažení svobody; ona sice, podaří-li se, změní vládu, ale staré obyčejy navrátí se brzy zase s novými osobami.“ Srov. FRAIS, J. *Slavné prohry, slavná vítězství koruny české. Devět kapitol z dějin českého válečnictví*. Praha: Knižní klub, 1998, s. 149. ISBN 80-86155-19-6.

„proslulým převratem“³⁸ 1. konzula republiky v císaře Francouzů Napoleona. Téměř vzápětí obrátil svůj zrak za hranice Svaté říše římské národa německého. Tato říše byla v Napoleonově době nesourodým konglomerátem velkého množství různých států. Formálně císařský titul s určitými výjimkami, po celá staletí, přináležel rodu Habsburků, respektive od Josefa II. rodu habsbursko-lotrinskému. Přesto však faktická moc císaře byla v německých zemích značně omezena a císařové měli podstatný vliv na země ve středoevropském prostoru, spojené s titulem krále českého, rakouského vévody atd. Této situace Napoleon obratně využil a po bitvě u Slavkova v r. 1805 zrušil Svatou říši římskou a r. 1806 pak dal nově vytvořený Rýnský spolek pod svoji ochranu.³⁹ Tyto a další události daly de facto vzniknout státnímu útvaru známému pod pojmem rakouské císařství, respektive od roku 1867 Rakousko-Uhersko,⁴⁰ což byl stát, v němž František Sušil prožil celý svůj život.

Podle Lortze se nové uspořádání Evropy, vzniklé v důsledku politické vůle Napoleona, odrazilo i ve vztahu ke katolické církvi jako mocenské instituci. Mediatizace na německém území nejen znamenala sjednocování sekularizovaných duchovních států a sloučení malých knížectví ve větší celky,⁴¹ Napoleon uspořádával státoprávní politické uspořádání dokonce i mimo německy mluvící oblasti. Ne vždy byly tyto jeho změny přijaty s nadšením, a na Pyrenejském poloostrově byl

³⁸ Jedná se o známý vnitřní převrat, kdy Napoleon po druhé koaliční válce (1799-1801) se stal jediným konzulem, a aby vyvrátil námitky konzervativců, že zpochybňuje monarchii, stal se v roce 1804 císařem a samostatné republiky proměnil v království. Stalo se tak ve stejném roce, kdy se narodil František Sušil. Srov. PLONGERON, B. Von Napoleon zu Metternich. In: *Die Geschichte des Christentums. Aufklärung, Revolution, Restauration (1750-1830)*. PLONGERON, B. (ed.). Freiburg im Breisgau: Herder, 2000, s. 625-626, ISBN 3-451-22260-4; srov. BERGERON, L.; FURET, F.; KOSELLECK, R. *Das Zeitalter der europäischen Revolution 1780-1848*, s. 135-143.

³⁹ Historik Hlavačka k tomu ještě poznamenává: „Vítězství arcivévody Karla na italském bojišti a Angličanů v nábožní bitvě u Trafalgaru nezměnila nic na překerní situaci rakouského císaře, který po vytvoření tzv. Rýnského spolku, jehož 16 členů vystoupilo z říšského svazku, a po drsném nátlaku císaře Napoleona 6. srpna 1806, prohlásil po 844-leté existenci Svaté říše římské její rozpuštění a vzdal se titulu římského císaře. V následujících letech se Napoleon po drtivé porážce Pruska u Jeny a Auerstädtu stal páнем podstatné části kontinentální Evropy. Císaři Františkovi I. dokonce nabídl navrácení Slezska výměnou za pokorné spojenectví, což však bylo ve Vídni odmítnuto.“ HLAVAČKA, M. Rakouská monarchie v „dlouhém“ 19. století (1790-1918). In: *Dějiny Rakouska*. VEBER, V.; HLAVAČKA, M. (eds.). Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 369. ISBN 80-7106-491-2.

⁴⁰ Těmi dalšími událostmi máme na mysli především rozhodující porážku rakouské armády ze 3. července 1866 v bitvě u Sadové v Čechách, kde podlehla Prusku. V pražském míru z 23. července 1866 tak Rakousko souhlasilo se zrušením Německého spolku a slíbilo nevměšovat se do dalšího uspořádání vznikajícího Německa. Ještě citelnější byla ztráta Benátska, které se připojilo k Italskému království. Na základě těchto událostí pak byly v průběhu května 1867 schváleny vyrovnávací dohody uherským sněmem a vzápětí potvrzeny panovníkem při korunovaci na uherského krále. Rakouské císařství tak bylo zreformováno do dualistické podoby. Srov. HÁJEK, J.; HLAVAČKA, M. Obnovení ústavního života a státoprávní boje. In: *Dějiny českých zemí*. PÁNEK, J.; TŮMA, O. (eds.). Praha: Univerzita Karlova – Nakladatelství Karolinum, 2008, s. 264. ISBN 978-80-246-1544-8.

⁴¹ Srov. LORTZ, J. *Storia della Chiesa in prospettiva di storia delle idee. II. Evo moderno*. Quinta edizione. Milano: Edizione Paoline, 1992, s. 368-374. ISBN neuvedeno.

po dlouholeté občanské válce a vzdoru občanů, nucen opustit od snahy o ovládnutí Španělska.⁴² Státy na Apeninském poloostrově formálně sjednotil, církevní stát zrušil a vytvořil tzv. italské království, jehož nominální hlavou byl jeho syn Napoleon II., zvaný Orlik. Po prohrané bitvě u Waterloo r. 1815, Napoleonově vykázání na ostrov sv. Heleny a především po Vídeňském kongresu,⁴³ se Evropa vrací do předrevolučních let. Historik Plongerón však toto tvrzení již nevztahuje na revoluční ideje rovnosti, které byly později impulsem pro celou řadu národních revolucí.⁴⁴ Habsburské monarchii se tak stal největším nepřítelem německý nacionalismus, který později vyvrcholil v prusko-rakouských válkách.⁴⁵

Francouzská revoluce však měla také zásadní dopad na proces sekularizace společnosti.⁴⁶ Podle názoru Pavla Marka se to muselo nutně projevit v důsledku rychle rozšiřujících se měst, které však postrádaly jakýkoliv náznak spojení se „starým světem“, jenž byl prodchnut přímým působením víry a úzce spojován s křesťanskou tradicí. Idea Boha byla často nahrazována ideou „humanity a solidarity a národní

⁴² Kromě této španělské partyzánské války můžeme vzpomenout i na další Napoleonův neúspěch, který představuje jeho nezdar porazit Anglii v r. 1805 a jeho snahu ji následně zničit alespoň hospodářsky. Srov. ZÖLLNER, E. *Geschichte Österreichs*. 8. Auflage. Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 1990, s. 338. ISBN 3-7028-0304-1.

⁴³ K Vídeňskému kongresu podrobněji např. srov. VOCELKA, K. *Geschichte Österreichs. Kultur – Gesellschaft – Politik*. Graz-Wien-Köln: Styria, 2000, s. 174-178. ISBN 3-222-12825-1; srov. LIEBMANN, M. Von Wiener Kongreß bis zur Gegenwart. In: *Österreichische Geschichte*. WOLFRAM, H. (ed.). Wien: Verlag Carl Ueberreuter, 2003, s. 303, 361-364. ISBN 3-8000-3914-1.

⁴⁴ Proti snahám revoluce a na posílení „slabé“ Francie měla posloužit Svatá aliance, kterou tvořilo Rakousko, Rusko a Prusko, což je vzájemně zavazovalo k vzájemné pomoci v případě revolučního či válečného hnutí. Na rakouské straně byla tato evropská politika mistrně podporována intervenčními kongresy pořádanými kancléřem Klemensem Metternichem (1773-1859). Srov. PLONGERON, B. Messianische Metapolitik. In: *Die Geschichte des Christentums. Aufklärung, Revolution, Restauration (1750-1830)*. PLONGERON, B. (ed.), s. 818-819; srov. HLAVÁČKA, M. Rakouská monarchie v „dlouhém“ 19. století (1790-1918), In: *Dějiny Rakouska*. VEBER, V.; HLAVÁČKA, M. (eds.), s. 373-376.

⁴⁵ Podle českých historiků Efmertové a Savického stály proti sobě dvě mocnosti, z nichž tu rakouskou v tomto sporu charakterizuje „krátkozrakost a hloupost“, která neprohlédla Bismarckovy plány. Bismarck krátce po svém nástupu řekl 30. září 1862 členům rozpočtového výboru pruského sněmu památná slova: „Velké otázky doby se nerozhodují řečením a usnesením většiny (...), ale železem a krví.“ Výsledek spojený s Pruskou výhrou nad Rakouskem na sebe nedal dlouho čekat. Srov. EFMERTOVÁ, M.; SAVICKÝ, N. *České země 1848-1918. Od březnové revoluce do požáru národního divadla*. Díl 1. Praha: Nakladatelství Libri, 2009, s. 272. ISBN 978-80-7277-171-4.

⁴⁶ Vždyť můžeme vzpomenout i na francouzské realisty: Honoré de Balzaca a Charlese Dickense, kteří své literární hrdiny úmyslně a často zasazovali do drsného prostředí vykořeněné, industrializované, moderní a od starého světa tak odlišného prostředí, které ovlivňovalo chování a hodnoty chudých i bohatých, kteří zde pospolu a především „nesvorně“ žili. Srov. PLONGERON, B. Messianische Metapolitik. In: *Die Geschichte des Christentums. Aufklärung, Revolution, Restauration (1750-1830)*. PLONGERON, B. (ed.), s. 843-845.

Se vzrůstající sekularizací společnosti ztrácela církev monopol i v mnohých činnostech, které od nepaměti výlučně vykonávala: vedení matrik, uzavírání sňatků, konání pohřbů atd. Právě tohoto se na sklonku svého života dožil i František Sušil, když mu byla, téměř na smrtelné posteli, přečtena zpráva o nově vyhlášeném květnovém zákoně r. 1868, který v rakouské monarchii tyto změny legalizoval. K tomu se však ještě vrátíme v poslední kapitole pojednávající o životě Františka Sušila.

svébytnosti“.⁴⁷ Jsme tak svědky mnohých radikálních společenských změn, které přinesly i nové ideologie a myšlenkové proudy. Jak konstatuje ve své studii např. František Syrovátka, v oblasti kultury a umění byla Evropa 1. poloviny 19. století poznamenána vlnou romantismu, který se projevil v mystickém spojení s přírodou, jejíž nezkrtnost se „odrážela i v rozervanosti lidské duše“.⁴⁸ Svůj ohlas však romantismus našel i v politické sféře,⁴⁹ v hledání nových společenských svazků, včetně objevení příslušnosti k určitému stavu⁵⁰ či národu.⁵¹ Tato touha mohla vyústit až ke snahám

⁴⁷ Podle Marka tak od poloviny 19. století došlo k zásadnímu přechodu ze stavovské společnosti, opírající se o univerzální křesťanskou ideologii, k specifické středoevropské formě moderní občanské společnosti. Tato „*idea moderní občanské společnosti vyvěrá z osvícenství 18. století a spočívá na ideologických fundamentech liberalismu, demokracie a socialismu. Osvícenství vystoupilo s kritikou ideologie a politického mechanismu stavovské společnosti, a proto zásadně revidovalo poměr k náboženským otázkám.*“ To se muselo u člověka nutně projevit i v poměru k náboženství. Náboženství tak pro řadu lidí přestalo mít význam nebo se alespoň ocitlo na druhé koleji. Katolíci z této situace mohli „vyjít“ dvěma způsoby. Část z nich se aktivizovala a chtěla dokázat, že i v industriální společnosti má náboženství pro člověka své místo. Druhá část měla spíše tendenci se uzavřít do „svého světa“ a bránit osvědčené, staré tradice, včetně důrazné separace od nepřátelského světa: „...*katolicismus jakoby se ocitl, obrazně řečeno, v postavení ostrova uprostřed rozbouřeného moře.*“ MAREK, P. Náboženství v období politické diferenciacie české společnosti v druhé polovině 19. století. In: *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století.* HOJDA, Z.; PRAHL, R. (eds.). Praha: Koniasch Latin Press, 2003, s. 192-202. ISBN 80-85917-98-X. Také srov. *Národ místo Boha v 19. a první polovině 20. století.* KAISEROVÁ, K.; VESELÝ, M. (eds.). Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2006. ISBN 80-7044-777-X.

⁴⁸ Příčinu vzniku tohoto jevu nacházíme mj. i ve zklamání z nenaplněných ideálů osvícenství a racionalismu. Po napoleonských válkách a revolucích se totiž vrátily staré pořádky a myšlenky francouzské revoluce a především občanské svobody se nenaplnily. Zároveň také mnohé národy zůstaly roztrženy nebo nadále pod cizí vládou, rozhodující moc a vlastnictví peněz a bohatství zůstávalo nadále v těchž rukou. To vše mohl uzavírat strach z budoucnosti spojený s pocitem vydědění a izolace. Srov. SYROVÁTKA, T. O zrodu romantismu a moderního umění. In: *Distance*. Roč. 2003, č. 1. Přístupné online na adrese:

http://www.distance.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=6&idc=154&Itemid=28, (online), citováno 12. 12. 2010.

Dále pak ke vztahu romantismu a osvícenství doporučuji studii Oldřicha Doskočila. Srov. DOSKOČIL, O. Odraz provinčního nazarénismu v díle Johanna Grusse staršího (1790-1855). In: *Národ místo Boha v 19. a první polovině 20. století.* KAISEROVÁ, K.; VESELÝ, M. (eds.), s. 53-54.

⁴⁹ Jsme zde však také svědky poněkud pozměněné role papežství a snad i „přátelštějšího“ pohledu některých evropských intelektuálních elit na hlavu církve. Tato specifická forma romantismu našla své nadšení pro středověk, pramenící v představě papeže jakožto hlavy nerozděleného křesťanský jednotného světa. Její představitelé tak začali mít smysl pro hodnoty, jimiž osvícenství pohrdalo. Řada významných protestantských spisovatelů a umělců, jako kupř. Clemens von Brentano, bratři Schlegelové a další, konvertovala ke katolictví. Srov. HALAS, F. X. *Fenomén Vatikan*, s. 245.

⁵⁰ Upozorňuji na knihu *Člověk romantismu a jeho svět*, v níž jsou v dobovém přehledu představeny různé profese a stavy, s jejichž pomocí můžeme lépe pochopit ducha romantismu. Kromě „stavu“ učitele jakožto apoštola vzdělanosti, lékaře jakožto postavy vědy přes další a další profese až ke knězi jakožto tomu, který prostřednictvím náboženství pokračuje v boji za zjevenou pravdu proti tlaku moderní doby. Právě zde nacházíme, podle Philippe Boutryho, náboženství, kterému tolik osvícenských filozofů předpovídalo smrt, ba dokonce si ji přálo, které však i přesto zůstává víc než kdy jindy morálním sloupem doby romantismu a zachovává si tak „*svoji moc nad duší, jež mu tradičně náleží, a zároveň získává novou sílu ze zkušenosti Francouzské revoluce, protože bylo pronásledováno a protože se stává duchovním tmelem individualisticky zaměřené společnosti.*“ BOUTRY, P. Kněz. In: *Člověk romantismu a jeho svět.* FURET, F. (ed.). Praha: Vyšehrad, 2010, s. 185-210. ISBN 978-80-7021-818-1.

⁵¹ Podle historika Jana Křena se tato „druhá forma“ romantismu stala inspirací pro národně i politicky radikální hnutí tzv. Mladé Evropy, které „*požadovalo zavedení ústavy a občanských svobod a jehož levice dospěla až republikánství. Iniciativa vzešla z Itálie, kde Giuseppe Mazzini (1805-1872) založil první*

o zásadní společenskou přeměnu. To už se dostáváme k dalšímu proudu 19. století, který označujeme jako nacionalismus.⁵² Vědomí příslušnosti k nějakému národnímu celku nacházíme již ve středověku ve vazbě na určitou feudální autoritu. Až v počátcích 19. století se však tato idea konkretizovala v kulturně-jazykových vazbách a dala tak prostor pro formování novodobého národa, jež definuje skupina lidí, kteří žijí na určitém kompaktním prostoru. Jsme tak svědky utužování jazykových, ekonomických a politicko-kulturních fenoménů, které daly tvořící se novodobé podobě Evropy dvojí tvář. Podle Černého se tak na jedné straně setkáváme s „utlačovanými“ národy, mezi které můžeme řadit slovanské národy, Italy, Bretonce, Iry, Řeky, Finy, Chorvaty, Slováky a Walesany, a na straně druhé národy tzv. „dominantní“, které představují velké evropské národy jako např. Angličany, Francouze, Němce, Rusy, ale také Švédy a Španěly.⁵³

Nesmíme však opomenout zmínit také další proud, který se zrodil již na přelomu 17. a 18. století a nejvýrazněji se projevil během francouzské revoluce. Byl jím politický liberalismus, který se stal mohutným podporovatelem důležitosti svobody

skupinu tohoto druhu, Giovine Italia (Mladá Itálie), která záhy vešla ve styk s podobně smýšlejícími Švýcary, Francouzi a s radikální částí emigrace polské a německé. V českém prostředí se podobný proud objeví až ve 40. letech a Mladé Rakousko vytvoří němečtí básníci z Čech (Moritz Hartmann 1821-1872, Alfred Meissner 1822-1885) teprve v roce 1848.“ Druhý zásadní protipól romantismu se vytvářel tzv. biedermeier, tj. životní styl a umělecký sloh tehdejšího měšťanstva, který se obrací k tomu, co, zvláště v meternichovském policejním Rakousku, „unikalo rezignovaně do nepolitického soukromí“. KŘEN, J. *Dvě století střední Evropy*, s. 88.

⁵² Problematikou křesťanství a nacionalismu ve střední a východní Evropě se z novějších historiků podrobněji zabývá profesor Katolické univerzity v Lublinu Jerzy Kłoczowski (nar. 1924), který ve své studii *Christentum und Nationalitäten in Mittel- und Osteuropa* řeší otázky nacionalismu v Polsku, na Litvě, Ukrajině, Bílé Rusi a též v zemích Rakouska-Uherska. Upozorňuje na mnohonárodnost této monarchie. Vždyť jenom například v uherském království, žili vedle sebe Maďaři, Chorvati, Slováci, Srbové, Rumuni a další skupiny jiných etnik. Po vyrovnání v r. 1867 dochází k nárůstu maďarského nacionalismu, který se projevil i oblasti církevního života. Dodnes s bolestí v srdci vzpomínají příslušníci slovenského národa na tragické události v Černové u Ružomberka, kde maďarským biskupem nominovaný duchovní za četnické asistence světlí Slováky postavený kostel, přičemž celá událost tohoto svěcení měla dohru v strašlivém krveprolití. Ani soužití Čechů a Slovinců s majoritní německou národností v zemích předlitavska nebylo zcela bez problémů. Vzpomeňme jen na vlasteneckého českého biskupa Jana Valeriána Jirsíka, který jen s velkými obtížemi prosazoval myšlenku českého gymnázia ve svém sídelním biskupském městě. Srov. KLOCZOWSKI, J. *Christentum und Nationalitäten in Mittel- und Osteuropa*. In: *Die Geschichte des Christentums. Liberalismus, Industrialisierung, Expansion Europas (1830-1914)*. GADILLE, J.; MAYEUR, J. M. (eds.), s. 686-712; také srov. SCHULZE, H. *Staat und Nation in der europäischen Geschichte*. München: Beck, 1995. ISBN 3-406-38507-9.

⁵³ Toto nové pojetí „utlačovaného“ národa se kromě jiného projevilo také v touze po pospolitosti občanů, kteří si budou rovni před zákonem, přičemž uvnitř tohoto proudu ještě rozlišujeme tzv. francouzské pojetí, které lze charakterizovat jako povinnost vlastence tomuto hnutí sloužit, a pak na další tzv. německé pojetí, jež našlo svoji oporu především u osvícenského filozofa Johanna Gottfrieda Herdera (1744-1803). Ten národ charakterizuje společnými dějinami, zájmy, ale i společným jazykem a lidovou kulturou, k čemuž musíme přidat i právo na vzdělávání v národním jazyce a na realizaci se i v proudu svébytné národní kultury. To však bez docenění vlastní občanské rovnosti každého jednotlivce. Srov. ČERNÝ, V. *Vývoj a zločiny panslavismu*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1995, s. 6-22. ISBN 80-85241-89-7.

jedince, jeho rovných práv, svobody myšlení, projevu i náboženství.⁵⁴ V této souvislosti musíme vzpomenout na hospodářský liberalismus, zvláště v Anglii a ve vyspělých průmyslových zemích,⁵⁵ jenž zdůrazňoval volnost hospodářské soutěže a svobodu trhu bez státních zásahů.⁵⁶ Rozrůstající se propast mezi bohatými a chudými pak přinesla intenzivnější zájem o sociální otázky,⁵⁷ které se týkaly především rozšiřujících se řad dělnictva.⁵⁸ Kromě toho, jak tomu budeme ještě v této práci svědky v souvislosti s Františkem Sušilem, vznikají mnohé křesťanské spolky, které reagovala na prudké změny v sociální oblasti a svou dobročinností se obracely k těm, kteří aktuálně potřebovali pomoc.⁵⁹

Další významnou oblastí, jež může přispět k celkově jasnějšímu obrazu doby, v níž žil František Sušil jsou jednotlivé události, jimiž procházela církev od počátku 19. století až do jednoho z největších „počinů“ Pia IX., jímž byl první vatikánský koncil

⁵⁴ V habsburské monarchii doby Sušilovy liberalismus teprve vznikal a začal se uplatňovat především v řadách inteligence, osvícené části byrokracie (zvláště v Rakousku) a v řadách měšťanstva, počínajícího se měnit v moderní podnikatelskou buržoazii. Toto prostředí vytvořilo podhoubí pro vlastní politickou ideologii – liberalismus, který se již od svých počátků dělil na politický a hospodářský. Politický se obracel „proti stavovským výsadám rodu, proti duchovní nadvládě církve a proti všemoci (a drahotě) absolutistického stát“. Jeho krédem bylo občanská práva a svoboda zakotvená v ústavě (konstituci). Liberalismus hospodářský odporoval státnímu dirigismu a hlásal, že „...hospodářský život má být přenechán volné hře trhu (*laisser faire, laisser passer*) a svobodné konkurenci podnikatelských individualit, jejichž soutěž považoval za optimální cestu rozvoje“. KŘEN, J. *Dvě století střední Evropy*, s. 88.

⁵⁵ Průmyslová revoluce vedla v rámci habsburské monarchie především k industrializaci českých zemí, což se projevilo tím, že česká průmyslová výroba, zejména strojírenství, zbrojařství, sklářství, textilnictví a chemický průmysl, tvořila 60 % celkové výroby v rakouské monarchii (Dolní Rakousko s Vídní, spolu s českými zeměmi a Štýrskem, byly v polovině 19. století hospodářsky nejprogressivnější zemí habsburské monarchie). Jako příčinu lze označit dobrou vzdělanost lidí a zároveň i surovinovou základnu. Rostoucí industrializace měla svůj vliv i na rozvoj infrastruktury, která se nejvíce tvořila kolem velkých měst (Praha, Brno, Plzeň atd.). K průmyslové výrobě se pak družilo efektivní a hlavně intenzivní zemědělství koncentrované v nížinách. Srov. HLAVÁČKA, M. *Rakouská monarchie v „dlouhém“ 19. století (1790-1918)*, s. 395-399.

⁵⁶ Liberalistický princip vycházel z francouzské revoluce, přičemž zároveň akceptoval nemalé rozdíly v oblasti politiky i ekonomie jako neměnné prvky, což charakterizují jejich politické cíle: právní a ústavní stát zajišťující svým občanům základní svobody a prostor pro svobodné podnikání. Ve Francii se pak setkáváme i s tuhým „bojem“ s jejich hlavními odpůrci z řad konzervativců. Srov. MÍČKA, R. *Církev a její potíže s liberalismem a kapitalismem*. In: *Studia Theologica*, r. 2004, roč. VI., č. 4, s. 70-83. ISSN 1212-8570.

⁵⁷ Za všechny pak stačí vzpomenout na „průkopníky“ socialistického hnutí jako např. Pierre Joseph Proudhon (1809-1865), Louis Auguste Blanqui (1805-1881), Karel Marx (1818-1883) a jeho *Kapitál*, který poprvé vyšel v Londýně r. 1848 a ovlivnil dělnické strany ve sjednocení v Mezinárodním dělnickém sdružení, které se formovalo v letech 1864 až 1876, v tzv. I. internacionále. Srov. GADILLE, J. *Politische Freiheiten – Sociale Frage*. In: *Die Geschichte des Christentums. Aufklärung, Revolution, Restauration (1750-1830)*. PLONGERON, B. (ed.), s. 10-16.

⁵⁸ Srov. GALL, L. (ed.). *Bürgertum und bürgerlich-liberale Bewegung im Mitteleuropa seit dem 18. Jahrhundert*. München, 1997. Dále pak k bližšímu poznání středoevropského liberalismu srov. KŘEN, J. *Dvě století střední Evropy*, s. 234-236.

⁵⁹ Jak je v této práci uvedeno v kapitole pojednávající o Sušilově vlivu na jeho družinu, jednalo se např. o spolek katolických tovaryšů, nedělní školu pro dívky atd.

včetně vyhlášení dogmatu o papežské neomylnosti. Poznamenejme však, že prvního vatikánského koncilu se František Sušil již nedožil. Reflexe tohoto koncilu v souvislosti s postavou Františka Sušila je však nutná, neboť znamenala hodnocení odkazu Františka Sušila jeho následovníky a především životopisci.⁶⁰

Osvícenství a francouzská revoluce,⁶¹ napoleonské války a následné teritoriální a politické změny, jak poznamenává historik Georgiev, vedly k sekularizaci, a ty se nutně musely odrazit i ve vnitrocírkevním životě.⁶² Na jedné straně jsme proto svědky rostoucí papežské nezávislosti na katolických panovnících, což se konkrétním způsobem projevilo např. v obnovení jezuitského řádu,⁶³ k němuž Pius VII. přistoupil bulou *Sollicitudo omnium ecclesiarum* v r. 1814. Situace byla ovšem různá, tak např. v tradičně katolických zemích, které se neocitly pod přímou či nepřímou francouzskou vládou, přetrvaly snahy o státní dozor nad církví, a to až do roku 1848. To se projevilo zejména ve snaze omezovat římské zásahy do místních církevních poměrů. McLeod si všímá, že v jiných zemích, zejména v protestantských, vládla náboženská tolerance, která otevřela papeži možnosti uplatňovat svůj vliv, a to tam, kde se ještě udržely katolické menšiny nebo kde v důsledku změn nově vznikly.⁶⁴

⁶⁰ Jako příklad uveďme konec životopisu Františka Sušila od Matěje Procházky, jeho prvního životopisce, který se vyjadřuje ke vztahu Sušila a papežské neomylnosti, byť Sušil zemřel o dva roky dříve, než byla tato věroučná teze přijata za dogma. Podrobněji je pojednáno v kapitole Soukromý život, vyznamenání a poslední roky života.

⁶¹ Na tomto místě stojí za to vzpomenout na jednu z pochybných interpretačních konstrukcí, v níž K. Medřická dává do spojitosti francouzský revoluční příklad s osvícenským myšlením ve střední Evropě, což vychází ze zcela zásadního nedorozumění, vždyť francouzské oddělení náboženského přesvědčení a občanství je na hony vzdálené představě o rakouském občanu, který je v jedné osobě dobrým a pracovitým občanem a zároveň i alespoň matrikovým katolíkem. Srov. MEDŘICKÁ, K. Listy ze stromu svobody. *Mladá fronta*. Praha: 1989. Srov. také HAUBELT, J. *České osvícenství*. Praha: Rodiče, 2004. ISBN 80-86695-53-0.

⁶² Srov. GEORGIEV, J. Mezi svéprávností a poručnictvím. K postavení církví v habsburské monarchii druhé poloviny 19. století. In: *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*. HOJDA, Z.; PRAHL, R. (eds.), s. 169-179.

⁶³ Problematice jezuitského řádu včetně jeho existence v českých zemích bylo věnováno velké množství odborné i popularizační literatury. Z nejnovějších upozorňujeme na dílo Leopolda Škarka mapující na životních osudech P. Josefa Pignatelliho SJ dějiny řádu od zrušení v r. 1773 do jeho plného obnovení v r. 1814. Srov. ŠKAREK, L. *Co bylo po zrušení Tovaryšstva Ježíšova? Životopis Josefa Pignatelliho SJ*. Olomouc: Refugium, 2010. ISBN 978-80-7412-053-4.

⁶⁴ Tento nastíněný příklon však nikterak nelze chápat masově či všeobecně, vždyť můžeme také vzpomenout na součinnost hospodářských, sociálních změn, politických okolností a intelektuálního pokroku, který měl zase za následek, že Bůh byl kupř. pro vzdělané obyvatelstvo moderních měst protestantského Pruska „mrtev“. Intelektuální pokrok spojený s důslednou relativizací křesťanských hodnot, k nimž docházelo již v osmnáctém století, vyvrcholil ve třicátých a čtyřicátých letech století devatenáctého, kde byl veden snad vůbec nejsoustředěnější útok proti ustavené ortodoxii v moderních dějinách víry. K tomu přispěly počáteční snahy podrobit Písmo vědeckému historickému zkoumání. Ještě bezprostřednější dopad měly Feuerbachovy ryze symbolické výklady náboženství vycházející z materialismu, Straussův *Život Ježíšův*, jenž „pomohl“ čtenářům přiklonit se k bezvýhradné náboženské skepsi, což pak v r. 1844 vedlo Marxe k prohlášení, že „kritika náboženství je nyní dokončena“. Můžeme také vzpomenout na hlad po knihách, které tehdy popularizovaly nedávné vědecké objevy

Historik Halas se směle domnívá, že v tomto druhém případě zde katolíci vzhlíželi k Římu, jako ke své jediné opoře, což se později ukázalo jako jejich jediná možnost. Protestantské státy si už podle Halase nemohly dovolit přehlížet hlavu katolické církve.⁶⁵ Zvláště pak po Vídeňském kongresu, kde se ustálila územní podoba Pruska a ukázala se potřeba po reorganizaci církevní správy jeho katolických „částí“ země. Ta byla možná jen v úzké spolupráci s Římem.⁶⁶

Zároveň jsme svědky dalšího důležitého duchovního obratu k němuž došlo především ve třicetiletí 1820-1850, které německý historik Schatz charakterizuje jako obrat k ultramontanismu,⁶⁷ který byl těsně spojen s odvratem od katolického osvícenství a následným příklonem k restauraci.⁶⁸ Není jistě nezajímavé, že hlavní představitelé

a představovaly je v materialistickém a evolučním rámci. Slavným příkladem může být taková Büchnerova *Síla a hmota* (1855) a Haeckelova *Hádanka vesmíru* (1899), které vycházely z odvěkého „sváru vědy a náboženství“, můžeme-li si tu vypůjčit titul jiné neméně vyhraněné polemiky J. W. Drapera, která vyšla r. 1874 v New Yorku. Srov. McLEOD, H. *Náboženství a lidé západní Evropy (1789-1989)*. Brno: CDK, 2007, s. 132. ISBN 978-80-7325-124-6.

⁶⁵ Nejvýznamnějším příkladem této papežovy síly byla jeho vítězství v Prusku, zvláště pak v době, kdy došlo k připojení několika „katolických teritorií“ (Slezska, Poznaňska a teritorií v Porýní), čímž Prusko získalo přibližně čtyři milióny katolických obyvatel. Srov. HALAS, F. X. *Fenomén Vatikán*, s. 285.

⁶⁶ Tato jednání s papežem vyústila r. 1821 v dohodu, která neměla sice právní statut konkordátu, ale svými podmínkami učinila zadost požadavkům obou stran. Prusko však dlouho nedostálo svým závazkům a porušovalo je zvláště šikanou katolíků, zabírání jejich kostelů, jež byly předávány protestantům atd. Nejcitlivější pak působila otázka výchovy dětí z nábožensky smíšených manželství. Tato problematika dokonce kulminovala v uvěznění kolínského arcibiskupa, který svým kněžím nařídil, aby se drželi dispozic daných papežskou bulou. Srov. DREYFUS, F.-G. *Deutschland (1803-1830) – Die katholische Erneuerung*. In: *Die Geschichte des Christentums. Aufklärung, Revolution, Restauration (1750-1830)*. PLONGERON, B. (ed.), s. 707-719.

⁶⁷ Pro bližší pochopení ultramontanismu uvádíme charakteristiku birminghamského církevního historika McLeoda: „Základ ultramontanistického vyznání spočíval ve spojení vysoce dogmatické a antiracionalistické teologie s vroucně citovou zbožností; ultramontanisté dávali přednost životu v každodenním ghettu, v němž se víra mas dala ochránit před nákazou ze strany protestantství či racionalismu.“ McLEOD, H. *Náboženství a lidé západní Evropy (1789-1989)*, s. 68-69; také srov. GADILLE, J. *Politische Freiheiten – Sociale Frage*. In: *Die Geschichte des Christentums. Aufklärung, Revolution, Restauration (1750-1830)*. PLONGERON, B. (ed.), s. 14-21.

⁶⁸ Podle historičky Kristiny Kaiserové jsou reprezentanti ultramontanistického hnutí v českých zemích především dva katolické řády: jezuité a redemptoristé. Svědčí o tom např. německojazyčný dopis provinciála řádu bavorských redemptoristů P. Franze von Bruch, který generálnímu představenému píše 23. září 1863: „Kdo v Rakousku nevyrostl nebo tam dlouho nežil, nedovede si učinit představu o ordinárním duchu, který tam panuje. ... Nekraluje tam ani asketické, ani vědecké vzdělání, a tam, kde věda jest, jde o zastaralý racionalismus jako u P. Haykera, jehož moráky se P. Bengler nemálo zděsil, nebo falešný güntherovský kritický duch.“ Nutno vzpomenout i moravského rodáka z Tasovic u Znojma Klementa M. Hofbauera (1751-1820), který byl výrazným reprezentantem vídeňského ultramontanismu. Jeho neúnavné působení a charisma, včetně schopnosti získávat kvalitní spolupracovníky, z něj učinily katolického reformátora, který výrazně překračoval hranice svého řádu. Život dalšího „Hofbauerova“ redemptoristy, lékaře, spisovatele, konvertity ze židovství, kněze a kazatele Johanna Emanuela Veitha (1787-1876) je zajímavým dokladem komplikovaného konfesního vývoje v rakouské monarchii. Srov. KAISEROVÁ, K. *Exkurz: Římskokatolická církev a Němci v českých zemích*. In: *Náboženství v 19. století. Nej církevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?* NEŠPOR, Z. R. (ed.). Praha: Scriptorium, 2010, s. 101-105. ISBN 978-80-87271-22-3.

tohoto hnutí jako např. de Maistre⁶⁹ a Lammennais ve Francii, Görres⁷⁰ a Phillips v Německu, Donoso Cortes ve Španělsku, Manning v Anglii, George Ward v Irsku – jsou vesměs konvertité, ne nutně z řad protestantů, většinou lidé, kteří přes fázi bezvěrectví zcela novým a osobním rozhodnutím našli cestu do katolické církve. Vždyť stačí vzpomenout na Sušilovu sympatii, kterou pociťoval k mnichovskému proudu reprezentovanému právě Görresem.⁷¹ Dle Schatze papežství, včetně jeho římského dogmatu o papežské neomylnosti, pro ně nepředstavovalo žádnou překážku, nýbrž spíše nový osobní „objev“ a cosi, co v jejich očích mělo nesmírnou důležitost jako odpověď na společenské problémy jejich doby.⁷²

Již citovaný historik dále upozorňuje, že převádět celé církevní hnutí směřující k roku 1870 do formulace „restaurace, kontrarevoluce, posílení autority“ by bylo příliš zjednodušující. Vždyť právě u ultramontanismu dvacátých a třicátých let nacházíme důležitý prvek spočívající na otevřeném populismu, kritice státu, vedoucí až k rozbíjení „prastarého“ svazku oltáře a trůnu. To kulminuje zvláště v myšlení Félicité de Lamennaise (1782-1854),⁷³ dalšího Sušilova současníka a pozdějšího zakladatele „liberálního katolicismu“. Ten se otevřeně hlásil ke spojenectví papežství s národní a náboženskou svobodou, jejímž předpokladem měl být zároveň rozchod státu a církve

⁶⁹ Savojský aristokrat Joseph de Maistre (1753-1821) spatřoval v papežství především svorník tradičních řádů, které se ke své úspěšné obnově nutně potřebují zaštitit duchovní autoritou náboženského rázu, která bude mít nezpochybnitelný, a tedy i neomylný ráz. Tyto své názory, spíše než přesností argumentace vynikající svým stylem, shrnul v knize *Du pape*, která vyšla r. 1817 a vzbudila ve své době vlnu nadšení v řadách čelných politiků prosazujících restauraci, stejně tak jako byla později zdrojem idejí propagátorů papežské neomylnosti v diskuzích, které předcházely vyhlášení prvního vatikánského koncilu. Srov. tamtéž, s. 246-247; také srov. LORTZ, J. *Storia della Chiesa in prospettiva di storia delle idee. II. Evo moderno*, s. 411; srov. *Filosofický slovník*. HORYNA, B.; ŠTĚPÁN, J.; BLECHA, I. (eds.). Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998, s. 254. ISBN 80-7182-064-4.

⁷⁰ Z publikací pojednávajících o Josephu Görresovi (1776-1848), literárním kritikovi, publicistovi, politikovi a profesoru dějin na mnichovské univerzitě, jednomu z exponentů při ustanovování ponapoleonské podoby Německa, z jehož díla se učili přední čeští politici (Stojan, Reyl, Neuschl, Hruban, Fuchs ad.), připomeňme tu, která vloni vyšla. Srov. HEINRICH, J. B. *Joseph Görres (1776-1848): Lze smířit politiku s vírou?* Olomouc: Centrum Alletí, 2010. ISBN 978-80-7412-060-2.

⁷¹ Podrobněji je tato problematika pojednána v kapitole Sušilova družina.

⁷² Srov. SCHATZ, K. *Dějiny papežského primátu*. Brno: CDK, 2002, s. 151. ISBN 80-85959-99-2.

⁷³ F. R. Lamennais – tento katolický kněz nejprve prosazoval ve svém několikasvazkovém díle *Esej* (1817-1823) papežskou neomylnost jako normu pro individuální úsudek v otázkách víry a dovozoval: „Bez papeže není církev, bez církve není křesťanství, bez křesťanství není společnost.“ Později toto své stanovisko změnil a r. 1828 se stal z fanatického monarchisty hlasatelem autority svobodného myšlení. V časopise *L'avenir*, který vydával od r. 1830, požadoval otevření církve demokratickým myšlenkám svobody a odluku církve od státu, její „usmíření“ s moderní civilizací, svobodu tisku, svědomí a vyučování. Do jeho nadšené družiny patřily kupř. Montalembert, Lacordaire, Ozanam aj. Srov. FUMAROLI, M. Chateaubriand, Lamennais, Lacordaire. In: *MemDom*, r. 2003, roč. 17, s. 7-14; srov. WESSELING, K. G. *Lamennais (La Mennais)*. Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon, <http://www.bauz.de/bbkl/l/Lamennais.shtml>, (on-line), citováno 25. 8. 2010; srov. GADILLE, J. Politische Freiheiten – Sociale Frage. In: *Die Geschichte des Christentums. Liberalismus, Industrialisierung, Expansion Europas (1830-1914)*. GADILLE, J.; MAYEUR, J. M. (eds.), s. 15-16, 118, 677.

v ještě těsnějším přimknutí k Římu, „svoboda církve vzhledem ke státu“ a „přervání“ starého svazku politické moci, kterou nahradí „demokratická síla budoucnosti“. ⁷⁴ Aniž byl Lammenais výslovně jmenován, byly v roce 1832 některé jeho názory odsouzeny papežem Řehořem XVI. v encyklice *Mirari vos*. Tak byl dán možný průchod pro pozdější střety mezi ultramontanismem a liberálním katolicismem, k čemuž Řím většinou zaujímal stanovisko pozorovatele. ⁷⁵

Další črtou, ne bezvýznamnou, obrazu doby Františka Sušila, je také vyhlášení dogmatu o Neposkrvněném početí Panny Marie bulou *Ineffabilis Deus* v r. 1854. V Sušilově literární činnosti se vyhlášení tohoto dogmatu odrazilo pouze v jediné reakci, kterou nacházíme v jeho článku *O neposkrvněném početí Panny Marie*, jež uveřejnil v *Blahověstu*. ⁷⁶ Kromě tohoto popularizačního článku, který má pro nás dnes spíše hodnotu jako dokument své doby, neexistuje žádný další odkaz na toto dogma v jeho publikační či vědecké činnosti. Lze se však legitimně domnívat, že jako vyučující v brněnském alumnátě, který se podílel na spoluformování celé generace katolických kněží, s největší pravděpodobností při přednáškách nebo osobních rozhovorech s alumný skutečnost dogmatu reflektoval. Vyhlášení tohoto dogmatu patřilo k jednomu z vrcholů pontifikátu papeže Pia IX., jak o tom hovoří ve své studii francouzský historik Jacques Gadille. ⁷⁷ Jednalo se o první dogma po tridentském koncilu, které navíc nebylo přijato a vyhlášeno ekumenickým koncilem, jak bylo až doposud v takovýchto případech zvykem, nýbrž bylo vyhlášeno z moci papežova úřadu „ex cathedra“.

⁷⁴ Tamtéž, s. 153-154.

⁷⁵ Výjimkou bylo přímé odsouzení velkého teologa Antonia Rosminiho (1797-1855), v jehož případě však šlo především o odchýlení, které vyslovil v knize *Cinque piaghi della Chiesa* svou kritikou církevních poměrů. Později však byl plně rehabilitován a dnes se právem pokládá za jednoho z největších myslitelů své doby. Srov. HALAS, F. X. *Fenomén Vatikán*. Brno: CDK, 2004, s. 247, 286; dále také srov. GADILLE, J. *Politische Freiheiten – Sociale Frage*. In: *Die Geschichte des Christentums. Liberalismus, Industrialisierung, Expansion Europas (1830-1914)*. GADILLE, J.; MAYEUR, J. M. (eds.), s. 17-19; srov. PRINI, P. *Antonio Rosmini. Od nepřijetí k uznání*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma s. r. o., 2006. ISBN 80-86715-53-1.

⁷⁶ Srov. SUŠIL, F. *O neposkrvněném početí Panny Marie*. *Blahověst*, r. 1854, č. 4, s. 13.

⁷⁷ Historik Jacques Gadille k danému doslova uvádí: „Gegen Ende des Jahres 1851 hatte der Papst praktisch gleichzeitig umfassende Konsultationen zu jenen beiden Fragen eingeleitet, die ihm am meisten am Herzen lagen: Mariendogma und Verurteilung der modernen Irrtümer. Bis 1853 war er persönlich darauf bedacht, die beiden Themen miteinander zu verknüpfen, war er doch der Meinung, die Wachhaltung der Erinnerung an die Erbsünde und das vertiefte Verständnis der Menschwerdung seien die wahren Gegengifte gegen die Ansprüche des Rationalismus. Nachdem das neue Dogma unter dem Episkopat auf breite Zustimmung gestossen war, wurde es im Dezember 1854 in einer grandiosen, höchst Bedeutung des höchsten Lehramtes unterstreichenden Zeremonie im Petersdom proklamiert. Ebenfalls 1854 hatte bereits die Bulle *Singulari quadam* die Kirche als vollkommene Gesellschaft, höchste Gesetzgeberin und Garantin jeglicher gesetzgeberischen Tätigkeit des Menschen verherrlicht.“ GADILLE, J. *Pius IX. – Die Drei Höhepunkte des Pontifikats*. In: *Die Geschichte des Christentums. Liberalismus, Industrialisierung, Expansion Europas (1830-1914)*. GADILLE, J.; MAYEUR, J. M. (eds.), s. 24.

Historik Rudolf Svoboda ve studii věnované prvnímu vatikánskému koncilu doslova píše: „Protože v katolické církvi je dogma to, co tvoří podstatu zjevené víry a o čem se již nediskutuje, stala se předmětem debat otázka, zda smí papež rozhodovat o pravdách víry a vyhlášovat je.“⁷⁸ Dále uvádí známou skutečnost, že se papež před vyhlášením dogmatu zeptal většiny biskupů katolické církve, zda s vyhlášením tohoto dogmatu souhlasí, a protože většina z nich souhlasila, dogma vyhlásil sám se silou papežského úřadu: „Vážnost papeže byla taková, že se v církvi nezvedl skoro žádný odpor.“⁷⁹

Jako přednášející na teologickém učilišti brněnské diecéze i jako katolický kněz musel František Sušil reflektovat další význačný dokument papeže Pia IX. *Syllabus errorum*, který byl výsledkem řešení celoevropského problému té doby: střetu „všech novot“ osvícenství, revoluce i liberální sekularizace. Tento dokument byl předložen společně s encyklikou *Quanta Cura* a obsahoval seznam 80 dobových omylů.⁸⁰

Poslední význačnou událostí celonáboženského významu této epochy byl první vatikánský koncil, projednávající mj. otázky papežského primátu a s ním související papežské neomylnosti. Jak jsme již konstatovali na předchozích stranách, prvního vatikánskému koncilu se František Sušil nedožil, ale nutno zdůraznit, že zmínka o tomto koncilu v souvislosti s postavou Františka Sušila je nutná, neboť poznamenala hodnocení odkazu Františka Sušila jeho následovníky a především životopisci.⁸¹ První vatikánský koncil byl bezesporu nejvýznamnější celocírkevní událostí 19. století. Dne 6. prosince 1864, dva dny před vydáním *Syllabu*, Pius IX. poprvé veřejně vyslovil myšlenku svolat všeobecný koncil. Jak uvádí ve své studii slovenský historik Zubko, koncem dubna 1865 se papež zeptal také na názor sedmi biskupů z rakouské monarchie,

⁷⁸ SVOBODA, R. První vatikánský koncil (1869-1870). In: *Dokumenty prvního vatikánského koncilu*. SVOBODA, R.; SKALICKÝ, K.; PAVELKOVÁ, M.; POŠTOVÁ, T.; MACHULA, T. (eds.). Praha: Krystal OP, 2006, s. 9-10. ISBN 80-85929-85-6.

⁷⁹ Tamtéž, s. 10; k bližšímu poznání okolností též srov. JUDÁK, V. Dejinné pozadie vyhlásenia dogmy o Nepoškvrnenom Počatí Panny Márie. In: *Acta facultatis theologicae Universitatis Comenianae Bratislavensis*, r. 2004, roč. IV., č. 4, Bratislava, s. 295-309.

⁸⁰ Nelze zde vyjmenovat všechny dotčené nauky, ale z těch nejznámějších odsouzených „omylů“ jmenujme alespoň: pantheismus, naturalismus, absolutní a umírněný racionalismus, indiferentismus, socialismus, komunismus, bludy dotýkající se křesťanské morálky a liberalismu, zvláště pak křesťanského manželství a různé mylné názory o vztahu církve a státu atd. Srov. GADILLE, J. Pius IX. – Die Drei Höhepunkte des Pontifikats. In: *Die Geschichte des Christentums. Liberalismus, Industrialisierung, Expansion Europas (1830-1914)*. GADILLE, J.; MAYEUR, J. M. (eds.), s. 26. Českojazyčné znění *Syllabu* srov. MIKLÍK, K. (ed.). Tasov: Kritické studium, 1947. ISBN neuvedeno.

⁸¹ Jako příklad uvedme konec životopisu Františka Sušila z pera Matěje Procházky, jeho prvního životopisce, který se vyjadřuje k vztahu Sušila a papežské neomylnosti, byť Sušil zemřel o dva roky dříve, než byla tato věroučná teze přijata za dogma. Podrobněji je o tom pojednáno v kapitole II. 4 Soukromý život, vyznamenání a poslední roky života.

kteří se vyjádřili pozitivně.⁸² Papež zřídil přípravnou komisi kardinálů, při příležitosti 1800. výročí smrti Petra a Pavla před více než 500 biskupy se světil o svém úmyslu a 29. června 1868 vyšla svolávací bula prvního vatikánského koncilu, který byl zahájen – rok a půl po smrti Františka Sušila – 8. prosince 1869. Samotný průběh koncilu včetně projednávaných otázek, zvláště pak problematiku neomylnosti, jejích zastánců a kritiků, vzhledem k rozsahu naší práce není možné na těchto stránkách podrobněji přiblížit, ale jejich zasvěcená reflexe je obsahem celé řady studií a monografií.⁸³ Ve stručnosti snad jen dodejme, že po definování primátu a neomylnosti papeže⁸⁴ byla jednání koncilu ukončena, protože 21. července 1870 vypukla německo-francouzská válka. Francouzská posádka chránila papežský stát od r. 1849, se musela stáhnout domů a brzy poté byl Řím obsazen piemontským vojskem, které znamenalo nejen přerušování koncilu, ale také jednoznačný zánik papežského státu.⁸⁵

Nelze opomenout ani další výraznou konturu přispívající k ucelenější představě o době v níž žil František Sušil. Ta se odráží v již výše zmíněných politických a společenských změnách života církve a zasahovala do dění v rakouské monarchii. Metternichovský režim⁸⁶ ve své vnitřní církevní politice pokračoval v josefinské tradici,

⁸² Srov. ZUBKO, P. První vatikánský koncil a uherský biskup. In: *Duchovní a myšlenkové proměny druhé poloviny 19. století. Sborník příspěvků z vědecké konference konané na Teologické fakultě Jihočeské univerzity 23. února 2006.* SVOBODA, R.; WEIS, M.; ZUBKO, P. (eds.). České Budějovice: JU ČB TF, 2006, s. 48. ISBN 80-7040-900-2.

⁸³ Srov. GADILLE, J. Zuspitigung des Konflikts im Ersten Vatikanischen Konzil. In: *Die Geschichte des Christentums. Liberalismus, Industrialisierung, Expansion Europas (1830-1914).* GADILLE, J.; MAYEUR, J. M. (eds.), s. 27-31; také srov. *Dokumenty prvního vatikánského koncilu.* SVOBODA, R.; SKALICKÝ, K.; PAVELKOVÁ, M.; POŠTOVÁ, T.; MACHULA, T. (eds.). Praha: Krystal OP, 2006. ISBN 80-85929-85-6; BUTLER, C. *Das I. Vatikanische Konzil.* München, 1961, s. 43-48; *První sněm celosvětové církve. První vatikánský koncil 1869-1870.* HANUŠ, J. (ed.). Brno: CDK, 2001. ISBN 80-85959-79-8; srov. ZINNHOBLE, R. *Der lange Weg der Kirche vom Ersten zum Zweiten Vatikanischen Konzil.* Linz: Verlag Wagner, 2005. ISBN 3-902330-12-0; latinský text dekretů 1. vatikánského koncilu srov. DENZINGER, H. *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum.* Freiburg: Herder, 1932. ISBN neuvedeno; k bližšímu poznání dějin teologie 1. vat. koncilu srov. MONDIN, B. *Storia della Teologia. Epoca contemporanea.* Vol. 4. Bologna: Edizioni Studio Domenicano, 1997, s. 235-265. ISBN 978887094.

⁸⁴ Kromě bez potíží přijatých předloh o Bohu Tvůrci, o zjevení, o víře a jejím poměru k vědě, atd. 533 účastníků 18. července 1870 schválilo předlohu o papežské neomylnosti (kromě dvou, kteří byly proti a pětapadesáti, kteří na papežovo dovolení předčasně opustili Řím). Srov. KUBALÍK, J. *Papežská neomylnost a její ohlasy v zemích slovanských, zvláště českých.* Praha: Universum, 1947. ISBN neuvedeno

⁸⁵ Srov. SKŘIVAN, A. (ed.). *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1648-1914.* Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1994, s. 166, 174-176. ISBN 80-85241-57-9.

⁸⁶ Tento režim měl v absolutistickém státě vedle císaře svého hlavního zastávce v konzervativním kancléři a rakouském šlechtici Klemensi Wenzelu von Metternichovi (1773-1859), který nekladl národnímu hnutí zbytečných překážek, pokud se nepodílely na rozkladu monarchie. V českém národním obrození se tak postupně vedle boje za zrovnoprávnění českého jazyka a kultury (vznikají mnohá muzea, knihovny, divadla, nadace atd.) dostávají do popředí i politické požadavky. Podrobněji srov. SCHELLE,

což vedlo k nutnému zostření v dohledu nad nekonformními názory vzdělanců uvnitř církve ze strany státních orgánů a procísařsky orientované církevní hierarchie.⁸⁷ Typickým příkladem byli reformně smýšlející kněží, jak tomu bylo kupř. u charismatické osobnosti Bernarda Bolzana (1781-1848),⁸⁸ který byl zbaven profesury, a u Josefa Michaela Fesla (1788-1863),⁸⁹ jenž byl odstraněn z profesury v litoměřickém semináři a z funkce biskupského konzistorního rady. Přesto i u následující generace nacházíme jakousi pečeť „bolzanovského myšlení“,⁹⁰ která se projevila např. u velkostatkáře a mecenáše Antonína Veitha, filologa a básníka Františka Ladislava Čelakovského, politika Lva Thuna, až po kněze Václava Štulce, Josefa V. Kamarýta a biskupa Jana Valeriána Jirsíka.⁹¹ Jeden z politických představitelů „národa“ František Ladislav Rieger tak dokonce nechal podle Bolzanových zásad vychovávat své děti a považoval jeho školu za „pravou formu českého katolicismu.“⁹² Je otázkou, zda můžeme následující období charakterizovat jako období částečné náboženské obrody

K.; TAUCHEN, J.; VESELÁ, R. (eds.). *Stát a právo v době Metternichově*. Ostrava: Key Publishing, 2009. ISBN 978-80-7418-042-2; srov. HLAVÁČKA, M. Rakouská monarchie v „dlouhém“ 19. století (1790-1918). In: *Dějiny Rakouska*. VEBER, V.; HLAVÁČKA, M. (eds.), s. 373-387; srov. EFMERTOVÁ, M.; SAVICKÝ, N. *České země 1848-1918. Od březnové revoluce do požáru národního divadla*, s. 15-23; srov. LORTZ, J. *Storia della Chiesa in prospettiva di storia delle idee. II. Evo moderno*, s. 373.

⁸⁷ Jistě je podnětné v této souvislosti zmínit, že historik Martin Gaži nepřijímá tezi Jiřího Raka, který tvrdí, že v době vlády Františka II. (1792-1835) byli nositelé reformního hnutí spjatého se jménem Josefa II. postupně umlčováni. Mnozí z nich se totiž na umlčování sami aktivně podíleli. Srov. GAŽI, M. Římští katolíci mezi „barokním“ katolictvím a „moderním“ katolicismem, s. 19.

⁸⁸ Bude o něm pojednáno samostatně v následující kapitole o filozoficko-teologickém mileu 19. století.

⁸⁹ Fesl pro podporu přijetí Bolzanova pojetí katolictví zřídil esoterický kruh – „Společnost Kristovu“ (německy: Christusbund), jejímž cílem bylo stálé sebevzdělávání členů, společné diskuze o aktuálních otázkách a shromažďování příspěvků pro dobročinné účely. Když však při děkovné mši předložil Fesl jakýsi Bolzanův sociální program, stal se tento počín další příležitostí k útoku nejen na Fesla, ale jeho prostřednictvím i na Bolzana. Srov. KAISEROVÁ, K. *Exkurz: Římskokatolická církev a Němci v českých zemích*. In: *Náboženství v 19. století*. NEŠPOR, Z. R. (ed.). Praha: Scriptorium, 2010, s. 99. ISBN 978-80-87271-22-3; zároveň také srov. VEVERKOVÁ, K. K problematice studia osvícenství u nás a pramenů, týkajících se některých Bolzanových žáků. In: *Duchovní a myšlenkové proměny druhé poloviny 19. století*. Sborník příspěvků z vědecké konference konané na Teologické fakultě Jihočeské univerzity 23. února 2006. SVOBODA, R.; WEIS, M.; ZUBKO, P. (eds.), s. 25-46.

⁹⁰ Prodrobněji k tomuto tématu srov. HROCH, M. *Na prahu národní existence*. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 178-181. ISBN 80-204-0809-6; srov. WINTER, E. *Bernard Bolzano a jeho kruh*. Brno: Akord, 1935, s. 193-231. ISBN neuvedeno; BAYEROVÁ, M. *Bernard Bolzano: evropský rozměr jeho filosofického myšlení*. Praha: Filosofia, 1994. ISBN 80-7007-053-6; srov. VEVERKOVÁ, K. *Dílo Antona Krombholze a jeho význam pro reformní teologické myšlení v Čechách*. Brno: L. Marek, 2004, s. 11-59. ISBN 80-86263-47-9.

⁹¹ Této význačné postavě náboženského a národního života v jihočeském regionu bylo věnováno několik publikací. Na prvním místě uvedme dílo nestora české církevní historiografie Jaroslava Kadlece. Srov. KADLEC, J. *Jan Valerián Jirsík: biskup českobudějovický*. České Budějovice: Sdružení sv. Jana Neumanna, 1993. ISBN 80-901602-0-4. Dílčí problematika spojená s postavou biskupa Jirsíka neunikla ani pozornosti diplomových prací obhájených na TF JU v Českých Budějovicích. Srov. HUŠEK, R. *Priority pastorační činnosti Jana Valeriána Jirsíka*. Vedoucí práce Alois Křišťan, obhájeno 2004. České Budějovice: Jihočeská univerzita - Teologická fakulta – Katedra praktické teologie.

⁹² Srov. HEIDLER, J. (ed.). *Příspěvky k listáři dra Frant. Lad. Riegra II*. Praha: ČAVU, 1926, s. 473. ISBN neuvedeno.

v Rakousku, vždyť církev neměla před sebou právě snadné úkoly, a to i přesto, že se křesťanství oproti nedávné době vrátilo na „výsluní“. Jak upozorňuje Svoboda, bylo třeba předně vyrovnat se s dědictvím časů, které v církevní politice praktikovaly myšlenky osvícenství, josefinismu, febronianismu a galikanismu, jejichž důsledkem měl být pokus odcizit jednotlivé místní církve a věřící od základů víry a Petrova stolce, nebo dokonce vytvořit samostatné církve podřízené státnímu doзору.⁹³ Nesmíme však zapomínat, že církev byla i nadále pod přísným dohledem rakouského státu, který výrazně ovlivňoval ustanovování nových biskupů v rámci monarchie, a později dokonce zasáhl i do průběhu papežské volby.⁹⁴ Zároveň jsme ve stejné době svědky pokusu církve pozitivně se vyrovnat s novými vlivy a požadavky doby, pokusu o hledání styčných bodů mezi katolicismem a moderní dobou.⁹⁵ Jejich neúspěch a doktrinální odsouzení poněkud poznamenaly i následující generaci v hledání nových cest.⁹⁶ V r. 1819, kdy se František Sušil s nejvyšší pravděpodobností rozhodoval pro kněžskou dráhu, dochází v Rakousku k jistému narovnání mezi papežskou stolicí a habsburskou monarchií v průběhu císařovy římské audience u Pia VII.,⁹⁷ což se konkrétně projevilo r. 1820 v povolení kongregace redemptoristů. Na přelomu dvacátých a třicátých let bylo také usnadněno působení jezuitů a některým tzv. „starým“ řádům a řeholím byla

⁹³ Srov. SVOBODA, R. První vatikánský koncil (1869-1870). In: *Dokumenty prvního vatikánského koncilu*, s. 8-9.

⁹⁴ Lze vzpomenout na volbu papeže Pia X., kdy došlo k zásahu krakovského arcibiskupa Puczyny, který jménem císaře Františka Josefa I. vznesl proti jednomu z kandidátů, kardinálu Rampollovi, tzv. císařské veto. Na základě této zkušenosti se později papež Pius X. rozhodl potrestat církevním trestem exkomunikace každé takové zasahování do průběhu volby papeže. Srov. GELMI, J. Pius X. (1903-1914). In: *Papežové. Od sv. Petra po Jana Pavla II.* GELMI, J. (ed.). Praha: Mladá fronta, 1994, s. 252-260. ISBN 80-204-0457-0; RENDINA, C. *I papi. Storia e segreti*. 6. edizione. Roma: Newton & Compton editori, 2003, s. 780-785. ISBN 88-8289-070-8.

⁹⁵ Historik Tomáš Petráček nabízí jako příklad této činnosti kupř. Tübingenskou školu zastoupenou J. A. Möhlerem (na kterého se často odvolával Sušil ve své korespondenci s přáteli), Görres a Dollinger v Mnichově, Rosmini v Itálii, Lammenais, Lacordaire a Montalambert ve Francii, Bolzano či Günther v Rakousku. Srov. PETRÁČEK, T. Česká církev, výzvy 19. věku a pražská provinční synoda roku 1860. In: *Neklidem k Bohu: náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870-1914*. Plzeň: Arbor vitae, 2006, s. 30. ISBN 80-86300-58-7.

⁹⁶ Jako vrchol této stagnace někteří označují pontifikát papeže Pia IX. a charakterizují ho intelektuální nečinností či přinejmenším netvořivostí v oblasti teologického i filozofického myšlení. Srov. tamtéž; Hanz Küng jde ještě dál a dokonce pojmenovává Pia IX. jako: „...citově labilního muže s povrchním teologickým vzděláním, který nebyl obeznámený s moderními vědeckými metodami“ a svůj soud uzavírá změnou papeže Pia, „...tohoto egocentrika obklopeného úzkoprsmými poradci“, z liberálního reformátora na politického a teologického reakcionáře a nepřítele lidských práv, způsobeného v důsledku revolučních událostí r. 1848, které zasáhly většinu Evropy, včetně Itálie a postihly samotného papeže i papežský stát. Srov. KÜNG, H. *Katolická církev. Stručné dějiny*. Bratislava: Slovart, 2003, s. 188. ISBN 80-7145-751-5; podnětnější je studie *Pius IX. in der katholischen Literatur seiner Zeit* Rudolfa Zinnhoblera, který nabízí pohled na Pia IX. v přehledu katolické literatury jeho doby. Srov. ZINNHOBLER, R. *Der lange Weg der Kirche vom Ersten zum Zweiten Vatikanischen Konzil*, s. 17-65.

⁹⁷ Srov. VOCELKA, K. *Die Familien Habsburg und Habsburg-Lothringe: Politik – Kultur – Mentalität*. Wien: Böhlau, 2010, s. 312-332. ISBN 978-3-205-78568-2.

navrácena některá výsadní práva, což však nezměnilo trvale platný zákaz udržovat samostatné kontakty se zahraničím.⁹⁸

V revolučním roce 1848 zaujala rakouská hierarchie alespoň zpočátku vyčkávací strategii vzhledem k očekávaným změnám státní politiky a zároveň se snažila utlumit reformní nálady v řadách svého duchovenstva,⁹⁹ o čemž svědčí případ samotného Františka Sušila, který v té době vyučoval v alumnátu a byl pod výhrůžkou propuštění z profesorského místa svými představenými důrazně vybídnut, aby žádným způsobem nevstupoval do revolučních událostí.¹⁰⁰ Na rozdíl od vídeňského arcibiskupa Mildeho,¹⁰¹ který zachovával v bouřlivých událostech přísnou zdrženlivost, k čemuž měl své důvody,¹⁰² jeho kolega pražský arcibiskup Alois Josef von Schrenck (1802-1849, v úřadě 1838-1849) se poměrně aktivně zastával národních práv českého lidu, a tak i u sochy sv. Václava na Koňském trhu sloužil mši sv. pro obhájce konstituce.¹⁰³ Po ní veřejně prosil za zdar jednání českého poselstva odnášejícího do Vídně zásadní požadavky: rovnoprávnost češtiny s němčinou, společný sněm koruny České, zrušení roboty, svobodu tisku a další.¹⁰⁴ Zanedlouho i přední český kněz, intelektuál a vlastenec, vydavatel *Blahověstu*, do něhož přispíval i Sušil, vyšehradský probošt, Václav Štulc (1813-1887) sloužil mši při zahájení Slovanského sjezdu¹⁰⁵ a radikál Jan

⁹⁸ Srov. GAŽI, M. Římský katolictví mezi „barokním“ katolictvím a „moderním“ katolicismem. In: *Náboženství v 19. století*. NEŠPOR, Z. R. (ed.), s. 20.

⁹⁹ Srov. URBAN, O. *Česká společnost 1848-1918*. Praha: Svoboda, 1982, s. 113-115. ISBN neuvedeno; srov. také CONZEMIUS, V. *Österreich-Ungarn (1830-1860)*. In: *Die Geschichte des Christentums. Liberalismus, Industrialisierung, Expansion Europas (1830-1914)*. GADILLE, J.; MAYEUR, J. M. (eds.), s. 327-331.

¹⁰⁰ O této problematice bude podrobněji pojednáno v kapitole František Sušil jako vyučující na brněnském alumnátě.

¹⁰¹ Arcibiskup Milde nedovedl říci po svržení Metternichova režimu nic jiného, než že oběžníkem ze 17. března vyzval své kněžstvo, aby zachovalo klid a do běhu událostí nezasahovalo. Podrobněji srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. Praha: Zvon, 1991, s. 194-198. ISBN 80-7113-003-6.

¹⁰² Zvláště ve Vídni a Štýrském Hradci docházelo k bouřím proti jezuitům a redemptoristům, v nichž byly spatřovány Metternichovy nástroje a byly považováni za zvlášť rozhodné odpůrce konstituce. Nová vláda následně oba řády zrušila. Nejen občané, ale i církve se zvedla a v proudu revoluce vyjádřila své požadavky. Konstituce byla příležitostí, která mohla vést k osvobození církve ze státního poručení, a z řad vídeňských kněží proto vzešly mnohé rezoluce. Srov. KŘEN, J. (ed.). *Dvě století střední Evropy*, s. 96-97.

¹⁰³ Ve Vídni byly požadavky zaměřeny především proti absolutistickému spoutání církve, kdežto v Praze byl Schrenk stoupencem umírněné konstituce. Mnozí kněží se aktivně účastnili tehdejšího národně revolučního pohybu, někteří dokonce i toho nejradikálnějšího, za což byly později tvrdě pronásledováni. Srov. tamtéž, s. 97.

¹⁰⁴ Srov. EFMERTOVÁ, M.; SAVICKÝ, N. *České země 1848-1918. Od březnové revoluce do požáru Národního divadla*, s. 41-57.

¹⁰⁵ Slovanský sjezd v Praze byl v červnu 1848 uspořádán jako protiváha k frankfurtskému sněmu a právě během něho došlo ke střetům, v nichž se „utkala“ zvláště mládež s policií, což později přerostlo dokonce i v rozhodný zásah císařského generála Windischgrätze. Srov. BĚLINA, P.; KAŠE, J.; KUČERA, J. P. *České země v evropských dějinách (1756-1918)*. Díl 3. Praha: Paseka, 2006, s. 171-172. ISBN 80-7185-793-9.

Arnold (1785-1872) na počátku svatodušních bouří. Desítky kněží i řeholníků se pak aktivně účastnily „*chaotického výlevu studentsko-dělnicko-měšťanského odporu*“ vůči generálu Windischgrätzovi a jeho dělům kolem Prahy.¹⁰⁶ Byl to zase další kněz, Sušilův přítel Karel Alois Vinařický (1803-1869), který se vydal k tomuto generálu prosit za ušetření Prahy. Ještě před tím, v půli května, zdejší kněžstvo vystoupilo pod vedením Vincence Františka Náhlovského (1817-1891), rektora lužického semináře v Praze, s programem katolického reformismu, v němž adresovalo vysokým církevním hodnostářům své požadavky.¹⁰⁷ Jak zdůrazňuje Jan B. Lášek, tento program, který podpořily i Havlíčkovy *Národní noviny*, spočíval např. v zavedení lidového jazyka do liturgie, zrušení povinného celibátu, demokratizace církve zřízením kněžských synod a dalších myšlenkách.¹⁰⁸

Podobné volání se ozývalo i z Moravy, bylo však mírnější, protože nevycházelo od katolických osvícenců, ale od kněží Sušilovy družiny. František Dědek (1821-1874), kaplan ve Zvoli, v Klácelových *Moravských novinách* doporučoval zakládat *Katolické jednoty*, organizovat poutě na Velehrad, pořádat porady duchovenstva jako přípravu na synody, které měli svolat biskupové, a tak umožnit věřícímu lidu aktivně se podílet na církevní správě, podobně jako tomu bylo i ve správě státní.¹⁰⁹ K tomu ještě dodává

¹⁰⁶ Srov. EFMERTOVÁ, M.; SAVICKÝ, N. *České země 1848-1918. Od březnové revoluce do požáru Národního divadla*, s. 58-81.

¹⁰⁷ Pro bližší seznámení více doporučuji studii Jana B. Láška. Srov. LÁŠEK, J. B. František Náhlovský und das Reformprogramm vom Jahre 1848 zur Erneuerung der Kirche in Böhmen. In: *Modernismus - historie nebo výzva? Studie ke genezi českého katolického modernismu*. LÁŠEK, J. B.; KUČERA, Z. (eds.). Brno: L. Marek, 2002, s. 98-134. ISBN 80-86263-35-5; dále pak srov. *Živý odkaz modernismu*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference, pořádané Husitskou teologickou fakultou univerzity Karlovy v pražském Karolinu dne 29. listopadu 2002. KUČERA, Z.; KOŘALKA, J.; LÁŠEK, J. B. (eds.). Brno: L. Marek, 2003. ISBN 80-86263-42-8; srov. KUČERA, Z. *Hoře a milost. Ke kořenům teologie církve radikálního modernismu*. Brno: L. Marek, 2002. ISBN 80-86263-19-3.

¹⁰⁸ Srov. LÁŠEK, J. B. František Náhlovský und das Reformprogramm vom Jahre 1848 zur Erneuerung der Kirche in Böhmen. In: *Modernismus - historie nebo výzva? Studie ke genezi českého katolického modernismu*. KUČERA, Z.; LÁŠEK, J. B. (eds.). Brno: L. Marek, 2002, s. 98-134. Náhlovského slova měla výrazný národní akcent, zvláště v těch pasážích, které pojednávaly o zřízení – na svou dobu „revolučního“ – českého „velvyslanectví“ v Římě nebo o zvýšení počtu diecézí. Mnohé z těchto požadavků, byť byly reálné, byly na tehdejší dobu příliš radikální. Podle Náhlovského se však neměly vynucovat násilnou formou, ale jejich schválení mělo být ponecháno biskupům a budoucí synodě. Proto doporučoval k tomuto účelu založit i časopis *Archiv pro církevní reformy*, konat kněžské porady po celé zemi a zřídit přípravný výbor pro kněžskou synodu. Tento program pak schválila kněžská schůze a předložila arcibiskupu Schrenckovi a dalším církevním hodnostářům k posouzení. Srov. URBAN, O. *Česká společnost 1848-1918*, s. 113-114; srov. PUTNA, M. C. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 145-148.

¹⁰⁹ V rámci českých zemí se k tomuto „aktivnímu“ duchovenstvu hlásila značná část inteligence z řad laiků. To nás nemůže překvapit, vždyť právě „katoličtí intelektuálové“ byli tradičními nositeli a prohlubovateli českého cítění, počínaje od 17. století. Srov. kupř. FRÝDL, D. *Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky. Snaha o reformu katolicismu v Čechách a na Moravě*. Praha: L. Marek, 2001, s. 22-32. ISBN 80-86263-15-0; srov. MAREK, P. Počátek českého politického katolicismu v letech 1848-1918. In: *Český politický katolicismus 1848-2005*. FIALA, P. (ed.). Brno: CDK, 2008, s. 9-22. ISBN 978-80-7325-155-0.

pražský historik Miroslav Hroch, že přestože občas docházelo k určitému napětí mezi některými katolickými duchovními a Jungmannovou „družinou“, šlo spíše o drobnosti než o převažující jev.¹¹⁰ Navíc je třeba mít stále na vědomí, že většina hierarchie i značná část kněžstva, i přes „značnou bouřlivost“ r. 1848, patřila stále ke konzervativnímu táboru, a to i přesto, že v církevních záležitostech zaujala protiabsolutistické stanovisko.¹¹¹ Odstranění omezení církevní svrchovanosti bylo cílem, který přetrval revoluci a mohl být o rok později vyhlášen rakouskou biskupskou konferencí. Na této konferenci konané na jaře r. 1849 předsedal tehdy ještě salzburský arcibiskup Bedřich ze Schwarzenbergu (1809-1885, pražským arcibiskupem 1850-1885), po jehož boku byl i pozdější vídeňský kardinál Joseph Othmar Rauscher (1797-1875), právě zde byly nově formulovány zásady vztahu církve a státu, kterým o rok později vyšel vstříc nový, katolický císař. Ten konečně ukončil stav tzv. „policejní církve“, který byl ve svých základech ustanoven již za Josefa II. Císařská nařízení z 18. a 23. dubna 1850 tak byla prvním významným vítězstvím církve, kterými František Josef I. odstranil předchozích sedmdesát let trvajících tzv. *placetum regium*, tedy schvalování činnosti a veřejných projevů církevních hodnostářů státními orgány. Zveřejňování papežských ediktů a biskupských pastýřských listů napříště nepodléhalo žádnému mimocírkevnímu schvalování.¹¹²

Další neopomenutelnou událostí patřící do rámce doby, v níž žil František Sušil, bylo uzavření konkordátu mezi Sv. stolcem a rakouským císařstvím, k němuž došlo r. 1855, po pět let trvajících snahách. Tento konkordát, jak uvádí historik Victor

¹¹⁰ Hroch píše: „Mezi Jungmannovými aktivitami... byla snaha přímo získat sympatie a podporu církevní hierarchie. To se mu částečně podařilo v případě litoměřického biskupa Chlumčanského. Když se pak stal biskupem Hurdálek, navrhol Jungmann Markovi, aby sepsal nějakou ódu na svého biskupa: ‚...položte mu na srdce, aby Čechům otcem byl a seminaristy k češtině měl.‘ Skutečný důvod Jungmannova zájmu o jazykovou výchovu duchovních však tkvěl jinde: počítal s tím, že znalost češtiny se může šířit také prostřednictvím duchovenstva, a kaplani, kteří nebudou dobře ovládat spisovnou češtinu, nebudou schopni naučit česky ani své farníky.“ HROCH, M. *Na prahu národní existence*. Praha: Mladá fronta, s. 196. ISBN 80-204-0809-6.

¹¹¹ Srov. KŘEN, J. *Dvě století střední Evropy*, s. 96-99; srov. BERGERON, L.; FURET, F.; KOSELLECK, R. *Das Zeitalter der europäischen Revolution 1780-1848*, s. 262-295; zajímavý podnět přináší K. Veverková na příkladě P. Antonína Krombholze. Srov. VEVERKOVÁ, K. *Dílo Antona Krombholze a jeho význam pro reformní teologické myšlení v Čechách*, s. 77-81.

¹¹² Kontakt duchovenstva s Římem už nadále nebyl podrobován státní kontrole a císař také zrušil státní dohled nad předpisy o podobě bohoslužeb. To co následovalo po bouřlivém roce 1848, který přinesl zvláště ze strany nižšího kléru tlak na demokratizaci a modernizaci vnitřních poměrů v církvi, byla obnova církevní soudní pravomoci, jejímž nutným důsledkem bylo i upevnění církevní disciplíny a potlačení hlasů volajících např. po zrušení celibátu. Do tohoto rámce patří i vnitřní církevní reformy, které formulovali reformní kněží. Ty totiž nezapadaly do protirevolučního kurzu tzv. „druhé restaurace“, k níž se v r. 1848 obrátil papež Pius IX. (1848-1878). Srov. LABOA, J. M. *La chiesa e la modernità. L'ottocento*. Díl 1. Roma: Jaca Book, 2003, s. 138-139. ISBN neuvedeno; srov. EFMERTOVIČ, M.; SAVICKÝ, N. *České země 1848-1918. Díl I. Od březnové revoluce do požáru Národního divadla*, s. 174.

Conzemius ve své studii *Rakousko-Uhersko v letech 1830-1860*, v sobě ve skutečnosti již od začátku skrýval zárodek možných budoucích konfliktů a jeho celkové přijetí bylo více než rozpačité. Liberálové ho považovali za nepřijatelný ústupek státu vůči církvi, takže vlastně došlo k posílení antiklerikálních nálad v části společnosti. Někteří biskupové zase považovali výklad některých článků za málo jasný a konečně liberální kněží a inteligence jej vnímali jako nežádoucí z důvodu zbytečného svázání církve státem.¹¹³ Josefinské „spoutání“ církve bylo zrušeno a stát uznal značnou část kanonického práva,¹¹⁴ což paradoxně je dnes mnohými hodnoceno jako nejanachroničtější část politiky neoabsolutistického režimu, jímž byl stvrzen hierarchický ráz církve a aliance trůnu a oltáře dostala novou podobu.¹¹⁵ Odplatou církevních představitelů za toto zvláštní privilegované postavení byla „nezdravá oddanost státu a dynastii“.¹¹⁶ V Rakousku sice neprobíhal otevřený „kulturní boj“ jako v Prusku nebo ve Francii, ale existoval i zde skrytý, občanský, ale částečně i státně prováděný „Kulturkampf“,¹¹⁷ jehož cílem bylo omezit moc církve.¹¹⁸ Jeho prvním

¹¹³ Srov. CONZEMIUS, V. Österreich-Ungarn. In: *Die Geschichte des Christentums. Liberalismus, Industrialisierung, Expansion Europas (1830-1914)*. GADILLE, J.; MAYEUR, J. M. (eds.), s. 327-331; k římské „konkordátové politice“ v celoevropském pojetí srov. GADILLE, J. Politische Freiheiten – Sociale Fragen. In: *Die Geschichte des Christentums. Liberalismus, Industrialisierung, Expansion Europas (1830-1914)*. GADILLE, J.; MAYEUR, J. M. (eds.), s. 10-14.

¹¹⁴ V třiceti šesti člancích této mezistátní dohody byl kromě jurisdikce biskupů nad kněžstvem znovu obnoven církevní dozor nad veškerým nižším, částečně i středním katolickým školstvím a také manželské právo bylo opět svěřeno církvi. Církvi byla také navrácena správa církevního fondu a právo církevní cenzury. Především však byla církvi navrácena naprostá autonomie na celém území habsburské monarchie. Srov. POKORNÝ, J. Rakouský a český „kulturkampf“. In: *Národ místo Boha v 19. a první polovině 20. století*. KAISEROVÁ, K.; VESELÝ, M. (eds.), s. 130-131; srov. BERGERON, L.; FURET, F.; KOSELLECK, R. *Das Zeitalter der europäischen Revolution 1780-1848*, s. 276-281.

¹¹⁵ Uzavření konkordátu a jeho rozpracování do rakouské legislativy v letech 1855 a 1856 tak nesporně představovalo nejzaší mez pokusů o restauraci absolutní moci „oltáře a trůnu“ v českých zemích 19. století. Srov. KŘEN, J. *Dvě století střední Evropy*, s. 97.

¹¹⁶ Jiří Pokorný tuto nezdravou oddanost církve státu a císaři charakterizuje: „*Za to ovšem přísahali biskupové věrnost císaři a zavazovali se, že budou podporovat veřejný pořádek a oznamovat vše, co by mohlo znamenat nebezpečí pro stát. Vedle této vnitropolitické úlohy měl konkordát působit i na zahraničí, měl získávat sympatie pro Rakousko v jižním Německu a dokonce konkurovat přitažlivosti pravoslavní na Balkáně.*“ Konkordát byl přijat s rozpaky. Měl své přirozené zastánce (podle Grillparzera to byly především ženy, děti, faráři a Tyroláci), ale i své tvrdé odpůrce, především mezi katolíky bolzanovského ražení, na „nepotřebné břemeno konkordátu“ si stěžoval dokonce i kardinál arcibiskup Schwarzenberg. Do tábora nejzásadnějších odpůrců patřili zcela pochopitelně „staří“ josefinisté a hlavně liberálové, kterým vadilo, že církev byla povolána státem „*jako stejně oprávněná mocnost k společnému ujařmování ducha.*“ POKORNÝ, J. Rakouský a český „kulturkampf“. In: *Národ místo Boha v 19. a první polovině 20. století*. KAISEROVÁ, K.; VESELÝ, M. (eds.), s. 131-137.

¹¹⁷ Podle slov již výše jmenovaného Jiřího Pokorného se rakouský „kulturkampf“ dá „...vlastně úplně ztotožnit s bojem proti konkordátu.“ Tamtéž, s. 130-131; k témuž také srov. LIEBMANN, M. Von der Dominanz der katholischen Kirche zu freien Kirchen im freien Staat – vom Wiener Kongreß 1815 bis zur Gegenwart. In: *Österreichische Geschichte*. WOLFRAM, H. (ed.). Wien: Verlag Carl Ueberreuter, 2003, s. 385-387. ISBN 3-8000-3914-1.

¹¹⁸ Tomáš Petráček právě zde vidí úhelný kámen, skrze nějž můžeme lépe pochopit kořeny moderního českého nevěrectví, které se mnohem více odráží v antikatoické interpretaci českých dějin než v násilné rekatolizaci či problematice mistra Jana Husa a hnutí, které následovalo. Srov. PETRÁČEK, T. Česká

zábleskem byl „průlom“ do konkordátu, k němuž došlo již 8. dubna r. 1861 v tzv. protestantském patentu, který zrovnoprávnil nekatolické církve a překročil tak hranici josefínského tolerance, čímž také „...narušil symbolickou hegemonii katolické církve“.¹¹⁹ Počínaje prosazením „májových zákonů“ v r. 1868¹²⁰ byl opět podstatně omezen vliv církve: stát sám upravil manželské záležitosti a interkonfesijní poměry, začalo se formovat nové státně-církevního práva. V zásadě šlo o omezení vlivu církve na společnost a o jistou formu její podřízenosti státu, což se konkrétně projevilo ve státem vyhrazeném vetu při obsazování církevních hodností, dále ve školství, které bylo vyhlášeno za nekonfesijní a byl v něm zrušen dozor církve, a v manželském právu, kde bylo církevní právo nahrazeno státním. Druhé májové zákony z r. 1874 přinesly zesílený státní dozor ze strany ministerstva kultu a místních státních autorit, což bylo završeno znovuzavedením státního dozoru nad církvemi i jejich majetkem. Církev tak ztratila velkou část svých privilegovaných práv, ale k odluce od státu nedošlo. Přes odpor jednotlivých biskupů se rakouská hierarchie jako celek s těmito zákony nakonec smířila.¹²¹

církev, výzvy 19. věku a pražská provinční synoda roku 1860. In: *Neklidem k Bohu: náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870-1914*, s. 37.

¹¹⁹ K tomuto „průlomu“ došlo, podle slov Jiřího Georgieva, v první řadě na základě vytrvalého úsilí protestantů v uherské části monarchie, což dokládají protokoly ze zasedání ministerské konference ve Vídni ze srpna 1859. Právě tento protestantský patent se tak stal „magnou chartou evangelické církve“ a zásadně změnil status helvétského a augsburského vyznání. Tak se z trpěného spolku stala uznaná korporace zbavená dřívějších omezení, pocházejících ještě z josefínských časů. Právě pro příště samostatně spravovat vlastní záležitosti výslovně upravoval již 1. § patentu: „*Die Evangelischen des augsburgischen und helvetischen Bekenntnisses sind berechtigt, ihre kirchlichen Angelegenheiten selbständig zu ordnen, zu verwalten und zu leiten.*“ Srov. GEORGIEV, J. Mezi svéprávností a poručníctvím. K postavení církví v habsburské monarchii druhé poloviny 19. století. In: *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*. HOJDA, Z.; PRAHL, R. (eds.), s. 171.

¹²⁰ Pro upřesnění je dobré si uvědomit, že tyto kroky představují významné momenty v „kulturkampfu“ a podnikly je rakouské vlády v době, kdy byl český národ zaměstnán chystanou oslavou položení základního kamene Národního divadla. Na počátku 19. století totiž divadlo představovalo jedno z hlavních ohnisek politického života – bylo obvyklé, že se v divadelní zápletce hledaly paralely se současností, repliky postav se chápaly jako politická prohlášení a z představení se často stávaly bouřlivé manifestace. Odtud již nebylo daleko k tomu, aby se v r. 1850 ustanovil výbor pro zřízení Národního divadla, který ve svém programu zdůraznil vzdělávací poslání budoucího českého národního divadla v ohledu politickém. Což zároveň představovalo i nástroj a symbol boje za svobodu národa. K tomu jistě přispělo i to, že se stavělo z výtěžku celonárodní vlastenecké sbírky. Srov. THIESSOVÁ, A. M. *Vytváření národních identit v Evropě 18. až 20. století*. Brno: CDK, s. 119. ISBN 978-80-7325-118-5; také srov. *Divadlo v české kultuře 19. století. Sborník symposia poř. Ústavem teorie dějin umění ČSAV a Nár. galerií v Plzni 10. - 12. 3.1983*. FREIMANOVÁ, M. (ed.). Praha: Národní galerie, 1985. ISBN neuvedeno; srov. JANÁK, J. *Morava v národním a politickém ruchu 19. století*. Brno: Maticе moravská, 2007. ISBN 978-80-86488-03-5; srov. ŠAMALÍK, F. *Úvahy o dějinách české politiky*. Praha: Victoria Publishing, 1996. ISBN 80-85605-00-0.

¹²¹ K bližšímu poznání reakce církve na oba májové zákony v letech 1868 a 1874 srov. LIEBMANN, M. Von der Dominanz der katholischen Kirche zu freien Kirchen im freien Staat – vom Wiener Kongreß 1815 bis zur Gegenwart. In: *Österreichische Geschichte*. WOLFRAM, H. (ed.), s. 382-391; stejně tak srov. CONZEMIUS, V. Österreich-Ungarn (1830-1860). In: *Die Geschichte des Christentums*.

Samozřejmě, že pro vykreslení obrazu doby Františka Sušila bychom se mohli věnovat ještě podrobně projevům tehdejšího náboženského života mezi prostým věřícím lidem, např. fenoménu náboženských poutí,¹²² stejně tak i životnímu stylu měšťanstva (tzv. *biedermeier*),¹²³ a dalším jistě podnětným otázkám, které by nám přiblížily dobu, v níž žil a pracoval František Sušil. V tomto případě bychom však byli nuceni zacházet do přílišných jednotlivostí, které by přesáhly rámec této úvodní kapitoly.

Liberalismus, Industrialisierung, Expansion Europas (1830-1914). GADILLE, J.; MAYEUR, J. M. (eds.), s. 330.

¹²² K problematice náboženských poutí srov. např. OHLER, N. *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. Praha: Vyšehrad, 2002. ISBN 80-7021-510-0; srov. POLC, J. V. *Svaté roky (1300-1983)*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2000. ISBN 80-7266-041-1; srov. *Wallfahrten in der europäischen Kultur: Tagungsband Pöchlarn, 26.-29. Mai 2004*. DOLEŽAL, D.; KÜHNE, H. (eds.). Frankfurt am Main: Lang, 2006. ISBN 3-631-54996-2.

¹²³ K bližšímu vysvětlení slova *biedermeier* např. srov. LORENZOVA, H. Český *biedermeier* a náhrobní poezie. In: *Fenomén smrti v české kultuře 19. století, Sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století. Plzeň, 9. – 11. března 2000*. LORENZOVA, H.; PETRASOVA, T. (eds.). Praha: Koniasch Latin Press, 2001, s. 153-154. ISBN 80-85917-79-3.

1.2 Dynamika filozoficko-teologického milieu „devatenáctého věku“ v Čechách a na Moravě

Popsat či zhodnotit filozoficko-teologické milieum 19. století v Čechách a na Moravě s přihlédnutím k širšímu rámci středoevropského území není vůbec snadné jak pro tak mnohé a hluboké duchovně-myslitelské proměny, které se v této době odehrály, tak také i proto, že každý odborník může poukázat na jiné priority a jiné důležité souvislosti tohoto procesu. Proto je nutné hned v úvodu této kapitoly uvést, že zde vybíráme jen určitá data, určité osoby a filozoficko-teologické směry a nenárokujeme si předkládané informace vykládat vyčerpávajícím způsobem. Chceme-li správně reflektovat filozoficko-teologické dění tohoto období, je nutné se v našem bádání alespoň ve stručnosti zabývat obdobím, které mu bezprostředně předcházelo, a které významným způsobem ovlivnilo všechny oblasti společnosti, církev nevyjímaje. Abychom mohli pochopit tak malý prostor, jakým je beze sporu střední Evropa, je třeba na ně nenahlížet izolovaně: smysluplnými se stávají, teprve jsou-li nahlíženy jako organická součást přímého historického okolí, regionu, Evropy a světa. Proto by bylo třeba se nejprve zaměřit zvláště na ty události, proměny a tíhnutí, které zcela zásadním způsobem přetvořily či ovlivnily náboženské smýšlení a dění Evropy.¹²⁴ Nabídka na tomto poli je široká – není jen jedna historická Evropa, ale svou Evropu či její tvář má skoro každý (velký) národ, stejně jako každý ideový proud a každá doba.

Jan Křen si všímá, že do velkého dělení evropského kontinentu bývá často zařazován ještě další člen: „*Střední Evropa jako zvláštní zóna nebo region; poprvé byl tento pojem užit patrně v roce 1815 vídeňským mírovým kongresem pro prostor dnešního Německa a Beneluxu (Europe intermédiaire)*.“¹²⁵ Podle Jenö Szücsa je pak střední Evropa zeměpisně západním okrajem východní Evropy, strukturálně či historicky pak východním okrajem Evropy západní.¹²⁶ Uveďme ještě Masarykův výměr střední Evropy jako pásma mezi Německem a Ruskem (Antony Polonsky sem zařadil také Rakousko).¹²⁷ Rovněž dílo Piotra S. Wandycze *Střední Evropa v dějinách*

¹²⁴ Srov. CONGAR, Y. Die Lehre von der Kirche. Vom Abendländischen Schisma bis zur Gegenwart. In: *Handbuch der Dogmengeschichte*. SCHMAUS, M.; GRILLMEIER, A.; SCHEFFCZYK, L. (eds.). Freiburg i. Br.: Herder, 1971, s. 81-113.

¹²⁵ KŘEN, J. *Dvě století střední Evropy*, s. 22.

¹²⁶ Srov. SZÜCS, J. Skica třech historických regionů Evropy. In: *Západní, východní a střední Evropa jako kulturní a politické pojmy*. HAVELKA, M.; CABADA, L. (eds.). Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2000, s. 116-137. ISBN 80-7082-706-8.

¹²⁷ Srov. KŘEN, J. *Dvě století střední Evropy*, s. 22.

od středověku do současnosti, se přiklání k polskému a z části i k maďarskému hledisku, kde se projevuje přítomný zřetel projektovaný do minulosti. Tak se autor omezuje na trojici Československa, Polska a Maďarska a zcela ponechává stranou rakouské a východoněmecké země.¹²⁸ Věcně však bývá vymezován středoevropský region rozdíly – více proti Východu než proti Západu. Česká historička Pavla Horská například podala charakteristiku středoevropské průmyslové oblasti 19. a 20. století, do níž zahrнула Slezsko, Sasko, české a rakouské země i západní části Uher s městy jako Vratislav, Katovice, Drážďany, Lipsko, Praha, Brno, Vídeň, Budapešť.¹²⁹ Existují však i četné pokusy vymezit střední Evropu jako specifickou krajinu kulturní, v níž se – také jen do určité míry – za organický celek považuje habsburská monarchie.¹³⁰

Jistě by bylo také třeba přihlídnout k nezanedbatelné přerušovanosti a různě se proměňující kontinuitě národa, jak upozorňuje H. Thomson. Hospodářský, sociální, vzdělanostní a obecně kulturní vzestup české národní společnosti byl zvláště od poloviny 19. století obdivuhodně rychlý a všestranný. Ztroskotaly sice všechny pokusy o prosazení české státní autonomie, ale česká politika se orientovala na drobnou každodenní práci, která přinesla například ucelený systém českého vzdělání od nejnižších stupňů škol až po univerzitu a vysoké školy technického a uměleckého směru. Současně se rozvíjí česká věda a technika.¹³¹ Postupně se vytvářela česká občanská společnost, opírající se o obecní a městskou samosprávu, o síť spolků a dobrovolných organizací i systém politických stran, který v zásadě přetrval až do konce 1. republiky. Češi patřili na přelomu 19. a 20. století k sociálně nejvyspělejším národům bez státu v tehdejší Evropě.¹³² Mimořádně dynamické byly taktéž proměny v umělecké kultuře.¹³³ Šíře, hloubka a různé vzájemné interakce těchto jednotlivých

¹²⁸ Srov. WANDY CZ, P. S. *Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti*. Praha: Academia, 1998. ISBN 80-200-0657-5.

¹²⁹ Srov. HORSKÁ, P. *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-409-3.

¹³⁰ Křen k tomu ještě dodává: „...dříve to byla jedna z představ velmi vlivných v Rakousku, v poslední době se to však zase zpochybňuje.“ KŘEN, J. *Dvě století střední Evropy*, s. 23.

¹³¹ Srov. THOMSON, S. H. *Czechoslovakia in European History*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1953, s. 168. ISBN nevedeno; srov. EFMERTOVÁ, M.; SAVICKÝ, N. *České země 1848-1918. Díl I. Od březnové revoluce do požáru Národního divadla*, s. 183-194, 323-339.

¹³² Srov. ZOUHAR, J. Česká filozofie v národním životě konce 19. století. In: *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity*, B 42, Brno, 1995, s. 1-2.

¹³³ K této problematice například srov. RUSKOVÁ, D. *Přehled evropských dějin kultury a umění. Kapitoly o kultuře chování a jednání*. 3. rozšířené vydání. Hradec Králové: Gaudeamus, Univerzita Hradec králové, 2005. ISBN 80-7041-499-5; srov. *Dějiny kultury a civilizace Západu 19. století*. HANUŠ, J. (ed.). Brno: CDK, 2002. ISBN 80-7325-006-3; srov. *Neklidem k Bohu. Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870-1914*. FILIP, A.; MUSIL, R. (eds.); v evropském kontextu pak srov. např. PIJOAN, J. *Dějiny umění*. Vol. 9. Praha: Odeon, 1983. ISBN 80-207-0098-6; srov. EFMERTOVÁ, M.; SAVICKÝ, N. *České země 1848-1918. Díl I. Od březnové revoluce do požáru*

vlivů a proudů jsou pochopitelně z historického hlediska zmapovatelné. Na následujících stránkách se alespoň ve stručnosti pokusíme nastínit, jak se v tomto období vyvíjela česká filozofie a teologie, s přihlédnutím k postavě moravského kněze Františka Sušila.

1.2.1 Hlavní představitelé českého myšlení 19. století

K tomu, abychom lépe pochopili české myšlení vztahující se k 19. století, je třeba představit některé nejvýznamnější osobnosti této epochy, jež jsou úzce svázány s naší zemí.¹³⁴ Zároveň je třeba hned na začátku vymezit okruh našeho zájmu v tom směru, že se nebudeme zabývat osobnostmi, jejichž plodnost se projevila i na poli literárním a kulturním – typickými představiteli jsou například Jan Kollár nebo Josef Jungmann¹³⁵ – ale především se poohlédneme po tom českém myšlení, které se úzce vztahuje k filozofii a teologii. Vzhledem k tomu, že na počátku 19. století většina české inteligence psala ještě německy, není vůbec překvapující, že díla takových postav, jako jsou Dobrovský, Bolzano, Smetana a mnozí další, jsou napsána převážně v němčině.¹³⁶

Vůdčí postavou českého národního obrození, od jehož narození uplynulo v roce 2003 čtvrt tisíciletí, je rozhodně po zásluze Josef Dobrovský (1753-1829).¹³⁷ Dobrovského celoživotní vědecké dílo vycházelo z osvícenské etiky intelektuální činnosti, kterou charakterizovala individuální oduševnělost, rozumová kritika a smyslová zkušenost.¹³⁸ To vše se odráží v jeho vědecké práci, jež začala v roce 1788. Svým zaujetím pro pravdu a svou kritičností vyvolával u mladší generace dojem

Národního divadla, s. 260-270, 441-449; srov. LNĚNIČKOVÁ, J. *České země v době předbřeznové 1792-1848*. Praha: Libri, 1999. ISBN 80-85983-27-3.

¹³⁴ Jako úvod do této problematiky můžeme doporučit studii Karla Skalického *Prolegomena k budoucí filosofii českých dějin*. Srov. SKALICKÝ, K. *Prolegomena k budoucí filosofii českých dějin*. *Studie*, 1978, č. 55, s. 23-55; vyšlo též v polském překladu srov. časopis *Więź*, r. 1993, roč. XXXVI., č. 2 (412), s. 67-91; dále pak srov. KAMPITS, P. *Malé dějiny rakouské filozofie – mezi zdáním a skutečností*. Praha: Consordia, 1995. ISBN 80-901389-5-0; srov. BEDNÁŘ, M. *České myšlení*. Praha: Filosofia – nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, 1996. ISBN 80-7007-088-9.

¹³⁵ Této problematice se věnuje např. studie *Die Slawisten und Ethnographen*. Srov. MÁCHA, K. *Glaube und Vernunft: Die Böhmische Philosophie in geschichtlicher Übersicht*. Teil II. (1800-1900). München: K. G. Saur Verlag, 1987, s. 25-34. ISBN 3-598-20131-1.

¹³⁶ Srov. TINKOVÁ, D. *Mezi psem a vlkem. Osvícenské přišelí v české historiografii*. In: *Post tenebras spero lucem, Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*. LORMAN, J.; TINKOVÁ, D. (eds.). Praha: Casablanca, 2009, s. 20-21. ISBN 978-80-903756-6-6.

¹³⁷ K bližšímu poznání Dobrovského doporučuji kupř. srov. TÁBORSKÝ, J. *Reformní katolík Josef Dobrovský*. Brno: L. Marek, 2007. ISBN 978-80-87127-00-1; srov. HAUBELT, J. *České osvícenství*. Praha: Rodiče, 2004, s. 403-420, 482-483, 509-516, 528-564. ISBN 80-86695-53-0; srov. MACHOVEC, M. *Josef Dobrovský*. Praha: Akropolis, 2004, s. 15-26. ISBN 80-7304-045-X.

¹³⁸ Srov. MACHOVEC, M. *Josef Dobrovský*, s. 15-26.

nevlasteneckého cítění. Byl obhájcem svobody myšlení a vědeckého úsudku a také nesmlouvavým kritikem. Kritiku pokládal za veřejnou záležitost potřebnou pro vědecký výzkum a pro zlepšení společenských poměrů. Neuznával časté předsudky a legendy tehdejšího náboženského života, přesto však byl hluboce věřícím člověkem.¹³⁹

Jeho náboženské myšlení lze rozdělit do následujících okruhů. Tím prvním je Dobrovského teologie, kterou můžeme pojmenovat jako veskrze tomistickou, přestože Akvinského výslovně necituje. Druhým principem jeho teologie je primát praxe nad teorií. „*Kontemplace není prvotní ani primární aktivitou člověka, ale jednání podle správných a dobrých principů*“,¹⁴⁰ píše Dobrovský. Třetí charakteristikou jeho myšlení je jeho vztah k biblistice. Učení církve musí mít vždy svůj „*neotřesitelný základ v pravé tradici a v Písmě*“.¹⁴¹ Je přesvědčen, že Boha poznáváme nejen z knihy „Přírody“, ale také a především z knihy „Zjevení nadpřirozeného“, tj. z Písma svatého. Odtud nemá daleko k serióznímu a kritickému studiu, které si nutně žádalo dobrou znalost orientálních jazyků včetně řečtiny, hebrejštiny a příbuzných řečí. Nesmíme zapomenout, že v tehdejších dobách byla hlavní autoritou stále ještě převládající Jeronýmova latinská Vulgáta.¹⁴² Dobrovského dílo je již na začátku zaměřeno na biblickou kritiku. V díle *Pragische Fragmente hebräischer Handschriften* analyzoval biblické rukopisy. Ve spise *Fragmentum Pragense Evangelii S. Marci* dokázal, že vzácný rukopis svatého Marka uchovaný v Praze, není originál, ale opis z 9. století. Dobrovského tak můžeme označit za předchůdce a podněcovatele kritického studia Bible, což je nepochybně zajímavé vzhledem k postavě Františka Sušila.

Z častých citací antických autorů poznáváme lépe Dobrovského ducha a taktéž kvalitní vzdělání, kterého se mu dostalo u jezuitů. To zvláště vysvítá z jeho dosud nepublikovaného kázání o nastolení synovského vztahu Ježíše s Otcem: „*Jestliže Kristus nevstal z mrtvých, pak je naše víra marná. Jestliže Kristus po své smrti není ve vztahu s Bohem, v němž byl již před svou smrtí, jako vyvolený syn, jako vyslanec boží, jako průvodce směrem k životu vyššímu, protože v takovém vztahu neexistuje naprosto, pak je naše víra planá... Pak smrt a zničení jsou naším údělem*“.¹⁴³ Jak vyplývá z této citace, vzkříšení viděl především jako jistou garanci nesmrtelnosti,

¹³⁹ Srov. TÁBORSKÝ, J. *Reformní katolík Josef Dobrovský*, s. 7-12.

¹⁴⁰ DOBROVSKÝ, J. Přednášky o praktické stránce v křesťanském náboženství. In: *Z náboženského odkazu Josefa Dobrovského*. Praha: Blahoslav, 1954, s. 188. ISBN neuvedeno.

¹⁴¹ Tamtéž.

¹⁴² Srov. SKALICKÝ, K. Il pensiero ceco tra Otto e Novecento. In: *Storia religiosa dei cechi e degli slovacchi*. VACCARO, L. (ed.). Milano: La Casa di Matriona, 1987, s. 143-144. ISBN neuvedeno.

¹⁴³ LOCHMAN, J. M. *Duchovní odkaz obrození*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1964, s. 83-84. ISBN neuvedeno.

což odpovídá novozákonnímu úryvku o vzkříšení Ježíšova těla jako nového stvoření (srov. 1 Kor 15, 1-11).¹⁴⁴

Josef Táborský v knize *Reformní katolík* vyslovil následující hodnocení: „Dobrovský se jeví jako kritický, osvícenstvím neobyčejně silně ovlivněný katolík, jenž se v mezích možností pokouší smířit církev s nároky doby. Je přesvědčen, že propast, která se rozevřela mezi katolicismem a současným světem, je možno scelit, aniž by muselo být obětováno to, co na svém náboženství pokládá za podstatné.“¹⁴⁵

V poslední době je možné sledovat intenzivní bádání nad dílem Bernarda Bolzana (1781-1848),¹⁴⁶ a to nejen z pohledu mnohých vědních disciplín, kterými se zabýval, ale zejména v oblasti teologického myšlení. Tak jako osvícenská katolická teologie u nás měla svého průkopníka v Josefu Dobrovském, tak v Bolzanovi má svého dovršitele. K jeho hlavním protivníkům nesporně patřila tehdejší německá filosofie, zvláště kritický postoj zaujal ke Kantovi – pro jeho subjektivismus – a vůči Hegelovi – pro jeho idealistický historicismus a dialektiku.¹⁴⁷ Důrazně varuje před vnitřní rozporností této filozofie, která chce založit objektivitu pravdy na subjektivitě poznávajícího subjektu. Podle slov Fridricha Kambartela vlastní význam Bolzana jako filozofa tkví v oblasti logiky a teorie věd. Ontologii systematicky nerozpracoval, zde prakticky setrvává na pozicích osvícenského objektivismu a realismu.¹⁴⁸ Tento jeho důsledný objektivismus je pravděpodobně příčinou, proč Bolzanova *Wissenschaftslehre*¹⁴⁹ nezbudila patřičnou pozornost, neboť byla považována za již zastaralý filozofický systém. Jak si všímá Skalický: až později bude objeven jeho přínos v matematice a v logice.¹⁵⁰

¹⁴⁴ Srov. SKALICKÝ, K. Il pensiero ceco tra Otto e Novecento, s. 145.

¹⁴⁵ TÁBORSKÝ, J. *Reformní katolík Josef Dobrovský*, str. 157.

¹⁴⁶ K bližšímu poznání Bolzanovy filozofie doporučuji srov. *Metzler Philosophen Lexikon*. RETLICH, N.; LUTZ, B. (eds.). 2. vydání. Stuttgart – Weimar: Verlag J. B. Metzler, 1995, s. 135-137. ISBN 3-476-01332-4; dále pak srov. KAMPITS, P. *Malé dějiny rakouské filozofie*, s. 58-67; srov. *Filosofický slovník*. HORYNA, B.; ŠTĚPÁN, J.; BLECHA, I. (eds.). Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998, s. 56. ISBN 80-7182-064-4; srov. *Handbuch der Geschichte der Philosophie*. TOTOK, W. (ed.). Frankfurt am Main: Klostermann, 1986, s. 330-334. ISBN 3-465-01665-3; srov. BAYEROVÁ, M. *Bernard Bolzano – evropský rozměr jeho filosofického myšlení*.

¹⁴⁷ Srov. BERG, J. B. Bolzano: Die Überwindung des Skeptizismus. In: *Grundprobleme der großen Philosophen. Philosophie der Neuzeit III*. SPECK, J. (ed.). Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1983, s. 46-97. ISBN 3-525-03310-9.

¹⁴⁸ Srov. KAMBARTEL, F. Zur Einführung in die vorliegende Auswahl. In: *Bernard Bolzano's Grundlegung der Logik*. KAMBARTEL, F. (ed.). 2. vydání. Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1978, s. XXIX-LIV. ISBN 3-7873-0450-9.

¹⁴⁹ Bolzanovu knihu *Wissenschaftslehre* překládáme do češtiny jako „Vědosloví“. Srov. BOLZANO, B. *Wissenschaftslehre und Religionswissenschaft in einer beurtheilenden Uebersicht*. Sulzbach: J. E. Seidel, 1841. ISBN neuvedeno.

¹⁵⁰ Srov. SKALICKÝ, K. Il pensiero ceco tra Otto e Novecento, s. 149-150.

Jestliže je dnes Bolzano vnímán jako matematik a logik, je třeba zdůraznit, že jeho hlavním zájmem byla teologie, zvláště podložení věrohodnosti křesťanství, tedy dnešní oblast fundamentální teologie. Karel Skalický uvádí, že Bolzano vypracoval rozličné problémy moderní teologie: „*Bolzanova teorie obrazu předjímá do určité míry jak Bultmannovu demytizaci, tak Sabatierovu teorii symbolického charakteru náboženských pravd. Jeho pojetí zdokonalitelnosti katolicismu předjímá Newmanovu teologii vývoje dogmatu. Jeho úsilí dokázat věrohodnost a uvěřitelnost křesťanského Zjevení předjímá klasickou apologetiku takových tomistů jako Ambrosie Gardeil a Garrigou-Lagrange. Jeho pojetí oživené a vědomím obdařené hmoty předjímá vizi takzvané *Materia matrix* Teilharda de Chardina.*“¹⁵¹ Na otázku, zda je Bolzanova teologie pravověrná, Skalický odpovídá: „*V jeho myšlení, tak průzračném, logickém a koherentním, se zvláště výrazně zračí obtíž syntézy mezi duchem křesťanství a duchem iluminismu. Jinými slovy: v Bolzanově myšlení lze in concreto studovat problém inkulturace křesťanství do nové osvícenské kultury, rozvíjené mladou, pokrokovou buržoazií.*“¹⁵²

Bolzanovým vášnivým vyznavačem byl mladý František Čelakovský, proti útokům hierarchie se ho energicky ujímá Josef Dobrovský, František Palacký s ním konzultuje teologické a církevně-politické problémy svého historického díla a právě Bolzanovy etické názory ovlivnily také faráře Vincence Zahradníka.¹⁵³ Vincenc Zahradník¹⁵⁴ je autorem prvního novodobého českého filozofického pojednání, *Rozjímání o některých stránkách praktické filosofie*, jež vyšlo v Nejedlého *Hlasateli* v r. 1818. Středem jeho odborného zájmu se stala etika, ve které kladl důraz na prakticko-

¹⁵¹ V originále Skalický píše: „...*la teoria dell'immagine che Bolzano elabora in vista della più adeguata interpretazione delle affermazioni religiose anticipa in certo qual modo sia la demitizzazione di Bultmann sia la teoria del carattere simbolico delle verità religiose di Sabatier. La sua concezione della perfettibilità del cattolicesimo anticipa la teologia dell'evoluzione del dogma di Newman. Il suo sforzo di dimostrare la credibilità della Rivelazione cristiana anticipa l'apologetica classica di tomisti come Gardeil e Garrigou-Lagrange. La sua concezione della materia vivificata e coscientizzata anticipa la visione della *Materia matrix* di Teilhard de Chardin.*“ SKALICKÝ, K. *Il pensiero ceco tra Otto e Novecento*, s. 151.

¹⁵² V originále Skalický píše: „...*nel suo pensiero, così chiaro, logico e coerente, si può cogliere la difficoltà di operare la sintesi del cristianesimo con lo spirito dell'illuminismo. In altri termini, nel pensiero di Bolzano si può studiare in concreto il problema della inculturazione del cristianesimo nella nuova civiltà illuministica portata avanti dalla giovane e progressista borghesia.*“ Tamtéž.

¹⁵³ Bolzánův vliv dobře vystihuje kapitola „*Bernard Bolzano und sein Einfluss*“. Srov. MÁCHA, K. *Glaube und Vernunft: Die Böhmisches Philosophie in geschichtlicher Übersicht. Teil II. (1800-1900)*, s. 49-58.

¹⁵⁴ Vincenc Zahradník (1790-1836) je katolický kněz, český teolog, filozof a nejvýznamnější žák B. Bolzana. Ve filozofii se soustředil především na etické otázky s tendencí k utilitarismu. Jeho filozofické práce vyšly souhrnně pod názvem *Filozofické spisy V. Zahradníka I-V* (vycházely v letech 1907-1918). Srov. *Filozofický slovník*. HORYNA, B.; ŠTĚPÁN, J.; BLECHA, I. (eds.), s. 447.

etickou stránku křesťanství. Tato stránka se projevila i v jeho kázáních a bajkách. To, co je vlastní jeho filozofii, lze vyjádřit následujícími slovy: „*Mravní cit a svědomí považoval za formy poznávání mravního dobra vštípeného Bohem každému člověku.*“ A zároveň věta z Nového zákona „*Co prospěje člověku, i kdyby celý svět získal, ale ztratil život věčný?*“ se spojila v jeho tvrzení: „*Neb co víš koli, marnét' ovšem jest, nečiní-li tě to lepším a blaženějším člověkem.*“ Tato všechna jeho tvrzení gradovala v ústřední etickou otázku, kterou vystihuje „*nejvyšší pravidlo mravů*“, popř. „*nejvyšší zákon ctnosti*“.¹⁵⁵ V jeho hlavním díle *Pojednání o principu ethiky*, které napsal v Zubrnících r. 1829, to formuloval krátce: „*Oblažuj všemi obyčejí jak sebe, tak i jiné lidi.*“ A znovu poněkud obsírněji: „*Ze všech možných činů ten sobě obírej, kterýž jest nejpříhodnější k obecné blaženosti; hleď sebe a všechny jiné cítící tvory, jakkoli můžeš, oblažiti; rozmnožuj dobré v komkoli a jakkoli můžeš; směřuj všemi smysly a skutky svými k všeobecnému lepšímu.*“¹⁵⁶ Podle Zahradníka mají lidé svobodnou vůli, a proto člověk „*alespoň co do úmyslu při činech svých může a má být ctnostný*“.¹⁵⁷ Zahradníkovým nejoblíbenějším autorem byl francouzský renesanční myslitel Michel de Montaigne (1533-1592). Po Zahradníkově smrti zůstaly v rukopise jeho filozoficko-teologické úvahy z let 1825-1827 *Meine Gedanken und Meinungen* a také *Počátkové umění myslitelství* z let 1833-36. Z jeho korespondence s Vinařickým víme, že pracoval v letech 1834 a 1835 i na díle *Psychologie*, ale to se nedochovalo.¹⁵⁸ Přestože doceňoval význam i německého filozofa Immanuela Kanta (1724-1804) a ještě více Christiana Garveho (1742-1798), zastávce praktické životní filozofie, který byl ovlivněn anglickým empirismem, zastával Zahradník názor, že není nutné stále jen překládat německá teologická díla, protože by to mohlo znamenat, že „*...ve vlastních hlavách vlastenců se mnoho nenachází*“.¹⁵⁹ Kromě filozofických spisů je třeba zmínit Zahradníkovu bohatou českojazyčnou teologickou aktivitu, roztroušenou především v *Časopise pro katolické duchovenstvo*, který vznikl ze snahy, aby i čeští kněží akazatelé měli své literární středisko. O tom, že Zahradníkovy články byly vyhledávanou četbou, svědčí několik děl menšího rozsahu uveřejněných v tomto časopise: *O církevních odpustcích* (vyšlo v r. 1831), *O očištění* (1829), *O veliké ceně*

¹⁵⁵ Katedra filozofie při FF MU Brno. Heslo Vincenc Zahradník. Citováno podle: <http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/zahrad.html> (on-line), citace ze dne 7. 9. 2009.

¹⁵⁶ Tamtéž.

¹⁵⁷ *Slovník českých filozofů*. GABRIEL, J. (ed.). Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1998, s. 644. ISBN 80-210-1840-2.

¹⁵⁸ Srov. *Slovník českých filozofů*. GABRIEL, J. (ed.), s. 644.

¹⁵⁹ DOLISTA, J. Teologie 19. století. In: HANUŠ, J. (ed.). *Dějiny kultury a civilizace Západu v 19. století*, s. 87.

božského zjevení (1832), *O poctě svatých* (1832), *O spojení dogmatiky s mravoučením* (1832), *Důkaz božství Pána našeho Ježíše Krista z mravní povahy jeho* (1833), *O zázracích Ježíšových* (1830), *O dědičném hříchu* (1836). Kromě těchto a mnoha dalších článků napsal Zahradník i dvě větší teologické práce: *Krátký katechismus k utvrzení katolíků ve víře jejich zvláště pro ty, již katolickou víru přijímají nebo opouštějí* (1830) a *Doštěpená zahrádka dítek dobrých, obsahující v sobě vysvětlení některých článků pravé, čisté a dokonalé víry Kristovy* (Praha 1836). Z jeho díla je zřejmé, že se pokoušel prohlubovat a zároveň i šířit teologii v pojetí českého vlastence na území, kde doposud převládal německý jazyk.¹⁶⁰

Po Zahradníkově smrti pak na delší dobu česká filozofická a teologická produkce poněkud upadá, ale úplně nepřestává. Z Jungmannova podnětu zpracovává libuňský děkan Antonín Marek (1785-1877) logiku a metafyziku a na Moravě se zabývají filozofií sušilovští kněží¹⁶¹ František Škorpík (1814-1890), Matěj Procházka (1811-1889) a Karel Šmídek (1818-1878), který vynikl zvláště v estetice. Chceme-li lépe pochopit dynamiku filozoficko-teologického myšlení v souvislosti s přihlédnutím k postavě kněze Františka Sušila v našem středoevropském kontextu, je třeba, podle slov Karla Skalického, nepřehlédnout vliv Hegelovy filozofie, která prakticky ovládala protestantské Prusko a byla vydatně pocíťována i v rakouském prostředí. U nás ji představovali zvláště dva katoličtí řeholníci: augustinián Matouš Klácel (1808-1882) a křižovník Augustin Smetana (1814-1851).¹⁶²

Klácelovo filozofické myšlení zejména ovlivnil jeho litomyšlský profesor Bonifác Buzek,¹⁶³ Hegel a různí utopisté, zvláště pak francouzští utopičtí socialisté.¹⁶⁴ Klácelovy filozofické počátky jsou spojeny s etikou, což se zvláště odrazilo v jeho *Dobrovědě*, která se stala prvním českým soustavným výkladem etické látky. Ivana Holzbachová a Jiří Gabriel k problematice Klácelovy *Dobrovědy* píší: „...etiku dělil na vědu o dobru prostém (zákonu světa), dobru z osobní stránky a dobru vtěleném

¹⁶⁰ Srov. tamtéž.

¹⁶¹ O tvorbě těchto Sušilovských kněží bude řeč ještě později v kapitole Sušilova družina.

¹⁶² Srov. SKALICKÝ, K. *Katolická filosofie a teologie, zvláště tomistická v české společnosti XIX. a XX. století*. In: *Slovo a naděje*, 28. svazek edice Studium. Řím: Křesťanská akademie, 1978, s. 49. ISBN neuvedeno.

¹⁶³ Bonifác Buzek (1787-1839) byl členem piaristického řádu a vyučoval na mnoha místech Čech i Moravy. Byl nazýván „litomyšlským Bolzanem“, což se projevilo i na ovlivnění mladého F. M. Klácela, jenž ve svých prvních pracech volně reprodukoval Buzkovy názory ve svém *Mostku* a *Dobrovědě*. Srov. TRAPL, M. *Bonifác Buzek a jeho žáci*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1959. ISBN neuvedeno.

¹⁶⁴ Tento jejich vliv na Klácela dobře vystihuje kapitola „Die Hegelsche Philosophie in Böhmen“. Srov. MÁCHA, K. *Glaube und Vernunft: Die Böhmsche Philosophie in geschichtlicher Übersicht*. Teil II. (1800-1900), s. 75-82.

v lidstvo. Vyslovil kategorický požadavek nastolení dobra pro všechny, všude a vždycky. I když v 50. letech ještě respektoval křesťanskou věrouku a etiku, pozvolna se od ní odvracel a vypracovával pojem „vesměrnost“: byl přesvědčen, že každý člověk je součástí nejen lidstva, ale i vesmíru, že lidé tvoří organickou jednotu. Svoboda a sebeurčení jednotlivců nemají směřovat proti zájmům celku, nýbrž mají být v souladu s nimi. Zdůrazňuje, že ideovým základem takto chápaného lidstva může být jediné věda.¹⁶⁵ V krátkosti řečeno, Klácel postupně dospíval od idealismu hegelovského typu přes chápání vývoje světa podle Darwina postupně až k panteismu, kde ztotožnil nejvyšší ideu s přírodou. Odtud již nebylo daleko k rozvinutí myšlenky „vesměrnosti“, podle které vesmír a lidské vědomí tvoří dynamickou jednotu smiřující všechny protiklady. To se později stalo také základem pro harmonické uspořádání společenských vztahů, jejichž zárodek se pokusil vytvořit s několika přáteli založením „vzorového bratrstva“.¹⁶⁶ Po ztroskotání tohoto pokusu se nakonec rozchází i s církví a odchází do Nového světa, kde chtěl tuto svoji vizi realizovat v utopickém projektu „cesty ke Svojanovu“. Klácelův projekt obcí byl tvořen na principech společné práce, odměňování zásluh a vzájemné podpory. Na rozdíl od dědického práva, které přestalo platit, osobní vlastnictví zde zrušeno nebylo. Další snahou bylo vymanění se z vlivu náboženství, které nahradila myšlenka vesměrnosti a popularizace vědeckého poznání. Závěrem již výše jmenovaní autoři Holzbachová a Gabriel poukazují na to, že „v jistých rysech svého učení se tak Klácel blížil hnutí „volné myšlenky“, od níž jej však odděloval jeho utopický projekt, který přes rozchod s křesťanstvím zachovával některé principy raně křesťanských obcí v duchu sv. Augustina“.¹⁶⁷ Klácel byl také přítelem Boženy Němcové, k jejímuž poučení jsou určeny jeho *Listy přítele ku přítelkyni o původu socialismu a komunismu*.¹⁶⁸

¹⁶⁵ HOLZBACHOVÁ, I.; GABRIEL, J. (srov. heslo) František Matouš Klácel. In: *Slovník českých filozofů*. GABRIEL, J. (ed.), s. 265-267.

¹⁶⁶ Srov. *Filozofický slovník*. HORYNA, B.; ŠTĚPÁN, J.; BLECHA, I. (eds.), s. 212.

¹⁶⁷ HOLZBACHOVÁ, I.; GABRIEL, J. (srov. heslo) František Matouš Klácel. In: *Slovník českých filozofů*. GABRIEL, J. (ed.), s. 266.

¹⁶⁸ Klácel byl požádán B. Němcovou, aby jí poskytl informace o socialismu a komunismu. Na základě tohoto přání tak vznikl kritický rozbor teorií o ideálním uspořádání společnosti od křesťanského pojetí rovnosti přes pojetí společnosti u Thomase Mora k teoriím francouzských utopistických socialistů a počátkům křesťanského socialismu. V tomto Klácelově pojetí však zcela chybí revoluční pojetí komunismu a materialismus se socialismem chápe na základě lásky a porozumění jakožto prostředek k uspořádání společnosti. V těchto „otevřených listech“ nazýval Němcovou „Lidmilko“ nebo „Liděnko“, což také dokladuje, že jejich přátelství datující se již k r. 1844, bylo poměrně intenzivní, alespoň v období r. 1848, kdy na popud Němcové zveřejňoval ve svých *Moravských novinách* cyklus „Listy politické“, který pak o rok později vyšel jako *Listy přítele ku přítelkyni o původu socialismu a komunismu*. Srov. DOHNAL, P. Úloha augustiniánského kláštera na Starém Brně. *Sacra aneb Rukověť religionisty*, Brno,

Dalším představitelem tohoto směru, do značné míry ovlivněný Herbartem, byl u nás Augustin Smetana (1814-1851), který patří do generace, jež byla ještě ovlivněna filozofií „praktického rozumu“, k nimž patří např. jména Kant, Wolff a Leibniz. Se Smetanovým vlivem se zároveň pojí hegelianismus, který se v rakouském prostředí vázal na radikální demokratické hnutí, jež vzniklo v počátcích 40. let a mělo svou oporu především mezi studentstvem. Smetanovo filozofické myšlení zde představovalo pokus o spojení spekulativní představy světového a kosmického vývoje s dobovými snahami českého národa, za což jej později oceňoval T. G. Masaryk.¹⁶⁹ Z Hegelových prací se v jeho kroužku studentů a přátel četla obzvláště *Fenomenologie ducha* a *Estetika*. Augustina Smetanu tak řadíme k nejvýznamnějším postavám českého hegelovství, a to zejména pro jeho originální interpretační přístup k Hegelovu filozofickému odkazu. V Hegelově filozofii spatřoval vrcholný bod tehdejšího vzdělání a oceňoval ji především pro jeho jednotící dialektický princip, který semu jevil jako nejneprodnější, protože „nejlépe korespondoval s tvůrčím principem veškerého bytí“.¹⁷⁰ A Irena Šnebergová k tomu ještě dodává, že Smetana měl již od začátku r. 1846 záměr porovnat ve svých přednáškách Herbartovu a Hegelovu filozofickou metodu tak, aby pochopil jejich vzájemně protikladné, „*přesto z hlediska celkového vývoje filozofie vzájemně se doplňující filozofické koncepty minulosti v jejich vnitřní tendenci. Chce se dostat do sféry pravých významů a smyslu lidské zkušenosti vědomí v kontextu dějinného vývoje člověka a jeho světa.*“ Smetanovým cílem totiž byla snaha osvobodit se „*od všeho jednostranného, předsudečného, dogmatického, co brání založit život člověka na filozofickém poznání. Pravda filozofie spočívá tak v prostředkující úloze, obrat v dějinách filozofie je zároveň společenským obratem, v němž filozofie předjímá přechod od společnosti založené na náboženství a právu ke společnosti umění a lásky.*“¹⁷¹ Podle Smetany toto „vědomí“ sice vyšlo z Herbartovy a Hegelovy filozofie, ale mimořádný úkol v realizování této pravdy nebude mít německý lid, ale národ slovanský, kterému je v tomto střetu pozemského s božským více vlastní umění a láska a zároveň jsou Slované, podle Smetany, více mírumilovní a pokojní. V těchto

r. 2003, roč. I., č. 1, s. 78. ISSN 1214-5351. Srov. SKALICKÝ, K. Katolická filosofie a teologie, zvláště tomistická v české společnosti XIX. a XX. století. In: *Slovo a naděje*, s. 46.

¹⁶⁹ Srov. *Filozofický slovník*. HORYNA, B.; ŠTĚPÁN, J.; BLECHA, I. (eds.), s. 371.

¹⁷⁰ Srov. MÁCHA, K. *Glaube und Vernunft: Die Böhmische Philosophie in geschichtlicher Übersicht*. Teil II. (1800-1900), s. 59-74.

¹⁷¹ ŠNEBERGOVÁ, I. (srov. heslo) Augustin Smetana. In: *Slovník českých filozofů*. GABRIEL, J. (ed.), s. 517-518.

myšlenkách se již odráží koncept jeho díla *Die Bedeutung des gegenwärtigen Zeitalters* (Význam současného věku), které vyšlo v Praze r. 1848.¹⁷²

Smetana však ve své tvorbě vycházel také z vlastní filozofické systematiky, kterou průběžně dopracovával a jež byla veřejnosti poprvé zpřístupněna r. 1865, tedy čtrnáct let po jeho smrti. Dílo vyšlo pod názvem *Der Geist, sein Entstehen und Vergehen* s podtitulem *Philosophische Encyclopädie*¹⁷³ a je jedinečnou ukázkou skloubení filozofického systému s dějinným pohybem ve formě filozofie. Ve Smetanově díle jsme, podle Šnebergové, svědky tendence vzepřít se „*proti institucionalizované religiozitě, egoismu právních vztahů, přísným a tvrdým formám filozofických systémů a škol a vytvořit předpoklady pro svobodnou tvůrčí činnost a humanizaci společenských poměrů, pro uplatnění zásad laskavého, harmonického soužití občanské pospolitosti. Jeho idea společnosti založené na bratrství, socialismu založeného na lásce, je odezvou myšlenek francouzské revoluce, utopického socialismu a socialistické literatury 30. a 40. let 19. století.*“¹⁷⁴ Pro plnější pochopení kontextu české kultury je třeba dodat, že Smetana zůstal ve svém filozofickém odkazu prakticky bez následovníků. Podle Skalického je dokonce téměř celá jeho filozofie zapomenuta, a jestliže je její autor někdy vzpomínán, pak je to pouze tehdy, když jej antiklerikálové oslavují jako myslitele, který měl odvalu rozejít se s církví, když v březnu r. 1850 vyšlo tiskem jeho prohlášení, že vystupuje z křižovnického řádu a z církve.¹⁷⁵

1.2.2 Rozkvět Herbartovy prusko-německé filozofie v rakouském prostředí

Poté, co se začal zmenšovat a postupně vytrácet vliv levicového hegelismu¹⁷⁶ se dostává v rámci střední Evropy k většímu rozmachu filozofie Johanna Friedricha Herbarta,¹⁷⁷ kterou můžeme stručně nazvat Herbartova prusko-německá filozofie.

¹⁷² Srov. SKALICKÝ, K. Il pensiero ceco tra Otto e Novecento, s. 161-162.

¹⁷³ Srov. SMETANA, A. *Der Geist, sein Entstehen und Vergehen*. Prag: 1865. Český překlad Marie Bayerové: SMETANA, A. *Sebrané spisy*. Sv. II. Praha: ČSAV, 1962. ISBN neuvedeno.

¹⁷⁴ ŠNEBERGOVÁ, I. (srov. heslo) Augustin Smetana. In: *Slovník českých filozofů*. GABRIEL, J. (ed.), s. 517-519.

¹⁷⁵ Srov. SKALICKÝ, K. Il pensiero ceco tra Otto e Novecento, s. 162.

¹⁷⁶ Hegelismus se navrátil až v marxistickém přestrojení o století později. Srov. tamtéž.

¹⁷⁷ Johann Friedrich Herbart (1776-1841) byl německý filozof, psycholog, pedagog a žák J. G. Fichta, autor filozofické koncepce, označované jako realismus. Filozofii definoval jako zpracování pojmů, která se od ostatních věd neliší předmětem, ale postupem. Kolik je druhů pojmů, tolik částí má filozofie:

Herbartova filozofie je filozofický, ale zároveň také pedagogicko-psychologicko-estetický program, který se stavěl v antidialektickém, formalistickém a konzervativním učení do protikladu k německému klasickému idealismu a ovlivnil lidské uvažování doby, v níž žil František Sušil.¹⁷⁸

Do českých zemí pronikal herbartismus již ve 40. letech nejprve ve filozofii jako protiváha hegelovství, později jako psychologicko-filozofická a estetická teorie. Jeho vliv lze nalézt již v prvním českém pokusu o empirickou psychologii Karla Ferdinanda Hyny (1802-1881) z r. 1844.¹⁷⁹ Literárně uváděl do Čech Herbartovu filozofii František Čupr (1821-1882),¹⁸⁰ který v duchu herbartovské psychologie zpracoval *Grundriss der empirischen Psychologie*.¹⁸¹ Jak o Čuprovi dosvědčuje Ivo Tretera, „Herbarta zvolil nikoli jako slepý vyznavač, nýbrž jen proto, že nechtěje upadnout v eklekticismus nenašel žádného jiného filozofa s tak vyzrálou a přesnou pojmovou výbavou, na níž by se mohlo vytříbit opozdivší se české filozofické myšlení a pozvednout se z pouhého lidového mudrlantství na profesionální evropskou úroveň velkých národů. Herbarta uváděl dost násilně i do souvislosti s českou duchovní tradicí a shledával pro něho analogie u Tomáše ze Štítého.“¹⁸² Stejně nepřirozeně působilo, když později nacházel Herbartovy myšlenky i ve staroindickém učení a v něm viděl vzor pro novodobou českou filozofii.¹⁸³

protože rozdělil pojmy na fyzické a estetické, člení filozofii na metafyziku a estetiku. Srov. *Filosofický slovník*. HORYNA, B.; ŠTĚPÁN, J.; BLECHA, I. (eds.), s. 167.

¹⁷⁸ V druhé polovině 19. století, kdy podle některých autorů vrcholí období tzv. rozkladu klasické filozofie, se v Německu utvořila skupina následovníků Johanna Friedricha Herbartu, kterou lze již označit za „herbartovskou školu“ v pravém smyslu slova. V jejím čele stál Tuiskon Ziller (1817-1882), který byl později vystřídán Wilhelmem Reinem. Právě oni rozvinuli publicistickou a pedagogicko-organizační činnost. K německým herbartovcům, více či méně ortodoxním, náleželi dále L. von Strümpell, Karel V. Stoy, matematik a filozof M. W. Drobisch a mnozí další. Od poloviny 19. století rostl vliv herbartismu na střední a zčásti i lidové školství, což vyplývalo z prudkého rozvoje kapitalismu, ale také z jeho kladného postoje k náboženství a metafyzice. Herbartismus přesáhl země dnešního Německa a Rakouska, ale pronikl i do Ruska, Itálie, Rumunska, USA a dalších zemí. Vyhovoval důrazem na rozvoj rozumu a řeči, filozofickým a pedagogickým intelektualismem a novohumanistickou koncepcí vzdělání, které bylo orientováno na studium klasických jazyků a antické kultury za cenu nedocení přírodovědecko-technického vzdělání. Srov. ZUMR, J. *Máme-li kulturu, je naší vlastní Evropa: herbartismus a česká filosofie*. Praha: Filosofia, 1998. ISBN 80-7007-110-9; J. E. *Herbart a jeho pedagogika*. HOFMANN, F.; KARÁŠEK, J. (eds.). Praha: SPN, 1977. ISBN neuváděno.

¹⁷⁹ Podrobněji k němu srov. *Filosofický slovník*. HORYNA, B.; ŠTĚPÁN, J.; BLECHA, I. (eds.), s. 213-214.

¹⁸⁰ Srov. VESPERO, J. B. *Filosof dr. František Čupr a současníci*. Praha: Volná myšlenka, 1911, s. 18. ISBN neuváděno.

¹⁸¹ Název jeho knihy překládáme jako *Rukověť empirické psychologie*. Srov. ČUPR, F. *Grundriss der empirischen Psychologie*. Praha: Karl André, 1852. ISBN neuváděno.

¹⁸² TRETERA, I. (srov. heslo) František Čupr. In: *Slovník českých filozofů*. GABRIEL, J. (ed.), s. 91-92.

¹⁸³ Kupř. srov. jím vydanou a vysvětlivkami opatřenou knihu *Bhagavadgita: učení pantheistické Boha zjeveného: staroindická náboženská kniha složená dávno před narozením Kristovým*. ČUPR, F. (ed.). Praha: Frant. Urbánek, 1877. ISBN neuváděno.

Za ortodoxního propagátora herbartismu u nás je pokládán Josef Dastich (1835-1870), který zvláště v *Základech praktické filozofie* a *Filozofické propedeutice*¹⁸⁴ přispěl k vytváření novočeské filozofické terminologie v oblasti metafyziky, noetiky, etiky, logiky, estetiky a psychologie, čímž si u nás získal asi největší zásluhu. Zároveň od r. 1861, kdy se habilitoval, začal přednášet česky na pražské filozofické fakultě. Jakožto ortodoxní zastávce Herbartu se opíral i o jeho etiku formulovanou do pěti mravních idejí. Během svého života se trvale stýkal s předními německými herbartovci.¹⁸⁵ Jak upozorňuje Skalický, herbartismus, ač původu prusko-německého, nepůsobil v rakousko-uherském mocnářství rušivě; dokladem toho je, že byl podporován školskými úřady ve Vídni a oficiální vídeňskou pedagogikou. Vděčil za to své opozici vůči prusko-německému idealismu, o němž soudil, že „*jest dítkem enthusiasmu, jenž opomenul připnouti sobě uzdu kritickou*“¹⁸⁶, ve svém důrazu na pedagogiku, v pojetí filozofie jako „zpracování pojmů“ a v úsilí o exaktnost.¹⁸⁷

V českém prostředí kromě Dasticha prosazoval herbartismus svým osobním i úředním vlivem František Exner (1802-1853),¹⁸⁸ v letech 1832 až 1849 profesor filozofie na univerzitě v Praze, reformátor středních škol a univerzit, vynikající pedagog, původně stoupenec filozofie citu a víry, iracionalisty a teisty Friedricha Heinricha Jacobiho.¹⁸⁹ Z dalších herbartiánů v českém prostředí, zvláště z těch nejsamostatnějších, je třeba zmínit Josefa Durdíka (1837-1902), oficiálního představitele herbartismu na pražské univerzitě,¹⁹⁰ který se podle Tretery snažil zesílit materialistické prvky v Herbartově učení pokusem o syntézu leibnizovské monadologie a Newtonovy fyziky. Na základě Durdíkových dějin filozofie jej Tretera charakterizuje jako ortodoxního herbartovce, který se však „*kloní k jakémusi všeobecnému*

¹⁸⁴ Srov. DASTICH, J. *Filozofická propaedeutika*. Díl I. (*Formální logika*) a II. díl (*Empirická psychologie*). Praha: F. Skřejšovský, 1867. ISBN neuvedeno.

¹⁸⁵ Srov. *Encyklopädie Philosophie und Wissenschaftstheorie*. Band II. H-O. MITTELSTRAß, J. (ed.). Stuttgart – Weimar: Verlag J. B. Metzler, 1995, s. 80. ISBN 3-476-01351-0.

¹⁸⁶ Skalický zde přebírá citaci z Durdíka. Srov. DURDÍK, J. *Herbart*, In: Ottův naučný slovník, sv. XI., s. 143.

¹⁸⁷ Srov. SKALICKÝ, K. In: doposud nepublikovaný referát z konference „Střední Evropa na prahu 20. století“, pořádané Katedrou církevních dějin TF JU ČB v Českých Budějovicích dne 22. 2. 2007, s. 1.

¹⁸⁸ Pro bližší poznání vlivu Františka Exnera srov. MÁCHA, K. *Glaube und Vernunft: Die Böhmische Philosophie in geschichtlicher Übersicht*. Teil II. (1800-1900), s. 83-102.

¹⁸⁹ Friedrich Heinrich Jacobi (1743-1819) byl německý filozof a literát, představitel německého osvícenství, jedna z postav hnutí *Sturm und Drang* a kulturního života tehdejší doby. Odvolává se na D. Huma chtěl vytvořit systém teoreticko-poznávacího realismu, ve kterém je skutečné dáno zjevním, vírou a zkušeností a jeho poznání založeno na smyslech i rozumu. Svým kritickým vztahem k učení I. Kanta výrazně ovlivnil kupř. G. W. F. Hegela. Srov. *Metzler Philosophen Lexikon*. RETLICH, N.; LUTZ, B. (eds.), s. 419-421.

¹⁹⁰ Srov. TRETERA, I. *J. F. Herbart a jeho stoupenci na pražské univerzitě*. Praha: Mezinárodní organizace novinářů, 1989. ISBN neuvedeno.

filozofickému kriticizmu, poznamenanému eklekticismem“.¹⁹¹ Skalický pak ještě v souvislosti s Durdíkem upozorňuje, že předložil svou definici filozofie („*filosofie jest věda, která na základě výsledkův ostatních věd sestrojiti hledí jednotný názor světa*“¹⁹²) i velice zajímavou klasifikaci věd, která se snaží překonat pozitivistický objektivismus Augusta Comta tím, že vytváří originální pojem nitrovědy, pro kterou se dnes běžně používají označení jako „duchovní vědy“ nebo „humanitní vědy“.¹⁹³

Dalším českým představitelem je Exnerův žák a protiklerikál Gustav Adolf Lindner (1828-1887), který překračuje Herbartovu metafyziku dynamickým pojetím světa, tím, že se opírá o Darwina a Haeckela.¹⁹⁴ Svým dílem *Ideen zu einer Psychologie der Gesellschaft als Grundlage der Sozialwissenschaften* (1871) se stal průkopníkem nového vědního oboru sociální psychologie, která zkoumá společenskou realitu z hlediska psychologie.¹⁹⁵ Tento obor má spolu s politikou a politickou ekonomikou vytvořit integrální vědu o společnosti.¹⁹⁶ Zatímco Durdík se ve svém pojetí herbartismu blíží spíše Comtovu pozitivizmu, Lindner ho naplňuje svým originálním pojetím vědeckého průzkumu psychosociální skutečnosti.¹⁹⁷

Posledním z těch nejvýznamnějších je Otakar Hostinský (1847-1910). Na rozdíl od Durdíka upozornil na podstatné odlišnosti mezi původní Herbartovou estetikou a teorií jeho následovníků. Zároveň dovedl pokračovat v Herbartově empirismu, nasměroval jej materialisticky a rozpracoval estetiku jako vědu o umění. Zabýval se různými uměleckými díly a druhy umění, a tím se zařadil mezi naše největší tvůrce a „zvelebitele“ estetiky. Zajímavá je také jeho filozofie dějin umění, kterou předložil ve svých knihách *O původu umění* a *O pokroku umění*.¹⁹⁸ Jako programový estetik byl

¹⁹¹ TRETERA, I. (srov. heslo) Josef Durdík. In: *Slovník českých filozofů*. GABRIEL, J. (ed.), s. 110-111.

¹⁹² Srov. ZÁBA, G. Filozofie. In: *Památka na oslavu padesátiletého jubilea jeho veličenstva císaře a krále Františka Josefa I.*, Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa I., 1898, s. 9.

¹⁹³ Srov. SKALICKÝ, K. In: doposud nepublikovaný referát z konference „Střední Evropa na prahu 20. století“, pořádané Katedrou církevních dějin TF JU ČB v Českých Budějovicích dne 22. 2. 2007, s. 1.

¹⁹⁴ Srov. MÁCHA, K. *Glaube und Vernunft: Die Böhmische Philosophie in geschichtlicher Übersicht*. Teil II. (1800-1900), s. 83-102.

¹⁹⁵ Srov. *Filozofický slovník*. HORYNA, B.; ŠTĚPÁN, J.; BLECHA, I. (eds.), s. 239.

¹⁹⁶ Skalický ještě podotýká: „...tento Lindnerův projekt časově předchází jak hlavní díla Spencerova, tak i ustavení oboru sociální psychologie v západní Evropě. Pozoruhodné jsou ovšem i jeho příspěvky k pedagogice, estetice a filosofii náboženství (srov. jeho *Die Kirche der Zukunft*, 1868).“ SKALICKÝ, K. In: doposud nepublikovaný referát z konference „Střední Evropa na prahu 20. století“, pořádané Katedrou církevních dějin TF JU ČB v Českých Budějovicích dne 22. 2. 2007, s. 1-2.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 2.

¹⁹⁸ Skalický si také všímá toho, že „Josef Zmr velmi dobře poukázal na to, že strukturální estetika Pražského lingvistického kroužku je nerozlučně spjata, prostřednictvím Otakara Zicha (1879-1934), s myšlením a dílem Otakara Hostinského“. Tamtéž.

stoupencem uměleckého realismu, v estetice hudby zastával koncepce B. Smetany a R. Wagnera.¹⁹⁹

Herbartismus v českých zemích dal podněty k rozvinutí celé řady filozofických a specificky vědeckých otázek, a právem se tak řadí k významným směrům české filozofie v 19. století. To blíže rozvádí Josef Zumr: „*Herbartismus, který po více než polovinu 19. století podstatně ovlivňoval myšlení v řadě zemí středoevropského prostoru, byl totiž často vydáván za oficiální rakouskou filosofii a za výraz zkonstatělého šosáctví. Objektivnější pohled nám však ukazuje některé myšlenkové iniciativy, jež z něho vzešly a jejichž podnětnost můžeme sledovat až do současnosti.*“²⁰⁰

Najít odpověď na otázku, proč herbartismus nepřežil rakousko-uherskou monarchii, není vůbec snadné. Jedno z mnoha vysvětlení nabízí prof. Karel Skalický: „*Herbartismus byl filozofií antidialektickou a tedy od základu harmonizující, takže se mohl dobře rozvíjet v ovzduší, které nebylo ještě nedýchatelným a explozivním, herbartismus již nemohl být vhodným nástrojem pro vysvětlení a interpretaci tak drásavě rozeklané společnosti, což pak postupem času zapříčinilo i jeho úplný zánik.*“ A pokračuje: „*Herbartismus byl nahrazen ne nějakou konfliktní filozofií, ale především pozitivismem, jenž v zásadě pokračoval plnit stejně optimisticky harmonizující funkce jako předchozí herbartismus.*“²⁰¹ Vlivem zostřujících se vztahů mezi českou a německou stranou v rakousko-uherské monarchii, svým protiromantickým nádechem a přísnou orientací na empirismus a exaktní vědy, vytvářel herbartismus půdu pro pozitivismus anglické a francouzské provenience.²⁰²

1.2.3 Počátky českých návratů k tomismu – český novotomismus

Novotomismus je označení filozofického směru v 19. století a ve 20. století, který znamená opětovné oživení tomismu, tedy v užším významu filozofického a teologického systému svatého Tomáše Akvinského (1125-1274).²⁰³ V širším

¹⁹⁹ Srov. *Filozofický slovník*. HORYNA, B.; ŠTĚPÁN, J.; BLECHA, I. (eds.), s. 175.

²⁰⁰ ZUMR, J. Některé otázky českého herbartismu. In: *Filosofie v dějinách českého národa*, Praha: ČSAV, 1958, s. 166-185.

²⁰¹ SKALICKÝ, K. In: doposud nepublikovaný referát z konference „Střední Evropa na prahu 20. století“, pořádané Katedrou církevních dějin TF JU ČB v Českých Budějovicích dne 22. 2. 2007, s. 2.

²⁰² Srov. TRÄGER, F. *Herbartismus realistisches Denken. Ein Abriß*. Würzburg: Verlag Stürtz, 1982, s. 35-39. ISBN neuvedeno.

²⁰³ K bližšímu poznání života a díla Tomáše Akvinského vybíráme z nepřeberného množství alespoň některé českojazyčné publikace. Kupř. srov. CHESTERTON, G. K. *Svatý Tomáš Akvinský*. Praha:

významovém pojetí se jedná o učení rozvíjené jeho žáky a autory, kteří na něj volně navazují nebo z něho pouze přebírali některé zásady a podněty jako např. F. Suárez či racionalista C. Wolff.²⁰⁴ Hlavním popudem k oživení tomismu byla encyklika Lva XIII. *Aeterni Patris*, vydaná r. 1879, tedy 11 let po úmrtí Františka Sušila, která doporučovala svatého Tomáše Akvinského jako nejen směřodátného učitele pro katolickou církev, ale i potenciálního obroditele veškeré moderní kultury.²⁰⁵ V této encyklice byla také nauka svatého Tomáše Akvinského povýšena na oficiální filozofii katolické církve. Novotomismus se vyznačuje rozmachem historického bádání o tomismu a scholastice vůbec, ale také novými způsoby konfrontace odkazu svatého Tomáše Akvinského s novodobým myšlením.²⁰⁶

Krystal OP, 1993. ISBN 80-901528-1-3; srov. CHENU, M. D. *Tomáš Akvinský*. Praha: Volvox Globator, 2000. ISBN 80-7207-389-3; srov. BAHOUNEK, J. *Politické myšlení sv. Tomáše*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. ISBN 80-210-1162-9; srov. HLA VATÝ, V. *Rozbor filosofie sv. Tomáše Akvinského*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1885. ISBN neuvedeno; srov. KENNY, A. *Tomáš Akvinský*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993. ISBN 80-85241-25-0; srov. KENNY, A. *Tomáš o lidském duchu*. Praha: Krystal OP, 1997. ISBN 80-85929-18-X; srov. PIEPER, J. *Tomáš z Akvinský: život a dílo*. Praha: Vyšehrad, 1997. ISBN 80-7021-224-1; srov. SOUKUP, E.; PAVELKA, A. (eds.). *Úvod do Summy theologické sv. Tomáše Akvinského*. Olomouc: Dominikánská edice Krystal, 1941. ISBN neuvedeno; srov. SOUSEDÍK, S. *Jsoucno a bytí: úvod do četby sv. Tomáše Akvinského*. Praha: Křesťanská akademie, 1992. ISBN 80-900615-8-3; srov. SWIEŻAWSKI, S. *Nový výklad svatého Tomáše*. Praha: Cesta, 1998. ISBN neuvedeno; srov. ŠIMANKO, V. *O Bohu jednom v bytnosti a trojím v osobách: výklad Summy theologické sv. Tomáše Aquinského*. Pars I, quest. I-XLIII. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotvrda, 1891. ISBN neuvedeno; srov. INGLIS, J. *Akvinský*. Bratislava: Albert Marenčin – Vydavateľstvo PT, 2004. ISBN 80-88912-58-X; srov. *Tomáš Akvinský: Rozdělení a metody vědy*. MACHULA, T. (ed.). Praha: Krystal OP, 2005. ISBN 80-85929-73-2; srov. Společnost Tomáše Akvinského. *Acta*, r. 2006, č. 3. ISSN 1213-9130; srov. také anglickou monografii: *An Introduction to the Metaphysics of St. Thomas Aquinas*. ANDERSON, J. F. (ed.). Washington D. C.: Regnery Publishing, INC., 1997. ISBN 0-89526-420-X;

²⁰⁴ Proto se někdy autentická nauka sv. Tomáše nazývá „tomášovství“, se záměrem odlišit ji od někdy pokleslého tomismu, který se vyznačuje esencialismem oproti jeho důrazu na bytí. Mezi základní charakteristické rysy tomismu patří podle Karla Flosse: chápání pojmu bytí jako pojmu analogického, aristotelický vztah aktu a potence je aplikován na poměr bytí a esence (esence je látkou pro akt bytí), mezi esencí a bytím je reálný rozdíl, individuaci způsobuje časoprostorově určená látka, duše je jediným tvarem těla; pojetí poznání jako kritického realismu, v němž hraje základní roli smyslová zkušenost, chápání volných aktů jako závislých na rozumu; existence Boha se nepovažuje za bezprostředně evidentní a Boží přirozenost zůstává zásadně nepoznaná. Srov. FLOSS, K. (srov. heslo) Tomismus. In: *Filosofický slovník*. HORYNA, B.; ŠTĚPÁN, J.; BLECHA, I. (eds.), s. 414-415; rozdíl mezi „tomistickým“ (tomistische) a „tomášovským“ (tomasische) srov. CESSARIO, R. *A Short History of Thomism*. Washington D.C.: The Catholic University of America Press, 2003, s. 11. ISBN neuvedeno.

²⁰⁵ Srov. *Encyklopädie Philosophie und Wissenschaftstheorie*. Band II. H-O. MITTELSTRAß, J. (ed.), s. 995-996; srov. také *Metzler Philosophen Lexikon*. RETLICH, N.; LUTZ, B. (eds.), s. 882-886.

²⁰⁶ Návratu k učení starému skoro 600 let vedly papeže Lva XIII. důvody, které sám vypočítává takto: 1. je nutné bránit církev, proti které je veden neustále boj; 2. lidem je třeba navrátit víru; 3. je třeba nastolit bezpečný společenský řád; 4. je třeba správného a hlubokého filozofického myšlení. Můžeme říci, že celá encyklika se vlastně vůbec nedotýká problematiky teologie, ale je čistou reflexí dějin filozofie. Lev XIII. svůj úmysl o obnovu tomismu také náležitě podpořil kompletním vydáním spisů svatého Tomáše Akvinského, aby byl k dispozici oficiální a korektní text pro další studium. Srov. FLOSS, P. *Úvod do Dějin středověkého myšlení*. Olomouc: Palackého universita v Olomouci, 1994, s. 415. ISBN 80-7067-353-2.

Počátek novotomismu bývá obvykle spojován s encyklikou *Aeterni Patris* papeže Lva XIII., vydanou v roce 1879. Ve skutečnosti návrat ke středověkému myšlení nacházíme v Itálii již přibližně na přelomu 18. a 19. století a rychle se rozšířil po celé Evropě. Z významných osobností, které stály u této obnovy a zároveň jsou Sušilovými současníky, zmíníme alespoň některé. V Itálii je typickým představitelem jezuita Matteo Liberatore (1810-1892), v Německu Josef Kleutgen (1811-1883), ve Francii to byl např. obroditel dominikánského řádu Jean-Baptiste Henri Lacordaire (1802-1861), ve Španělsku sevillský arcibiskup, dominikán, kardinál Zeferino Gonzales (1831-1895), v Anglii pak jezuité Thomas Harper (1821-1893) a John Rickaby (1847-1927). V době vydání této papežovy encykliky již existovala v Římě, Neapoli a Perugii důležitá střediska zaměřená na středověkou filozofii.²⁰⁷

Představitelé novotomistického hnutí v českých zemích je možné rozdělit do dvou generací. Ta první působila zhruba do vzniku Československa v r. 1918,²⁰⁸ druhá svým působením pokrývá přibližně období od roku 1918 do roku 1948.²⁰⁹ Obrození tomismu nebylo u nás, jak někdy namítají jeho odpůrci, nadiktováno shora encyklikou *Aeterni Patris*, ale má své počátky již v dřívější době. Tato encyklika měla spíše podpořit rozkvět české a moravské katolické filozofické literatury. Obsahem následujících stran této disertační práce bude krátký nástin této první generace našich tomistů.²¹⁰

Ve stejném roce, kdy se Masaryk přestěhoval z Vídně do Prahy, aby tam začal vyučovat, byla u nás vydána velká *Antropologie katolická*²¹¹ od Antonína Lenze.²¹² Knihu, k jejímuž vydání byl dán souhlas již roku 1876, můžeme považovat za první

²⁰⁷ Srov. GARRIGOU-LAGRANGE, R. (srov heslo) Thomisme. In: *Dictionnaire de Théologie Catholique*, T. 15, 1; VACANT, A.; MANGENOT, E.; AMANN, E. (eds.). Paris: Libraire Letouzey et Ané, 1946, col. 827-831. ISBN neuvedeno.

²⁰⁸ Výjimku tvoří kupř. rajhradský benediktin Pavel Vychodil (1862-1938), který toto vymezené období přesáhl.

²⁰⁹ Po roce 1948 až do r. 1989 totiž o žádném hnutí v pravém slova smyslu již hovořit nemůžeme.

²¹⁰ Podrobněji o českém tomismu pojednává článek K. Skalického. Srov. SKALICKÝ, K. *Katolická filosofie a teologie, zvláště tomistická v české společnosti XIX. a XX. století*. In: *Slovo a naděje*. Řím: Křesťanská akademie, 1978, s. 45-79.

²¹¹ Srov. LENZ, A. *Anthropologie katolická: skromný příspěvek ku dogmatické teologii*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1882. ISBN neuvedeno.

²¹² Antonín Lenz (1829 Netolice – 1901 Praha) byl katolický kněz, publicista a politik, který patřil k nejplodnějším a nejvšestrannějším duchům své doby. Jeho rozsáhlé dílo stojí na rozcestí tehdejší doby, ve které se katolická církev ocitla v několika desetiletích před modernistickou krizí. Lenz tak ve svém díle spojuje katolickou univerzalitu se zájmem o národní povznesení a zároveň reprezentuje hledání katolické identity v boji a diskuzích s protivníky církve i se sebou samým. U Lenze jsme tak svědky velké erudice, opravdovosti a upřímné snahy na straně jedné a na druhou stranu pak v jeho apologetickém úsilí často propadá tendenčnosti, politickému stranictví a někdy i antisemitismu. Srov. VEBER, T. *Teolog – polemik Antonín Lenz*. České Budějovice: Scientia, 2008. ISBN 978-80-7394-147-5.

novodobé dílo u nás, neboť se v podstatných rysech inspiruje myšlením sv. Tomáše Akvinského. Lenze tedy někteří označují nejen za předchůdce českého tomismu, ale vyslovují i domněnku, že Lenz svou knihou o několik let předběhl výzvu encykliky *Aeterni Patris* Lva XIII. z r. 1879.²¹³ Zároveň poukazuje herbartián Gustav Zába (1854-1924) v přehledu české filozofie na skutečnost, že „herbartismus vykazuje u nás nejčtenější literární zastoupení a pevný myšlenkový fond“, a dodává, že „tak pevnou a složenou řadu odkazující se k jednomu jménu, tvoří ještě jen Thomisté“.²¹⁴

Stačí si přečíst několik řádků z Lensových spisů a snadno chápeme, že Lenz byl temperamentně polemický až sžíravě kritický. Setkáváme se s bojem na dvou frontách, jak proti komunistickému socialismu, tak proti kapitalistickému liberalismu,²¹⁵ především však proti liberalismu.²¹⁶ Jak upozorňuje Karel Skalický, Lenz je dobře obeznámen se zástupci socialistické nauky své doby: Marxe, Lassala, Bakunina, Bebela, Liebknechta, ale jen proto, aby „jich použil jako argumentu proti liberalismu“.²¹⁷ V závěru své práce o socialismu a jeho dějinách Lenz například vyzývá ke spojení vlád a národů s církví a papežem Lvem XIII. „ku společné práci“. Podle Vebera je vůbec pro celé Lenzovo dílo charakteristická důležitá iniciační úloha papeže.²¹⁸ Zneklidňuje ho také situace v tehdejší Prusku a zednáři. Kromě tohoto se také zabýval historií teologie v samostatných studiích věnovaných Wyklefovi, Husovi, Chelčickému a Komenskému, otázkám husitství a reformace.²¹⁹ V neposlední řadě zabředal

²¹³ Srov. SKALICKÝ, K. In: doposud nepublikovaný referát z konference „Střední Evropa na prahu 20. století“, pořádané Katedrou církevních dějin TF JU ČB v Českých Budějovicích dne 22. 2. 2007, s. 16.

²¹⁴ ZÁBA, G. Filosofie, In: *Památník na oslavu padesátiletého jubilea jeho veličenstva císaře a krále Františka Josefa I.*, Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa I., 1898, s. 6. ISBN neuvedeno.

²¹⁵ Toto rané období sociálního myšlení církve vrcholí například v encyklice *Rerum novarum* papeže Lva XIII. v roce 1891, která sice tvrdě kritizuje myšlenky socialismu, avšak zároveň má snahu otupovat ostří „dravého“ kapitalismu 19. století. Papež Lev XIII. však neochvějně hájí přirozené právo na soukromé vlastnictví a na jeho nedotknutelnost. Podrobněji srov. MÍČKA R. Církev a její potíže s liberalismem a kapitalismem. In: *Studia Theologica* 18, r. 2004, roč. 6, č. 4, s. 70-83. ISSN 1212-8570; srov. KREUTZER, J. Liberalismus ve vědě. *Museum*, r. 1890-91, roč. XXV., s. 149-160.

²¹⁶ V této souvislosti stojí za zmínku první oficiální výroky vznesené proti liberálním idejím papežem Piem IX. v jeho dokumentu *Syllabus errorum* z roku 1864. Papež čelící rozkladu tradičních společenských struktur a mocenskému úpadku církve odsuzuje mnohé myšlenky a výtoky moderní doby – mezi nimi i liberální principy organizace společnosti, sekularistický model politiky, demokracii, lidská práva, svobodu svědomí a vyznání. Srov. *Syllabus errorum*. MIKLÍK, K. (ed.). Tasov: Kritické studium, 1947. ISBN neuvedeno; zároveň srov. s Lenzovým *Syllabus Jeho Svatosti Pia IX., jež vykládá s povinným zřetelem k Syllabu náčelníka svobodných myslitelů, Alfonse Padařovského, Jan Brázda, sedlák ze Zlámané Lhoty*, který vyšel r. 1878.

²¹⁷ SKALICKÝ, K. Katolická filosofie a teologie, zvláště tomistická v české společnosti XIX. a XX. století, s. 51.

²¹⁸ Srov. VEBER, T. *Teolog – polemik Antonín Lenz*, s. 45-49.

²¹⁹ Srov. SKALICKÝ, K. Katolická filosofie a teologie, zvláště tomistická v české společnosti XIX. a XX. století, s. 50-52.

do polemik a dobových zápasů s realisty (např. s T. G. Masarykem) a s liberály (F. L. Riegrem) nebo volnomyšlenkáři (Alfonsem Šťastným) a dalšími.²²⁰

Lenzovým největším a skutečně konstruktivním dílem je více než šestisetstránkový spis *Antropologie katolická*,²²¹ jímž předběhl svou dobu v tom, že vytváří první nárys teologické antropologie a často se odvolává na sv. Tomáše Akvinského.²²² Tomáš Veber k naší problematice ještě uvádí: „Lenz – a spolu s ním veškerá soudobá katolická teologie, jež se navrácí k Tradici a tím především k tomismu, který jediný, zdá se, je schopen vzdorovat svou filosofickou argumentací moderním - ismům – jako by svým zdůrazňováním nedostatečnosti člověka, jeho hříšnosti, závislosti na Bohu vytvářel protiváhu a-teistické antropologii darwinovské a vulgárně darwinovské (büchneriánské).“²²³ Právě tyto antropologické proudy posilují své pozice po roce 1871, kdy Darwin s konečnou platností formuloval svou tezi o vývoji druhů od nižších k vyšším, včetně člověka, který je jen dalším článkem v tomto vývoji. Podle Vebera Lenz a před ním i jeho učitel Joseph Kleutgen, ale i jiní,²²⁴ to vnímá jako reálnou hrozbu a vytváří proto jakýsi protipól, který se nejen ukázal jako životaschopný, ale především vedl k vnitřní obnově katolické církve. Skalický zdůrazňuje, že přestože některé věci v Lenzově *Antropologii* jsou dnes již překonány, jeho dílo zůstává vzácným svědectvím našeho tehdejšího teologického a filozofického myšlení a jeho světové úrovně, a staví tak Antonína Lenze na místo prvního předchůdce českého tomismu. Přínos jeho teologie pak spočívá v tom, že vytváří ucelenou teologickou antropologii, která svým zaměřením na člověka a obranu jeho důstojnosti předběhla řadu zahraničních teologů.²²⁵

Důstojným protipólem ve filozofickém a teologickém díle a skutečným průkopníkem českého tomismu je až brněnský kněz a profesor věrouky

²²⁰ Srov. VEBER, T. *Teolog – polemik Antonín Lenz*, s. 44.

²²¹ Srov. LENZ, A. *Antropologie katolická: skromný příspěvek ku dogmatické teologii*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1882. ISBN neuvedeno.

²²² Pro nepatrnost christologického paragrafu, s výjimkou citací ze Summy sv. Tomáše Akvinského, není možné stanovit, zda se i zde konkrétně inspiroval dílem některého z novotomistických teologů, které jinak ve své práci hojně cituje.

²²³ VEBER, T. *Teolog – polemik Antonín Lenz*, s. 43.

²²⁴ Veber ve své poznámce uvádí: „*Schon 1856 hatte Pius IX. die österreichischen Bischöfe aufgefordert, gegen Indiferentismus und Rationalismus vorzugehen*“ srov. VEBER, T. *Teolog – polemik Antonín Lenz*, s. 43; což přejímá od Fitschena. Srov. FITSCHEN, K. *Der Katholizismus von 1648 bis 1870*. Leipzig: Evangelische Verlaganstalt, 2001, s. 166.

²²⁵ Srov. SKALICKÝ, K. *Katolická filosofie a teologie, zvláště tomistická v české společnosti XIX. a XX. století*, s. 52-53.

a fundamentálky Josef Pospíšil.²²⁶ Nedlouho po svém nastoupení do učitelského úřadu v Brně ho vyučování teologie přivedlo r. 1876 k tomistické filozofii, kterou zde začal přednášet. Nejprve přednášel německy podle Stöcklovy knihy *Lehrbuch der Philosophie*,²²⁷ ale jak sám zmiňuje, brzy pochopil, že němčina jeho posluchačům, vychovaným především na českých gymnáziích, působí při studiu tohoto nesnadného předmětu značné potíže. Upustil tedy od němčiny a začal přednášet latinsky. Pro tento účel vybral Eggerovu knihu *Propaedeutica philosophico-theologica*, ale nakonec byl nucen přejít na češtinu, neboť – jak sám píše – „seznal jsem, že se potkám jen tenkrát s nějakým výsledkem (...), když počnu česky přednášet“.²²⁸ Začíná proto se svými spolupracovníky kanovníkem a Sušilovým žákem Matějem Procházkou a profesorem Františkem Bartošem vytvářet samostatnou českou aristotelsko-tomistickou terminologii. To znamenalo, že se Pospíšil a jeho spolupracovníci nesnažili o vytváření nových termínů – novotvarů,²²⁹ ale pouze o přiřazování běžných českých slov latinským

²²⁶ Josef Pospíšil (1845 Oslavička u Velkého Meziříčí – 1926 Brno) byl r. 1870 vysvěcen na kněze a po dalších studiích dosáhl v r. 1874 doktorátu z teologie ve Vídni. Od roku 1874 byl profesorem fundamentální teologie a dogmatiky v brněnském alumnátě, kde začal přednášet filozofii. R. 1886 se stal ředitelem alumnátu a ve stejném roce byl i jmenován konzistorním radou a přisedícím biskupské konzistoře. V r. 1894 byl jmenován sídelním kanovníkem brněnské kapituly. Papež Lev XIII. mu udělil hodnost papežského tajného komořího a jmenoval ho členem *Akademie sv. Tomáše* v Římě. Po vydání knihy o filozofii T. Akvinského se stal dopisujícím členem KČSN a ČAVU. V letech 1896-1899 byl členem redakční rady *Hlídky*, ve které se zasazoval o častější uveřejňování filozofických pojednání. Zároveň také působil v *Katolické politické jednotě brněnské* a angažoval se i v *Katolické národní straně moravské* atd. Z popudu encykliky *Aeterni patris* Lva XIII. napsal práci *Filosofie podle zásad sv. Tomáše Akvinského*, jejíž první díl vyšel poprvé r. 1883 v Brně. Polemizoval s „moderní nevěreckou filozofií“: materialismem, pozitivismem, panteismem, racionalismem a adresoval několik kritických poznámek i darwinismu. T. G. Masaryk označil jeho *Filosofii* za „jeden z nejlepších spisů české filozofické literatury vůbec“. Byl příspěvatelem *Hlídky*, *ČKD* a *Obzoru*. Srov. PECKA, D. České katolictví 20. století v evropském kontextu. In: *Katolická ročenka*. NERADOVÁ, K. (ed.). Praha: Katolická charita, 1970, s. 68. ISBN neuvedeno;

²²⁷ Poslední 8. vydání vyšlo r. 1912. Srov. STÖCKL, A. *Lehrbuch der Philosophie. Lehrbuch der allgemeinen Metaphysik (Ontologie)*. Mainz: Verlag von Kirchheim, 1912. ISBN neuvedeno.

²²⁸ POSPÍŠIL, J. *Filosofie podle zásad sv. Tomáše Akvinského*. Brno: Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských, 1883, s. 1. ISBN neuvedeno.

²²⁹ Tak jak se o to pokusili již před ním Jan Křtitel Votka a Václav Vojáček při své snaze o překlad krátkého, ale o to významnějšího spisu svatého Tomáše Akvinského *De ente et essentia*. V předmluvě k tomuto spisu překladatelé nabízejí zajímavou úvahu o údajném prvním tvůrci české scholastické terminologie Tomášovi ze Štítného (srov. AKVINSKÝ, T. *De ente et essentia*. VOTKA, J. K.; VOJÁČEK, V. (ed.). Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1887, s. 34-38. ISBN neuvedeno). Údajnou terminologii Tomáše ze Štítného však Votka s Vojáčkem nepoužili, namísto toho zavedli své naprosto neproniknutelné novotvary: termíny jako *jměť*, *vdobující*, *kroměpříčnost*, *mohucenství*, *jistec* nebo *plotba*. Jabůrek tvrdí, že toto jejich výrazivo spíše odkazuje k vokabuláři básníků než filozofů (srov. JABŮREK, J. 2000, s. 41). Pro porovnání uvádím několik příkladů i z Pospíšilovy práce: *essentia* - *bytnost*, *ens* - *bytosť*, *ens*, *esse*, *entita*, *realitas* - *jestota*, *analogia* - *obdoba* atd. Pospíšil v předmluvě k druhé části svého stěžejního díla *Kosmologie podle zásad svatého Tomáše Akvinského* (1897), snad právě v reakci na práci Votka a Vojáčka, vyslovuje požadavek na vytvoření komise, která by tuto filozofickou terminologii sjednotila.

ekvivalentům tak, aby své posluchače při výkladu nemátl: „...přičiňoval jsem všude k českým terminům a výměrům pojmů termíny a výměry latinské.“²³⁰

Reakcí na papežem vydanou encykliku *Aeterni Patris* bylo Pospíšilovo rozhodnutí soustavně zpracovat a následně i vydat své přednášky ze scholastické filozofie.²³¹

Tyto jeho přednášky vyšly roku 1883 pod názvem *Filosofie podle zásad svatého Tomáše Akvinského*.²³² Kniha byla zamýšlena jako první část rozsáhlého díla a obsahuje logiku, noetiku a všeobecnou metafyziku. Jejím vydáním byl položen základní kámen českého novotomismu. Jde o první knihu nejen co do chronologie, ale hlavně po stránce svého významu. Žádné dílo z řad Pospíšilových následovníků již tak vysoké odborné úrovně nedosáhlo. Oceněno bylo nejen v katolickém prostředí, ale u i české laické inteligence. Nadmíru kladně o ní u nás referoval například Tomáš Garrigue Masaryk v květnovém čísle *Athenaea*.²³³

O několik let později, v roce 1897, pak Pospíšil vydává *Kosmologii* neboli filozofii přírody,²³⁴ v níž si klade za prvořadý úkol vyvracet obvyklá tvrzení o neslučitelnosti vědy a víry. Dlužno poznamenat, že nebyl tak vášnivým polemikem jako Lenz. Jeho styl Karel Skalický charakterizuje „jako klidný, nepolemický, bez ironických výpadů, krajně věcný a snažící se o to, aby pravda vyšla jasně

²³⁰ POSPÍŠIL, J. *Filosofie podle zásad sv. Tomáše Akvinského. Část první, Materiální logika, noetika a všeobecná metafyzika*. Brno: Tiskem a nákladem Papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských, 1883, s. 1. ISBN neuvedeno.

²³¹ Srov. tamtéž, s. 2.

²³² Srov. POSPÍŠIL, J. *Filosofie podle zásad sv. Tomáše Akvinského*. Oddíl I. Brno: Tiskem a nákladem Papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských, 1897. ISBN neuvedeno.

²³³ Masaryk zde pochválil autora za dobrou znalost scholastiky i novější filozofie, za jeho filozofické myšlení a přísnou důslednost ve vytváření české filozofické terminologie. Nechejme zaznít několik slov z tohoto Masarykova hodnocení: „*Spisu dotčeného nejen proto vážíme sobě velice, že prvním je pokusem seznámiti nejen theology, ale i vzdělance se scholastickou filozofií, ale hlavně pro vnitřnou jeho hodnotu. Jevíť se v něm velká znalost předmětu (scholastiky i novější filozofie) a důmysl skutečně filozofický; spis s jednoho stanoviska důsledně je propracován s onou opravdovostí vznešenou, která úctu vzbuzuje nejen před autorem samým, ale i před věcí jím obhajovanou. ... Dodáme-li konečně, že ve spise důsledný pokus proveden je o české názvosloví filozofické, pak smíme úhrnečný soud pronést ten, že spis p. Pospíšila je skutečně obohacením naší literatury, zvláště filozofické, a pokládáme jej za jeden z nejlepších českých spisů české filozofické literatury vůbec.*“ MASARYK, T. G. *Filosofie*. In: *Athenaeum* 2, roč. 1885, s. 251; srov. FUNDA, O. *Thomas Garrigue Masaryk. Sein philosophisches, religiöses und politisches Denken*. Bern-Frankfurt am Main-Las Vegas: Verlag Peter Lang, 1978, s. 90-91. ISBN neuvedeno; a též srov. MASARYK, T. G. *Filosofie posledních let před válkou*. Praha: Leichter, 1930, s. 259-264. ISBN neuvedeno; srov. PAVLINCOVÁ, H. T. G. Masaryk a čeští novotomisté. In: *Philosophica VI. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis*, BLECHA, I. (ed.). 1. vydání, r. 2005, s. 115-122. ISSN 1212-1207.

²³⁴ Srov. POSPÍŠIL, J. *Filosofie podle zásad sv. Tomáše Akvinského. Část druhá. Kosmologie se zvláštním zřetelem k moderním vědám přírodním*. Brno: Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských, 1897. ISBN neuvedeno.

na světlo“.²³⁵ Dobře si uvědomuje rozpory své doby a jeho příklon ke sv. Tomáši je do značné míry podmíněn právě tímto vědomím.²³⁶ Zároveň podle Skalického v tehdejší rozhádaném ovzduší tento moravský tomista předjímá něco ze smířlivého ducha Jana XXIII. a Druhého vatikánského koncilu, když píše „*Proto bude míti práce naše účel povýtce irenický. Již jsme se dost mezi sebou napřeli, nuže uvažme jednou také to, co jest nám společno, a podejme si poctivě pravici ku svorné práci, této jediné podmínce blaženější budoucnosti našeho drahého národa.*“²³⁷

Josef Pospíšil nebyl autorem pouze dvou výše zmíněných děl. Sepsal také velmi rozsáhlá odborná díla z dogmatiky a fundamentální teologie. V díle *Katolická věrouka* z roku 1923 zpracoval kompletně celou katolickou věrouku a zároveň tím i završil své teologické dílo. Toto dílo se skládá ze čtyř dílů: I. *O Bohu jednom podle přirozenosti*, II. *O Bohu trojjediném podle osobnosti* (1924), III. *O Bohu stvořiteli* a IV. díl ve dvou svazcích *O Bohu vtěleném* (1922).²³⁸ Celý svůj tvůrčí život také neúnavně přispíval svými studii do časopisu *Obzor*. Pospíšil se řadí ke konzervativní části kléru. Známé jsou například jeho velmi ostré výpady vůči představitelům Katolické moderny nebo proti modernímu umění, zvláště kubismu. I přes skutečnost, že se od něj mnozí tomisté následujících generací distancovali, nadále zůstává nejen prvním novodobým, ale podle názoru Skalického i nejvýznamnějším českým tomistou, vždyť stačí vzpomenout, že v roce 1895 mu papež Lev XIII. udělil hodnost tajného komořího, římská *Akademie svatého Tomáše* ho jmenovala jedním z deseti mimo-italských členů a *Česká akademie císaře Františka Josefa* ho jmenovala svým dopisujícím členem.²³⁹

Pospíšilova práce našla velkou odezvu a stala se mocným popudem k dalšímu rozvoji novotomismu u nás. Z nejvýznamnějších představitelů první generace novotomistů u nás se stručně zmíníme alespoň o třech. Prvním z nich je pražský

²³⁵ SKALICKÝ, K. *Katolická filosofie a teologie, zvláště tomistická v české společnosti XIX. a XX. století*, s. 54.

²³⁶ To zřetelně vysvětluje i z následujících řádků, které Pospíšil napsal v úvodu do své *Kosmologie*: „...*tento přírodovědecký materialismus působí na naše řemeslnictvo a dělnictvo, vidíme na hrůzoplém západu mezi moderním kapitalismem a socialismem. V zápasu tomto dán úplně výhoda všem mravním zásadám, jen fyzická síla, jen pěstní právo mezi sebou zápolí. ... Jak asi bude tento (socialistický) stát vypadati, to nám socialisté veškerou svou činností zcela jasně na oči stavějí. Již nyní stojí úplně nejen mimo křesťanství a nábožensko-mravní řád, nýbrž i mimo veškeren společenský a národní život.*“ POSPÍŠIL, J. *Filosofie podle zásad sv. Tomáše Akvinského. Část druhá. Kosmologie se zvláštním zřetelem k moderním vědám přírodním*, s. 13.

²³⁷ Tamtéž; srov. také SKALICKÝ, K. *Katolická filosofie a teologie, zvláště tomistická v české společnosti XIX. a XX. století*, s. 57.

²³⁸ Srov. SKALICKÝ, K. In: doposud nepublikovaný referát z konference „Střední Evropa na prahu 20. století“, pořádané Katedrou církevních dějin TF JU ČB v Českých Budějovicích dne 22. 2. 2007, s. 18.

²³⁹ Srov. SKALICKÝ, K. *Katolická filosofie a teologie, zvláště tomistická v české společnosti XIX. a XX. století*, s. 57-58.

gymnaziální profesor Václav Hlavatý (1842-1910), který roku 1885 vydal *Rozbor filosofie svatého Tomáše Akvinského*.²⁴⁰ V předmluvě k tomuto spisu výslovně zmiňuje Pospíšilovo dílo a označuje ho za zdařilý počátek tomistické literatury v našem mateřském jazyce a dodává, že jím byl povzbuzen natolik, že se sám odhodlal k uveřejnění svého díla, které již dlouho choval v rukopise, aby tak přispěl k propagaci a rozvoji tomismu v českých zemích.²⁴¹ Samotný spis je však spíše kompilací prací Alberta Stöckla *Geschichte des Mittelalters* a *Lehrbuch der Philosophie*.²⁴²

Dalším významným představitelem starší generace novotomistů byl rajhradský benediktin, Sušilův životopisec Pavel Julius Vychodil (1862-1938). Vychodil, žák Josefa Pospíšila, významně přispěl k českým překladům klasických filozofických textů. Jako první převedl do češtiny filozofický základ myšlení samotného Tomáše Akvinského – Aristotela. Přeložil takřka všechna Aristotelova díla: *Knihy o básnictví* (vyšlo r. 1884, 1892), *Knihy o duši* (1885), *Ethika Nikomachova* (1888), *Politika* (1895), *Kategorie* (1918).²⁴³ Vychodil je také autorem systematické, věcné a klidné dvojdílné *Apologie křesťanství* (1893, 1897), díla, které je svou vysokou vědecko-apologetickou úrovní nesrovnatelné s podobnými opusy té doby.²⁴⁴ Vychodil byl také velmi činný coby redaktor, přes 40 let (1885-1938) redigoval časopis *Hlídka literární*, od roku 1896 už jen *Hlídka*. Výrazně také promluvil k vývoji literární vědy a estetiky svými spisy *Poetika* (1897), *Básnictví a mravouka* (1897) a souborem statí *O kritice* (1886-1891), vycházejícím v *Hlídce literární*. Pro úplnost je nutné dodat, že v roce 1896 byl pověřen vedením *Papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských*, která sídlila v Brně na Šilingrově náměstí, kam také z tohoto důvodu přesídlil a kde také později zemřel. V této souvislosti nelze nezmínit, že tato *Papežská tiskárna* vydala rozsáhlý Vychodilův *Životopisný nástin* Františka Sušila, který vyšel v Brně v roce 1898.²⁴⁵

²⁴⁰ Srov. HLAVATÝ, V. *Rozbor filosofie sv. Tomáše Akvinského*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1885. ISBN neuvedeno.

²⁴¹ Srov. SKALICKÝ, K. *Katolická filosofie a teologie, zvláště tomistická v české společnosti XIX. a XX. století*, s. 58.

²⁴² Srov. SOUSEDÍK, S. *Filozofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím*, Praha: Vyšehrad, 1997, s. 74. ISBN 80-7021-145-8.

²⁴³ V této souvislosti je třeba uvést, že Vychodil přeložil svůj první Aristotelův spis (*Knihy o básnictví*, 1884) již jako 22letý seminarista a o svolení k jeho vydání musel ještě tehdy žádat své nadřízené.

²⁴⁴ Máme na mysli například Kopala, Brynycha a další. Srov. PUTNA, M., C. *Česká katolická literatura 1848-1918*, s. 247.

²⁴⁵ Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil: Životopisný nástin*. Brno: Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských, 1898. ISBN neuvedeno.

Posledním, a co do počtu vydaných publikací asi nejpilnějším, představitelem první generace novotomistů, o kterém se zmíníme, je premonstrát Eugen Kadeřávek (1840-1922), profesor křesťanské filozofie na Teologické fakultě v Praze. Kadeřávek, jak sám přiznává, nejdříve schvaloval a doporučoval Herbartovu filozofii, ale po vydání encykliky *Aeterni Patris* se svým dílem *Filosofie křesťanská, porovnána s některými filosofickými soustavami nového věku* (1885) přihlásil k tomismu. Poté se sám pokusil o ucelenější výklad určitých disciplín, který po jistou dobu českému novotomistickému myšlení chyběl. Učinil tak ve svém třísvazkovém díle *Soustava filosofie křesťanské čili aristotelicko-thomistické* (1919-1920). V prvním díle vyložil formální a kritickou logiku, ontologii a estetiku. Druhý díl obsahuje tzv. speciální metafyziku, tzn. kosmologii, psychologii a přirozenou teologii. Třetí část *Soustavy* věnoval Kadeřávek etice. Kadeřávkův spis lze považovat za závěrečné slovo zakládající generace české novotomistické filozofie. Přesto však nutno zmínit, že zatímco Pospíšil zastává tomismus otevřený, který citlivě reaguje na dobové problémy, Kadeřávek vytváří jakoby do sebe zahleděnou tomistickou soustavu.²⁴⁶

Závěrem lze shrnout slovy Karla Skalického, že tato první generace českých tomistů vytvořila dílo, které je obdivuhodné pro svou šíři, preciznost a hloubku a zároveň dokazuje životnost českého katolicismu tehdejší doby.²⁴⁷ Brzy po vzniku Československé republiky se přihlásila o slovo druhá generace tomistů. Doba, ve které tato generace působila, byla výrazně odlišná od té předcházející, především tím, že celková kulturní orientace nového státu byla výrazněji nasměrována protikatolicky.²⁴⁸ Bylo by jistě zajímavé pokračovat v tomto výčtu druhé generace českých novotomistů, bohužel to však přesahuje rámec naší práce.

²⁴⁶ Srov. SKALICKÝ, K. *Katolická filosofie a teologie, zvláště tomistická v české společnosti XIX. a XX. století*, s. 60.

²⁴⁷ Srov. SKALICKÝ, K. *Katolická filosofie a teologie, zvláště tomistická v české společnosti XIX. a XX. století*, s. 63.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 73-79.

1.2.4 Dynamika katolického filozoficko-teologického myšlení s přihlédnutím k postavě Františka Sušila

Karel Skalický ve svém dosud nepublikovaném referátu z konference *Střední Evropa na prahu 20. století*²⁴⁹ používá známý Hegelův trojtakt teze, antiteze a synteze k tomu, aby postihl vnitřní dynamiku česko-rakouského katolického filozoficko-teologického myšlení 19. století. Toto „vnitřní vlnobití“ tehdejšího myšlenkového a myslitelského života katolické filozofie a teologie se natolik vyjadřovalo ve světlech a stínech, ve své jednotě a zároveň rozporech, zásluhách a nedostacích, že je můžeme rozdělit následujícím dialektickým trojtaktem: 1) Teze: katolické osvěcenství. 2) Antiteze: katolický romantismus. 3) Synteze: český prvo-tomismus.²⁵⁰

Bernard Bolzano a jeho škola zde zastupuje katolické osvěcenství. Bolzanovo teologické dílo totiž můžeme charakterizovat jako „*evangelium rozumem teologicky ,procezené‘, což znamená, že biblické poselství Božího zjevení je v něm příliš přistřižené podle osvícenských ideálů racionality*“²⁵¹.

František Sušil a jeho škola zde podle Skalického představuje katolický romantismus. Sušilovo dílo můžeme charakterizovat jako „*evangelium exegeticky sice dobře ,rozkoušané‘, ale teologicky ,nestrávené‘. Sušil totiž biblické poselství Božího zjevení komentuje větou za větou, takže jeho komentář je obrovská, beztvará hmota, surový materiál, který se nabízí k vytěžení jen tomu, kdo je schopný z něj nějaký dobře, přehledně a přístupně uspořádaný teologický systém vytvořit.*“²⁵²

Josef Pospíšil a jeho škola se řadí k českému „prvotomismu“. Pospíšilovo dílo pak můžeme charakterizovat jako „*evangelium teologicky ,strávené jen napůl‘, nakolik důsledně rozvíjí teologii vtělení, ale úplně pomíjí teologii zmrtvýchvstání. Je to evangelium pod poklopem inkarnacionizmu.*“²⁵³ Pospíšilova *Katolická věrouka* je jistě důkladným a úplným dílem, vzorem věroučné manualistiky. Přesto z hlediska dnešní dogmatické teologie je třeba dodat, že v něm chybí jakákoliv zmínka o teologii Kristova zmrtvýchvstání a o jeho soteriologickém významu. Tento nedostatek však vysvětluje i z dalších děl jako například v *Populární dogmatice* biskupa Jirsíka a nebo v *Synopsis*

²⁴⁹ Tento referát byl přednesen na Katedře církevních dějin Teologické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích dne 22. 2. 2007.

²⁵⁰ Srov. SKALICKÝ, K. in: doposud nepublikovaný referát z konference „Střední Evropa na prahu 20. století“, pořádané Katedrou církevních dějin TF JU ČB v Českých Budějovicích dne 22. 2. 2007, s. 19.

²⁵¹ Tamtéž.

²⁵² Tamtéž.

²⁵³ Tamtéž.

Theologiae dogmaticae specialis (Herder, Freiburg im Breslau, 1922) Vojtěcha Šandy a vlastně i v celé tehdejší evropské katolické manualistice.²⁵⁴ Karel Skalický vyjmenovává tři vlivy, které vedly k tomu, že toto klíčové téma, jež dává celé teologii vlastní smysl, v tehdejší teologii tolik chybělo: vliv Anselmovy teologie v *Cur Deus homo*, v níž podává teologii vykoupění bez jakéhokoliv vztahu k Ježíšovu zmrtvýchvstání; pak vliv konzervativních společensko-politických postojů vyšších křesťanských vrstev a církevní hierarchie, které často byt' i jen podvědomě upřednostňovaly teologii vtělení před teologií zmrtvýchvstání. Důsledkem bylo to, že teologie vtělení a Vánoc zastínila teologii zmrtvýchvstání a Velikonoc.²⁵⁵

Pospíšilův tomismus je tedy dokonalým systémem jako základ pro dialog v řešení společných problémů, za podmínky, že partner v rozhovoru je pro něj otevřen. Dynamiku katolického filozoficko-teologického myšlení u nás pak Skalický uzavírá těmito slovy: „*Tomismus v tomto svém vnitřně diferencovaném celku pak absorboval do značné míry dědictví jak Bolzanova katolického osvícenství, tak Sušilova katolického romantizmu, a projevoval neutuchající životnost i ve změněných a později dokonce umrtvujících podmínkách komunistické zátopy.*“²⁵⁶

Z povahy této kapitoly nevyplývá nutnost formulovat nějaké dalekosáhlé závěry. Přesto však k tomuto stručnému filozoficko-teologickému přehledu jsme nutkáni přidat krátký úryvek z „Podivenovy“ knihy *Češi v dějinách nové doby*, která hodnotí výkony české filozofie na přelomu 19. a 20. století těmito slovy: „*Filozofie se v té době v Čechách vůbec nepěstuje, pokud alespoň užíváme výrazu ‚pěstovat‘ v obvyklém smyslu, znamenajícím i jistou náročnost... Tradičně chabé české filozofické myšlení se bez viditelného elánu pohybovalo cestou nejméně náročnou... přibývalo pozitivistů a materialistů, v podstatě epigonů, přejímajících automaticky tu nejhluchnější a nejvmlouvavější evropskou světonázorovou zvyklost... Česká laická veřejnost se nedala zviklat filozofickými spory a setrvala v postoji... nemudruj a života si hled'... Hájemství filozofického myšlení se v Čechách zkrátka rozestřelo na půdě neúrodné.*“²⁵⁷ Proti tomuto tvrzení můžeme postavit výčet již výše zmíněných českých filozofických

²⁵⁴ Srov. SKALICKÝ, K. In: doposud nepublikovaný referát z konference „Střední Evropa na prahu 20. století“, pořádané Katedrou církevních dějin TF JU ČB v Českých Budějovicích dne 22. 2. 2007, s. 18-19.

²⁵⁵ Srov. tamtéž, s. 19.

²⁵⁶ SKALICKÝ, K. In: doposud nepublikovaný referát z konference „Střední Evropa na prahu 20. století“, pořádané Katedrou církevních dějin TF JU ČB v Českých Budějovicích dne 22. 2. 2007, s. 20.

²⁵⁷ PODIVEN (společný pseudonym autorů: PŘÍHODA, P.; PITHART, P.; OTÁHAL, M.) *Češi v dějinách nové doby. Pokus o zrcadlo*. Praha: Rozmluvy, 1991, s. 208-211. ISBN 80-85336-09-X.

autorů s jejich dílem. Zároveň na tomto místě můžeme také připomenout i četné instituce a časopisy,²⁵⁸ které se nezabývaly zdaleka jen „epigonstvím“. Za „epigonství“ rozhodně nelze označit ani komentované překlady filozofických děl – připomeňme jen Josefa Pelcla jako redaktora *Knihovny Rozhledů* a *Kritické knihovny*, Karla Stanislava Sokola jako redaktora *Vzdělávací bibliotéky* nebo rajhradského benediktina Pavla Vychodila jako překladatele Aristotelových spisů.²⁵⁹

V této části disertační práce jsme se pokusili nastínit filozoficko-teologické proudy doby, v níž žil František Sušil. Pochopitelně jsme si dobře vědomi, že tento výčet není výčtem zcela vyčerpávajícím. Jistě by se dal v mnohém doplnit a více rozvést, což ale nebylo, vzhledem k vymezenému prostoru disertační práce, ani okrajovým, natož pak hlavním cílem této práce.²⁶⁰ Tato kapitola měla být pouhým dalším střípkem do mozaiky obrazu doby Františka Sušila.

²⁵⁸ V devadesátých letech 19. století byly filozofické stati uveřejňovány v časopisech *Osvěta*, *Athenaeum*, *Rozhledy*, *Naše doba* atd. Od roku 1900 začíná vycházet náš první specializovaný filozofický časopis *Česká mysl*.

²⁵⁹ Připomenout lze dále ještě překlady např. z Platóna, Aristotela, Epikléta a jiných antických autorů, ze soudobé filozofie překlady prací J. St. Milla, H. Spencera, Nietzschova *Zarathustru* přeložil v roce 1896 F. V. Krejčí, Humova *Zkoumání* v roce 1899 J. Škola a další.

²⁶⁰ V souvislosti s již uvedeným si lze pochopitelně položit otázku: jaké filozofické texty u nás v době, která následovala v nejbližších desetiletích po Sušilově smrti, vycházely? Byť následující autoři s osobou a dílem Františka Sušila přímo nesouvisí, nelze jejich odkaz zcela opomenout a sluší se je alespoň v této krátké poznámce zmínit jako jakousi pomyslnou tečku za dobou Františka Sušila. V pracích Gustava Záby a F. X. Procházky doznívá vliv herbartismu (Zábova práce *Pyrrhonismus* vyšla v roce 1890). T. G. Masaryk v této době vydal *Českou otázku* (1895), *Naši nynější krizi* (1895), *Jana Husa* (1896), *Karla Havlíčka* (1896), *Moderního člověka a náboženství* (na pokračování v *Naší době* 1896-1898), *Otázku sociální* (1898) a německy *Palackého ideu národa českého* (1899). V devadesátých letech se postupně prosazuje druhá generace českých pozitivistů: František Krejčí (*Element psychologický*, 1895, *Zákon asociační*, 1897, učebnice *Psychologie*, 1897, *Logiky*, 1898), František Čáda (habilitační spis *Noetická záhada u Herberta Spencera a Stuarta Milla*, 1894), František Drtina (*Myšlenková soustava středověku*, 1898, *Středověk a křesťanství*, 1898) a pozitivismus metodologicky významně ovlivnil českou historiografii (Gollova škola) a jazykovědu (mladogramatikové). Čeští katoličtí filozofové se snažili o další rozvíjení novotomismu, jak již bylo naznačeno dříve. Vitalistické stanovisko představují názory Emanuela Rádla a Františka Mareše, který využíval i podnětů Kantovy filozofie. Pozoruhodný způsob navázání na Schopenhauerovu a Nietzschovu filozofii představuje dílo Ladislava Klímy. Kriticky dodejme, že částečná nepřipravenost české filozofie zapojit se do evropského filozofického dialogu vyplývala i z toho, že filozofie stála v českém prostředí přece jen před specifickými úkoly. Srov. SKALICKÝ, K. *Katolická filosofie a teologie, zvláště tomistická v české společnosti XIX. a XX. století*, s. 58-77; srov. HRONEK, J. *Katolická literatura česká přítomné doby*. Praha: Československá akciová tiskárna, 1924. ISBN neuvedeno.

1.3 Český národní život a jeho písemnictví na Moravě v katolickém církevním prostředí

V dějinách evropské literatury se setkáváme s množstvím podob vztahu katolicismu a literatury. Známe autory, kteří zdůrazňovali svou osobní příslušnost k římskokatolické církvi. Známe díla, v nichž se zobrazuje či reflektuje náboženská zkušenost. Víme o dějinných okamžicích, v nichž se římskokatolická církev snažila působit na literaturu, jak konstatuje M. C. Putna: „...at' už její snahy přinesly relevantní plody, či nikoliv.“²⁶¹ Historik Zdeněk R. Nešpor zmiňuje, že „...stejně tak jsme svědky toho, co můžeme nazvat jakousi závislostí staršího dějepisectví na ideologii 19. století, která byla ve své podstatě proticírkevní, nebo dokonce až protikatolická, což pochopitelně vedlo k marginalizaci jejího působení.“²⁶² Aby se mohlo skutečně pozitivně odkazovat na některé katolické duchovní, pak to museli být jedině tací, kteří se bezprostředně zasloužili o zrod novodobého českého národa a zároveň se museli pohybovat na okraji tehdejšího katolicismu, jak připomíná katolický český církevní historik Jaroslav Kadlec ve svém *Přehledu českých církevních dějin*. Tato jejich pozice měla ještě výrazně podtrhnout roli národního buditele na úkor role duchovního, kterou zastávali jakoby „navíc“.²⁶³

Nepřekvapí, že již v polovině 19. století Václav Svatopluk Štulc (1814-1887) musel vypočítávat literárně-obrodné zásluhy katolických duchovních, což evidentně svědčí o tom, že byli neustále opomínáni. Tuto Štulcovu ideu dokazování zásluh kněžstva na budování české kultury převzal i jeho přítel, filolog Josef Jireček (1825-1888), který do druhého ročníku nové řady *Blahověstu* (v r. 1856) přispěl studií

²⁶¹ Srov. PUTNA, C. M. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 13.

²⁶² Často se tak můžeme setkat s odsudkem katolického kléru pro jeho protireformační působení a naproti tomu přílišné vyzdvihování husitsko-bratrsko-humanistických tradic v českém národě, které dříve než našlo své uplatnění v protikatolicky smyšleném mladočešství a v Masarykově filozofii českých dějin, bylo dílem protestantské propagandy revolučního roku 1848. Srov. NEŠPOR, Z. R. *Výchova kněží a jejich působení na přelomu 18. a 19. století*. *Lidé města*, r. 2006, roč. 8, č. 2, s. 10.

²⁶³ Podle církevního historika Kadlece se někteří čeští kněží pod vlivem romantismu začali cítit spíše jako buditelé než jako apoštolové víry. Kadlec tvrdí, že mnozí kněží se ocitli přímo v „národním pokušení“ do té míry, že jím poměřovali všechno své ostatní působení v duchovní správě. Mnoho kněží se tak snažilo o básnickou nebo vůbec o literární tvorbu. Z mnohých „výplodů“ však zůstaly pouhé pokusy nikterak nevýrazných diletantů. Důsledky této jejich činnosti mohly ohrožovat nejen jejich konkrétní pastorační, ale také intenzitu osobní víry, život modlitby a citlivou osobní oblast jakou představuje kněžský celibát. K úplnému rozchodu s církví však před r. 1918 docházelo jen zřídka. Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. Sv. 2. Praha: Zvon, 1991, s. 223-224. ISBN 80-7113-003-6.

*Teologická strana literatury české.*²⁶⁴ Po Jirečkovi pak řady kněží-literátů vypočítává Jan Ježek (1849-1913) v knize *Zásluhy duchovenstva o řeč a literaturu českou*,²⁶⁵ dále František Bačkovský (1854-1908) v knize *Kněží katoličtí o písemnictví novočeské zasloužili*,²⁶⁶ Josef Hronek (1890-1954) v knize *Kněz v českém národním obrození*,²⁶⁷ Alois Michálek (nar. 1908) v brožurě *Účast moravského kněžstva na národním probuzení tiskem v letech 1848-1850*,²⁶⁸ Josef Beneš (1905-1979) v knize *Ač zemřeli, ještě mluví. Medailony českých katolických vlasteneckých kněží*²⁶⁹ a posledními dvěma, kteří zastávají zcela odlišné názorové pozice, jsou Zdeněk Gintl (1878-1936), který podal v knihovničce *Volné myšlenky* v podstatě stejný seznam jmen jako předcházející autoři, ale ze zcela rozdílného stanoviska.²⁷⁰ Posledním počinem je spíše popularizační kniha *Religiozita v dramatu českého národního obrození* autora Radomíra Malého (nar. 1947).²⁷¹

V předchozím odstavci je uveden jen stručný přehled těch děl věnujících problematice role katolického kléru v národním obrození a jejího významu, zejména pak počátcích národního obrození.²⁷² Jeho úloha je dnes legitimně nezvratitelná, spíše by bylo třeba se ptát, proč a jakým přičiněním k tomu došlo, co tyto změny konkrétně

²⁶⁴ Nemůžeme se podrobněji zabývat touto jeho studií, která ve své podstatě představuje alternativu k pojmu „katolická literatura“, přesto však uvedme, že se v jeho případě nedostal dál než k tomu, že skončil u seznamu literárně činných kněží, který začíná Matějem z Janova a končí svými současníky. Srov. JIREČEK, J. *Teologická strana literatury české. Blahověst*, r. 1856, č. 2, s. 27.

²⁶⁵ Srov. JEŽEK, J. *Zásluhy duchovenstva o řeč a literaturu českou*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna, 1880. ISBN neuvedeno.

²⁶⁶ Srov. BAČKOVSKÝ, F. *Kněží katoličtí o písemnictví novočeské zasloužili*. Praha: Knihkupectví Dra. Frant. Bačkovského, 1890. ISBN neuvedeno.

²⁶⁷ Srov. HRONEK, J. *Kněz v českém národním obrození*. Praha: Československá akciová tiskárna, 1924. ISBN neuvedeno.

²⁶⁸ Srov. MICHÁLEK, A. *Účast moravského kněžstva na národním probuzení tiskem v letech 1848-1850*. Olomouc: Lidové závody tiskařské a nakladatelské, 1937. ISBN neuvedeno.

²⁶⁹ Srov. BENEŠ, J. *Ač zemřeli, ještě mluví. Medailony českých katolických vlasteneckých kněží*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1964, ISBN neuvedeno.

²⁷⁰ Jediný Gintl hodnotí literární produkci kněží v dokonalém souladu se svým „přesvědčením“, tedy: kněz-literát je mu tím sympatičtější, čím více se vzdálil od církve. Srov. GINTL, Z. *Kněží katoličtí v českém obrození, před ním a po něm*. Praha: Volná myšlenka čsl., 1924. ISBN neuvedeno.

²⁷¹ Srov. MALÝ, R. *Religiozita v dramatu českého národního obrození*. Frýdek Místek: Nakladatelství Michael S. A., 2003, ISBN neuvedeno. Nešpor knihu Malého hodnotí jako konfesionalizační reakci ze strany katolického historika, jenž osvícenství „téměř apriorně (a hlavně ahistoricky) odmítající a jeho ústřední protagonisty, například Dobrovského a Bolzana, automaticky považující za nepravověrné a katolické církvi škodící.“ NEŠPOR, Z. R. *Výchova kněží a jejich působení na přelomu 18. a 19. století. Lidé města*, r. 2006, roč. 8, č. 2, s. 11-13. Za pozornost určitě stojí i příspěvek *Národ a církev: role kněží a církve v národním obrození*. In: *Vlastenectví, církev a společnost v proměnách 19. a 20. století*. MACH, J. (ed.). Dobruška: Město Dobruška, 2009, s. 43-55. ISBN 978-80-254-5633-0.

²⁷² Z literatury, která se věnuje našemu národnímu obrození, můžeme jmenovat např. MACURA, V. *Znamení zrodu. České obrození jako kulturní typ*. 2. vyd. Jinočany: H & H, 1995. ISBN 80-85787-74-1; HROCH, M. *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0809-6; DAVID, Z. V. *Národní obrození jako převtělení Zlatého věku? ČČH*, r. 2001, roč. 99, s. 486-518; KUTNAR, F. *Obrozené vlastenectví a nacionalismus. Příspěvek k národnímu a společenskému obsahu češství doby obrozené*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-7184-833-6.

přinesly a jak je možné porozumět zásadní změně postavení kléru v důsledku jeho receptivní marginalizace.²⁷³ Cílem této kapitoly pak primárně nebude dát vyčerpávající a úplný přehled národně-buditelské a literární činnosti moravského katolického kněžstva v první polovině 19. století,²⁷⁴ to by přesahovalo rámec této kapitoly, ale spíše se pokusíme vyzdvihnout ty nejpodstatnější momenty, jež se především vztahují k působení Františka Sušila, jako toho, který svým konkrétním impulzem přispěl k formování specifické kněžské literární družiny.

Porozumět zákonitostem národního a literárního dění na Moravě není úplně snadné. Základním specifikem Moravy je podle Putny její „dvourychlostnost“ nebo jiným slovem „dvojitý historický čas“: „*Tak jako Čechy jsou v sekularizaci, a tudíž i ve vznikání katolické restaurace zpožděny vůči Německu a Francii, je Morava zpožděna vůči Čechám.*“²⁷⁵ Toto se prakticky projevilo v národním obrození, které až do r. 1848 bylo poměrně chabé.²⁷⁶ Přesto se situace začala pozvolna měnit již ve třicátých letech s příchodem českých vlastenců na Moravu. Tehdy dochází i zde k rozkvětu českého literárně-kulturního života, z jakého se v Čechách těšili již na konci 18. století. Skutečným středem německé a probouzející se české Moravy se tak stalo Brno. Z těch, kteří se o to nejvíce zasloužili, jmenujme alespoň některé: František Cyril Kampelík, Filip Neděle, Vincenc Pavel Ziak, Alois Vojtěch Šembera, František Matouš Klácel a další. Tito vlastenci přesídlili z Čech, aby se postavili po boku těch nejlepších, které Morava mohla tehdy nabídnout a kteří měli blízko k české kultuře. Jedná se například

²⁷³ Tyto otázky ovšem převyšují rámec námi vytýčené práce. Je naším upřímným přáním, aby se v budoucnu někdo této problematice blížeji věnoval.

²⁷⁴ To již udělali jiní. Kupř. doporučuji práci historického semináře CMBF UP z r. 1948, kde Zdeněk Bordovský odkazuje na to, jak r. 1867 referovali přednostové moravských hejtmanství nadřízeným úřadům. Z jeho řádků jasně vysvítá živé a vypjaté národní uvědomění v řadách moravského kněžstva: „*Většina kleru patří k slovanské národnosti a lze ji počítat k slovanským radikálům. (Žďár) – Duchovenstvo, jmenovitě z olomoucké diecéze, smýšlí víc než kde jinde panslavisticky od nejvyšších až k nejnižším. (Strážnice) – Je tomu skutečně tak, že všechen katolický klerus olomoucké arcidiecéze, až na malé výjimky, je nepřátelský vůči nynější vládě a připojuje se veřejně k českým snahám (Frenštát).*“ Bordovský tuto relaci uzavírá: „*Olomoucký hejtman obvinil arcibiskupa (Fürstenberga) a kapitulou, že schvaluje toto počínání kněžstva a skýtá jim 'mocnější oporu'.*“ BORDOVSKÝ, Z. *Moravské kněžstvo a všeslovanský sjezd v Moskvě roku 1867*. Práce historického semináře CMFB UP, č. 41, r. 1948, s. 6, 7, 10.

²⁷⁵ PUTNA, C., M. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 206. Čímž se zároveň dotýkáme dalšího výkladového paradigmatu, který spíše zdůrazňuje úlohu a přínos katolického kněžstva na Moravě v udržení a prodloužení katolické religiozity jako „typicky moravského specifika“.

²⁷⁶ Kromě národně-literárního vývoje se to pochopitelně odrazilo i v kulturním a intelektuálním vývoji, který si na Moravě oproti Čechám podržel vyloženě patriotický německo-jazyčný charakter. To dokládají kupř. zásluhy Krystiana Karla Andréého a Karla Josefa Jurendy, kteří si na tomto poli získali zásluhu v šíření vzdělanosti tím, že vydávali osvětové časopisy *Patriotisches Tageblatt* a *Jurende's vaterländischer Pilger*. Právě ty se staly jakousi encyklopedií tehdejšího lidského vědění a obsahovaly i příspěvky k moravské vlastivědě. Srov. HÁJEK, J.; HLAVÁČKA, M. Zrození moderního českého národa. In: *Dějiny českých zemí*. PÁNEK, J.; TŮMA, O. (eds.). Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2008, s. 238. ISBN 978-80-246-1544-8.

o tato jména: Řehoř Volný, Beda Dudík, Jan Jodl, Dominik Kynský. V roce 1809 byl v Brně zřízen filozofický ústav a právě jeho prostřednictvím mohli jmenovaní lépe působit na širší okruh posluchačů.

Zejména Jan Jodl na filozofickém ústavu vyučoval v letech 1827–1849 filologii, historii, estetiku a etiku.²⁷⁷ Zároveň byl dobrým znalcem jihoslovanských literatur. Opravdovým střediskem českého života se však stala brněnská filozofie až s příchodem Františka Matouše Klácela. Po studiích v Litomyšli, centru vlasteneckého národního ruchu, ovlivněn zejména filozofickým a etickým myšlením profesora filozofie Bonifáce Buzka, vstoupil do augustiniánského kláštera na Starém Brně. Brzy na sebe upozornil svými vědomostmi, a tak již r. 1835 byl jmenován profesorem, což v rodícím se českém národním hnutí studenti uvítali pro jeho nesmírně živé a přístupně podávané přednášky,²⁷⁸ zejména tehdy atraktivní, německé idealistické filozofie. Hegelův vliv se tak odráží i v jeho vědeckých pracích, které jsou psány v obtížně srozumitelném jazyku.²⁷⁹

²⁷⁷ Jan Křtitel Jodl /Kralupský/ (1791 Kralupy nad Vltavou – 1869 Kralupy nad Vltavou) byl žákem Dobrovského a pod jeho vlivem se z něj brzy stává znalec slovanských jazyků a nadšený slovanofil. Jeho pedagogická dráha je spojena s městy Písek, Jičín, Litoměřice (zde nastoupil po Josefu Jungmannovi). Působil však také krátce v Chorvatsku, odkud nespokojený přesídlil v r. 1826 do Brna. V revolučním roce 1848 odchází do Prahy a zde je v r. 1851 penzionován. Psal odborná jazyková díla s dlouhými názvy *Krasomluva skumná i výkonná čili nauka o prose vyšší neb ozdobné* nebo *První počátkové mluvnice latinské na základě jazyka českoslovanského*. Za zmínku určitě stojí i jeho *Česká mluvnice*, která je nyní uložena v Národním muzeu. Srov. SCHUSTER, F. *Jan Křest. Jodl Kralupský: zapomenutý žák Josefa Dobrovského*. Praha: Nákl. vlastním, 1936. ISBN neuvedeno.

²⁷⁸ Po letech na Klácela vzpomíná kupř. i Jan Soukop: „*O prof. Klácelu připomenout slušno, že jeho přednášky bývaly nám vždy krátky; tak rádi jsme výkladům jeho naslouchali. Zvláště bývaly oblíbeny veřejné disputace v kolegiu mezi dvěma posluchači o rozličných předmětech, na př. o větě: ‘Ubi bene, ibi patria’ a p. Když disputant jeden už ustával, přispěchal mu Klácel na pomoc a když druhý podléhal, přispěl zase tomu, až konečně nechal věc obyčejně na vahách, říkávaje: ‘Meine Herren, nur kein aner oder ianer, sondern Selber aner.’ Že takovéto rozhovory k bystření ducha a jazyka nemálo přispívaly, leží na bílé dni. Také Klácel přihlížel více k tomu, aby posluchači předmětu rozuměli, než aby mechanicky doslovně odříkávali.*“ SOUKOP, J. Črty z dob Sušilových. *Obzor*, r. 1889, roč. XII., č. 5, s. 65.

²⁷⁹ František Matouš Klácel (1808 Česká Třebová – 1882 Belle Plaine, USA) byl augustiniánský řeholník, svérázný myslitel, filozof, básník, pedagog a zastánce českomoravské jednoty. Vystudoval filozofii na litomyšlském gymnáziu, v roce 1833 byl vysvěcen na kněze a od roku 1835 se stal profesorem na biskupském filosofickém ústavě v Brně. V roce 1844 musel na zásah brněnského biskupa odstoupit ze své funkce profesora na brněnském filozofickém ústavu, ale již v letech 1848-1850 se ujímá úlohy publicisty a představitele národního hnutí. Roku 1848 byl členem Národního výboru a delegátem Slovanského sjezdu. V letech 1848-1851 působil v redakci *Moravských novin*. V roce 1849 se podílel na založení *Národní jednoty sv. Cyrila a Metoděje*, která se v roce 1855 změnila na *Matici Moravskou*. Roku 1869 odplul do Ameriky, kde se s krajany několikrát pokusil založit náboženskou sektu (sami se nazývali nemýlenci) založenou na lásce lidí a jejich vzájemné dobročinnosti. V jistých rysech svého učení se blížil hnutí „volné myšlenky“, od níž jej však odděloval jeho utopický projekt, který přes rozchod s křesťanstvím zachovával některé principy raně křesťanských obcí v duchu sv. Augustina. Z celé řady jeho děl jmenujme alespoň malý filozofický slovník (nejspíše pro studenty) *Erklärungen der wichtigeren philosophischen Ausdrücke* (vyšel r. 1836), k překlenutí nedostatku vhodné české filozofické terminologie vydal r. 1842 *Mostek aneb krátké sestavení skromných myšlének o tom, na čem každému záležitosti má*. Soustavný výklad etiky podal v knize *Dobrověda* (r. 1847). Pod silným vlivem Hegelovy a Humpoldtovy filozofie se věnoval fenoménu jazyka v knize *Počátky vědeckého mluvnictví českého*

Klácela vystřídal na profesorské stoličce filozofického ústavu jeho řádový kolega Tomáš Bratránek,²⁸⁰ který studoval ve Vídni, kde také získal doktorát. Ze všech augustiniánů se nejsoustavněji zabýval estetikou a literaturou. Studoval německou literaturu, a zejména Goethovo dílo.²⁸¹ Výsledkem této jeho činnosti byla kniha *Handbuch der deutschen Literaturgeschichte*, kterou vydal r. 1850. Dalším z brněnských augustiniánů, kdo se proslavil na vědeckém poli, byl přírodovědec-genetik Gregor Friedrich Mendel.²⁸² Nelze nezmínit ani Pavla Křížkovského,²⁸³ jehož talent

(r. 1843). Kromě těchto prací pravidelně přispíval do *Časopisu Českého muzea* drobnějšími studii, v nichž se dotýkal otázek týkajících se psychologie, estetiky, literatury. Za zmínku určitě stojí také jeho studie z r. 1843 *Kosmopolitismus a vlastenectví s obzvláštním ohledem na Moravu*. Zde vyložil své představy, které se brání každému povrchnímu nadšení pro vlastenectví, které však není založeno eticky. Národní cit je pro něj jen předstupněm k dosažení vyššího ideálu – kosmopolitismu. Boženě Němcové adresoval své *Politické listy*, později nazvané *Listy přítele k přítelkyni o původu socialismu a komunismu*. Je to vůbec první český text, který se touto problematikou zabývá. Srov. TRAPL, M. *Bonifác Buzek a jeho žáci*. Praha: SPN, 1959. ISBN nevedeno; srov. DOHNAL, P. Úloha augustiniánského kláštera na Starém Brně v kulturním a politickém životě Moravy v 19. století. In: *Sacra aneb Rukověť religionisty*, r. 2003, roč. I., č. 1, s. 65-84; srov. SOUČEK, S. Klácelova „filozofie řeči české“ a spor jí vznícený. Příspěvek k dějinám blouznění o jazyce. In: *Listy filologické*, 1905, č. 32, s. 222-258; srov. DVOČÁK, R. Frant. Matouš Klácel a založení Moravských novin r. 1848. Ku stému výročí narozenin jeho. *ČMM*, 1908, č. 32, s. 1-31; srov. KABELÍK, J. *František Matouš Klácel*, Praha: Nákladem Pokroku, 1908, s. 54. ISBN nevedeno.

²⁸⁰ František T. Bratránek (1815 Jedovnice – 1884 Brno) vychodil základní školu a gymnázium v Brně. Roku 1834 pak nastoupil do starobrněnského augustiniánského kláštera odkud ho opat Napp vyslal na studia do Vídně, kde se tento mladý řeholník seznámil s Ottilií von Pogwitsch, snachou J. W. Goetha, a s jejími syny. Právě tyto styky přivedli Bratránka k literárně-vědeckému a estetickému studiu Goethovy osobnosti a jeho díla. Bratránkovo myšlení o přírodě bylo základním kamenem jeho filozofie, která byla ovlivněna Goethovým dílem *Metamorphose der Pflanzen*, jež v sobě zároveň snoubí umělecké poznání s přírodovědnou intuicí. Po dosažení doktorátu z filozofie se tak od r. 1839 stal sekretářem svého opata Nappa. V letech 1841-1843 působil jako asistent Ignáce J. Hanuše v haličském Lvově, přičemž se trvaleji přimkl k Fichtově, Schellingově a Hegelově filozofii. Také působil na filozofickém ústavu, kde však nebyl tolik oblíben jako Klácel. R. 1853 se stává řádným profesorem německé literatury v Krakově (Jagellonská univerzita). Zde se v letech 1866-1867 dokonce stává rektorem této univerzity. Srov. DOHNAL, P. Úloha augustiniánského kláštera na Starém Brně v kulturním a politickém životě Moravy 19. století. In: *Sacra aneb Rukověť religionisty*, s. 68.

²⁸¹ Srov. kupř. pozdější vydání této jeho knihy: BRATRÁNEK, T. F. *Das Lebens Urworte: Nach Goethes Gedicht Urworte*. Praha: ČSAV, 1971. ISBN nevedeno; BRATRÁNEK, T. F. *Výklad Goethova Fausta*. Praha: Odeon, 1982. ISBN nevedeno.

²⁸² Gregor Johann Mendel (1822 Hynčice – 1884 Brno) byl přírodovědec německé národnosti, zakladatel novodobé genetiky (objevil zákony dědičnosti, které byly doceněny teprve až po jeho smrti), augustiniánský mnich a po Nappovi i opat starobrněnského kláštera. Srov. NOVELLI, L. *Mendel und die Antwort der Erbsen*. Würzburg: Arena, 2009; srov. OREL, V. *Gregor Mendel a počátky genetiky*. Praha: Academia, 2003. ISBN 80-200-1082-3.

²⁸³ Pavel Křížkovský (1820 Holasovice ve Slezsku – 1885 Brno) byl český hudební skladatel, sbormistr a augustiniánský kněz. Stal se vedoucím klášterního sboru (kromě dalších v něm zpíval i mladý Leoš Janáček), kaplanem v Lískovci u Brna a učitelem náboženství. Dirigoval koncerty v brněnské redutě, založil Mužský pěvecký sbor a Brněnskou besedu. V obou z nich působil jako sbormistr a dirigent. Všechny jeho aktivity však nebyly plně doceněny, zvláště pak ze strany německých církevních kruhů v Brně, které dokonce na biskupovi vymohly zákaz jakékoliv skladatelovy aktivity vyjma komponování církevního zpěvu. Podřídil se, což dokládají skladby *Rekviem*, dvojí *Te Deum* ad. Od r. 1872 byl odsunut do Olomouce, kde zastával místo kapelníka olomouckého dómu. Srov. GREGOR, V. *Pavel Křížkovský ve světle písemné pozůstalosti*. Opava: Matices slezská, 1996. ISBN 80-238-0562-2; srov. TROJANOVÁ, J. *Pavel Křížkovský: 9. 1. 1820 – 8. 5. 1885: Personální bibliografie*. Brno: Statní vědecká knihovna, 1985. ISBN nevedeno.

neunikl pozornosti Františka Sušila, jenž prohlížeje si jeho skladby „*roznítíl se vřelým nadšením pro lidovou píseň dosavadního stoupence moderní hudby německé a dal nový směr jeho tvorbě.*“²⁸⁴ Proto nepřekvapí, když r. 1849 Křížkovský zhudebnil pro mužský sbor „Utonulou“, první číslo prvotiny ze Sušilových básnických sbírek. Právě zde Sušil demonstroval své pojetí slovanského zpěvu, které si v tomto zpracování „...*dobylo všech podíl moravských i českých a využitkováním hudebních motivů lidových přesně vytkla cestu národní hudbě české.*“²⁸⁵ Křížkovský sdílel se Sušilem jeho nadšení pro lidovou tvorbu, která se mu stala hlubokým zdrojem nevyčerpatelné inspirace. Nejprve pouze harmonizoval Sušilovy zápisy, později pak začal sám komponovat v duchu moravských národních písní.²⁸⁶ Další, s kým Křížkovský spolupracoval, byl i „velehradský“ Sušilovec Jan Soukop, jemuž zhudebnil některé texty.²⁸⁷ Písně ve vzrušené atmosféře cyrilometodějského milénia zaujaly, a především moravští věřící si v nich našli zalíbení. Křížkovskému se tak staly životním úspěchem. Při jejich tvorbě využíval lidových motivů plných sytých barev a zvuků, jež jsou „...*vítězným pendantem náboženských Sušilových znělek.*“²⁸⁸ Vedle náboženského obsahu se do jeho díla promítly i vlastenecké myšlenky národního obrození.

Cyril František Napp²⁸⁹ se zasloužil o to, že se vyjmenovaní augustiniáni mohli plně věnovat svým badatelským oborům. Dokázal jim vytvořit potřebné ideální zázemí.

²⁸⁴ HÝSEK, M. *Literární Morava v letech 1849-1885*, s. 63.

²⁸⁵ Tamtéž.

²⁸⁶ Vznikla tak díla pro pěvecký sbor: *Utonulá, Dar za lásku, Dívče* a mnohé další. Skladba *Utonulá* byla dokonce na základě pozvání Bedřicha Smetany a osobního řízení Křížkovského provedena s obrovským úspěchem v Praze r. 1861.

²⁸⁷ Těmi, kteří na Křížkovského plně navázali, jsou však až bratři Norbert a Antonín Javůrkové z Vojnova Městce v Čechách.

²⁸⁸ Hýsek pak ještě pokračuje: „*Sušilova činnost, nesoucí se za reformou kancionálu, je později v těsném spojení také s úsilím Křížkovského o reformu chrámové hudby na základě Wittově... Jako Sušil i on pro něj žije právě písní lidovou.*“ HÝSEK, M. *Literární Morava v letech 1849-1885*, s. 63.

²⁸⁹ Cyril František Napp (1792 Jevíčko – 1867 Brno) byl brněnský augustiniánský opat, archivář, filozof, historik, pedagog a zemědělský vědec. Je pozoruhodné, jaké všechny oblasti života dovedl obsáhnout. Vykonával řadu funkcí: opat kláštera, zemský prelát, ředitel moravských a slezských gymnázií (1832-48) a od r. 1850 byl předsedou *Zemské školní rady*, od r. 1861 poslancem *Moravského zemského sněmu*, od r. 1865 předsedou *Moravsko-slezské společnosti pro zvelebení orby, přírodovědy a vlastivědy*. Kromě podpory mladých biologů (J. E. Purkyně a J. G. Mendela) přispěl také velkou mírou ke studiu historie a k rozvoji brněnského národního obrozenecko-kulturního života. Za něj se stává klášter kulturním a vzdělanostním centrem Brna: Křížkovský, Bratránek, Klácel, Mendel, který ho později ve funkci opata vystřídal. Držitel mnoha vyznamenání a řádů se přátelil se svým učitelem Dobrovským a také s Palackým a Šafaříkem. Srov. Curriculum vitae abbatis Napp usque ad a. 1836: Darstellung meines bisherigen oeffentlichen Wirkens. In: *Acta et epistolae eruditorum Monasterii Ord. S. Augustini Vetero-Brunae*. NEUMANN, A. (ed.), Pars prima (A. 1819-1850), 1930; dále pak nekrolog: Cyril František Napp, *Světozor*, r. 1867, roč. 1, č. 6, s. 45-46; blíže pak ještě: ZLÁMAL, B. Cyrill František Napp, augustiniánský opat na Starém Brně (1792-1867). Zvláštní otisk. Brno: Věstník Jednot duchovenstva, 1938. ISBN neuvedeno.

Jmenovací dekret a písemnosti související s jeho vyučováním na brněnském alumnátu se nacházejí v MZA, srov. MZA, fond E4 Augustiniáni v Brně, Písemnosti Cyrila Františka Nappa, kart. 198, č. 2614.

Tento opat v sobě propojil rozum s citem v natolik ideální míře, že se jeho klášter mohl pro ně stát skutečným domovem, „statkem pozemským i duchovním“, z jehož předností mohli jen vyzískat. Fakt, že se jim to ve velké většině podařilo, dokládá skutečnost, že klášter byl skutečným materiálním i vědeckým útočištěm, a proto se nesmazatelně zapsal do rozvoje národního života. Svým myšlenkovým i duchovním přínosem zasáhl i do světových dějin. Opata Nappa tedy zcela po zásluze pokládáme za tvůrce a správce kultury a vědy na Moravě, což dokládá jeho tolerantní přístup vyvěrající z jeho osvěcenských ideálů 18. století. O moravský kulturní rozvoj se zasazoval jako člen zemského výboru v letech 1829–1861 a současně i jako ústřední ředitel gymnázií na Moravě v letech 1832–1848. S jeho osobou je spojen také rozkvět zemského archivu. V roce 1826 vyšly jeho *Dějiny augustiniánského kláštera na Starém Brně*.²⁹⁰

Vedle augustiniánského kláštera na Starém Brně se setkáváme ještě s dalším místem „bujení“ národního života, totiž v brněnském alumnátu, zvláště když po dokončení filozofických studií do něj vstoupil r. 1831 mladý František Cyril Kampelík.²⁹¹ Ve svých dopisech si často stěžoval na nízkou úroveň vlasteneckého ruchu a na neznalost češtiny svých spolužáků.²⁹² S tímto stavem se však nesmířil a snažil se své spolužáky vyučovat češtině, půjčoval jim české knihy a přednášel o českých

²⁹⁰ Srov. Cyril František Napp, *augustiniánský opat na Starém Brně. Životopisný nástin*. Brno: Zvláštní otisk z Věstníku jednot duchovenstva brněnské a olomoucké diecéze, 1937. ISBN neuvedeno.

²⁹¹ František Cyril Kampelík (1805 Šířenov na Jičínsku – 1872 Kukleny) byl lékař, spisovatel a významná postava českého společenského a hospodářského života, průkopník svépomocného družstevnictví (srov. kupř. používané slovo „kampelička“, které se ujalo pro jeho návrh na zakládání drobných venkovských spořitelen, které by z nashromážděného kapitálu poskytovaly levné půjčky, k tomu napsal r. 1861 *Spořitelny po farských kollaturách orbě, řemeslu a svízeli pomohou*), buditel venkova a iniciátor drobného peněžnictví. Po gymnáziu chtěl studovat v Praze, pak ve Vídni, ale pro nedostatek finančních prostředků se po nějakou dobu živil jako domácí vychovatel. Nakonec se přihlásil v Brně na filosofickou akademii, kde na své mladší moravské kolegy působil v národním duchu. Stejně tomu bylo i během jeho krátkého pobytu v brněnském alumnátu, řadu kolegů se mu podařilo vyburcovat z národnostní apatie, vedl je ke spisovné češtině. Aby jim umožnil přístup k české literatuře, založil v brněnském semináři českou knihovnu. Zde se bohoslovci skládali po krejcaru na české knihy, písemnými žádostmi získal Kampelík knižní i finanční příspěvky, svými dary přispěli i někteří spisovatelé (Presl, Sušil, Kollár). Podařilo se mu i předplatné jednoho českého a jednoho polského časopisu. Zájem o českou literaturu se rozšířil i mezi laické české studenty a dokonce i mezi brněnské měšťany. V Brně se stýkal s Františkem Matoušem Klácelem, udržoval kontakty s J. Ohéralem, P. J. Šafaříkem, F. Sušilem, Š. Hněvkovským, A. V. Šemberou a dalšími vlastenci. Po krátké praxi ve Vídni, Litomyšli a Mšeně se v r. 1846 přestěhoval do Prahy. Napsal učebnici češtiny, která však pro některé anachronické reformy českého jazyka nebyla přijata předními představiteli kulturního života. S jeho politickým angažmá souvisí pojednání v duchu austroslavismu *Stav Rakouska a jeho budoucnost*. Byl publicistou, který prontně reagoval na aktuální problémy včetně promýšlení a realizace mnoha národohospodářských návrhů. Srov. DVOŘÁK, L. F. *Otázka ústřední družstevní pokladny*. Praha: Kampelík fond, 1923. ISBN neuvedeno; srov. ŠMÍDEK, K. *Literární ruch na Moravě v novější době*. ČMM, r. 1870, roč. II., s. 174-176; také srov. KOMÁREK, F. F. C. *Kampelík na Moravě*. *Hlídky*, r. 1900, roč. XVII., č. 8; srov. WENIG, A. *V Českém ráji*. Praha: Nová osvěta, 1947. ISBN neuvedeno.

²⁹² Podobné dojmy si ostatně z Moravy odnášeli všichni čeští vlastenci, jak ukazuje např. korespondence Josefa Krasoslava Chmelenského. Srov. KUBÍČEK, T. (ed.) *Literární Morava. Vlastivěda moravská: země a lid*. Sv. 11. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, s. 95. ISBN 80-7275-038-0.

dějínách. Souběžně s vyjmenovanými činnostmi se zajímal o všeslovanskou otázku. Později pak udržoval živou korespondenci např. s P. J. Šafaříkem, F. Sušilem,²⁹³ A. V. Šemberou či J. Kollárem, který ho přivedl k zájmu o Slovensko.²⁹⁴ Právě z Kollárovy iniciativy byla v alumnátu založena česká knihovna, na kterou se studenti společně finančně skládali. Mladí alumnové si tak zde mohli půjčovat české knihy a časopisy, včetně „horkých“ novinek, debatovat o literatuře či národním ruchu. Živý zájem o českou literaturu se následně rozšířil i mezi ostatní brněnské vlastence.²⁹⁵ Přijížděli i studenti z Olomouce, kteří se zde inspirovali k podobnému počínu, a tak vznikla knihovna i na půdě olomouckého bohosloveckého semináře. I zde byl národní duch velmi intenzivní, a to zvláště zásluhou Tomáše Bečáka, Jeronýma Lýska, hraběte Emanuela Pötting-Persinga, Arthura z Königsbrunnu a dalších.²⁹⁶

Český kulturní ruch dostal mezi mladými bohoslovci nové vzpruhy až s příchodem Františka Sušila, který od r. 1837 začal v alumnátu pedagogicky působit jako profesor Nového zákona.²⁹⁷ Snažil se obohatit zdejší knihovnu. Dbal o to, aby v ní byly k dispozici nejnovější české časopisy, včetně *Pražských novin*, *Včely* a *Květu*. Právě na Sušilův podnět se setkání českých studentů proměnila ve vyhledávanou kulturní událost, při nichž se věnoval čas literatuře, četly se knihy, recitovaly básně a později k nim přibyla ještě hudební a pěvecká produkce. Biskup Schaffgotsche sice zakázal schůzky českých bohoslovců, a v roce 1844 dokonce nařídil zavřít českou knihovnu, ale to již byl mezi alumnými národní ruch natolik silný, že Sušilovi oddaní přátelé a následovníci z řad posluchačů s ním spolupracovali i po opuštění brněnského alumnátu. Právě z nich se později zformovalo společenství vesměs literárně činných kněží, které nazýváme Sušilova družina. Její členové, národně uvědomělí a zároveň v katolickém duchu bojovní kněží, určovali po dlouhá desetiletí český literární svět na Moravě, zvláště v polovině 19. století.

²⁹³ Kupř. srov. VYCHODIL, P. *Z doby Sušilovy*, s. 501, č. 369.

²⁹⁴ K problematice česko-slovenských vztahů např. srov. NOVOTNÝ, J. *O bratrské družbě Čechů a Slováků za národního obrození: kapitoly z dějin vzájemných vztahů Čechů a Slováků v národním hnutí do roku 1848*. Praha: SNPL, 1959. ISBN neuvedeno.

²⁹⁵ Brněnskou alumnátní knihovnu navštěvovaly významné osobnosti českého života na Moravě, např. Šafařík, Brauner, Amerling, Hněvkovský. Během dvou let dosáhlo Kampelíkovo snažení v Brně kýžených výsledků, které se odrazily ve významném buditeckém záměru. O to větší ztrátou bylo, když r. 1834 musel předčasně opustit alumnát. Blížeji se budeme tomuto jeho nucenému odchodu a zároveň i vlasteneckému ruchu v brněnském semináři věnovat v kapitole této práce *Vznik brněnského alumnátu a jeho vlastenecký ruch*.

²⁹⁶ V této kapitole bude o nich řeč ještě později.

²⁹⁷ Dokladem Sušilova ustanovení profesorem Nového zákona na teologickém ústavu v Brně je záznam uložený v jeho osobním spisu, který je uložen v Diecézním archivu biskupství brněnského. Srov. BA, Biskupský ordinariát Brno (1667) 1724-1952, inv. č. 276, sg. A 58, k. 100.

M. C. Putna přichází s poněkud diskutabilním tvrzením, že „...mezi nimi nacházíme duchy většinou průměrné, přesto však zanícené pro věc církve i českého národa.“²⁹⁸ Urozeným členem a nezištným mecenášem byl hrabě Bedřich Sylva-Tarouca, který se během svých bohosloveckých studií v Olomouci, Brně a Praze stýkal s českými vlastenci, jako např. Štulcem,²⁹⁹ Amerlingem nebo Štorchem. Nejvytrvalejšími, nejbojovnějšími a nejvěrnějšími byli nejbližší Sušilovi přátelé: Beneš Metod Kulda a Jan Evangelista Bílý, nejkonzervativnějším pak zřejmě Josef Těšík. V těchto souvislostech je třeba kriticky poznamenat, že „Sušilovská“ duchovní atmosféra v katolickém národním táboře poněkud svázala ruce i těm, kteří měli nadprůměrné schopnosti. Platí to zejména o Matěji Procházkovi, Karlu Šmídkovi, Františku Xaveru Škorpíkovi a Františku Dědkovi.

Jakkoliv byla Sušilova, Klácelova a Kampelíkova činnost na „poli národním“ úspěšná a v mnohých ohledech vynalézavá a dokázala upoutat pozornost širšího spektra společnosti, přesto však zůstala do jisté míry omezena na ústavy, kde jmenovaní působili. Jinak tomu bylo v případě Aloise Vojtěcha Šembery,³⁰⁰ který v době olomouckého působení ohromoval hlavně komplexností a rozsahem svého působení.³⁰¹

²⁹⁸ PUTNA, C. M. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 207.

²⁹⁹ Václav Svatopluk Štulc (1814 Kladno – 1887 Praha) byl proboštem vyšehradské kapituly, spisovatel, novinář a překladatel, politik. Patří k jedné z nejvýraznějších buditelských postav českého národního života druhé třetiny 19. století. Jeho zásluha především patří organizátorské, novinářské a politické činnosti, která se nesla v ryze katolickém duchu. V r. 1847 založil a pak řadu let editoval první katolické noviny *Blahověst*, v nichž se kriticky stavěl vůči všemu neslovanskému a otevřeně se zastával svobody a práv církve. V září r. 1848 založil politický týdeník *Občan*, v l. 1861-1863 deník *Pozor* a řadu let redigoval kalendář *Poutník z Prahy* (1850-1864). Jako výtečný organizátor se angažoval ve spolcích *Katolická jednota*, *Matice česká*, *Muzeum království Českého*, *Dědictví sv. Prokopa* a při stavbách a opravách kostelů, zřizování škol a též na poli charity. V letech 1883-1887 působil jako poslanec českého zemského sněmu. Napsal celou řadu různých polemických a apologetických spisů, v nichž se projevuje jako konzervativně orientovaný myslitel (včetně článků uveřejněných v *ČKD*). Byl zbožným knězem a nositelem množství církevních titulů a vyznamenání, konsistorním radou pražského arcibiskupství a biskupství v Českých Budějovicích, Litoměřicích, Krakově a Přemyšlu. Srov. VILÍMEK, J. R. P. *Václav Štulc*. Praha: J. R. Vilímek, 1908, s. 79-81. ISBN neuvedeno; srov. *Patery knihy plodů básnických*. BÍLÝ, F. (ed.). Praha: České knihkupectví Emila Štolce, 1892, s. 119. ISBN neuvedeno.

³⁰⁰ Alois Vojtěch Šembera (1807 Vysoké Mýto – 1882 Vídeň) byl český filolog a literární historik, vyučoval český jazyk na různých univerzitách: v Olomouci, Brně a ve Vídni. Byl redaktorem české verze říšských zákonů a zakladatelem moderní právní češtiny. Také se aktivně vyslovil proti pravosti „Rukopisů“ a ve Vídni vyučoval bohemistiku na univerzitě. Srov. KUTNAR, F.; MAREK, J. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví: od počátků národní kultury do sklonku třicátých let 20. století*. 2. vyd. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 1065. ISBN 80-7106-252-9; srov. FIŠEK, Z. Milovník národa, který vzbudil nevděk: Alois Vojtěch Šembera. In: *Osobnosti moravských dějin*. JAN, L.; DRAHOŠ, Z. (eds.). Díl 1. Brno: Matice moravská, 2006, s. 294-307. ISBN 80-86488-38-1.

³⁰¹ Ke stému výročí Šemberova narození napsal Josef Bartocha ve své brožurce: „Za svého téměř osmiletého pobytu v Olomouci prokázal Šembera českému živilu jak v Olomouci, tak i na celé Moravě veliké služby: úspěšnou činností učitelskou, vlasteneckými zábavami soukromými, vládným povzbuzováním jednotlivců a horlivým šířením českých knih získal nebo zachránil českému národu četné posluchače stavovské akademie i olomoucké univerzity, českými hrami divadelními a českými nápisy na ulicích a náměstíchrazil jazyku českému cestu veřejnosti a budil národní vědomí... spisováním

Nepatří sice do řady katolických duchovních, přesto však díky neobyčejnému významu jakožto učitel češtiny a literatury na místní šlechtické akademii³⁰² a také díky osobnímu vlivu, který od r. 1839 uplatňoval v Olomouci, se toto město začalo svým kulturním děním postupně vyrovnávat Brnu.³⁰³ Zajímal se rovněž o vlastivědu, historii, dialektologii a jazykové otázky, ze kterých uvedme jen namátkou knihu *O rovnosti jazyka českého a německého na Moravě*.³⁰⁴ V roce 1858 pak sestavil ze svých přednášek a podle Jungmannova vzoru *Dějiny řeči a literatury československé*, v nichž vyslovil své pochybnosti o údajné pravosti „Rukopisů“, čímž si v Čechách vysloužil vlnu nevole. Projevil tím na svou dobu nebývale silný smysl pro realitu, což mu však úplně chybělo při psaní jiné jeho knihy *Západní Slované v pravěku*, kde na základě etymologických předpokladů špatně vyvodil, že Slované byli původními obyvateli našeho prostoru.³⁰⁵

Ze Sušilovy korespondence vyplývá, že byl se Šemberou v korespondenčním styku.³⁰⁶ Přestože byl Šembera ve svém literárně-národním úsilí neobyčejně aktivní, nelze ho vnímat jako toho, koho řadíme do bližšího Sušilova okruhu. Zcela jinak tomu

a vydáváním cizích knih probouzel a zveleboval literární ruch na Moravě, zůstávaje stále záslužným prostřednictvím literárním mezi Moravou a Čechami četnými dopisy a články vědeckými o Moravě v českých časopisech.“ BARTOCHA, J. Alois Vojtěch Šembera: *K oslavě stých jeho narozenin*. Vysoké Mýto: Městská rada, 1907, s. 3-6. ISBN neuvedeno.

³⁰² Šemberovým předchůdcem zde byl od r. 1831 Antonín Boček (1809-1847), svého času přední člen české vlastenecké obce, jehož hlavním úkolem bylo vydávání moravského diplomatáře *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*. Výsledkem jeho úsilí bylo prvních pět svazků, které vyšly v letech 1836-1849. Dílo je však znehodnoceno tím, že překládal padělané listiny (tzv. Monseana fragmenta). Psal také historické studie, z nichž nejvýznamnější je asi *Mähren unter dem König Rudolf I.*, která vyšla r. 1838. Srov. BOČEK, A. *Mähren unter dem König Rudolf dem Ersten*. Prag: Gottlieb Haase Söhne, 1835. ISBN neuvedeno.

³⁰³ Jeho přednášky měly ohlas v celé Olomouci, navštěvovali je totiž také studenti z univerzity, z bohosloveckého semináře, z filozofického ústavu i z řad olomoucké inteligence. Prostřednictvím svých přednášek se seznamoval s nadanými studenty, které získával pro národní hnutí, vlasteneckou práci a uváděl je do české literatury. Šembera tak stojí u počátků literární dráhy Vincence Furcha, Jana Vlka, Leopolda Hansmanna, Františka Jaroslava Kubíčka nebo Beneše Metoda Kuldy. V Šemberově bytě se scházela česká inteligence z širého okolí. On sám se navíc zasadil o obnovení českých představení v místním divadle. Srov. FIŠEK, Z. Milovník národa, který vzbudil nevědek: Alois Vojtěch Šembera. In: *Osobnosti moravských dějin*. JAN, L.; DRAHOŠ, Z. (eds.). Díl 1. Brno: Matice moravská, 2006, s. 297-301. ISBN 80-86488-38-1.

³⁰⁴ Srov. ŠEMBERA, A. V. *O rovnosti jazyka českého a německého w Morawě*. Brno: Jednota Morawská, 1848. ISBN neuvedeno.

³⁰⁵ U tak vzdělaného, bystrého a statečného člověka jakým byl (viz jeho postoj k Rukopisům) se jednalo o zarážející pochybení. Podobná selhání však na Moravě nebyla výjimkou. Potvrzovala jen, že národní obrození skutečně bylo spíše u svého zrodu a muselo se vypořádat se střízlivou soudností. Srov. ŠEMBERA, A. V. *Západní Slované v pravěku: čili rozbor kritický, že Slované v Germanii a Illyrii bydlejí od doby předhistorické*. Vídeň: Nákladem spisovatelovým, 1868. ISBN neuvedeno.

³⁰⁶ Dokládá to celá řada dopisů, které si mezi sebou vyměnili již od dob, kdy byl Šembera v Olomouci. V jednom z nich se obrací na Sušila jako na autoritu na slovo vzatou, aby opravil a svou radou přispíval k jeho spisům. Dne 8. září 1862 ruský car při příležitosti slavnosti tisícileté ruské říše udělil Sušilovi řád sv. Anny II. třídy a Šembera jej o tom informuje již předem. Srov. VYCHODIL, P. *Z doby Sušilovy*, č. 51, s. 82.

bylo v případě obou Šemberových přátel, moravských novinářů Jana Ohérala³⁰⁷ a Jana Helceleta,³⁰⁸ kteří reprezentovali moravskou česko-jazyčnou societu, jež se snažila dohnat českou, respektive vyrovnat se jí v pokrokovosti, a v konečném důsledku po r. 1848 rozštěpit doposud svorně pospolu pracující kněze a „civilní“ vzdělance.³⁰⁹ Došlo dokonce k tomu, že během roku 1849, kdy se spor mezi liberály a kněžími zostřil natolik, že po zvolení bojovného antiklerikála Helceleta³¹⁰ začali kněží vydávat vyhraněně náboženský a apologetický list s názvem *Hlas Jednoty katolické pro víru, svobodu a mravní ušlechtilost*³¹¹ a nebo přispívali například do Štulcova *Blahověstu* vydávaného v Praze.

Moravské noviny a časopisy doplňovala produkce z Čech. Také na Moravě se těšily oblibě Havlíčkovy *Národní noviny*, které počtem předplatitelů konkurovaly místním periodikům. Z naučných titulů se na Moravě nejvíce odebíral *Časopis Českého*

³⁰⁷ Jan Ohéral (1810 Žalkovice – 1868 Vídeň) byl českým spisovatelem a novinářem, který svoji žurnalistickou dráhu začal v Brně jako redaktor německého kalendáře *Mährischer Wanderer* (v letech 1830-1859). Zároveň redigoval i *Domácího přítele*. Od r. 1838 byl redaktorem časopisu *Moravia* (do nějž mu zvláště přispívali: J. E. Vocel, Klácel, Šembera, Hanuš, Bratranek). V druhé polovině 40. let se pak soustředil na vydávání periodika v českém jazyce, což se mu podařilo prvním číslem *Týdenníku*, pro který mu byly vzorem Havlíčkovy *Národní noviny*. Po brzkém zániku na ně navázal Klácel a Šembera vydáváním *Moravských novin* (1849-1872). Ohéral pak krátce vydával *Moravské národní noviny*, které se však z finančních důvodů dlouho neudržely. Jako jeden z nejvzdělanějších a nejnadanějších moravských osobností poloviny 19. století, byl také propagátorem železnic, se stýkal zvláště s moravskými vlastenci, jako byli F. C. Kampelík (společně docházeli zejména za alumny v bohosloví), F. M. Klácel a A. V. Šembera. Srov. FIŠER, Z. Vzpomínky na Ohérala. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*, roč. 1992, č. 1, s. 5-11. ISSN 0231-5319; srov. TRAPL, M. *Novinář Jan Ohéral: Nástin jeho života a díla se zvláštním zřetelem k působení na Moravě*. Ostrava: Profil, 1969. ISBN neuvedeno.

³⁰⁸ Jan Helcelet (1812 Dolní Kounice – 1876 Brno) byl profesorem techniky a národním buditelem. Po studiích medicíny ve 40. letech vyučoval polní hospodářství a přírodopis na šlechtické akademii, kde vystřídal Šemberu. Zde také s J. I. Hanušem založili r. 1848 německy psané, ale česky orientované noviny *Die neue Zeit* (vyšlo však jen šest čísel), po nich *Sedlské noviny* (tři čísla) a po nich konečně se ujaly *Holomoucké noviny*, které měly ve svých počátcích v titulu přívlástek *Prostonárodní*. V roce 1850 pak odešel učit na nově zřízenou techniku do Brna, kde byl řádným profesorem národního hospodářství. Zde pokračoval ve své vydavatelské činnosti, zvláště ve vydávání kalendáře *Koleda*. Po deseti letech se stal nejprve zemským poslancem za Slovanskou stranu a později byl vyslán do říšské rady ve Vídni. Srov. KABELÍK, J. *Korespondence a zápisky Jana Helceleta*. Brno: Historická komise při Matici Moravské, 1910. ISBN neuvedeno; srov. SVOBODA, L. Klácel a Helcelet. In: *Přátelský okruh Boženy Němcové. Soubor přednášek, které na večerech Společnosti Boženy Němcové proslavili*. Praha: J. Otto, 1946. ISBN neuvedeno.

³⁰⁹ Srov. PUTNA, C. M. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 206.

³¹⁰ Helcelet o svém náboženském postoji píše Hanušovi dne 17. listopadu 1850: „*Nejsem theista, jehožto bůh zevně svět a světy strká. Nad člověka není pro mne žádného božského ideálu ani možnost.*“ A jindy opět píše Hanušovi: „... *považuji 'Boha' za prvopočáteční hřích či 'blud', jenžto co černá nit dosavadním dějstvím se proplétá.*“ Ke kněžím pak projevuje odpor těmito slovy: „*Vyvinula se mi jakási silná idiosynkrasie proti vši té uniformě jako u mnohých na pavouka neb na obojživelníky. Ostatně uvidíme. Než toho dobrého mělnického nejsem vstavu v takové společnosti 10 minut obstátí, aby se mi žaludek i s játrami neobrátí.*“ Biskupa Schaffgotsche nazývá „*tlustým beranem*“ a profesora Sušila „*zbožným panem sběratelem*“. Srov. MICHÁLEK, A. *Účast moravského kněžstva na národním probuzení tiskem v letech 1848-1850*. Olomouc: Lidové závody tiskařské a nakladatelské, 1937, s. 18. ISBN neuvedeno.

³¹¹ Srov. tamtéž, s. 207.

muzea a v kněžské obci *Časopis katolického duchovenstva*.³¹² Moravští autoři tak zůstávali v trvalém kontaktu s vyspělejší českou literaturou, z níž čerpali podněty pro svou tvorbu. Nejen tato periodika napomáhala v přelomových letech 1848-1849 k rozvoji české literatury na Moravě. Vedle novin a časopisů usilovali moravští vlastenci o vytvoření organizace, která by je jednak soustřeďovala, jednak usměrňovala v jejich činnosti. Dne 6. června 1848 byla proto v Brně ustanovena *Jednota moravská*, která si stanovila za svůj hlavní program vydávání knih pro česky mluvící Moravany. Po jejím brzkém zániku začala svou činnost v dubnu 1849 *Národní jednota sv. Cyrilla a Methoda*. Její hlavní náplní byla oblast ryze kulturní, neboť politickou dobu nedovolovala. K problematice jejího rozdělení, ke kterému došlo 18. dubna 1850, kdy kněžstvo dalo vzniknout vlastní vydavatelské organizaci *Dědictví sv. Cyrilla a Methoděje*, se podrobněji vrátíme na jiném místě této práce.³¹³ Sušil v jejím čele byl až do své smrti v r. 1868. Jádrem členské základny tvořili především jeho žáci z bohosloví.

V této souvislosti je však nutné zmínit jeden z vrcholů vydavatelství české kalendářové kultury 19. století, kalendář *Koleda*, jejímž hlavním redaktorem byl Jan Helcelet a který vydávala *Národní jednota* v letech 1851-1858. Byl to Helcelet, který mu vtiskl ducha všestrannosti, vlastního jeho osobě, čímž bylo dosaženo toho, že kalendář přinášel nové poznatky z techniky, průmyslu, hospodářství, lékařství atp. Většina příspěvků však měla blíž k humanitním oblastem: k dějinám, národopisu, jazykovědě, filozofii, ale již méně místa se nacházelo pro beletrii. Helcelet rovněž umožnil do kalendáře přispívat i autorům z Čech, včetně Boženy Němcové, a sám v *Koledě* uveřejňoval kromě jiného i překlady ze světové literatury. Také katolický vydavatelský spolek *Dědictví* se snažil přiblížit úrovni *Koledy* a vydával svůj kalendář *Moravan*, který v letech 1852-1859 redigoval Beneš Metod Kulda.³¹⁴ *Koleda* tak byla postupně vytlačena *Moravanem*, který byl šířen aktivitou kněží. Samotný význam obou těchto kalendářů byl přes všechny jejich nedostatky obrovský, protože oba kalendáře se

³¹² Při zakládání tohoto časopisu požádal kanovník na Hradčanech Jan Valerián Jirsík Sušila o podporu jím tehdy redigovaného *Časopisu katolického duchovenstva*. Srov. VYCHODIL, P. *Z doby Sušilovy*, č. 122, s. 178.

³¹³ V kapitole pojednávající o Sušilově životě, ve kterém bude řeč i o spolkové činnosti.

³¹⁴ Po Kuldovi redigoval *Moravan* Ignát Wurm (1860-1868), J. K. Vojtěch (1867-1873), Vladimír Šťastný (1874-1879) a Placidus Mathon (1880-1887). Srov. *Lexikon české literatury. Díl 2, sv. II.* FORST, V. (ed.). Praha: Academia, 1993, (srov. heslo Beneš Metod Kulda), s. 1056. ISBN 80-200-0469-6.

Pozoruhodnou osobností byl Placidus Jan Mathon (1841 Slavětín u Litovle – 1888 Rajhrad u Brna), kněz benediktinského řádu, průkopník křesťanského socialismu na Moravě, zakladatelská osobnost katolického novinářství, ředitel benediktinské tiskárny v Brně, editor. Srov. PEHR, M. (ed.). *Cestami křesťanské politiky*. Praha: Akropolis, 2007, s. 163-164. ISBN 978-80-86903-53-8.

velkou měrou zasloužily o kultivaci českého venkova na Moravě, k němuž se svou lidovostí snažily přiblížit.³¹⁵

O prozaickou tvorbu se trvale pokoušeli kněží tím, že se snažili zábavnou formou propagovat katolický pohled na svět. Do *Moravanu* tak přispíval svými povídkami Peregrin Obdržálek (1825-1891). Jako příklad můžeme uvést knihy *Maloměstské dívek vychování* nebo *Nedělní zábava měšťáků*. V roce 1861 vyšla *Kytka zábavného a poučného čtení* z pera Františka Pojmona (1817-1902). Aktivní byl obzvláště Kulda, který plánoval vydávání beletrie na pokračování s názvem *Krásné večery*, z nichž však vyšel r. 1852 pouze jeden svazek. Po něm pak v letech 1856 až 1858 vydával *Horlivého a veselého budíčka v rodinách křesťanských*. František Dědek (1821-1874) poučoval jednoduše psanou beletrií především o praktických věcech, zejména psal do *Moravanu* a *Koledy* v duchu osvěcenského pokrokářství pod pseudonymem „Strýček Pravdomil“ historické, místopisné a většinou také nábožensky laděné obrázky ze života venkovského lidu.³¹⁶ Matěj Procházka (1811-1889) pak psal mravoučné, legendárně-historické povídky, ve kterých hrály důležitou roli zázraky. Po stylistické stránce byly pozoruhodnější mravoučné povídky Františka Xavera Škorpíka (1814-1890). Mezi ty, kteří přispívali drobnějšími prozaickými útvary, patří také například pozdější dlouholetý milotický farář a poslanec František Weber (1826-1908) či Antonín Dudík (1824-1892). Dudík navíc ještě napsal několik drobnějších knížek pro mládež, publikoval řadu svých kázání a různých rozjímání. Mezi prozaiky prokázal bezpochyby největší talent pouze Vincenc Janalík (1804-1855), který ve svých třech nevelkých dílech vykázal typické znaky kněžské tvorby. Ty se projevují v úsilí o propagaci katolicismu, čímž výrazně potlačily autorovy umělecké schopnosti. V Janalíkových pracích se setkáváme s hrdiny, kteří vždy reprezentují pouze ideální typy, které lze charakterizovat jako katolicky zbožné, mravné a současně i pracovitě. Je zde téměř potlačena charakteristika prostředí, na druhou stranu však narážímena přechastá rozjímání, modlitby a rozmanité citáty, k čemuž se navíc ještě přidává jak Janalíkovo odsuzování francouzské revoluce, tak i jeho odpor k protestantům, který stojí v opozici k jeho jednoznačně vyhraněnému velebení jezuitů.³¹⁷ Z jeho děl jmenujme alespoň namátkou: novela *Katolické náboženství pravé*

³¹⁵ Srov. MEDEK, V. *Cesta české a moravské církve staletími*. Praha: Česká katolická charita, 1982, s. 290-293. ISBN neuvedeno.

³¹⁶ Srov. HALOUZKA, J. *František Dědek, kněz družiny Sušilovy*. Praha: J. Halouzka, 1899. ISBN neuvedeno.

³¹⁷ Srov. KUBÍČEK, T. (ed.) *Literární Morava. Vlastivěda moravská: země a lid*, s. 106.

utěšení aneb Ponaučující truchloradostná povídka pro vlastenské rodiče a milé dítky jejich, kterou vydal r. 1844 a r. 1848 s titulem *Rodina Důvěrova*, v níž se snažil s trochu neumělým romantickým motivem přiblížit únos hlavního hrdiny do asijského otroctví. Nejzdařilejší je pak jeho povídka z r. 1849 *Věrná Roza aneb Vítězství katolického náboženství*, která již má ucelený a souvislý děj osvěžovaný častými dialogy. Hlavním ponaučením pak má být varování před smíšeným manželstvím katoličky s evangelíkem.³¹⁸

K editování kázání měl obzvláště sloužit Kuldův seriál *Posvátná kazatelna*, který vycházel v letech 1864 až 1893 a do něhož publikoval širší okruh autorů, nejen členové Sušilovy družiny. Ještě před tímto literárním počinem vydal Ludvík Tidl (1806-1869) sedm svazků německých kázání bývalého profesora české pastorálky na teologické fakultě v Olomouci Františka Poláčka (1757-1828) a doplnil je jeho životopisem včetně některých svých kázání. Dále Tidl sepsal německou modlitební knihu, českou modlitební knihu pro studenty, oblíbený kancionál, který jako první obsahoval cyrilometodějskou pobožnost.³¹⁹

Své výsostné místo v kněžské tvorbě má též duchovní píseň a kancionály. Vyjma Sušila na nich pracoval i olomoucký Tomáš Bečák (1813-1855), od r. 1854 jako superior olomouckého alumnátu a spoluredaktor *Cyrilla a Methoda*, kněžského měsíčníku, který vycházel v r. 1849.³²⁰ Kromě přepracovaného a rozšířeného Fryčajova kancionálu (r. 1847) Bečák sám sestavil *Nejobyčejnější písně k veřejným službám božím* (r. 1856).³²¹ Zbožné písně psal i činorodý blanenský a později břestský farář Peregrin Obdržálek, autor rýmovaného katechismu.³²²

Hýsek Janalíkovo spisovatelské pojetí formuloval poněkud jinak: „všechn svůj zřetel obrátil na získání evangeliků katolické církvi. Jemu věnoval traktát *Která církev je církev Kristova a této snaze podřídil i ostatní svou činnost literární*.“ HÝSEK, M. *Literární Morava v letech 1849-1885*, s. 91.

³¹⁸ Srov. KUBÍČEK, T. (ed.) *Literární Morava. Vlastivěda moravská: země a lid*, s. 107.

³¹⁹ Z dalších literárně aktivních kněží jmenujme alespoň převora dominikánů Stanislava Voborníka (+ 1864), který je autorem *Svatého téhodne*, dále pak Františka Vodičku (1812-1884), který vydal vedle několika modlitebních knih překlad Dehartova katechismu; Antonína Suchánka (1813-1883) jakožto Ziakův nástupce v Podivíně vydal na konci života svá *Kázání postní* a *Kázání nedělní a sváteční*. Na mladší generaci uplatňoval svůj vliv, zvláště jako představený brněnského alumnátu, rodák z Kunštátu Bedřich Geissler (1819-1881) svými *Perly posvátného řečnictví* z r. 1888. V pozdější době pak společně s Tidlem horlil František Alois Diviš (1835-1891) proti novým zákonům a r. 1868 vydal polemický spis *Konkordát a škola*. Jejich cestou se vydala ještě celá řada dalších. Srov. HÝSEK, M. *Literární Morava v letech 1849-1885*, s. 75-76.

³²⁰ Ze Sušilovy korespondence víme, že Tomáš Bečák se Sušila dotazoval, zda by nově vznikající časopis podporoval a s ním také spolupracoval. Srov. VYCHODIL, P. *Z doby Sušilovy*, č. 101, s. 154.

³²¹ Problematice církevního zpěvu se budeme věnovat později, a to v rozboru církevních hymnů Františka Sušila a jeho přínosu ve snaze o opravu kancionálu.

³²² Srov. OBDRŽÁLEK, P. *Cvičení maličkých ve svatém náboženství křesťansko-katolickém: ponejvíce v prostonárodním rýmování*. Brno: Knihtiskárna benediktinů, 1883. ISBN neuvedeno (vyšlo později také v Brně, nákladem P. Obdržálka r. 1890).

Mezi kněžími Sušilovy družiny nacházíme i autory literárně-historických prací. Zde je třeba připomenout ojedinělý pokus Matěje Procházky, který v r. 1861 vydal litograficky zhotovenou *Novou literaturu*. Literární historií se však soustavněji zabýval Karel Šmídek (1818-1878), „muž nevšedního filosofického i literárního vzdělání a intelektuálního potenciálu rovného nejlepším českým duchům své doby“,³²³ jak dokazuje jeho stať *Literatura na Moravě nové doby*, kterou otiskl r. 1870 v *Časopise Matice moravské*.³²⁴ Mimoto se zde zabýval Shakespearem a literární situací na Slovensku. Zároveň svým spisem z r. 1847 *Věda, národnost, církev* plodně zúrodnil svůj zájem o teorii umění. Putna k tomu poznamenává: „Jako jediný ze Sušilovy družiny překonal úzce utilitární národně- a nábožensky výchovné pojetí umění, zamýšleje se zvláště na divadelním materiálu nad vztahem ideje a smyslům přístupné formy.“³²⁵ Méně poučné a nábožensky poměrně netolerantní jsou reflexe nejnovější literatury, které napsal rajhradský benediktin Method Halaba (1833-1914), a uveřejnil v *Hlase* či v Bílého *Moravských novinách*, ze kterých je dobře patrné, jak moravští kněží úzkostlivě sťažili literaturu před novými liberálními výzvami. Hýsek Halabalovy příspěvky komentuje následujícími slovy: „Od konce padesátých let v něm (v *Hlase*) otiskuje nevkusné své kritiky rajhradský benediktin Method Halabala, podepisující se nejčastěji jen P. Method, v jehož povaze se stýkají v extrém vyvrcholené výběžky povídatého katolicismu a nedomyšleného cyrilomethodějského slovanství.“³²⁶ Jazykovědou, zejména pak staroslovanskou, se zabýval budečský farář Emanuel Just Mittner (1815-1894).³²⁷

Jediným skutečným historikem mezi moravskými kněžími, avšak nepřináležejícím k Sušilově družině, byl rajhradský benediktin Beda Dudík (1815-1890). Tento řeholník patřící spíše k německému duchovnímu světu se zabýval klasickou filologií, a zejména dějinami, čímž navázal na dlouholetou řádovou tradici, kterou v Rajhradě vytyčila jména Pitra a Volného, po němž také r. 1843 převzal místo vyučujícího na brněnské filozofii. Tehdy ještě sympatizoval se snahami českých vlastenců, což se změnilo v r. 1848, kdy se rozešel s radikalizujícím křídlem, jak je

³²³ Srov. PUTNA, C. M. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 224.

³²⁴ Srov. MASÁK, E. Karel Šmídek jako literární historik a kritik. *Archiv literární 2.*, r. 1922, s. 177-183, 211-215, 225-232, 241-249, 273-280, 297-310; srov. MASÁK, E. Šmídkova filosofie literárních dějin. *Hlídky*, r. 1924, roč. 41, s. 7-11, 58-64; srov. SKUTIL, J. Karel Šmídek a počátky české literární historie na Moravě. *Jižní Morava 1974*. Díl II., s. 134-143.

³²⁵ PUTNA, C. M. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 224.

³²⁶ HÝSEK, M. *Literární Morava v letech 1849-1885*, s. 57.

³²⁷ Kupř. srov. MITTNER, E. J. *O správném užívání přestupníků v české řeči*. Praha: Fr. A. Urbánek, 1874. ISBN neuvedeno.

dobře patrné z práce *Mährens gegenwärtige Zustände vom Standpunkte der Statistik*. O rok později r. 1849 u příležitosti osmistého výročí založení kláštera vydal první svazek *Geschichte der Benediktinerstifts Raigern*.³²⁸ Již tehdy shromažďoval prameny k moravským dějinám, zároveň podnikal zahraniční studijní cesty do Švédska, na Monte Cassino a Vatikánu, aby zde všude hledal materiály k moravským dějinám. Dudíkovy německé *Mährens allgemeine Geschichte* vycházely ve dvanácti svazcích v letech 1859-1888.³²⁹ Přestože autor zvládl pojednat o moravských dějinách pouze do r. 1350, jeho dílo ve své době přineslo nebyvalé poznání. Současně se Dudík nebál otevřeně vyslovit své přesvědčení, že nynější Velehrad nestojí na místě starého, což vyvolalo vlnu pobouření v českém táboře.³³⁰ Dudík si všímal nejen politických, ale i hospodářských, kulturních a sociálních poměrů. Chybí jim však působivý celek, často se jeví rozvláčně, a pak nelze rozeznat rozdíl mezi podstatným a okrajovým. Jeho dílo imponuje svojí šíří, která sice není tak prohloubená jako u Palackého, ale je poctivá, nestranná a založena na obsáhlém archivním materiálu. Nepřekvapí proto, že již od r. 1855 byl jmenován moravským stavovským historiografem.³³¹

Proti českým snahám odvážně vystupoval Dudíkův rajhradský opat Gunther Kalivoda (1815-1883), který společně s Bílým stál u zrodu *Dědictví* a hrál důležitou úlohu v *Jednotě katolické*. Opakem takových snah byl např. Antonín Stára (1826-1907), bývalý člen redakce klerikálního vídeňského listu, za Sušila profesor církevních dějin, který vydal několik spisů o školských zákonech a o dramaturgii. Česky přispíval do *Časopisu Matice moravské*, a zvláště pak posílal do *Obzoru* své vřelé vzpomínky na Sušila,³³² drobnou povídku kosmákovského typu³³³ a další filozofické studie, kterými se hlásil k Bratránkovi.

³²⁸ Srov. DUDÍK, B. *Geschichte des Benediktiner-Stiftes Raigern im Markgrathum Mähren*. Brno: Carl Winiker, 1849. ISBN neuvedeno (2. svazek vyšel až r. 1868).

³²⁹ Dudíkovy dějiny vycházely v Praze nákladem B. Tempského.

³³⁰ Srov. HÝSEK, M. *Literární Morava v letech 1849-1885*, s. 76.

³³¹ V Sušilově korespondenci sice není žádný dopis, který by si s Bedou Dudíkem vyměnili, přesto však zde nacházíme asi 11 odkazů, když je v listech výslovně jeho jméno zmiňováno. S jistotou však víme, že si Sušil dopisoval s jeho bratrem Antonínem, který po dlouhá léta působil na různých místech olomoucké arcidiecéze jako farní kooperátor. Dozvídáme se tak např. i o Antonínově frustraci, která pramenila z toho, že nebyl na svých působištích farářem pochopen, zvláště pak když se jednalo o prosazování národní „věci“ nebo uvádění vhodných kancionálů do chrámového zpěvu. „*To neštěstí mám, že jsem již u třetího faráře a na žádném nenalézám, co by mi v mém věku a přání blaze posloužiti mohlo. Nějakého vědeckého vzdělání, lásky k vlasti a k mluvě mateřské jakož i bratrské lásky darmo hledám od těch pánů.*“ VYCHODIL, P. *Z doby Sušilovy*, č. 240, s. 348.

³³² Kupř. srov. STÁRA, A. Ještě několik črt ze života Sušilova. *Obzor*, r. 1889, roč. XII., č. 21, s. 309, č. 22, s. 324-325.

³³³ Václav Kosmák (1843-1908), tehdy jako ivančický administrátor, otiskoval své první prozaické črty do *Hlasu* v rubrice Besídka. Pro velký ohlas mu pak redakce vyhradila rubriku s názvem *Kukátka*. Prostí čtenáři si dlouho mysleli, že se jedná o skutečného kukátkáře, předvádějícího na trzích obrázky

Dále zde literárně působili i jiní sympatizanti s vlasteneckými českými snahami. Podle Hýska byl jejich: „*tichý a nehlučný život kněží-šlechticů, kteří v r. 1848 stáli na slovanském křídle: postupovali v hodnostech, nezasahující do veřejného života.*“³³⁴ Z nich jmenujme alespoň některé: olomouckého kanovníka Arthura sv. pána z Königsburnnu (1817-1880), který vydal r. 1848 ve Vídni ve prospěch státoprávní otázky Čechů *Einige Worte zum Frieden und Verständigung gesprochen von einem Mährer*. Později stál na české straně také i jako zemský poslanec a podporovatel počátků vlasteneckého muzea v Olomouci.³³⁵ Dále pak Emmanuel hr. Pötting-Persing (1819-1898), který již jako kaplan aktivně pracoval proti Frankfurtu a jako olomoucký kanovník a pozdější probošt nedlouho před smrtí založil český výchovný dívčí ústav.

Již méně výrazní, ale přesto dostatečně agilní v přispívání do moravských časopisů byli také další moravští kněží, např.: Jan B. Fáborský (1818-1904) – nezištný autor map Palestiny, Černé Hory a Itálie; Jan Vojtěch (1828-1909) – redaktor *Moravana*; Eduard Karlík (1822-1904) – pokladník brněnského *Dědictví*; František Bystřický (1826-1885) – autor celé řady článků do *Hlasu*; Antonín Heybal (1815-1886) – autor celé řady mravoučných a dogmatických spisů; Josef Chmelíček (1821-1891) – otisk do *Hlasu* svá šedá a únavná pozorování z cest po Evropě a Sv. zemi; Václav Novotný (1828-1895) – překladatel *Fabioly*, zhudebňovatel dětských básniček; Bedův bratr, Antonín Dudík (1824-1892) – přispíval do *Hlasu* a pro *Dědictví* r. 1858 sestavil *Pravé dějiny sv. mučenníkův východních* a další povídky, které otiskoval v *Zábavných Večerech, Našinci* atd.³³⁶

Třicátá až padesátá léta 19. století přinesla soustavný zájem o lidovou slovesnost a tvořivost. Toto studium plně souznělo s náladami romantismu a rodícího se nacionalismu. Tento zájem nás nepřekvapí ani v řadách farářů a kaplanů, kteří žili ve svých farnostech a dobře znali životní podmínky a myšlenkový svět těch, které měli

v kouzelné bedničce. Teprve k prvnímu knižnímu výboru *Kukátek* r. 1876 Kosmák svou narativní masku sňal: „*Mám však dvě kukátka... a s těma rád chodívám do světem, rád pozoruji lidi, a co jsem viděl, to jsem zde popsal.*“ KOSMÁK, V. *Kukátka*. Brno: 1876, s. 3. Jak dodává literární historik M. C. Putna *Kukátka* pak vydalo ještě *Dědictví cyrilometodějské* jako svůj první svazek celkově čtyřicátý třetí, první beletristický a nadlouho nejúspěšnější. „*Kosmák tak byl všeobecným konsensem moravské vlastenecké obce uznán za dlouho očekávaného moravského dvojence Františka Pravdy, od J. E. Bílého poctěn titulem 'Homéra moravského lidu' a úpěnlivě žádán ve všech časopisech.*“ Kosmák se nezdráhal a psal i do *Obzoru*, do *Moravana*, do sborníku *Chudým dětem*, do *Dělníka*, do *Opavského týdeníku*, do *Našeho domova*. Srov. PUTNA, C. M. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 231.

³³⁴ Srov. HÝSEK, M. *Literární Morava v letech 1849-1885*, s. 77.

³³⁵ Srov. tamtéž, s. 77-78.

³³⁶ Srov. HÝSEK, M. *Literární Morava v letech 1849-1885*, s. 77-93.

na starosti.³³⁷ Výsadní postavení mezi moravskými sběrateli patří bezpochyby Františku Sušilovi, který lidové písně sbíral z podnětu Čelakovského již od r. 1824.³³⁸ Sušil podněcoval ke sbírání také své přátele a žáky. Ze Slezska mu dodával materiál tamější buditel Cyprián Lelek (1812-1883), který je mj. autorem knihy *Opis Slezska* z r. 1846.³³⁹

Dalším sběratelem byl zvláště Kulda, který se však výhradně zaměřoval na pohádky. Během svého ozdravného pobytu na Valašsku k tomu měl ty nejlepší podmínky. Vznikly tak r. 1854 *Moravské národní pohádky a pověsti z okolí rožnovského*, které narozdíl od Sušila obsahovaly i hrubé a neslušné výrazy. Pro tento svůj projekt Kulda získal potřebné spolupracovníky, mezi které patřili např. Josef Stanislav Menšík (1811-1863), obecní tajemník v Jemnici a později úředník v Brně; Josef Lucian Ondřej Kramoliš (1827-1857), sběratel pohádek, anekdot a náboženských obrázků v okolí Rožnovska; olešnický farář Jan Pleskač (1797-1873), který také některé texty literárně a ideově upravoval dle Kuldova vzoru; kamenický kaplan Karel Orel (1825-1885), který spolupracoval na poslední Kuldově edici pohádek *Moravské národní pohádky a pověsti z okolí kamenického* z r. 1894.³⁴⁰ Kulda za svého života ještě stihl vydat sbírku Jana Soukopa (1826-1892) *Moravské národní pohádky a pověsti z okolí sloupského*, která byla publikována v letech 1896-1901 v *Českém lidu*.

V tomto seznamu však nesmíme přehlédnout úplně prvního sběratele pohádek a pověstí, kterým byl Matěj Mikšíček (1815-1892), jeden z členů Klácelova *Bratrstva*. Společně se svou budoucí ženou Veronikou Vrbíkovou, literárně činnou přítelkyní Boženy Němcové, se rovněž přátelili se Sušilem³⁴¹ a s Ohéralem, s nímž se podílel

³³⁷ Francouz P. Franche k této problematice z obecného hlediska ještě dodává: „Muž církve... muž modlitby a současně muž práce a činu, kterého dokázal zobrazit v jeho vztazích a v kontaktu s lidmi... s sebou přináší sociální pokrok i křesťanství, zajímá se o hmotné potřeby i o bídu a stará se také o tělo, aby se lépe dostal k duši.“ FRANCHE, P. *Le prêtre dans le roman français*. Paris, 1902, s. 117-118.

³³⁸ Sušilova první sbírka *Moravské národní písně*, která vyšla r. 1835, ještě nebyla příliš metodicky zdařilá. Jinak je tomu s dalším, zdařilejším, vydáním, z r. 1840, kdy je již poučen zejména jihoslovanskými sbírkami. Završením Sušilových dlouholetých prázdninových sběratelských snah je pak třetí sbírka vycházející v letech 1853-1860 pod názvem *Moravské národní písně s nápěvy do textu vřaděnými*, zde se již projevil jako zkušený sběratel a věrný a přesný zapisovatel. Srov. HOLÝ, D. Budou ještě reedice Sušilových písňových sbírek? In: *František Sušil. Odkaz a inspirace. Sborník příspěvků z konference*. Město Rousínov: Etnologický ústav Akademie věd ČR Praha, 2004, s. 52-53. ISBN 80-85010-65-8.

³³⁹ Srov. LELEK, C. *Opis Sléžka*. Ratiboř: A. W. Friedrich, 1846. ISBN neuvedeno.

³⁴⁰ Srov. KUBÍČEK, T. (ed.) *Literární Morava. Vlastivěda moravská: země a lid*, s. 109-110.

³⁴¹ Sušil se trvale přátelil s manželými Mikšíčkovými, což dokládá celá řada dopisů, které jsou uloženy v MZA ve fondu rajhradských benediktinů. Srov. MZA, E6, Fond: Benediktini Rajhrad, karton 234, sg. Dn 21/4a62, s. 156.

na organizaci českých divadelních představení. Mikšíčkova první kniha *Sbírka pověstí moravských a slezských* vyšla ve čtyřech svazcích v letech 1843-1845.³⁴²

Zcela zvláštní oblastí literární práce mezi moravským kněžstvem Sušilovy doby tvoří tzv. literární národohospodářská práce. Protože venkovské a některé městské fary byly rurální, znamenalo to, že si venkovští faráři všímali pokroku a na svých farách zaváděli hospodárnější výrobu. Stávali se tak často příkladem pro své farníky.³⁴³ Na Moravě již od r. 1821 vycházel hospodářský časopis *Oekonomische Mitteilungen* a pak celá řada hospodářských kalendářů, jejichž vydavateli byli např. Tomáš Fryčaj či František Kafka. Opat Cyril František Napp byl od r. 1827 předsedou *Zahradnicko-vinařského spolku*.³⁴⁴ Z mladších jmen pak uveďme např. prudkého horlitele „proti kořalce“ a zavrhovatele brzkých sňatků, zvláště zasloužilého v rozšíření včelařství, faráře v Mikulovicích u Znojma Ambrože Václava Hončíka (1791-1879), který rovněž přednášel na znojemském gymnáziu o včelařství a napsal řadu německých článků i samostatných knih. Doubravnický farář František Ronovský (1806-1871), který napsal pro *Dědictví* r. 1864 *Hospodářskou knihu ku poučení a vzdělání lidu*, Hýsek haní těmito slovy: „Úzkoprsé katolictví jest patrno např. z toho, že hnití bramborů pokládá za trest Boží, za to, že z těch bramborů se pálí ta šeredná, a kdo ví, jak už pojmenovaná kořalka.“³⁴⁵ Karel Kandus (1806-1885) r. 1850 založil hospodářskou jednotu, jež od r. 1854 pak pořádala výstavy, a stál u vzniku několika hospodářských škol. Celý život byl pro své slovanské smýšlení pronásledovaný Libor Scholz (1835-1881) vyučující na hospodářské škole v Přerově. Vydal několik knih o včelařství, redigoval český časopis *Včela brněnská* (od r. 1899 „moravské“) a německy psané *Die Honigbiene von Brünn* (1867). Josef Sankot (1825-1882) již jako kaplan v Kunštátě a později jako farář v Radkově psal do *Vaterlandu, Moravských novin, Moravské Orlice, Hlasu* a také v *Pomnících tisíce ročnice v národu našem* z r. 1863, kde usiluje o nejrůznější reformy. Scholz a Sankot také věnovali svou pozornost i místopisu: *Památky města Hranic* a *Sankotovy dějiny Telče*.³⁴⁶ O úrovni některé z těchto knih si lze vytvořit představu ze Sušilova dopisu, který adresoval Šemberovi 27. prosince 1856,

³⁴² MIKSSJČEK, M. *Sbírka Powěstj morawských a slezských*. Brno: Frantisek Gastl, 1844. (3 svazky, na rozdíl od prvního svazku zde již Mikšíček uváděl i zasílatele textů, mezi nimiž byl např. i Sušil).

³⁴³ Srov. např. působení slezského buditele P. Ludvíka Ochrany v Komárově u Opavy v letech 1838 až 1850. RYBA, J. Paměti nejstaršího vlastence. *Opavský týdeník*. R. 1888, č. 4, (strana neuvedena).

³⁴⁴ Spolek nesl německý název: *Pomologisch-önologischer Verein*. Srov. ZLÁMAL, B. K národohospodářské činnosti Cyrila Fr. Nappa, opata na Starém Brně (1792-1867), zvl. otisk *Hlídky*, r. 1937.

³⁴⁵ HÝSEK, M. *Literární Morava v letech 1849-1885*, s. 56.

³⁴⁶ Srov. tamtéž.

když mu odmítal dát ocenění pro literární dějiny: „*Cokoli se u nás psalo a píše, pochodí od několika zahořelých milovníků vlasti, aspoň z většího dílu; a těmto dobrým lidem surovou kritikou ohořčovati závod, v němž se zavodili, byloby ať nejméně dím nezdvorilost.*“³⁴⁷

Kněží se většinou věnovali sadařství, vinařství, květinářství a asi nejvíce včelařství, což také dokládá moravský král „cyperek“ (druh včel) Jan Stáhala. Včelařskému hnutí vřele přáli brněnští biskupové³⁴⁸ a dalším dokladem oblíbenosti je i první „včelařské“ kázání, které měl r. 1868 v Holešově Libor Scholz. Moravské včelařství bylo rakouskou vládou r. 1882 dokonce doporučeno jako vzor pro belgickou vládu.³⁴⁹ Kromě toho byla celá řada kněží známa pro své lidové léčitelské, ať již to byli bylinkáři nebo tzv. homeopati léčící dietou nebo jinými přirozenými prostředky.³⁵⁰ Všechny tyto nejrozmanitější oblasti lidské činnosti byly podle Zlámalových slov „*pro blaho národa, jako doba probuzenská s kněžstvem v čele*“.³⁵¹ Dále cituje: „*Čeští kněží oddávali se obětavě svému poslání v lidu českém, jenž vedli nejen ku mravnosti, nýbrž byli mu nejprřednějšími vzory a učiteli lásky vlastenecké.*“³⁵²

Nelze vynechat básnický činný kněz. Hned v úvodu nezastíráme, že v počátcích tzv. křesťansko-katolické poezie v probuzenské době nenajdeme příliš mnoho vynikajících talentů. Většinou se jedná o mravně-naučné básnické typy hraničící často až s naivností, mnohdy i bez jakéhokoliv talentu.³⁵³ Na Moravě poněkud nad průměr vynikl Beneš Metod Kulda, který byl vedle Sušila i básnickým vzorem pro ostatní kněze. Básnil již jako bohoslovec. Právě Sušil „*...mu tápajícimu, vytkl jedinou cestu: aby jako protilek znemravňujících písniček kramářských básnil obdobně v duchu náboženském.*“³⁵⁴ Kulda tak vydal již r. 1856 *Písňe a Básně pro školy národní*, které adresoval hlavně chovancům ústavu pro zanedbanou mládež, kde působil jako spirituál. Své další básně pak tiskl v rozličných časopisech. Báseň *Mojžíš* je jeho pokusem

³⁴⁷ Tamtéž, s. 57.

³⁴⁸ Což dokladují například brněnská kurenda z 9. února r. 1845, na které upozorňuje B. Zlámal ve své knize církevních dějin 19. století. Srov. ZLÁMAL, B. *Příručka českých církevních dějin – Doba probuzeného katolicismu (1848-1918), díl VI.*, s. 78.

³⁴⁹ Srov. *Jubilejní památník včelařů moravských*. Na památku 50. jubilea spolkového Sdružení včelařů moravských. ADAMEC, F. (ed.), (místo ani vydavatel zde nejsou uvedeni), 1904; srov. také JAKOUBEK, O. Kněží a české včelařství. *Vlast*, r. 1909-1910.

³⁵⁰ Srov. ZLÁMAL, B. *Příručka českých církevních dějin – Doba probuzeného katolicismu (1848-1918), díl VI.*, s. 78.

³⁵¹ Tamtéž.

³⁵² ŘEZNIČEK, V. *Český duch ve století XIX*. Praha: Královské vinohrady, 1901, s. 172. ISBN neuvedeno.

³⁵³ Srov. ZLÁMAL, B. *Příručka českých církevních dějin – Doba probuzeného katolicismu (1848-1918), díl VI.*, s. 275.

³⁵⁴ HÝSEK, M. *Literární Morava v letech 1849-1885*, s. 98.

o epiku a jeví se v ní podle Hýska jako „*bojovný kněz nejen v rozvlácném zřymování biblického vypravování, nýbrž i v četných vsunutých vložkách dogmatických a mravoučných, jejichž tepnou je polemika.*“³⁵⁵ Svůj soud pak Hýsek uzavírá slovy: „*Bylo uměleckým omylem, když r. 1895 katolická moderna slepému Kuldovi k nohám položila svůj almanach jako patronu a vzoru: rozpor mezi uměním a náboženstvím jest u Kuldy příliš zřejmý, aby ho neviděla sebe větší náboženská zanícenost lidí opravdové kultury.*“³⁵⁶ Vedle Kuldy také básnil Sušilův žák, Slovák působící na kaplanských místech v Moutnicích a Šaraticích, Juraj Slota (1819-1882). Ve svých básních reflektuje zápasy odehrávající se v jeho duši: Kollárovske slovanství s Klácelovským podbarvením, vášnivá touha po životě a povolání kněze zápasí zde vespolek s tehdejšími poměry. Chvillemi Slota nachází východisko až ve zcela hraniční oblasti nihilismu.³⁵⁷

Jednoznačně největšího úspěchu však dosáhl Jan Nepomuk Soukop (1826-1892). V první básnické sbírce z r. 1853 *Kytečka ze Sloupa* se inspiroval svým prvním kaplanským místem. Proslavily ho však až sbírky *Velehradky* (1862) a *Kytice velehradská* (1863), z níž některá čísla zhudebnil jako hymny jubilejních velehradských poutí Pavel Křížkovský a dodnes jsou v kostelích zpívána.³⁵⁸ Dalším, kterého ovlivnil na gymnáziu Matěj Procházka a v brněnském alumnátu pak Sušil, byl Vladimír Šťastný (1841-1910). Tento Šmídkův kolega z brněnského gymnázia byl básnický nejnadanějším následovníkem Františka Sušila a v 70. až 80. letech 19. století platil za nejvýznamnějšího moravského básníka. Od svého mistra přejal jak ideové východisko orientující se na spojení církev a vlast, ale také i celou řadu archaismů a neobvyklých novotvarů.³⁵⁹ Básnické soubory *Kytka z Moravy* (1879) a *Hlasy a ohlasy* (1892) se stejně jako verše Soukopovy obrací kolem Velehradu a v lyrické části knih evokují stejně jako ony idylu „*blaženého přebývání*“. Na rozdíl od Soukopa je však epikem.³⁶⁰ Výběr z nábožensko-didaktických básniček, které psal pod vlivem Boleslava Jablonského,³⁶¹ pravidelně uveřejňoval v časopise pro poučení a zábavu, *Obzor*,³⁶² který

³⁵⁵ Tamtéž, s. 99.

³⁵⁶ Tamtéž.

³⁵⁷ Srov. SLOTA-RAJECKÝ, J. *Jiřího Sloty Rajeckého Básnické spisy*. Praha: I. L. Kober, 1882. ISBN neuvedeno.

³⁵⁸ Soukopovy verše v souboru vydal až posmrtně Jan Halouzka. Srov. SOUKOP, J. N. *Verše Jana Nep. Soukopa I. Původní* (vydání posmrtné, upravil k tisku Jan Halouzka), Praha: Boh. Neumann, 1895.

³⁵⁹ Srov. KUBÍČEK, T. (ed.) *Literární Morava. Vlastivěda moravská: země a lid*, s. 123.

³⁶⁰ Srov. PUTNA, C. M. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 227.

³⁶¹ Boleslav Jablonský /vlastním jménem Karel Eugen Tupý/ (1813 Kardašova Řečice – 1881 Zwierzyńci u Krakova, Polsko) byl katolický kněz, národní buditel a obrozenecký básník, který zvláště proslul hluboce procítěnými vlasteneckými a milostnými básněmi. Jeho křesťanství je spíše obecné, bolzanovské,

Šťastný založil a v letech 1878 až 1908 redigoval.³⁶³ V literární oblasti usiloval *Obzor* o vytvoření katolického umění, které by se svou kvalitou vyrovnalo ostatní tvorbě.³⁶⁴ Zásadní obrat v nazírání na katolickou poezii a slovesné umění však nacházíme až u básníků z okruhu tzv. Katolické moderny, kde na základě hesla „Renesancí křesťanské literatury k obrození kultury!“ dochází díky časopisům vydávaným touto organizací k proměně, čímž vlastně vrcholí obroda katolického písemnictví. Zvláště *Nový život*, řízený Karlem Dostálem-Lutinovem, má pro obnovu katolického básnictví a duchovní lyriky nepopiratelný význam. To již však patří k jiné době, která začala „vyvěrat“ až po několika desetiletích od Sušilovy smrti.

Závěrem jsme tedy nuceni konstatovat, že národní obrození na Moravě bylo oproti Čechám ve svém zrodu. Moravští obrozenci jak svou činností, tak i svou tvorbou vytvářeli předpoklady pro pozdější úspěšný rozvoj, který v první polovině 19. století ještě nebyl dostatečně možný. Snad i proto zde nevzniklo literární dílo, které by mělo nadčasovou platnost.³⁶⁵ Přestože přední literáti této doby, jakými byli Klácel, Kampelík a Šembera, pracovali jako národní buditelé a organizátoři českého společenského a kulturního života většinou izolovaně, představovali na Moravě jeden ze zdrojů

povýšené nad konkrétní církevní tradici i praxi. Jednoznačně u něj vysvítá relativnost váhy, jakou přiřkládá katolicismu, čímž se výrazně liší od autorů skupiny, která alespoň v některé části svého díla dává najevo svou příslušnost k romantickému katolicismu, jak je to kupř. patrné v díle Štulce, Furcha a Sušila. Srov. tamtéž, s. 139-140.

³⁶² Právě tyto jeho básně později vyšly v knížce *Drobné květy* r. 1887. Jeho lyrika však vyvrcholila až r. 1894 ve sbírce *Hory a doly*, v níž se dojmy z přírody prolínají s pohybem citovým, zvláště ovšem s náboženskými představami o boží dobrotě, a nelze zde zastřít vliv Hála a Heyduka. Srov. KUBÍČEK, T. (ed.) *Literární Morava. Vlastivěda moravská: země a lid*, s. 124.

³⁶³ *Obzor* vznikl jako reakce na kulturní situaci v 70. letech 19. století, kdy se z pohledu katolických kněží literatura pod vlivem liberalismu ubírala „*apoštolskou i výstředního neznabožství i neslýchané frivolnosti*.“ ŠŤASTNÝ, V. *Obzor*, r. 1878, roč. I., č. 3, s. 195. Šťastný tak chtěl bojovat především proti špatným vlivům přicházejícím z ciziny a vyvracející základy křesťanské nauky i mravnosti. Současně však chtěl aktivně přispět k národnímu vzdělání a zušlechtnění. Stal se tak duší *Obzoru*, pro který psal časové úvahy, glosy, polemiky, historické, literární a náboženské články a jednoznačně dominoval v počtu básní, včetně různých recenzí. Soustředil tak kolem sebe kněžské autory nejružnějších oborů všech generací z Moravy a zčásti i z Čech. Nejprve své bývalé žáky z gymnázia (Leander Čech, Jan Herben, Jan Hudec, František Kameníček, Jan Korec) a pak autory s náboženskou tematikou (Vincenc Brandl, Karel Eichler, František Janovský, Alois Hlavinka, František Perka, František Rudolecký, František Jaroslav Rypáček, Jiří Sahula, František Snopek, Jan Tenora, Jan Vychodil aj.), jazykovou kulturou (Frant. Bartoš, A. Hlavinka, Frant. Vymazal) a filozofické problematice, která usilovala o polemiku i s nenáboženskými směry jako např. darwinismem, materialismem, moderním pesimismem ap. Taktéž usilovali o katolickou apologetiku (Josef Pospíšil, Filip Heusler, Alois Kolísek, František Kolísek, Filip Jan Konečný, Matěj Procházka) a neopomýjeli ani sociální otázky, především úsisk a bídu dělnictva (Rudolf Vrba, Josef Hodinář, Vladimír Šťastný) a oblast výtvarného umění, hudby a sporadicky také přírodovědy. Srov. KUBÍČEK, T. (ed.) *Literární Morava. Vlastivěda moravská: země a lid*, s. 124-125.

³⁶⁴ Nelze tedy nepozorovat, že Šťastný ostře vytýkal současné poezii Jaroslava Vrchlického smyslnost a pohanství, později pak protikřesťanskost a pesimističnost tvorby J. S. Machara i dekadentů. Naproti tomu si zachovával poměrně tolerantní postoj k jinak orientovaným spisovatelům a vědcům, pokud však neútočili na víru, církev a neprojevovali mravní liberalismus. Srov. tamtéž, 125.

³⁶⁵ Srov. KUBÍČEK, T. (ed.) *Literární Morava. Vlastivěda moravská: země a lid*, s. 110.

národního vědomí, které poznali na svých studiích v Čechách. Smyslem jejich literárního úsilí bylo formovat základy pro moderní národní kulturu. K tomu, aby se jejich snaha mohla plodněji rozvinout, bylo třeba širšího intelektuálního zázemí, které přinesli až buditelé pocházející přímo z Moravy. Právě takovéto síly se dostalo českému národnímu hnutí na Moravě až v katolických kněžích, které odchoval především František Sušil.³⁶⁶ On a jeho žáci tak představují až druhý, ale hlavní, a především svébytný národní proud na Moravě, pro který se v pozdějších dobách také vžilo pojmenování cyrilometodějství. Sušil toto národní vědomí rozšířil v konzervativních venkovských kruzích na základě syntézy českého národního vědomí, které pramenilo z jeho přesvědčení, že Moravané a Češi tvoří jeden národ.³⁶⁷ Staré moravské zemské vlastenectví pak tvořilo třetí proud, který pěstoval, někdy za pomoci falzifikace historie, zemský historiograf Antonín Boček.³⁶⁸

Tím, že český literární život poloviny 19. století na Moravě ovládla *Katolická jednota* a její vydavatelský spolek *Dědictví sv. Cyrila a Metoděje*, jehož starostou byl od r. 1850 až do konce svého života František Sušil, přestalo být krátce poté české národní vědomí na Moravě, jako ostatně v Čechách o třicet let dříve, záležitostí několika intelektuálů z Brna a Olomouce. Začalo intenzivně pronikat na moravský venkov, což bylo dalším významným impulzem na cestě k plnějšímu národnímu uvědomění.

V tomto světle pak lépe chápeme, že po r. 1848 byli na Moravě působením kněží „vytlačeni“ z centra společenského života „liberálové“, narozdíl od Čech, kde tomu bylo přesně obráceně. Moravské zemské a národní vědomí tak bylo stavěno na „katolickém základě“, na němž se podíleli pospolu jak kněží, tak i angažovaní

³⁶⁶ Sušil osobně vybízel kněze k tomu, aby pracovali „perem“ pro lid. V tomto smyslu psal např. 18. května 1851 Eduardu Stuchlému, lokalistovi v Hlubokých Mašůvkách. Vzpomíná, jak byl loni o svátcích u něj a píše: „Častoval jste mě loni o svátcích; nyní na Vás jest, abyste duchovně počastoval národ náš. Činite to ovšem a všichni kněží to činí; avšak vy musíte víc činiti a perem musíte osvědčovati lid náš. Zarazili jsme Dědictví sv. Cyrila a Metoda; vydávati chceme knihy, kdož ale o nich má pracovati? to musíme viribus unitis všichni činiti. Není jinak; já jménem dědictví vyzývám vás, abyste práci nějakou na sebe přijal.“ VYCHODIL, P. *Z doby Sušilovy*, č. 119, s. 171.

³⁶⁷ Toto může také doložit ta skutečnost, že česká literatura na Moravě nebyla uzavřeným celkem. Vždyť již od svých počátků byla nedílnou součástí české literatury. Moravští autoři nacházeli vzory v Čechách a moravští čtenáři četli českou produkci, a to i přesto, že v 1. polovině 19. století nelze mluvit o nějaké větší intenzitě jako v pozdějších letech. Na druhou stranu nutno přiznat, že často právě moravští autoři těžce nesli to, že byla jejich tvorba v Praze opomíjena. Soukop si tak v r. 1855 v dopise příteli Kuldovi postesk, když referoval o obsahu knihy *Perly české*: „Měl jsem zato, že moravská naše musa valně bude zastoupena – a zatím vyšlý právě obsah téměř výhradně česká jména přináší. Kdo tím vinen? Netečnost naše či starý monopol spisovatelstva českého?“ Tamtéž, s. 111.

³⁶⁸ Srov. HÁJEK, J.; HLAVÁČKA, M. Zrození moderního českého národa. In: *Dějiny českých zemí*. PÁNEK, J.; TŮMA, O. (eds.). Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2008, s. 239. ISBN 978-80-246-1544-8.

laici.³⁶⁹ Putna dokonce zachází tak daleko, že vyjadřuje vysloveně odvážné až paradoxní zjištění: „*Na Moravě druhé půle 19. století vlastně žádné katolické literatury v užším slova smyslu, literatury ostře vymezené vůči celku národní literatury, není. Na Moravě tvoří kněží a katoličtí laici národní literaturu.*“³⁷⁰ Dokladem tohoto Putnova tvrzení je právě František Sušil, jehož dílo je „zářivým“ příkladem moravského prolínání proudů a stylů, který spočívá v tzv. „trojím Sušilovi“: osvícensko-klasicistním, romantickém a restauračním, o němž bude podrobněji řeč ještě později.³⁷¹

³⁶⁹ Z těch mladších jmenujme alespoň dva nejvýznamnější: zemského archiváře Vincence Brandla (1834-1901) a Františka Bartoše (1837-1906), kteří dosvědčují svornost a plodnost dobré spolupráce s kněžskými kolegy.

³⁷⁰ PUTNA, C. M. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 208.

³⁷¹ Srov. tamtéž, s. 209.

1.4 Brněnská diecéze

1.4.1 Založení brněnské diecéze

Dalším tématem, kterým se musíme v souvislosti s životem Františka Sušila nutně zabývat, byť pouze okrajově, je brněnská diecéze, ve které žil a do níž také byl jako katolický duchovní inkardinován. Vznik nové moravské diecéze se sídlem v Brně v roce 1777 byl dán součinností mnoha událostí a pohybů, které se v evropské společnosti odehrávaly po celé 18. století. Vzhledem k rozsahu této práce se však musíme omezit pouze na krátkou charakteristiku toho, co předcházelo vlastní reformě církevní správy na Moravě.³⁷² Pro Marii Terezii a jejího syna Josefa II. bylo zcela evidentní, že pro posílení duchovního života ve své zemi a s tím souvisejícího mírového soužití a růstu životní úrovně je potřebné nutně posílit síť duchovní správy zmenšením diecézních i farních obvodů. K tomu mělo dojít rozdělením olomoucké diecéze na tři menší celky a následně i k zvýšení počtu farností.³⁷³ Právě v tomto duchu se nesly všechny podniknuté kroky včetně uskutečněného průzkumu a následných opatření.³⁷⁴

Zcela vážně a konkrétně se začalo ve Vídni uvažovat o nové organizaci církevní správy od února 1773. Z důvodu, že se císařovna Marie Terezie při plánovaných změnách nechtěla osobně dotknout svého věrného olomouckého biskupa Maxmiliána Hamiltona (+ 17. října 1776),³⁷⁵ přípravná řízení se poněkud protahovala. Důležitější a především složitější však byla otázka ekonomického zabezpečení nového biskupství

³⁷² Pro bližší poznání důvodů, které vedly ke vzniku brněnské diecéze, srov. např. ČERNUŠÁK, T. Důvody a předpoklady vzniku brněnské diecéze. In: *Brněnská diecéze 1777-2007: Historie a současnost*. Sborník příspěvků ze symposia na Biskupském gymnáziu v Brně konaném 10. 11. 2007. Brno: Biskupství brněnské, 2007, s. 9-14. ISBN 978-80-86665-04-7; a pak srov. v témže sborníku příspěvek: ŠTOURÁČOVÁ, J. Vznik biskupství brněnského jako součást rozsáhlé reformy církevní správy na Moravě. In: *Brněnská diecéze 1777-2007: Historie a současnost*, s. 15-24.

³⁷³ Srov. KRÜCKEL, H. Die teresianisch-josephinische Klosterregulierung und die Pfarreinrichtung im St. Pölner Diözesengebiet. In: *Angekommene Stifte und Klöster in Niederösterreich*. AIGNER, T.; ANDRASCHEK-HOLZER, R. (eds.). St. Pölten: 2001, s. 67-130; srov. ZUBER, R. *Osudy moravské církve v 18. století I*. Praha: Česká katolická charita, 1987, s. 186. ISBN nevedeno.

³⁷⁴ To konkrétně znamenalo, že v r. 1755 vybídla Marie Terezie všechny biskupy, aby dali v tajnosti pořídit seznamy všech far, včetně počtu přiřazených obcí a jejich vzdáleností od farního kostela. Tyto údaje se měly stát podkladem pro převratnou reformu farního systému z majetku velkých klášterů, jejichž příjmy byly taktéž potají ve Vídni odhadovány. Měl být vytvořen náboženský fond a z něj fundovány nové farnosti i semináře pro nové kněze. Marie Terezie tuto svoji vizi projednávala i s papežem Benediktem XIV. a její stanovisko mělo oporu i u některých biskupů jako např. u olomouckého biskupa Ferdinanda J. Troyera, který se systematickou zabýval otázkou rozšíření farní sítě ve své diecézi. Srov. ZUBER, R. *Osudy moravské církve v 18. století I*. Praha: Česká katolická charita, 1987. ISBN nevedeno.

³⁷⁵ Srov. BUBEN, M. *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*. Praha: Logik, 2000. ISBN 80-902811-0-9.

i jeho ordinářů.³⁷⁶ V roce 1774 začala jednat společně s dvorskými úřady s papežem Klimentem XIV. o vytvoření moravské církevní provincie. Bylo v plánu povýšení olomouckého biskupství na arcibiskupství a následného zřízení biskupství v Brně a Opavě.³⁷⁷ K vlastnímu rozdělení olomoucké diecéze však došlo až po smrti jejího biskupa Hamiltona. Jako prvního brněnského biskupa panovnice vytypovala **Matyáše Františka Chorinského z Ledské**,³⁷⁸ dlouholetého kanovníka brněnské kolegiální kapituly, od roku 1774 jejího probošta a zároveň světícího biskupa olomouckého. K církevnímu potvrzení došlo 5. prosince 1777, když papež Pius VI. vydal čtyři buly, kterými potvrdil dosavadní kroky panovnice.³⁷⁹ V témže roce nově zřízené biskupství dostává 151 far ve znojenském a jihlavském kraji a části brněnského kraje, k nimž jsou následně připojeny nejprve tři, pak sedm a v roce 1786 ještě dalších deset děkanátů, čímž se na delší dobu počet ustálil na 36 děkanství.³⁸⁰

Rok 1777 se tak stal pro brněnskou diecézi význačným impulzem pro nový růst duchovního života a duchovní správy. Marie Terezie, a ještě výrazněji její syn Josef II.,

³⁷⁶ Panovnice plánovala finančně zabezpečit brněnské biskupství proboštskými statky brněnské kapituly, chrlickým a vyškovským statkem proti čemuž se však postavila olomoucká kapitula. Objevila se však ještě další komplikace v podobě starých práv, která k brněnskému kostelu sv. Petra a Pavla a k obsazování proboštství měla abatyše tišnovských cisterciacek. Proto Marie Terezie ve výjimečně osobním dopise zažádala o převedení těchto práv, k čemuž abatyše dala svolení. Tak bylo umožněno zřízení nového biskupství po ekonomické stránce. Srov. CHAROUZ, J. Z. Pohledy do dějin brněnské diecéze. In: *Brněnská diecéze (1777-2007). Historie a vzpomínky*. Brno: Biskupství brněnské, 2006, s. 13-14. ISBN 80-239-5678-7.

³⁷⁷ Tyto snahy se podařilo realizovat pouze částečně, a to na základě buly *Suprema Dispositione* vydané v r. 1777 papežem Piem VI., tehdy vznikla brněnská diecéze. Z především politických důvodů (spor Pruska s Rakouskem o Slezsko a pak také i různými neshodami mezi olomouckými a vřatislavskými biskupy) na sebe musel nechat čekat vznik opavské diecéze, která byla založena, tentokrát již jako ostravsko-opavská, 30. května 1996 budou Jana Pavla II. *Ad Christifidelium spirituali* a stala se tak nejmladší diecézí existující na území České republiky. Její vznik souvisí s oddělením celého českého Slezska a části severní Moravy v přibližném rozsahu území, které dnes přináležejí do současného Moravskoslezského kraje. Srov. <http://dieceze.misto.cz/> (on-line), citace ze dne 13. 2. 2011.

³⁷⁸ Matyáš František Chorinský z Ledské (1720 Pačlavice – 1786 Kuřim) byl na kněze vysvěcen r. 1743. V r. 1771 byl konsekrován jako titulární biskup samařský a určen k pomoci nemocnému královéhradeckému biskupu Heřmanu Hanibalovi hraběti z Blümegenu. Po jeho smrti byl ustanoven pomocným biskupem olomouckým. Byl také proboštem brněnské kapituly, což zjevně přispělo k tomu, že jej císařovna nominovala 18. května 1777 jako prvního brněnského biskupa. Současníky byl chválen jako horlivý vizitátor diecéze, kterou spravoval ve složitě době nejrůznějších církevních restrikcí. Zasloužil se o vybudování fungujícího církevně-právního aparátu, podporoval chudinské ústavy zřizované v jednotlivých farnostech po zrušení náboženských bratrstev. Za svého života se ještě dočkal v r. 1783 rozšíření své diecéze o zbytek částí brněnského a znojenského kraje (celkem tedy na sklonku jeho života bylo v diecéze 36 děkanátů a 397 farností). Srov. *Katalog brněnské diecéze – neproměnná část*, s. 18.

³⁷⁹ Jde o bulu týkající se založení brněnského biskupství vyčleněním z olomoucké diecéze a jí podřízené, o jmenování Matyáše Chorinského brněnským biskupem a o povýšení olomouckého biskupství na arcibiskupství. Srov. CHAROUZ, J. Z. *Pohledy do dějin brněnské diecéze*. Brno: Biskupství brněnské, 2006, s. 4-5. ISBN 80-239-6713-4.

³⁸⁰ Srov. KRYŠTŮFEK, F. X. *Dějiny církve katolické ve státech rakousko-uherských s obzvláštním zřetelem k zemím koruny české*. Díl I. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1898, s. 351. ISBN neuvedeno.

se těmito kroky stali hybateli a iniciátory mnohých změn, které zasahovaly do řady i těch nejelementárnějších oblastí církevního dění ve snaze napomoci rozvoji jak státu, tak i církevního života.³⁸¹ Nelekali se obtíží a vydali se na novou cestu. Jejich rozhodnutí byla v pozdější době hodnocena různě, jak pozitivně, tak i negativně. Pokud jde však o jejich reformu v oblasti církevní správy, pak můžeme nechat zaznít slova Jaroslava Kadlece, s nimiž se ztotožňujeme: „*Stát, který měl vybudovat veřejné blaho, musel být dobře organizován. Měla-li církev státu v tomto úsilí pomáhat, musela být rovněž dobře organizována. Z tohoto důvodu vytvořil josefínský stát novou diecézní a farní organizaci, jež jako taková znamenala mimořádný výkon a zaslouží si i z církevního hlediska pozitivní hodnocení.*“³⁸² Vznik a počátky brněnského biskupství spadají do doby osvícenských reforem, které měly významný dopad na činnost a působení katolické církve v celém jihomoravském regionu. Mohlo by se proto na první pohled zdát, že tuto dobu lze pokládat za jakýsi „zlatý věk“, přesto však, jak záhy uvidíme, přinesla s sebou i celou řadu ne zrovna snadných situací.

1.4.2 Brněnští biskupové 1. poloviny 19. století

V této podkapitole se budeme krátce zabývat postavami biskupů první poloviny 19. století, neboť tito biskupové svým rozhodováním výrazně ovlivňovali duchovní život jihomoravského regionu a tudíž mělo toto rozhodování vliv i na život nám zkoumaného Františka Sušila. S čím se museli brněnští biskupové první poloviny 19. století potýkat? Oproti dobám předcházejícím na počátku 19. století byl duchovním od roku 1804 svěřen dohled nad školami s nižším stupněm výuky a od roku 1808 i nad gymnázii a filozofickými ústavami.³⁸³ Doba napoleonských bojů pak představovala bezprostřední ohrožení válečnými událostmi. Ty se přímo dotkly brněnské diecéze

³⁸¹ K podrobnějšímu poznání problematiky církevně-politického systému za vlády Marie Terezie, Josefa II. a jeho nástupců včetně obrazu rakouského episkopátu této doby doporučujeme např. srov. SVOBODA, R. *Jan Prokop Schaaßgotsche. První biskup českobudějovický*. Brno: L. Marek, 2009, s. 19-87. ISBN 978-80-87127-17-9.

³⁸² KADLEC, J. *Českobudějovická diecéze*. České Budějovice: Sdružení Jana Nepomuka Neumana – Setkání, 1995, s. 22. ISBN 80-901602-3-9; pozitivně se k téže problematice vyjadřuje kupř. i Polc, srov. POLC, J. V. *Stručný přehled dějin českých a moravských diecézí po třicetileté válce*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - KTF, 1995, s. 9. ISBN nevedeno.

³⁸³ Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. Díl II. Řím: Křesťanská akademie, 1987, s. 171. ISBN 80-7113-003-6; taktéž srov. KRYŠTŮFEK, F. X. *Dějiny církve katolické ve státech rakousko-uherských s obzvláštním zřetelem k zemím koruny české*. Díl I. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1898, s. 351. ISBN nevedeno.

dvakrát: na přelomu let 1805/1806 a pak ještě v roce 1809. Zvláště na konci r. 1805 byl majetek církve postižen bojujícími armádami, jak to čteme v četných zápisech farních kronik.³⁸⁴ Dlouhý válečný konflikt odčerpával ze státní pokladny takové množství prostředků, že císař dokonce nařídil zabavit zlaté a stříbrné předměty z kostelů.³⁸⁵

V těchto podmínkách, čtyři roky před narozením Františka Sušila, se v r. 1800 stává v pořadí třetím brněnským biskupem **Vincenc Josef kníže Schrattenbach**.³⁸⁶ Ten v nelehkých dobách napoleonských válek využil svého vynikajícího diplomatického umění a přimluvil se u císaře Napoleona, což se projevilo v prosazení výrazně nižšího množství povinných dávek odváděných francouzské armádě. Jeho největší zásluha však spočívá ve zřízení diecézního bohosloveckého učiliště v roce 1807 v prostorách bývalého dominikánského kláštera v Brně a založení dvouletého filozofického studia, financovaného biskupstvím.³⁸⁷ Na posledním jmenovaném ústavu nejprve přednášeli piaristé, později augustiniáni, benediktini a nakonec i premonstráti. V průběhu existence tohoto ústavu se mezi vyučujícími vystřídal celá řada předních brněnských vzdělavců, např. filozof František Matouš Klácel, astronom Ignác Kasián Halaška nebo historici Beda Dudík, Řehoř Wolný a mnozí další.³⁸⁸

Když v květnu 1816 Schrattenbach zemřel, jmenoval v listopadu téhož roku císař František I. biskupem brněnského rodáka **Václava Urbana rytíře Stuffera**.³⁸⁹

³⁸⁴ Např. v Dražovicích a Měnině. Srov. *Kronika farnosti Měnin, Domácí protokol farnosti Měniné*, na základě farní kroniky z r. 1806 upraven a dle jiných pramenů rozšířen dle stavu z r. 1915, s. 84-90; srov. UHLÍŘ, D. *Slunce nad Slavkovem*. 3. vydání. Třebíč: Akcent, 2010, s. 315-378. ISBN 978-80-7268-777-0.

³⁸⁵ Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. Díl II., s. 174.

³⁸⁶ Vincenc Josef kníže Schrattenbach (1744 Brno – 1816 Brno) byl na kněze vysvěcen r. 1766 a již r. 1772 se stal biskupem lavantským v Korutanech. Rovněž byl aktivním ve správě salzbuského arcibiskupství. Jeho bohaté zkušenosti v řízení těchto diecézí se plně projevili, když ho 13. ledna r. 1800 císař jmenoval brněnským biskupem. Papež toto císařovo rozhodnutí potvrdil 11. srpna a intronizace proběhla 11. listopadu téhož roku. Současníky byl oceňován zejména jako vyhlášený kazatel a úspěšný diplomat, což se zvláště projevilo v jeho jednání s vítězem po bitvě u Slavkova r. 1805 a pak i u Wagramu o čtyři roky později, kdy dosáhl pro zbídačené Brno nezanedbatelných úlev. V tak obtížných dobách jakými byli válečné události a zbytek dědictví josefinismu kladly značné nároky, přesto však se osvědčil jako skutečný pastýř usilující o obnovu náboženského života, což vyvrcholilo v úsilí, které bylo korunováno vybudováním vlastního kněžského semináře, jenž byl otevřen v prostorách bývalého dominikánského kláštera v Brně 4. listopadu 1804. Srov. *Katalog brněnské diecéze – neproměnná část*. Brno: Biskupství brněnské, 2007, s. 18-19. ISBN 978-80-254-0298-6.

³⁸⁷ Srov. BUBEN, M. *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*. Praha: Logik, 2000, s. 336-337. ISBN 80-902811-0-9.

³⁸⁸ Srov. RÁJA, M. *Brněnská diecéze v 19. století (Církev a politika)*, s. 26.

³⁸⁹ Václav Urban rytíř Stuffer (1764 Brno – 1831 Brno) byl na kněze vysvěcen r. 1789. Nejprve působil v duchovní správě, potom referent v církevních záležitostech při moravsko-slezském guberniu. Císařem byl jmenován 20. listopadu 1816 jako 4. brněnský biskup, což bylo papežem potvrzeno 27. července 1817, na biskupa byl konsekrován 17. září a slavnostně intronizován 28. září téhož roku. Jako syn měšťanské řemeslnické rodiny byl povýšen do šlechtického stavu hned po svém jmenování brněnským kanovníkem. Za jeho působení se projevilo nedostatečné ekonomické zabezpečení diecéze, když oficiální příjmy nemohl na rozdíl od svých předchůdců doplňovat z osobních zdrojů. Ve snaze

Za necelých čtrnáct let svého episkopátu se i přes ekonomické obtíže pečlivě staral o svěřenou diecézi, zejména pak o prohloubení náboženského života, který byl vlivem napoleonských válek a důsledky josefinismu poněkud zvlažněn.³⁹⁰ Tento vynikající kazatel, stejně jako velký přívrženec věd a umění, choval trvalé přátelství např. k Josefu Dobrovskému.³⁹¹ Přestože na jedné straně musel upustit od konání vánoční mše, tzv. půlnoční, kvůli nekázní brněnské mládeže, o filozofickou přípravu, kterou měl na starosti, i o alumnát se staral vzorně, což je možné doložit vzestupem počtu přihlášek. V roce 1819 bylo všech alumnů 112, v roce 1827 již 148.³⁹² Díky tomu samozřejmě také vzrostl počet novokněží. Tak např. v roce 1832 jich bylo již 38.

Nelze opomenout ani skutečnost, že Stuffler byl v r. 1827 světitelem Františka Sušila na kněze.³⁹³ Proto v této souvislosti stojí jistě za zmínku zpráva *Ad limina apostolorum* biskupa Stufflera, která je uložena v *Archivio segreto Vaticano*, kde se dovídáme v šestém paragrafu – *De seminario* o stavu v brněnském alumnátu v r. 1825, tedy v době, kdy jej ještě obýval Sušil jakožto bohoslovec. Brněnský biskup zde referuje:

„1. V mém (našem) semináři vyživujeme a vychováváme 64 studentů, z toho 36 má status kandidáta kněžství a žije mimo alumnát. Horlivě studují teologické vědy obstarávajíce si peněžitou podporu ve studiu z církevních nadačních fondů.

2. Představený spirituál semináře studenty řádně vzdělává v církevní vědě.

3. Studenti a současně i kandidáti kněžství žijící mimo seminář pokračují ve studiu teologie na biskupském institutu, kde učí společně (pro seminář a tento institut) profesori. Ti, kteří neprospějí v prvním ročníku, jsou propuštěni.

4. Ti, kteří přijali tonzuru a čtyři menší služby, přísluhují u oltáře v katedrále a v seminárním kostele.

zjednat nápravu narážel na nepochopení jak ze strany státních, tak i církevních kruhů. Kromě pořízení nových varhan a některých liturgických předmětů se mu podařilo upevnit náboženský život, což dokladoval růst počtu kněží, stavby nových kostelů a zřizování dalších nových duchovních správ. Tomuto jeho úsilí pomáhala schopnost být horlivým vizitátorem a uznávaným kazatelem, o čemž svědčí mnoho dokladů o jeho oblíbenosti mezi duchovními i věřícími. Srov. *Katalog brněnské diecéze – neproměnná část*, s. 19.

³⁹⁰ K bližšímu poznání dějinného původu a zdrojů josefinismu kupř. srov. MAASS, F. *Der Josephinismus. Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760-1790*. Vídeň: Fontes Rerum Austriacum 2. Abr., Bde. 71-75, sv. V., 1951-1961; jistě podnětná k bližšímu poznání této problematiky může být i představa Josefa II. o jeho ideální podobě kněze. Srov. WINTER, E. *Josefinismus a jeho dějiny. Příspěvky k duchovním dějinám Čech a Moravy (1740-1848)*. Praha: Jelínek, 1945, s. 123-135. ISBN neuvedeno.

³⁹¹ Srov. RÁJA, M. *Brněnská diecéze v 19. století (Církev a politika)*, s. 26.

³⁹² Tak se dozvídáme z rukopisu o Dějinách brněnské diecéze, který je uložen v MZA v Brně. Srov. MZA, B 313, KCT 1969-89, inv. č. 47, s. 8. *Dějiny brněnské diecéze (rukopis)*.

³⁹³ O Sušilově kněžském svěcení je zápis v jeho osobním spise uloženém v Biskupském archivu brněnské diecéze. Srov. BA, Biskupská konzistoř Brno (1399) 1555-1950, inv. č. 9 897, sg. S 501, k. 2 347.

5. *Tridentský koncil mně ukládá povinnosti vůči semináři kandidátů kněžství. Snažím se je poctivě plnit, a proto se v této záležitosti radím s vhodnými muži.*

6. *Poslední vedení semináře jsem totiž svěřil staršímu kanovníkovi a děkanu kapituly. Jak jsou dodržovány stanovy tohoto semináře, o to se sám starám častějšími vizitacemi.*

7. *Klerici pobírající příjem ze svého úřadu, služby (rozuměj ty, co mají beneficie) bez prodlení zaplatí na podporu studentů částku odpovídající výnosu z jejich beneficií.*³⁹⁴

Po Stufferovi v r. 1831 nastupuje na biskupský stolec ještě vstřícnější hodnostář, pátý brněnský biskup **František Antonín Gindl**,³⁹⁵ který však tak přísně nelpěl ani na strohých předpisech, ani na bezduché poslušnosti. Přestože byl Němec pocházející ze Štýrska, naučil se dobře česky a stal se podporovatelem českého národního uvědomování mezi bohoslovci a duchovenstvem. Po bohoslovcích přímo vyžadoval znalost češtiny s takovou přísností, že roku 1840 dokonce odmítl vysvětit 10 kandidátů kněžství, protože nezvládli zkoušku z českého jazyka.³⁹⁶ Traduje se o něm, že se sám dokonce účastnil zkoušek z českého jazyka, přičemž názorně předváděl, jak daleko dospěl ve svém úsilí jej co nejdokonaleji zvládnout.³⁹⁷ Tato jeho přísnost se zakládala na dobré znalosti situace, vždyť převážná většina českého obyvatelstva, i v době převažující němčiny, německým jazykem nevládla nebo jen velmi málo. Bez znalosti češtiny by tak pastorec měla jen malý výhled na úspěch

³⁹⁴ Latinský originál textu *Ad limina apostolorum* je následující: „1. In Seminario meo Diocesano aluntur et educantur 64 Alumni. Prater hos 36 Status Clericalis Candidati extra Alumnatum degentes et stipendiis manualibus e fundo Religionis provisi Studiis theologicis operam navant. 2. Alumni in Disciplina ecclesiastica per Seminarii Praepositum Spiritualem rite instituuntur. 3. Alumni simul et reliqui Status clericalis Candidati praelectiones e Studiis theologicis in Instituto Episcopali per Professores publicos excipiunt, et qui profectum prima classis non faciunt, dimittuntur. 4. Ad tonsuram et quatuor minores Ordines promoti in ecclesia cathedrali ac in ecclesia Seminarii ad altare inserviunt. 5. Qua mihi SS. Tridentina Synodus circa Seminarium Clericorum injungit officia, ad amufsim ad implere Studeo, consilioque virorum idoneorum hac in re utor. 6. Directionem immediatam Seminarii Canonico Seniori et Decano Capituli quidem commisi, nihilominus tamen ut Statuta illius certo certius observentur, saepius visitando ipse curam gero. 7. Clerici beneficiati in supplementum fundationis pro sustentandis Alumnis sub nomine Alumnatoci taxam proventibus suorum beneficiorum correspondentem sine tergiversatione solvunt.“ ASV, Congregazione del Concilio, Relationes Diocesium (fine sec. XVI. – 1890 circa), N. 151 Brunen, Brno-Brün (Moravia), p. 40.

³⁹⁵ František Antonín Gindl (1786 Ratten-Štýrsko – 1841 Gurk-Korutany) byl na kněze vysvěcen v r. 1809 a 22. června 1831 byl konsekrován s titulem biskupa aureliopolského jako koadjutor (bez práva nástupnictví) olomouckého kardinála Rudolfa Jana, po jehož smrti byl 16. listopadu t. r. jmenován 5. brněnským biskupem. Papež jej v úřadě potvrdil 3. července 1832 a intronizován byl 9. září t. r. Svými současníky byl označován jako vzor zbožnosti, horlivosti a spravedlnosti, což může znít příliš hagiograficky, přesto však je to v jeho případě pravdivé. Zavedl systém konání generálních vizitací, spojených s udělováním biřmování. Projevil se jako vynikající pastýř mající ty nejlepší vlastnosti pro podporu českého národního života na Moravě. Srov. *Katalog brněnské diecéze – neproměnná část*, s. 19.

³⁹⁶ Srov. BUBEN, M. *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*, s. 87.

³⁹⁷ Srov. HANUŠ, J. *Moravský Bůh a jeho přívrženci na Moravě v 19. století*. In: *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*. Praha: KLP, 2003, s. 163.

a dříve nebo později by se stala problémem. Tímto svým přístupem k českému jazyku pomohl k rozvoji českého národního obrození v řadách kněží, kteří pak v podobném duchu působili i ve svých farnostech.³⁹⁸ Zároveň nutno podotknout, že bohoslovce formovali takoví čeští vlastenci, jakými byli např. Filip Neděle, Vincenc Žák a zvláště František Sušil.³⁹⁹ Kromě toho propagoval české bohoslužby, což prakticky předznamenalo nařízení r. 1837 konat u sv. Tomáše postní česká kázání. Zmiňovala-li se tato kázání o našem národu a českém vlastenectví, rozhodně nepřekračovala maximum Františka Sušila, přesto však tvořila základ a počátek, na němž se mohlo začít budovat.⁴⁰⁰ Výrazně se zasloužil o rozvoj českého národního živlu na počátku 30. let i student prvního ročníku alumnátu František Cyril Kampelík, o němž bude řeč ještě později. Dalším podporovatelem brněnské české knihovny se stal vlastenecký kněz Bedřich hrabě Sylva-Tarouca, který rozsáhlou knihovnu a čítárnu ve svém bytě na Zelném trhu zpřístupnil široké české veřejnosti.

František Gindl jako biskup vynikal organizačními a administrativními schopnostmi a dobře dokázal spojit věrnost habsburskému trůnu s oddaností papežskému stolci.⁴⁰¹ Jako představený své diecéze podporoval budování nových kostelů a kaplí a zároveň pečoval o zkvalitnění duchovní správy. V roce 1833 začal s každoročním vydáváním diecézního oběžníku, jehož název se teprve na počátku 20. století ustálil na podobě *Acta curiae episcopalis Brunensis*.⁴⁰² První číslo neslo datum 10. ledna 1833 a lišilo se od ostatních periodik tím, že se v běžné řeči nazývalo „Kurrenda“, což můžeme do češtiny přeložit slovem „oběžník“. V roce 1841 však František Antonín Gindl odešel z Brna do korutanské diecéze Gurk, kde po dvou měsících zemřel jako tamní biskup. Moravský historik a archivář Vincenc Brandl

³⁹⁸ Šmídek k tomu ještě poznamenává: „*Sám tehdejší osvěcený biskup Gindl, seznáv čistotu a ušlechtilost snah dorůstajících kněžstva ve své štěpnici a ze vlastní na svých visitačních cestách nabyté zkušenosti se přesvědčiv, že mladíci novým tím duchem odkájení v duchovní správě vynikají zvláštní horlivostí a neunavnou pílí v konání veškerých kněžských povinností, a že počínání jejich všude sprovázeno jest úspěšným zdarem, nejenom nekladl překážky zmáhání se téhož ducha národního, alebrž vrchopastýřskou svou přízní k němu přizíral, učení se jazyku českému přísně požadoval i od alumnův Němcův, ba i ve svém závětě 100 zl. stří. co kapitál odkázal, jehož úroky aby se vyplácely alumnovi, jenžby v semeništi vyučoval, jehož úroky aby se vyplácely alumnovi, jenžby v semeništi vyučoval jazyku českému. Ký div, že již r. 1836 prvním buditelům z alumnátu na venek zvěstováno: 'Skříňe na knihy již nepostačuje, a opatřena nová.'“ ŠMÍDEK, K. Literární ruch na Moravě v novější době. ČMM, r. 1870, roč. II., s. 177.*

³⁹⁹ Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. Díl II., s. 189-190.

⁴⁰⁰ Srov. kupř. ŘEZNÍK, M. Konfese a národní identita: české hnutí v evropském kontextu. In: *Národ místo Boha v 19. a první polovině 20. století*. Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 21. – 22. dubna 2005 v Ústí nad Labem. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, Ústav slovansko-germánských studií, 2006, s. 74-91. ISBN 80-7044-777-X.

⁴⁰¹ Srov. CHAROUZ, J. Z. *Pohledy do dějin brněnské diecéze*, s. 11.

⁴⁰² Až v době biskupa Huyna se od prvního čísla 75. ročníku, tedy od 3. ledna 1907, začalo užívat běžného názvu *Acta curiae episcopalis Brunensis*. Tamtéž, s. 11-12.

na jeho odchod vzpomíná následujícími slovy: „*Odchodem jeho ztratila věc národní zastánce a vážného obránce, kdykoli snahy vlastenců za povážlivé a nebezpečné na vyšších místech byli líčeny. Sotva odešel, již bylo cítiti jiný vítr.*“⁴⁰³

Léta čtyřicátá, zejména pak jejich závěr, představují přerušení tohoto „konsenzuálního“ rozvoje s podporou řádových i biskupských představených. Jsou zde hlavně přítomna hesla a vření roku osmačtyřicátého, která obracejí myšlenky dosud neznámým a z hlediska „dohlížitelů“ církevní ortodoxie podezřelým směrem.⁴⁰⁴ Právě nově prohlubující se vztahy mezi Čechy a Moravany a rostoucí česko-německý antagonismus začaly přesahovat nábožensko-kulturně-vlastenecký rámec, který byl pro ně charakteristický po celá třicátá léta.⁴⁰⁵ Stále více se zde projevuje rozpor mezi světskou a církevní složkou, k jehož vrcholnému rozkolu došlo v dubnu r. 1850. Právě tento rozkol byl předznamenáním nových poměrů, které měly v následující době určovat podobu brněnské diecéze, do jejíhož čela byl po Gindlově smrti jmenován bývalý olomoucký světící biskup **Antonín Arnošt hrabě Schaffgotsche**.⁴⁰⁶

Tento brněnský rodák spravoval diecézi po celých dvacet osm let a byl v mnohém pravým opakem svého předchůdce, zejména ve vztahu k českému národnímu životu v diecézi i v alumnátu, což nutně poznamenalo i oslavy cyrilometodějského milénia. Zřejmě byl naplněn strachem z „*panslavismu a ultračešství*“,⁴⁰⁷ ale především je třeba si uvědomit, že diecézi řídil v nelehké době zostřeného policejního tlaku revolučního roku 1848, které předcházel metternichovský

⁴⁰³ BRANDL, V. Vzpomínky. *Obzor*, r. 1888, roč. XI., s. 101.

⁴⁰⁴ Srov. NEŠPOR, Z. R. *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. Ústí nad Labem: Albis international, 2006, s. 467-493. ISBN 80-86971-06-6.

⁴⁰⁵ Štaif zde jinými slovy píše, že do krajnosti dovedený česko-německý, tzv. slovansko-germánský antagonismus, jenž začal ve 40. letech 19. století v českém prostředí, brzy se dostal díky Palackého pojetí českých dějin do silného politického angažmá, jež samotného Palackého v příštím bádání nemálo svazovalo. Především díky tomuto jeho romanticky pojatému, přitom však účelově politicky využitému antagonismu, dnes Palackého pojetí a chápání dějin, včetně většiny jeho díla, ztrácejí na své aktuálnosti a mění se v mrtvé fascikly kdysi „v každé domácnosti“ čtených svazků. Srov. ŠTAIF, J. *Historici, dějiny a společnost. Historiografie v českých zemích od Palackého a jeho předchůdců po Gollovu školu, 1790-1900*. Praha: Univerzita Karlova – Filozofická fakulta, 1997. ISBN 80-85899-29-9; a zároveň srov. SAMSOUR, J. *Relace brněnského biskupa Antonína Arnošta Schaffgotsche (1842-1870) o stavu diecéze do Říma. Hlídky*, r. 1919-1920, roč. XXXVI-XXXVII.

⁴⁰⁶ Antonín Arnošt hrabě Schaffgotsche (1804 Brno – 1870 Brno) byl vysvěcen na kněze 8. září 1827 a již 22. října 1839 byl konsekrován jako titulární biskup aureliopolský s posláním olomouckého světícího biskupa. Záhy 15. července 1841 jej císař jmenoval sídelním brněnským biskupem, což papež schválil 27. ledna 1842, intronizován byl 5. května téhož roku. Tento nejdéle vládnoucí brněnský biskup je znám pro svůj boj proti josefinistickým reliklům v myšlení i životě a zároveň i proti nastupujícím revolučním proudům. Když se dostávala do konfliktu jeho věrnost církvi a habsburskému trůnu, dával přednost církevnímu postoji bez jakýchkoliv ohledů. Srov. *Katalog brněnské diecéze – neproměnná část*, s. 20.

⁴⁰⁷ Toto „výrazivo“ přebíráme ze studie J. Štouračové. Ta jej našla v rukopise *Dějiny brněnské diecéze* (rukopis), MZA, B 313, KCT 1969-89, inv. č. 47, s. 9. Srov. ŠTOURÁČOVÁ, J. *Vznik biskupství brněnského jako součást rozsáhlé reformy církevní správy na Moravě*. In: *Brněnská diecéze 1777-2007: Historie a současnost*, s. 15-24.

a bachovský absolutismus. V r. 1848 se Schaffgotsche připojil k memorandu olomouckého arcibiskupa, které požadovalo svobodu církve a volný styk s papežem v Římě.⁴⁰⁸ Zároveň však podporoval pořádání častých misí, které vedli zvláště redemptoristé, a od roku 1849 byly zahájeny i každoroční kněžské exercicie.⁴⁰⁹ V roce 1848 byly z jeho podnětu zřizovány kněžské spolky s náboženskou náplní, např. nedělní škola pro dívky, spolek pro zřizování škol pro chudé, pro řemeslníky a dělníky atd.⁴¹⁰ Nově do své diecéze uvedl kongregaci sester františkánek a vincentek.⁴¹¹ Inspirován příkladem z olomoucké diecéze zřídil r. 1853 v Brně chlapecký seminář. Nejprve fungoval v provizorním školním roce 1853/1854. Když se pak v krátké době vybralo 40 tis. zlatých na výstavbu nové budovy, znamenalo to, že již v roce 1858 mohla být dokončena stavba nového semináře.⁴¹² Po hospodářské stránce zabezpečil biskupství tím, že získal s konečnou platností panství Chrlice.⁴¹³ Zároveň také r. 1863 postoupil olomouckému arcibiskupovi vyškovský děkanát s jedenácti farnostmi výměnou za boskovický, který čítal stejný počet far.⁴¹⁴

Podstatu jeho biskupského působení můžeme charakterizovat jako zdůrazňování primátu duchovních záležitostí nad politikou a národnostními aktivitami, což sám dokázal naplňovat svým nekompromisním nesouhlasem se školskou či justiční politikou monarchie.⁴¹⁵ Zároveň se však nebál ostřeji zasáhnout proti svobodomyšlným a filozoficky zaměřeným starobrněnským augustiniánským mnichům. Tato jeho razance se velmi konkrétně a zásadně promítla např. na životním osudu Františka Klácela.⁴¹⁶

⁴⁰⁸ Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. Díl II., s. 199.

⁴⁰⁹ První kněžské exercicie se konaly v roce 1845 v Drásově za vedení redemptoristů.

⁴¹⁰ O problematice spolků a těchto tzv. „nedělních škol“ ještě podrobně pojednáme v kapitole o spolkové a organizační činnosti Františka Sušila a jeho družiny.

⁴¹¹ Jednalo se o Milosrdné sestry III. řádu sv. Františka z Assisi a Milosrdné sestry sv. Vincence z Pauly. Srov. BUBEN, M. *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*, s. 291.

⁴¹² *Hlas*, roč. 22, č. 8, ze dne 20. 4. 1870, s. 124.

⁴¹³ Stalo se tak definitivně v r. 1864, když olomoucké arcibiskupství přenechalo brněnské diecézi velkostatek Chrlice se zámkem, který až do roku 1848 sloužil brněnským biskupům jako letní sídlo. Právě Chrlický velkostatek pomohl stabilizovat ekonomiku diecéze. Srov. CHAROUZ, J. Z. *Pohledy do dějin brněnské diecéze*, s. 14.

⁴¹⁴ To bylo také následně schváleno již 28. března 1859 papežskou bulou. Srov. *Katalog brněnské diecéze – neproměnná část*, s. 20.

⁴¹⁵ Od r. 1849 se Schaffgotsche snažil intenzivně prosadit reformu církve v rakouské monarchii tím, že se snažil posílit pozici biskupů ve vztahu ke státní moci. Vysloužil si tak odpor německých liberálů a důsledkem bylo i to, že po jeho smrti 31. března 1870 bylo dokonce odmítnuto biskupovo poslední přání být pohřben v biskupské hrobce brněnské katedrály s odvoláním na sto let staré josefínské předpisy. Srov. *tamtéž*.

⁴¹⁶ K bližšímu poznání Klácelova filozoficko-náboženského, ale i čistě lidského rozměru vřele doporučuji práci Přemysla Dohnala. Srov. DOHNAL, P. Úloha augustiniánského kláštera na Starém Brně v kulturním a politickém životě Moravy 19. století. In: *Sacra aneb Rukověť religionisty*, s. 65-85; zároveň nutno podotknout, že k bližšímu poznání Klácelova konfliktu s církví poslouží 25 listů brněnského biskupa, které obsahuje MZA Brno, fond G 48, inv. Korespondence literární 1824-1936, index, kart. II.

Starobrněnský opat Napp tak byl přinucen Klácela z filozofického ústavu odvolat a jmenovat za něho náhradu v podobě jeho kolegy Františka T. Bratránka.

Z toho důvodu je možné vnímat Antonína Arnošta Schaffgotscheho i jako zastávce konzervativně dogmatických pozic v katolické církvi. Miloslav Hýsek se tuto otázku nebojí formulovat těmito, dle našeho názoru, až příliš tvrdě nelichotivými slovy: „*Krátce po nastoupení nového biskupa Arnošta hr. Schaffgotsche r. 1843 byly brněnské akademie zakázány, knihovna zavřena, Klácel zbaven professury, slovanské smýšlení ztotožňováno s proticírkevním, a mladí kněží, jejichž národní vzor Sušil s nemalou energií vystupoval a jakousi bázlivost všude osvědčoval* (Kulda), odkázání na sebe prožívali na venkovských působištích vnitřní svoje krise, končící se úplným návratem v lůno církve a podrobením vlasteneckého smýšlení rozkazům germanisující hierarchie.“⁴¹⁷ Biskup Schaffgotsche šel dokonce tak daleko, že vydal cirkuláře s „vrchnopanským“ napomenutím všem děkanátům své diecéze ve dnech 19. a 20. března, 13. a 16. května 1848, v němž se píše: „*Podle sdělení c. k. zemského presidia bylo pozorováno, že klerus kurátní na venkově, zabývá se otázkami politickými a státoprávními, bere na lid vliv, jenž se mu dle jeho názoru zdá býti nejužitečnějším, a že zvláště někteří duchovní hledí venkovský lid moravský získati pro spojení Moravy a Slezska s Čechami, a tím vzbuzují nedůvěru k vládě a nesvornost, jež by snadno mohla míti v zápětí veřejné nepokoje... Vyslovili jsme již dříve naději, že našemu napomenutí nebude odepřena povinná poslušnost, že se tedy duchovní nebudou do politických záležitostí míchat, a zvláště snah národních že budou vzdáleni, jež jsou svaté církvi úplně cizí a jejich služebníků nepovznášejí, ovšem ale snižují a těžkým zodpovědnostem vydávají.*“ Toto své prohlášení uzavírá: „*Zároveň se, důstojnosti, vyzýváte, abyste nám v nejbližším čase oznámil, zdali a kteří duchovní vašeho děkanátu zúčastnili se a jakým směrem shora dotčených agitací.*“⁴¹⁸ Pro vytvoření lepší představy o tehdejší „vření doby“ můžeme nyní nechat zaznít zvolání Karla Havlíčka, které můžeme označit za zjevně příkrou odpověď na předešlá biskupova slova: „*To je tedy ta sůl, kterou Morava solena býti má! To je biskup, pastýř lidu? Ne, to je nájemník, cizinec, zrádce národu, jež staré policajství i do církve uvádí a tím przní svatyni Boží.*“⁴¹⁹ Odhlédneme-li

⁴¹⁷ HÝSEK, M. *Literární Morava v letech 1849-1885*, s. 47.

⁴¹⁸ Německý originál tohoto cirkuláře vyšel taktéž v *Národních novinách*, na s. 215. My jej však přejímáme z TRAUB, H. *Moravané roku 1848 po říšský sněm ve Vídni*. ČMM, r. 1907, roč. 31, s. 191-192.

⁴¹⁹ Tamtéž, s. 192. Podobně ostré reakce se nezřídka vyskytovali i v jiných novinách, kupř. i v *Pražských novinách*, kde se píše: „*Máme proti sobě množství nepřátel, je to byrokracie a hierarchie, která bojuje proti nám.*“ Tamtéž; *Národní noviny* pak ještě popisují následky, které vzešly z tohoto biskupova

od tohoto Havlíčkova typicky „brilantně vybroušeného“ slohu, pak musíme při snaze o objektivní hodnocení Schaffgotscheho osobnosti doznat, že sledujeme-li pozorně po celou dobu biskupa i jeho souputníky, nemůže nám uniknout vývoj a jisté proměny, jimiž procházely obě zúčastněné strany. Biskupův postoj tedy nebyl v zásadě jen protičeský, ale spíše ho můžeme popsat jako „obránně konzervativní“, což dobře vystihují Neumannova slova z r. 1922: „*Jestliže Schaffgotschovi až dosud křivdila historie, pak ještě horší jest, že mu křivdila i vlastní jeho doba.*“⁴²⁰

V těchto souvislostech se nám přímo nabízí otázka, jaké stanovisko k těmto událostem zastával František Sušil a jaký byl jeho vztah k autoritě, jakou představoval tento brněnský biskup. Jeden z úsudků o Sušilově postoji nám přináší Vilém Kallab, který doznává, že Sušil od r. 1848 působil ve smyslu nové církevní politiky, která si chtěla těsněji připoutat věřící k sobě a ke svým cílům. Tato politika měla jako výhradní zájem katolicismus, který se v podstatných oblastech výslovně rozcházel s českým národním programem nastíněným Františkem Palackým.⁴²¹ Současně je třeba

zákroku: „Vzhledem k biskupskému cirkuláři dva duchovní, praví vlastenci a přátelé lidu, vyvoleni byvše za voliče s jistotou, že pak i za poslance k sněmu moravskému voleni budou, poděkovati se a ustoupiti musili. Jeden z nich dokonce od dvou vrchnostenských úřadů krajskému úřadu jako buřič jest udán, že lid o Frankfurtském volení v jiném způsobu a smyslu, než se úřadům líbilo, poučiti se opovážil, ano šibenici mu vyhrožováno. Biskup brněnský a arcibiskup olomoucký hodným kněžím svým cirkuláremi podobnými cestu zamykají, aby nemluvili s lidem k prospěchu jeho, nebrání však, ano jak z dopisu arcibiskupa olomouckého na ministerium vnitřních záležitostí listem ode dne 26. května patrně, téměř příkazují darebákům i kázati proti nám Čechům a všemu vlasteneckému, slovanskému snažení, jenž se i skutečně, jmenovitě, co mně s jistotou známo, v Telči stalo, že jsme my Čechové budoucímu Slovanskému sjezdu, - aby pomyšleno bylo na potřebnou, pokud možno ráznější a vydatnější pomoc nám na Moravě proti do nebe již volajícímu terrorismu byrokratickému a hierarchickému.“ Tamtéž. Převzato z *Národních Novin*, s. 219.

⁴²⁰ Tuto větu nám neznámo odkud přebírá *Katalog brněnské diecéze*, srov. *Katalog brněnské diecéze – neproměnná část*, s. 20.

⁴²¹ Nešpor mluví o tom, že se nedobře vedlo nespokojeným katolickým kněžím, pokud se plně nesrovnali s církví a státem. Nebyli-li kněží účastí na revoluci uštváni, jako např. F. Náhlovský, který byl zbaven vedení Lužického semináře a odsunut do Drážďan, kde o tři roky později umírá, měli tři možnosti jak se vypořádat s „novou realitou“: „*Bud' se mohli stáhnout z veřejné činnosti a věnovat se vědě (Krolmus) či překládání (Doucha), nebo se přidat k otevřené reakci, což byla jediná možnost vedoucí k uvedenému pardonu, jako V. Štulc, K. Vinařický nebo F. Sušil.*“ Pokud toto odmítli, pak jim většinou nezbývalo než vystoupit z církve a současně vstoupit do některé z protestantských církví, což dříve nebo později obvykle znamenalo uchýlit se do exilu. „*Od konce čtyřicátých let přitom došlo alespoň k 39 přestupům katolických kněží, zejména řeholních, k protestantům. Na rozdíl od pozdějších konvertitů ke starokatolictví se tím však dostali do nezáviděníhodné existenční situace.*“ NEŠPOR, Z. R. *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. Ústí nad Labem: Albis international, 2006, s. 497-498. ISBN 80-86971-06-6. Bylo by jistě zajímavé srovnat Vinařického a Štulce se Sušilem, to však bohužel přesahuje rámec naší práce. Zůstává naším přáním napříště se této problematice podrobněji věnovat.

Zároveň je třeba si také uvědomit, že od počátku 50. let 19. století došlo k posílení katolické církve, jíž byla dána veškerá důvěra i na úkor státu, což souviselo s celou řadou zdánlivě menších, ve skutečnosti však svrchovaně důležitých opatření, kterých si protestanti, zaslepení nedávno získanou „rovnoprávností“, vůbec nevšimli. V roce 1851 tak kupř. Karel Vinařický dostal, tehdy již zcela loajální a nenacionalistický kněz, pověření k sestavení české školní čítanky, která měla být v kladném poměru

podotknout, že katolické jednoty se tehdy ještě zásadním způsobem vyhýbaly politickým záležitostem, alespoň tedy těm, které se bezprostředně netýkaly církve. Kallab tak uzavírá: „Zdali toto stanovisko ve všem odpovídalo názorům Sušilovým, těžko jest rozhodnouti: víme alespoň, že nebyl z těch, kteří by byli vlastní přesvědčení postavili proti autoritě.“⁴²² Další, kdo alespoň částečně osvětluje tuto problematiku, je Vychodil, který k bouřlivým dnům r. 1848 dodává: „...bylo ovšem potřebí též jiných povah než jaké byl Sušil, agitátorů, řečníkův a veřejných obhájců.“⁴²³ A má na mysli zvláště Škorpíka, Bílého, J. Slotu, J. Fáborského, F. Dědka, Tomáše a Matěje Procházky a další, jejichž počet podle okolností stále rostl. Sušil tak stál spíše jakožto duchovní vůdce náboženského a osvětového směru než toho politického, ke kterému se „povahou svojí nikterak nehodil“, přesto však, pokud jen mohl, snažil se na vhodné „pomocníky působiti a jim duševním fondem svým přispívati“,⁴²⁴ tedy na kněze, kteří byli jeho přáteli a žáky.⁴²⁵

Stejný problém se vyskytoval i v případě církevní cenzury, která o deset let později nemilosrdně vnucovala svůj diktát při rozhodování o výběru publikací vydávaných *Dědictvím sv. Cyrila a Metoděje*. Dnes dobře víme, že seznam publikovaných knih by vypadal určitě rozmanitěji, kdyby konzistorní cenzoři více přáli české národnosti. Když se v r. 1858 jednalo o vydání knihy, jejíž název Sušil bohužel ve svém dopise neuvádí, konzistoř vyslovila následující slova: „...für unser Volk zu hoch.“ Sušil se chtěl bránit, protože podle stanov *Dědictví* „pěstovali všechny vědy“, ale „pro živý svět by se nechtěl provinit proti autoritě...“⁴²⁶

Sušil nebyl „mužem veřejnosti“, orientoval se spíše na ústraní a na soukromé styky se stejně smýšlejícími. Trvalé přátelství ho, kromě jiných, osobně nebo dopisy poutalo např. k A. V. Šemberovi. Mezi svými vrstevníky mnoho sobě podobných povah neměl, což bylo např. u Klácela umocněno myšlenkovým směrem, který byl zbarvený idealistickou a pantheistickou německou filozofií, jež byla Sušilovi zcela proti mysli. Pak nás tedy nemůže překvapit, že Sušilovo jméno nefiguruje v bouřlivých dnech

k monarchii včetně katolického rázu, který přísně vylučoval jakýkoliv „husitský“ podtext. Srov. tamtéž, s. 499.

⁴²² Kallab pak v poznámce dodává, že se mohl jen stručně věnovat otázce politického postavení Sušilovy družiny v době Bachově. Na přesnou definici ideového podkladu a jejího poměru k tehdejším proudům a událostem by bylo třeba podrobnější práce. Srov. KALLAB, V. Nové příspěvky ku poznání Fr. Sušila. *ČMM*, r. 1911, roč. 35, s. 147.

⁴²³ VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 188.

⁴²⁴ Tamtéž, s. 189.

⁴²⁵ O Sušilových žácích a tzv. Sušilově družině bude řeč ještě později.

⁴²⁶ KALLAB, V. Nové příspěvky ku poznání Fr. Sušila, s. 143. Blížeji se k této problematice budeme věnovat u tématu týkajícího se vydavatelské činnosti *Dědictví*.

r. 1848, když zde byly stavěny mnohé vlastenecké snahy do zcela proticírkevního směru, což jej vrcholně odpuzovalo.⁴²⁷

Právě v těchto bouřlivých revolučních letech se počalo měnit Brno i celá Morava v tom směru, že stále častěji docházelo k rozchodu dříve sjednocených vlastenecko-národních proudů. Toto rozdělení mělo za následek formování odlišných cílů a „in konkréto“ i nastoupení odlišných cest: náboženského a světského vlasteneckého ruchu, jehož důsledkem byla sekularizační tendence, tedy osvobození světského prvku od toho duchovního.⁴²⁸ Střetnutí obou těchto proudů na sebe nenechalo dlouho čekat, a tak se nutně muselo projevit i na literární rovině, např. když Sušil ve svém úvodu k církevním otcům a i mladší kněžstvo útočili na „světský proud“ tím, že biskupa Schaffgotscheho vítali oslavnými básněmi.⁴²⁹

Na oplátku zase Schaffgotsche, Sušilův bývalý spolužák, mu osobně přál navzdory některým podezřívavým hlasům ze svého okolí. Vychodil v Sušilově životopisu píše: „*Vida, že Sušil sám bezúhonným jest knězem a posluchače své tak vychovává, byl rád, že takového vůdce mezi svým kněžstvem má.*“⁴³⁰ To mělo svůj konkrétní důsledek i v tom, že na základě biskupovy důvěry byl zproštěn konzistorní cenzury a zároveň poctěn následujícími jmenováními, která následovala v tomto pořadí: dne 27. září 1847 biskup oznámil konzistoři, že Sušila jmenoval titulárním konzistorním radou, 15. července 1862 skutečným konzistorním radou a přisedícím konzistoře a konečně 21. prosince 1864 byl jmenován čestným kanovníkem kapituly sv. Petra a Pavla v Brně.⁴³¹ Kanovník u sv. Víta na pražských Hradčanech Václav Michal Pešina tak mohl směle napsat v dopise ze 17. ledna 1859 o tom, jak si ho brněnský biskup váží.⁴³² Nejinak tomu bylo v Praze, když v r. 1851 kardinál Schwarzenberg přijímal z Kuldových rukou tištěnou zprávu o prvním sjezdu katolických jednot. Ten měl podle

⁴²⁷ Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 183.

⁴²⁸ Hanuš si zároveň všímá i toho, že „*tento renovační profesionalizační proud bychom mohli ostatně hledat nejen na Moravě: v šedesátých a sedmdesátých letech se stal výrazně evropskou záležitostí, jež souvisí s nástupem a prosazením ultramontánního hnutí, zaměřeného na upevnění papežské moci a vrcholícího prvním vatikánským koncilem v letech 1869-70.*“ HANUŠ, J. *Moravský Bůh a jeho přívrženci na Moravě v 19. století*, s. 164-165.

⁴²⁹ Srov. HÝSEK, M. *Literární Morava v letech 1849-1885*, s. 48.

⁴³⁰ VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 357.

⁴³¹ Pod jménem Dr. František Sušil, profesor teologie v Brně, kanovník atd. 1831 – 1868 tento záznam nacházíme v osobní Sušilově složce brněnské konzistoře. Srov. BA, Biskupská konzistoř Brno (1399) 1555-1950, inv. č. 9 897, sg. S 501, k. 2 347.

Pro bližší poznání brněnské královské stoliční kapituly u sv. Petra a Pavla vřele doporučujeme následující publikace: JAN, L. *Dějiny kapituly*. In: *Sedm set let brněnské kapituly*. JAN, L.; PROCHÁZKA, R.; SAMEK, B. Brno: Biskupství brněnské, 1996, s. 41-106. ISBN 80-902253-1-4; k obecným dějinám pak ještě srov. ZUBER, R. *Osudy moravské církve v 18. století*. Díl I. Praha: Česká katolická charita, 1987, s. 79-82. ISBN neuvedeno.

⁴³² VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 357.

Vychodilových slov tehdy řici: „*Na Moravě máte veliký a krásný život! Kdož pak jest vlastně původcem činností té?*“ A nečekaje odpovědi hned doložil: „*Není-li pravda, professor Sušil?*“⁴³³

Na základě výše uvedené citace bychom mohli nabyt nesprávného dojmu, že Sušilovo postavení bylo v očích tehdejšího brněnského biskupa a jeho nejbližšího okolí až příliš jednoduché. Tato představa by se však příliš vzdalovala pravé realitě. Podle slov Emanuela Masáka totiž tehdy ovládal brněnskou konzistoř učený, ale vůči českým snahám až příliš zaujatý, rodem i smýšlením Němec, kanovník Ferdinand Panschab.⁴³⁴ Jan Ev. Bílý na něho vzpomíná jako na toho, kdo proslul „dubovou a žulovou povahou zarytého Němce“.⁴³⁵ Panšab nebyl ani tak přísný jako spíše tvrdý, bezcitný a „krutý“ Němec. Podobně se dočítáme i v Halouzkových vzpomínkách, kde výslovně píše: „*Slovanům nebyl Panšab nikdy spravedlivým. Slovanstvo neuznával; a kde se zjevilo tam viděl v něm pohanský živel nacionální nebo husitismus. Tím duchem prodchnuty byly téměř všechny jeho kurrendy, proti snažení slovanskému vydané... Za to však bojoval Panšab proti moderní lži osvětě znamenitou důmyslností a důsledností scholastické dialektiky, první nával myšlenek a důvodů jeho byl tak prudký, že mu nikdo neodolal...*“⁴³⁶ K tomuto hodnocení kanovníka Panšaba ještě dodává, že pro své mimořádné schopnosti byl nazýván „duchem“ brněnské diecéze. Zpracovával všechny nejdůležitější biskupské práce a nepřekvapí, že dokonce v r. 1848 doprovázel biskupa Schaffgotscheho do Vídně k biskupským konferencím. Závěrem proto můžeme potvrdit, že biskup Schaffgotsche zcela určitě podléhal vlivu tohoto muže a jeho germanizátorského okolí.

To se muselo zcela určitě promítnout i do další Schaffgotscheho nepřilíh lichotivé role, která zavdala podnět pro vystoupení jeho kněžstva z *Národní jednoty*. Míra a intenzita tohoto biskupova vlivu se různí na základě politicko-nábožensko-ideového směřování jednotlivých autorů, kteří se touto problematikou zabývají. Podle Miloslava Hýska, který patří mezi „nejostřejší kritiky“, biskup Schaffgotsche kurendou

⁴³³ Tamtéž.

⁴³⁴ Ferdinand Panschab /též Panšab/ (1809 Brno – 1890 Brno) byl vysvěcen na kněze r. 1832 a profesorem dogmatiky byl jmenován r. 1836. Roku 1853 se stává sídelním kanovníkem katedrální kapituly, v níž podstoupil na důstojnost prvního preláta a kapitulního děkana. Kromě toho byl také jmenován apoštolským protonotářem a později vyznamenán i komturním řádem Františka Josefa. Svoji vzácnou knihovnu, která čítala na 4 240 svazků, odkázal brněnskému alumnátu. Zanechal také své obsáhlé přednášky z dogmatiky a liturgiky, vše v rukopise. Srov. SAMSOUR, J. *Dějiny alumnátu brněnského*, s. 100.

⁴³⁵ Tamtéž.

⁴³⁶ HALOUZKA, J. Pohledy do života církevního a vlasteneckého na Moravě. I. Před rokem 1848. In: *Vlast*, r. 1908-1909, roč. XXV., s. 716.

z 28. září 1851 rozkázal kněžím, aby „vystoupili z Národní jednoty a věřícím proti ní doporučili ústředí katolické s *‘Moravanem’* i *‘Hlasem’* místo *‘Koledy’* a zakázaných *‘Moravských novin’*, a vliv jeho vzrostl ještě po uzavření konkordátu.“⁴³⁷ Toto své tvrzení kromě jiného podpírá o trvale negativní vliv, který na něho měli jeho kanovníci, jak tehdy pověstný cenzor *Týdenníka* kanovník Höchsmann, tak bezprostřední původce „biskupských akcí“ Ferdinand Panschab.⁴³⁸ Podobně jako Hýsek v *Literární Moravě* smýšlí i Kabelíkova práce *Moravská národní Jednota*⁴³⁹ a Traubovy *Dějiny Matice Moravské*,⁴⁴⁰ které nás taktéž blíže seznamují s touto problematikou. Traub také přiléhavě dodává, že „...proti Národní Jednotě byl též politický spojenec moravských Čechů, olomoucký arcibiskup lantkrabí Fürstenberg.“⁴⁴¹

Samotné biskupovo stanovisko k národním snahám je jasně patrné z listu, v němž schvaloval a vřele doporučoval *Dědictví sv. Cyrila a Metoděje*: „Nestaví-li se vědomí národní nad vědomí církevní, anobř podřizuje-li se jemu, běře-li měřítko a cíl z víry a poslušnosti Kristovy: tedy snažení jeho úplně oprávněno jest.“⁴⁴² Brněnský biskup zde zcela vědomě a rozhodně podřizuje národní vědomí tomu církevnímu. Kallab pak dodává, že církev potřebovala své lidi především sama pro sebe: „*Toto hnutí, společné celému katolickému světu, zaujalo také kněžstvo české na Moravě, a biskup přikazuje mu vystoupiti z Jednoty, zároveň mu doporučoval jiného pole činnosti.*“⁴⁴³ Stejný autor pak cituje zmíněnou biskupskou kurendu, v níž Schaffgotsche výslovně píše: „*Sie (biskupem jsou zde míněni kněží) können ihre Kräfte weit erspriesslicher einer Tätigkeit in den von der Kirche gut geheissenen Vereinen und Brüderschaften weihen, die ihrem Berufe viel näher liegen.*“⁴⁴⁴ Na základě této direktivy se pak moravské kněžstvo řídilo po celá nadcházející desetiletí.⁴⁴⁵

Nutno však poznamenat, že i přes zmíněný rozkol se stále Sušil a jeho družina účastnila světského dění, což můžeme dokladovat např. tzv. „sušilovskou mší“, kterou

⁴³⁷ A pokračuje: „A vlastenečtí jednotlivci, kteří tehdy čtyřmi valnými sjezdy v Brně v letech 1851-1854 na venek nabyli vrcholu moci, bez každého protestu a bez patrných rozpaků podrobují národní hrdost diktátu německé hierarchie; kompromisují sami se sebou, horují bezradně o smíru národnosti s náboženstvím, čehož ani Vídeňský Denník příbuzně laděný nemůže pochopit.“ HÝSEK, M. *Literární Morava v letech 1849-1885*, s. 51.

⁴³⁸ Tamtéž.

⁴³⁹ Srov. KABELÍK, J. *Moravská národní Jednota. ČMM*, r. 1909, s. 324, 327.

⁴⁴⁰ Srov. TRAUB, H. *Dějiny Matice Moravské. ČMM*, r. 1910, s. 222.

⁴⁴¹ Tamtéž, s. 229.

⁴⁴² Citaci přebírám od V. Kallaba, který ji našel v časopise *Hlas*, r. 1850, č. 29. Srov. KALLAB, V. *Nové příspěvky ku poznání Fr. Sušila*, s. 139.

⁴⁴³ Tamtéž.

⁴⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁴⁵ Podrobněji se této Schaffgotschově roli budeme věnovat ještě v kapitole o Sušilově účasti v brněnském spolkovém životě.

se zahajovaly brněnské slavnosti k výročí cyrilometodějského milénia v roce 1863, což byl jakýsi světský protipól k velehradským slavnostem. Sušil se také občas scházel nejen se svými přáteli z církevních kruhů, ale jeho snahou bylo i jakési konkrétní „přemostění“, což se jemu a jeho družině podařilo v druhé polovině šedesátých let právě na půdě *Matice moravské*, byť v omezené míře a za předsednictví konzervativního Egberta Belcrediho.⁴⁴⁶

Poslední „souvislost“ mezi biskupem Schaffgotschem a již zesnulým Sušilem, můžeme-li si to vůbec dovolit takto pojmenovat, byly smuteční obřady, které tento brněnský biskup vykonal 3. června 1868 v minoritském kostele. Po něm totiž následoval Sušilův pohřeb, kterého se zúčastnilo velké množství z řad kněží i lidu. Když byl v roce 1871 odhalen Sušilův pomník zbudovaný nad jeho hrobem z podnětu *Dědictví sv. Cyrila a Metoděje*, promluvil při této příležitosti Kulda nadšenou řečí o Sušilových národních zásluhách, ale to se již v dějinách brněnské diecéze psala nová kapitola. Tehdy totiž stál v jejím čele další, v pořadí sedmý biskup, taktéž německého původu, **Karel Nöttig**.⁴⁴⁷

Na brněnském biskupském stolci se během 19. století vystřídal šest osob. Pozoruhodné je, že pouze dva z nich byli šlechtického původu: Schratzenbach a Schaffgotsche. Zbylí čtyři pocházeli z nepříliš majetných rodin. Otcem Stuffera byl kolářský mistr, Gindla správce hamrů, Nöttiga lesník a Bauera mlynář.⁴⁴⁸ Kromě Gindla pocházeli všichni z Moravy a až na Františka Bauera vycházeli z německého jazykového prostředí. Archivní dokumenty dokládají početní údaje o stavu diecéze, tak například k roku 1825 diecézní katalog udává, že v brněnské diecézi žilo 614 192 katolíků, tj. téměř 95% veškeré populace. Na samotném začátku 20. století – v r. 1901 to bylo již 1 034 407 katolíků, což tvořilo opět drtivou většinu tehdejšího

⁴⁴⁶ Pro objektivnější pochopení této problematiky nesmíme zapomínat na to, co k tomu brněnský historik Hanuš uvádí: „*Pocit ohrožení a tím i nutnost posilovat čistě náboženské trendy i náboženské symboly se od konce šedesátých let začal výrazně stupňovat. Katolický národní tábor cítil stále větší potřebu se semknout a vytvořit obranné valy, které by dokázaly chránit moravskou pevnost víry v bouřlivých časech, které už probleskovaly na obzoru, zvláště na obzoru západním.*“ HANUŠ, J. Moravský Bůh a jeho přívrženci na Moravě v 19. století, s. 166.

⁴⁴⁷ Karel Nöttig (1806 Bělotín – 1882 Brno) byl vysvěcen na kněze 6. srpna 1833. Působil dlouhá léta jako profesor a ředitel brněnského alumnátu. Brněnským biskupem byl jmenován 17. srpna 1870 a papežem potvrzen 29. listopadu t. r. Nelze mu upřít pastýřskou horlivost, když zavedl pravidelné kněžské pastorační konference a podporoval tiskový apoštolát včetně toho českého (na němž nemalou zásluhu měli rajhradští benediktini). Přínosem bylo i zahájení výuky metodiky, katechetiky a pedagogiky v rámci bohosloveckého studia, ke kterému se v r. 1875 připojila i křesťanská a fundamentální teologie. Přesto jednoznačně jeho vlivem klesl počet kandidátů kněžství v důsledku jeho tvrdošijné reakce na platné církevní i státní předpisy. Srov. *Katalog brněnské diecéze – neproměnná část*, s. 20; také srov. BUBEN, M. *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*, s. 233.

⁴⁴⁸ Srov. BUBEN, M. *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*, s. 17, 86, 232, 291, 304, 336.

obyvatelstva.⁴⁴⁹ To tedy znamená, že i přes růst populace zůstával vysoký procentní podíl příslušníků římskokatolické církve konstantní.

1.4.3 Vznik brněnského alumnátu a jeho vlastenecký ruch

O výchově a vzdělání kléru brněnské diecéze vyšlo doposud několik publikací.⁴⁵⁰ Předmětem následující části této kapitoly bude, kromě stručného nástinu dějin alumnátu v době Františka Sušila, především přiblížení rozvoje ducha a uvědomění národního života v tomto bohovědném ústavu, aby se tak lépe dalo pochopit prostředí, v němž František Sušil více než tři desetiletí aktivně působil jako jeden z členů profesorského sboru.

Tridentský koncil stanovil jako jeden z mnoha předpokladů pro uzdravení ran vzešlých z reformace, ale hlavně jako nutnou prevenci do budoucna, aby každá diecéze měla vlastní instituci, která by zajišťovala výchovu a vzdělávání duchovenstva a která byla příznačně nazvána seminářem.⁴⁵¹ Osvícenství mělo ve své rakouské podobě svůj vlastní pohled na pěstování duchovních povolání a snažilo se v církvi prosadit svůj vlastní model seminární výchovy. Tyto představy rakouského státu se realizovaly v generálních seminářích až do nástupu Leopolda II., který je zrušil, a dekretem

⁴⁴⁹ Srov. ŠTOURACOVÁ, J. Vznik biskupství brněnského jako součást rozsáhlé reformy církevní správy na Moravě. In: *Brněnská diecéze 1777-2007: Historie a současnost*, s. 15-24. Štouračová tyto údaje přebírá z rukopisu, který blíže nespecifikuje (srov. MZA, fond E 80, karton 403, sign. E 1/2c a E1/2f).

⁴⁵⁰ Z těch, které se podrobněji věnují brněnskému alumnátu, můžeme jmenovat zvláště dvě: *Dějiny alumnátu brněnského*, které napsal ke 100. výročí od jeho založení Dr. Josef Samsour. Srov. SAMSOUR, J. *Dějiny alumnátu brněnského*. Brno: Benediktinská tiskárna, 1907. ISBN neuvedeno; druhou knihu *Brněnský alumnát – výchova a vzdělávání duchovenstva v Brně v letech 1807-1950*, věnovanou ke 200. výročí od založení, napsal Jindřich Zdeněk Charouz. Srov. CHAROUZ, J. Z. *Brněnský alumnát. Výchova a vzdělávání duchovenstva v Brně v letech 1807-1950*. Brno: Biskupství brněnské, 2007. ISBN 978-80-2397366-2; dále pak poněkud obecněji a v širším dějinném výkladu včetně evropského kontextu stojí určitě za zmínku srov. ČIHÁK, J. *Theologus čili Studium katolické theologie I. Organizace katolického studia bohosloveckého*. Praha: A. Pelz, 1927. ISBN neuvedeno; a pak také článek: NOVOTNÝ, M. Výchova a vzdělání kněží v diecézních seminářích v Čechách ve druhé polovině 18. a v první polovině 19. století. In: *HOP, Historie – Otázky – Problémy*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2009, s. 119-132. ISSN 1804-11362; doporučuji také srov. SVOBODA, R. *Jan Prokop Schaaffgotsche, první biskup českobudějovický*. Brno: L. Marek, 2009, s. 180-207. ISBN 978-80-87127-17-9.

⁴⁵¹ Latinské slovo „seminárium“ znamená „semeniště, zahradnickou nebo lesní školkou“, tedy místo, ve kterém jsou chráněny určité druhy rostlin a pečlivě se o ně starají až do chvíle, kdy mohou být bez obav vysazeny do volné, nechráněné přírody. „Seminárium“ pak přeneseně znamená prostor, kde jsou odborně vychováváni a vyučováni ti, kteří zaslechli Ježíšova slova: „Pojďte za mnou a udělám z vás rybáře lidí...“ (srov. Mk 1,17), tedy ti, kteří se připravují na výkon kněžské služby v rámci svátostného kněžství katolické církve.

ze 4. července 1790 dovolil zřizovat jednotlivým biskupům vlastní instituty.⁴⁵² V Brně tato prudká změna však nic neznamenala, protože její biskup Lachenbauer⁴⁵³ byl proti rušení generálních seminářů, a tak neučinil nic proto, aby využil nastalé změny ve prospěch vzniku vlastního diecézního semináře.⁴⁵⁴ Ke změně teprve dochází během působení brněnského biskupa Schrattenbacha, kdy po nemalých komplikacích formálního charakteru konečně dochází k naplnění jeho nejnaléhavější prosby. Brněnský alumnát tak vzniká 4. listopadu 1807 v budově bývalého dominikánského kláštera v Brně na Dominikánské ulici č. 2. I přes jisté stavební úpravy zůstal prostor bývalého kláštera, tehdy obývaného brněnskou vojenskou ekonomickou komisí, budovou po zdravotní stránce nevyhovující.⁴⁵⁵ Navíc již od svého počátku objekt nedostačoval pro nízkou kapacitou počtu bohoslovců.⁴⁵⁶ První léta tohoto brněnského semináře plynula poměrně v poklidu, výjimku tvoří francouzský vpád r. 1810, kdy musel alumnát vydat rakouskému vojsku některé ze svých potřeb.

⁴⁵² Dekret Františka II. z 2. dubna 1802 stanovil, že každý diecézní biskup má mít svůj vlastní seminář a tam, kde není univerzita ani lyceum, spolu s ním také tříleté teologické studium. Zároveň tímto dekretem řešil otázku financování těchto ústavů, přičemž znovu zaváděl placení tzv. alumnatica, zavedeného při zřízení generálních seminářů a spolu s nimi také zrušeného. Srov. CHAROUZ, J. Z. *Brněnský alumnát. Výchova a vzdělávání duchovenstva v Brně v letech 1807-1950*, s. 21. Pro bližší poznání toho, jak probíhala formace tzv. josefinských kněží a k problematice generálních seminářů srov. BASTL, O. Formování „josefinských“ kněží a otázka generálních seminářů. In: *HOP, Historie – Otázky – Problémy*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2009, s. 109-118. ISSN 1804-11362.

⁴⁵³ Jan Křtitel Lachenbauer (1741 Broumov – 1799 Brno) byl křivožníkem, který působil na několika různých řádových farách včetně Bratislavy a Vídně a vynikal svou sociální angažovaností a kazatelským uměním, což mu přineslo jmenování rektorem nově vzniklého vídeňského generálního semináře. Po smrti biskupa Chorinského jej v r. 1786 jmenoval Josef II. druhým brněnským biskupem. Byl přesvědčeným josefinistou, který však neztratil nic ze své sociální angažovanosti. Jako biskup čelil značnému nedostatku kněží, čemuž se snažil pomoci reaktivováním penzionovaných kněží a návrhy na zřízení nových gymnázií, především v českých městech své diecéze. Úspěšnější než v tomto úsilí byl až ve snaze o lepší ekonomické zabezpečení své diecéze získáním ročního platu od olomouckého arcibiskupství. Srov. *Katalog brněnské diecéze – neproměnná část*, s. 18.

⁴⁵⁴ Bohoslovci brněnské diecéze v té době stále studovali v olomouckém arcibiskupském semináři. Dnes tomu není jinak. Kromě římské papežské koleje, tzv. Nepomucena, kam jsou většinou vysíláni jen ti „nejnadanejší“, jsou nadále brněnští bohoslovci formováni v olomouckém arcibiskupském semináři.

⁴⁵⁵ Zajímavé svědectví o staré alumnátní budově podává Jan Herben, který se po maturitě rozhodoval ke vstupu do semináře, neboť jak sám píše „...byl zbožný a přál si působit mezi lidem“. A dodává následující slova: „30. září 1878 jsem bloudil dlouho ulicemi brněnskými jako tělo bez ducha, až jsem zašel do starého kláštera, v němž umístěn byl brněnský alumnát. Ta tmavá budova a ty chodby páchnoucí zápachem záchodovým naplnily mne odporem. Budova ta nebyla mně neznáma... nikdy jsem nepocítil ošklivost ke klášteru tomu tak prudce, jako když jsem si představil, že v tomto smrdutém žaláři mám prožít čtyři leta... Vyběhl jsem... Žádné duševní konflikty – ten smrad to rozhodl.“ Proč se nestal Dr. Jan Herben knězem. *Archa* 14., r. 1926, s. 187.

⁴⁵⁶ Teprve 25. dubna 1834 za biskupa Františka Antonína Gindla, který měl o alumnát zvláštní zásluhy, byl na žádost ordinariátu zvýšen počet vnitřních chovanců na 75 a současně počet externích stipendistů byl zmenšen z 36 na 25 alumnů. Zcela nový obrat nastal až po mnoha desetiletích dne 14. října 1903, kdy biskup Bauer, jehož heslem bylo „Chci kráčet ve šlépějích sv. Cyrila a Metoděje“, vysvětil novou plně vyhovující budovu alumnátu na Antonínské ulici. Srov. CHAROUZ, J. Z. *Brněnský alumnát. Výchova a vzdělávání duchovenstva v Brně v letech 1807-1950*, s. 20-26.

Nad vchodem do původní alumnátní budovy na Dominikánské ulici můžeme dodnes číst slova „Religioni et patriae“, která jsou důstojným synonymem okřídleného Sušilova výroku: „*Církev a vlast se milují sestersky v jeho ňadrech a každá má jeho srdce púl, každá má jeho srdce celé.*“⁴⁵⁷ Jak to tedy bylo v tomto kněžském semináři s vlasteneckým ruchem? V době, kdy byl alumnát založen, bylo na Moravě národní uvědomění na velmi nízkém stupni, jak již bylo podrobně nastíněno v předcházející kapitole této práce. Vedle zanedbatelného počtu věřících chorvatské národnosti⁴⁵⁸ tvořili v brněnské diecézi čeští katolíci asi čtyř pětinou většinu, Němců tedy byla asi jedna pětina. O jejich duchovní a kulturní rozkvět nebylo třeba mít obavy, protože byly zajišťovány celkovými poměry panujícími v mnohonárodnostním státě.⁴⁵⁹ Co je vskutku pozoruhodné, je ta skutečnost, že tomuto poměru věřících obou národností, na rozdíl od jiných našich seminářů, neodpovídal poměr českých a německých bohoslovců. Tato situace se mění až se vznikem Československé republiky.⁴⁶⁰

Německý duch ovládal veškeré školství, a to se projevovalo pochopitelně i v alumnátu, kde se v prvních dvou desetiletích jeho existence národně probuzenecké tendence nikterak výrazně neprojevovaly.⁴⁶¹ Až počátkem 30. let 19. století se objevují jednotlivci, kteří se pokoušejí o jistý zvrat. Mezi těmito průkopníky národního uvědomění v alumnátu je třeba jmenovat bohoslovce prvního ročníku Františka Cyrila Kampelíka, který získal v r. 1831 pro tuto myšlenku osm kolegů ze svého ročníku, vedle jiných např. A. Špačka, T. Zrzavého, Žďárského a J. Grusse. Opatřil jim Haňkovu

⁴⁵⁷ SUŠIL, F. *Sebrané básně*. Brno: Nákladem kněhupectví Ant. Nitscheho, 1862. ISBN neuvedeno.

⁴⁵⁸ Většina těchto Charvatů žila na území dvou farností: Dobré Pole, Frélichov – dnešní Jevišovka a Nový Přerov.

⁴⁵⁹ Pro bližší poznání této problematiky mohou doporučit monografii K. Kaiserové. Srov. KAISEROVÁ, K. *Konfesionální myšlení českých Němců v 19. a počátkem 20. století*. Úvaly u Prahy: Ve Stráni, 2003. ISBN 80-903319-0-4; dále pak také srov. KŘEN, J.; BROKLOVÁ, E. *Obraz Němců Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*. Praha: Karolinum-Nakladatelství Univerzity Karlovy, 1998. ISBN 80-7184-468-0.

⁴⁶⁰ Charouz čerpá z knihy prof. Pecky *Starý profesor*, kde se na s. 95 uvádí, že jihomoravští Němci raději odcházeli do bohatých rakouských klášterů než do „panslavistického“ alumnátu v Brně. Pohled na premonstrátský klášter v Gerasu v Dolním Rakousku tento názor jen stvrzuje: Zatímco r. 1802 z 29 členů byli z českých zemí pouze tři (po jednom z každé země), roku 1853 situace již byla silně změněna – ze všech 33 členů jich bylo 15 z Čech, 10 z Moravy a 1 ze Slezska, tedy dohromady 26; roku 1900 z 31 členů jich bylo 11 z Čech a 13 z Moravy, tj. celkem 24; roku 1912 z 32 geraských premonstrátů pocházelo 6 z Čech, 11 z Moravy a 1 ze Slezska, celkem tedy 18 členů řeholní komunity. Srov. CHAROUZ, J. Z. *Brněnský alumnát. Výchova a vzdělávání duchovenstva v Brně v letech 1807-1950*, s. 55, 81.

⁴⁶¹ Za zmínku snad stojí úsilí Dr. Filipa Nediele, který vykládal své přednášky z části česky a ordinariátu ochotně nabízel, že bude bohoslovce vyučovat češtině. Pro mnohé překážky a obtíže se však jeho činnost nesesetkala s úspěchem. Dalším, kdo se pokoušel o vlastenecké obrození semináře, byl katecheta, později ředitel školy P. Vincenc Žák (Ziak), věrný přítel Dominika Kinského. Oba stáli v začátcích Sušilova brněnského pobytu. I Sušil, když studoval v letech 1823-1827 bohosloví, shromáždil kolem sebe několik stejně smýšlejících druhů. Přesto však, nutno kriticky podotknout, že tyto snahy neměli hlubších kořenů a byly spíše jitřenkami. Srov. SAMSOUR, J. *Dějiny alumnátu brněnského*, s. 108.

mluvníci a osobně přednášel z větší, zpracované podle Dobrovského. Po přednáškách se četly vlastenecké básně, hlavně Kollárovy.⁴⁶² Následujícího roku založili českou knihovnu.⁴⁶³ Jak jen mohli, odebírali a šířili české knihy a časopisy. Například Kollár poslal skrze Kampelíka sto výtisků *Slávy Dcery* a již v roce 1837 zde bylo přes 30 odběratelů *Časopisu katolického duchovenstva*. Ze vzniklé knihovny pak bohoslovci půjčovali české knihy studentům, řemeslníkům, dělníkům, pomocníkům a jiným čtenářům, kteří za tím účelem přicházeli do alumnátu.⁴⁶⁴ Zřízení knihovny získalo brněnskému alumnátu velké sympatie u brněnských vlastenců. Mnozí z nich bohoslovce navštěvovali, například Amerling, Štorch, Štulc, Zap, i sám Šafařík atd.⁴⁶⁵ Těmito návštěvami rostlo i vlastenecké nadšení bohoslovců, a alumnát se tak stal nejen srdcem diecéze, ale i srdcem českého Brna a jeho okolí. Tyto bohoslovecké aktivity podporoval i biskup Gindl, ač rodem štýrský Němec. Dovolil dokonce, aby alumni čtvrtého ročníku konali česká kázání a sám osobně dohlížel nad znalostí jejich češtiny. Stejně tomu bylo i v případě německých bohoslovců. U nich bylo podmínkou pro svěcení znalost češtiny.

V roce 1833 odešel z alumnátu pro špatný prospěch v dogmatice Kampelík. To byla pro národní ruch v semináři velká rána. Kampelíka přivedly do bohosloví představy sice ideální, motivované však více nacionálně-humanisticky než nábožensky, a proto nepřekvapí, že svá teologická studia nedokončil a z alumnátu odešel. Dřív jím započaté však v zúžené podobě pokračovalo dále. Nezanedbatelnou poznámku k této problematice uvádí Vejchotský v *Nárysu vlasteneckého ruchu*: „*Nejednou pojmenována doba tato v našem alumnátě trochu svobodomyšlnou, husitskou. Věc je přebarvena. Pravda, zejména působením nešťastného žurnalisty Jana Ohérala, jenž do bohosloví*

⁴⁶² NAVRKAL, J. Církev a vlast. In: *Brněnští bohoslovci po stopách Sušilových*. Brno: 1936, s. 2-3. ISBN neuvedeno.

⁴⁶³ Tato česká bohoslovecká knihovna vzniká v brněnském alumnátu o dva roky dříve než obdobná knihovna olomoucká. Po dramatických osudech v první polovině 19. století byla zásluhou J. N. Soukopa a Karla Orla obnovena roku 1849 a přetrvávala bez pohromy po celou dobu existence brněnského alumnátu. Navíc byla doplňována z vlastních zdrojů alumnů a z různých darů, takže do roku 1950 dosáhla počtu asi šest tisíc svazků. Srov. CHAROUZ, J. Z. *Brněnský alumnát. Výchova a vzdělávání duchovenstva v Brně v letech 1807-1950*, s. 57.

⁴⁶⁴ O dějinách této knihovny by se mohly psát knihy. Přesto však dodejme, že oběti jednotlivých bohoslovců pro tuto knihovnu byli veliké. Jak uvádí *Časopis Moravského Musea*: „*Mnozí vystoupivše z alumnátu měli pak i 200 zlatých knihkupcům za české knihy spláceti*.“ ČMM, r. 1870, s. 176; dalšími štědrými dárci byli i domácí vlastenci: J. S. Pressl, F. Sušil, T. Procházka, P. Krátký, Blaha, Šembera a mnozí další. Například z jiných slovanských národů to byl I. Pacič, srbský básník. Srov. VEJHODSKÝ, J. *Nárys vlasteneckého ruchu v kněžském semináři v Brně. Růže Sušilova*. Brno: Tiskem pap. knihtiskárny benediktinů rajhr. v Brně, 1885, s. 22. ISBN neuvedeno.

⁴⁶⁵ Jaroslav Pospíšil, pražský nakladatel, po jedné takové návštěvě u brněnských bohoslovců napsal: „*Slast nemalou jsem pocítil v brněnském alumnátě, jehož údové pod svým biskupem jako pilné včelíčky v mateřštině se zdokonalujíce, každý s pomůckou svou ku hlavní sbírce spěchá, aby z této užitečnými knihami českými se opatřil*.“ JEŽEK, J. *Zásluhy duchovenstva o řeč a literaturu českou*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna, 1880, s. 11. ISBN neuvedeno.

docházel, obzvláště kdy v něm bydleli Škorpík, Těšík a Mittner, ne bez zanícení čítaly se různé spisy 'mladého Německa' a z filosofie Hegelovské; že však tato četba byla vyvážena jednak vůdčí rukou výtečného otce bohoslovců Fr. Sušila, jenž od l. P. 1837 vyučoval Novému Zákonu, jednak spisy konservativními a že rozšířivši čtenářům názor ve směrech veledůležitých neuškodila duchu jejich ve příčině žádné, průvodno z činnosti oněch bohoslovců tehdejší i pozdější...⁴⁶⁶ Proti básním „mladého Německa“ totiž pomáhaly „...zbožné výlevy Musy Lamartineovy, proti Straussovi duchaplný Hug, proti Hegelovi ohromná vědoucnost Staudenmayerova, a ku konci co zářivý sloup vztyčeno přesvědčení co vůdce na veškeré dráze životní.“⁴⁶⁷ jak uvádí Šmídek. Platnost tohoto názoru demonstruje na Škorpíkově spisu *Mluvnictví a Zjevení* z r. 1846, kde píše: „...že mimo Christa není spásy ani pro národy, ani pro jednotlivce, že co chléb jest tělu, tím jest On duchu našemu.“⁴⁶⁸

Tak se konečně dostáváme k roku 1837, kdy byl na novozákonní stoličce dosazen František Sušil. Úřad profesora otevřel Sušilovi v Brně veliké pole působnosti, které ho předurčilo k vedoucí pozici mezi vlastenci, a to i přesto, že Sušil nebyl žádným organizátorem: Na mladou generaci působil svou učeností, pracovitostí, skromností, mravní opravdovostí a neoblomností v zásadách náboženských i vlasteneckých. Zároveň nutno dodat: Jako člověk extrémně plachý tento svůj charakterový rys někdy zakrýval upjatým chováním vůči svým studentům i četným návštěvníkům. Přes toto všechno si v době rozvoje katolických aktivit na Moravě, tj. od 40. do 60. let, vydobyl své pevné místo. O tomto Sušilově vlivu a významu pojednáme později.

Rok čtyřicátý přináší mnoho nového. Dosavadní soukromé schůzky bohoslovců se stávají již veřejnými pod názvem „Slovanské akademie“. Se svolením a za dozoru představených byly pořádány v alumnátním refektáři obvykle v neděli a ve svátek. Tím bylo dovoleno, aby se jich účastnilo i brněnské české obyvatelstvo, které rádo na pozvání bohoslovců přicházelo.⁴⁶⁹ Mezi pravidelnými návštěvníky bývali zejména

⁴⁶⁶ VEJHODSKÝ, J. Narys vlasteneckého ruchu v kněžském semináři v Brně. *Růže Sušilova*. Brno: Tiskem pap. knihtiskárny benediktinů rajhr. v Brně, 1885, s. 23.

⁴⁶⁷ ŠMÍDEK, K. Literární ruch na Moravě v novější době, s. 178-179.

⁴⁶⁸ ŠKORPÍK, F. X. *Mluvnictví a Zjevení*. Brno: Tisk wdowy Rudolfa Rohrera, 1846, s. 14. ISBN neuvedeno.

⁴⁶⁹ Samsour k této problematice dodává nástin událostí, které předjímaly zrušení těchto bohosloveckých akademí: „Jedinou chybou bylo, že akademie byly výlučně české; jinak nebyly by asi tak rychle padly zákazu policejnímu za oběť. Prozřavý hrabě Sylva-Tarouca, jenž roku 1843 přišel jako bohoslovec čtvrtého ročníku do Brna, radil sice, aby do programu pojaty byly také písně a přednášky německé; než návrh jeho byl zamítnut, převládalo mezi mladými nadšenci mínění, že by bylo lépe, kdyby bohoslovci němečtí podobné zábavy zařídili si zvlášť, nač však nedošlo. Předtucha šlechtěného hraběte Taroucy se, bohužel, také za nedlouho splnila. Akademie neušly pozornosti policie, jež tehda měla zvláště bystrý sluch

Sušil, Dudík, Žák, profesor Diebl, Škorpík s Těšíkem a další. Obvyklému programu předcházela hudební část, v níž byly zastoupeny hudební skladby takových autorů, jakými byli např. Mozart, Haydn, Herold, Bellini, Rossini. Rovněž byly přednášeny různé národní písně a básně. Nejznámější přednášku, na kterou vzpomínají pozdější pamětníci, pronesl 9. března 1843, v posledním roce těchto akademií, Jan Bílý, tehdy posluchač 4. ročníku. Byla to ohnivá a nadšená řeč k oslavě svatých věrozvěstů, v níž zvláště vyzdvihl cyrilometodějskou myšlenku a zdůraznil mezi jinými vlastnostmi věrnost a prozíravost sv. apoštolů.⁴⁷⁰ Podle svědectví bohoslovce J. Navrkala představení těmito *Akademiím* nepřáli, a tak když v roce 1843 nastaly nepokoje a policie se začala o ně zajímat, byly zakázány.⁴⁷¹ To ovšem byla pohroma, zvláště když i knihovna byla v r. 1844 z velké části zabavena.⁴⁷² Tím byla veřejná činnost bohoslovců na několik let umlčena. Přesto však již nikdo nemohl jejich soukromé aktivity zakázat, a tak působili dál zvláště soukromě a se stejnou horlivostí, což dobře vystihují následující slova: „*Aj což těžko shladit v duši, čemu slávská matka učí.*“⁴⁷³

a zrak pro všechno, co mělo nátěr a zvuk slovanský. Strašidlo panslavismu, blouznivým povstáním Poláků za svobodu a vzbuzeň, a ještě více upozornění kancléře Metternicha, aby úřady zamezovaly šíření myšlenek panslavistických, jakož i dělnické nepokoje v Brně poskytly policii brněnské vítanou záminku a příležitost vystoupiti též proti nevinným akademickým slovanským v alumnátě, jež tak ušlechtilé a blahodárně působily jak na bohoslovce, tak i na české Brno...“ SAMSOUR, J. *Dějiny alumnátu brněnského*, s. 115-116. Dlužno podotknout, že dělnické nepokoje vypukly v Brně 7. června 1843, přičemž hlavní příčinou byl rozbroj mezi dělníky a továrníky. Podnětem k tomu byla skutečnost, že se stávající brněnští dělníci obávali selského lidu z venkova, který ve velkém množství najímali jejich továrníci. Stávající dělníci se domnívali, že budou nově příchozími ohroženi na svých mzdách. Podrobněji k této problematice odkazují na ŠMÍDEK, K. *Literární ruch na Moravě v novější době*, s. 182-184.

⁴⁷⁰ K tomu ještě Šmídek uvádí: „*Věděls a dobře uvážil, moudrý Konstantine, že co má srdcemí hnouti, co má duchy vládnouti, musí podáváno býti prostředkem, kterým se nejryzeji duch a srdce národa projevuje, totiž řečí národní, jazykem mateřským. Toť bylo ono kouzlo, jímžto jste si opoutali národ; proto se k vám hrnuli ubozí předkové naši, proto tak rádi kojili se mlékem Christovy, proto tak ochotně čítávali v písmech ss., Vámi do řeči naší umně a líbezně přeložených. A s takovou modrostí, s jakou opatrností zastávals toto své počínání, moudrý Methode, před ctihodnou radou náměstků Christova! ... Víry ve službách věnovat svou sílu V národu Christu!*“ ŠMÍDEK, K. *Literární ruch na Moravě v novější době*, s. 181.

⁴⁷¹ Srov. NAVRKAL, J. *Církev a vlast*. In: *Po stopách Sušilových*. Brno: 1936, s. 4.

⁴⁷² Samsour uvádí, že se tak stalo na jakési udání z venku, „...*jakoby v slovanské knihovně zařaděny byly bůhví jaké knihy panslavistické, byli z nenadání jednoho dne, když alumní šli na procházku, zadrženi doma bohoslovci z panslavismu podezřelí a hned v jejich přítomnosti prohlíženy a zabaveny k 'prozkoumání' knihy české. V příčině knihovny české nařídil tehdejšímu knihovníkovi B. M. Kuldovi vrchní představený rytíř Zelinka, aby klíče od ní odevzdal spirituálovi Fr. Deabisovi. Tento pak měl po svém rozumu knihy půjčovati. Spirituál Deabis byl však v půjčování knih velmi ochotným a proto bohoslovci se vši jistotou očekávající, že bude česká knihovna co nejdříve zrušena, rozebrali část knih mezi sebe, aby je po letech zase vrátili, a přijali také ochotně návrh J. Sloty, vlasteneckého kaplana v Moutnicích u Brna, jenž obávaje se, že by mohla knihovna přijíti úplně na zmar, se jim nabídl, že si větší část knih vypůjčí a v čase bezpečném zase vrátí...*“ SAMSOUR, J. *Dějiny alumnátu brněnského*, s. 117.

⁴⁷³ NAVRKAL, J. *Církev a vlast*, s. 4.

Jistě ne nepodstatnou skutečností v proměně národního ducha v semináři byla změna v čele vedení brněnské diecéze v roce 1842. Antonín hrabě Schaffgotsche, který vystřídal svého předchůdce Františka Antonína Gindla, byl v mnohém ohledu jeho pravým opakem, zejména co se týče národnostní politiky. Schaffgotsche, spolužák Sušilův z bohosloveckých let, byl mírnější než někteří z jeho rádců, přesto však, když se dostává do konfliktu jeho věrnost katolické církvi a habsburský trůn, dává přednost církevnímu postoji bez ohledu na jakékoliv následky.⁴⁷⁴ Dalším ovlivňujícím faktorem byl v roce 1843 odchod na kněze vysvěcených alumnů. Mezi nimi se vyskytovala taková jména jako například hrabě Sylva-Tarouca a hrabě Pötting, kteří české snahy v řadách bohoslovců aktivně podporovali, a i samotní představení alumnátu si mnohdy nedovolili příkře vystupovat proti jejich snahám.⁴⁷⁵ Stejně tak i bouřlivý rok 1848 nezůstává bez svého vlivu na seminární prostředí. V tomto roce zasahují do politiky kněží a mnozí bohoslovci jim v tomto aktivně pomáhají. V dopisech vybízejí své příbuzné a známé, aby nevolili do Frankfurtu.

Přes všechny komplikace a zákazy ze strany představených, které se promítly do veřejné činnosti bohoslovců, zůstává v alumnátu možnost soukromého vzdělávání v mateřském jazyce. Představení si totiž byli dobře vědomi důležitosti znalosti češtiny i pro německé bohoslovce, kteří měli jednou pracovat v duchovní správě národnostně smíšené diecéze. Tak se právě tyto hodiny staly příležitostí nejen ke studiu české mluvnice, ale také k poznání českých dějin a národní filozofie. K tomuto osvěžení ducha a národního smýšlení blahodárně přispívaly i mnohé časopisy a noviny, které bohoslovci navzdory ostrážitosti představených nadále odebírali. Byly to zejména *Pražské noviny*, *Květy* a *Včela*.

Revoluční léta 1848-1849 pak přinesla postupně změny k lepšímu, které pokračovaly i později zásluhou nových představených i profesorů Bedřicha Geisslera, Jana Křtitele Vojtěcha, Františka Xavera Hoška a Františka Zeiberta. Skutečně nové údobí v těchto vlasteneckých snahách brněnských bohoslovců vykryštovalo zásluhou bohoslovců prvního ročníku, Vladimíra Šťastného a Josefa Klímy, kteří začínají 1. ledna 1861 podle olomouckého příkladu vydávat psaný časopis⁴⁷⁶ *Jaro* s heslem „Concordia parvae res crescunt“, jenž se měl stát místem, kde bohoslovci

⁴⁷⁴ Srov. *Katalog brněnské diecéze – neproměnná část*, s. 20.

⁴⁷⁵ Srov. SAMSOUR, J. *Dějiny alumnátu brněnského*, s. 116-117.

⁴⁷⁶ K bližšímu poznání alumnátních časopisů a jejich významu odkazujeme na článek Jana Slabého. Srov. SLABÝ, J. *Jaro – Concordia – Museum*. In: *Brněnští bohoslovci po stopách Sušilových*. Brno 1936, s. 20-38; dále pak: mhs (Marcela Husová): *Muzeum 1866-1948*. In: *Lexikon české literatury*. Díl 3. Sv. I., M-O. Praha 2000, s. 387-390.

ukládali svoje první literární pokusy a cvičili se v mateřštině. Záhy se časopis stává dvojjazyčným, když uveřejňuje články i německých spolužáků. Po jednom roce byl změněn název v litografovanou *Concordii*,⁴⁷⁷ rovněž česko-německou. Přes veškeré výzvy však literární činnost německých bohoslovců záhy ustala. Šťastného odchodem z alumnátu (byl vysvěcen v r. 1864) zaniká i časopis, který však byl obnoven záhy v r. 1866 zásluhou bohoslovce Aloise Hrudičky pod názvem *Museum*. Rozmnožován byl nejprve litograficky a počínaje 20. ročníkem 1885/1886 pak i v tištěné podobě. Za deset let, v r. 1877, již vychází péčí literárního spolku brněnských bohoslovců *Růže Sušilova*,⁴⁷⁸ významný předěl v dějinách Musea.⁴⁷⁹

Na předcházejících stránkách jsme se pokusili ve vší stručnosti uvést alespoň základní dějinné údaje vztahující se k počátkům brněnského alumnátu, především k jeho prvnímu vlasteneckému ruchu. Brněnský alumnát, kde František Sušil v letech 1837 až 1867 trávil svůj čas jako jeden z nejčinnějších hybatelů a inspirátorů národního života na Moravě, je naprosto nepřehlédnutelným a neopomenutelným fenoménem v kulturních dějinách Moravy.

⁴⁷⁷ Podrobně, bohužel však s některými nepřesnostmi a omyly se tímto časopisem zabýval Zdeněk Fišer. Srov. FIŠER, Z. Od zábavníku k Týdenníku. Trnitá cesta ke vzniku prvního českého periodika na Moravě. *Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales* 85, r. 2000, s. 166-177.

⁴⁷⁸ K bližšímu pochopení a přiblížení těchto literárních snah brněnských bohoslovců lze vřele doporučit: SAMSOUR, J. *Dějiny alumnátu brněnského*, s. 121-125; dále pak ZLÁMAL, B. *Průručka českých církevních dějin – Doba probuzeného katolicismu (1848-1918), díl VI.*, s. 226-227.

⁴⁷⁹ Z počátečních pěti až sedmi členů se tato *Literární jednota bohoslovců brněnských* rozrostla nejen početně, ale především svou činností: Spojila literární práci kolem *Musea* s dalšími zájmy, pro něž byly zakládány nejrůznější kroužky podle jednotlivých oborů, jak se měnili zájemci. Pravidelné schůze byly zpestřovány přednáškami z rozličných vědních oborů, dále pak básněmi i hudebními a pěveckými produkcemi alumnátního orchestru a pěveckého sboru. Tato jednota převzala roku 1878 také péči o zakládání venkovských knihoven a její význam vzrostl zejména po společné pouti bohoslovců na Velehradě 5. srpna 1878, kdy se rozhodlo, že brněnské *Museum* má být společným orgánem českých, moravských a slovenských bohoslovců. Péčí *Růže Sušilovy* spatřilo světlo světa rovněž několik jubilejních almanachů, dodnes upoutávajících svým obsahem i šíří autorského záběru. Tento knihovní odbor prošel sice v letech 1879-1883 určitou „krizí“, ale pak zase dále rozvíjel své aktivity za velké podpory všech alumnů. Za zmínku stojí, že i tzv. sdružení milovníků tabákového dýmu „Kuřák“ podporovali tyto ušlechtilé snahy. *Růže Sušilova* tak trvala až do zániku alumnátu. Její mimořádná valná hromada z 27. října 1946 jednohlasně rozhodla o změně názvu na *Sušilovu literární jednotu*. Srov. CHAROUZ, J. Z. *Brněnský alumnát. Výchova a vzdělávání duchovenstva v Brně v letech 1807-1950*, s. 57-58.

2 Život

2.1 Čas mládí a zrání: rodina, výchova a vzdělání

V této podkapitole pohlédneme na prvá léta života Františka Sušila. Budeme se zabírat jeho rodinnými poměry, ze kterých vzešel, jeho výchovou a získaným vzděláním. Kromě archivních pramenů budeme čerpat zejména ze dvou Sušilových životopisů. Mezi dva nejrozsáhlejší patří ten, který napsal Matěj Procházka,⁴⁸⁰ přítel a o něco mladší Sušilův vrstevník. Druhým tištěným pramenem pro poznání Sušilova života je několik let připravovaný *Životopisný nástin* rajhradského benediktina Pavla Julia Vychodila,⁴⁸¹ který vyšel ke stému výročí Sušilova narození. Kromě těchto životopisů existuje ještě množství různých panegyrických čili slavnostních a oslavných řečí, které se liší svojí délkou a dobou vzniku.⁴⁸² Jak již bylo uvedeno v úvodní kapitole, cílem této práce není poskytnout čtenáři podrobný kritický životopis Františka Sušila. Jsme si vědomi, že takovéto dílo stále chybí, ale tato práce se zabývá kromě života Františka Sušila také mapováním jeho odkazu jako vyučujícího, teologa a význačnou postavu českého národního života na Moravě. Předkládaná kvalifikační práce, co se týče Sušilova životopisu, může sloužit jako jistá prolegomena pro budoucího autora tohoto životopisu.

Nyní bychom se rádi pokusili alespoň stručně nastínit základní črty ze života Františka Sušila, a tak ilustrovat, na jakém základě mohly později vzniknout „řeči“ typu: „*Veliké, ba nesmírné jsou zásluhy Dr. Františka Sušila o Církev a vlast'. Není tedy divu, že jeho oslavování nemá konce. Slavná památka jeho nikdy nevyhyne v národu*

⁴⁸⁰ Srov. PROCHÁZKA, M. *František Sušil, životopisný nástin*, Praha 1871.

⁴⁸¹ Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, Brno 1898.

⁴⁸² Upozorňujeme zejména na: KULDA, B. M. Slavnostní řeč při odhalení pomníku Dra Františka Sušila dne 26. července 1871, in: *Posvátná kazatelna*, 1871, roč. VIII., s. 810. Také in: Neuschl R., Dr., *Panegyricus čili slavnostní promluva dne 30. října r. 1894 v Brně při zádušní slavnosti přenesení ostatků Fr. Sušila a M. Procházky*, Kazatel I., r. 1894, s. 292. Také in: VYKYDAL, J. Řeč činěná u příležitosti zádušnin za Dr. Frant. Sušila a Frant. Heidenreicha, *Blahověst*, r. 1874, roč. XXIV., s. 329. Také in: PROCHÁZKA, M. Dodatek k životopisu Sušilovu, O odhalení pamětní desky na rodném domě Sušilově v Rousínově, *ČKD*, r. 1871, s. 603. Také in: Fr. K., Odhalení pomníku Sušilova v Brně, *Blahověst*, 1871, roč. XXI., s. 345. Srov. také str. 571, č. 11. Také in: BLOKŠA, J. František Sušil, kněz a učenec český, *Malice dítek* (příloha Pěstouna), r. 1887, roč. III., s. 57. Dále pak in: DRÁPALÍK, A. B. František Sušil, *Vlast*, r. 1903-4, roč. XX, s. 734; a mnohé další knihy a články, kterými se budeme zabývat později ve 4. kapitole v rozboru odkazu díla Františka Sušila.

našem. Hned když mrtvola zvěčnělého vezena byla z Bystřice do Brna, vzdával národ dík a čest Františku Sušilovi dojemnými výjevy.“⁴⁸³

Kdo byl tím, na jehož zásluhy se po tolik desetiletí stále vzpomíná, jehož odkaz a dílo je stále živé, a to až do dnešních dní? V deníku Sušilova otce Fabiána čteme: „Wobdrželi sme wotpanaboha 3 dýte chlapcza dne 14. čerwna mjnogohe Franz rano wo 4 hodinach“.⁴⁸⁴ Takto si zaznamenal narození svého syna do deníku⁴⁸⁵ r. 1804 hostinský „U Černého medvěda“ v Rousínově, tehdy v Novém Rousínově, nedaleko Slavkova u Brna.⁴⁸⁶ Oba jmenovaní životopisci líčí Sušilovy rodiče jako manžely prodchnuté zbožností a láskou nejen k víře, ale i k českému jazyku. Otec byl pilný čtenář českých spisů a často dával svým dětem předčítat z Bible.⁴⁸⁷ Jeho národnostní uvědomění bylo natolik silné, že naléhal, aby se „v obecním výboře, z části Němci obsazeném“⁴⁸⁸ úřadovalo česky. Jeho manželka Terezie byla sice rázná a přísná, přitom však něžná a plná citu.⁴⁸⁹ Toto vše mělo základní význam pro výchovu jejich syna.⁴⁹⁰ V domácnosti hospodářsky vyrovnané, pod dozorem rodičů a vlivem svého strýce

⁴⁸³ VYKYDAL, J. Řeč činěná u příležitosti zádušnin za Dr. Františka Sušila a Frant. Heidenreicha. *Blahověst*, r. 1874, roč. XXIV., č. 25, s. 329.

⁴⁸⁴ VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 9.

⁴⁸⁵ Je to skromný sešitek, který obsahuje kromě rodinných údajů kratičké zprávy o patentu z 15. března 1811, tehdy jim klesly peníze, a z r. 1817, kterým „zas byly sníženy ty šajny“, o drahotě r. 1816 a o „patáliích“ u Slavkova, kdy byl v noci 14. června 1826 okraden a 22. srpna t. r. měla dcera Josefka „zdvavky“, provdala se za Antonína Tomáška, hostinského v Novém Rousínově (tehdy „U tří králů“, č. p. 31) atd. Srov. tamtéž, s.

⁴⁸⁶ Sušilovo narození je uvedeno taktéž v osobním spisu Františka Sušila v záznamu brněnské konzistoře. Srov. BA, Biskupská konzistoř Brno (1399) 1555-1950, inv. č. 9 897, sg. S 501, k. 2 347.

⁴⁸⁷ Drápalík k tomu dodává: „Když se syn naučil číst, vyhledával mu otec z Písma sv. kapitolky a místa, která se týkala povinností dětí vůči rodičům. Otec mu k tomu říkával: ‘Synu můj, přečti nám tato slova a vlož si je sám do hluboko srdce své.’ Už tenkrát budila se v synovi láska k bibli, v nížto rád četával, netuše, že to vlastně onen živel života, v němžto se co muž nejvíce pohybovatí bude, poněvadž právě v tomto oboru Prozřetelnost božská jemu zvláštní a velikou úlohu vytkla. Už tenkrát naznačoval Bůh jeho láskou k bibli budoucí jeho povolání. Na tuto poznámku Procházkovu vzpomínáme si bezděky, čtouce vzpomínky Štastného o tom, kterak Sušil vybízal své posluchače bohosloví, aby učili se ‘kapitolkám’ z Nového Zákona.“ DRÁPALÍK, A. B. *František Sušil, Vlast*, r. 1903-4, roč. XX, s. 735-736.

⁴⁸⁸ VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 10.

⁴⁸⁹ Šalomoun upřesňuje: „Hoch zdědil tyto vlastnosti a vsál vůni moravského kraje, jež tak miloval, víru a pravou zbožnost. Zlatá nitka něžné té lásky patrna v celém jeho životě.“ ŠALOMOUN, A. Sušil jako vychovatel kněžstva a spisovatel bohoslovný. *Museum*, r. 1904, s. 184.

⁴⁹⁰ Víme z životopisů jiných představitelů tehdejší národní kultury, jak snadno vedla tehdejší německá školní výchova ke ztrátě jazykové kontinuity, někdy dokonce i k „zapomenutí“ na rodný jazyk, takže ne jeden pozdější český spisovatel byl nucen se znovu učit češtinu až v dospělosti. V odnárodňovacím procesu však nerozhodovalo ani tak samo německé studium jako jeho průvodní okolnosti, především to, že student byl přesazen z českého prostředí do prostředí zněmčujícího. František Sušil tímto postižen nebyl: V jeho domácím vychování zaujímal významné místo čtení z české Bible, a pak také i skutečnost, že první tři roky gymnázia byl doma a studoval soukromě, čímž unikl germanizačnímu tlaku v nejchoulostivější době. Tak bylo Sušilovo dětství utvářeno po obojí stránce: Dostalo se mu dobré výchovy jak náboženské, tak i národní. Srov. VODIČKA, T. *František Sušil*, s. 13-14.

z matčiny strany, Františka Pospíšila,⁴⁹¹ kaplana novorousovského⁴⁹² a později faráře Újezdského, se naučil základům latiny a ostatním předmětům a byl přiveden k národnímu uvědomění.⁴⁹³ V letech 1819 –1822 pokračoval na piaristickém gymnáziu v Kroměříži, kde se vědělo o malém kvartánovi Sušilovi, že je „Slovan“, nadšený pro studium mateřské řeči, a to v době, kdy se většina společnosti za českou řeč styděla!⁴⁹⁴ Zde se zvláště vlivem svého třídního učitele P. Placida Horna⁴⁹⁵ systematicky pouští do literárního studia, čte řecké a římské klasiky, a také si začíná všimnout i národních písní.

Po šesté třídě gymnázia, na podzim roku 1821, odešel do Brna na filozofický ústav, kde horlivě pokračoval ve studiu klasických jazyků.⁴⁹⁶ V té době si zvláště oblíbil

⁴⁹¹ František Pospíšil (1788 – 1831) byl neobyčejně zbožný, vzdělaný a vlastenecky smýšlející kněz, jenž jistě sehrál i svou úlohu při rozhodování mladého Sušila pro kněžství. Sušil mu jako chlapec ministroval v chrámu sv. Maří Magdaleny, který byl postavený teprve pár desítek let před jeho narozením italským mistrem Domenikem Martinellim a dokončený bavorským architektem Johannem Pieterhauem v krásné kombinaci doznívajícího tereziánského baroka a začínajícího rokoka. R. Malý k mladému Sušilovi ještě poznamenává: „...byl jako chlapec povahy spíše uzavřené a hloubavé. Hodně četl, přičemž využíval knihovny svého strýce. Lákalo ho studium, otec však by viděl raději, aby po něm převzal živnost, a potřeboval také jeho fyzickou pomoc, protože sám nebyl zdravý. Proto se bránil tomu, aby dorůstající syn odešel z domu, neboť v Rousínově gymnázium nebylo.“ MALÝ, R. *František Sušil, obrodil církve a vlasti*, s. 21.

⁴⁹² Matěj Procházka jej v této souvislosti mylně uvádí ve svém životopise jako kaplana ve Slavkově u Brna. Srov. PROCHÁZKA, M. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 413.

⁴⁹³ V pozdějším věku vzpomíná Sušil v *Sebraných básních* na své rodiště a mládí: „*Toť ten městec, rodič to dnů mojih, Kolébka a hrobka mojí mládí! Duše má k těm polím často pádí Pootavit v památky se zdrojích. Na těch nivách jsem jak včely v rojích Scházeli se ke hrám spolu cádi (= děti), Snášeli jsme k věžem z chmelnic kládí, Vedli války přiodění v zbrojích. Pohřbeny jsou dávno hry ty v hrobě, Ze živých mne tu již nikdo nezná; Přec ta pamět jest mi přelíbezná. Drahý poklad má ten městec v sobě, Otec, matka, sestra mi v něm leží, Tož hrud' má sem trojnásobně těží.*“ SUŠIL, F. *Sebrané básně*, Brno: Nákladem kněhupectví Ant. Nitsche, 1862, s. 167. Tuto báseň úmyslně uvádíme podle opraveného vydání z r. 1862, byť se již nachází i ve sbírce *Růže a trní* z r. 1851.

⁴⁹⁴ První impuls pro toto slovanské vědomí získal doma, především od svého otce a strýce. Druhým, ještě výraznějším utvrzením mu byla Dobrovského předmluva k Tomsovu česko-německo-latinskému slovníku (vyšel r. 1791), kde se mluví o 80 milionech Slovanů a o jejich velké úloze v budoucnosti. Lze říci, že právě zde se mladý Sušil rozhodl pro slovanskou ideu a „pevně u sebe ustanoviv všechny své síly obětovat ve prospěch národa českoslovanského a k tomu působiti, aby národ náš k vykonání úlohy jemu Bohem vytknuté dospěl.“ Podle M. Procházky již zde dokonce dobrovolně překládal svým známým do češtiny a opravoval jejich vlastní česká psaní. Srov. PROCHÁZKA, M. *František Sušil zemřel, ČKD*, roč. 1868, č. 4, s. 291-292; k bližšímu poznání této Sušilovy životní epapy srov. SVÁTEK, J. *Podíl kroměřížského prostředí na utváření osobnosti Frant. Sušila. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci* 1972, r. 1972, č. 156, s. 21.

⁴⁹⁵ Placidus Horn byl knězem řádu piaristů, který vynikal literárním vzděláním, byl činný i jako literární kritik a básník. Profesor Horn Sušila přivedl k zájmu o lidovou poezii, seznámil jej se snahami Johanna Gottfrieda Herdera, jehož dílo *Stimmen der Völker in Lieder* napomohlo formulovat a nasměrovat národně-emancipační snahy středoevropských národů. Na introvertního, citlivého mladíka, od mládí vzdělávaného hudebně (flétna, později klavír) působil velmi příznivě. Žáky totiž nabádal dle učební osnovy, ale i osobní náklonnosti k veršování. Podle životopisce Matěje Procházky se právě zde Sušil seznámil s přízvuknou prosodí Dobrovského a s dalším českými básněmi Puchmajerovy školy a sám se pokoušel o přízvukné básně, což mu bylo později pomocí v překladech klasiků a při skládání a překladech církevních hymnů a básní. Srov. PROCHÁZKA, M. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 413-414.

⁴⁹⁶ Vyučovací řečí byla němčina, kromě latinské filologie: Klasikové se totiž nečetli pouze gramaticky, ale hledělo se hlavně na obsah a myšlenkovou zásobu. Pro lepší představu je zajímavá skutečnost, že

četbu Ovidia, jehož i překládal, a Platona pro jeho vzletný idealismus. Silně tíhl i ke studiu semitských jazyků. Bydlel v jakémsi domě na Pekařské ulici, odkud docházel do pronajatých prostor minoritského kláštera, kde filozofický ústav sídlil.

Příchod do Brna pro Sušila znamená počátek nové éry. Seznamuje se zde např. s piaristou Dominikem Kynským,⁴⁹⁷ profesorem filologie a dějepisu, a v té době i hlavním slavistou v Brně, který mu ochotně dává k dispozici svou velkou knihovnu, z níž čerpal své literární vzdělání. U něho se též seznámil s jazykovým inovátorem, svatotomským kaplanem Vincentem Pavlem Žákem,⁴⁹⁸ jemuž přinášel své první literární pokusy k posudku a opravě. Díky jejich povzbuzení se učil cizím jazykům: italštině, francouzštině a angličtině a po německých překladech poznal rovněž hlavní literární díla portugalská a španělská, nadto vynikal v latině a řečtině. Ze slovanských jazyků se zabýval hlavně polštinou a ruštinou.⁴⁹⁹ Během vyšších gymnaziálních studií lnul nejvíce ke známému topografovi Moravy Řehoři Volnému,⁵⁰⁰ neboť právě on vyučoval Sušilovy nejoblíbenější předměty. Zde také vyřešil svou další životní orientaci ve prospěch služby církvi,⁵⁰¹ jistě ne bez vnitřních bojů, jak lze tušit z několika autobiografických veršů v jedné z jeho pozdějších básní.⁵⁰²

po kázeňské stránce měli jak filozofové, tak i gymnazisté zákaz vstupu do kaváren, hostinců, ale i divadel. Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 17-18.

⁴⁹⁷ František Dominik Kynský (1777 Slaný – 1848 Brno) byl piaristický kněz, spisovatel a překladatel. Učil ve Slaném, Praze, Vídni a v letech 1809 až 1821 byl profesorem všeobecné historie a řecké literatury filozofického ústavu v Brně. Po r. 1822 byl úředním překladatelem moravskoslezského gubernia. Usiloval o to prokázat schopnost češtiny přejímat umělecké cizojazyčné texty. Časopisecky otiskoval překlady antických autorů, včetně církevních textů. Jeho přítelem byl i Dobrovský a Jungmann. Používal pseudonym Slanský F. D.

⁴⁹⁸ Vincenc Pavel Žák /sám se také psával Ziak/ (1797 Úsoba u Havlíčkova Brodu – 1867 Podivín) byl katolický kněz, moravský národní buditel, spisovatel a překladatel. Působil na mnoha místech, mj. byl vězeňským kaplanem na Špilberku, ředitelem brněnské školy a přednášejícím katechetiky na brněnské theologickém učilišti. Především se zabýval jazykovými otázkami: Známe je pro svérázný pravopis (mj. odmítal používat písmeno ě) a hlavně neobvyklý jazyk založený na moravštině, která měla napodobit libozvučnost italštiny, a také najít potřebný kompromis mezi češtinou a slovenštinou. Jeho neologizující a moravizující jazykové formy se nakonec neujaly, z části vlivem Františka Palackého, čímž selhaly veškeré obrozenecké snahy mezi rozlišením češtiny a moravským spisovným jazykem. Srov. MENCLOVÁ, V.; VANĚK, V. et al. *Slovník českých spisovatelů*. 2. vydání. Praha: Libri, s. 155. ISBN 80-7277-179-5.

⁴⁹⁹ Četné knihy z těchto cizojazyčných literatur se nacházely v Sušilově knihovně a dosvědčují, že v nich skutečně pilně četl a podstatná místa si v těchto spisech tužkou podtrhával, aby se snadněji mohl k nim později vrátit.

⁵⁰⁰ Řehoř Tomáš Volný (1793 Příbor – 1871 Rajhrad) byl rajhradský benediktin, historik, topograf a čestný doktor pražské univerzity, který vynikal svým širokým vědeckým vzděláním a osobní uhlazeností. Napsal patnáct svazků moravského místopisu. Jeho práce se stala základním dílem pro moravské vlastivědné pracovníky. Srov. tamtéž, s. 142.

⁵⁰¹ Nemalý podíl na tomto jeho rozhodnutí mělo i jeho spekulativní nadání a přirozený sklon k rozjímavému životu. To zcela konkrétně, podle Vodičky, vedlo nutně k odvratu od běžnějších forem idealismu, který utkvívá pouze na smyslových prvcích: „*Kdo snil o 'kráse netělesné', nemohl být trvale zajat krásou tělesnou; proto zcela přirozeně Sušil byl dotčen jen zpovzdálí tím, co bývá obvyklou zkouškou jinošského idealismu – totiž idealisovanou láskou smyslnou. Poněvadž byl duch normální*

17. září roku 1823 Sušil zažádal, podle žádosti již podruhé, o přijetí mezi posluchače bohosloví na útraty náboženské matice. V prvním roce bohosloveckých studií tak byl ještě externistou⁵⁰³ a pak až v následujícím roce byl přijat jako člen bohosloveckého alumnátu. Tehdejší bohoslovecká studia byla zaměřena ve shodě „s duchem doby“ převážně k praktickým cílům na úkor spekulativního studia, které bylo značně opomíjeno.⁵⁰⁴ Z profesorů v semináři⁵⁰⁵ na něj měl největší vliv augustinián

a zdravý, nemohl jí zůstat nedotčen; neměla však dosti síly, aby ho odvedla od krásy ducha.“ Srov. VODIČKA, T. *František Sušil*, s. 15-16.

⁵⁰² V *Sebraných básních* na toto období Sušil velmi živě vzpomíná: „Pláli její plápolové rudí v neustavném po utrobě kmitu. A kam měřil zástup oněch citů? ... Hledal duch můj pořád choti sobě, jenž by se mnou v půtkách věrně stála; našel jsem ji, církvi svatá, v Tobě.“ SUŠIL, F. *Sebrané básně*. Brno: Nákladem kněhupectví Ant. Nitsche, 1862, s. 186.

Vodička ještě k této základní životní otázce, která se týkala Sušilova rozhodnutí pro kněžství, upřesňuje psychologické okolnosti: „Míním tu ono nutné bolestné zklamání, jež přináší střetnutí touhy po maximální idealisaci života s realitou všedního dne – okamžik, v němž duchu opojenému ideální krásou je drsně připomenuto, že není možno člověku navždy setrvat v snění ani přenést sen přímo, viditelně a hmotně do běžných forem života... Konec blažené doby studií, jež byla pro něho dobou antického snění, znamenal jakési vyhnání z ráje ideálů; ale zároveň to v něm probudilo palčivější žízeň po vyšších duchovních ideálech, v nichž by se vznešenost a krása nepomíjivá spojovala se skutečností a praktickou účinností. A věřícímu křesťanovi, jakým byl Sušil, bylo brzy jasno, že takové ideály poskytuje toliko nadpřirozený život, který teprve dává plnou cenu přirozeným duchovním ideálům, a že nejvyšším jejich ztělesněním je toliko kněžství. A protože jeho žízeň po dokonalosti byla silná a opravdová, vyvolil Sušil konečný důsledek.“ VODIČKA, T. *František Sušil*, s. 16-17.

⁵⁰³ Z Vychodilových poznámek se dovídáme, že alumnát byl 16. srpna r. 1805 povolen a r. 1808 otevřen v nepříliš zdravé a těsné budově zrušeného a zabraného dominikánského kláštera, kde byly dříve kanceláře vojenské ekonomické komise. Do hlavní budovy, nad jejímž průčelím stojí nápis: „*Franciscus II. Austriae imperator religioni et patriae*“, bylo nejprve dovoleno přijímat 80 alumnů. Protože v této budově mohlo být stěží umístěno 60 alumnů, tak zbývajících, a bývalo jich v těch letech mnohem více, přebývali mimo alumnát a dostávali stipendium 100 zl. Tito externisté byli pod bedlivým dohledem představených. Jedním z nich byl i Sušil. Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 20.

⁵⁰⁴ Úpravou bohosloveckého studia z 23. srpna r. 1804 se tak v 1. ročníku přednášely církevní dějiny a biblistika Starého zákona; v 2. roč. biblistika Nového zákona a veřejné církevní právo; ve 3. roč. věrouka a mravouka; ve 4. roč. pastorálka a soukromé církevní právo, katechetika a pedagogika; pomocné vědy: řečtina a hebrejšтина byly závazné jen pro ty, kteří se chtěli později věnovat studiu doktorátu nebo profesury bohosloví. A Vychodil k této problematice ještě dodává: „...i nyní bylo nařízeno přednášeti jen to, co jest doktrina plana a ius planum, co jest prakticky upotřebitelného, beze všelikých diskussí a sporných pouček, z nichž prý žák jen pochybností a prázdné vědění odnáší a hlavu jen kolísavými, církvi i státu málo prospěšnými zásadami nenaplnuje. Bylo tím něco řečeno proti myšlenkám josefinským, něco však také proti hlubšímu spekulativnímu studiu. Včasné za to bylo upozornění na bedlivé studium Písma, pro kterýžto předmět také ustanoveni professoři dva (1814 23. září).“ Tamtéž, s. 20-21. Příkladem takového racionalistického postoje je v r. 1821 odstranění z profesorského úřadu Filipa Nediele, protože si počínal příliš racionalisticky, podle německého vzoru. Srov. tamtéž, s. 21.

⁵⁰⁵ Přehled profesorského sboru brněnského alumnátu v době Františka Sušila byl nedílnou součástí pravidelného hlášení *Ad limina apostolorum*. Jako příklad může posloužit i hlášení z roku 1825 vypracované biskupem Václavem Urbanem Štuflerem, tehdejším brněnským biskupem. Toto hlášení nebylo dáno pouze do vatikánského archivu, takřkajíc *ad acta*, nýbrž stalo se předmětem studia příslušných římských dicasterií. Dokazuje nám to například kritická poznámka na adresu diecézního biskupa, ve které bylo kardinálem prefektem „sulla Relazione della Chiesa Vescoville di Brno“ konstatováno, že biskup málo navštěvuje jemu svěřené alumnusy. Z archivních dokumentů tedy vyplývá, že v době alumnátu Františka Sušila nebyla k Sušilovým profesorům ze strany Sv. stolce žádná kritická připomínka. Srov. ASV, Congregazione del Concilio, Relationes Diocesum (fine sec. XVI. – 1890 circa), n. 151, Brunen, Brno-Brünn (Moravia), p. 101.

Přesný záznam představených tehdejšího brněnského biskupského semináře v době, kdy jej obýval František Sušil je obsažen v *Catalogus venerabilis cleri Aemae Diocesis Brunensis sub auspiciis reverend.*

Cyril Napp,⁵⁰⁶ mj. velký znalec semitských jazyků, který ho nadchl ke studiu arabštiny,⁵⁰⁷ syrštiny a chaldejštiny. Opakem vynikajícího pedagoga Nappa byl jeho kolega, profesor církevního práva a dějin Vrba, jehož současníci líčí jako přísného, až neúprosného pedanta, který se nebál posluchače tvrdě „prosívat“, přihlásil-li se jich ke studiu větší počet.⁵⁰⁸ Domácím představeným a zároveň spirituálem byl tehdy P. Jan Hüller, kterého Vychodil líčí jako hodného člověka. Náboženské úkony jako například rozjímání, duchovní cvičení a podobně, jež tvoří nedílnou součást dnešních seminářů, po úřední stránce neexistovaly. Přednášky a předepsané knihy ke studiu se dle Šalomouna zdály „...snad vyhovovati kněžím jako úředníkům státním.“⁵⁰⁹

Co se dotýká informačních zdrojů popisujících Sušilův život v semináři jsme odkázáni, jak na dochované archivní dokumenty,⁵¹⁰ tak na Procházkův popis Sušilova

et illustrissimi domini nostri Wenceslai Urbani Dei gratia Episcopi Brunensis, equitis de Staffler z r. 1825, kde se na s. 54 uvádí seznam vyučujících včetně představeného semináře. V r. 1825 byl rektorem semináře P. Pavel Ferdinand Niering, rytíř z Hochheimu, prelát a arcijáhen brněnské katedrály. Spirituálem byl P. Jan Hüller a vicerektorem P. Jiří Penninger. Z profesorského sboru jsou výslovně jmenováni tito kněží: František Binko, profesor pastorální teologie, Karel Gregor, profesor morální teologie, František Geisler, profesor bibliktiky Starého a Nového zákona, Jan Vrba, profesor kanonického práva a církevních dějin, Ignác Beck, profesor dogmatické teologie, Andreas Hammermüller, vyučující Sterého zákona a zároveň suplující výuku orientálních jazyků. Na konci seznamu jsou uvedeni profesori filozofie: Ferdinand Schüller, profesor katechetiky a pedagogiky, Josef Zemann, vyučující „ekonomické“ vědy. V tomto seznamu kléru brněnské diecéze nechybí ani alumni semináře. Tak na straně 57 mezi alumni II. ročníku čteme kromě Sušilových spolužáků následující údaj: „*Sušil Franc. M. Neo-Rausnic. – Nativ 1804.*“. Je jistě zajímavé i to, že jen o dva řádky výše v tomto seznamu uveden tehdy Sušilův spolužák a budoucí brněnský biskup Antonín Schaaffgotsche. Srov. *Catalogus venerabilis cleri Amae Diocesis Brunensis sub auspiciis reverend. et illustrissimi domini nostri Wenceslai Urbani Dei gratia Episcopi Brunensis, equitis de Staffler*. GASTL, J. (písař) Brunae: 1825.

⁵⁰⁶ Nappův jmenovací dekret a písemnosti související s vyučováním na brněnském alumnátě se nacházejí v MZA. Srov. MZA, fond E4 Augustiniáni v Brně, Písemnosti Cyrila Františka Nappa, kart. 198, č. 2614.

⁵⁰⁷ Roku 1824 přednášel C. Napp výklad 2. knihy Královské, arabštinu podle Oberleithnera, syrštinu podle Kirsche a chaldejštinu podle Jahna. Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 21. Seznam osob, kterým Napp konkrétně posloužil pro jejich profesní růst, srov. ZLÁMAL, B. Z kulturní a vlastenecké činnosti opata Nappa. In: *Archa. Sborník pro literaturu, umění, kulturu a život*, r. 1936, roč. 24, s. 64-72, 99-105. Prameny k Nappově činnosti v oblasti společensko-vědeckého života společně s většinou jeho osobní korespondence nacházíme v jeho rozsáhlé písemné pozůstalosti. Srov. MZA, Brno, fond E4, kart. 198-208.

Nappova reformátorská povaha dala kromě mnoha dalších oblastí podnět pro reorganizaci studia na katolických teologických učilištích v rakouské monarchii. Z těchto jeho návrhů je patrné, že měl eminentní zájem o vyloučení všech zásadních chyb týkajících se formy a obsahu výuky. Srov. Curriculum vitae abbatis Napp usque ad a. 1836: Darstellung meines bisherigen oeffentlichen Wirkens. In: *Acta et epistolae eruditorum Monasterii Ord. S. Augustini Vetero-Brunae*. NEUMANN, A. (ed.). Pars prima (A. 1819-1850), 1930, s. 13-15.

⁵⁰⁸ Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 20.

⁵⁰⁹ ŠALOMOUN, A. Sušil jako vychovatel kněžstva a spisovatel bohoslovný. *Museum*. 1904, roč. XXXVIII, s. 185.

⁵¹⁰ Jedná se zejména o pravidelné hlášení z roku 1825 *Ad limina apostolorum*, které zaslal biskup Václav Urban Staffler, v němž je zpráva o alumnátu a tudíž i Sušil je jmenovitě uveden mezi bohoslovci 2. ročníku. Také se jedná o archivní materiály deponované v *Biskupském archivu brněnské diecéze*. Zde se jedná např. o seznamy svčenců, seznamy tehdejších vyučujících apod. To, že se nedochovaly žádné dokumenty v kategorii „problematických“ bohoslovců svědčí např. o tom, že pokud nedošlo ke ztrátě těchto dokumentů František Sušil patřil mezi bohoslovce, kteří během svých let v alumnátu neporušovali

mládí v alumnátě. Po mravní a myšlenkové stránce bylo prý bez výraznějších výkyvů. Jiný životopisec píše: „Sušil, jenž ani jinde polovičatosti nehověl, přirozeně octnul se v proudu lepším, hlubším, ideálnějším. Vzory kněží-vlastenců měl před sebou, vzory různého druhu v kněžství i ve vlastenectví. Maně snad octl se ve vleku jejich, však aby si záhy dráhu vlastní, v obojím směru důslednější.“⁵¹¹ Těžko se nám nyní objektivně soudí tato Vychodilova slova, poněvadž pro ně nemáme jakékoliv historické podklady. Není nám známo Sušilovo tehdejší duševní rozpoložení, zda procházel údobím nějakého duchovního boje, či nikoliv. I přes tuto informační mezeru je jistě možné se pokusit pochopit alespoň zlomek toho, co mohl Sušil pravděpodobně prožívat během posledních let před kněžským vysvěcením, tedy to, o čem on sám vypovídá až o mnoho let později prostřednictvím *Sebraných básní*.⁵¹²

Za svých studií Sušil nezanedbával ani své oblíbené řecké a latinské klasiky a pokračoval i ve svých básnických pokusech. Tyto své první básně uveřejňuje v almanachu *Dennice* uspořádaném r. 1825 v Hradci Králové Josefem Chmelou, dále v *Poutníku slovanském* (1826) zorganizovaném Františkem L. Čelakovským a pak během svých kaplanských let v *Kroku* (1831, 1836) a v *Časopisu Českého Musea* (1833). Tyto básně byly celkem bezvýznamné napodobeniny tehdejší módní idylické poezie, vždyť je Sušil nezařadil ani do svých básnických sbírek. K těmto pokusům lze souhrnně říci, že pro Sušila byly v konečném důsledku jakýmsi cvičením.⁵¹³

Po úspěšně dokončených teologických studiích byl 8. září 1827 v Brně biskupem Václavem Stufferem vysvěcen na kněze.⁵¹⁴ Tak se uzavřela první část jeho života a zároveň se dokořán otevřelo období zcela jiné.

předepsanou kázeň a nebylo nutno proti němu kázeňsky postupovat. Srov. ASV, Congregazione del Concilio, Relationes Diocesum (fine sec. XVI. – 1890 circa), n. 151, Brunen, Brno-Brünn (Moravia), p. 135; srov. také BA, Biskupský ordinariát Brno (1824-1830), inv. č. 1367, sg. E 1/2c, k. 403, f. 12.

⁵¹¹ ŠALOMOUN, A. Sušil jako vychovatel kněžstva a spisovatel bohoslovný, s. 25.

⁵¹² Nad čím Sušil mohl uvažovat krátce před kněžským svěcením? Na tuto otázku pravděpodobně neexistuje jasná odpověď. Částečně však na ni odpovídá v jednom ze svých pozdějších sonetů: „Proč chceš, synu, posvěcen být v kněze? Žádá-li tvé duše tíhota dojít lodi v bouři života, která v přístav blaženosti veze? Přístav ten se jenom pro vítěze nad vášněmi zlými bleskotá; Koho pojí vášní mrákota, kněz jsa do pohrom vždy hlubších leze. Ale o svojí kdo vlastní vině, ač byl stroskotat již víry loď, do kněžské se vtírá svatyně: Takovýto hříšný svatokrádce v nevěstku má církev, Páně choť, a jest horší nad Jidáše zrádce.“ SUŠIL, F. *Sebrané básně*. Brno: Nákladem kněhkupectví Ant. Nitsche, 1862, s. 167. A pak v jiném sonetu: „Papežové, biskupové, kněží jenž jste zhrdli duchem Christovým, s jakou vám myslí vypoví co jak skála na mé hrudi leží! Jaká kletba nad vámi se věží! Stáli jste se luze příslovím, zděli jste svým žitím morovým, že se zloba proti církvi ježí...“ Tamtéž, s. 195.

⁵¹³ Srov. PROCHÁZKA, M. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 416.

⁵¹⁴ Jak nám dokládá seznam svěcenců v knize ordinovaných brněnské diecéze. Srov. BA, Biskupská konzistoř Brno (1399) 1555-1950, inv. č. 9 897, sg. S 501, k. 2 347.

2.2 Působení v duchovní správě

Jeho prvním působištěm byla národnostně smíšená farnost v Olbramovicích u Moravského Krumlova, kde jak v kostele, tak i ve škole převládala němčina.⁵¹⁵ Během svého devítiletého působení si získal u všech farníků oblibu a vážnost, zvláště svým bezúhonným, vzorným a pečlivým kněžským životem. Jak shodně poznamenávají všichni jeho životopisci: pečoval nestranně o duchovní potřeby obou národností. Pro Čechy zavedl česká kázání a český zpěv při bohoslužbách. Místo zkomolených písní zaváděl textově a melodicky správné.⁵¹⁶ Vedle běžné duchovní správy si našel ještě čas, který věnoval hlubším teologickým studiím. „*V útulné kaplance své, již tolik miloval, strojí se moravský kaplan, by touze té dal propuknouti. Tam ve skrytých a tichosti kul si pevně brnění bojovníka Kristova a věren jsa heslu 'kněz budiž učený a pobožný', využítkoval každou prázdnou chvíli. Bylo sice po skrovnu takových chvílí prázdných, neboť duchovní správa ve smíšené farnosti o 7 osadách při starobě farářově mnohou si vyžádala, ale příčinlivosti na pomoc přišlo nadání. Jaký kapitál duševní si Sušil nashromáždil, ukázalo se až později.*“⁵¹⁷

O konkrétním rozsahu a povaze jeho dalšího hlubšího vzdělávání nemáme přesnější zprávy, přesto však lze usuzovat z vykonaného konkurzu na profesorský úřad novozákonního bibliisty v r. 1837, že jeho znalosti získané právě v těchto kaplanských letech byly obrovské. Snad jen jistým vodítkem je nám Procházkova zmínka o tom, že úvodem ke studiu filozofické soustavy se mu staly *Dějiny filosofie* od H. Rittera, které právě v r. 1829 začaly vycházet. Byly pro něj velkou pomůckou při studiu Písma a sv. Otců, čerpal z nich hlavní myšlenkové proudy starověku.⁵¹⁸ Dále tento první Sušilův životopisec pokračuje: „*Sušil máje na paměti, že kdo nepokračuje dále ve studiích,*

⁵¹⁵ V obecní kronice se můžeme dočíst: „...1827 - přichází do Olbramovic František Sušil jako kaplan do prvního místa svého působiště“ a jinou rukou později je zde dopsáno: „...významný sběratel lidových písní, teolog, básník, překladatel“. Kronika obce Olbramovice, nečíslováno. Obec od r. 1848 patřila do okresu moravsko-krumlovského, po r. 1960 pak do okresu Znojmo, kde je až doposud. Srov. <http://www.obec-olbramovice.cz/index.php>, (on-line), citováno 15. 1. 2011.

Zároveň také srov. s osobním Sušilovým spisem Biskupského archivu brněnské diecéze, Biskupská konzistoř Brno (1399) 1555-1950, inv. č. 9 897, sg. S 501, k. 2 347.

⁵¹⁶ Vychodil v životopise o Sušilovi k tomu ještě poznamenává: „...aby místo pokažených písní dobré zavedl, sám je opisoval dětem školním a učil je zpívat. R. 1885 byl ještě v přifařených Selovicích, osadě tehda dvojjazyčné, nyní úplně německé, u rodiny Čechových, kam Sušil někdy návštěvou zavítal, jakýsi kancionál z písní od něho napsaných, jehož jsem se však tehda ani později nemohl dopřít.“ VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 44.

⁵¹⁷ ŠALOMOUN, A. Sušil jako vychovatel kněžstva a spisovatel bohoslovný. *Museum*, r. 1904, roč. XXXVIII., s. 186.

⁵¹⁸ VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 44.

*anobř co uměl, zapomíná a jako trávou obrostati nechává, že takový kráčí nazpět... čítal pilně církevní časopisy, které tehdaž v Němcích vycházely a čerpal z nich veždy nové nadšení pro Krista a sv. církev jeho.*⁵¹⁹ Zároveň Sušil jistě nezanedbával své pastorační povinnosti a věnoval se obětavě službě lidem. Dokladem jedné z jeho aktivit je dřevěný kříž, který byl r. 1829 z jeho popudu vztyčen na nedalekém 371 metrů vysokém kopci zvaném Leskoun.⁵²⁰ Podnět mu k tomu zajisté zavládal častý cíl školních i rodinných výletů. Kříž patřící všem katolíkům celého Krumlovska bychom však dnes marně hledali na původním místě, neboť od konce 60. let minulého století, kdy se zde začal těžit kámen,⁵²¹ byl z iniciativy olbramovického faráře P. Františka Pelce za pomoci farníků převezen do východní části hory, do lesíka, který se zve „Višňová“. Po tolika desetiletích zde tato památka na Sušila stojí dodnes, byť dřevo kříže je již značně zetlelé a drží pohromadě jen díky síle drátu, kterým je obvázáán.⁵²²

Na konci roku 1828 přichází do této farnosti nový, o rok starší kaplan Tomáš Procházka.⁵²³ O něm Sušilův životopisec Matěj Procházka tvrdí, že: „...byl typickou ukázkou rozpolcenosti, k níž vedla josefínská doba, jak po stránce národnostní, tak i

⁵¹⁹ A dodává: „...velmi oblíbeným čtením byli mu také Bossuet, Fenelon a Massilon, jejichžto díla v původním textu úplně měl a jejichžto ohnivou bohonadšeností se opět a opět duch jeho pro Boha a pro církev jeho rozharával... Pilnými studii, kněz netoliko se obohatí vědou pro jeho stav potřebnou a čestnou, něbrž vystříhá se také zahálky, matky všeliké nepravosti a polštáře satanova. Jsa pobožný, nebude po světě a jeho tělesných rozkošech bažiti a příležitosti k nim sám svévolně vyhledávati, něbrž toužiti bude stále po Bohu a kochati se v krásách choti Kristovy a opíratí se o pomoc Toho, ode kterého jedině všeliká pomoc, síla a nejpevnější opora pochází. Vůbec nemohl pochopiti, kterak někdo celé dni pouhým hraním v karty, šachy a jinými podobnými tretkami zabýjati či mařiti může.“ PROCHÁZKA, M. František Sušil, životopisný nástin, s. 417.

⁵²⁰ Zmínku o tom nacházíme i v olbramovické obecní kronice, kde se píše poněkud úsečně: „1829 - František Sušil postavil v nejvyšším bodu Leskouna dřevěný kříž.“ Kronika obce Olbramovice, nečíslováno.

⁵²¹ S lámáním kamene na Leskouně se započalo již r. 1918. Nejprve byl rozsah těžby malý. Až v polovině 50. let 20. století došlo k rozhodnutí změnit lom na velkolom a počítalo se s úplným vytěžením celého kopce. Roku 1966 došlo k dobudování lomu a mohlo se začít s těžbou, která dosahovala ročně až jednoho milionu tun. Z kamene byly budovány gigantické stavby jako například dukovanská jaderná elektrárna a stavba dalešické přehrady. Srov. http://archiv.zrcadlo.info/expedice/39expedice02_06.pdf, (on-line), citováno 15. 1. 2011.

⁵²² Srov. tamtéž.

⁵²³ Tomáš Procházka (1803 Ivančice – 1858 Ivančice) byl katolický duchovní, jenž po svém prvním působišti v Olbramovicích, od r. 1831 nastoupil jako kaplan v Ivančicích a zde i přes možnost získat vyšší postavení zůstal až do své smrti. Těžištěm jeho práce byla výchova mládeže, u níž začal svůj boj proti odnárodnování lidu. V r. 1832 stál u zrodu každoročních slavností mládeže a jeho zásluhou bylo také odstranění čistě německého charakteru místní školy. Věnoval se neúnavně školním dětem i mimo vyučování. Přičinil se o vznik mnohých náboženských spolků: zvláště *Jednoty katolických mužů* a *Jednoty katolických žen*. Zavedl nedělní besedy pro učně a mladé řemeslníky, pro dívky organizoval doučování ručních prací. Zároveň doučoval nadané děti z chudých rodin. V celé řadě jeho vynikajících odchovanců nutno jmenovat Beneše Metoda Kuldu. Založil školní knihovnu, šířil české knihy, pořádal hudební a recitační akademie na náměty českých dějin a celkově pozvedl kulturně-hudební život v Ivančicích. Srov. KULDA, B. M. *Životopis Tomáše Procházky*. Brno: Tiskem R. M. Robrera, 1863. ISBN neuvedeno.

náboženské.⁵²⁴ Dále o něm ještě uvádí, že ačkoliv byl Čech stejně jako Sušil, neměl dostatečně pevné přesvědčení jako jeho druh.⁵²⁵ V moravských kruzích, kde nabyli Procházekův *Životopisný nástin* „vážnosti kanonického“ textu, právě sem zapadá následující epizoda ze Sušilova života do nového a obligátního „velkého příběhu“, který je stále znovu a znovu citován a začíná vždy slovem: „kterak“ a následuje: „*co kaplan v Olbramovicích obrátil k 'národní víře' svého spolukaplanu Tomáše Procházku...*“.⁵²⁶ Vyslechněme si teď znovu to, co přecházelo z jednoho Sušilova životopisu do druhého a je asi nejdůležitější událostí z jeho pobytu v Olbramovicích na Krumlovsku. „*Sušil nejednu volnou hodinku vynaložil, aby ho přivedl na pravou cestu. 'Člověk nesmí,' poučoval ho, 'povrhnutí svou matkou (slovanskou) a přidržeti se macechy (německé)'. 'Matka má,' vymlouval se Procházka, 'opustila mne a nepečovala o mne; macecha však ujala se mne a vyučila mne ve školách německých.' A Sušil vyváděje ho z mrákot na bílý den, pravil: 'Matka okovy sevřená nemohla starati se o Vás, jak by sobě přála; a macecha, ježto byla matku dobrou spoutala, nikoliv z lásky, nýbrž z panovité zřetelnosti vyučila Vás, aby pomocí Vaší naše rodáky sobě podrobila v otroctví strašné.'* A Procházka zachráněn.“⁵²⁷ Tyto a další podobné rozhovory se uskutečnily během několika společných měsíců vyměřených jejich společnému působení v této farnosti. Tak dochází k „zažehnutí“ spolubratra v kaplanské službě pro národně-buditelské úsilí, které se pak zvláště projevilo na jeho dalším působišti v Ivančicích, kam byl v r. 1831 přeložen.⁵²⁸ Zároveň mu zde Sušil vhodnými knihami umožnil se „znovu nábožensky obrodit“ a úspěšně vyjít z kněžské krize, kterou Procházka v tomto období svého života procházel. V Sušilovi se mu tak dostalo velké opory a pomoci. Tak se z obou kaplanů stali nerozluční přátelé, jak je patrné i z pozdějších dopisů,⁵²⁹ kdy Procházka Sušilovi

⁵²⁴ PROCHÁZKA, M. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 417-418.

⁵²⁵ Srov. tamtéž.

⁵²⁶ Srov. PUTNA, C. M. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 218-219.

⁵²⁷ KUBA, J. František Sušil jako buditel národa českého a vlastenec. *Museum*, r. 1904, roč. XXXVIII., s. 200.

⁵²⁸ Srov. HALOUZKA, J. *Životopis B. M. Kuldy*. Praha: B. Stýblo, 1895, s. 10. ISBN neuvedeno.

⁵²⁹ „K svátku Vašemu,“ píše Procházka Sušilovi r. 1846, „...za mnohé dobrodiní pro mne a obec naši díky srdečně. Děkoval jsem také Pánu na den Váš za to, že Vás také pro mne na svět dání ráčil. Zvláště jsem u oltáře Páně Kristu našemu přednášel smysl slov Möhlerových... Víte, že se mi stal Möhler příruční knihou a snad bez Vás nebyl bych měl jeho.“ VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 48. A v poznámkovém aparátu Vychodil dodává, že zde míní Möhlerovu knihu o rozdílech katolictví a protestantismu *Symbolik*, která vyšla v r. 1832. Stejně silným dojmem zapůsobila Möhlerova kniha, kterou vydal o pět let dříve *Athanasius der Grosse und die Kirche seiner Zeit*. Srov. tamtéž.

vroucími slovy děkuje za duchovní záchranu a za odhalení úžasné hodnoty českého vlastenectví.⁵³⁰

Sušilův horlivý zájem a touha „o probuzení“ svého spolubratra pro vlastenecké smýšlení tak zapadá do širšího rámce jeho neúnavného úsilí, které vyvíjel za všech okolností a všude tam, kde se nacházel. Do tohoto Sušilova životního údobí pak plynně zapadá i další událost, o níž se v žádném životopise nedočteme. Podařilo se nám ji nalézt v brněnském diecézním archivu, kde se uvádí lakonická poznámka: „*František Sušil, kooperátor a správce fary v Olbramovicích, nedodržování předpisů církevního ritu (křtil německy), pak jako professorovi biblického studia udělen řád sv. Anny II. stupně. /1831-1863/.*“⁵³¹ Pokud se zaměříme na výpovědní hodnotu první části této věty, pak nelze než neocenit Sušilovu snahu vycházet vstříc obyčejným lidem. Sušil jistě nepatřil mezi ty, které bychom dnes mohli označit za tzv. „liturgické svévolníky“, to skutečně vzhledem k jeho osobě nepřipadá příliš pravděpodobné. Přesto však z nějakého důvodu, který blížeji neznáme, byl ochoten udělat tuto výjimku. Byl si jistě dobře vědom případných důsledků, které mohly dodatečně plynout z tohoto jeho jednání. Na druhou stranu přičítat to jeho „mladistvé nerozváženosti“ se nám jeví poněkud neadekvátní. Předpokládejme, že v době, kdy veškeré svátosti byly vysluhovány výlučně v latině, v tomto případě Sušil křtil v německém jazyce z nějakých pastoračních důvodů, které se v tomto ordinariátním zápisu již blíže nespecifikují.

Jak Sušil pracoval mimo duchovní správu a čím se ve volných chvílích zabýval, se brzy ukázalo. Jeho nezměrná píle a houževnatost ve studiu nebyly nadarmo: na bohosloveckém ústavu v Brně se totiž uvolnila katedra Nového zákona. „*Z popudu a s přispěním veškeré výmluvnosti bývalého spolukaplan Tomáše Procházky se nesmělý a sebekritický přítel přihlásil do konkurzu.*“⁵³² Zkouška se konala 17. prosince

⁵³⁰ Zároveň je však třeba podotknout, že Sušilův zápas pro češství nebyl zdaleka po chuti všem farníkům. Značná část z nich totiž stále ostentativně zdůrazňovala svoji německou národnost a Sušilovi dávala najevo pohrdání, někdy dokonce i nepřátelství. Příkladem toho může být počínání velkostatkáře Josefa Seydla z blízkých Bohutic, který mu uštědřil políček jen proto, že na něj nepočkal se začátkem bohoslužby. Sušilova velkorysost se projevila tím, že to s křesťanskou trpělivostí přijal a veřejně mu i odpustil. Sám Sušil tuto příhodu nikdy nevzpomíná, až sám Seydel to na sebe prozradil. Později se z nich stali přátelé, kteří mezi sebou občas vyměnili nejedno psaní. Procházkův životopis to ani náznakem nereflektuje. Jako první to uvádí až Vychodil. Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 51.

⁵³¹ Tento rukopisný záznam se nachází v Diecézním archivu biskupství brněnského na deponovaném pracovišti v Rajhradě u Brna. Srov. BA, fond: Biskupský ordinariát Brno (1667), 1724-1952, inv. jedn. 4331, sg. S 218a, ev. jedn. 614.

⁵³² PROCHÁZKA, M. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 417-418.

(písemná) a 18. prosince (ústní) r. 1835 v Olomouci a ve Vídni.⁵³³ Sušil svými obsáhlými vědomostmi zcela ohromil přijímací komisi: znal tak dobře literaturu dané problematiky, že mohl z paměti uvádět mnohé antické, ale i novodobé autory, dokonce včetně autorů, kteří se vztahují ke staroslovanskému překladu bible. Výsledek této zkoušky byl tedy pro Sušila kladný.⁵³⁴ Jeho písemná i ústní práce byla oceněna za výbornou.⁵³⁵ Bylo mu dokonce nabídnuto profesorské místo ve Vídni, ale to odmítl.

Jmenování profesorem následovalo ovšem po vleklém úředním řízení teprve v lednu r. 1837. Toto časové rozmezí mezi již složeným konkurzem a jmenováním do úřadu profesora můžeme označit jako napjaté: Sušil se již dokonce sám vzdával jakékoliv naděje, což dokazuje, že požádal o nabytí fary. Píše: „*Pokládá, za svou povinnost, hlásiti se za dané příležitosti o nějaké obročí, doufaje, že by si pak mohl opatřiti více literárních pomůcek ke studiím theologickým než mu kooperatorské příjmy umožňují, jednak že by lépe mohl působiti.*“⁵³⁶ Farní konkurz již nemusel skládat, přesto však z citované žádosti vyplývá, že již pozbyl veškerou naději na profesorský úřad.⁵³⁷

Do tohoto napjatého očekávání připadá jeho přeložení z 22. října 1837 do Komárova, tehdy ještě u Brna, kde nastoupil 27. října.⁵³⁸ V této tehdy německé

⁵³³ Bližší informace týkají se písemných otázek při této zkoušce doporučujeme: srov. VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 52.

⁵³⁴ Je třeba si v této souvislosti uvědomit, že Sušil na tuto zkoušku přichází jako téměř neznámý kandidát vzhledem ke svým mnohem známějším konkurentům, kteří navíc měli na přípravu tohoto konkurzu jednoznačně lepší možnosti. Mezi kompetenty patřili Antonín Horský, dosavadní suplent Nového zákona a kaplan u sv. Tomáše v Brně, Karel Noettig, kaplan při brněnském dóme a pozdější biskup brněnský a Karel Weiner z Frintanea ve Vídni. Srov. ŠALOMOUN, A. Sušil jako vychovatel kněžstva a spisovatel bohoslovný. *Museum*, r. 1904, roč. XXXVIII., s. 186; a také CINEK, F. *K národnímu probuzení moravského dorostu kněžského 1778-1870*. Olomouc: Družina literární a umělecká v Olomouci, 1934, s. 195. ISBN neuvedeno.

⁵³⁵ Celý text posudku zkoušející komise uvádí Vychodil ve své knize v tomto znění: „*Vom k. k. m. s. Gubernium. 2564. Mit hohen Studienhofkommissionsdekrete vom 9. I. M. Z. 8075 wurde dem Kooperator von Wolframitz Franz Sussil die Lehrfähigkeit zum Vortrage des Bibelstudiums N. B. über sein vorzüglich gelungenes Elaborat hiemit zuerkannt. Brünn am 23. Jänner 1837 In Verhinderung Sr. Exzellenz des Herrn Landes Gouverners Chlumezky m. p.*“ VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 52.

⁵³⁶ Tamtéž, s. 54.

⁵³⁷ Sušilovo jmenování nebylo až tak samozřejmým důsledkem výborného úspěchu při vykonaném konkurzu. V tomto období totiž došlo ještě k jedné události, kterou můžeme označit jako „neblahý vliv státního byrokratismu na církevní administrativu“. Tehdejší církevní úřady ve snaze přidržit mladé kněze při studiu ukládaly každého půl roku povinnost vypracovat písemný referát. Jedním z takových témat, v případě Sušilově, byla otázka vhodného katechismu. Sušil ve své práci upřímně odsoudil stávající zavedený diecézní katechismus, čímž získal neblahý posudek od cenzora jeho písemné práce, který reagoval byrokratickým způsobem: Vnímal Sušilovy námitky jako projev kacířství a nehoráznou drzost. Tak se Sušil dostal pod „drobnohled“, ale zároveň si ho více všiml biskup, který ocenil Sušilovo vyjádření jako samostatné, vědecky erudované a zcela v souladu s církevním učením. Je dost možné, že i tato událost přispěla k Sušilovu jmenování profesorem nebo alespoň k jejímu úspěchu. Srov. VODIČKA, T. *František Sušil*, s. 22.

⁵³⁸ Toto období života, kdy se Sušil loučil se starým prostředím a vstupoval do nové etapy svého života, nejlépe ilustruje dopis (v německém jazyce), který mu adresoval jeho bývalý spolukaplan Ondřej Boigner. Je nám tak jediným cenným svědectvím z tohoto období. Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil*,

farnosti pobyt jen krátce, protože již začátkem příštího roku se přestěhoval na své nové působiště, totiž do minoritského kláštera při kostele sv. Janů v Brně, odkud denně vycházel vyučovat do alumnátu.

Brněnský biskup Gindl jej tedy r. 1837 jmenoval pro brněnský alumnát profesorem novozákonního biblického studia, čímž rozhodl o celé jeho další vědecké dráze, kterou s téměř heroickým vypětím sil zastával po dobu třiceti let.⁵³⁹ Z tohoto významného postavení vyplynula část jeho tvorby: Psal teologické spisy, k nimž se především řadí *Spisy svatých otců apoštolských*, překlad a výklad Nového zákona. Nadto nejen přednášel, ale také zároveň překládal. Mimo své zaměstnání a sběratelskou činnost se věnoval i poezii. V jeho básních je základním motivem téma víry a národa.

životopisný nástin, s. 54-57. Dalším vodítkem je nám pak na brněnské konzistoři Sušilova osobní složka se záznamem: „*František Sušil.. 1836 kooperátorem v Brně – Komárově.*“ Srov. BA, Biskupská konzistoř Brno (1399) 1555-1950, inv. č. 9 897, sg. S 501, k. 2 347.

⁵³⁹ Součástí Gindlova působení na biskupském stolci byla podpora širšího národně obrozeneckého života ať už v alumnátu, tak i mezi duchovenstvem či věřícími. Srov. *Katalog brněnské diecéze – neproměnná část*, s. 19.

2.3 Činnost učitelská, spolková a organizační

2.3.1 Kolegové Františka Sušila v brněnském alumnátu

Oproti době studií Františka Sušila v brněnském alumnátu se bohužel nedochovalo pro období jeho profesorského působení žádné archivní svědectví deponované ve *Archivio segreto vaticano*. Ani *Brněnský biskupský archiv* nedokládá, že by brněnský biskup vypracoval a odeslal zprávu *Ad limina apostolorum*, ve které by popisoval stav brněnského alumnátu. Lze tedy usoudit, že v dnešní době se již bohužel nedochovaly archivní dokumenty, které použil ke svým dějinám alumnátu v r. 1907 historik J. Samsour. To, že i současný historik J. Charouz v r. 2007 ve své stati pojednávající o brněnském alumnátu vychází téměř bezvýhradně z díla J. Samsoura naši hypotézu jenom potvrzuje. K bližšímu poznání situace a podmínek na brněnském učilišti jsme odkázáni na již zmíněná díla *Dějiny alumnátu* z pera Samsoura a později i Charouze.⁵⁴⁰ My se v této podkapitole disertační práce omezíme na to, jakým způsobem vyučoval František Sušil, jak působil na své žáky a budoucí přátele nebo členy pozdější tzv. Sušilovy družiny. Nejdříve se však pokusíme v krátkosti nahlédnout na Sušilovy kolegy z řad profesorského sboru v době, kdy on sám v jejich řadách působil. Východiskem pro tento náš náhled bude písemné svědectví toho, kterého Sušil a jeho kolegové vyučovali. Jedná se o Jana Halouzku, který téměř o půl století později na ně vzpomíná na stránkách *Vlasti* v článku nazvaném *Pohled do života církevního a vlasteneckého na Moravě před rokem 1848*.⁵⁴¹

Dr. Jan Ev. Bílý vzpomíná na profesora dogmatiky Ferdinanda Panšaba⁵⁴² jako toho, kdo slyšel „dubovou a žulovou povahou zarytého Němce“. Panšab nebyl ani tak přísný jako spíše tvrdý, bezcitný a „krutý“ Němec. Jeho přednášky byly dialogické a povzbuzující, studentům vadila jeho latina. Mnohým imponoval svým přednesem,

⁵⁴⁰ Srov. SAMSOUR, J. *Dějiny alumnátu brněnského*. Brno: Benediktinská tiskárna, 1907. ISBN neuvedeno; Srov. CHAROUZ, J. Z. *Brněnský alumnát. Výchova a vzdělávání duchovenstva v Brně v letech 1807-1950*. Brno: Biskupství brněnské, 2007. ISBN 978-80-2397366-2

⁵⁴¹ Srov. HALOUZKA, J. *Pohledy do života církevního a vlasteneckého na Moravě. I. Před rokem 1848*. In: *Vlast*, r. 1908-1909, roč. XXV., s. 708-723.

⁵⁴² Ferdinand Panschab (1809 Brno – 1890 Brno) byl vysvěcen na kněze r. 1832 a profesorem dogmatiky byl jmenován r. 1836. Roku 1853 se stává sídelním kanovníkem kapituly katedrální, v níž podstoupil na důstojnost prvního preláta a kapitulního děkana. Kromě toho byl také jmenován apoštolským protonotářem a vyznamenán komturním řádem Františka Josefa. Svoji vzácnou knihovnu, která čítala na 4 240 svazků, odkázal brněnskému alumnátu. Zanechal také své obsáhlé přednášky z dogmatiky a liturgiky, vše v rukopise. Srov. SAMSOUR, J. *Dějiny alumnátu brněnského*, s. 100.

a proto se dá „snadno vysvětliti, že nejjeden bohoslovec, kterýžby snad z víru světového některé bludné domněnky ještě v hlavě ukrýval, tyto úplně potratil a do tábora přísně ortodoxních theologů přebíhal, a to do jista pro každého dobrou vymožeností!... Slovanům nebyl Panšab nikdy spravedlivým. Slovanstvo neuznával; a kde se zjevilo tam viděl v něm pohanský živel nacionální nebo husitismus. tím duchem prodchnuty byly téměř všechny jeho kurrendy, proti snažení slovanskému vydané... Za to však bojoval Panšab proti moderní lžiosvětě znamenitou důmyslností a důsledností scholastické dialektiky, první nával myšlenek a důvodů jeho byl tak prudký, že mu nikdo neodolal...“⁵⁴³ K tomuto hodnocení ještě Halouzka dodává, že pro své mimořádné schopnosti byl Panšab nazýván „duchem“ brněnské diecéze. Zpracovával všechny nejdůležitější biskupské práce, dokonce doprovázel r. 1848 biskupa Schaffgotsche do Vídně k biskupským konferencím. Závěrem cituje Dědka bez uvedení pramene: „I já jsem z přednášek jeho v prvním denníku svém některé zaznamenal a tak jakousi rovnováhu v mysli své si utvořil, což jest to jediné, zač bych se projevil Panšabovi povděčným. Čtením moderních spisů, zvláště Feuerbacha, Rosenkranze a Spinozy byl jsem jako s nebe veden na zemi, takže nyní tato, jakožto vtělení Boží, zdála se mi tak důležitou, jako ono napřed. Padl jsem z jednoho extrému do druhého... z tohoto extrému vybědl jsem názory, jež jsem si utvořil z přednášek Panšabových. On mne opět vedl k Bohu, ukázal Jeho důstojnost a vznešenost, Jeho manifestaci v Sobě Samém...“⁵⁴⁴

Dalším vzpomenutým pedagogem je kapucín Ambrož Klimek,⁵⁴⁵ který vyučoval hebrejštinu. Byl oceňován jako mírný vyučující, jenž netrápil své posluchače. Při hodnocení se řídil rozdělováním jedniček, přičemž občas padla i dvojka (obvykle na desátého či dvanáctého studenta v pořadí). Nic bližšího se však k němu nedozvídáme.

Podle Halouzky byl horší profesor církevních dějin Antonín Heinisch, o němž se vyprávělo, že byl kdysi vlastencem a údem *Maticy*, ale později se dal úplně na „pietistickou“ stranu. Zakládal si na své znalosti lidí, a právě pro tento svůj postoj byl často obviňován z pokrytectví. Kulda ještě jako bohoslovec ho popisuje následujícími slovy: „Dobře jest, zacházeti nenadutě se žáky svými, jak on to dělá, ale nemá při tom tvořit zvláštní s nimi sekty, kdež přátelství v ničemné bratříčkování a tykání si s vyvolenci a synůvkování se zvrhuje; tu jsou již meze překročeny, kde celá věc rozplývá

⁵⁴³ HALOUZKA, J. Pohledy do života církevního a vlasteneckého na Moravě. I. Před rokem 1848, s. 716.

⁵⁴⁴ Tamtéž, s. 716-717.

⁵⁴⁵ Ambrož Klimek (1796 Hranice na Moravě – 1855 Brno) byl kapucín. Po vysvěcení na kněze r. 1820 působil jako suplent na lyceu v Olomouci, za profesora byl povolán do Brna v r. 1826.

se v titěrném citlivůstkářství, ve kterém opravdově se toho chápající ztrácí mužnost... Já věru ctím velmi na něm hluboký cit jeho; chválím jeho snahu a touhu po pravdě a jeho nezištnou vůli každého k poznání jí přivést. “⁵⁴⁶

Dalším Sušilovým současníkem v profesorském sboru byl vyučující morálky Emanuel Sellner.⁵⁴⁷ Stejně jako Panšab byl znám svou přísností a při přednáškách se často opakoval. Odpoledne nikdy nepřednášel, jen zkoušel. Zkouška u něj trvala více než hodinu a Halouzka dodává: „*Kdo po dvakrátě při výslechu své věci uměl, ten už zkoušen nebyl. Volal jen ty, kteříž patřili do sboru těchto vyvolených, jmenovali se ‘veslaři’ nebo po německu: ‘beim Schiffzug Seienden’, poněvadž nesli břímě dne i horka.*“⁵⁴⁸

Profesorem pastorálky byl tehdy Jakub Sušický,⁵⁴⁹ na něhož Halouzka vzpomíná jako na podivína a pedanta: „*Přihnal se vždy do kollegia s plným náručím starých, zaprášených pleckrů, z nichž všeliké canony předčítal. Vázal se slovně na svá písmena a chtěl, aby posluchači slovně odříkávána byla. Jednoduchý logický úsudek zdál se mu tak těžkým, že dvakrát, třikrát posluchačů se tázal, zdaliž tomu rozuměli.*“⁵⁵⁰ Bílý je pak v kritickém hodnocení svého profesora velmi osobní: „*Ač rodilý Slovan, byl až šíleným nepřitelem nás Slovanů alumnů. Obzvláštním terčem jeho nekněžských šípů, veřejně v koleji metaných, byla má ubohá osoba, a proto raději rouškou křesťanské lásky zastříti volím tyto urážky citu mého, při čemž jediné podnes tomu se divím, že při vyhlídkách, které se mi odevšud otvíraly, při svůdném vábení – a při své cholericcko-sanquinické povaze – jsem neodešel.*“⁵⁵¹ Tato Bílého příkrá slova jsou nám dobrým svědectvím o panujících poměrech, jaké v té době panovaly na brněnském teologickém učilišti, a o to více budeme moci na dalších stránkách této práce docenit přínos postavy profesora Sušila, který v tomto alumnátu přál národním snahám. Poslední, jehož Halouzka uvádí ve svém výčtu, je vyučující katechetiky a pedagogiky, profesor Antonín Hamerský,⁵⁵² o němž zmiňuje jen to, že byl velmi živým člověkem.

⁵⁴⁶ HALOUZKA, J. Pohledy do života církevního a vlasteneckého na Moravě. I. Před rokem 1848, s. 722.

⁵⁴⁷ Emanuel Sellner (1806 Pohořelice – 1883 Kuřim) byl na kněze ordinován v r. 1831 a od r. 1836 jmenován profesorem morálky na brněnském alumnátu. Roku 1848 se stává farářem v Kuřimi.

⁵⁴⁸ HALOUZKA, J. Pohledy do života církevního a vlasteneckého na Moravě. I. Před rokem 1848, s. 723.

⁵⁴⁹ Jakub Suschitzký (nar. v Jemnici – 1873 Brno) byl vysvěcen na kněze r. 1821. V prvních letech svého kněžství působil v duchovní správě, poté studoval ve Vídni a r. 1833 se stal profesorem. Od roku 1854 byl farářem v Bystrci u Brna, kde se stal později i děkanem, arciknězem a roku 1873 i čestným kanovníkem brněnské kapituly.

⁵⁵⁰ Tamtéž.

⁵⁵¹ Tamtéž.

⁵⁵² Antonín Hamerský (1790 Vír na Moravě – 1858 Hostěradice) byl vysvěcen na kněze r. 1815 a profesorem se stává v r. 1836, přičemž svůj profesorský úřad zastával společně s ředitelováním jiné

Je nanejvýš zřejmé, že zde uvedený stručný seznam profesorů brněnského alumnátu z doby, kdy zde zároveň s nimi působil i František Sušil, není úplný a zcela vyčerpávající, to rádi přenecháme dalším badatelům. Nicméně nám tyto stránky dávají jedinečnou možnost lépe nahlížet na prostředí, v němž Sušil působil přes tři desetiletí.

2.3.2 František Sušil jako vyučující na brněnském alumnátu

Bezpochyby největší vliv na kulturní moravský život nacházíme u Sušila v jeho učitelském působení, vždyť „*byl jeden z nejzářivějších zjevů brněnského teologického učiliště, který vzácně vynikal nejen v rozličných aktivitách mimo svůj obor, ale také jako bibliista.*“⁵⁵³ Na učitelskou stolicí nastoupil po Antonínu Horském,⁵⁵⁴ který zde krátce suploval tento předmět po Jiřím Vrbovi,⁵⁵⁵ jenž se r. 1835 stal farářem a později děkanem v Kloboukách u Brna. Od jeho jmenování profesorem biblického bohosloví Nového zákona ze dne 20. února 1837 setrval ve svém úřadě až do své smrti, tedy celých 31 let. Po něm r. 1868 nastoupil rajhradský benediktin Arnošt Karel Gřivnacký,⁵⁵⁶ jenž brněnské bohoslovce uváděl do hlubin novozákonní vědy až do konce školního roku 1907/1908.

Vztahy mezi bohoslovci a profesory byly vzhledem k dané době omezené – většinou pouze na přednášky, přičemž jejich povaha byla vytyčena předem stanovenou učební látkou, kterou musel vyučující dodržovat s byrokratickou přesností, chtěl-li nadále setrvat ve svém úřadě. Přesto u každého vyučujícího bylo možné vnímat jiné pedagogické a zvláště řečnické nadání. Právě toto specifikum přednesu poskytovalo i Sušilovi jistou svobodu a možnost působit na bohoslovce živějším způsobem než jen pouhým suchým a často těžkopádným „přednášením látky“.

brněnské školy (Halouzka uvádí „normální“ školy). Roku 1848 byl ustanoven farářem ve Fryšavě, později se stal děkanem hostěradickým.

⁵⁵³ CHAROUZ, J. Z. *Brněnský alumnát. Výchova a vzdělávání duchovenstva v Brně v letech 1807-1950*, s. 45.

⁵⁵⁴ Antonín Horský (nar. 1792 v Dubu) byl r. 1831 vysvěcen na kněze. V alumnátu byl jmenován suplentem r. 1836. Později se stal farářem v Dukovanech a roku 1851 v Letovicích. Vynikal obrovskou znalostí několika řečí, jakož i vzácným malířským a hudebním nadáním.

⁵⁵⁵ Jiří Vrba (1797 Mutěnice – 1869 Klobouky u Brna) byl ordinován r. 1820 a profesorem se stal začátkem r. 1827. Roku 1835 se stal farářem, později také děkanem v Kloboukách u Brna. V r. 1867 byl jmenován čestným kanovníkem brněnské katedrální kapituly.

⁵⁵⁶ Arnošt Gřivnacký (nar. 1836 Kollaredov na Moravě) vstoupil r. 1854 k benediktinům v Rajhradě a r. 1859 přijal kněžské svěcení. Profesorem byl jmenován r. 1869 a v tomto úřadě setrval až do konce školního roku 1907/08. Vedle své učitelské činnosti se věnoval literární práci, napsal různé kritiky a pojednání do *Mitteilungen aus dem Benediktiner und dem Cistercienser Orden*.

Z různých výpovědí a vzpomínek jeho žáků dobře víme, že Sušil neoplýval zvláštními řečnickými vlohami. Myšlenka u něho obyčejně předstihovala a přemáhala slovo, takže mluvil rychle a posluchač běžně míval velké potíže se sledováním výkladu. Často také přeskakoval a odbočoval mezi jednotlivými myšlenkami a tématy k dlouhým exkursům, které ne vždy souvisely s probíranou látkou. O Sušilových přednáškách napsal jako první B. M. Kulda: „*Někdy mluvil Sušil rychle jako bleskem; chtěl-li posluchač všechno sledovati a rozumem chápati, musil míti pozornost velmi napnutou; šlo to ráz na ráz a pádná myšlenka stihala myšlenku. Sušil má všechno, co se od profesora našeho věku požadovati může, i učenost věru hlubokou, či raději řekněme vědounost rozsáhlou, kterou však ještě nepojí jedno centrum. Či má se to připočísti poetičnosti ducha jeho mohutného, který si libuje v řeči jednoho k druhému předmětu poletovati, nucen a puzen jsa náramnou silou myšlenek v něm se hrkem rodícím, takže jedna druhou stíhá a tlačí? Lásky k národu však jest jeho nejkrasší ozdobou, kterou plápolá a tak oživen jest, že se může říci o něm, že nosí celý národ v čistém svém a nezištném srdci.*“⁵⁵⁷ A na jiném místě píše o Sušilovi Vladimír Šťastný: „*Takým se jevil Sušil u věku již pokročilém těž nám, když r. 1862 seděli jsme jako bohoslovci u jeho nohou. Týž zápal téměř mladistvý, táž hloubka myšlenek, táž živost, již výklady své protkával rozličnými exkursy – uchvacovala nás, když nám vykládal Písmo svaté, k němuž tenkrát již chystal svůj epochální výklad...*“⁵⁵⁸ Halouzka hodnotí Sušilovy přednášky jako zajímavé, ale velmi promíchané: „*Myšlenky se mu v hlavě bleskem rodily a křížovaly. I řeč jeho dle toho vypadala; mluvil z čerstva, přecházel, tokem citů unesen, z jedné řeči do druhé. Přitom třel si čelo a hleděl utkvěle do výšky. Žákům svým jevil se stejně, neprokazoval žádnému nějakých zvláštních výsad. Koho měl rád, ten se měl po pěti; na toho doléhal mnohem přísněji nežli na jiné, aby prý se nezdálo, že Slovany protěžuje... Tento výtečný muž – považme – nebyl vyznamenán, kdežto jeho žáci už byli kanovníky! Nebyl za tehdejší poněmčené doby odstraněn z profesury, poněvadž byl přísně ortodoxní a Slovanem jen sám pro sebe, nic žádnému neказil a do ničeho se tehdy netlačil.*“⁵⁵⁹

Sušilovy nedostatky v akademické vytříbenosti a uhlazenosti, jež postrádal, vyvažovala oduševnělost a bezprostřednost jeho přednesu, kterými dovedl zaujmout své posluchače. Při svých výkladech slovanským alumnům často připomínal jejich budoucí

⁵⁵⁷ PROCHÁZKA, M. *František Sušil. Životopisný nástin*, s. 418-420.

⁵⁵⁸ ŠŤASTNÝ, V. *František Sušil. Obzor*. roč. XXVII., č. 8, s. 113-114.

⁵⁵⁹ HALOUZKA, J. *Pohledy do života církevního a vlasteneckého na Moravě. I. Před rokem 1848*, s. 708-709.

kněžské povinnosti ve vztahu k národu: „*Buďte především dobří a ušlechtilý křesťané, vzorní duchovní a pak buďte i horlivými a věrnými milovníky národa; nebo jedno bez druhého ani obstáti nemůže, ana církev není mimo národy, nýbrž pro národy a v národech.*“⁵⁶⁰ Poněvadž zcela právem pokládal znalost Bible za jednu z nejdůležitějších pro budoucí kněze, chtěl proto po svých posluchačích, aby ji ovládali co možná nejdokonaleji. Procházka k tomu dodává: „*Věda dobře, že česká biblická řeč jest vzorná, měl alumnus slovanské k tomu, aby písmo svaté v jazyku českém pilně čítali a obsah kapitol jemu v témž jazyku odříkávali. Tím docílil dvojího: předně že se alumnové vědomostmi písmovými obohacovali a za druhé, že se vzdělávali v řeči, ve které příště kázati a vůbec vyučovati měli, která však tenkrát ve školách docela byla zanedbávána. U všech duchovních vůbec naléhal na to, aby písmo svaté pilně čítali, a kdykoli některý z jeho bývalých žákův jej navštívil, neopomenul tázati se ho, zdali už celé písmo sv. přečetl. I pokládal to za největší hanbu pro kněze katolického, vědomostmi písmovými dáti se předstihnouti od leckteré staré ženy protestantky.*“⁵⁶¹ Sušil tak důrazně vyžadoval, aby se jeho studenti pilně a soustavně učili zpaměti novozákonní kapitoly a obsah jednotlivých kapitol. Což dobře charakterizuje také jeho povahu: „*Poněvadž byl jako většina spekulativních a rozjímavých povah uzavřený a citlivý, působila mu úřední hodnost a styk s posluchači rozpaky, na něž reagoval obvyklým způsobem – jistou strohostí a odmítavostí, jež mohla snadno budít dojem povýšenosti, kdyby jeho upřímná prostota a nadšení, s nimiž plnil své povinnosti, nebyly přesvědčovaly o opaku.*“⁵⁶²

Při samotném zkoušení byl pak velmi shovívavý a mírný, byť nabádal způsobem nejdůraznějším ke čtení a ke studiu. Ve většině Sušilových životopisů se k tomu vypráví následující epizoda: „*Stalo se, že přistihl několikrát jistého posluchače, že neuměl kapitolky. ‘Pane, N. N.,’ pravil vážně Sušil, ‘víte-li pak, do byl sv. Servulus? – Nevíte? – Povím vám to. Sv. Servulus byl žebrák. Neměl na knihy a nebyly by mu platny bývaly, vždyť ani čísti neuměl. Ale duše jeho prahla po slovu Božím, po Písmě svatém. – Víte co udělal? Za to, co si vyžebal, dával si od předčitatele čísti Písmo sv., až je celé poznal a mohl pak i jiných poučovati. – A vy, pane N. N., máte vše, čeho potřebujete, jste studovaný pán, knih máte dosti a jste tu proto, abyste se učil Písmu sv., byste jednou dovedl lidu hlásati slovo Boží. Jak pak vám bude, ‘ - a hlas Sušilův zněl přísně a důrazně - ‘až jednou se octnete před soudem Božím se sv. Servulem? Nebude vás hanba, on –*

⁵⁶⁰ PROCHÁZKA, M. František Sušil zemřel. ČKD, roč. 1868, č. 4, s. 294-295; srov. také ŠALOMOUN, A. Sušil jako vychovatel kněžstva a spisovatel bohovědný. *Museum*, roč. 1904, s. 187.

⁵⁶¹ Tamtéž, s. 295.

⁵⁶² VODIČKA, T. František Sušil, s. 83.

žebrák, a vy, bohoslovec, a nedbáte o Písmo svaté!“⁵⁶³ A dalším výmluvným příkladem, který dokládá Sušilovu povahu, může být vyprávění o alumnech jistého ročníku, kteří se na začátku školního roku osobně vydali, aby se představili svým budoucím vyučujícím. Sušil je přijal veskrze nemilostivě: „*Nač to děláte? Je to zbytečná věc, takovéto představování. Však mne znáte všichni a já vás brzy poznám v koleji, co jste zač. Ano*“, usmál se a pak obrátil řeč: „*kdybyste mi tak slíbili, že se budete rádi učit kapitolkám Písma svatého, to bych měl radost z vaší návštěvy.*“ A bohoslovci odpověděli: „*Ale, pane kanovníku, vždyť to se rozumí samo sebou, že se učit budeme!*“ - ‘*A tak, to se rozumí samo sebou,*’ opakoval Sušil s milým svým úsměvem, ‘*to si budu pamatovat a vy si to pamatujte též!*’⁵⁶⁴ A Sušil si to skutečně pamatoval, protože při každé příležitosti, jakmile někdo v kapitolkách uvázl, již se Sušil tázal: „*Ale, ale, kdo pak to tenkrát řekl, že se cosi rozumí samo sebou? Vidíte, jak se zapomíná! Inu sliby, chyby!*“⁵⁶⁵

I přes svou přísnost byl Sušil sám nejlepší pobídkou a zářivým příkladem k tomu, aby si studenti Písmo sv. zamilovali a pilně ho studovali: „*...náš učitel sám, u něhož se zcela osvědčovalo: exempla trahunt. Kdo viděl a slyšel Sušila, jak u některého místa zaplál jeho zrak, zmohutněl hlas, a z úst s podivnou jakousi rhapsodickou výmluvností řinula se slova zcela skálopevné víry a horoucí lásky k božskému Spasiteli a učení Jeho, nemohl zůstat chladným a lhostejným. Když pak mluvil o horlivosti sv. Pavla, o lásce sv. Jana, o stálosti svatých apoštolů a otcův apoštolských – tu bezděky napadala člověku myšlenka: ‘Dobře mluvíš, mistře náš, ale tys také jeden z nich, z těch apoštolů a vyznavačů Páně, tys sám také muž, jenž z víry žije a Pána svého nade všechno miluje; proto také slovům tvým tím ochotněji věříme.*’“⁵⁶⁶ Podobně na něj vzpomíná jiný bohoslovec: „*při každé části měl, čím by oživil vyučování, ať již to byla vhodná reminiscence nějaká nebo vážný exkurs. Mluvil-li na příklad o panictví, neopomenul důrazně budoucí sluhy církevní jím vázané upozorniti na své často opakované: ‘Kněz budiž učený a pobožný!’ - ‘Pilnými studiemi,’ dokládal, ‘kněz netoliko se obohatí vědou, pro jeho stav potřebnou a čestnou, nýbrž vystříhá se také zahálky, matky všeliké nepravosti a polštáře satanova.*’“⁵⁶⁷ A pak na další stránce dodává: „*Podobalť se Janovi v něžnosti a vroucnosti lásky ke Kristu, podobalť se Pavlu*

⁵⁶³ ŠTĀSTNÝ, V. František Sušil. *Obzor*, roč. XXVII., č. 8, s. 114.

⁵⁶⁴ Tamtéž.

⁵⁶⁵ Tamtéž.

⁵⁶⁶ ŠTĀSTNÝ, V. František Sušil. *Obzor*, roč. XXVII., č. 8, s. 114.

⁵⁶⁷ ŠALOMOUN, A. Sušil jako vychovatel kněžstva a spisovatel bohovědný. *Museum*, roč. 1904, s. 187.

v hlubokosti, moudrosti a osvícenosti křesťanské, prohlídá ve všem ke hloubi a výši, oběma pak snažil se upřímně připodobnit v čistotě a neúhonnosti jak těla tak ducha. Důrazně zastával bezženství kněžské dle příkladu sv. Pavla dokládaje: *‘A co pak dělají mají tisíce a tisíce vzdělaných a dobře zvedených ženštin, které se provdati nemohou? Co dělají mají tisícové manželův, kteří žiti musejí v manželství, jakoby nebyli v manželství, poněvadž jedna strana manželská jest ustavičně chorá a nemocná? Nebylo-li by zrušení bezženství kněžského tolik, co hlásati nemožnost zdrženlivosti a oněm osobám dovolení dávati ku smilství a cizoložství, poněvadž kněz sám se zdržeti neumí a nechce? Jak ale hned pookřívá a tuží se srdce takových osob, vidoucích kněze neúhonného, an totéž jho zdrženlivosti a sebazapíravosti stále a zmužile nese!’*⁵⁶⁸ Tolik tedy alespoň pro přiblížení toho, co Sušil vkládal do svých přednášek a čím vším se snažil nejen intelektuálně, ale i duchovně obohatit a povzbudit své posluchače, budoucí kněze a vychovatele.

Jak již bylo v této práci naznačeno dříve, Sušil také často rozmlouval o záležitostech církevních a národních, přičemž zajímavý postřeh týkající se jeho bázlivosti a s ní vrozené opatrnosti nacházíme v jeho vztahu k těm, kteří byli ze strany aristokratických představených podezříváni z neortodoxního smýšlení. Příkladem tohoto jeho málo pevného a nedostatečně samostatného postoje byla obava z překonávání předsudků: *Bál se navštěvovat Klácela, „který od některých křiklounů podezříván ze smýšlení nekatolického, jen aby snad naň nepadl také stín podezření. Ach! Škoda, přeškoda!’*⁵⁶⁹ A správně bohoslovec Kulda v kritickém duchu připojuje: *„nelze kolegům Klácelovým odpustiti tak lehce, že když viděli Klácela tonouti, jej opustili a nechali utonouti. Tehdy právě měli takoví gigantové duchem, jakými byli Sušil a Panšab, všechnu svou dovednost i učenost i srdečnost vynaložiti, aby člověka taktéž učeného a jistě dobrosrdečného zachránili!’*⁵⁷⁰ K celistvějšímu pochopení Sušilovy osobnosti je třeba uvést skutečnost, kterou Jan Halouzka dodává ve svém článku: *„nedovedu si bázlivost Sušilovu někdy vysvětliti, kdyžtě zase za jiných příležitostí zmužilostí zrovna hořel! Nikdo nesmí se odvážiti Sušila z titěrné podlízavosti viniti: byl příliš skromný. Dostalo-li se časem Sušilovi jakéhosi uznání, byla toho příčinou jeho obdivuhodná učenost! Rozhodnost Sušilovu dokumentuje vlastnoruční list, který byl (několik let později) jako starosta ‘Dědictví sv. Cyrillo-Methodějského’ jednateli B. M.*

⁵⁶⁸ Tamtéž, s. 295-296.

⁵⁶⁹ HALOUZKA, J. Pohledy do života církevního a vlasteneckého na Moravě. I. Před rokem 1848, s. 712.

⁵⁷⁰ Tamtéž.

*Kuldovi zaslal.*⁵⁷¹ Jedná se o dopis, v němž Sušil velmi důrazně rozkazuje jednateli, aby pro hrabě Silva-Taroucu už konečně vystavil úpis na tisíc zlatých, které Dědictví slíbil darovat, aby nedošlo k opomenutí tohoto jeho dřívějšího slibu.⁵⁷²

To, co vysvítá z těchto citovaných vzpomínek na Sušila jakožto profesora, je jednoznačně vyzdvihování jeho pozitivního vlivu. Zvláště starší autoři někdy až křečovitě zdůrazňovali kontinuitu těch, kdo za profil brněnského alumnátu nesli odpovědnost: Josef Pospíšil⁵⁷³ byl přece Sušilovým žákem, i když jeho přednášky stihl poslouchat stěží jen o něco málo déle než jeden semestr a Karel Skoupý⁵⁷⁴ byl nejen žákem Pospíšilovým, ale i dědicem Sušilovy katedry! Nechtěli bychom přeceňovat, ale ani bagatelizovat tuto myšlenku kontinuity či další jí podobné myšlenky, jistě stojí za zamyšlení. Přesto však je neodmyslitelnou pravdou, že Sušil přednášel biblickou novozákonní vědu, tedy jeden z nejdůležitějších předmětů nejen v oblasti vědecké přípravy budoucích kněží, ale také jejich duchovního života, po dobu jedenatřiceti let. O jeho odborné průpravě i hluboké víře svědčí, vyjma již zmíněných vzpomínek jeho

⁵⁷¹ Tamtéž. A pokračuje: „*Tak bláznovsky si častěji počíná, ovšem že se s ním každinký opět smíří, maje to štěstí v hodinu příhodnou k němu přijíti, kde on, jak učeného a velkého muže hodno v bratrské upřímnosti rozmlouvá o záležitostech církevních a národních. Anebo když s katedry rozplývá se v citu myšlenkám svým v proudu básnického nadšení vyjevití se dá, pak by ho posluchač líbal, ba ne, ale v šetrné úctě obdivuje a slaví mohutného jeho ducha, a zvelebuje v pokoře úctyplné šlechtemost jeho srdce, takže ani jeho nesamostatnost, jížto ku př. v bázlivém se vyhýbání mužům v nemilosti u vyšších jsoucím i na veřejné ulici (jako Klácelovi) na jevo dává, ani tato bázlivá nesamostatnost nedovede vyvrátiti překrásný pojem o něm nabytý.*“ Tamtéž, s. 710-711.

⁵⁷² Tamtéž, s. 712. Tento zmíněný rukopis Sušilova dopisu je součástí Halouzková příspěvku. Fotokopie je uveřejněna na str. 714-715.

⁵⁷³ Josef Pospíšil (1845 Oslavička u Velkého Meziříčí – 1926 Brno) byl r. 1870 vysvěcen na kněze a po dalších studiích dosáhl v r. 1874 doktorátu teologie ve Vídni. Od roku 1874 působil jako profesor fundamentální teologie a dogmatiky na brněnském bohosloveckém učilišti, kde také začal přednášet filozofii. R. 1886 se stává ředitelem alumnátu a ve stejném roce je jmenován konzistorním radou a přísedícím biskupské konzistoře; v r. 1894 se stal sídelním kanovníkem brněnské kapituly. V r. 1896 mu byla papežem Lvem XIII. udělena hodnost papežského tajného komořího a jmenoval ho členem římské Akademie sv. Tomáše. Po vydání spisu o filozofii T. Akvinského se stává dopisujícím členem KČSN a ČAVU. V letech 1896-99 byl členem redakční rady *Hlídky*, v níž prosazoval větší důraz na uveřejňování filozofických pojednání. Zároveň také působil v *Katolické politické jednotě brněnské* a angažoval se i v *Katolické národní straně moravské* atd. Z popudu *Aeterni patris* Lva XIII. (1879) napsal *Filosofie podle zásad sv. Tomáše Akvinského*, jejíž první díl vyšel poprvé r. 1883 v Brně. Polemizoval s „moderní nevěreckou filozofií“: materialismem, pozitivismem, panteismem, racionalismem a adresoval několik kritických poznámek i darwinismu. T. G. Masaryk označil jeho *Filosofii* za „jeden z nejlepších spisů české filosofické literatury vůbec“. Byl přispěvatelem do *Hlídky*, *ČKD* a *Obzoru*. Srov. PECKA, D. České katolictví 20. století v evropském kontextu. In: *Katolická ročenka*. NERADOVÁ, J. (ed.). Praha: Katolická charita, 1970, s. 68.

⁵⁷⁴ Karel Skoupý (1886 Lipůvka – 1972 Brno) byl moravský teolog a 12. brněnský biskup (1946-1972). Po ročním působení v duchovní správě na jižní Moravě byl ustanoven nejprve prefektem chlapeckého semináře, později zároveň vyučoval novozákonní biblickou vědu na teolog. učilišti a od r. 1923 byl regentem (rektorem) alumnátu až do svého jmenování biskupem 3. dubna 1946. Konsekrován byl 30. června t. r. Přes půl století aktivně ovlivňoval diecézi nejprve jako učitel a vychovatel budoucích kněží, později jako biskup. Kromě hlubokých znalostí byl pozoruhodný ve svém zanícení, s jakým učil své studenty. Jeho vliv nezmenšila ani osmnáct let trvající internace (1950-1968) nejprve v biskupské rezidenci, později na různých místech v diecézi i mimo ni. Srov. *Katalog brněnské diecéze. Neproměnná část*, s. 23.

žáků, především jeho komentář k vlastnímu překladu Nového zákona. Dalším nezanedbatelným momentem bylo jeho vlastenectví, podložené bezúhonným osobním životem, a víra, která naplňovala Sušilovu každodenní praxi.⁵⁷⁵

Pro větší přehlednost můžeme závěrem shrnout Sušilův vliv na bohoslovce do dvou hlavních oblastí: vědecké a národní. Jedná-li se o tu první, tak Sušil jistě plně uskutečňoval požadavky svého učitelského úřadu, avšak k naší velké lítosti nenašel se mezi jeho žáky nikdo, kdo by se mohl stát jeho pokračovatelem v oblasti biblické vědy. Tuto skutečnost bychom mohli přičíst k ryze praktickému zaměření tehdejšího teologického studia, a pak nepochybně i k poměrům, v nichž žil kněz v polovině 19. století. Tehdejší postavení a poměry ve společnosti odvracely kněze snadno k nejrůznějším praktickým činnostem, a to i ty povahy, kterým nechyběla schopnost, nadání a píle pro vědeckou činnost.⁵⁷⁶ I z tohoto důvodu nabyla druhá stránka Sušilova vlivu převahy, tedy prosazování národního uvědomění mezi bohoslovci brněnského alumnátu. Příkladem dokladujícím tuto Sušilovu neúnavnou činnost je svědectví Jana Ev. Bílého, který ve své autobiografii z roku 1877 píše: „*V theologických studiích měl jsem před očima ponejprv tři úplně vyspělé karaktery, na něž nikdy nezapomenu, a k nimž velikou úctu, a k jednomu z nich nejtěplejší lásku s sebou do hrobu vezmu. Jeden mi představoval vznikající pietismus (mystiku); druhý dubovou, žulovou povahu zarytého Němce, ve třetím 'Církev a Vlast' sestersky vládly ve nádrech' a to byl náš učitel, náš otec, náš miláček František Sušil, kterýž mne v druhém roku zcela upoutal k sobě, k Církvi a Vlasti, takže jsem milerád se oddal do boje, bych pod praporem tím prospěl podle sil svých, a slouže Bohu a Vlasti stal se líbeznou obětí Bohu svému...*“⁵⁷⁷

Mezi jeho posluchači nechyběli jednotlivci obdařeni intelektuálními schopnostmi i vážností způsobu, jakým se připravovali na své budoucí kněžské povinnosti. Pozornost těchto studentů, jako byli například Jan Bílý, Jan Kalivoda, František Pojmon, B. M. Kulda a mnozí další, které později nazýváme Sušilovou družinou, byla obrácena k potřebám národního života. Pro snazší pochopení této naší problematiky lze tuto dobu zjednodušeně vymezit na období trvající do padesátých let, kdy se hlavní úsilí soustřeďovalo na posílení národního vědomí a obnovu národní pospolitosti. Od let padesátých se pak těžiště stále více přesouvalo do oblasti politické. Je proto evidentní, že pro jednoho člověka nebylo jednoduché se v plné míře angažovat

⁵⁷⁵ Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 331-333.

⁵⁷⁶ Pro bližší poznání mnohých dalších všestranných činností tehdejšího kněžstva srov. ZLÁMAL, B. *Příručka českých církevních dějin, Díl VI. Doba probuzenského katolicismu (1848-1918)*, s. 64-78.

⁵⁷⁷ Tamtéž, s. 712.

v obou těchto oblastech, jak v činnosti spekulativní, tak i v oblasti praktické. Podobně, jak doložíme v následující kapitole, se vytvářel jakýsi poměr mezi Sušilem a jeho přáteli a žáky na základě „přirozené dělby práce“. Sušil se však v tomto „pohybu“ stává jednoznačně ideovým vůdcem moravských vlasteneckých kněží a nejvýznamnějším představitelem těchto obrodných snah.

2.3.3 Sušilův vliv

2.3.3.1 Sušilova družina

K nejvýznamnějším osobnostem náboženského a vlasteneckého dění na Moravě poloviny 19. století patří na prvním místě zcela právem František Sušil.⁵⁷⁸ Během svého dlouholetého působení na brněnském teologickém ústavu, jak již bylo ukázáno v předešlé kapitole, vychoval mnoho žáků, kteří až nekriticky zbožňovali svého učitele.⁵⁷⁹ Sušil byl vskutku výraznou charismatickou osobností, která kolem sebe zakrátko vytvořila pozoruhodnou komunitu literárně i národopisně činných spolupracovníků nehledě na již zmíněný paradox: Ač Sušil nerad vystupoval na veřejnosti a svůj vliv uplatňoval raději v osobním působení na své přátele a žáky, nabyl přesto mohutného vlivu. Působilo zde jednak kouzlo Sušilovy osobnosti, jednak jeho úctyhodné dílo. A tak ne způsobem autoritativního vystupování, ani přílišnou organizační činností, ale především charismatem své osobnosti, projevující se ve všech oblastech jeho života: v poctivé intelektuální práci, vysoké kreativitě, espritu ducha a v pedagogických schopnostech. Ty se projevíly v jeho vstřícnosti k lidem, kteří mu chtěli naslouchat a daly tak vzniknout družině, kterou dnes nazýváme Sušilova.⁵⁸⁰ Sušil tak vytyčoval směry, kterými se jeho spolupracovníci měli ubírat, v krátkosti řečeno „...měl dar ukazovat cestu druhým“, jak o něm vzletně napsal V. Šťastný: „...*on byl tou svící (...), která na svícen postavena svítí všem, kteří v domě jsou. Tak i ta tichá, však rozsáhlá a vydatná činnost Sušilova, jeho vznešený duch, a kněžský, svatý život sám sebou svítil a zářil všem, kdož ho poznali, ale vábil k sobě neodolatelným kouzlem*

⁵⁷⁸ Františku Sušilovi jakožto vlastenci se věnuje např. B. Slavík ve svém článku v *Lidové demokracii*. Srov. SLAVÍK, B. Vlastenectví moravského kněze Frant. Sušila. *Lidová demokracie*. Ze dne 25. 2. 1951.

⁵⁷⁹ Srov. TRAPL, M. *České národní obrození na Moravě v době předbřežnové a v revolučních letech 1848-1849*. Brno: Blok, 1977, s. 72. ISBN neuvedeno.

⁵⁸⁰ ALTMAN, K. František Sušil a český národopis na Moravě. In: *František Sušil (1804-1868), odkaz a inspirace. Sborník příspěvků z konference pořádané městem Rousínov ve spolupráci s Etnologickým ústavem Akademie věd České republiky*, s. 35.

všechny, kdož chtěli v šlépějích mistrových kráčet i a v tom neb onom oboru s ním pracovati na národa roli dědičné.“⁵⁸¹

Prostřednictvím „své družiny“ Sušil ovlivňoval podstatně širší dění na Moravě, a to v její české společnosti. Značný vliv měl i fakt, že k jeho nejbližším spolupracovníkům patřili zvláště vlastenečtí kněží, kterým jejich povolání umožňovalo tím nejlepším způsobem šířit myšlenky a ideje svého mistra ve vlastním prostředí, tedy mezi lidem. Na Sušilovu družinu se ještě po letech vzpomínalo jako na sdružení kněží, „...kteří pochopivše ducha Sušilova, skupili se kol mistra svého a šířením a rozváděním jeho idejí, at' pérem, at' buditelským působením v životě veřejném, valnou měrou přispěli k obrodu lidu našeho v ohledu náboženském, národním i politicko-sociálním“.⁵⁸²

Píšeme-li družina Sušilova nebo „sušilovci“, pak takto označujeme skupinu kněží soustředěnou okolo Františka Sušila, někdejších brněnských seminaristů, jejichž hlavním mottem bylo heslo „Církev a vlast!“.⁵⁸³ Aby této jeho myšlenky mohli dostat co nejlépe, založili podle německého vzoru v říjnu 1848 *Katolickou jednotu* s tiskovým orgánem *Hlas Jednoty katolické pro víru, svobodu a mravní ušlechtilost*. Byl to významný počín, který byl veden sušilovskou ideou spojení vlastenectví a katolického náboženství. Samotný název „družina Sušilova“ tedy není nikterak oficiální, šlo spíše o „neformální kolektiv“, vzdělance, kterým „Sušil nebyl autoritou ve smyslu organizátorském, nýbrž spíše vůdčím duchem.“⁵⁸⁴ Vždyť František Sušil byl velmi plachý člověk, a jak již bylo zmíněno dříve, tak tuto svou charakterovou vlastnost občas zakrýval neurvalým a upjatým chováním. V době prudkého rozvoje katolických aktivit v 50. až 60. letech 19. století na Moravě je možné ho spíše označit objektem než subjektem: „Hraje roli živého mýtu a erbovní spojovací figury, frazerovského 'kněžského krále'“.⁵⁸⁵ A nebylo toho ani třeba, vždyť schopných organizátorů, kazatelů, redaktorů a publicistů bylo v dané době poměrně dost. Skupina kněží, kterou nazýváme pod Sušilovým jménem v užším smyslu, se skládala právě z talentovaných osobností tohoto směru.

V literatuře nelze ani pořádně nalézt přesné určení osob vztahujících se k této družině. První takové pojednání o spisovatelských aktivitách těchto kněží pochází

⁵⁸¹ ŠTASTNÝ, V. František Sušil. *Obzor*, roč. 27, s. 149.

⁵⁸² WURM, I. *Obzor*, roč. 28, r. 1905, s. 212.

⁵⁸³ ŘEPA, M. *Moravané nebo Češi? Vývoj českého národního vědomí na Moravě v 19. století*. Brno: Doplněk, 2001, s. 66. ISBN 80-7239-084-8.

⁵⁸⁴ ALTMAN, K. České spolky na Moravě a lidová kultura (do roku 1918). *Národopisná revue*, r. 2003, roč. 13, č. 3, s. 123.

⁵⁸⁵ PUTNA, C. M. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 222.

z pera Miloslava Hýska, který je však neprávem posuzoval velmi kriticky. Dle něj psali z tendenčních a propagačních důvodů.⁵⁸⁶ V jiném článku sice připustil, že „přes dvacet let znamenala práce družiny vrchol národního života na Moravě“, ale v současnosti – myšleno na počátku 20. století – „nechte nikdo jejich knihy.“⁵⁸⁷ Do rámce moravské literatury tuto skupinu zařadil až v r. 1990 Jan Skutil. Podrobnější výklad lze dohledat v knize *Literární Morava*, kterou vydala v r. 2002 Muzejní a vlastivědná společnost v Brně v rámci tzv. Nové řady *Vlastivědy moravské*.⁵⁸⁸

Kdo tedy náležel k tomuto uskupení? Hned po Sušilovi patřil k hlavním duchovním hybatelům tohoto moravského kněžského hnutí Matěj Procházka (1811 Brtnice – 1889 Brno), osobnost širokého kulturního rozhledu: Vynikal znalostí filozofie, historie, estetiky i přírodních věd.⁵⁸⁹ Byl to člověk veskrze praktický, realizátor velehradských idejí, zakladatel zbožných bratrstev a zakladatel a redaktor časopisu *Hlas Jednoty katolické (pro víru, svobodu a mravní ušlechtilost)*. Roku 1850 společně se Sušilem zakládají *Dědictví sv. Cyrila a Metoděje*, ve kterém vyšly některé jeho historické a cestopisné knihy, včetně prvního Sušilova životopisu v r. 1871.⁵⁹⁰ Pilně také přispíval do moravských i českých časopisů od *Blahověsta* po *Národní listy* a *Světobzor*, zároveň se stal také životopiscem Jana Sarkandra,⁵⁹¹ Stanislava II. Pavlovského,⁵⁹² A. M. Slomška, J. H. Newmana. Zajímal se o společenské vědy, historii, jazykovědu, psal poezii i literární kritiky. Některá svá kázání publikoval r. 1843 v knize *Kázání na neděli růžencovou*. Nelze opomenout zmínku o jeho německém překladu Fesslerových církevních dějin, do nichž vložil vlastní pasáže o českých dějinách.⁵⁹³

Jako brněnský, komárovský a zábrdovický kaplan byl nejbližším Sušilovým spolupracovníkem i přesto, že byl svým charakterem a životním posláním výrazně

⁵⁸⁶ Srov. HÝSEK, M. *Literární Morava v letech 1849-1889*, s. 46-104.

⁵⁸⁷ HÝSEK, M. Jan Soukop. *Časopis Matice moravské*, r. 1910, roč. 34, s. 34.

⁵⁸⁸ Srov. KUBÍČEK, T. (ed.) *Literární Morava. Vlastivěda Moravská – Země a lid*, 28. sv., s. 93-115.

⁵⁸⁹ Těchto svých znalostí mohl využívat zvláště v častých polemikách s protináboženskými směry (zvl. s materialismem a darwinismem) a k zdůvodnění katolických stanovisek. Často vstupoval do polemiky také s Alfonsem Šťastným. Ze stejného hlediska přistupoval i k českým dějinám, přičemž se zvláště zaměřoval na zápas katolicismu s reformací v Čechách a na Moravě od husitství do Bílé hory. Obsáhle jej vypsál v prvním díle knihy o životě tehdy ještě blahoslaveného Jana Sarkandra. Srov. PROCHÁZKA, M. *Život bl. Jana Sarkandra mučeníka*. Brno: Antonín Ritsch, 1861. ISBN neuvedeno.

⁵⁹⁰ Sušilův životopis vyšel již záhy r. 1871. Srov. PROCHÁZKA, M. *František Sušil. Životopisný nástin*. Praha: Nákladem Dědictví sv. Prokopa, 1871. ISBN neuvedeno.

⁵⁹¹ Srov. PROCHÁZKA, M. *Život bl. Jana Sarkandra mučeníka*. Brno: Antonín Ritsch, 1861. ISBN neuvedeno.

⁵⁹² Srov. PROCHÁZKA, M. *Stručný životopis Stanislava II. Pavlovského, knížete biskupa Olomouckého*. Brno: Antonín Nitsche, 1861. ISBN neuvedeno.

⁵⁹³ Srov. FESSLER, J. *Dějiny církve Christovy pro vyšší gymnasia*. Díl I. (přeložil M. Procházka). Praha: I. L. Kober, 1865. ISBN neuvedeno. (Druhý díl vyšel o rok později v témže nakladatelství.)

odlišný od svého přítele. Narozdíl od Sušila byl agilní praktik, který Sušilovy myšlenky vtěloval i v činy: Například v r. 1861 si vymohl dovolení, aby slovanští studenti na německém gymnáziu v Brně se směli učit náboženství česky, a tak pro ně vypracoval i náležité učební texty.⁵⁹⁴ Na tomto gymnáziu působil od r. 1851 a v pozdějších letech zde učil také češtinu, filozofickou propedeutiku a někdy i dějepis. Při bohoslužbách zde zavedl český zpěv, což se neobešlo bez vyšetřování. Přispěl k národnímu uvědomění stovek studentů, kromě jiných na něho později vděčně vzpomínal také T. G. Masaryk, jemuž pomohl citlivým přístupem překonat náboženskou krizi.⁵⁹⁵ Po Sušilově smrti se stal novým starostou *Dědictví*, a dokonce je pohřben společně se Sušilem. „*Na plaketě pro původně jen Mistrův, nyní společný pomník jej zobrazujíc jakožto Mistrovo pravé alter ego – líci na líci.*“⁵⁹⁶

Třetím v dlouhé řadě moravských buditelů „sušilovského druhu“ je bezpochyby Beneš Method Kulda (1820 Ivančice – 1903 Praha). Na kněze byl vysvěcen v roce 1845 a poté se velmi aktivně věnoval osvětové činnosti na různých kaplanských místech (v Židlochovicích, Loděnicích a Hobzí). V Brně působil v letech 1850 – 1859 jako duchovní správce a katecheta v ochranovně pro zanedbanou mládež. Ve funkci jednatele téhož *Dědictví* řídil jeho vydavatelskou činnost, mj. také první čísla kalendáře *Moravan*. Podstatnou měrou také přispěl ke konání čtyř sjezdů *Katolických jednot*, které se uskutečnily v letech 1851 až 1854 a všechny projevy, které na nich zazněly, připravil do tisku. Od Sušila přijal, jako jediný z jeho žáků, romantické dědictví sběratelsko-folkloristické se zaměřením na pohádky a lidové zvyky.⁵⁹⁷ Od Matěje Procházky přijal také velice aktivní a neúnavný životní styl. Krom jiného vydal také brožuru proti „kořalečnímu moru“ a psal aktivně do *Týdeníku a Moravských novin* články

⁵⁹⁴ Srov. ZAMYKAL, L. Ze vzpomínek P. Ig. Wurma na Sušila. *Museum*, r. 1904, roč. XXXVIII., s. 205.

⁵⁹⁵ Od roku 1849 organizoval Procházka v Brně schůze katolických jednot pro tovaryše. Teprve ze 70. let pocházejí stati k problematice proletariátu, které posmrtně vyšly v r. 1898 ve spise *Otázka dělnická*. O socialismus se Procházka začal zajímat jednak vlivem brněnského prostředí a jednak z podnětu Pařížské komuny. Nelze tedy předpokládat, že by jeho *Otázka dělnická* měla nějaký vliv na Masarykovy názory v sociální otázce. Obě knihy mají odlišný ráz. Procházkův spis je shrnutím hospodářsko-sociálních opatření ve prospěch dělnictva, spis Masarykův je polemickým rozбором děl Marxe a Engelse. Procházka nacházel zdroj bídy ve volné soutěži přinesené kapitalismem, který chápal jako produkt neznabožského egoistického liberalismu. Proti revolučním řešením se však stavěl v duchu rodícího se křesťanského socialismu: Zlo je hlavně v lidech, které je kromě pomoci státu třeba překonat především náboženskou a mravní výchovou kapitalistů i dělníků. Srov. KUBÍČEK, T. (ed.) *Literární Morava. Vlastivěda moravská: země a lid*, s. 113; srov. TRAPL, M. *České národní obrození na Moravě v době předbřežnové a v revolučních letech 1848-1849*, s. 73-74.

⁵⁹⁶ PUTNA, C. M. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 223.

⁵⁹⁷ Jako jednu z prvních publikací sestavil *Moravské národní pohádky a pověsti z okolí rožnovského* (první vydání vyšlo již v r. 1854 a později bylo ještě rozšiřováno), druhou publikací je soubor *Svatba v národě českoslovanském* (vyšlo r. 1858). Srov. PUTNA, C. M. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 223.

ve vlasteneckém duchu. O *Dědictví* se nepřestal zajímat ani tehdy, když roku 1859 odešel do Čech, kde zemřel jako vyšehradský kanovník.⁵⁹⁸ Byl také někdy nazýván „alter Sušil“.

Když Kulda odjížděl do Čech, svěřil *Moravana* i četné své jiné aktivity do rukou Ignáta Wurma (1825 Klobouky u Brna – 1911 Olomouc), který pocházel z významné rodiny v Kloboukách. Wurm nahradil Kuldu dokonale: Stal se duchovním v ochranově, jednatelem *Dědictví* i redaktorem *Moravana*. Ač měl dále k literatuře, o to více proslul jako energický organizátor, praktický politik. Spolu s knížetem Salmem a hrabětem Belcredim organizoval na Moravě konzervativní stranu; s biskupem Strossmayerem spolupracoval na akcích pro zlepšení pozice Slovanů v celorakouském měřítku.⁵⁹⁹ Roku 1866 přešel do Olomouce jako dómský vikář a své síly pak věnoval tamnímu vlasteneckému hnutí jako jakýsi „styčný důstojník“ mezi vlasteneckými horliteli a arcibiskupem Fürstenbergem.⁶⁰⁰

Wurm patřil k posledním „údům“ družiny Sušilovy, neboť všichni ostatní její příslušníci byli již na věčnosti, proto si dovolíme na tomto místě uvést jednu jeho osobní vzpomínku na setkání se Sušilem: Když se hrabě Tarouca přestěhoval do Brna, měl v té době Sušil nemocný zrak. Lékaři mu přísně zakázali číst, proto mu hrabě smluvil podle určitého rozvrhu, aby „jeden po druhém k němu docházeli, by ho tak bavili nebo jemu předčítali. I mladý Wurm byl hrabětem vybidnut. Svolil. S tlukoucím srdcem se dostavil v hodinu vykázanou. Sušil podal mu časopis *‘Musejník’*, Wurm rozevře knihu a vidí, že je česká – on pak čísti česky nahlas nedovedl. Hanbou se div nepropadl, když se k tomu přiznával. Sušil mlčky vzal knihu, na hosta svého s neskonale lítostivou výčitkou pohlednuv. Z oka skanula mu slza, když mu předkládal knihu německou jednající o Palestrinovi. Ten jediný okamžik způsobil úplnou změnu nitra Wurmova. Prolétlo mu hlavou: *Jistě si myslí: ‘Máš býti za tři léta knězem, a to knězem lidu českého, jeho učitelem a vychovatelem, neumíš však ani česky čísti.’*“⁶⁰¹ A svoji vzpomínku na toto setkání končí tím, že sotva se dočkal konce návštěvy, rovnou spěchal

⁵⁹⁸ Srov. HALOUZKA, J. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy*. Praha: Knihkupectví B. Stýbla, 1895. ISBN neuvedeno; také srov. KŘIVSKÝ, P. *Beneš Metod Kulda (1820 – 1903). Literární pozůstalost*. Praha: Literární archiv Památníku národního písemnictví, 1974. ISBN neuvedeno; a též srov. *Museum*, r. 1903, č. IV., kde je krátce popsán jeho život a činnost.

⁵⁹⁹ Srov. PUTNA, C. M. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 223.

⁶⁰⁰ Srov. HALOUZKA, J. *Pohledy do života církevního a vlasteneckého na Moravě. Díl II.*, s. 127. ISBN neuvedeno; také srov. WURMOVÁ, M. Rodina Wurmova. In: *Klobouky u Brna. Město, dějiny, krajina a lidé*. Brno: Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově a Muzejní a vlastivědná společnost v Brně pro Město Klobouky u Brna, s. 238-241. ISBN neuvedeno.

⁶⁰¹ ZAMYKAL, L. Ze vzpomínek P. Ig. Wurma na Sušila. *Museum*, r. 1904, roč. XXXVIII., s. 206.

do knihkupectví, kde si koupil Hankovu mluvnici s pevným předsezvetím dohonit, co zanedbal.

K nejužší sušilovské skupině neoddělitelně náleželi ještě jiní dva, s Matějem nikterak nepřibuzní Procházkové: Jakub Procházka (1818 – 1873), hagiograf a překladatel hagiografií, a Tomáš Procházka (1803 – 1858), Sušilův spolukaplan z Olbramovic a počestitel ivančického kraje, o němž byla řeč již dříve. K nim pařil i želetavský děkan František Poimon (1817 Polná – 1902 Polná), autor církevně-historického spisu a monografie svého rodného města Polné,⁶⁰² který byl v letech 1850 – 1859 redaktorem *Hlasu* a rovněž lidového *Kalendáře pro čas i věčnost*. Řadí se také mezi zasloužilé moravské buditele. Vydal četné spisy s náboženským obsahem, příležitostná kázání, modlitební knihy, různé povídky a překládal mj. i Alberta Stolze.⁶⁰³ Stejně jako Poimon, ale v bolzanovském duchu psal své výchovné „rozmluvy strýčka Pravdomila“ do *Moravana*, *Koledy* i *Blahověsta* František Dědek (1821 – 1874), farář v Krucemburku a Polné, další člen Sušilovy družiny a asi i ten nejpokrokovější. Jeho smýšlení pravděpodobně nejvýrazněji ovlivnil Karel Havlíček Borovský, s nímž se přátelil od roku 1849. Zemřel jako biskupský vikář v Polné.⁶⁰⁴

Jestliže Poimonovy a Dědkovy aktivity směřovaly směrem „dovnitř a dolů“, tedy k nejprostším vrstvám moravského lidu, pak František Xaver Škorpík (1813 Malá Zhoř – 1890 Kučerov) měl ambice prosazovat katolická stanoviska ve vzdělané české společnosti: Psal stylisticky pozoruhodné mravoučné povídky. Roku 1846 publikoval úvahu *Mluvnictví a zjevení*,⁶⁰⁵ pro *Dědictví* napsal *Missie tichomořské*.⁶⁰⁶ Nabyt také neblahé proslulosti v polemikách s Klácelem, zvláště s jeho lingvosofickými *Počátky vědeckými mluvnictví českého*, a s Havlíčkovými *Epištolami kutnohorskými*.⁶⁰⁷ Většinu svého života Škorpík prožil jako venkovský farář.

Různé polemiky, spíše protiněmeckého a protižidovského směru, psal do *Hlasu* i telčský děkan, pozdější zemský školní inspektor Josef Těšík (1814 – 1880). V době Sušilova starostování přispíval i do *Moravanu*. Jeho prostřednictvím se hlásila Sušilova

⁶⁰² Srov. POIMON, F. *Polná. Popis dějepisný, místopisný a statistický*. Polná: Romance (přetisk vydání z r. 1897), 1991 (na obálce uvedeno Pojmon).

⁶⁰³ Srov. ZAMYKAL, L. Ze vzpomínek P. Ig. Wurma na Sušila. *Museum*, r. 1904, roč. XXXVIII., s. 206.

⁶⁰⁴ Srov. HALOUZKA, J. *František Dědek, kněz družiny Sušilovy*. Praha: vlastním nákladem, 1899; pak také srov. *Lexikon české literatury. Díl 2., svazek II*. FORST, V. (ed.). Praha: Accademia, 1985, s. 517. ISBN 80-200-0469-6.

⁶⁰⁵ Srov. ŠKORPÍK, F. X. *Mluvnictví a zjevení*. Brno: Tisk wdowy Rudolfa Rohrera, 1846. ISBN neuvedeno.

⁶⁰⁶ Srov. ŠKORPÍK, F. X. *Missie tichomořské*. Brno: Nákladem Dědictví SS. Cyrilla a Methodia, 1854. ISBN neuvedeno.

⁶⁰⁷ Srov. PUTNA, C. M. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 224.

družina i k nábožensko-politicko-náboženskému směru, který v Německu zastával vlivný romantický novinář Joseph Görres (1776 – 1848).⁶⁰⁸ Právě v tomto v politickém a ke středověku obráceném katolicismu reprezentovaném Schlegelem a Görresem získávala církev mocného intelektuálního spojence.⁶⁰⁹

Ve volnějším vztahu k Sušilově škole byl Karel Šmídek (1818 – 1878), který během svých studií prošel pod silným vlivem Klácelovy filozofie. To se zvláště projevilo v diskuzi o lingvosofii, k níž se již s jistou kritičností připojil v r. 1847 spisem *Věda, národnost, církev*.⁶¹⁰ Jedná se o jeden z mnoha pokusů té doby o nalezení souladu mezi třemi v titulu jmenovanými fenomény. Zde také vzniká jeho celoživotní zájem o teorii umění. Zároveň již jako gymnazista poslouchal Ohéralovy výklady o sociálních a filozofických otázkách.⁶¹¹ Tyto vlivy jsou patrné i v širším horizontu Šmídkových úvah o průmyslové revoluci, o dělnické otázce, kterými přispíval zvláště do *Květů* a *Časopisu Českého muzea*. V *Moravských novinách* vycházel jeho seriál *Úloha a rozvin rodinného života ve společnosti* (v listopadu a v prosinci r. 1849). Šmídek se zde dovolává vzoru Klácelových *Listů přítele k přítelkyni o původu socialismu a komunismu* (1849). Dále pak napsal celou řadu literárně-historických studií a příspěvků k výkladu národního obrození na Moravě.⁶¹² Svou značnou pokrokovostí se také

⁶⁰⁸ Joseph Görres bývá řazen mezi heidelberské romantiky, zvláště pro spis *Die deutschen Volksbücher* (Německá knížka lidového čtení; vyšla r. 1807), který znovuobjevuje půvab tohoto starobylého žánru. Mj. se zabýval i kulturou a mýty starověkého Východu (kniha *Die Mythengeschichte der asiatischen Welt*, přel. *Dějiny asijských mýtů*, které vyšly r. 1810) a jako i Friedricha Schlegela (1772 – 1829) ho přivedla francouzská okupace ke chvále křesťanského středověku, u Görrese s důležitým přívlastkem německého. Náboženské, politické a kulturní zájmy se u něj prolínaly, ale nikdy úplně nesplynuly. Po své konverzi ke katolické víře r. 1820 se dal plně do církevních služeb i se svými znalostmi středověké kultury (čtyřsvazkové dílo *Die christliche Mystik*, v l. 1836-1842). V Mnichově, kde trávil své katolické čtvrtstoletí, jej navštěvoval kromě jiných i Josef Těšík a později ústy Karla Dostála Lutinova i Katolická moderna. Srov. PUTNA, C. M. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 115-116; dále pak ještě k hlubšímu seznámení doporučujeme zvláště: HEINRICH, J. B. *Joseph Görres (1776-1848). Lze smířit politiku s vírou?* Olomouc: Studijní texty Centra Aletti, 2010. ISBN 978-80-7412-060-2.

⁶⁰⁹ Putna k tomu dodává: „Pozdní Schlegel a Görres hrají v Německu podobnou úlohu, jako Joseph de Maistre ve Francii: Romantika v nich splývá s církevní i politickou restaurací a přinejmenším jedna její větev se v ní zcela rozpouští. Schlegelův a Görresův obrat ke kulturněpolitickému ideálu středověku a skrze středověk i ke katolicismu je jedním možným prodloužením linie, kterou Novalis /Friedrich von Hardenberg, 1772-1801/ 'Křesťanstvím neboli Evropou' započal. Rozdíl mezi jeho snem a jejich realizací je přítom nasnadě: On pokládal křesťanský středověk za inspiraci k cestě k budoucí společnosti a budoucí církvi, oni za ideál, k němuž je nutno se vrátit, jenž nutno RESTAUROVAT. On toužil po církvi staré i nové zároveň, oni se vrátili k církvi, od níž žádali právě to, aby byla stará.“ PUTNA, C. M. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 116.

⁶¹⁰ Srov. ŠMÍDEK, K. *Věda, národnost, církev*. Praha: Tiskem knížecí arcibiskupské knihtiskárny w Seminári, 1847. ISBN neuvedeno.

⁶¹¹ Sociálně hospodářské činnosti Sušilově a především v době pozdější i jeho družiny se budeme věnovat později.

⁶¹² Do teprve rodící se literární historie Moravy přispěl studii o raných moravských buditelích J. H. A. Gallašovi a V. P. Ziakovi, do oboru literární kritiky pak především rozbořením Sušilových *Básní*

vymyká konzervativnímu duchu, jímž byli většinou poznamenáni Sušilovi mladí stoupenci a kněží – následovatelé. Jako jediný z nich tak překonává úzce utilitární národně a nábožensky výchovné pojetí umění, především také tím, že se na divadelním materiálu zamýšlí nad vztahem ideje a smyslem přístupné formy. Nejsoustavnější a nejcennější Šmídkovou prací je shakespearovská studie otištěná v *Časopisu Matice moravské* r. 1876, v níž zkoumá princip tragédie, a konfrontuje jej s aktuálními filozofickými proudy, tedy se Schopenhauerem a zvláště jeho pesimismem. Jako učitel působil na různých místech: v Jihlavě, Znojmě, až se v r. 1857 stal profesorem na brněnském gymnáziu.

V Sušilovi pak Šmídek vidí ideál básníka, který v jedno spojuje ideu náboženskou i národní, a zároveň je i člověkem své doby, tedy tím, kdo mluví jejím jazykem a reflektuje její problémy. V posledním bodě se však Šmídek zmýlil: Ty hodnoty, které u Sušila chválil, tedy obrovské lexikální bohatství jeho neologismů, se pro pozdější čtenáře staly překážkou a současně i dokladem Sušilovy anachroničnosti. „*Samotný ideál současného básníka, jakého by katolíci v zájmu národní literatury i svém potřebovali, však Šmídek vytkl zcela přesně – a není jeho vinou, že takového básníka nebylo.*“ Putna ve své knize k tomu navíc dodává: „*Šmídkovy práce na poli literární teorie, historie a kritiky zůstaly torzem. Pod vlivem druhého ze svých učitelů, Sušila (či spíše Matěje Procházky?) obětoval své 'neužitečné' zájmy ve prospěch 'drobné práce' - psaní časových textů pro Hlas, který od roku 1859 spoluredigoval. I to, co stihl 'soukromě' napsat, jej však staví na místo prvního moravského literárního kritika, osamocené předchůdce 'moravské kritiky', zhodnocené až v našem století M. Hýskem a E. Masákem.*“⁶¹³

Nezištným mecenášem náboženského a kulturního ruchu na Moravě se stal hrabě Bedřich Sylva-Tarouca (1816 –1881), rovněž absolvent brněnského alumnátu. Tiché úctě se těšil především pro svou práci na prvním výboru *Dědictví*. V letech 1854 – 1859 stál v čele *Katolické jednoty* a jeho byt na Zelném trhu se stal střediskem českého národního života v Brně. Tento muž, který se nikdy pořádně nenaučil česky, jediný příslušník moravské zemské šlechty, který se připojil k národně obrozeneckému hnutí, všechny aktivity sušilovského okruhu hostil ve svém soukromém bytě, a také z vlastních prostředků financoval. Kromě toho se věnoval sběratelství, nákupu knih,

v *Časopisu Českého muzea* roku 1847. Srov. PUTNA, C. M. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 224.

⁶¹³ Tamtéž, s. 225.

kteře postupně daroval Frantiřkovu muzeu, přestože generálním dědicem učinil Matici moravskou. Jeho rozsáhlé sbírky později připadly dneřnímu Moravskému zemskému muzeu. Za zmínku také stojí záznamy vedené v rodinném archivu Sylva-Tarouců, kde lze dohledat doklady o jeho mimořádné obětavosti a statečnosti při epidemiích cholery v letech 1859 – 1863 a 1866.⁶¹⁴

K prvnímu výboru *Dědictví* hned při jeho založení patřil kromě dalších i Jan Evangelista Bílý (1819 –1888), tehdy kaplan v Židlochovicích a později farář v Dolních Loučkách. Inicioval vznik *Dědictví*, pro které napsal obsáhlý *Dějepis svatě katolické Církvě*. Posmrtně vyšla také i jeho autobiografie.⁶¹⁵

Kromě Bílého je třeba vzpomenout i na Jana Fáborského (1818 –1891), který se staral především o výtvarnou stránku: Pro *Dědictví* připravil tři mapy.⁶¹⁶ Nelze opomenout také Jana Halouzku (1856 –1918), dvorního biografa suřilovské družiny, autora životopisů Kuldy, Soukopa, Dědka, a Frantiřka Klinkáče (1831 –1899) a četné další kněze i laiky.⁶¹⁷ Větřina z nich publikovala i v *Hlasu*, jehož redakci po M. Procházkovu převzali postupně J. Těřík, F. Poimon a K. Šmídek.⁶¹⁸

Jestliže mělo *Dědictví* něco znamenat a splnit svůj úkol, bylo třeba, aby se k němu přidalo co nejvíce členů. Moravské kněžstvo ho intenzivně uvádělo ve známost lidem, agitovalo i v *Katolických jednotách* a na jejich sjezdech. Kromě duchovních si velkou zásluhu o rozříření *Dědictví* získal laický apořtol dobrého tisku – Šebestián Kubínek (1799 –1882), rodák z Blařovic u Tvarožné na Brněnsku.⁶¹⁹ Tento prostý sedlák zažil ve zralém věku náboženský obrat, prodal svůj statek a zasvětil svůj život distribuci a propagaci knih jak moravského *Dědictví*, tak i v Čechách vycházejícího svatojánského *Dědictví*. Kromě otce zakladatele – Suřila, můžeme Kubínka právem řadit k nejpoblárnějším postavám suřilovské Moravy.

⁶¹⁴ Srov. HALOUZKA, J. *Kněz mecenáš Bedřich hrabě Sylva Tarouca*. Reřov na Moravě: vlastním nákladem, 1896. ISBN nevedeno; dále pak: srov. JANČÍK, J. *Katolické jednoty na Moravě. Hlídku*, r. 1932, č. 49, s. 325; také srov. KÚHNDEL, J. *Moravský buditel Bedřich Silva-Tarouca*. In: *Vlastivědný věřník moravský*, č. 19, r. 1867, s. 221-226. ISBN nevedeno.

⁶¹⁵ Srov. MASÁK, E. *Dějiny Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně. 1850-1930*. Brno: Dědictví sv. Cyrila a Metoděje, 1932, s. 31, 39, 132; a pak srov. FIC, K. *Tiřnovsko. Vlastivěda kraje od Pernštejna k Veverři*. Tiřnov: Bethania, 1999, s. 183. ISBN 80-238-4289-7.

⁶¹⁶ Srov. MASÁK, E. *Dějiny Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně. 1850-1930*, s. 140.

⁶¹⁷ Na tomto místě jmenujme alespoň některé: Pavel Křížkovský, Juraj Šlota a Vilém Ambrož, z mladřích pak Vladimír Šťastný, Václav Kosmák a Jan Nepomuk Soukop, kteří vedle celě řady dalších byli ve svém národním snažení ovlivněni cyrilometodějskou myřlenkou a snařili se budovat řivot na křesťanském základě. Přičemž jejich vlastní literární dílo, básnické i prozaické, převařující ve své tendenci didakticko-apologetické, nacházelo ve své době veskrze kladný ohlas po celě Moravě.

⁶¹⁸ Srov. JANČÍK, J. *Katolické jednoty na Moravě. Hlídku*, r. 1932, č. 49, s. 354.

⁶¹⁹ KUBÍNEK, Š. *Děje Kubínka. Hlas*, č. 26-27, s. 48 a 81.

Hodnotit působení a dosah Sušilovy družiny a jejich programu není vůbec jednoduché. Pokusila se o to již celá řada autorů, kteří se liší jak svým ideovým směřováním, tak i výsledkem učiněných závěrů.⁶²⁰ Bohužel rozsah této práce nám neumožňuje provést důkladnější zhodnocení Sušilovy družiny, o jejíž šíři a často i hloubce „záběru“ nelze pochybovat. Zvláště odkazujeme na Bohumila Zlámala, který ve své *Příručce českých církevních dějin*⁶²¹ nabízí poměrně široký úhel pohledu na problematiku této Družiny. To nejpodstatnější píše v úvodu své kapitoly *Program Sušilovců*: „Ani Sušil, ani jeho následovníci nevymezili věčně svůj program, obsažený ve známém heslu 'Církev a vlast'. Nelze říci, že to byl jejich intelektuální nedostatek, jako by svůj program nebyli domysleli. Sušilův program byl princip, byl zásada, živá poučka, jejíž obsah měl vytvářet život sám. Jasná ve svém základu a cíli, nechtěla omezovat předem vymezeným rozsahem. Proto se sušilovský program vyvíjel a rozšiřoval všemi nutnými otázkami devatenáctého a dvacátého století, jež se programové zásady dotýkaly.⁶²² Jak již u mnohých zde uvedených členů Sušilovy družiny vysvítá, tak kromě církevně-politických otázek, to byly potřeby organizační, vydavatelské, literárněvědné, vědecké, umělecké, pastorační, liturgické, národopisné, misijní, exerciční, školské a jiné, které zaměstnávaly po několik desetiletí Sušila a jeho věrný okruh přátel a bývalých žáků z alumnátu. V následujících podkapitolách se budeme věnovat právě těm oblastem, v nichž lze nejmarkantněji sledovat Sušilův vliv a jeho aktivní působení.

⁶²⁰ Vedle „klasických“ Sušilových životopisců počínaje M. Procházkou, P. Vychodilem a T. Vodičkou jmenujme alespoň některé, kteří se věnovali právě této problematice: ŘEPA, M. *Moravané nebo Češi? Vývoj českého národního vědomí na Moravě v 19. století*, s. 66; ALTMAN, K. *České spolky na Moravě a lidová kultura (do roku 1918)*. *Národopisná revue*, r. 2003, roč. 13, č. 3, s. 123; srov. HÝSEK, M. *Literární Morava v letech 1849-1889*, s. 46-104; HÝSEK, M. Jan Soukop. *Časopis Matice moravské*, r. 1910, roč. 34, s. 34; TRAPL, M. *České národní obrození na Moravě v době předbřeznové a v revolučních letech 1848-1849*, s. 70-75; srov. PUTNA, C. M. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 222-226; srov. KUBÍČEK, T. (ed.) *Literární Morava. Vlastivěda Moravská – Země a lid*, s. 93-115; srov. HANUŠ, J. *Moravský Bůh a jeho přívrženci na Moravě v 19. století*. In: HOJDA, Z.; PRAHL, R. (eds.). *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*. Praha: KLP, 2003, s. 161 – 168; srov. ZOBACOVÁ, A. *Sušilova družina a její korespondence v archívním fondu benediktini Rajhrad*. In: *František Sušil (1804-1868), odkaz a inspirace. Sborník příspěvků z konference pořádané městem Rousínov ve spolupráci s Etnologickým ústavem Akademie věd České republiky*, s. 39-50; FASORA, L.; HANUŠ, J.; MALÍŘ, J. *Člověk na Moravě 19. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, 2008, s. 400-403. ISBN 978-80-7325-147-5; srov. ZLÁMAL, B. *Příručka českých církevních dějin – Doba probuzeného katolicismu (1848-1918), díl VI.*, s. 56-63; a jistě i mnozí další.

⁶²¹ Srov. ZLÁMAL, B. *Příručka českých církevních dějin – Doba probuzeného katolicismu (1848-1918), díl VI.*, s. 56-63.

⁶²² Tamtéž, s. 56.

2.3.3.2 Spolková a osvětová činnost na Moravě

Touha po sdružování v nejrůznějších občanských spolcích, která zachvátila evropský svět, u nás vyvrcholila v revolučním roce 1848.⁶²³ Přestože revoluce bořila trůny a často se obracela i proti samotné církvi, v níž spatřovala nástroj státu na potlačení lidu, přinesla s sebou i dobrý účinek. Katolíci, tak jako i mnozí další, konečně využili možnosti svobodně se shromažďovat. Šlo jim hlavně o obranu církve samotné a o ochranu náboženské a církevní svobody. Děje se tak hned na mnoha místech v Evropě: ve Francii, v Irsku, v Anglii a také v Německu. Právě v Německu v březnových dnech r. 1848 se v Mohuči shromáždili zástupci z řad katolíků, aby dali podnět k založení takového spolku. Byly vypracovány provizorní stanovy, a na druhé schůzi byl již ustanoven spolek, který za všeobecného souhlasu dostal název „Piusverein“.⁶²⁴ Úkol katolických jednot vylíčil V. E. Ketteler na sjezdu v Münsteru: *„Po mém zdání jest nám sjednocení obzvláště zapotřebí, aby se utvořilo smýšlení katolické, aby se vyvinula vůle katolického lidu i dostala se na váhu v záležitostech občanských. Že toho nebylo posavad, uškodilo nám velice. Takou měrou stalo se, že jsme se dočkali, kterak se parlament ve Frankfurtě rozhorlil příčinou jediného slova o čachrářství Židův – a na druhé plesala většina, když se sypaly útržky na Církev katolickou. Proti tomu se musí utvořiti vůle katolická v lidu: katolické jednoty jsou prostředkem k tomuto konci. Kolik jest v německé zemi katolíků – všichni, ježto chtějí býti katolíky, my všichni musíme se sjednotiti.“*⁶²⁵ Zanedlouho se rozšířil po celém Německu a všude burcoval katolíky k obraně. Spojením odboček vznikl „Katholischer Verein Deutschlands“.⁶²⁶

Poněkud rozdílná byla situace v Rakousku, kde s radostí následovali příklad německých katolíků, a ve Vídni založili podle jejich příkladu katolickou jednotu. Této

⁶²³ „Církev znala spolkové sdružování a přála jeho projevu zvláště v četných bratrstvech, jež v barokní době již hodně prolínala církevní život ve městech, ba i na venkově. Za Josefa II. padlo ovšem téměř všechno, co podporovalo družný náboženský život. Proto pád josefinství a obnovení shromažďovací neboli spolkové svobody po r. 1848 přivítala i církev jako nadějný příslib náboženské obrody.“ Tamtéž, s. 280.

⁶²⁴ Srov. BRŮCK, H. *Geschichte der katholische Kirche in Deutschland im XIX. Jahrhundert, Teil III.*, Mainz, 1901, s. 511-536. ISBN neuvedeno.

⁶²⁵ JANČÍK, J. Katolické jednoty na Moravě. Obrodné hnutí katolíků v Německu. *Hlídky*, r. 1932, roč. XLIX., č. 7, s. 218-219.

⁶²⁶ K utužení jednoty mezi jednotlivými spolky a pak také k stanovení programu bylo každoročně pořádáno generální shromáždění spolků. První se konalo v Mohuči ve dnech 3. až 6. října 1848. Kromě vyjasnění poměru spolků k církevní vrchnosti – nechtějí a nebudou se vměšovat do řízení církve a jednotlivých pravomocí biskupů a církevních úřadů. V zahajovací řeči kanovník Lennig kromě jiného prohlásil: *„Nebojujeme proti trůnům, ale proti panství falešného práva státního vůči církvi, bojujeme proti absolutismu, jehož je zneužíváno proti náboženství.“* JANČÍK, J. Katolické jednoty na Moravě. Obrodné hnutí katolíků v Německu. *Hlídky*, s. 218.

jednotě však nepřál arcibiskup Vincenc Eduard Milde⁶²⁷ a ke schválení požadoval omezení její činnosti pouze na dobročinnost. Ani tehdejší ministerstvo jí nepřálo a kladlo rozpínajícím se tendencím spolku překážky, až si vynutilo její zcela nepolitickou činnost.⁶²⁸

Rok 1848 tak přináší mnohé novoty, reformy, zlepšení a jisté uvolnění pout. Přesto však lidové vrstvy ve své většině zůstaly netečné a chladné,⁶²⁹ „...jako by si na otroctví již zvykly, nebyl také o konstituci a jiných nově nabytých právech svých informován. Úředníci byli příliš pohodlní a příliš byrokratičtí, aby lid o tom uvědomili. A když byli na konstituci dotazováni, odpovídali špatně, poučovali vyhýbavě a falešně...“⁶³⁰ Stejně tak již delší čas bylo třeba, aby na Moravě vycházel nějaký řádný, vlasteneckým duchem prodchnutý časopis. Došlo k tomu v Brně až počátkem roku 1848, kdy se Jan Ohéral, dosavadní redaktor německého, ale se slovanstvím sympatizujícího časopisu *Moravia*, odhodlal za podpory hraběte Bedřicha Sylva-Tarouccy vydávat český časopis *Týdeník*, jenž byl listem poučným a zároveň i zábavným. Byť byl redaktorem Ohéral, ve skutečnosti jej řídil Matouš Klácel.⁶³¹ Kromě Klácela přispívali svými články i Kulda, Škorpík a mnozí další.⁶³² Názorová různost autorů byla více než evidentní, a tak vedle článků s katolickým duchem byly

⁶²⁷ Vincenc Eduard Milde (1777 Brno – 1853 Vídeň, Rakousko) nejprve působil ve Vídni na filozofické fakultě, kde mj. napsal i známou učebnici obecné pedagogiky. Po biskupském svěcení, které přijal 13. července 1823 se stal 10. litoměřickým biskupem. Jeho hlavní starostí byl kněžský seminář a správa diecéze. Po devíti letech blahodárného působení byl r. 1832 povolán na uprázdněný arcibiskupský stolec ve Vídni. Zemřel 14. 3. 1853 a podle poslední vůle bylo jeho srdce uloženo v litoměřické katedrále. Srov. LOIDL, F. Milde Vincenz Eduard. In: *Österreichisches Bibliographisches Lexikon 1815-1950*. Band 6. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1975, s. 293-294. ISBN 3-7001-0128-7.

⁶²⁸ KRYŠTŮFEK, F. X. *Dějiny církve katolické ve státech Rakousko-Uherských*. Díl II. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1898, s. 86. ISBN neuvedeno.

⁶²⁹ Příkladem může být i jeden stěžující si dopisovatel z Blučiny, který píše, že lid nechce porozumět užítku, který plyne ze čtení knih a časopisů: „*My jsme jásali na objevením se 'Moravských novin', náš lid ale nad tím dřímá, my jsme se snažili, aby alespoň obec jeden exemplář odebrala, někdo pak v den nedělní místo obyčejného pítí a jiných ničemností celému shromáždění noviny předčítal, ale jaká odpověď: 'My můžeme bez novin býti, jako naši otcové.'*“ MICHÁLEK, A. *Účast moravského kněžstva na národním probuzení tiskem v letech 1848-1850*. Olomouc: Lidové závody tiskařské a nakladatelské, 1937, s. 5. ISBN neuvedeno.

⁶³⁰ MUSIL, F. Sušilovská retrospektiva. In: *Brněnští bohoslovci po stopách Sušilových*. Brno: Museum, 1936, s. 3-4. ISBN neuvedeno.

⁶³¹ Skutečnost, že *Týdeník* fakticky řídil Klácel, potvrzuje i Jan Kabelík. Srov. KABELÍK, J. Fr. Mat. Klácel. *Knihovnička Času*, r. 1908, č. 47, s. 14.

⁶³² Jeden dopisovatel ohnivě vybízí: „*Bratři! Dokažme to jí i sobě, že nepadlo u nás símě v půdu neúrodnou, dokažme, že matku svou nejen slovem, ale i skutkem milovati dovedeme. Láska a svornost buďtež heslem a 'Týdeník' středem našim. Dospějme jím, zmužnime jím, milujme, čiňme jím a pro něj!*“ Pak se ohlašuje, že je přihlášených již 450 odběratelů. Z Opavy podává vlastenec zprávu, že *'Týdeník'* visí sám v kasinu mezi 55 německými a 2 francouzskými časopisy neobjednán, ale pouze trpěn. A ptá se: „*Zda však budeš pilně čítán? Z počátku pochybuji. Některým se bude zdáti tvá řeč nesrozumitelná, jenom skromný počet vlastnilů s potěšením tě uvítá jako jarní kvítka na duchovní půdě sestry Moravy. Ale co není, časem bude.*“ *Týdeník*, ze dne 17. 2. 1848, č. 7, s. 54.

uveřejňovány i vysloveně nepřátelské. Stejná radost, s jakou přijímají vlastenci *Týdenník* na Moravě, panuje i z nového pražského *Blahověstu*: „Bylo to ve schůzi *Jednoty katolické, kde upozornil redaktor 'Hlasu', že 'Blahověst' opět vychází jako hlas katolické jednoty v Praze, redigovaný od dvou slovatných spisovatelů Štulce a Havránka. Oznámení toto jednotu brněnskou radostně překvapilo.*“⁶³³ Kromě již uvedeného *Týdenníku* a *Hlasu* vycházejí v Brně zanedlouho i další časopisy, z nichž uvedme jen namátkou: „*Moravská Orlice, Moravské noviny, Obecné noviny s Dělníkem, Obzor, Učitelství listy, Anděl Strážný, Škola božského Srdce Páně, Hlídka literární, Besídka, Hudební listy aj. Vesna i Literární listy se v Brně redigují...*“⁶³⁴

Jak reagoval na konstituci Sušil a jeho apoštolská družina? Moravské vlastenecké kněžstvo se radovalo z každého nového českého časopiseckého nebo novinového počínu, který v tehdejších dobách na Moravě vznikal. Sušilovci však nezůstávají nečinní a přikládají aktivně ruku k dílu. Dříve než se budeme věnovat této problematice je třeba pro lepší pochopení upřesnit, že problematika spolková, včetně jakési nově se probouzející politické emancipace českých katolíků, jde ruku v ruce s osvětovou činností, kterou reprezentují především literární jednoty a jejich tisková družstva. Žádná z obou těchto problematik však nemůže být pojímána izolovaně, protože jedna bez druhé by nebyla tím, co její zakladatelé a agitátoři na počátku zamýšleli.

Máme-li si tedy řádně odpovědět na otázku položenou v předcházejícím odstavci, je třeba se vrátit na začátek a pro lepší pochopení této problematiky vstoupit do ne zrovna snadných zákonitostí církevního, společenského a literárního dění na Moravě, které v době Sušilova působení bylo dokonale odlišné od vývoje v rakouské monarchii, ba ještě víc, musíme si uvědomit základní specifikum Moravy, které charakterizuje Putna jako její „*dvojí historický čas, případně slovem dvourychlostnost.*“⁶³⁵ To se týká fenoménu formování katolické literatury a kultury, který souvisí se sekularizací společnosti. „*Tak jako Čechy jsou v sekularizaci, a tudíž i ve vznikání katolické restaurace zpožděny vůči Německu a Francii, je Morava zpožděna vůči Čechám.*“⁶³⁶ Národní obrození bylo na Moravě téměř až do roku 1848 nepatrné, pomineme-li Kampelíkovo zřízení české knihovny v Brně a kroužek vlasteneckých bohoslovců v olomouckém semináři ve 30. letech. Značný podíl na tomto obrození mají

⁶³³ *Hlas*, č. 4., ze dne 26. 1. 1850, s. 16.

⁶³⁴ ŠTASTNÝ, V. O literárním centru na Moravě. *Obzor*, roč. 1886, č. 4, s. 61.

⁶³⁵ PUTNA, C. M. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 206.

⁶³⁶ Tamtéž.

až vlastenci, kteří přesídlili na Moravu z Čech: Filip Neděle, František Cyril Kampelík, Vincenc Pavel Ziak, Alois Vojtěch Šembera, František Matouš Klácel a další. Za dané situace, tedy v počátcích tohoto rozvoje, spolu plodně spolupracovali jak kněží, tak i „civilní“ vzdělanci a na spory týkající se filozoficko-náboženské orientace nebylo ani pomyšlení. Ke společenské změně dochází až v překotném r. 1848 a v letech bezprostředně následujících, kdy moravská česko-jazyčná societa dohání, nebo dokonce i předhání Čechy, a chce se jí dokonce i vyrovnat. Dochází tak k rozštěpení na dvě frakce: liberálně-svobodomyšlnou a katolicko-konzervativní, a to především vlivem novinářů Jana Ohéřala (1810 – 1868) a Jana Helcelety (1813 – 1876).⁶³⁷

Po březnových dnech r. 1848, kdy nastalo politické probuzení a uvědomění českého národa, založili vlastenci z řad laiků i kněží v Brně *Jednotu moravskou*.⁶³⁸ Podle stanov přijatých při shromáždění členů dne 6. června 1848 bylo hlavním účelem tohoto spolku: „1. vzdělávati se v jazyku českém čtením a rozmluvou a napomáháním národnosti slovanské i vzdělanosti vůbec; 2. bdíti nad provedením úplné rovnosti práv obou jazyků vlasteneckých v Moravě.“⁶³⁹ Místnosti *Jednoty* byly v bytě hraběte Bedřicha Sylvy-Taroucy na Zelném trhu č. p. 318, kde byla pro členstvo přístupná bohatá knihovna a další jeho cenné sbírky. 7. června 1848 již *Jednota* vydala důležité svolání *Slovo o sněmu říšském ve Vídni, svolaném na den 26. června 1848*.⁶⁴⁰ V tomto svolání bylo důkladně vysvětleno, co znamenají konstituce, jak je důležité se účastnit voleb, včetně konkrétního doporučení voličům volit „jen takové muže, kteří by zastávali úplnou samostatnost a neodvislost Rakouska, rovnost národů rakouských a pracovali k tomu cíli, by každý národ bez újmy celistvosti mocnářství své zvláštní věci sám si řídil a aby se proto činnost říšského sněmu omezila na zákony, týkající se celého mocnářství.“⁶⁴¹ Dokonce se šlo tak daleko, že *Jednota* nabízela radu pro výběr vhodných kandidátů. Pod toto svolání se kromě jiných duchovních podepsal také

⁶³⁷ Srov. tamtéž.

⁶³⁸ Tomu předcházelo založení *Českomoravskoslezské Jednoty*, aby „pozdvihovali hlasu svého o zachování a zvelebení národnosti naší“. Srov. *Týdenník*, r. 1848, s. 137. *Jednota* vydala česky a německy patero článků napsaných právě v tomto smyslu, za zmínku stojí zvláště memorandum ze dne 18. dubna 1848 stavovskému moravskému sněmu, v němž ho žádá o rovnoprávnost obou jazyků na Moravě. V čele této *Jednoty* stál Dr. Jan Dvořáček, advokát, rodák z Tišnova, který *Jednotě* propůjčil svůj vlastní byt k založení slovanského vzdělávacího a čtenářského spolku našich vídeňských příslušníků. Srov. tamtéž, s. 140.

Rovněž i na Moravě, v Olomouci vzniká v květnu r. 1848 *Spolek Slovanský*. Srov. BARTOCHA, J. *Čeština na bývalé universitě a stavovské akademie v Olomouci*. Olomouc, 1905, s. 28.

⁶³⁹ *Týdenník*, rok 1848, s. 279.

⁶⁴⁰ Tamtéž, s. 192.

⁶⁴¹ KABELÍK, J. Moravská Národní Jednota. *ČMM*, r. 1909, roč. 33, s. 227.

Josef Těšík, Guntíř Kalivoda a František Sušil. Podpis hraběte Sylvy-Taroucy zde chyběl, protože v té době se účastnil slovanského sjezdu v Praze.⁶⁴²

Reakce na toto provolání na sebe nenechala dlouho čekat. Na podnět pobouřených brněnských Němců gardisté prohledali byt hraběte Sylvy-Taroucy. I brněnský biskup hrabě Antonín Schaffgotsch, kterému „...vše české zapáchalo husitstvím, na ponuknutí nejčervenějších liberálů německých rázem dovedl zakročiti proti mužům, jejichž vroucně katolické smýšlení nepodléhalo nejmenší pochybnosti, jen protože byli Češi.“⁶⁴³ Výsledkem bylo, že Těšík byl těžce pokárán a Sušil byl nucen málem složit profesorský úřad. Právě zde nacházíme hlavní příčinu toho, proč byl Sušil od té doby k politickému působení nanejvýš opatrný a až do své smrti zůstal jakoby stranou všeho ryze politického, omezoval se spíše na ideové organizování kněžstva.⁶⁴⁴

Vývoj politických událostí na jaře r. 1848 nepřinesl české Moravě takových úspěchů, jaké mnozí ve svém prvním opojení těmito událostmi očekávali. Svým jednáním, které zasáhlo do politiky, si *Jednota* znemožnila další činnost a tak se i ve zmatcích doby počáteční úsilí *Jednoty Moravské* postupně vytrácelo. Změnu přinesli až *Moravské noviny*, které 19. března 1849 uveřejnily vzletné provolání „*aby vlastenci sestoupili se ve spolek neb raději obnovili ochablou Jednotu Moravskou*“ a dále horovaly ke krajanům těmito slovy: „*Rok 1848 navrátil nám naše svatá, nepomijitelná národní práva. Aby však náš lid ovoce svobody požítvati mohl, zapotřebí jest spojení všech, by se lidu našemu poskytly prostředky ku vzdělávání občanskému a národnímu.*“⁶⁴⁵ Tímto provoláním stará *Jednota* zanikla a vznikla nová *Národní Jednota sv. Cyrilla a Methoda*, která tím, že v názvu měla jména slovanských věrozvěstů, zdůrazňovala svůj především vzdělávací charakter.⁶⁴⁶ Po přihlášení padesáti členů byly na ustavující schůzi, která se konala 17. dubna 1849 za přítomnosti Havlíčka a asi 70 účastníků schváleny stanovy a důrazně vymezeno, po téměř jednohlasném usnesení, že jednota není spolkem politickým.⁶⁴⁷ V čele spolku stál čtyřicetiletý

⁶⁴² Srov. tamtéž, s. 228.

⁶⁴³ Tamtéž.

⁶⁴⁴ Srov. tamtéž.

⁶⁴⁵ *Moravské Noviny*, č. 63, ze dne 19. března 1849.

⁶⁴⁶ Původní první dva články ze stanov nově vzniklé *Jednoty* znějí takto: „*I. Tato Jednota jest spolek, mající za účel vzdělávání lidu moravského, probuzování a upevňování národního vědomí a sebecitu jeho. II. Prostředky k tomu jsou: 1. Vydávání knih, časopisů a uměleckých děl. 2. Zakládání kněhoven a čtenářských spolků; napomáhání zasloužilým učitelům; přičinění se, aby v naší vlasti zakládány byly hospodářské, průmyslnické, zvláště řemeslnické školy, štěpařské školky a přírodovědné sbírky. 3. Porady o potřebách lidu moravského vůbec a o potřebách vyhověti jim.*“ Tamtéž.

⁶⁴⁷ Srov. KABELÍK, J. Moravská Národní Jednota. *ČMM*, r. 1909, roč. 33, s. 235.

výbor, 20 členů z Brna a tentýž počet z venkova, přičemž mezi těmito 40 členy výboru zasedalo 19 kněží.⁶⁴⁸ Do měsíce měla *Jednota* již 245 členů.

Vlastenci, a především kněžstvo tuto *Jednotu* přijali s upřímnou radostí,⁶⁴⁹ což dokládá fakt, že do ní i v hojném počtu vstupovali jako noví členové.⁶⁵⁰ I sám Helcelet doznává v jednom dopise Hanušovi: „*Jednota je tak černá jako noc bez hvězd, a to ne třeba náhodou, nýbrž nutně, poněvadž to nečerné v ní, jakož vůbec na Moravě, jest v takové menšině, že téměř není.*“⁶⁵¹ Podle slov Halouzky v začátcích fungování nedocházelo „...k žádným pozoruhodným disonancím“⁶⁵² a Hýsek upřesňuje, že „...členy byli vesměs mladí lidé, laici i kněží a spojovalo všechny vřelé vlastenecké nadšení a demokratické názory.“⁶⁵³ Bohužel tento „stav“ svorné spolupráce netrval dlouho. Kněží se snažili pojistit, aby se ve vydávaných publikacích, ale i v zakládaných lidových knihovnách nešířily knihy, které by se negativně dotýkaly církevního a kněžského smýšlení a směřování. Vždyť jejich hlavním cílem, vyjma takových liberálů, jako byl například Klácel, bylo „...pěstování národní, jehož korunou je zvedení náboženské, křesťanské“⁶⁵⁴ a na tomto zaměření s jím vlastní stavovskou organizací důrazně trvali. Laici, ač mnozí z nich byli jednoznačně „svobodomyšlní“, se v zájmu dobrých vztahů snažili o všemožné ústupky. K vzájemné nedůvěře na obou stranách zavdali podnět až dvě významnější události. Tou první bylo vydání Klácelových *Bajek Bidpajových*,⁶⁵⁵ ve kterých se nešetřně a hrubě „naváží“ proti kněžím.⁶⁵⁶ K dalšímu

⁶⁴⁸ Ze jmen kněží známějších můžeme uvést tyto: Kalivoda, hr. Tarouca, Bratránek, Rambousek, Kulda, Fáborský, Bílý, Dědek, Kandus a starostou byl zvolen Klácel. Srov. MICHÁLEK, A. *Účast moravského kněžstva na národním probuzení tiskem v letech 1848-1850*. Olomouc: Lidové závody tiskařské a nakladatelské, 1937, s. 16. ISBN neuvedeno.

⁶⁴⁹ Například uveďme jakými slovy ji vítal František Dědek: „*Jednota bude buditelem a křisitelem národnosti moravské.*“ TRAUB, *Dějiny Matice moravské*. ČMM, r. 1910, s. 197.

⁶⁵⁰ S jakým nadšením kněží pro *Jednotu* horovali a zároveň i pracovali, dokládá list P. Fáborského Kuldovi ze dne 14. března 1849, ve kterém mu oznamuje, že listy byly již rozeslány. Bílý psal Slotovi, Šmídkovi, Škorpíkovi, Svobodovi a Hegrovi. Fáborský psal hraběti Pöttingovi, Procházkovi do Pavlovic, Mlýnkovi, Klímovi, Šullovi, Chmelíčkov, Voráčkov, Volfovi, Juránkovi, Dérkovi, Žďárskému, Jurovskému, Průdkovi, Dundálkovi, Šimberovi, hr. Taroucovi. Kulda slíbil, že napíše Procházkovi do Ivančic, Stuchlému, Maršovskému, Dědkovi a Wintrovi. Srov. HALOUZKA, J. *Pohledy do života církevního a vlasteneckého*. *Vlast*, roč. XXIX, s. 718.

⁶⁵¹ Tamtéž, s. 715.

⁶⁵² Tamtéž, s. 713.

⁶⁵³ HÝSEK, M. *Literární Morava 1849-1885*, s. 17.

⁶⁵⁴ *Moravské Noviny*, r. 1849, č. 239.

⁶⁵⁵ Roku 1846 toto dílo jako překlad z němčiny vydal A. V. Šembera. Tento Klácelův počín (je podepsán pod pseudonymem František Třebovský) je snahou o to, aby jeho filozofické názory vešly v širší známost. Druhý díl vychází až r. 1850. V jistých kruzích si získala oblibu. Srov. DOHNAL, P. Úloha augustiniánského kláštera na Starém Brně v kulturním a politickém životě Moravy v 19. století. In: *Sacra aneb Rukověť religionity*, s. 71.

⁶⁵⁶ Klácel, ač sám augustiniánským knězem, zde tepe brahmany (t. j. kněze) a vkládá jim do úst tato slova: „*Běda tobě, potvoro zlá, již jmenují láskou k národu, tys počala zrak lidu obracet od království*

prohloubení došlo poté, co se nástupcem Klácela, po krátkém předsednictví Dr. Josefa Chytila, novým starostou stal Helcelet, který o sobě netajil, že je „nevěrcem“.⁶⁵⁷ Zachází dokonce tak daleko, že nazývá brněnského biskupa Schaffgotsche „tlustým beranem“ a profesora Sušila „zbožný pan sběratel“.⁶⁵⁸

Je zcela pochopitelné, že za přispění těchto událostí vzájemná nedůvěra jen rostla.⁶⁵⁹ Nechtěli, jak vytýkal F. Průdek, vydávat jen samé životopisy svatých, ale nemohli, jak píše Masák „...vzítí si na svědomí svoliti k vydávání spisů nábožensky i mravně závadných, jaké byly právě navrhovány.“⁶⁶⁰ Naproti tomu zase „světská strana“ nelibě nesla, že kněží vždy vystupovali cílevědomě a jednotně a Kabelík dodává, že „...světští členové Jednoty naplnění byli zvolna obavami, by snad kněžstvo, zmocníc se nadvlády v Jednotě, nechtělo v ní působiti jednostranným směrem katolickým“.⁶⁶¹ Toto stále vzrůstající napětí vyvrcholilo na valné hromadě dne 18. dubna 1850, kdy došlo k rozhodnému boji a zároveň i nezvratné roztržce. Obě dvě strany se na tento den horlivě připravovaly a pro své názory i aktivně agitovaly. Výsledkem byla porážka kněžské strany, přičemž její nejradikálnější křídlo z *Jednoty* vystoupilo a přestalo se v ní účastnit další práce. V odhadu početního úbytku členstva se jednotliví autoři různí.⁶⁶² Jednoznačně však dochází k výraznému morálnímu oslabení, vždyť odešlo spolu se Sušilem dvanáct dalších kněží, většinou literárně aktivních a „dali život“ nové katolické knižní matici, jejímž naprosto nezvratným a logickým důsledkem byl definitivní rozchod obou vlasteneckých stran.⁶⁶³

nevidaného k vlasti viditelné“.“ MICHÁLEK, A. *Účast moravského kněžstva na národním probuzení tiskem v letech 1848-1850*, s. 18.

⁶⁵⁷ To je dobře patrné z dopisu zaslanému 17. listopadu 1850 Hanušovi: „Nejsem theista, jehožto bůh zevně svět a světy strká. Nad člověka není pro mne žádného božského ideálu ani možnost“ a na jiném místě píše Hanušovi: „... považuj 'Boha' za prvopočáteční hřích či 'blud', jenžto co černá nit dosavadním dějinstvem se proplítá.“ Až zcela jednoznačně se přiznává ke svému odporu vůči kněžstvu jako takovému: „Vyvinula se mi jakási velmi silná idiosynkrasie proti vši té uniformě jako u mnohých na pavouka neb na obojživelníky. Ostatně uvidíme. Než bez dobrého mělnického nejsem vstavu v takové společnosti 10 minut obstát, aby se mi žaludek i s játrami neobrátil.“ Tamtéž.

⁶⁵⁸ Srov. HALOUZKA, J. Pohledy do života církevního a vlasteneckého. *Vlast*, s. 716.

⁶⁵⁹ Jistě k tomu mohlo přispět i to, co žádal na vydavatelském výboru jeden nepoznamenaný člen, aby *Národní Jednota* vydávala překlady spisů Voltairových, Suetových a George Sandové. Proti tomuto návrhu se samozřejmě ihned postavili kněží, neboť v dopise Klácelovi Bílý píše: „Nám chybí to nejpotřebnější, jak bychom jen myslet mohli na zábavu.“ TRAUB, *Dějiny Matice moravské*. ČMM, r. 1910, s. 197.

⁶⁶⁰ MASÁK, E. *Dějiny Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně. 1850-1930*, s. 30.

⁶⁶¹ KABELÍK, J. *Moravská Národní Jednota*. ČMM, r. 1909, roč. 33, s. 235.

⁶⁶² Srov. tamtéž, s. 325; dále pak srov. MICHÁLEK, A. *Účast moravského kněžstva na národním probuzení tiskem v letech 1848-1850*, s. 20; pak také srov. PUTNA, C. M. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 206-207.

⁶⁶³ Jedná se spolek *Dědictví sv. Cyrilla a Metoděje*, o němž bude pojednáno později.

Tak jako se rozštěpila *Národní Jednota*, štěpí se i názory na to, proč přesně a jakým podílem viny k tomuto rozkolu došlo.⁶⁶⁴ Této problematice se však vzhledem k rozsahu této práce blížeji věnovat nemůžeme. Spíše však můžeme poukázat na skutečnost, že nedošlo k tomu, co by mohlo být konkrétním důsledkem rozchodu obou zúčastněných stran, tedy, aby druhá polovina 19. století na Moravě byla vyplněna nelítostným bojem mezi klerikály a liberály, tak jako se tomu stalo v blízkých Čechách. Toto očekávání se nenaplnilo, ba co víc, došlo k jevu zcela opačnému: „*Morava se po bouřlivém tříletí vrátila zpět do svého vlastního času a teprve po roce 1850 si pomalu a po svém žila své národní obrození, podobné národnímu obrození v Čechách první poloviny století. Ovšem duchovní situace Moravy se vzhledem k její mnohasetleté zdrženlivosti a konzervativnosti (viz neúčast Moravy na husitském hnutí i na stavovském povstání!) přece jen lišila od předbřeznových Čech. V Čechách byli po roce 1848 vytlačeni z centra společenského života kněží – na Moravě naopak liberálové. Moravské zemské a národní vědomí je budováno na katolickém základě...*“⁶⁶⁵ Došlo k něčemu neobvyklému, což označuje Putna jako paradoxní zjištění, když na Moravě v druhé půli 19. století vlastně žádné „katolické literatury“ v užším slova smyslu není. Na Moravě totiž vytvořili katoličtí laici a kněží národní literaturu.⁶⁶⁶

Již před samotným rozkolem v *Národní Jednotě* zakládá otec katolického spolkového života, úzký člen sušilovské družiny a zábrdovický kaplan Matěj Procházka 15. října 1848 *Katolickou jednotu*, která již po čtyřech letech od svého vzniku sdružovala na Moravě přes 100 *Katolických jednot* s více než 10 000 členy a uspořádala čtyři sjezdy⁶⁶⁷ v letech 1851 až 1854 s vysoko zacíleným programem.⁶⁶⁸ *Ústřední*

⁶⁶⁴ Především Miloslav Hýsek v knize *Literární Morava 1849-1885* mluví jednak o nepřiměřených ambicích kněží, a pak i o úloze brněnského biskupa Antona Arnošta Schaffgottsche (v úřadě 1841 – 1870), který své podřízené k opuštění jednoty víceméně donutil. Srov. HÝSEK, M. *Literární Morava 1849-1885*, s. 17-46. Katoličtí literární historikové, a zároveň i Sušilovi životopisci M. Procházka, P. J. Vychodil a T. Vodička, historik *Dědictví cyrilometodějského* E. Masák, naopak zdůrazňují agresivitu antiklerikálů, kteří kněze z *Národní Jednoty* vyštvali, jak co již bylo na předešlých stránkách poukázáno. Srov. PUTNA, C. M. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 207.

⁶⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶⁶ Srov. tamtéž, s. 208.

⁶⁶⁷ Tyto sjezdy výborně dokumentují celkovou činnost *Katolických Jednot* v Brně v Redutě na Zelném trhu. Na těchto sjezdech byly podávány zprávy o činnosti jednotlivých *Jednot* a zároveň i referováno o katolickém stanovisku k různým otázkám nábožensko-kulturním i sociálním. V kalendáři *Moravanu* z r. 1876 o těchto sjezdech čteme: „*Byly to katolické a národní sněmy, které i Brnu, v německé nadutosti tonoucímu, úctu vynutily. zvláště večerního času, když v moři světla jako o nejskvělejších plesu planoucích o otázkách katolickému Slovanstvu nejdůležitějších se řečnilo, zmocnila se každého účastníka posvátná hrdost býti synem národa cyrilometodějského.*“ *Moravan*, roč. 1876, s. 25-26.

⁶⁶⁸ Srov. JANČÍK, J. *Katolické jednoty na Moravě. Hlídka*, r. 1932, roč. XLIX, s. 220-229, 249-263. To, že sjezdy *Katolických jednot* bylo možné uspořádat s tak výbornými výsledky, bylo především díky přispění Bedřicha hraběte Sylvy-Taroucy, který zasedal ve výboru *Ústřední jednoty katolické* a vlivem

katolická jednota a její filiálky tak zastřešovaly aktivity moravských kněží a představovaly především spolkovou, nepolitickou činnost českého živlu, která se angažovala v celé řadě oblastí.⁶⁶⁹ Byly především spolky náboženskými a burcovaly katolíky k čilejšímu životu a zcela záměrně se vymezovali vůči některým laickým vůdcům české inteligence, kteří otevřeně vystupovali proti církvi, jak se to ukázalo obzvláště na kroměřížském sněmu při projednávání ústavy apod. Sušilův postoj k těmto laickým vůdcům české inteligence Vychodil charakterizuje ve své knize následujícími slovy: „...nové směry, nejenom neznabožské, ale také pouze indiferentní, které se nyní valem hlásily k vládě, prozrazující, jak povrchní byl vlastně dosud ten loyální náboženský nátěr, byly mu zároveň nevlasteneckými, pravému, vniternému prospěchu národa škodlivými. Doufal pevně v lepší budoucnost naši, ale viděl ji zaručenu pouze vniternou silou, vzděláním a životem náboženským, mravním. Náboženství pak hledati mimo Církev nemohlo mu napadnouti – umělý rozdíl mezi náboženstvím a církevnictvím byl mu docela cizí.“⁶⁷⁰

Hlavním podporovatelem brněnské *Jednoty*, která se brzy stala i pro ostatní moravské *Ústřední*, byl Sušil, který nejen radou a svými pokyny ovlivňoval nejvyšší vedení spolku. I přes velký výběr řečníků v počátečním období *Jednoty* často na schůzích právě Sušil promlouval ke svým posluchačům. Nejprve volil témata biblická: *O bratřích Páně*, *O Svaté Zemi* a v pozdějších letech probíral život a působení církevních otců. Občas se také věnoval národním duchovním písním, například i koledám.⁶⁷¹ Právě Sušil přiměl Matěje Procházku, aby začal s vydáváním *Hlasu*

svého jména i jmění poskytoval všemocnou pomoc. Srov. HALOUZKA, J. *Kněz mecenáš Bedřich hrabě Sylva Tarouca*, s. 25-37.

⁶⁶⁹ Je nutno dodat, že obdobná *Katolická jednota* byla založena také v Praze dne 4. března 1849 a jejím předsedou se stal Otakar Černín. Zároveň se spolkový ruch rodil i v ostatních částech rakouského mocnářství, zvláště v německých zemích, kde byly zakládány *Katholische Vereine* v Linci a ve Vídni s časopisem *Volksfreund*. To „co bylo jednotícím cílem při zakládání těchto jednot, bylo mravní a náboženské povznesení života na základě nových občanských svobod, což bylo vyjádřeno i v nadpisu věstníku moravské *Jednoty*: „*Hlas Jednoty katolické pro víru svobodu a mravní ušlechtilost*“ (od ledna 1849), za redakce Matěje Procházky. Srov. tamtéž, s. 321-329.

⁶⁷⁰ VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 194.

⁶⁷¹ Matěj Procházka pak nejčastěji přednášel na různá témata z církevní historie (např. Náboženský stav za Stanislava Pavlovského, o Zdíkově, o bl. Janu Sarkandrovi, o stavu církve v Anglii), kromě toho také bystře seznamoval posluchače se sociálními poměry jak doma, tak i v zahraničí. V Čapkových *Hovorech s T. G. Masarykem* se dočítáme: „*Na gymnasiu v Brně jsme měli za katechetu pátera Procházku. Byl to jeden z tehdejších křesťanských socialistů; já jsem na jeho a jiných schůzích chodil a to mě seznamovalo se socialismem.*“ ČAPEK, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Aventinum, 1928, s. 59. ISBN neuvedeno. Kulda řečnil méně, zato skoro pravidelně redaktor *Hlasu* František Poimon, který podával přehledy událostí ve světě. Z jiných řečníků uveďme alespoň Karla Šmídka, Ignáta Wurma, Jakuba Procházku, L. Urbana. Neřečnickali však jen kněží, ale i mnozí laici, kteří znali život, jeho aktuální potřeby a především věděli, odkud hrozí nebezpečí, na které pak na schůzích upozorňovali. Zároveň je třeba podotknout, že na schůzích se pěstoval i zpěv, a utvořilo se dokonce i pěvecké kvarteto, které občas zpívalo i ve filiálních

Jednoty Katolické,⁶⁷² do něhož také často přispíval. Je zásluhou *Katolické Jednoty*, že celá řada aktivit v Brně a potažmo i na celé Moravě se dělala ve prospěch katolíků. Sušil při tom rozděloval úkoly, prosil o podporu, povzbuzoval a sám pracoval obklopen okruhem vydatných pomocníků jako B. M. Kulda, František Poimon, Matěj Procházka a mnohých dalších z okruhu jeho skupiny. První katolické jednoty na Moravě tak představovaly spolkovou, nepolitickou činnost českého živlu, která se orientovala na celou řadu oblastí: liturgickou,⁶⁷³ vyučovací,⁶⁷⁴ charitativně-sociální⁶⁷⁵ a v pozdější

jednotách. Význačnější události byly oslavovány slavnostními schůzemi a akademiemi. Tak tomu bylo například i 9. března 1860, kdy byla v Redutě uspořádána hudební akademie na oslavu památky sv. Klementa a sv. Cyrila a Metoděje. Srov. JANCÍK, J. *Katolické jednoty na Moravě. Hlídky*, r. 1932, roč. XLIX, s. 329-327.

⁶⁷² Začátkem roku 1848 začal s pomocí hraběte Sylva-Taroucy Ohéral vydávat *Týdeník*, který ve skutečnosti řídil M. Klácel, a byl podporovaný dalšími kněžími. Jakmile však byl Klácel jmenován zemským sněmem za redaktora *Moravských novin*, *Týdeník* zaniká. Do této situace se na Moravě objevuje vážnější naučný časopis, nejprve jen čtrnáctidenník, který měl vedle politických *Moravských novin* také zásluhu na tom, že z Moravy definitivně vymizelo separatistické jazykové novotaření. Je proto nemalou zásluhou i samotného Sušila, že se na Moravě neprosadil vliv Žákův a Trnkův, a nedošlo tak k jazykovému rozkolu. Srov. PROCHÁZKA, M. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 415; k problematice tzv. moravského jazykového separatismu v obecné rovině srov. TRAPL, M. *České národní obrození na Moravě v době předbřeznové a v revolučních letech 1848-1849*, s. 78-81.

Této problematice se věnuje i Vilém Kallab v *Nové příspěvky ku poznání Sušila*, kde na pozadí Sušilových dopisů psaných dětem po jeho zesnulé sestře, mezi roky 1853 až 1867, dává nahlédnout na Sušilovu povahu, ideály a jeho snažení. Autor tak na podkladě těchto dopisů hájí Sušila proti Hýskovu názoru, že byl původcem tzv. moravského separatismu a poukazuje na ideově církevní hnutí, které k nám tehdy přicházelo z Německa a angažovalo kněze k ještě důležitějším úkolům než jenom k vlastenectví. Srov. VYCHODIL, P. *Nové poznatky ku poznání Fr. Sušila, Hlídky*, r. 1911, roč. 28, s. 251-252; srov. HÝSEK, M. *Dějiny t. zv. moravského separatismu. Časopis Matice Moravské*, r. 1909, roč. 33, s. 162-172; srov. KALLAB, V. *Nové příspěvky ku poznání Fr. Sušila. Časopis Matice Moravské*, r. 1911, roč. 35, s. 141-147, 305-315.

⁶⁷³ *Katolická jednota* se starala o prohloubení náboženského života, o časté přijímání svátostí, o výzdobu kostelů (včetně varhan a korouhví ad.), ale také o české kázání při bohoslužbách v brněnských kostelech. O tom, že to nebylo snadné, může svědčit fakt, že teprve po mnohých pokusech a žádostech, přes odpor konzistorního referenta kanovníka Panschaba, až na přímý rozkaz biskupa Schaffgotscheho dne 22. března 1862 byla vyzvána kapitula a brněnští faráři, aby podali návrhy na „české bohoslužby“, načež až od 1. července 1862 byly některé konečně zavedeny. Jen díky vlivu *Katolických jednot* se již r. 1852 konaly v Brně první české mše, r. 1853 byla u minoritů poprvé zavedena česká májová pobožnost a téhož roku u minoritů a v kostele sv. Tomáše byly české roaráty. Srov. JANCÍK, J. *Katolické jednoty na Moravě. Hlídky*, r. 1932, roč. XLIX, s. 328-329; také srov. ŽAMPACH, F. M. *Osmdesát let katolického spolkového života v Brně (1848 –1928)*. In: *Jubilejní list Jednoty československého Orla Velké Brno I. Brno: 1928*, s. 27-36. ISBN nevedeno.

⁶⁷⁴ Tak byla péčí *Jednoty* zřízena 20. ledna 1850 nedělní česká škola pokračovací pro řemeslnický dorost, z níž se později vyvinula velkolepá průmyslová škola. Za zmínku jistě stojí, že škola měla již v prvním roce svého provozu na 480 žáků. V těchto počátečních letech se Sušil společně s B. Zdrou, provinciálem minoritů a současně i ředitelem této školy, podíleli na vyučování náboženství. Na tuto školu o tři roky později navázala nedělní škola pro děvčata. Zároveň *Jednota* také připravovala založení Ústavu sv. Ludmily pro „služebná děvčata“, který měl spočívat v útulku pro chudá a opuštěná děvčata a též i ve zprostředkovatelské práci. Tento poslední záměr však nebyl realizován, protože podle přání biskupa Schaffgotsche byl sebraný kapitál následně použit na stavbu chlapeckého semináře. Pozornost hraběte Sylva-Taroucy, finančního správce Sušilovy družiny a zároveň i osoby, která zastupovala její zájmy při jednáních s úřady, směřovala i ve prospěch založení *Umělecké jednoty*, ke kterému však nedošlo nepřízeň ze strany německého obyvatelstva. Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 200-201; pak také srov. ŽAMPACH, F. M. *Osmdesát let katolického spolkového života v Brně (1848-1928)*. In: *Jubilejní list Jednoty československého Orla Velké Brno I.*, s. 27-36.

době, v sedmdesátých a osmdesátých letech, dochází i k vážnějším pokusům o formování katolických politických aktivit.⁶⁷⁶

Katolická Jednota však dlouho neodolala jak tlaku doby bachovské, tak i zákazu konání sjezdu z důvodu rozšíření cholery, a tak se omezila především na činnost

⁶⁷⁵ Na základě návrhu a za štědré podpory hraběte Sylva-Taroucy zřídila *Jednota* v říjnu 1852 českou hovorňu, čítárnu a knihovnu v Brně. Vědomi si velkému významu četby pro povznesení a uvědomění lidu, snažili se kněží o rozvoj čtenářských spolků a knihoven i na venkově. Čtenářské spolky tak vznikají takřka po celé Moravě: v Ivančicích, ve Velkém Meziříčí, ve Žďáře nad Sázavou i v jeho okolí, v Kojetíně, v Jemnici a na dalších místech. Zároveň s čtenářskými spolky vznikají, někde také i samostatně, knihovny (v Nedvědicích, Německém, Židlochovicích, ve Slavkově, v Újezdě, v Blučině, v Hlubokých Mašůvkách, ve Žďáře, v Bystřici nad Pernštejnem a na mnoha dalších místech). 13. dubna 1850 tak František Poimon, kaplan z Německého, píše Sušilovi o založení filiální *katolické jednoty* a píše dále: „...já založil spolu malou knihovnu, která má patřiti jednotě, a měla-li by se někdy rozejít, tedy ke katolické škole. Pro začátek dal jsem 20 rozličných knih, tuze zavázaných sám. Vedu též účty o půjčování knih.“ VYCHODIL, P. *Z doby Sušilovy*, č. 66, s. 100; a též když byl, již zmíněný, František Poimon kooperátorem v Hlubokých Mašůvkách na Znojemsku, opět tam i v okolí zakládal knihovny, v jednom dopise píše Sušilovi: „Zde jsem už mnoho knih rozdál. Počátek ke školním knihárnám učinil: v Mašůvkách, v Plenkovcích, v Olbramově kostele a v Jevišovicích. Podobně chci učiniti v Únavově, v Příměticích, v nemocnici znojimské a kde bude možná více.“ tamtéž, č. 67, s. 101.

Brněnská *Katolická jednota* také kromě organizované podpory chudých v *Bratrstvu sv. Vincence z Paula*, které bylo založeno 17. června 1849, dala vznik i *Výpomocné pokladnici* na Jezuitské ulici, která byla založena r. 1863 I. Wurmem, a byla plodem snah, které hlásali a praktikovali pracovníci *Katolické jednoty*. Jednalo se o „Spořivý spolek“, ve kterém měli dělníci a tovaryši v měsících výdělku spořit a za uspořené peníze se mělo na podzim koupit obilí a palivo za lacinější peníze tak, aby se pak v zimě rozdělovalo podle jednotlivých úspor. Za zmínku určitě stojí i *Bratrstvo ku vzájemnému podporování onemocnělých a Bratrstvo ku vzájemnému zapravování pohřebních útrat*, jehož členy byli většinou i členové jednoty. Stanovy pro ně vypracoval Kulda.

Katolická jednota zároveň usilovala o organizaci brněnských tovaryšů a žen do jednotlivých spolků. Tento *Spolek katolických tovaryšů* vznikl však až v r. 1868, a to nejen z politických důvodů, ale také i pro bouřlivé časy, kterými byly války, počátky nového ústavního života, začátky státoprávních bojů atd. (nezapomínejme, že se pohybuje v časech vlády pařížské komuny z r. 1871 a v počátcích kulturního boje v Prusku r. 1872 a v době, kdy vstupují na scénu i liberální školské zákony v Rakousku). Obrat ve vzniku a rozvoji těchto „katolických spolků“ nastal až teprve v počátcích let sedmdesátých. Přitom si uvědomme, že *Spolky katolických tovaryšů*, které plnily důležité poslání jako katolické životní, sociální, výchovné, vzdělávací a odpočinkové zázemí pro mladé řemeslníky a živnostníky na cestách, nebyly našeho původu. Kolébkou jim byl Kolín na Rýně, kde katolický kněz Adolf Kolping (1813-1865), bývalý obuvník a tovaryš, v r. 1849 založil katolickou jednotu tovaryšů a svou myšlenkou rozšířil spolky tohoto typu do celé Evropy na mezinárodní úrovni. V roce 1888 tak zahrnovala tato síť 767 jednot s více než 100. tis. členy. Srov. BUDDE, H. *Handbuch der christlich-sozialen Bewegung*. Trcklinghausen: Zeit im Buch, 1967, s. 72-73, 175; srov. KÁRNÍKOVÁ, L. K úloze „křesťanského socialismu“ koncem 19. století. In: *Církev v našich dějinách*. ČERNÝ, B. (ed.). Praha: Orbis, 1960, s. 47; srov. JIROUŠEK, T. J. *Dějiny sociálního hnutí v zemích Koruny české od roku 1840-1900*. Díl I. Praha: Družstvo Vlast, 1900, s. 14-15. ISBN neuvedeno.

⁶⁷⁶ 5. července 1871 je přetvořena *Jednota Svatoklimentská* přičiněním líšenského pána Egberta hraběte Belcrediho v Brně na *Katolicko-politickou Jednotu* a 12. října 1872 přičiněním místního faráře Jana Lavičky utvořena i *Katolicko-politická Jednota* v Komíně. Obě tyto *Katolicko-politické Jednoty* na území dnešního Brna nezůstali dlouho samy, ale již k datu 5. července 1872 bylo těchto „českých“ na Moravě a ve Slezsku celkem 23 s počtem členů 2354 osob. Brněnská měla 326 a komínská 40 členů. *Jednoty* tak nebyly ničím jiným než obnovou starých *Katolických Jednot*, ovšemže tentokrát již zcela na poli politickém. Srov. ZAMPACH, F. M. Osmdesát let katolického spolkového života v Brně (1848-1928). In: *Jubilejní list Jednoty československého Orla Velké Brno I.*, s. 31; k počátkům katolické politické činnosti srov. MAREK, P. *Počátky českého politického katolicismu v letech 1848 – 1918*. In: *Český politický katolicismus 1848 – 2005*. FIALA, P. (ed.). Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 9-30. ISBN 978-80-7325-155-0.

náboženskou.⁶⁷⁷ V roce 1856 se *Katolická Jednota* v důsledku nepřízně státní i církevní, která nepřála jak práci národní, tak i sociální, přeměnila v *Jednotu Svatoklimentskou*, i její pobočky již ve druhé polovině 50. let živořily. Situace se změnila až ve druhé polovině 60. let a zejména na počátku 70. let 19. století.⁶⁷⁸ To se už ovšem nejednalo o katolické aktivity, na kterých mohl mít podíl František Sušil. Jeho silný odkaz a mnohé další podněty a inspirace vycházející z jeho přímého vlivu a školy, kterou reprezentoval, byly na Moravě jistě stálou a nezvratitelnou inspirací i v sedmdesátých a osmdesátých letech předminulého století.

Shrneme-li tedy sociálně-politický rozměr nábožensko-kulturní práce Sušila a jeho družiny v době, která po těchto jejich aktivitách následovala, pak se dobereme k následujícímu zjištění: Začátky pochopitelně vycházejí z činnosti a snah let padesátých, v nichž své aktivity rozvíjela *Katolická Jednota brněnská*, mj. z této doby pochází i obsáhlá studie Sušilova přítele Matěje Procházky otištěná v *Časopise katolického duchovenstva* v r. 1872/73 a věnující se „dělnické otázce“. V ní se snažil jasně poukázat na zhoubné sociální směry socialismu, které „otravují“ dělnictvo.⁶⁷⁹ To vše mobilizuje bohoslovce v jejich časopisu *Museum*,⁶⁸⁰ v němž uveřejňují mnohé práce

⁶⁷⁷ Téměř po dobu deseti let tak politická témata vymizela z katolického tisku a katolické jednoty byly nuceny veřejně deklarovat, že neaspírají na politické cíle. Soustřeďují se tak především na vzdělávací, sociální a charitativní činnost. Jistě je zajímavé i to, že na rozdíl od brněnské jednoty pražská chřadla a její aktivity stagnovaly, zatímco Moravané reprezentovaní Sušilovou družinou si alespoň do poloviny 50. let 19. století počínali lépe, což lze lehce demonstrovat i léty 1851 až 1854, kdy Moravané uspořádali čtyři velké sjezdy katolických jednot, které jednoznačně poukázaly, že brněnská jednota reprezentovala dobově nejvýznamnější středisko katolicko-národního života na Moravě. Konání pátého sjezdu znemožnil až výskyt cholery, avšak nutno podotknout, že i tlak neoabsolutistického režimu i zde vykonal své dílo a přispěl tak k utlumení mnohých aktivit. Nezapomeňme i na to, že časopisy *Blahověst*, ale i *Časopis katolického duchovenstva* přestaly nakrátko vycházet a katolické jednoty, jak v Čechách, tak i na Moravě, musely nejen transformovat obsah práce, ale i změnit své jméno. Pochopitelně svůj neblahý vliv mělo i uzavření konkordátu r. 1855, kdy stát formálně převzal do svých rukou ochranu církve a zájmů katolíků, čímž zásadním způsobem uvolnil ruce duchovenstvu, které se doposud na poli apologeticky motivované činnosti bránilo silným útokům zvenčí a nyní bylo nasměrováno pouze k pastoračním úkolům. Pavel Marek lakonicky uzavírá: „Konkordát učinil obranu církve katolíky redundantní, převládlo přesvědčení, že mobilizovat, burcovat a organizovat širší lidové vrstvy ve prospěch katolicismu je zbytečné. Dostavila se laxnost spoléhání na konkordát.“ MAREK, P. Počátky českého politického katolicismu v letech 1848-1918. In: *Český politický katolicismus 1848-2005*, s. 16-17.

⁶⁷⁸ Tamtéž, s. 31.

⁶⁷⁹ Jedná se o antimarxistický text. Blíže k němu srov. CHUDOBA, B. *Jindy a nyní. Dějiny českého národa*. Praha: Vyšehrad, 1946, s. 331-332. ISBN neuvedeno. K problematice postojů katolíků k sekularizaci dělnického prostředí doporučujeme: srov. MAREK, P. Katolíci a problém sekularizace dělnického prostředí. In: *Církevní dějiny*, r. 2010, č. 5. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, s. 26-38. K problematice dělnických nepokojů v Brně v r. 1843 a reakce na ně, která se rozvinula v prostředí brněnského bohosloveckého alumnátu: srov. ŠMÍDEK, K. Literární ruch na Moravě v novější době. *ČMM*, r. 1870, roč. 2, s. 181-183.

⁶⁸⁰ Bohoslovecký časopis *Museum* tvořil spolu s dalšími literárními spolky podporu pro tvůrčí literární činnost, které byly zakládány nejprve v soukromí bohosloveckých studoven v kněžských seminářích, a to už v době před rokem 1848. K formálnímu zakládání literárních sdružení však dochází až později. Orgán brněnské literární jednoty *Růže Sušilovy* byl ustanoven r. 1885, s názvem *Museum* však již vycházel

sociologické: o práci, mzdě, kapitálu, o sociálním poslání Církve, o socialismu, o státě a mnohé další. Také častá témata článků otištěných v *Růži Sušilově*, která byla založena v r. 1877 Františkem Drašarem, nedávají jakoukoliv pochybnost o tom, že se věnují sociologické problematice. Konečně tolik „chybějící“ encyklika Lva XIII. podněcující k zvýšení zájmu o tuto tak palčivou otázku a znamená obrovský průlom v tehdy ztěžklém paradigmatu katolické nauky. Fakt, že bohoslovci dobře chápali potřeby své doby, můžeme dobře vidět i v tom, že již rok po smrti Sušila vzniká v brněnském alumnátu sociologický kroužek, který byl zároveň počátkem oficiálně přednášené sociologie. To byly sociologické aktivity v semináři. Ale abychom si to lépe vyjasnili, položme si otázku: Co zatím v sociální oblasti udělali kněží? Musil to charakterizuje těmito slovy: „*Výrobní, nákupní a úvěrní zdroje byly většinou v německých a židovských rukou. Nebylo větších a povolanějších pracovníků proti této anomálii nad vlastenecké kněze ze školy Sušilovy. A tak se zakládají raiffeisenky, družstva, půjčovny. Jak velikým podnikem nejen hospodářským, ale zvláště také národním bylo třeba založení Cyrilo-metodějské záložny r. 1882!... V čele C. M. záložny byli většinou kněží.*“⁶⁸¹

To tedy byla činnost sociální. Měla by se však zmínit i činnost organizační, z toho důvodu je třeba přiblížit katolické politické jednoty: o tovaryšských spolcích, o družstvech, včetně v r. 1896 ustanovené strany katolicko-národní, která hájila cyrilometodějské dědictví, s níž neméně souvisely i důležité sjezdy velehradské, zvláště ten první konaný v r. 1899. Právě zde se rodí i ofenzivní strana křesťansko-sociální, které šlo o osvobození dělníků z moci či vlivu sociální demokracie, a proto organizovala řemeslníky a rolníky. Vůdce tohoto křesťansko-sociálního hnutí byl Jan Šrámek.⁶⁸²

tiskem od r. 1867 (jako XXI. ročník). Do bohosloveckého *Musea*, které se v Brně udrželo po dlouhou dobu, čile přispívali i členové olomoucké *Literární jednoty* z řad olomouckých bohoslovců. Tato *Jednota* byla založena r. 1877 a bylo jí nakonec přezdíváno *Stojanovu literární jednotou bohoslovců olomouckých*. Z literárních jednot české proveniencí zmiňme alespoň tři: 1. jednotu českobudějovických bohoslovců *Jirsík* z r. 1878, 2. řečnicko-literární jednotu královéhradeckých bohoslovců *Třebízský* a 3. jednotu pražských bohoslovců *Růže Sušilova*, která vznikla poměrně pozdě, teprve v r. 1911. Nelze však než objektivně připojit, že toto novodobé katolické písemnictví nevznikalo tak samovolně jako v předešlých dobách „celistvých kultur a životních slohů“, ale bylo cíleně vedeno rozumovými důvody a vnějším tlakem okolní společnosti. K spisovatelské úrovni autorů nutno kriticky podotknout, že v něm z obecného hlediska najdeme málo osobního projevu a původní ryzosti, častěji jsme pak svědky průměrnosti, ba dokonce i podprůměrné úrovně. Srov. ZLÁMAL, B. *Příručka českých církevních dějin – Doba probuzeného katolicismu (1848-1918)*, díl VI., s. 226-227.

⁶⁸¹ MUSIL, F. Sušilovská retrospektiva. In: *Brněnští bohoslovci po stopách Sušilových*. Brno: Museum, 1936, s. 6-7. ISBN neuvedeno.

⁶⁸² Prvním jeho úkolem bylo zachránit socialismem ohrožené dělnictvo, a to se Šrámkovi podařilo hned r. 1901 založením *Všeodborového sdružení křesťanského dělnictva*, a to opět na Velehradě. Pro bližší

V neposlední řadě do Sušilovské retrospektivy a jeho živého odkazu jistě také po zásluze patří i práce na poli kulturním. Zde musíme jmenovat alespoň dva časopisy: *Obzor*, který vycházel od r. 1871 do 1910 a *Hlídka*, která se před r. 1896 nazývala *Hlídka literární*. Vše jsou to aktivity Vladimíra Šťastného, Sušilova žáka a zakladatele alumnátního časopisu a výborného redaktora *Obzoru*, a jeho spolupracovníků. Významně se na této činnosti zároveň podílel Dr. Josef Pospíšil, taktéž Sušilův žák, redaktor *Musea*, profesor a dlouholetý rektor brněnského alumnátu, významný tomistický filozof a pilný dopisovatel *Hlídky*, a pak nezapomenutelný Dr. Pavel Vychodil, Sušilův životopisec a výtečný redaktor *Hlídky* (později *Hlídka literární*) a mnozí další.

Ze všech těchto vyjmenovaných aktivit vyplývá, že Sušil a jeho spolupracovníci vyšli z lidu, a tudíž i dobře znali jeho potřeby a věděli, jakým způsobem tvořit k jeho prospěchu. Dr. Antonín Stára napsal do *Obzoru* o Sušilovi tato slova, která jej dobře charakterizují: „*Jest to prapodivný: muž, který ´praktické politice´ pramálo rozuměl, předepsal lidu moravskému politický směr, kterým se tak dlouho bráti bude, dokud kněžstvo samo při lidu vytrvá a nebude se mu odcizovati. A vzájemná důvěra kněžstva i lidu na Moravě bohdá ještě dlouho potrvá. Či nedovedlo by kněžstvo mladší pochopiti těchto ideí?*“⁶⁸³

Nyní jsme alespoň v krátkosti pojednali o spolkové problematice, respektive o činnosti katolických spolků na Moravě v době působení Františka Sušila a v době, která krátce následovala po jeho skonu. Současně jsme se pokusili poukázat na nesporný vliv a osobní působení Sušilovo, které zavedlo příčinu k těmto významným aktivitám v polovině 19. století. Jak již bylo uvedeno výše, tak dne 18. dubna 1850

pochopení problematiky vřele doporučujeme: srov. MAREK, P. Počátky českého politického katolicismu v letech 1848-1918. In: *Český politický katolicismus 1848-2005*, s. 53-62; srov. KÁRNÍKOVÁ, L. K úloze „křesťanského socialismu“ koncem 19. století. In: *Církev v našich dějinách*, s. 47; srov. JIROUŠEK, T., J. *Dějiny sociálního hnutí v zemích Koruny české od roku 1840-1900*, s. 14-15.

O Velehradě bude pojednáno ještě později, je však třeba již nyní ukázat, že Velehrad byl začátkem a středem všech počínů v moravském katolickém životě. Cyrilo-metodějská jubilea v letech 1863, 1869 a 1885 učinila z Velehradu shromaždiště věrných katolíků a kolébkou jejich organizačního života. Jen a právě Velehradu musíme děkovat za takové osobnosti, jakými byl Sušil, Stojan, Šrámek. Je třeba pochopit zcela jasnou kontinuitu a vývojovou závislost mezi Sušilem a Šrámekem, kterou potvrzují slova Dr. Hrubana, který Šrámka nazývá: „epigonem velkého Sušila“. Vždyť také Ignát Wurm řekl v Olomouci r. 1908: „*Pokud se týká poslance Jana Šrámka, mohu říci, že je to mladý iniciativní muž, jehož doba teprve přijde. Jako sociolog zajisté se uplatní, a kdyby byl na živu Sušil, měl by z Honzíčka velikou radost.*“ A konečně sám Šrámek se r. 1924 přiznává, že také vědomě navazuje na Sušilovu práci, práci Kuldovu, Procházkovu a obdivuje jejich prozíravost. Srov. MUSIL, F. Sušilovská retrospektiva. In: *Brněnští bohoslovci po stopách Sušilových*, s. 8.

⁶⁸³ STÁRA, A. František Sušil. *Obzor*, r. 1889, s. 309.

došlo k zásadnímu rozkolu v *Národní Jednotě*. Kněží, kteří ji opustili, vstoupili do Procházkovy již rok vzniklé *Katolické Jednoty*, v níž se sdružovali katolíci za účelem šíření mravního a náboženského povznesení národa. Samotná *Jednota* se však programově nezabývala vydáváním knih z různých oborů. Omezila se pouze na církevní a nábožensko-vzdělávací činnost vedená sušilovskou ideou spojení vlastenectví s katolickým náboženstvím. Od 5. ledna 1849 *Jednotě* začal vycházet tiskový orgán *Hlas*, nejprve jako měsíčník, potom čtrnáctidenník a od let osmdesátých jako deník, který vycházel po celých 70 let.⁶⁸⁴ Aby však mohlo dojít k rozvoji spisovatelské a vydavatelské činnosti, bylo třeba podnít vznik zvláštního vydavatelského odboru. Z popudu Jana Ev. Bílého vzniklo v Brně dne 23. července 1850 v bytě hr. Sylva-Tarouca na Zelném trhu *Dědictví sv. Cyrila a Metoděje*, které se v našich zemích stává, v pořadí již třetím *Dědictvím* k tomuto účelu založeným.⁶⁸⁵

⁶⁸⁴ Srov. ŽAMPACH, F. M. Osmdesát let katolického spolkového života v Brně (1848-1928). In: *Jubilejní list Jednoty československého Orla Velké Brno I*. Brno: 1928, s. 30.

⁶⁸⁵ Pro úplnost uvedme alespoň ta nejstarší spisovatelská a vydavatelská střediska, pro které se po staletí ustálil název „Dědictví“:

1. Šteyerovo *Dědictví sv. Václava* bylo založeno r. 1669 a stalo se pro další vzorem. Přetrvalo i josefinské nebezpečí, snad také proto, že povětšinou sloužilo státnímu školnímu skladu knih. V r. 1859 bylo obnoveno a vyšlo v něm několik knih s náboženskou tematikou. Srov. SEDLÁK, J. N. *Dědictví sv. Václava 1669-1900*. ČKD, r. 1901.

2. Bývalý jezuita Antonín Hanikýř založil r. 1831 *Dědictví sv. Jana Nepomuckého*, jenž začalo s vydavatelskou činností až po zakladatelově smrti r. 1835 jako *Dědictví sv. Jana Nepomuckého k rozšíření mezi lid lacíných knih*“ za redakce a ředitelství kanovníka Václava Pešiny, bývalého faráře v Blučině u Brna. Nebývalo rychlý vzrůst členské základny svědčí o čtenářském nadšení a oblíbě vydávaných knih. Zvláště na Moravě, kde byla většina členstva. Srov. BOROVÝ, K. *Dějiny Dědictví sv. Jana Nepomuckého*. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1885. ISBN neuvedeno; srov. SEDLÁK, J. N. *Činnost Dědictví Svatojánského 1835-1900*.

3. Třetím nejstarším literárním podnikem se stalo právě *Dědictví sv. Cyrila a Methodia*, jak se původně psalo. Bylo založeno z podnětu Jana Evangelisty Bílého a rajhradského opata Guntíře Kalivody r. 1850 v Brně. Za redakce Kuldy vycházel v letech 1852 až 1871 jakou součástí *Dědictví* kalendář *Moravan*. Krásný diplom pro *Dědictví* nakreslil Josef Mánes r. 1855 a zároveň byly vydávány i Hellichovy reprodukce obrazů sv. Ludmily (r. 1852) a sv. Cyrila a Metoděje (r. 1857). *Dědictví* r. 1868 čítalo 13 368 členů, r. 1910 pak 16 479 členů, do r. 1932 vzrostl tento počet na 17 829. Za osmdesát let svého trvání vydalo *Dědictví* celkem 100 spisů v 982 750 výtiscích a 7 grafických děl v 74 000 výtiscích. Náklad na ně činil 306 202,35 zl. stříbra a 523 650,61 korun. Srov. MASÁK, E. *Dějiny Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně 1850-1930*, s. 306.

4. *Dědictví maličkých pod ochranou sv. Karla Borromejského* bylo založeno r. 1860 v Hradci Králové knězem Josefem Antonínem Šrůtkem, jenž si vytkl za účel vydávat užitečné a zábavné knížky pro mládež v českém a německém jazyce. Kromě Františka Pravdy psali povídky pro *Dědictví* také Josef Ehrenberger, Karolína Světlá a celá řada dalších. Smělé dílo mělo nečekaný ohlas. Srov. ŠPAČEK, V. *Dědictví maličkých a jeho význam v naší literatuře pro mládež*. *Vlast II.*, roč. 1885-86.

5. V r. 1860 na sjezdu *Katolických jednot* v Praze vznikl další podnik *Dědictví sv. Prokopa*, který se specializoval na vydávání vědecké bohovědné literatury. Název *Dědictví* vzešel od Karla Vinařického, avšak myšlenka na vznik vzešla z hlavy českobudějovického pastoralisty Antonína Skočdopole, který již r. 1858 uveřejnil v *Blahověstu* podnětný článek k jeho založení. Prvním vydaným bohovědným dílem byl r. 1863 Sušilův komentář k Novému zákonu. Srov. KRÁSL, F. *Dědictví sv. Prokopa*. In: *Sv. Prokop*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1895. ISBN neuvedeno; srov. Zřízení spolku Svato-Prokopského, ČKD, r. 1861, roč. 2, s. 390.

6. *Dědictví sv. Ludmily* neboli „Zlatá kniha dívek českých“ bylo založeno r. 1862 katolickými učiteli a profesory v českém Písku. Vydávalo jednak obrázkové knížky pro dívky do 12 let, tzv. *Zlaté lístky*, a pak

O významu tohoto počínu v období 50. a 60. let svědčí i jména těch, kteří se v *Dědictví* angažovali. Kromě Sušila a Matěje Procházky to byli např. B. Sylva Tarouca, V. Šlossar, G. Kalivoda, B. Dudík, L. Tidl, F. X. Škorpík, J. Těšík, T. Šimbera, J. Bílý, J. Fáborský, B. Geissler, E. Karlík, B. M. Kulda, F. Poimon, J. Slota, R. Šuderla, K. Zelinka a mnozí další.⁶⁸⁶ Už samotný výčet těchto jmen je dostatečně signifikantní: V *Dědictví* se setkává jak „vyšší“, tak i „nižší“ duchovenstvo, a především z jejich angažovanosti vzniká rozsáhlá činnost v duchu evangelizačním, apologetickém a kulturně-osvětovém,⁶⁸⁷ přičemž Sušilovi a jeho žákům se podařilo dát organizaci ryze vydavatelský charakter.⁶⁸⁸

Pro sušilovce je v této době zcela typické to, že ačkoliv stanovy⁶⁸⁹ a základní provolání byly vydány jak v českém, tak i německém jazyce, měly jím být osloveni

Zlaté klasy, pro dívky do 20 let. Toto *Dědictví* však zaniká již r. 1902. Srov. NEDVÍDEK J. článek in *Vlast* V., roč. 1888-89.

Všechna vyjmenovaná *Dědictví*, pokud se dožila vzniku samostatného Československa, byla ve své činnosti ochromena znehodnocením jmění, které nastalo během první světové války (v letech 1914 – 1918), takže později spíše živořila. Přesto však ve své době byla podstatným přínosem pro náš národ.

Pokud bychom chtěli vyjmenovat i další tisková družstva, tak kromě výše zmíněných *Dědictví*, která se většinou omezovala na jeden členský podíl ročně pro své údy, bylo třeba také pohotovějších tiskových družstev s větší vydavatelskou činností, aby se dalo čelit nepřátelským tiskovinám a zároveň vyhovět náročnějšímu volání po knize. Z těchto tiskových družstev zmiňme alespoň namátkou: *Katolický spolek tiskový*, *Vlast*, *Apoštolát tisku*, *Malice cyrilometodějská*, *Tiskový spolek cyrilometodějský*, *Tisková liga*, *Piův spolek*, *Český tiskový spolek* atd. Srov. ZLÁMAL, B. *Příručka českých církevních dějin – Doba probuzeného katolicismu (1848-1918)*, díl VI., s. 230-232.

⁶⁸⁶ Srov. MASÁK, E. *Dějiny Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně. 1850-1930*, s. 39.

⁶⁸⁷ Současně se odvolávalo na starší český podnik tohoto druhu – *Dědictví sv. Jana Nepomuckého*, přičemž politická aktivita byla v programovém provolání definována velmi vágně: „Že však nevěra již od dávných let, zvláště pak za dnů našich, o všecky vědy se zasazuje, vlévajíc v ně soptící jed svůj, nesmíme my katolíci nyní přestávati na vydávání kněh pouze (sic!) náboženských, nébrž na nejvýše potřebí jest, činiti, co vezdy druhdy činívalo se v Církví – bychom totiž o všech vědách a předmětech pracovali, a do všech opět nadhvězdného rázu a ducha vlévajíce, je všecky ve službu pravdy katolické a blaha národního uvéstí se snažili. Za vzor nám býti katolíci francouzští, kteří nedávno pod ochranným řízením svých výtečných biskupův podobné zbrojnice pravdy čili spolky zařídili.“ Tamtéž, s. 41.

⁶⁸⁸ *Dědictví* se sice formálně nestalo odborem *Ústřední katolické jednoty brněnské* a zachovalo si tak svoji samostatnost, nicméně vedoucí činitelé, zvláště Sušil, Kulda, M. Procházka a Poimon, byli zároveň ideovými vůdci *Katolické jednoty*. I z toho důvodu oba spolky pracovaly v nejlepší přátelství a vzájemně se doplňovaly a podporovaly.

⁶⁸⁹ Stanovy, které byly předloženy ještě v červnu brněnské konzistoři, byly schváleny poměrně brzy, a to již 9. července 1850. Biskup hr. Antonín Arnošt Schaaffgotsche přidal k úřednímu potvrzení vlastní zvláštní list, ve kterém se jasně vyslovil pro podporu národních snah v duchu předešlých stanovisek vycházejících z názorů Sušilových žáků: „Nestavili se vědomí národní nad vědomí církevní, anobřž podřizuje-li se mu, běže-li měřítko a cíl z víry a poslušnosti Kristovy: tedy snažení jeho úplně oprávněno jest, a nejméně vrchník církevní se jemu postaví na odpor. Pročež podniknutí pod názvem: *Dědictví sv. Cyrilla a Methoda* ohlášenému přeji nejvýbornějšího zdaru a připovídám mu všemožného podporování.“ *Hlas*, r. 1850, č. 29, ze dne 20. července 1850. Jak je z citovaného úryvku dopisu zřejmé, tak biskup s radostí přivítal založení *Dědictví* a vše je doporučoval svým kněžím. Lze předpokládat, že biskup plně důvěřoval krokům svého spolužáka z alumnátních studií a tomu, že pod Sušilovým moudrým vedením bude spolek pracovat právě v jeho intencích. Vyvozujeme tak ze skutečnosti, že biskup r. 1851 osobně zažádal o přijetí mezi zakládajícího člena *Dědictví* a po pěti letech jeho fungování mu vymohl od papeže Pia IX. zvláštní apoštolské breve, kterým byly pro *Dědictví* získány odpustky podobně jako o rok dříve

především vlastenci z řad českých katolíků. Díky tomu, že byl do čela *Dědictví* postaven František Sušil,⁶⁹⁰ jenž se stal prvním a doživotním starostou této organizace, formuluje se „Sušilova škola“ jako určitý celek, který byl doposud rozptýlen do celé řady nejrůznějších aktivit.⁶⁹¹ Dalším nezanedbatelným prvkem v *Dědictví* byla Sušilova schopnost získat ke spolupráci pro tuto svoji ideu celou řadu svých vrstevníků a přátel včetně svých vlastních žáků z alumnátu, čímž bylo překonáno v lidské společnosti tak časté „generační napětí“. Jistěže docházelo k názorovým rozdílům, například v otázce, jakým druhem písma se mají tisknout knihy,⁶⁹² zda se vůbec mají vydávat knihy pro zábavu.⁶⁹³ Nebylo to vak nic zásadního a patřilo to k běžnému chodu *Dědictví*.⁶⁹⁴

pro *Svatojánské Dědictví* v Praze. Srov. MASÁK, E. *Dějiny Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně. 1850-1930*, s. 61-62.

⁶⁹⁰ Masák podává o Sušilově osobnosti krásné svědectví: „*Kdo sleduje podrobné zápisy o jednání tohoto tak mnohočlenného výboru, neodváží se jistě říci, že by v něm Fr. Sušil byl jen 'ozdobou', jež tu stavěna do popředí snad jen pro svůj spisovatelský význam. Od něho vzešlo mnoho iniciativních návrhů a jeho slovo často rozhodovalo, i když si nepočínal despoticky neb autokraticky, uznal lepší názor mladších druhů a kde bylo třeba, podrobil se většině, třeba si tu bylo někdy třeba při rozdílnosti názorů sáhnouti k hlasování po způsobu parlamentárním.*“ MASÁK, E. *Dějiny Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně. 1850-1930*, s. 53; též o tom vypráví Jan Soukop: „...bývaly výborové schůze vlastně přátelskými sjezdy a důvěrnými poradami vlasteneckých kněží, kteří 'nedbaje dálky a počásí, s radostí chvátali k milovanému mistru svému'. A proto každému volno bylo myšlenky své bez obalů jeviti, třeba se s p. předsedou nesnášely...“ SOUKOP, J. Črty z dob Sušilových. *Obzor*, r. 1889, s. 82.

⁶⁹¹ Srov. HANUŠ, J. *Katolický kněz – František Sušil*. In: FASORA, L.; HANUŠ, J.; MALÍŘ, J. *Člověk na Moravě 19. století*, s. 401.

⁶⁹² Sušilův životopisec Vychodil zaznamenal, že 16. prosince 1850 bylo usneseno: „...k žádosti učitele Jos. Bernarda z Křižanovic, aby se knihy pro lid tiskly švabachem, což několik let se dalo. V poradě o 'Fabiolu' střetli se (11. března 1856) zástupcové obojího písma a zvítězil návrh latinky; proti hlasoval Sušil, M. Procházka a Ed. Karlík. I veřejnost moravská byla rozštěpena: jedni děkovali za změnu, jiní proti latince protestovali.“ VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 212.

⁶⁹³ Sušil jim osobně moc nepřál, protože tvrdil, že venkovský věřící lid může leccos zábavného najít i v životopisech světců. Proti jeho názoru stál Kulda, který zdůrazňoval potřebu a nutnost vydávat kromě poučně-náboženských knih zároveň i slušnou beletrii. Nakonec zvítězil Kuldův postoj a prvním takovým „plodem“ byla Wisemanova *Fabiola*, která vyšla již r. 1857. Srov. tamtéž. Přesto existují i přímé důkazy, že Sušil třebaže svou přirozeností přál více naučným spisům, zvláště s náboženskou problematikou, nikdy se nestavěl nijak příkře proti spisům zábavným, jak by se mohlo zdát jednak z Vychodilovy výpovědi, jednak i ze vzpomínek Soukopových. Dokladem jsou jasná fakta, která jsou uvedena v protokolní knize, kterou vedl jednatel Kulda. Srov. MASÁK, E. *Dějiny Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně. 1850-1930*, s. 99.

⁶⁹⁴ Ve vyprávění ze vzpomínek Jana Soukopa čteme: „bývaly výborové schůze vlastně přátelskými sjezdy a důvěrnými poradami vlasteneckých kněží, kteří 'nedbaje dálky a počásí, s radostí chvátali k milovanému mistru svému'. A proto i rokování bývalo tak důvěrné, jako mezi údy jedné rodiny: každému volno bylo myšlenky své bez obalů jeviti, třeba se s p. předsedou nesnášely...“ SOUKOP, J. Črty z dob Sušilových. *Obzor*, r. 1889, s. 82. Je jasné, že se nemohly uskutečnit všechny vyslovené plány, které se rodily z nadšení v duších mladých kněží, zvláště B. M. Kuldý a I. Wurma, a jež často přesahovaly jak vyčtené meze, tak především i finanční možnosti. Mírnil-li je rozvázný a opatrný starosta, „činil tak vždy způsobem přátelským, poněvadž nikde nenalzáme ani nejmenší známky nějaké nevole proti němu. Ba naopak, právě ohnivý Ignác Wurm, který podával množství nejrůznějších návrhů, vystihl velmi pěkně postavení Sušilovo, když napsal Kuldovi: '... jste také už nakouknul do karet našeho milého Františka, jenž už dávno chtěl mít skutkem, co my teprv chceme a svou oposicí ze železa naší dobré vůle vykovati chce tvrdou ocel. A Kulda sám po letech ještě vyznával: 'Sušil (slavné památky) byl výborným velitelem, věděl, kam koho postavit...'“ MASÁK, E. *Dějiny Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně. 1850-1930*, s. 53-54.

Problematičtější napětí, tentokrát z vnější strany, představoval vztah vůči brněnské konzistoři, k němuž došlo na sklonku 50. let 19. století vzhledem k rozvinuté cenzurní praxi brněnského biskupství. Biskupův přípis se sice nezachoval, ale ze Sušilovy odpovědi, kterou napsal 22. března 1858 je zřejmé, že biskup žádal, aby *Dědictví* předkládalo konzistoři doslovný opis protokolů ze všech konaných schůzí, dále pak celoroční výpis účtů potvrzených revizorem a konečně aby současně dávalo všechny knihy plánované k vydání k předběžné církevní cenzuře.⁶⁹⁵

Sušila i ostatních členů výboru se pochopitelně tato proměněná situace dotkla, vždyť doposud, do začátku r. 1858, již nákladem *Dědictví* vyšla značná řada publikací bez jakékoliv církevní aprobace. Výbor *Dědictví* biskupovu předpisu ihned vyhověl a se zmíněným Sušilovým dopisem z března t. r. zaslal konzistoři opis protokolu z poslední schůze i celoroční účetní výkaz a dvě připravované knihy k vydání. Přes všechnu vstřícnost ze strany *Dědictví* se konzistoř nespokojila jen s pouhou formální kontrolou protokolů, ale pokusila se zasáhnout do celé vydavatelské činnosti, což dokladovaly oba posudky na připravovaná díla, k nimž kanovník Panschab připojil celou řadu kritických poznámek a pokynů a zaslal je výboru zpět. Co bylo přesně obsahem těchto poznámek a návrhů z brněnské konzistoře, blíže nevíme,⁶⁹⁶ přesto však jsme dobře obeznámeni s nelibostí, s jakou Sušil vnímal toto vnější zasahování do vnitřního chodu *Dědictví*. Měsíc potom, kdy přišel tento první přípis, žádá ve svém dopise ze dne 26. dubna 1858 adresovaném do Vídně dětem své sestry, aby mu opatřili dvě monografie: *Über kirchl. Censur, eigentl. Büchercensur* a ještě *Über kirchl. Vereine*. A vysvětluje: „*Rád bych zevrubně a do největšího podrobná věděl, jak daleko sahá právo toto. Německá konsistoř brněnská počíná nedobře s námi v Dědictví hospodařiti. Optej se, mohou-li nám zakázati vydání knihy, o které praví: Ist in gutem kirchl. Geist; aber es ist nicht an der Zeit; es ist für unser Volk zu hoch atd. O věcech těch velice pochybuji, že by to v jich moci bylo. Ale kdož tam zná veškery ty bully a zákony. Tudy by mně bylo velmi vhod, dokonale o tom poučiti se.*“⁶⁹⁷

⁶⁹⁵ Srov. MASÁK, E. *Dějiny Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně. 1850-1930*, s. 63-68.

⁶⁹⁶ Masák uvádí, že se jednalo o přípisy ze dne 26. března 1852, po druhé pak z 15. dubna 1859 a přidává: „...že byly vzaty ku vědomosti, že některé věci byly dle toho již dříve zařízeny a že i stanovy *Dědictví* prohlédají k takovým návrhům od sl. konsistoře proneseným“. MASÁK, E. *Dějiny Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně. 1850-1930*, s. 64; Masák pak na dalších stranách knihy ještě uvádí, že „na výbor nemile působila poznámka kan. Panschaba, že při vydávání spisů *Dědictví* až dosud příliš se hovělo vkusu theologických čtenářů neb aspoň takových, kteří mají více abstraktního vzdělání, jakož konečná rada, aby se vhodně střídaly spisy druhu naučného a vzdělávacího s katolickými spisy zábavnými...“ Tamtéž, s. 66.

⁶⁹⁷ A pokračuje: „*Snad Ty též optati – příležitost – neboť na odpověď či na protest mám dosti kdy do polovice octobru, kdy se tepruv sejdem, celé to naše dědictví. Leč musím předce k tomu prohlídati, jedno*

V jiném Sušilově dopisu adresovaném tentokrát hraběti Taroucovi o den později, dne 27. dubna 1858, kdy již tuší, že asi z Vídně nedostane zmíněné knihy, jej proto žádá, zda by se nezeptal olomouckého kancléře barona Königsbrunna, „*co dokonalého znatele práv církevních, může-li se nám od sl. konsistoře zakázati, abychom vydali spis ten, o němž oni sami praví, že v něm nic proti učení církve není, pod tou závadou Es eignet sich nicht für unser Volk. Vůbec o mezech censury církevní a o mezech s. konsistoře a práva jejího na společnost naši vydavatelskou bych se rád a dokonale poučil, abychom v marné boje se nevydávali*“.⁶⁹⁸ V Taroucově odpovědi z 3. května 1858 se sice nedostalo zadost členům rozhněvaného výboru, ale přece přispěla k jistému uklidnění přítomného napětí.⁶⁹⁹ Po čase tak dochází k uklidnění vypjaté situace, vždyť spis Dudíkuv i Bílého dostal církevní aprobaci a samotná konzistoř nejspíš uznala, že ve své horlivosti překročila hranice své působnosti. Od té doby přijímala pouze opisy protokolu a účtů bez jakýchkoliv dalších poznámek a ke spisům, které plánovalo vydat *Dědictví*, připojovala jen zcela krátké aprobační rozhodnutí.⁷⁰⁰

Konečně se nám nabízí otázka, nakolik napomohla k uklidnění tohoto napětí skutečnost, že se *Dědictví* podařilo získat přízeň moravského metropolity a arcibiskupa Bedřicha Füstenberga, o což se zasloužil agilní Ignác Wurm, který jako kaplan v Dědicích u Vyškova měl mnoho častých a blízkých kontaktů zvláště s vlasteneckými kněžími olomoucké arcidiecéze a znal dobře tamější poměry. Roku 1855 Wurm v dopise Kuldovi důtklivě radil, aby se výbor vydal do Olomouce, čímž by bylo *Dědictví* postaveno pod ochranu moravského metropolity. Z takto předkládaného návrhu sešlo, místo něho byl arcibiskupovi zaslán přípis s prosbou o podporu a ochranu *Dědictví*. Příznivá odpověď přišla již v dopise ze 4. května 1855, a tak na poděkování byla další připravovaná kniha *Život sv. Cyrila a Metoděje* od V. Štulce dedikována právě metropolitovi, který v dopise ze závěru téhož roku nad tím vyslovil své potěšení: „*Odporučil jsem dílo to svému duchovenstvu k odbírání a rozšiřování a nepochybuji,*

abych se proti autoritě neprovinil, čehož bych nerád pro živý svět; druhé abych právu nezadal, čehož by potomci naši na mně toužili, že první starosta se jim nesličně zachoval. Statuta jsou, že všecky vědy vydati můžeme“ KALLAB, V. Nové poznatky ku poznání Fr. Sušila. ČMM, r. 1911, s. 455.

⁶⁹⁸ VYCHODIL, P. *Z doby Sušilovy*, č. 87 a 88, s. 134-135.

⁶⁹⁹ Olomoucký kancléř totiž neznal žádné speciální zákony, neboť v Olomouci se drželi starého zvyku a při cenzuře hleděli především jen na to, jestli v knihách není nic proti víře a mravům „...a kdyby kniha byla sebe hloupější, přece dovození k tisku dostane...“. Nakonec dodává Tarouca, že „*tu vlastně není příčiny, proč by kniha Bílého nemohla vyjít: biskup (resp. konsistoř) praví výslovně: Dessen ungeachtet kann das Buch gedruckt werden - a my máme dle našich pravidel také právo nepopulární knihy vydat; všechno nemusí být pro sedláka. Aby se nějaký krok proti Consistoři udělal, nejsem proto, nýbrž my musíme vždy hledět, abysme s nima dobře vyšli...*“ Tamtéž.

⁷⁰⁰ Srov. MASÁK, E. *Dějiny Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně. 1850-1930*, s. 66-67.

že se hojně rozcházeti bude. Dokládám, že požehnanou činnost *Dědictví zrakem* pozorným doprovázím a že jeho snahy ke cti Boží a ku spáse věřících podporovati budu.“⁷⁰¹ Zároveň s Fűstenbergovou podporou se podařilo přes počáteční obtíže proniknout i do olomoucké oblasti, kde mezi hlavními šířiteli díla vynikli Tomáš Bečák, tehdy farář v Kyselovicích, a zvláště Antonín Dudík, bratr člena výboru Dr. B. Dudíka, v té době kaplan ve Vyškově, který se sám přihlásil za jednatele *Dědictví* na Olomoucku.⁷⁰²

Podobného uznání jako v Olomouci se dostalo *Dědictví* od nového pražského arcibiskupa, kardinála Bedřicha Schwarzenberga, jemuž byla zaslána tištěná zpráva o prvním všeobecném sjezdu *Katolických jednot* na Moravě. Kardinál poděkoval taktéž dopisem, v němž vyzýval výbor, aby „statně, neunaveně a obětavě“⁷⁰³ vždy pokračoval na cestě vedoucí k všeobecné spáse, a končí slovy podpory a povzbuzení, což dokazuje zaslánými finančními prostředky určenými jakožto zápisné za člena a zakladatele *Dědictví*.⁷⁰⁴

Vrátíme-li se k samotnému vydavatelskému záměru *Dědictví*, pak se Sušilovi a jeho žákům podařilo dát organizaci vydavatelský charakter, neboť právě vydávané knihy měly být základním prostředkem k evangelizaci v prostředí „novodobého pohanství“ a zároveň i pilířem k obnovení křesťanství v rodinách. Nejvíce se tak ujaly

⁷⁰¹ Tamtéž, s. 68.

⁷⁰² CINEK, F. *Velehrad víry. Duchovní dějin Velehradu*, s. 104.

⁷⁰³ Tento dopis otiskl také *Hlas*, r. 1851, č. 47, ze dne 21. listopadu 1851.

⁷⁰⁴ V roce 1856 přistoupil jako zakládající člen i bansko-bystrický biskup Moyses, který podle vzoru *Dědictví* založil o 12 let později na Slovensku podobný vydavatelský spolek – *Spolek sv. Vojtěcha*, jemuž předcházela ještě jiný literární spolek *Matice slovenská*. Srov. CINEK, F. *Velehrad víry. Duchovní dějin Velehradu*, s. 107.

Kromě uvedených uznání ze strany hierarchie církve práce pro *Dědictví* předpokládala neúnavné úsilí mnohých kněžských apoštolů, z nichž uvedme jen namátkou dva z těch mladších: Tomáš Procházka, kaplan v Ivančicích a již zmíněný Ignát Wurm působící v Dědicích u Vyškova. Nelze také nezpomenout na jednoho z největších horlitelů a agitátorů pro rozšíření *Dědictví*, laického apoštola dobrého tisku Šebestiána Kubínka, který nestal-li se, jak původně chtěl, vlastním zakladatelem takového spolku, byl jeho největším rozšiřovatelem. Během více než třiceti let chodil v létě v zimě od vesnice k vesnici, od města k městu s almárou plnou knih a šířil knihy a získával nové členy. Sám o sobě po letech napsal: „K tomu tedy směřoval Kubínek, by dobré knihy množil v rodinách, k tomu obětoval život, statek, sílu, přičinlivost v krajinách...“ KUBÍNEK, Š. *Děje Kubínka, sběratele údů k ústavům vzdělávacím*. Brno: 1878, s. 30. ISBN neuvedeno; Ke dvoustému výročí jeho narození srov. SOLDÁN, L.; DANĚK, V. *Laický apoštol Šebestián Kubínek (1799-1882)*. Blažovice: Obecní úřad Blažovice, 1999. ISBN neuvedeno.

Dědictví rozšiřovalo svoji působnost také i na oblast uherského Slovenska. Nejvíce agilnosti projevil kaplan Ondřej Rojko, a především významný slovenský vlastenecký kněz Jiří Slota (1819 – 1882, rodák z Rájce na Trenčínsku, který byl vysvěcen v Brně a nejprve působil jako kaplan v Šaraticích, od roku 1852 pak jako profesor gymnázia v Banské Bystrici a později jako farář a děkan v Pustovoděradech), který jako uvědomělý „Slovan“ byl také členem výboru *Dědictví*, pro které nadšeně pracoval. V arcidiecézi ostříhomské podobně horlivě působil kněz Ladislav Vachala, povzbuzen účastí na valné schůzi *Dědictví* konané v Brně 1. května 1866. Srov. CINEK, F. *Velehrad víry. Duchovní dějin Velehradu*, s. 104.

tituly a zeměpisné, a to proto, že téměř pokaždé souvisely s náboženskými tématy: s životopisy svatých, církevními dějinami či s misijní činností církve.⁷⁰⁵ *Dědictví* bylo některými obviňováno, že poměrně často vydává příliš odborné publikace, které nejsou srozumitelné obyčejnému venkovskému lidu.⁷⁰⁶

Hlavním Sušilovým úmyslem v publikační činnosti *Dědictví* bylo vydávat životopisy svatých,⁷⁰⁷ aby čtenáři byli seznámeni s „vynikajícími postavami církevních dějin“. Skrze tuto četbu si pak mohli více zamilovat církev. Sám Sušil slíbil vytisknout *Cesty a působení čili skutky apoštolské*, k čemuž však nikdy nedošlo.⁷⁰⁸ Roku 1856 zdárně vydal nákladem *Dědictví* svou úpravu staršího překladu Flaviovy židovské války: *Josef Flavius o válce židovské a vlastní životopis*.⁷⁰⁹ Možným podnětem k vydání této knihy byl školní rok 1852, kdy začal v alumnátu přednášet dějiny Božího zjevení na základě manuálu Němce Haneberga, a to v prvním semestru Nového zákona a

⁷⁰⁵ Z velkého množství zamýšlených knih se pochopitelně nepodařilo vydat vše. Přesto uvedme jen namátkou některá: *Putování Krista Pána* od T. Procházky a mapa Palestiny od J. Fáborského (prováděl mapy a kresby pro *Dědictví*), *Missie tichomořské* od Škorpíka, Jakub Procházka vydal *Montalembertův Život sv. Alžběty*, *Život sv. Františka Borgiáše*, *sv. Angely*, Matěj Procházka zvláště důkladný *Život bl. Jana Sarkandra*, F. Hošek *Život sv. Augustina*, F. Valouch *Život sv. Jana Kapistrána*, A. Dudík *Pravé dějiny sv. mučenníků východních*, J. Bílý *Dějiny svaté katolické Církve* (v předmluvě této knihy zakladatel *Dědictví* zdůrazňuje důležitost studia církevních dějin s hlavním zřetelem na naši vlast jakožto vůdčí ideál svého života i své literární činnosti, aby totiž „*Christus Pán a láska k jeho svaté Církvi v srdcích našeho dobrého národa zavládla a aby čtením dějin klestila se dráha k žádoucímu spojení bratří Slovanů, odtržených od jednoty církevní.*“), V. Štulc *Život svatých Cyrilla a Methoda* (právě tento poslední uvedený spis vykonal nejen na Moravě nedocenitelnou práci pro blížící se cyrilometodějský jubilejní rok) atd. Podrobněji k problematice vydavatelské činnosti srov. MASÁK, E. *Dějiny Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně. 1850-1930*, s. 81-140; srov. ŠTULC, V. *Dědictví sv. Cyrilla i Methoda na Moravě. Blahověst*, r. 1856, roč. 2, s. 44-48.

⁷⁰⁶ Příkladem toho jsou nároky ze strany brněnské konzistoře na to, co se má v *Dědictví* vydávat, jak již bylo výše uvedeno. Těmto námitkám se snažil výbor *Dědictví* čelit vydáváním naučně-historickými a vlastivědnými kalendáři a tvorbou obrazových reprodukcí, o které se především zasloužil hrabě Sylva-Tarouca. Přesto byli také i ti, kteří měli při vzniku vydavatelského spolku na mysli spíše jeho vědecko-literární zaměření, což mohla označovat i některá místa z provolání J. Bílého a jak to též poněkud později (21. prosince 1860) navrhol známý slezský buditel Cyprián Lelek v dopise adresovaném Sušilovi. Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 213.

⁷⁰⁷ Již 9. července 1838 napsal Sušil redakci *Časopisu katolického duchovenstva*: „*Ze všech stran mne naléhá tuto na Moravě, abych o vypracování životů Svatých a Světic Božích v mateřském jazyku se pokusil*“ a ptá se, zda se už někdo touto tematikou zabývá nebo jestli brzy nějaké takové dílo vyjde. 4. dubna následujícího roku mu napsal tepelský premonstrát Hugo Karlík, že na takovém díle již delší dobu pracuje a velká část je již připravena do tisku. Na základě těchto zpráv se pak Sušil již více hagiografií nezabýval až na přednášky na teologickém učilišti. To však neznamená, že své druhy v *Dědictví* nevybízel ke psaní stále nových životopisů. Nejednou se stalo, že se jich v krátké době sešlo více, než bylo možné vůbec vydat. A to se přitom nejednalo jen o nějaké skrovné brožurky pro pobožnosti, ale podle Vychodilových slov, šlo většinou o cenná historická díla. Srov. tamtéž, s. 212-213.

⁷⁰⁸ Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 213.

⁷⁰⁹ SUŠIL, F. *Josefa Flavia O Válce Židovské a vlastní životopis*. Brno: Dědictví ss. Cyrilla a Methoda, 1856. Kniha má 19 stran úvodu (tištěn latinou) a překlad 687 stran (tištěn švabachem). Prvního vydání se dočkala r. 1856 nákladem *Dědictví*, komisí u Nitsche a Grosse, tiskem Viléma Burkarta s nákladem 4000 výtisků. I přes svou odbornost patřila k nejdříve rozebraným titulům. Dalším dokonalejším, upraveným výtiskem, jak po vnější, tak i po textové stránce, vyšel nákladem J. Dračky v Brně r. 1913; srov. MASÁK, E. *Dějiny Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně. 1850-1930*, s. 127.

v druhém semestru Starého zákona.⁷¹⁰ Protože spis Josefa Flavia byl pro tuto výuku důležitým pramenem, tak se rozhodl jej i vydat tiskem.⁷¹¹

Zbývá nám ještě vyřešit otázku, proč Sušil nevydal své životní dílo v domovském, moravském *Dědictví*, ale v Praze, a to na základě žádosti starosty pražského *Dědictví sv. Prokopa* kanovníka Vinařického a jeho spolupracovníka a pozdějšího nástupce, vyšehradského kanovníka V. S. Štulce. Jak již bylo poukázáno, tak *Dědictví sv. Prokopa* bylo založeno na sjezdu *Katolických jednot* v Praze r. 1860, a stalo se tak prvním podnikem pro vydávání vědecké bohovědné literatury. Naproti tomu brněnské *Dědictví* bylo zaměřeno spíše na širší čtenářskou klientelu, přičemž se úmyslně vyhýbáme formulaci „pro venkovský lid“. Vždyť z dílny *Dědictví sv. Cyrila a Metoděje* vyšlo mnoho hodnotných publikací. Při sestavování vydavatelského programu se v říjnu r. 1862 Vinařický se Štulcem obrátili na Sušila s žádostí, aby ke cti památky příchodu sv. apoštolů Cyrila a Metoděje na Moravu dal své výklady sv. evangelií k tisku, a tak podpořil tuto rozvíjející se teologickou knihovnu. Sušilova odpověď na sebe nenechala dlouho čekat, neboť již 20. listopadu t. r. posílá do Prahy svůj rukopis *Výklad Písma sv.* Tímto monumentálním dílem zahájilo *Dědictví sv. Prokopa* své české bohovědné působení a následujícího roku od 16. listopadu již rozesílalo výtisky Sušilova *Evangelia sv. Matouše*.⁷¹² Pro zajímavost uvedme, že v době vydání prvního výkladu zvýšilo *Dědictví* nemocnému Sušilovi honorář za tiskový arch ze 12 na 20 zl. Ve své závěti pak zase Sušil zdarma odkázal *Dědictví sv. Prokopa* své zbylé rukopisy s odkazem 1000 zl. na jejich vydání. Prof. Matěj Procházka pak předal ze Sušilovy pozůstalosti kanovníkům Vinařickému a Štulcovi exempláře evangelií sv. Matouše, Marka a Lukáše s poznámkami pro druhé, již posmrtné vydání.⁷¹³

Mimo to je třeba zmínit, byť o tom bude řeč ještě později, že Sušil tisknul své drobnější práce především v *Hlase*. Jednalo se převážně o články apologetické,

⁷¹⁰ Tak alespoň vysvítá z dopisu, který Sušil zaslal Hoškovi 22. března 1852, v němž se k této své práci vyjadřuje následujícími slovy: „... práci mám, jež mne velice těší.“

⁷¹¹ Podrobněji se této knize budeme věnovat až v příští kapitole.

⁷¹² Nákladem pražského *Dědictví* tak vyšlo Sušilem přeložené a obšírně vyložené *Evangelium sv. Matouše* r. 1863 a II. vydání r. 1871, *Evangelium sv. Marka* r. 1864 a II. vydání r. 1885, *Evangelium sv. Lukáše* r. 1865 a II. vydání r. 1885, *Evangelium sv. Jana* r. 1867 a II. vydání r. 1886; posmrtně vycházejí *Skutky apoštolské* r. 1869, *Listové sv. Pavla Apoštola* r. 1870 I. díl a II. díl r. 1871. *Písmo sv. Nového Zákona* r. 1872 a *Spisy sv. Otců apoštolských a Justina, mučedníka* r. 1874. Srov. MORAVEC, F. Dílo Františka Sušila v „*Dědictví sv. Prokopa*“. *Lidová demokracie*, ze dne 6. 11. 1949.

⁷¹³ Ke knize *Listové sv. Pavla Apoštola* z r. 1871 byl připojen Sušilův životopis z pera M. Procházky a právě jemu bylo dáno z pokladny *Dědictví* 300 zl. na postavení náhrobku nad Sušilovým hrobem v Brně. Samotný Procházkův rukopis Sušilova životopisu byl předán do Národního musea v Praze. Srov. tamtéž.

patristické, biblistické, dále překlad Fénelových listů o Církvi a další jim podobné. Spolupracoval také na Šemberových dějinách české literatury v části věnované náboženské literatuře. Podílel se svým příspěvkem také na Riegrově naučném slovníku, a to do té chvíle, kdy v něm redakce nezačala uplatňovat racionalistické a zavádějící tendence ve statích týkajících se právě náboženských témat.⁷¹⁴

Dalším vydavatelským počinem *Dědictví sv. Cyrila a Metoděje* byl kalendář *Moravan*,⁷¹⁵ v němž Sušil rovněž publikoval. Nevíme přesně, kdo byl původním iniciátorem této myšlenky, ale na přímou a veřejnou výzvu hustopečského kaplana Karla Šmídka, „aby se *Dědictví* postaralo o vydání slušného kalendáře pro lid venkovský“,⁷¹⁶ začal vycházet pod vedením B. M. Kuldy,⁷¹⁷ který byl také prvním redaktorem. Podařilo se mu shromáždit okolo kalendáře početnou družinu spisovatelů, především z řad jeho kněžských přátel a dalších laiků.⁷¹⁸ To, že jim scházela nějaký výraznější umělecký talent, nebylo Kuldovou vinou, neboť v této době se na Moravě nikdo takový nevyskytoval. Kulda měl zájem „své mladé básníky“ vychovávat, a tak zařadil do kalendáře v r. 1856 Sušilovo pojednání *O prosodii*. Je jisté, že tento Sušilův příspěvek nenašel užítka ani ohlasu v původně zamýšlené „cílové skupině“ z řad širokého čtenářstva, ale jistě byl užitečný pro ty, kteří tápali v nesnadné problematice

⁷¹⁴ Srov. VODIČKA, T. *František Sušil*, s. 86-87.

⁷¹⁵ Začal vycházet v době, kdy na „literárním trhu“ již od konce 18. století byl *Brněnský domácí kalendář*, později pak *Kalendář laciný pro lid selský, Veselý sedlák z Moravy* a další. Počty těchto kalendářů výrazně stouply zvláště v 30. a 40. letech 19. st., kdy se jich ujali s „věrou“ mnozí vzdělaní spisovatelé a vlastenci A. V. Šembera (vydával: *Posel Moravský, Rolník rozumný*), Jan Ohéral a M. Mikšíček (*Moravsko-slezský Domácí přítel*) i Leopold Hansmann (*Nejnovější moravsko-slezský Domácí přítel*) a od roku 1851 vydala i mladá *Národní jednota* svůj I. ročník *Koledy*. Zvláště Šemberův *Posel Moravský* a *Koleda* vydávaná *Národní jednotou* byly dobrými vzory pro nově vznikající *Moravan* (jméno mu dal nejspíše sám Kulda). Tak Kulda, díky svému výbornému organizačnímu talentu, s nímž dokázal získávat a povzbuzovat své spolupracovníky, vytvořil z *Moravana* cenný sborník naučného i zábavného čtení, který si našel své čtenáře v řadách venkovského lidu na základě nábožensky i vlastenecky výchovné orientace. *Moravan*, vydaný poprvé na r. 1852, byl horlivě kolportován kněžími, čímž se Kuldovi podařilo vytlačit z venkova konkurenční *Koledu*, která si musela začít hledat odběratele v třídách inteligence a měšťanstva v Čechách. Uprostřed obou posledně jmenovaných „lidových“ kalendářů si své místo o něco později našel i *Nejnovější moravsko-slezský domácí přítel*, jenž se za redakce Hansmannovy značně pozvedl, což mu vyneslo jeho rozšíření jak v městech, tak i na venkově. Srov. KABELÍK, J. *Moravská Národní Jednota. ČMM. Roč. 33, r. 1909, s. 332*; a pak srov. MASÁK, E. *Dějiny Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně. 1850-1930*, s. 114-115.

⁷¹⁶ ŠMÍDEK, K. *Vídeňský deník*, r. 1851, č. 15, zde dne 18. ledna 1851, s. 59.

⁷¹⁷ K pozoruhodnému Kuldovu literárnímu angažmá, které Putna „ideově“ rozděluje do třech vývojových fází proměn spisovatele: srov. PUTNA, C. M. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 180-183 a 223.

⁷¹⁸ Kalendář jakožto samostatný, každoroční posel *Dědictví sv. Cyrila a Metoděje* plnil funkci, která byla stanovena v samotných stanovách *Dědictví*, posla obráceného k širokým lidovým vrstvám. Vždyť při vydávání knih *Dědictví* se nenacházel takový počet pracovníků, kteří by mohli psát v rozsahu, jaký vycházel v *Moravanu*. *Moravan* se tak stal cenným sborníkem naučně-zábavného čtení v duchu vlastenecko-církevním.

básnických forem.⁷¹⁹ Sušilovy básně přinášel *Moravan* v hojném počtu.⁷²⁰ Zahájil je cyklem epických básní opěvující některé události z dějin rajhradského kláštera. V pozdějších ročnících pak uváděl jednotlivé básně s cyrilometodějským námětem a znělky didaktického rázu.

Nelze si však myslet, že *Moravan* byl kalendářem přeplněným básněmi. Kromě nich zde vycházely i povídky, ovšem opět platí, že i zde bylo více dobré vůle než nadání, což dokládá skutečnost, že žádný z autorů nám známého „Sušilovského okruhu“ nevytrval příliš dlouho při beletristické činnosti. Šťastnější se tak stávají poučná čtení především z oblasti dějepisu, vlastivědy, zeměpisu, hospodářství i všeobecně vzdělávacího a výchovného.

Závěrem tedy lze konstatovat: Jestliže se František Sušil 18. června 1867 zúčastnil poslední schůze *Dědictví* a následujícího roku se v Bystřici pod Hostýnem

⁷¹⁹ Sušil k tomu sám poznamenává: „*Jsou to jenom výměškové a zlomkové o prosodii; zevrubného pojednání sotva kdo v kalendáři hledati bude. Napsány ty řádky na mnohé doléhání mladších přátel.*“ Přese všechnu tuto Sušilovu skromnost vyšla jeho *Prosodie* ještě dvakrát, v letech 1861 a 1863, a to v samostatném rozmnáženém vydání. Srov. MASÁK, E. *Dějiny Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně. 1850-1930*, s. 116.

⁷²⁰ Mezi četnými přispěvateli byl nejpłodnějším básnickým spolupracovníkem P. Jan Nepomuk Soukop (1826-1892), který ve svých *Velehradkách* (1862) a v *Kytice velehradská* (1863) slovy Putny „*variuje donekonečna a bez náznaku invence, prostým jazykem a slyšenými rýmy, v náladě nezměnitelné a neotřesitelné idyly, soubor tradičních stavebních prvků cyrilometodějského a velehradského mýtu.*“ PUTNA, C. M. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 226-227. Nezapomenutelnou Soukopovou písní je dodnes v našich kostelích zpívána *Ejhle, oltář Hospodinův září*. Dalším, kterého řadíme mezi básníky Velehradu, je Šmídkův kolega z brněnském gymnázia Vladimír Šťastný (1841 – 1910), jehož umělecká osobnost je o poznání všestrannější. Jeho básnické soubory *Kytka z Moravy* (1879) a *Hlasy a ohlasy* (1892) se „točí“ okolo Velehradu a evokují idylu „bláženého přebývání“. Ve sbírce *Drobné květy* (1887) se pokouší navázat na nábožensko-moralistní didaktiku Sušilovu poezii, a to způsobem blízkým stylu Jablonského, čímž pozvolna přechází i do polemiky s moderním liberalismem a sekularizovanou kulturou. Co je však důležitější podle Putnových slov: Šťastný není „jednoduše Sušilovým epigonem. Šťastný převzal od Sušila soubor motivů a zčásti i žánrové formy, ale básnický jazyk a převládající vyladění je jiné. U Šťastného se nedohledáme obžerného bohatství Sušilova lexika ani sevřenosti (či, chceme-li, pedantnosti) jeho výrazu. Šťastný je vskutku básník uhlazený, zpěvný, čtivý a lidový... vyjádřit skutečně VNITŘNÍ náboženský prožitek Šťastný neumí a nechce. Šťastný je zlidovělý, zjednodušený, zpísníčkovatělý Sušil. Sušil vytvořil svůj možná bizarní, ale specifický a nezaměnitelný styl, kdežto Šťastný se ‘veze’ na obecné náladě uvnitř hnutí panující, ji citlivě zachycuje a svým současníkům vrací.“ PUTNA, C. M. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 227-228. Nezapomeňme i u Šťastného vzpomenout i dnes dobře známou „velehradskou hymnu“: *Bože, cos ráčil před tisíci roky*. Bylo by namístě podrobněji zmínit i další velehradské pěvce nebo i další spisovatele, kteří se věnovali prostoru lidové písně, to však přesahuje rámec naší práce. Z těch, kteří pro *Moravan* básnili, ač neměli zvláštního básnického nadání, nadchl Kulda, který sám veršoval poučně-rozjímavě, dokonce tvořil i dětské deklamovánky i epigramy. Jmenujme alespoň ty, kteří tak vyjadřovali své církevně-vlastenecké nebo dokonce výchovné cítění (formou bajek, parabol atd.). Patří mezi ně i střizliví učenci F. Škorpík, M. Procházka, J. Bílý a mladý F. Bauer, pozdější brněnský biskup, z kněží F. Klinkáč, T. Šimbera, P. Obdržálek, F. Valouch, M. Halabala, A. Potěhník, I. Wurm; z laiků pak především Wurmův bratr Josef, V. Novotný, J. Dvořák, J. S. Menšík aj. Srov. MASÁK, E. *Dějiny Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně. 1850-1930*, s. 116.

smrtí uzavírá jeho život, pak to zcela určitě neplatí pro vydavatelský spolek, v jehož čele stál po dobu téměř dvaceti let.⁷²¹

Je nezpochybnitelné, že Sušil a jeho družina po roce 1848 přispěli významným podílem k rozvoji filozofického a teologického bádání, a to nejen v rámci hranic Moravy. Pro upřesnění tohoto tvrzení je třeba zdůraznit, že se většinou nejednalo o tituly vědecké, ale spíše populárně-naučné. Jedná-li se skutečně o pramenné práce a vědecké studie vydané nákladem *Dědictví*, pak je v tomto podniku publikoval pouze Sušil.⁷²² Vlastní Sušilova teologická práce se však soustřeďovala především v patristických studiích a pak v jeho komentářích k jednotlivým novozákonním knihám, které se tehdy pohybovaly na samé hranici tehdy dosažitelného vědeckého poznání.

Dalším doposud vágně uvedeným přínosem *Dědictví* a jeho členů byl kromě šíření pravé vzdělanosti, mravnosti a vlastenectví také duchovní boj o cyrilometodějské dědictví spojené s programem unionistickým. Vždyť již jména slovanských apoštolů v samotném názvu *Dědictví* zdůrazňovala cyrilometodějský program, a v svolání se dokonce píše, „*aby náš milý lid slovanský... nejen sám ve víře římsko-katolické pevně setrval, nýbrž jak slovem, tak zvláště krásným životem a důvěrnou modlitbou soukmenovce na východě od matky Církve odtržené, do jednoty přivésti snažil.*“⁷²³ Unionistická myšlenka tedy nebyla jen frázovitým horováním na téma slovanství, vždyť dle stanov bylo každoročně obětováno po celá desetiletí několik set mší svatých za sjednocení Slovanů ve víře. Dále se pak kult slovanských apoštolů šířil všemi možnými prostředky, tedy nejen publikacemi a obrazy, jež *Dědictví* vydávalo, ale i řadou jině vydaných spisů, básní, článků a pak i přednáškami v *Katolických jednotách*.⁷²⁴

⁷²¹ Ve středu 3. června 1868 byl Sušil slavně pochován za účasti nespočetných přátel a ctitelů na brněnském hřbitově. Druhý den ráno se konala valná schůze *Dědictví*, aby zvolila nového starostu. Bylo celkem nasnadě, že se jím stal Sušilův nerozlučný druh a věrný spolupracovník profesor Matěj Procházka, který zůstal v čele podniku až do své smrti r. 1889. Procházka pracoval obětavě po boku Sušila, konal po celou dobu nenápadnou, málo vděčnou, ale důležitou práci: Pročítal rukopisy, opravoval, doplňoval a přepracovával. Jeho rukama prošly tisíce tiskových archů. Přitom všem vedle svého učitelského působení bohatě působil na poli literární činnosti v *Hlase*, v kalendáři *Moravanu*, ale i v *Blahověstu*, *Časopise katolického duchovenstva*, ve Slotově *Cyryllu a Methodu*, *Světozoru*, *Pražských novinách*, *Obrazech života*, *Národních listech*, *Moravské Orlici* a konečně i v samostatně vydaných spisech: *Bl. Jan Sarkander a Stanislav II. Pavlovský* (1861). Jeho činnost byla opravdu všestranná a těšil se všeobecné úctě a vážnosti. Jako jeho starší přítel Sušil byl nazýván patriarchou duchovenstva moravského. Později na něj srdečně vzpomínají např. spisovatel a zemský archivář V. Brandl (v kalendáři *Moravanu* z r. 1879), ale i prof. T. G. Masaryk (v *Naší době* z r. 1899, s. 314-315).

⁷²² Máme na mysli již zmíněný překlad Josefa Flavia *O válce židovské*, a pak pojednání *O prosodii*, které mělo vychovávat mladé básníky. O nich bude řeč ještě později.

⁷²³ MASÁK, E. *Dějiny Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně. 1850-1930*, s. 40-41.

⁷²⁴ Toto je zvlášť patrné i v unionistických textech, které byly doplněny obrázky sv. Cyrila a Metoděje od pražského umělce Helicha, jež byly šířeny díky přispění hr. Sylva-Taroucy od r. 1853: „*Ó Bože, kterýž jsi nás skrze sv. bratry Cyrilla a Methodia k jednotě víry povolal, sjednot' opět odloučené bratry a sestry naše ke svaté církvi katolické, aby jako v nebesích, tak i zde na zemi byla jen jedna hlava a jeden nejvyšší*

2.3.4 Cyrilometodějská idea a velehradské dědictví u Františka Sušila

V dějinách evropské kultury dodávala nejednou velehradská a cyrilometodějská tradice západnímu křesťanství prověřené a trvalé podněty k hledání a uznání svých kořenů ve společném duchovním a kulturním dědictví.⁷²⁵ Velehradskou tradici lze považovat za jakousi první průpravu k dnešnímu ekumenismu. A zde bychom se měli nejdříve ptát, co je základem ekumenismu na Druhém vatikánském koncilu. Avšak nejedná se hned o otázku jak získat odloučené k sjednocení, spíše bychom se měli tázat, zda je naše vlastní představa o církvi správná, že nemůže zahrnout ty, kteří jsou od nás odloučení? Podobně se ptali i účastníci prvního Unionistického kongresu, který se uskutečnil v roce 1907 na Velehradě.⁷²⁶

pastýř pravověrných křesťanů. Za to Tebe prosíme skrze zásluhy Ježíše Christa, skrze přímlyvu Panny Marie, sv. Cyrilla a Methodia a všech svatých a světic Tvojích. Amen.“ CINEK, F. *Velehrad víry. Duchovní dějiny Velehradu*, s. 105.

Podnětný pohled na cyrilometodějské události přináší také ve své knize Putna, který zde podrobně rozvádí v kapitole *Velehradští* myšlenku o obnoveném velehradském mýtu v širších literárně-historických souvislostech. Srov. PUTNA, C. M. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 220-239.

Dále pak například r. 1852 sděluje zakladatel *Dědictví* J. Bílý v dopise svému příteli G. Kalivodovi, že „*chce pracovati pro Dědictví, aby se stalo mostem, po kterém bychom si mohli proklesťiti dráhu k srdcím bratří našich východoslovanských...*“ uveřejněno v *Hlase*, r. 1852, č. 10.

⁷²⁵ Tato věta je v našich zemích platná pouze pro „náboženský“ tábor. Ten druhý, „národní“, totiž prošel formováním a vývojem „symbolického světa“, který byl od tábora náboženského výrazně odlišný: Do moravského národního vědomí tak pronikaly symboly českého nacionalismu: „*Byla zde především představa Prahy s panorámatem Hradčan, jž obraz hlavního města Moravy se svým hradem nemohl konkurovat. Životy Jindřicha Zdíka, Ctibora Tovačovského, Karla st. ze Žerotína byly neatraktivní vedle takových zjevů, jako byli Přemysl Otakar II. nebo Jan Žižka; osudy Cyrila a Metoděje nebo Komenského zastínil působivý obraz hranice na břehu Bodamského jezera a tragický konec Jana Husa. Státnické dílo Rastislavovo a Svatoplukovo se nemohlo rovnat evropskému významu Karla IV.*“ ŘEPA, M. Svět symbolů a rozmach českého národního vědomí na Moravě. In: *Morava a české národní vědomí od středověku po dnešek. Sborník příspěvků z konference Češi nebo Moravané? K vývoji národního vědomí na Moravě*. Konané dne 28. 2. 2001 v Brně. MALÍŘ, J.; VLČEK, R. (eds.). Brno, 2001, s. 95. ISBN 80-86488-04-7.

⁷²⁶ Velehrad, který se nachází v blízkosti Uherského Hradiště na jihovýchodní Moravě, je úzce spojen s kultem slovanských věrozvěstů. Právě tento fakt rozhodl o výběru Velehradu pro konání kongresů. Účelnost takového záměru potvrdila nejen samotná historická tradice, ale především přesvědčení o jednotící hodnotě jejich evangelizační a kulturnětvorné práci mezi jednotlivými Slovy.

K bližšímu poznání Velehradu, k všeobecnému poznání jeho historie, geografie a archeologie podrobněji např. srov. BÍLÝ, J. E. *Velehrad, ČKD*, r. 1850, roč. 22, sv. I., s. 167-179; VYCHODIL, J. *Popis velehradských památek*. Velehrad: Methoděj Melichárek, 1913; CINEK, F. *Velehrad víry. Duchovní dějiny Velehradu*. Olomouc: Lidové knihkupectví a nakladatelství, 1936; HRUBÝ, V. *Staré Město: velkomoravský Velehrad*. Praha: ČSAV, 1965; POJSL, M. *Velehrad: stavební památky bývalého cisterciáckého kláštera*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1990; TKADLČÍK, V. *Minulost a budoucnost velehradských kongresů*. Velehrad: Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova – nakladatelství Societas, nedatováno; GÓRKA, L. *Doktryna ekumenicna kongresów Velehradzkich (1907-1936)*. Studium z zakresu historii katolickiej myśli ekumenicznej. In: *Studia ekumeniczne*. Tom I., Warszawa: Akademia teologii katolickiej, s. 5-122; I oni jsou otcové naši. In: *Cyrilometodějský sborník: dokumentace z malého sympozia pořádaného Církví československou husitskou a Husitskou teologickou fakultou Univerzity Karlovy u příležitosti 1140. výročí příchodu Cyrila a Metoděje dne 25. září 2003*

V tomto problému je třeba jít ještě dále a položit si otázku: Kdo stál na počátku tohoto velkého slovansko-cyrlometodějského dění, které zasáhlo národy v druhé polovině 19. století a na počátku 20. století? Zcela nepochybně tuto cyrilometodějskou myšlenku mezi moravským kněžstvem zpopularizoval obzvláště František Sušil, který od r. 1837 začal přednášet jako profesor Nového zákona na brněnském bohosloveckém učilišti.⁷²⁷ Prof. Huber o něm řekl: „*Sušil je poslední velký katolický čin na poli české katolické kultury a politiky, poněvadž usplavnil parcielně se rozvíjející ideu nacionální v universální ideu cyrilo-metodějské. Všechno, co je u nás, je kontinuita sušilovského působení.*“⁷²⁸ A Neuwirth jde ještě dále a originálním způsobem srovnává Sušila s Havlíčkem: „...*Udivuje mne, že Havlíček měl tak bystrý smysl pro otázky politické, zatímco otázky metafyzické jako by nepatřily do okruhu jeho zájmů. Převaha ducha satirického oslabuje nazíravou stránku lidské duše. Nazíravá stránka se rozvíjí, když člověk ve svém nitru ztichne... Sušil nebyl méně národní než Havlíček. Řešil však otázku*

na UK HTF, LÁŠEK, B.; TONZAROVÁ, H. (eds.). Brno: L. Marek, 2005. ISBN 80-86263-61-4.; PIŤHA, P. *Svatí Cyril a Metoděj. Velehrad – symbol a úkol*. České Budějovice: Poustevník, 2010. ISBN 978-80-86610-51-1; MACHILEK, F. *Velehrad und die Cyrill-Method-Idee im 19. und 20. Jahrhundert*. In: *Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen – Mähren – Schlesien*. Band VI., HUBER, K. A. (ed.). Königstein – Taunus: Institut für Kirchengeschichte von Böhmen – Mähren – Schlesien e. V., 1982, s. 156-183. ISBN 3-921344-11-5.

K otázce ekumeny pak kupř. srov. GÓRKA, L. *Svatí Cyril a Metoděj: ekumemenická dimenze smíření*. Olomouc: 2007; DAVIES, M. Co rozděljuje pravoslavné a katolíky? In: *Teologické texty*. Roč. 21, č. 3, r. 2010, s. 131-132; HURBANIČ, M. Byzantsko-slovanská oikumene: spoločenstvo kultúry a viery, In: *Slovanský přehled*. 91/1, 2005, s. 1-11. a mnohé další odborné publikace.

Pro bližší poznání mystiky v tradici křesťanského východu např. srov. BENÍČEK, J. *Mystika v tradici křesťanského východu*. Velehrad: Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova – nakladatelství Societas, 1994. ISBN neuvedeno.

⁷²⁷ Hlavním popularizátorem cyrilometodějsství byl určitě Sušil. Je však pravdou, že nezačínal úplně od začátku. Zvláště na Moravě byla stará a silná cyrilometodějská tradice, která přesunem na jazykozpytné pole přežila i likvidaci baroka. Jejimi zástupci jsou např.: Fortunát Durych, Mikuláš Adaukt Voigt, František Faustin Procházka a Josef Dobrovský, dovršitel slovanských jazykových studií. K nim se bez větších potíží druží i domácí Němci, např. mikulovský opat František Řehoř Korber, který jakožto josefinista se ve své žádosti podané r. 1792 do Vídně dovolává zavedení lidové řeči do bohoslužeb a dovolává se tak zcela výslovně na moravskou tradici slovanské bohoslužby. Srov. HRUŠKA, J. *Rekonstrukce memoranda Fr. Ř. Korbera o bohoslužebné řeči lidové*. Disertační práce v archivu Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci (dále jen CMFB UP), 1947.

Jistě dalším představitelem tohoto proudu může být i Olomoučan František Xaver Richter, který psal proti Dobrovskému životopis sv. Cyrila a Metoděje (*Der hl. Cyrill und Method, der Slaven Apostel und Mährens Schutzheilige*. Olomouc, 1825). Týž Richter měl v Brně u sv. Jakuba na svátek sv. Cyrila a Metoděje 9. března 1816 německé kázání, které vyšlo tiskem a bylo přeloženo do češtiny nejspíše D. Kinským: *Cyrrillus a Methodius. Řeč slavnosti pamětní Dědiců země moravské...* V Brně 1816. Srov. ZLÁMAL, B. K národnímu probuzení v brněnském semináři. *Museum, časopis bohoslovců*, r. 1933/34.

Dalším znakem cyrilometodějského hnutí je podle Zlámala: „*podvojnost lásky k církvi a vlasti, která byla ovšem 'katolicky' vyvážena ve smyslu poměru těla a duše. Inspiračním zdrojem je moravský Hostýn a Velehrad. Obsahem cyrilometodějského programu sušilovců bylo pak selství a venkovanství, posvěcované církvi, které svými vynikajícími vlastnostmi, jako je zbožnost, poctivost, pracovitost, skromnost, rozvážnost a zpěvnost, obrodí církev a národ. V těchto vlastnostech viděl Sušil odkaz slovanských apoštolů, jejich 'dědictví'...*“ ZLÁMAL, B. *Příručka českých církevních dějin – Doba probuzeního katolicismu (1848-1918), díl VI.*, s. 28.

⁷²⁸ NEUWIRTH, V. *Vcházení do Evropy*. Praha: Triáda, 2008, s. 487. ISBN 978-80-86138-20-6.

*národní v univerzálním rámci ideje cyrilometodějské s jejím metafyzickým základem.*⁷²⁹

Sušil vchoval celou řadu generací uvědomělých cyrilometodějských kněží a vštípil jim lásku k Slovanstvu a touhu po jejich sjednocení podle úmyslu sv. Cyrila a Metoděje.⁷³⁰ Jako horlivý ctitel těchto světců, od něhož vyšla celá řada podnětů k oživení jejich úcty, působil na posluchače již od počátku svého působení, vřdyt r. 1832 si bohoslovci zřizují slovanskou knihovnu, která se tak stává duchovní a vlasteneckou „zásobovatelnou“ českého Brna a celého jeho okolí.⁷³¹ V brněnském alumnátu vanul, až na krátké odmlky, živý národní ruch, což také dokazují mnozí žáci žáků Sušilových, kteří již přicházejí s nadšením a zápalem pro práci národní v duchu cyrilometodějském.⁷³² Jedním z nich byl i žák Matěje Procházky Vladimír Šťastný,⁷³³ který stál v čele nového seminárního časopisu *Jaro*, jehož první číslo vyšlo 1. ledna 1861 s heslem: „*Concordia parvae res crescunt.*“ Díky podpoře bohoslovce J. Klímy se Šťastnému podařilo přes různé překážky udržet nový časopis při životě. Jistou dobu

⁷²⁹ Tamtéž, s. 239.

⁷³⁰ Sušil svůj cyrilometodějský vliv uplatňoval především během svých přednášek v alumnátu a zároveň využíval příležitostí při schůzkách bohoslovců, kam byli zváni i představení a vyučující a kde byly přednášeny vlastenecké básně, včetně slovanských, což v roce 1840 vyvrcholilo tím, že se tyto schůze proměnily v slovanské akademie. Příkladem je program z jedné z nich, která se konala na svátek sv. Cyrila a Metoděje 9. března 1843. V čase polského povstání byly zrušeny policejním komisařstvím, které je zakázalo pro nebezpečí panslavismu. Srov. CINEK, F. *Velehrad víry. Duchovní dějiny Velehradu*, s. 98-96.

⁷³¹ Nezlomně zůstal celý život v srdcích svých žáků. I po letech na něj vzpomínají: „*Byl svící... která postavena na svícen svítí všem, kteří v domě jsou. Tak i ta tichá, však rozsáhlá a vydatná činnost Sušilova, jeho vznešený duch a kněžský svatý život sám sebou svítil a zářil všem, kdož ho poznali, ale i vábil k sobě neodolatelným kouzlem všechny, kdož chtěli ve slépějích mistrovských kráčetí a v tom neb onom oboru s ním pracovatí na roli dědičné.*“ ŠŤASTNÝ, V. *Památce Sušila*. Brno: Dědictví sv. Cyrilla a Metoděje, 1904, s. 37.

⁷³² To, s jakým zaujetím přijímali alumni Sušila jakožto teologického vychovatele a zároveň i toho, který „planul“ pro ideu cyrilometodějskou, svědčí velmi vzácný kalich, který Sušil daroval velehradské svatyni a jenž dostal darem od svých vděčných studentů. Kalich zdobí nápis: „*Slavnému učiteli, spisovateli a knězi Páně, Františku Sušilovi na památku 25 let, ztrávených na učitelské stolici Písem sv. N. Z. v Brně na Moravě věnuje úcta a vděčná láska ctitelův, přátel a žáků jeho 16. června 1862. Ad multos annos!*“ Sušil tento kalich věnoval k tisícileté památce příchodu sv. Cyrila a Metoděje v roce 1863. Srov. KOLÍSEK, A. *Cyrillo-methodějství u Čechů a Slováků do roku 1831*. Brno: E. Dobrovolný, 1935, s. 48. ISBN neuvedeno.

Další památku na Sušila nacházíme na nádvoří vedle brány do prelatury, kde je od r. 1904 zasazena pamětní deska se Sušilovým poprsím, kterou na Velehradě zanechal sjezd bohoslovců v r. 1904. Text na desce nám připomíná základní údaje ze Sušilova života včetně jeho nejokřídlenější věty: „*Dvě krásek spanilých duše má ovládnulo stáne: zemská jedna, druhá s výšiny pošla nebes, církev a vlast – ty v mojich milují sestersky se nadrech, každá půl, každá má moje srdce celé.*“ Tamtéž, s. 100-101.

⁷³³ O Vladimíru Šťastném jakožto velehradském básníku byla řeč již dříve.

dokonce vycházel včetně německých článků, které se však počtem nemohly rovnat těm českým.⁷³⁴

Podobně je tomu i v olomouckém semináři, kde vzniká r. 1834 slovanská knihovna, která je svého času dokonce první českou knihovnou v Olomouci.⁷³⁵ Rok 1848 přichází již s konkrétním počinem: V Olomouci je založen kněžsko-laický časopis *Cyryll a Method* pod redaktorským dohledem P. Jarolíma Lyska. Přispívali do něho i olomoučtí bohoslovci.⁷³⁶ Svůj vliv tedy Sušil uplatňoval i na olomoucké seminaristy, což dosvědčuje dopis, který jim adresoval 12. března 1862, v němž je povzbuzuje v cyrilometodějsko-vlasteneckém duchu.⁷³⁷ Díky tomu v olomouckém semináři vznikla bohoslovecká *Jednota vlastenecká*, jejímž předsedou byl vicesuperior semináře František Dvořák. R. 1869 byla v témže semináři založena ještě *Jednota Velehrad*, v níž se soustředilo cyrilometodějské hnutí mezi bohoslovci.⁷³⁸

V Čechách šířil myšlenky a snahy *Dědictví sv. Cyrila a Metoděje* kanovník Václav Štulc v časopise *Blahověst* a J. V. Jirsík jako redaktor *Časopisu katol. duchovenstva*. I na Slovensku byl založen r. 1850 časopis *Cyryll a Method*, jehož redaktorem byl Andrej Radlinský,⁷³⁹ avšak duší časopisu byl bojovný Jánko Palárik ze Štiavnice. Tento slovenský časopis byl po brzkém zániku obnoven v Banské Bystrici

⁷³⁴ K lepšímu pochopení této doby můžeme uvést slova F. Bílého: „Vladimír Šťastný vzal si za životní úkol odkaz Fr. Sušila plniti věrně: srdce své i práci svou věnoval církvi a vlasti, každé půl, každé celé.“ CINEK, F. *Velehrad víry. Duchovní dějiny Velehradu*, s. 226-227.

⁷³⁵ Podrobněji k tomu srov. CINEK, F. *K národnímu probuzení moravského dorostu kněžského 1778-1870, 1934*.

⁷³⁶ Bohužel tento časopis zakrátko zanikl. K jeho obnově dochází až z podnětu bohoslovecké pouti na Velehrad dne 15. srpna 1868, kdy arcibiskup Fürstenberg vysvětil v bazilice nový hlavní oltář. Právě zde se zrodilo rozhodnutí pro obnovení tohoto již dříve vydávaného časopisu. Bohužel i tato snaha netrvala dlouho. Již v r. 1870 byl potlačen. Přes všechno právě v tomto prvním čísle je zřejmé, jak bohoslovci s oddaností a úctou vzpomínají na nedlouho tomu zemřelého Sušila a přihlašují se k jeho duchovnímu programu. V programové vstupní básni 1. čísla píše: „Svatí patronové (Cyrylle a Methode), pod váš ochranný mír stavili jsme toto díla zdaření. Vy vzorem buďte, lidu hledat spasení, vzorem lásky k Církvi, vlasti – nový Lumír.“ a k poslednímu slovu připojují poznámku: „Lumírem je zesnulý Sušil, současně pravý syn církve a vlasti.“ Srov. CINEK, F. *Velehrad víry. Duchovní dějiny Velehradu*, s. 228-229.

Podobně na Sušila vzpomínají bohoslovci 3. srpna 1885, když píše referent této pouti, dost možná bohoslovec Stojan: „...neb upevnění jsme tu byli ve svých dobrých předsevzetích a nadchnuti myšlenkou cyrilometodějskou, umínili jsme sobě, že po příkladu Sušilově, život náš bude jedna Boží chvála, slasti Kristus, tužbou ctnosti krása, chotí Církve a mzdou lidí spása.“ *Hlas*, č. 65. Srov. tamtéž, s. 286.

⁷³⁷ Sušil v tomto dopise píše: „Děkuji Bohu, že vám tu útlou k apoštolům národu našeho přivinulost do srdce vštípliti a vás láskou k Církvi svaté spojití naučil... Přidávám-li prosbu, abyste v posvátné horlivosti neoblevovali a lásky svojí k Církvi a k vlasti neúnavným sebe vzděláváním, ušlechtilými mravy a dokonalým svojich povinností plněním dokazovali, doufám, že prosba ta z upřímného srdce pocházejíc u vás s oslyšením se nepotká...“ Tamtéž, s. 224.

⁷³⁸ Srov. CINEK, F. *Jednota Velehrad v olomouckém semináři 1869-1886. Obrozenské proudění cyrilometodějské v olomouckém semináři před velehradským jubileem 1885*. Na pokračování ve zvláštním otisku *Hlídky*, r. 1935, roč. LII.; r. 1936, roč. LIII.; r. 1937, roč. LIV.

⁷³⁹ Srov. VRÁBLEC, J. *Sblížení Slovenska s Moravou cyrilometodějskými slávnostami v době Sušilovej*. Práce z historického semináře CMFB UP, č. 32. Brno: rozmnoženo gestetnerem, 1938.

již v r. 1852 biskupem Štefanem Moyzesem. Tyto časopisy byly cyrilometodějské nejen svým názvem, ale i obsahem a svou náplní zdůrazňovaly jako podstatnou část svého programu myšlenku sjednocení.⁷⁴⁰

Sušil následoval slovanské apoštoly především ve svém vlastním oboru – v biblistice. Svůj obšírný výklad celého Nového zákona, jímž se proslavil jako největší vykladatel Písma sv. mezi Slovy, postavil „*pod záštitu blahověstů našich Cyrilla a Methodia k rozmnožení slávy Boží a ku prospěchu církve jeho svaté*“,⁷⁴¹ jak sám píše v závěru předmluvy k Matoušovu evangeliu. Méně známa je další Sušilova aktivita, která přispěla k podpoře cyrilometodějské ideje a která se projevila v jeho neúnavném studiu a poznávání slovanských jazyků a také v tom, že v roce 1860 důkladně prozkoumal pravoslavný katechismus. Své výsledky pak zveřejňoval na pokračování v *Časopise katolického duchovenstva*.⁷⁴² Nutno podotknout, že některé z jeho postřehů jsou velice zajímavé a stojí za to se jimi zabývat i dnes.⁷⁴³ Mimo toho Sušil často k Velehradu a oběma apoštolům „zalétnul“ i ve svých básních. Uvedme pro ilustraci několik z nich: *Sv. Cyrill a Method, sv. Cyrill pachole, Smrt' sv. Methoda, Smrt' sv. Cyrilla, Na sv. Cyrilla a Methodia* a jistě i další.⁷⁴⁴ Dobře známé jsou např. následující verše: „*Ted' k Velehradu, národe, směr obrať svojich kroků, tam západe i východe lej vody svojich toků. Tam čiňte lásky obnovu, tam stavte míru budovu.*“⁷⁴⁵

Ze Sušilovského okruhu se velehradskou myšlenkou zabýval například i J. Bílý, který vydal v ČKD svoji studii s názvem *Nejstarší pokusy o unii církve ruské s církví*

⁷⁴⁰ Srov. KUMOR, B. *Církevné dějiny, novovek 1815 – 1914*. Levoča: Vydavateľstvo Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2003, s. 283-293. ISBN 80-89170-00-5.

⁷⁴¹ Srov. SUŠIL, F. *Evangelium svatého Matouše*. Praha: Nákladem Dědictví sv. Prokopa, 1864, ISBN neuvedeno.

⁷⁴² Vycházel na pokračování, srov. SUŠIL, F. Ruský katechismus. ČKD, roč. 1860, č. 3, s. 193-199; č. 4, s. 287-292; č. 6, s. 420-427; č. 7, s. 521-527; č. 8, s. 614-620.

⁷⁴³ Sušil se ve své práci odvolává na Gagarinova a jeho pojednání *Les starověres, l'église russe et le pape* (vydáno v Paříži r. 1857), ve kterém Gagarinov jakožto ruský kníže, který se stal jezuitským knězem, z vlastních ruských bohoslužebných knih vyvozuje, že „*církev ruská v bohoslužbě primát uznává, a neuznává ho v životě sobě odporuje.*“ Tamtéž, s. 421.

Na jiném místě Sušil např. vysvětluje jazykovou terminologii, pro lepší pochopení problematiky: „*Pravoslavný jest doslovný překlad řeckého slova orthodoxus, kdež (dóksá) značí sláva. Znamená tedy pravoslavný tolik co pravověrný; avšak lépe jest mezi oběma slovy téma ten rozdíl činiti, aby chom pravoslavnou církví rozuměli orthodoxnou církev východní od nás oddělenou, pravověrnou církví ale aby chom slyšeli církev římsko katolickou, která jediná plnou měrou toho názvu zasluhuje. A skutečně katechismus t. ř. rusinský o církví římskokatolické vezdy jenom slova pravověrný užívá.*“ Tamtéž, s. 425.

⁷⁴⁴ O Sušilovi jakožto tvůrci cyrilometodějské myšlenky vyšel ke 100. výročí jeho narození anonymní článek v *Čechu*. Kromě základních životopisných údajů však nepřináší zhora nic nového. Snad až na zdůraznění toho, že jak Dobrovský, tak i Sušil všude hájili jednotu Čechů s Moravany a potírali „*zvláště vynalezené pojmenování 'jazyk moravský'*“. Srov. Tvůrce myšlenky Cyrillo-Methodějské. *Čech*, r. 1904, č. 163, ze dne 14. června 1904, s. 1-2.

⁷⁴⁵ Citováno z TKADLČÍK, V. *Minulost a budoucnost velehradských kongresů*. Velehrad: Gloria Rosice, 1993, s. 11. ISBN neuvedeno.

latinskou,⁷⁴⁶ a také Ignát Wurm, který často opakoval větu: „*Velehrad musí být reprezentativní.*“⁷⁴⁷ Tento výrok zapříčinil, že se od roku 1860 chopil myšlenky na zvelebení Velehradu. Spolupracovali s ním hlavně hrabě Belcredi a kníže Salm. Roku 1861 organizoval první pouť ke „hrobu sv. Metoděje“ a založil *Matici velehradskou*. Výtečnou zkušeností mu byla dlouhá předchozí léta formování mladých lidí v Brně. V roce 1885 založil společně s Havelkou *Olomoucké muzeum*.

Když nastal velký církevní rozkol mezi Západem a Východem, tak tuto smutnou skutečnost pocítovali kněží, kteří se v 19. století soustředili kolem Františka Sušila. Usilovali o obnovení cyrilometodějského díla v úplnosti hlavně po stránce víry. Sušil proto navázal kontakt se slovinským biskupem v Mariboru Antonem Martinem Slomškem,⁷⁴⁸ který r. 1851 založil zbožné *Bratrstvo sv. Cyrila a Metoděje*. Po jeho vzoru organizovali hnutí modliteb za sjednocení Slovanů ve víře a horlivě *Bratrstvo* šířili i na Moravě.⁷⁴⁹ Slomšek osobně navštívil Moravu r. 1856 jako vizitátor kláštera v Rajhradě, kde se také osobně setkal se Sušilem.

Vedle toho Sušil navázal během svého aktivního působení na půdě brněnského alumnátu a v práci pro *Dědictví* kontakty mj. i s Gagarinem a jeho pařížskou skupinou. Společně si s redaktorem *Hlasu* K. Šmídkem horlivě dopisovali s ruským jezuitou P. Martinovem v Paříži, činným unionistickým pracovníkem.⁷⁵⁰ Podobné styky navázali i s jinými unionistickými pracovníky: vzdělaným ruským basiliánem Dr. Terleckým, který dokonce navštívil Šmídka v Brně a jednal s ním o úloze „Českoslovanů“ v otázce unie; s djakovským biskupem Josipem Jurajem Strossmayerem, který se také stal členem *Dědictví sv. Cyrila a Metoděje*; z Poláků Šmídek získal jako korespondenta *Hlasu* agilního poznaňského kněze Ignáta Prusinowského.⁷⁵¹

⁷⁴⁶ Srov. BÍLÝ, J. Nejstarší pokusy o unii církve ruské s církví latinskou. *ČKD*, roč. 1860, č. 6, s. 427n.

⁷⁴⁷ WURM, I. Korespondence. In: HALOUZKA, A. (ed.). *Vlast*, r. 1911, s. 183.

⁷⁴⁸ Antonín Martin Slomšek (1800 Ponikle – 1862 Maribor, Slovinsko) byl „slovinským“ Stojanem, který po vysvěcení na kněze r. 1824 kaplanoval, ale pro svoji horlivost byl již r. 1829 jmenován spirituálem v semináři. Po r. 1838 byl venkovským farářem a biskupským vikářem pro školství. Přičemž všude vyvíjel neobyčejnou apoštolskou a národně i nábožensky buditelskou činnost. Později jako lavantský biskup povznesl duchovní úroveň své diecéze, ale i vzdělanost ve školství a kulturní život. Je znám pro svou bohatou literární činnost, ale i pro organizování cyrilometodějského díla jednoty Slovanů. Srov. CINEK, F. *Velehrad víry. Duchovní dějiny Velehradu*, s. 108.

⁷⁴⁹ Srov. ŠPAČEK, M. Apoštolát svatého Cyrila a Metoděje a jeho současný ekumenický význam. In: *Fórum Velehrad I.: Communio ecclesiarum – očištění paměti. Sborník příspěvků z vědeckého semináře*. Olomouc: Centrum Alletí Velehrad-Roma, 2007. ISBN 978-80-86715-77-3.

⁷⁵⁰ P. Martinov byl členem brněnského *Dědictví*. Zároveň podával zprávy o českých snahách do francouzského časopisu *Etudes*, byť ne vždy zcela přesně. Například nad jednou takovou zprávou se Sušil pozastavoval v jednom ze svých listů, neboť prý „*poslání sv. Cyrilla a Methoda záleželo v zavedení unie s Římem, orientalského ritu a slovanského bohoslužebného jazyka; a takové poslání prý má též 'Dědictví'*.“ VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 223.

⁷⁵¹ Srov. CINEK, F. *Velehrad víry. Duchovní dějiny Velehradu*, s. 106-107.

Na problematiku cyrilometodějství, unionismu a vůbec „velehradství“ jakožto celku je možné nahlížet z nejrůznějších úhlů pohledu. V této disertační práci zohledňujeme osobnost Františka Sušila vzhledem k této problematice. Z tohoto důvodu nemůžeme v závěru kapitoly opomenout cyrilometodějské slavnosti, kterých se za svého života Sušil osobně a hlavně aktivně účastnil. Cyrilometodějské milénium r. 1863,⁷⁵² tedy oslavu tisícího výročí příchodu sv. apoštolů na Moravu, moravští sušilovci velkolepě připravili jak na Velehradě, tak i v Brně. Na Velehrad připutovali Češi, Slováci, rakouští Poláci, stejně jako Lužičané a další Jihoslované. Odezva, kterou tyto slavnosti měly, podnítila k církevnímu i národnímu probuzení v řadách českých katolíků, a dokonce zapůsobila i na německé věřící.⁷⁵³ Současně byly velehradské oslavy prvními slavnostmi, které měly výraznou povahu církevní a česko-národní,⁷⁵⁴ a to i přesto, že souběžně připravované národní pěvecké slavnosti byly úřady zakázány a mohly se konat pouze v Brně.⁷⁵⁵

Jaký podíl měl Sušil na těchto aktivitách, není snadné zjistit. Životopisci se o této Sušilově činnosti zmiňují poněkud letmo. Vychodil uvádí kromě Sušilova

⁷⁵² Když Fűstenbergovo pátrání po ostatcích sv. Cyrila a Metoděje bylo bezvűslednű, vymohl si alespoň pro blűzící se jubileum r. 1863 pűeložení jejich svűtku na 5. űervenec (Srov. Reskript S. R. C. z 5. 2. 1863). To cyrilometodűjstű horlitelű uvűtali s velkou radostű. Sušil napsal do Paříže jezuitovi P. Martinovi 22. űervence 1863: „Na kaűdű zpűsobm sobű arcibiskup olomouckű velkűch zűsluh do byl tűm, ŷe slavnost svatűch vűrovűstűv našich s devűtűeho marce na pűtűeho julia pűrenesl; v marci nemoűno putovati, an obyűejnű ŷeűtű snűh anebo aspoň blűtűivo a mrazivo bűvű; poűatek julia se mnohem lűpe ho dű pro takovű slavnostű, any ŷeűtű ŷnű nebűvűjű a dlouhű dni neműlo k poutem vűbűi a vűadű.“ CINEK, F. *Velehrad vűry. Duchovnű dűjiny Velehradu*, s. 159. Navűc v tomto období bűvűjű svűcenű novű knűŷű. Domnűvűm se, ŷestlű v Řűmű pűedvűdűvali datem 5. űervence budoucű zűpas mezi cyrilometodűjstvűm a liberűlnűm husitstvűm, jednű se spűűe o domnűenky neű cokoliv podloűenűho.

⁷⁵³ Zlűmal dokonce ve svű pűrűruűce uvűadű, ŷe cyrilometodűjskűho milűnia vyuűili i űeűtű evangelűci. Műli snahu zaloűit r. 1863 *űeskou evangelűickou maticű*, coű jim vlűda nepovolula, tak alespoň vydali vzpoműnkovű sbornűk *Paműtka roku slavnostnűho 1863 tisűciletű paműtky obrűcenű nűrodu űeskűho na Moravű, Slovensku a v űechűch skrze Cyrila a Metodűje na kűesűanstvű* (vyűlo r. 1864), v nűmű se hlűsű k tűmto katolűckűm svűtűcűm. Srov. ZLűMAL, B. *Pűrűruűka űeskűch cűrkevűnűch dűjin – Doba probuzenűho katolűcismu (1848-1918), dűl VI.*, s. 140-141.

⁷⁵⁴ Toto tvűzenű je nutnű pro ŷirűű uchopenű tűto problematiky doplnűt nűsledujűcű citacű: „*Liberalistűckű a protiklerikűlnű Vűdeň popokrytű pűűpravu oslav zesműűňovala jako folklűrnű udűlost, pűi kterű se budou bratűit űeűtű Vaűkovű s Hanűky. Vlűda pűitom műla svű obavy a vűsmoűnű oslavy bojkotovala v duchu svűho antiklerikűlnűho zaműeűenű. űeskű politűckű reprezentace cűtili pűűleűitost, ale műla vűhrady proti nűboűenskűmu, a to katolűckűmu, pűűstupu Suűilovu. Byly dokonce oűekűvűny takovű protiklerikűlnű demonstrace a provokace radikűlű z űech, ŷe vlűda naűűdűla vojenskou pohotovost. Morava se potűkala s nebezpeűnűm vlastenűenűm a rostoucűmi spory mezi nűmeckűmi a moravskűmi knűŷűmi. Toto napűtű vűűak do bűre zvlűdl episkopűt moravskű i űeskű pevnűm stanoviskem, ŷe jde pűednű o slavnost poűűtkű kűesűanstvű a majű se jű zűűastnűit vűűichni katolűci bez rozdűlu nűrodnostű.*“ PűŷHA, P. *Svatű Cyril a Metodűj. Velehrad – symbol a úkol*. űeskű Budűjovice: Poustevnűk, 2010, s. 47. ISBN 978-80-86610-51-1.

⁷⁵⁵ Praha se pűipojula k tűmto slavnostem samostatnou manifestacű, kterű vyvrcholula za ŷűasti kard. Schwarzenberga, biskupű Jirsűka a Strossmayera, pűi slavnostnűm posvűcenű chrűmu sv. Cyrila a Metodűje v Karlűnű v r. 1863. Slavnostnűm kazatelem byl sűm metropolita a zűstupce z Moravy, Dr. J. Bűlű byl slavnostű tak uchvűcen, ŷe prohlűsűl: „*Aű se letos mnoho stalo, chrűm a slavnost v Karlűnű ŷest a zűstane prvnűm poműnűkem tisűciletű roűnice.*“ Srov. CINEK, F. *Velehrad vűry. Duchovnű dűjiny Velehradu*, s. 203.

podnětu k této slavnosti i jeho aktivní podíl na přípravách: Účastnil se jich básněmi i přednáškami v *Ústřední jednotě*, ze které pak bylo vše přednášeno v jednotlivých *Jednotách*.⁷⁵⁶ Na další stránce pak cituje obsah Sušilova dopisu, v němž podrobně informuje Martinova do Paříže o průběhu velehradských oslav.⁷⁵⁷ Dokonce i první Sušilův životopisec Matěj Procházka, vyjma zmínky o drahocenném kalichu, který Sušil r. 1863 daroval velehradské svatyni, k těmto událostem mlčí.⁷⁵⁸ Lze se tedy oprávněně domnívat, že Sušilova role byla především v přípravných aktivitách v rámci *Ústřední jednoty* a ve vydavatelském podniku *Dědictví*, v němž se vydávaly k tomuto jubileu básně, články, publikace, obrazy a další.⁷⁵⁹ V průběhu velehradských slavností se Sušil, dle nás získaných informací, zvláště viditelně nedisponoval. Jinak tomu bylo o půldruhý měsíc později, kdy se v Brně konala národní cyrilometodějská slavnost od 25. do 26. srpna. K této oslavě Vychodil poznamenává: „... vrcholem slavnosti byla slavná mše svatá, kterou sloužil Sušil u minoritů, při které nejen prostranný chrám, nýbrž i blízké ulice byly věřícími nabity, a velkolepý koncert, při němž *‘Beseda Brněnská’*, nedávno před tím založená, zpívala řízena svým sbormistrem Pavlem Křížkovským také jeho sbor na slova Sušilova *‘Svatý Cyrill a Method’*, složený ku slavnosti této.“⁷⁶⁰ Pak následuje podrobný popis této slavnosti, včetně důležité poznámky o tom, že „ujeli vůdcové českého národu na Moravě, Dr. Al. Pražák, ač důtklivě pořadateli vyzván, aby se účastnil a Dr. Helcelet...“⁷⁶¹ Tato věta tak opětovně dokládá fakt, který jsme již nastínili výše a k němuž muselo dříve či později dojít, tedy k nezvratnému rozchodu obou moravských vlasteneckých křídel.⁷⁶²

Všechny Sušilovy snahy se později projeví v celé jím vychované a ovlivněné kněžské generaci, která jeho impulsy přijala a rozvinula v nábožensko-národní agitaci, kterou trefně charakterizují následující Zlámalova slova: „*V probuzenecké době romantického 19. století cyrilometodějská úcta tvoří u buditelské kněžské generace*

⁷⁵⁶ Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil. Životopisný nástin*, s. 203.

⁷⁵⁷ Srov. tamtéž, s. 204.

⁷⁵⁸ Srov. PROCHÁZKA, M. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 439; I František Cinek ve své knize *Velehrad víry* mlčí o jakékoliv výraznější Sušilově roli v průběhu samotných velehradských oslav v r. 1863. Srov. CINEK, F. *Velehrad víry. Duchovní dějiny Velehradu*, s. 125-185.

⁷⁵⁹ Masák zmiňuje i další podpůrnou aktivitu *Dědictví*: „usnesl se zakročiti u majitelkyně panství velehradského a daroval jako příspěvek ke zvelebení svatyně velehradské 1000 obrazů sv. C. a M. a 10 výtisků životopisu slov. apoštolů, aby se rozprodali ve prospěch chrámu.“ MASÁK, E. *Dějiny Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně. 1850-1930*, s. 143.

⁷⁶⁰ VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 205.

⁷⁶¹ Tamtéž.

⁷⁶² K bližšímu porozumění doporučujeme další Vychodilovu knihu: srov. VYCHODIL, P. *Vzpomínky na cyrillo-metodějský rok 1863. Obraz života náboženského a národního k 1050 let. jubileu příchodu sv. Cyrilla a Metoděje na Moravu*. Velehrad: Metoděj Melichárek, 1913. ISBN neuvedeno.

*Sušilovců podklad pro restituci starých práv, národní slávy a politické nezávislosti. Jejich cyrilometodějský program je stejně náboženský jako národní a odráží se v heslech této doby: 'Bůh chce, abychom mu sloužili jako Slované.' 'Chceme-li ctít sv. Cyrila a Metoděje, nesmíme být jen dobrými křesťany, nýbrž též dobrými národovci.' 'Jen národovec může být dobrým křesťanem.' 'Ty národe, potomku a dítě praotců Cyrila a Metoděje, nenechávej si od nepřátel vyrvat jazyk!'*⁷⁶³

Celoslovanský aspekt moderního cyrilometodějství se později konkretizoval v rámci podpory unijních snah a nábožensko-politické představy jakéhosi „mostu“ mezi katolickým západem a pravoslavným východem. Sušil a jeho stoupenci bezpochyby dobře věděli, že dílo obou slovanských apoštolů nemělo pouhý náboženský ráz, ale připomínali i jejich dílo politicko-státnické. Hanuš si všímá, že u Sušilova společenství dochází k překonání „*dualistického modelu (byzantsko-franského) propapežskou organizací, která by vyvažovala Východ a Západ*“ a dodává „*neboť tato idea obsahovala motiv náboženského i politického zmohutnění celého Slovanstva.*“⁷⁶⁴

Sušil dal Moravě myšlenku, již však provedl až A. C. Stojan,⁷⁶⁵ velký cyrilometodějský ctitel a obnovitel Velehradu a vlastní zakladatel velehradského unionismu.⁷⁶⁶ Přesto Sušil je oním „prvním hybatelem“, z jehož popudu se celý tento „nadmárodní“ jev v duchovním životě Slovanů rozbíhá. Je jisté, že k jejich vzniku nepřímo přispěly i určité ideové hodnoty, jež vyplynuly z kulturních a náboženských změn v 19. století. Jde zde především o „světské“ koncepce prosazované českými a slovenskými národními buditeli, kteří nabádali ke „slovanské vzájemnosti“ založené

⁷⁶³ ZLÁMAL, B. *Svatí Cyril a Metoděj*. Řím: Křesťanská akademie, 1985, s. 183. ISBN neuvedeno.

⁷⁶⁴ HANUŠ, J. *Katolický kněz – František Sušil*. In: FASORA, L.; HANUŠ, J.; MALÍŘ, J. (eds.) *Člověk na Moravě 19. století*, s. 406.

⁷⁶⁵ Kromě Sarkandra se tehdy, pro sedmnáctiletého jinocha Stojana, stává na Moravě vzorem legendární buditel Sušil, který v té době zemřel v nedaleké Bystřici pod Hostýnem a jemuž vzdávala hold celá česká veřejnost. Právě v r. 1904 na Velehradě Sušilovi odhalil pamětní desku. Srov. MAREK, P. Antonín Cyril Stojan – kněz a politik. In: MAREK, P.; HANUŠ, J. (eds.) *Osobnost v církvi a politice*, s. 123.

Stojan tedy už jako mladý student slyšel na velehradské pouti kázání, které se mu hluboko vrylo do paměti a dalo směr celému jeho životu. Za vzor si nezvolil nikoho jiného než sv. Cyrila a Metoděje a zahořel touhou po obnově duchovní jednoty mezi Slovaný. Právě tomu zasvětil svůj život. Již jako bohoslovec založil po Slomškově vzoru *Bratrstvo* a později jako farář i jako biskup se vrcholně angažoval právě v tomto úsilí za jednotu. Srov. TKADLČÍK, V. *Ekumenismus na Moravě, jeho tradice a perspektivy*. In: *Prohloubení ducha ekumenismu v církvi dnešní doby. Sborník přednášek z kněžského dne 26. března 1992 v Olomouci*. Vizovice: Lípa, 1992, s. 20-21.

⁷⁶⁶ Cílem nově nastupující posušilovské generace vedené Antonínem Cyrelem Stojanem bylo učinit Velehrad „tepnou“ veškeré své činnosti. To dobře zakusili i samotní jezuité, když pro Velehrad zůstalo charakteristické to, s čím se zde setkali již od samého počátku a co se jako červená niť vinulo jejich přítomností na tomto místě až do roku 1950. Byla to totiž „*nedostatečná ekonomická báze s grandiózními obrodnými ambicemi.*“ AMBROS, P. *Cyrilometodějství a jezuité na Velehradě od roku 1890 do roku 1919*. In: *Velehrad filologoi versus filosofoi. Příspěvek spirituální teologie k 800letému výročí*. Olomouc: Centro Aletti, 2005, s. 210. ISBN 80-86715-47-7.

na společném kmenově-kulturním dědictví: např. F. Palacký, P. J. Šafařík, J. Kollár, F. L. Čelakovský a jiní.⁷⁶⁷ Na druhé straně byla myšlenka náboženského sjednocení Slovanů, motivovaná sjednocujícím obsahem cyrilometodějské tradice, intuitivně chápána jako idea, jež organizuje a oživuje církevní život, což vnímáme právě u Sušila, ale i dalších osobností: např. u J. E. Holého, J. Palárika, N. Štulce, A. C. Stojana a mnohých dalších.⁷⁶⁸ Morava se zásluhou soluňských bratří stala takovým ohniskem, odkud se šířilo křesťanství ke všem Slovanům. Cílem unionistů tedy bylo vybudování ztracené křesťanské jednoty cestou prohloubení víry. Tento cíl posílilo i prozíravé rozhodnutí „papeže Slovanů“, Lva XIII., který nechal na obecném nebi církve zazářit velkým postavám slovanských apoštolů Cyrila a Metoděje v okružním listu *Grande munus* z 30. 9. 1880.⁷⁶⁹

⁷⁶⁷ Pro bližší pochopení problematiku kupř. srov. STRAKOŠ, J. Význam cyrilometodějského kultu pro ideu slovanské vzájemnosti. *Akord*, r. 1930, roč. 3, s. 141-157.

⁷⁶⁸ Srov. ZLÁMAL, B. *Die Entwicklung der kyrillo-methodianischen Tradition in der tschechoslovakischen Geschichte*. In: *Das östliche Christentum*, 22, Würzburg, 1969, s. 77-157; ZLÁMAL, B. *Příručka českých církevních dějin*, I, Olomouc: CBTF, 1970.

⁷⁶⁹ Oba bratři byli sice hned po své smrti ctěni od svých učedníků (sv. Cyril také od Římanů), ale ve veřejné latinské bohoslužbě teprve od 14. století, a to výhradně jen v Čechách a na Moravě, později i v Chorvatsku. V Římě dal papež Sixtus V. v kostele sv. Jeronýma namalovat v letech 1588-1590 obraz sv. Cyrila a Metoděje se svatozářemi okolo hlavy. Avšak církevního potvrzení jejich svatosti se nám dostalo teprve oním okružním listem. Zároveň bylo sestaveno i breviářové officium ritus duplicia minoris a zvláštní mešní formulář ke cti nových svatých. Významově zapůsobilo celocírkevní svěcení cyrilometodějského svátku: byly totiž vzorem biskupů, kněží, misionářů, katolické obecnosti (spojení s Římem) a církevní jednoty (spojení křesťanského Východu se Západem) čili jinými slovy myšlenky unijní. Tím také česká i slovenská veřejnost mohla chápat význam činu Lva XIII.: „*Svatý Otec poznává dobře, že Slovanstvo se může státi kvasem rozkvětu Církve.*“ Srov. ZLÁMAL, B. *Příručka českých církevních dějin – Doba probuzeného katolicismu (1848-1918)*, díl VI., s. 137-139; srov. také MAASS, F. *Die österreichischen Jesuiten zwischen Josephinismus und Liberalismus*. In: *Zeitschrift für katholische Theologie*, r. 1958, roč. 80, s. 36-39.

2.4 Sušilův soukromý život a poslední roky života

Sušilův soukromý život byl velmi pravidelný, až prostý. Od začátku roku 1838, kdy se přestěhoval z posledního svého pastoračního působiště v Komárově, po celý svůj život bydlel ještě s dalšími profesory z řad duchovních v minoritském klášteře, ve skromném bytě o třech nevelkých pokojích.⁷⁷⁰ Jedl velmi střídmě dvakrát denně, ráno a v poledne, pil pouze vodu,⁷⁷¹ teprve až na konci života, v posledních dvou letech, kdy mu ubývala chuť, si do vody přiléval i trochu vína.⁷⁷² Jeho pravidelný režim dne předpokládal brzké vstávání, rozjímání a sloužení mše svaté. O Sušilově zbožnosti nelze pochybovat. Vyzdvihují ji shodně všichni, kteří na něho vzpomínají.⁷⁷³ Podle slov Antonína Stáry „byl zbožný jako dítě. Často jsem ho překvapil, jak na holé zemi kleče se modlil kněžské hodinky.“⁷⁷⁴ Ze svého ne příliš vysokého profesorského platu hradil

⁷⁷⁰ K popisu jeho kněžského bytu dodává Vychodil následující upřesnění: „Z první, předsínky, šlo se v levo do podlouhlé světničky o dvou oknech. V ní na levo ode dveří byla postel, proti oknům pohovka, před ní stůl, dále šatník a skříň na knihy; v pravo ode vchodu u okna stál pult, u kterého Sušil obvykle pracoval. Ve třetí světničce, na pravo od předsínky, o jednom okně, měl ostatní knihy a klavír. Pohled z okna bytu je na dvůr, jednotvárný, neveselý.“ VYCHODIL, P. František Sušil, životopisný nástin, s. 331.

⁷⁷¹ Jako syn hostinského znal dobře alkoholovou závislost zákazníků svého otce, a tak nás ani nepřekvapí, že mu ležel na srdci boj právě proti tomuto nešvaru. Poskytoval tím svoji podporu Šebestiánu Kubínkovi v jeho nerovném zápase proti tomu zlu. Sám pak několikrát proti alkoholu kázal nejen v minoritském kostele v Brně, ale také tam, kde byl svými kněžskými přáteli a žáky pozván.

⁷⁷² Jeden z jeho největších kněžských přátel to komentuje v prvním Sušilově životopise: „Mluvil-li tedy o střídmosti a střízlivosti, byla slova jeho tím závažnější, an každý věděl, že také u věci této sám jest vzorem. Mluvě o střídmosti neopomíjel žáky duchovenské upozorniti na zlou povahu lidu našeho na Moravě, že se rád oddává hýřivosti a umí-li sobě vydělati peníze, že neumí prostředkem spořivosti je také zachovati a rozmnožiti. I napomínal snažně žáky, aby budouce postavení ve správě duchovní náš lid na tuto mornou hlízu, která jej dusí, upozorňovali a jej z této duševné nemoci vyléčiti usilovali.“ Srov. PROCHÁZKA, M. František Sušil, životopisný nástin, s. 439.

⁷⁷³ Z mnoha svědectví, která byla o něm vydána, uvedeme jen jedno, nezamlčujeme však, že poněkud „zavání“ hagiografickým spisem. Líčí požár, který 23. září 1852 zachvátil střed Brna a bylo nebezpečí, že zasáhne i nedaleký minoritský klášter, v němž Sušil dlel: „Oheň zasáhl i věž kostela sv. Maří Magdaleny a jiskry lítaly i do dvoru kláštera minoritského, kde Sušil bydlel. Všecko v klášteře bylo pobouřeno. Snášejí nábytek do přízemí klenutého, by zachránili, co se zachrániti dalo. Jediný Sušil myslí jen na své rukopisy. S Poimonem, redaktorem 'Hlasu' brněnského, odnesou rukopisy v plachtě do bytu Sylva-Taroucy. Sušil plachtu složiv, praví: 'Všecko svoje sebou nesu.' Pánové, zeptejte se učitelů křesťanské dokonalosti, zeptejte se jich, co souditi o takovém jednání. Odpovědí, že Sušil tím dokázal, že srdce jeho dospělo na výši křesťanské dokonalosti. Hle, pánové, takovým byl František Sušil...“ SERVUS, A. Několik slov o Sušilovi. *Museum*, r. 1890-91, roč. XXV., s. 122.

Podobně oslavných svědectví je celá řada, v řeči na Sušilovu památku dokonce A. Hlavinka řekl v Olomouci 23. června 1904: „Hudba česká se rozléhá světem. Tu lze říci s evandelistou: Sušil zplodil Křížkovského a Javůrka, Křížkovský zplodil Smetanu, Dvořáka, Památka Sušilova budiž požehnána! Sušil byl muž svatý, Pravíme to s Vladimírem Šťastným a před ním se Škorpíkem, Ignátem Wurmlem a jinými, kdož ho znali, že se sv. Cyrilem a Methodějem a ostatními patrony našimi oroduje za národ náš i – František Sušil.“ HLAVINKA, A. Památce Sušilově. *Časopis musejního spolku v Olomouci*, r. 1904, roč. XXI., s. 164.

⁷⁷⁴ STÁRA, A. Ještě několik črt ze života Sušilova. *Obzor*, r. 1889, roč. XII., č. 22, s. 325; Vlastimil Šťastný k tomu ještě poznamenává: „Dostalo se mi po něm drahocenné památky, brevíře, z něhož se Sušil snad po celý čas kněžství svého modlíval. I jsou tu jednotlivé a to dosti četné verše žalmů označeny

nejen své potřeby, které často tvořily knihy a další vědecké pomůcky, ale zpočátku i náklady na vydávání svých děl, nehledě k příspěvkům na charitativní účely a finanční podporu svých příbuzných.⁷⁷⁵

Žil v ústraní a z domu většinou vycházel jen k přednáškám do alumnátu nebo navečer navštívit přátele, kteří se obvykle scházeli u hraběte Sylva-Taroucy, v rajhradském domě na Petrově u opata Kalivody nebo u historiografa Bedy Dudíka.⁷⁷⁶ Na soukromé návštěvy v Brně ze zásady nikam nechodil. Nejraději měl odpolední procházky do přírody blízkého i vzdálenějšího okolí,⁷⁷⁷ na kterých ho obvykle doprovázel Matěj Procházka nebo některý z jeho kněžských spolupracovníků, mezi nimiž převažovali Procházka, Kulda, Šmídek a Poimon, aby spolu debatovali o aktuálních otázkách týkajících se *Dědictví* či probírali jiné důležité záležitosti.

František Sušil byl člověkem, jehož by leckdo mohl nazvat svérázným. Při své středně vysoké postavě, která nebyla v žádném případě silná, měl obličej jemný a oduševnělý, čelo klenuté, oči temné, vážný pohled a přestože byl krátkozraký, brýle nenosil. Ačkoliv trávil hodně času mezi lidmi, nepatřil ke komunikativnímu typu člověka, který by lehce navazoval kontakty. Z toho pak vyplývá, že se obvykle k lidem choval distingovaně a částečně s větší či menší nedůvěrou, nikdy mu však nechyběla nezbytná slušnost a zdvořilost. Pro jeho přirozenou ostýchavost a nesmělost ve společnosti cizích lidí nikterak nepřekvapí, že se vyhýbal hostinám a společenským slavnostem.⁷⁷⁸ Jinak tomu bylo ve vztahu k přátelům, které si většinou vychoval ke

tečkou. Ptal jsem se prof. Procházky, co to asi znamená? Privil mi, že jsou to verše, u kterých se Sušil zastavil, aby o nich rozjímал. takový verš byl mu někdy po celý den vůdčí hvězdou a podával druhdy oběma přátelům i látku k rozmlouvám.“ ŠŤASTNÝ, V. František Sušil. Studujícím v biskupském semináři přednesl. *Obzor*, r. 1904, roč. XXVII., č. 7, s. 163.

⁷⁷⁵ Zvláště Procházka v jeho životopise uvádí, jak Sušil daroval značný obnos slepému a zchudlému předsedovi německé katolické jednoty. Pak také z dopisů Karla Wittka, Sušilova krajana, pozdějšího ředitele I. českého gymnázia v Brně, vysvětluje, že i jej podporoval ve studiích a mnohé další. Srov. PROCHÁZKA, M. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 425-426.

⁷⁷⁶ Když Sušil jednou onemocněl, „...uradilo se několik jeho přátel... že jej přemluvíme, by s námi chodíval v jisté dni k sv. Jakubu, kde jsme se za večera bavívali. Chtěli jsme ho tak zbavití trudné myslí, jež se tehdaš u něho jevila. Slíbil a skutečně přišel. Chtěli jsme ho naučit 'whistu', ale – nešlo mu to. Vyznal, že nemá pražádných vloh k tomu, a že ho to více namáhá i rozčiluje než všecko studování. Shledali jsme, že má pravdu a milý Sušil se nám již do třetího 'jour fixu' - nedostavil.“ Tamtéž.

⁷⁷⁷ Nejraději chodíval na Žlutý kopec, kde obdivoval výhled na Brno a za krásného počasí i rozhled na Dražanskou vrchovinu a na Pálavu. Srov. MALÝ, R. *František Sušil. Obroditel církve a vlasti*, s. 52.

⁷⁷⁸ Jeho vrozená uzavřenost a strohost ve společenském styku, jeho vážnost, přecházející někdy až v zádumčivost, to všechno u něho nejsou jen příznaky jednostranně vyvinuté povahy učence. Dobře to i jistý projev jeho kontemplativního jádra. „*Touha po duchovní dokonalosti, jež ho přivedla ke kněžství, zůstala až do konce hlavním podnětem veškeré jeho činnosti; byla zdrojem jeho tvůrčí radosti, ale také zdrojem trvalého utajeného smutku nad nedokonalostí věcí, nad vší nízkostí a všedností doby – smutku, který nebyl o nic méně hluboký proto, že málokdy pronikl za meze přísné duchovní sebekázně. Všechny projevy byrokratismu, prospěchářství, proticírkevní nevraživosti, na něž musil neustále narážet,*

svému „názorovému obrazu“ a mezi kterými se cítil volně a bezprostředně.⁷⁷⁹ I přes svoji veškerou „vážnost“ neztrácel sobě vlastní jemnost, laskavost a citlivost pro potřeby druhých, byly-li skutečně oprávněné, jak dokládá korespondence s přáteli nebo rodinnými příslušníky. Ze všech jeho sourozenců se dospělého věku dožila jediná sestra Josefa, již hluboce miloval, a po její brzké smrti ji věnoval svoji znětku.⁷⁸⁰ Děti, které po ní zůstaly, mu během života připravily nejedno bolestné zklamání,⁷⁸¹ ale zároveň s nimi zažil i „kouzlo útulného domova.“ Tehdy se jeho pověstná přísnost měnila v laskavost a radost, uzavřenost v důvěrnou sdílnost.⁷⁸²

Zdvořilost a jemnost Sušilovi nebránily, aby se v řeči vyjadřoval přímo a zcela bez okolků, což pochopitelně nebylo všemi přijímáno: „*Komusi, který ve společnosti jeho pranýř vystavoval poklesky těch, v jejichž domácnosti sám mnohých dobrodiní požíval, dal ostrou dťtku před celou společností řka: Styd'te se, na pranýř stavěti lidi, jimž k d'íkům povinen jste.*“⁷⁸³ Tato jeho vzácná přímočarost a upřímnost mu získávala úctu u charakterních lidí. Zvláště patrné to bylo v zásadních otázkách, když se jednalo o morálku, věrouku nebo občanské postoje.⁷⁸⁴ K vulgarismům, nebo dokonce nadávkám

se dotýkaly jeho ducha, žijícího v důvěrné kontemplaci ideální skutečnosti, drsněji než kohokoli jiného... to pochopí každý, kdo pozorně projde Sušilovu subjektivní lyriku.“ VODÍČKA, T. *František Sušil*, s. 89.

⁷⁷⁹ Srov. HLAVINKA, A. Památce Sušilově. *Časopis musejního spolku*, r. 1904, roč. XXI., s. 162-163.

⁷⁸⁰ „*Sestro milá, dávno ležíš v hrobě, A já ještě v domě, chrámě, venku Slzy cedím jako pro milenku, A jak dítě chodím o sirobě. Sloužila jsi pleti svojí k ozdobě, Svět ctíl tebe jako posvěcenku, A já kochal v tobě milostenku, Žen milostnost všechnu zřel jsem k tobě. Dvě jsme byli jenom děti spolu, Proto svatá poutala nás láska ; Leč tě časně otkla smrti páska. Já sám nyní zůstaven jsem bolu ; Či tvých dětí – poupat svadlé růže – Pěstování nahradit tě může?*“ SUŠIL, F. *Sebrané básně*. Brno: Nákladem kněhupectví Ant. Nitsche, 1862, s. 193.

⁷⁸¹ Máme zde na mysli zvláště jeho synovce Františka Tomáška, který se během svých studií zapletl v Praze do revolučních událostí r. 1848 a později byl dokonce i vězněm a sáhl si na vlastní život. Tyto všechny události měly jistě značný vliv na citlivou Sušilovu povahu. To se dočítáme z dopisů, které pocházejí hlavně z posledních let Sušilova života, z let 1853 – 1867, a poskytují nám jedinečnou příležitost nahlédnout do jeho soukromého života. V této korespondenci se Sušil často rozhovořil i o své práci a otevřeně komentoval tehdejší události. Většinu těchto získaných dopisů vyšly na pokračování díky úsilí Viléma Kallaba. Srov. KALLAB, V. *Nové příspěvky ku poznání Fr. Sušila. ČMM*, r. 1911, roč. 35, s. 133-147, 304-330, 455-486.

⁷⁸² Za sestřinými dětmi rád dojížděl do Vídně, pokud mu ovšem nebránila nepřízeň počasí, což je „...*nebezpečné pro lidi dnám podrobené*“. Rád zde navštěvoval své známé včetně návštěv kvalitních hudebních koncertů, např. Mendelssona-Bartholdyho. Srov. tamtéž, s. 307.

Sušil byl příznivcem filharmonických produkcí. Nebylo koncertu, který by si rád nevyslechnul, ale nikdy nechodil na divadelní představení, ani tehdy, když hráli divadelní velikáni jako např. Beck, Michalesi-Krebsová, Wachtel apod., kteří v Brně hostovali. Srov. STÁRA, A. *Ještě několik črt ze života Sušilova. Obzor*, r. 1889, roč. XII., č. 22, s. 325.

⁷⁸³ VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 342.

⁷⁸⁴ Vychodil vzpomíná na konkrétní situaci, když byl r. 1861 založen *Český čtenářský spolek*, na němž se dohodli oba hlavní zástupci vlasteneckých táborů. Hned po jeho vzniku zde politika zaměstnávala více pozornosti než praktická osvětová práce mezi lidem: „*Sušilovi toto zevní spojenectví při zásadním rozdílu názorů náboženských nestačilo, neboť cítil jeho nepravdivost, která ke zdaru věci vésti nemůže. Nešlo mu o separatismus nebo kněžskou nadvládu, nýbrž o věc národu, již převahou negativních živlů viděl ohrožovanu...*“ a v dalším odstavci dodává: „*Sušil nevyhledával sporů, naopak častěji volá po svornosti*

se nikdy nesnížil. Vzácná byla jeho schopnost rychle zapomínat na osobní urážky a ublížení.⁷⁸⁵

Sušil nebyl politikem, ani se politikou zvláště nezabýval. Toto tvrzení však neplatí v otázkách týkajících se náboženství a národa. Tím, že vyrostl v době, kdy již kněžstvo vychované josefinistickými tradicemi náleželo minulosti, neznal kompromisů: „Vyrostl v naprosté oddanosti a důvěře k církvi, a výtky, jí činěné, že jest ´mornou národního blaha´, rozpalovaly srdce jeho hněvem. Nepřekvapuje tedy, že se dal ihned do služeb nového proudu, který byl ultramontánní a hleděl novinami a spolkovou činností získati lid pro zájmy církevní.“⁷⁸⁶ Je nasnadě položit si otázku, nakolik byl tzv. ultramontánní. To si však zodpovíme později. Kromě domácích vlivů na něho působily i nově se rozvíjející hnutí katolíků v Německu a ve Francii, která reagovala na doznívající důsledky neblahého osvícenství a rozvíjejícího se liberalismu: „Samostatnost církve, její vymanění z moci vlády státní, vnitřní oživení církve a do jisté míry její zlidovění bylo cílem tohoto hnutí. Tyto vlivy a probouzející se život národa, vzbuzovaly zajisté v Sušilovi ono vědomí, jež je patrné ze všech jeho prací.“⁷⁸⁷

Jeho názorové proudění lze dobře vnímat z jeho básní, kterými ohnivě brání „svoji pozici“ nebo přesněji „s ohnivým zápalem“ volá slova: „A co ty se nyní strojíš dělat' / Proti přestrašenému návalu? / Chceš-li pouze pomoci jen želat'? / Zbraně chop se! nebud' nectným sketou, / V boj se vydej v svatém zápalu / A zbij haldu nepřátel kletou.“⁷⁸⁸ Na jiném místě tento plachý a skromný muž píše: „Bojuj zbraní proti vrahu rovnou, / Byť's jí u něho měl vydlužit', / Ale bojuj s myslí usilovnou.“⁷⁸⁹ Sušil velmi ctil svou církev,⁷⁹⁰ což však neznamená, že měl pouze oddanou víru. Zároveň s tím v sobě snoubil touhu po konkrétním a praktickém vykonávání církevní politiky. Sušil byl navíc

a snášenlivosti. Zvláště osobnímu nepřátelství úzkostlivě se vyhýbal, ovšem také osobním stykům s protivníky.“ Tamtéž, s. 344.

⁷⁸⁵ Již jako olbramovický kaplan (působil tam v letech 1827 – 1836) veřejně odpustil velkostatkáři Seydlovi, který jej fyzicky inzultoval. Tento velkostatkář měl později největší podíl na výstavbě nového kostela v Bohuticích nedaleko Olbramovic. Sušil právě 11. května 1867 zde položil základní kámen pro výstavbu tohoto chrámu, což dokládá pamětní deska umístěná na průčelí tohoto kostela.

⁷⁸⁶ KALLAB, V. Nové příspěvky ku poznání Fr. Sušila. ČMM, r. 1911, roč. 35, s. 141.

⁷⁸⁷ SVOZIL, J. O Františku Sušilovi. Ke stému výročí jeho narozenin. Brno: Nákladem VII. Odboru Národní Jednoty, 1904, s. 2.

⁷⁸⁸ SUŠIL, F. Sebrané básně, s. 196.

⁷⁸⁹ Tamtéž, s. 167.

⁷⁹⁰ Při volbě názvu své nové básnické sbírky šlo Sušilovi o to, aby dobře vystihla jeho nábožensky obranný a polemický ráz většiny z těchto básní. Když již konečně padlo rozhodnutí pro nadpis „Růže a trn“, píše studentovi Františku Hoškovi 21. června 1851 do Vídně: „Jsou to revolučnata, povstaly básně ty, zvláště sonetty, když najížděno na církev; za časů pokojných nebyly by takového ohně nabyly. Přijde pak na to, jaký oheň to jest, zda svatý či nesvatý, a rád bych slyšel od Vás, co o něm, o tom ohni, soudíte, ač máte-li kdy obývatí se takovými balatkami...“ VYCHODIL, P. František Sušil, životopisný nástin, s. 144.

příliš dobrým vlastencem, aby si dopředu nepoložil otázku, zda činnost v tomto směru prospívá také našemu národu. Závěrem těchto úvah můžeme tedy říci, že Sušilův historický význam spočívá v tom, že spojil národní myšlenku s církevní a že v tomto svém postoji vychoval celou řadu oddaných žáků a přátel. Nejen jako katolický kněz, ale jako člověk milující svůj národ, bojuje proti nejrůznějším svobodomyšlným směrům,⁷⁹¹ a zároveň pokládá pro národ škodlivé oslavovat českou reformaci, která se netají svou nenávisť k církvi.⁷⁹² Přes svůj nezasťiraný odpor k „jinověrectví“,⁷⁹³ chápal dobře, že protestantismus nelze ve všem podceňovat a lze v něm najít i leccos dobrého.⁷⁹⁴ V tomto směru například udržoval kontakt s rusavským evangelickým farářem Danielem Slobodou za účelem spolupráce na třetím vydání *Moravských národních písní*, což jistě mohlo přispět k posunu v „dějinách ekumenismu“ na Holešovsku.⁷⁹⁵

Pokud jde o Sušilův vztah k římskému pontifikovi, potažmo k problematice papežské neomylnosti, kterou se po jeho smrti zabýval 1. vatikánský koncil, pak nám jeho první životopisec Procházka zaznamenal toto: „... neopominul Sušil žákům i lásku ku posvátnému Římu vštěpovati, uváděje jim na mysl, že ač několik osobností nehodných stolicí Petrově zaujímalo, přece zřízení její božským jest, jehož sobě vážiti a k němuž synovskou láskou lnouti právě tak třeba jako ke Kristu samému, jelikož pohrdání stolicí tou jest tolik jako pohrdání Kristem, jenž každému křesťanu výslovně velí...“ O několik řádků níže se vyjadřuje k papežské neomylnosti, „*kteřá dle výkladův Fesslerových proti Schulte-ovi jen v mezích velmi úzkých se pohybuje, klonil se Sušil, ač o věci té tenkrát jen na fakultách bohovědných poněkud pojednáváno, ke straně těch, kteří hájili říkáje ku pisateli těchto řádků: ‘Confirma fratres tuos’ jest veliké a závažné slovo, jakož i to: ‘Tu es petra’ aneb: ‘Pasce agnos meos, pasce oves meas.’*“⁷⁹⁶ Sušilovy názory k této problematice lze také dobře vyčíst z jeho básní, v nichž dává

⁷⁹¹ Tomu dobře odpovídá jeho báseň: „*Lásko moje, vlasti veledrahá!*“ SUŠIL, F. *Sebrané básně*, s. 206.

⁷⁹² O problematice reformace, příp. otázce Sušilova vztahu k Janu Husovi a Tomáši ze Štítného, bude řeč později, v kapitole o Sušilových básních (Srov. III. 4).

⁷⁹³ Odpor proti protestantismu vnímal především „*pro jeho ošemetnou výbojnost, negaci a neplodnou revolučnost.*“ NEUSCHL, R. *Památce Sušilově. Vychovatelské listy*, r. 1906, roč. VI., s. 344.

⁷⁹⁴ Sušilův tón je ostrý, bezohledný, ostřejší než by byl v běžné mluvě. V básni tak dává volný průchod svým pocitům a názorům: „*Nedovolím, že krom církve svaté / Všecko vůkol jenom ve tmách leží, / Aniž pravím, že by jenom kněží / Měli slovo pravdy v mysl vňaté...*“ SUŠIL, F. *Růže a trní*. Brno: Vydavatelství Nitzsche a Grosse, 1851, s. 114; Ještě lépe to zaznívá z jiné jeho básně: „*Neměj každého hned za kacíře, / Jenžto k církvi svaté nehledí; / Mnozí bez své viny nevědí / K jaké sluší privinout se víře.../ Však jsou duše, duše bohorodné, / Co lnou k Boží pravdě plny lásky.../ Církev s láskou v náručí jim letí, / Bůh je klade za věrné své děti.*“ tamtéž, s. 152.

⁷⁹⁵ Srov. SVÁTEK, J. Ke stykům Františka Sušila s Danielem Slobodou. *Křesťanská revue*, r. 1971, roč. 38, s. 188-190.

⁷⁹⁶ PROCHÁZKA, M. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 419.

„synovské k Římu přítulnosti výraz“.⁷⁹⁷ A tak můžeme předpokládat, že se Sušil jednoznačně zastával papežské neomylnosti.⁷⁹⁸ Jinou otázkou může být to, zda by také souhlasil se způsobem (formou?) definování tohoto dogmatu, tak jak k tomu došlo krátce po jeho smrti na vatikánském koncilu.⁷⁹⁹

Na sklonku Sušilova života se stále častěji projevovalo jeho neblahé tušení pramenící z nezvratných společenských změn, které se připravovaly, což ho značně znepokojovalo. O jedné takové domněnce, totiž o nově připravovaných školských a tzv. manželských zákonech, píše 28. prosince 1867 Němci B. Geisslerovi, dřívějšímu spirituálovi alumnátu: „Blankyt se pošmuřuje. Bůh ved' srdce králů a císařů a všech, kteří u výši postavení jsou. Nám jistě nezbyvá lež toho želati, o to modliti se a co na nás jest k tomu přispívati. Psal jsem Vám nyní opětuji, zdokonalte se v českém jazyku a především v pravopisu a nepřestávejte u vypracování spisu o manželství.“⁸⁰⁰ Pár měsíců před svou smrtí píše Klementu Borovému, dopis je datován 2. ledna 1868: „Lituji, že se s 'Nár. Pokrokem' naděje naše nesplnily. Člověk bude brzo věřiti, že v Evropě idea práva vymřela a za ocean se vystěhovala, leč ani tam na žádné straně vtělení neb aspoň poznání té idey nepostřehujeme. Musíme působiti seč každý z nás jsme, ač vezdy bolestně to nésti musejíce, že mimo duchovenstvo téměř nikdo ze vzdělců našeho národu se upřímně a s plným svědomím k církvi nenese.“⁸⁰¹

Jestliže Sušil dovedl kriticky hodnotit dění v monarchii a v našem národě, ne jinak tomu bylo i ve vztahu k církevním záležitostem. Dokázal stejně ostře odsoudit „morové žití“ nehodně žijících papežů, biskupů, kněží a řeholních osob,⁸⁰² přičemž zároveň i odsuzoval stále sílící hlasy po zrušení celibátu, které vycházely nejen z řad kněží, ale i laiků. Celibát hájil zvláště před svými žáky a kladl jim jej k srdci společně

⁷⁹⁷ Srov. SUŠIL, F. *Sebrané básně*, s. 179, 182 a zároveň i další báseň srov. SUŠIL, F. *Zpěvy a hněvy*. Brno: Nákladem Matice Moravské, 1869, s. 187.

⁷⁹⁸ Neuschl 30. října 1893 při slavnostní promluvě u příležitosti zádušní slavnosti přenesení Sušilových a Procházkových ostatků mj. řekl: „A proto i co do neomylnosti, která ještě tehdy neyla prohlášeným článkem víry, klonil se vždy k těm, kteří jí hájili...“ NEUSCHL, R. Památce Sušilově. *Vychovatelské listy*, r. 1906, roč. VI., s. 344.

⁷⁹⁹ Dnes už můžeme jen velmi těžko usuzovat, zda by se přiklonil spíše k zastáncům neomylnosti tzv. infallibilisté, straně, která viděla v neomylném papežství záruku mravnosti a řádu (tu zastupoval Josef de Maistre, kard. Manning, arcibiskup Deschampsen ad.), nebo by spíše volal po větší otevřenosti církve vůči světu a po její demokratizaci (toto stanovisko představoval F. R. de Lamenaïs). Osobně se kloníme spíše k prvnímu stanovisku, a zároveň nedáváme odpověď na otázku, zda by Sušil vůbec podporoval vyhlášení tohoto „nového“ dogmatu a považoval jej, jako např. pražský kardinál Schwarzenberg, za časově „nevhodné“. Srov. SVOBODA, R. První vatikánský koncil (1869-1870). In: SVOBODA, R.; SKALICKÝ, K. (eds.), *Dokumenty prvního vatikánského koncilu*, s. 12-13.

⁸⁰⁰ VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 208.

⁸⁰¹ Tamtéž.

⁸⁰² Jedním takovým příkladem může být i M. Klácel. Sušila se osobně hluboce dotýkalo a roztrpčovalo ho jeho „podivné chování“.

s obětavostí. Říkával: „*A co dělají mají, tisíce a tisíce vzdělaných a dobře zvedených žen, které se provdati nemohou... a co manželé, kteří v manželství žijí musejí, jakoby ani nebyli v manželství? Nebylo by zrušení bezženství kněžského tolik, co hlásati nemožnost zdrženlivosti a oněm osobám dovolení dávat k smilstvu a cizoložství, poněvadž kněz sám se zdržeti nechce a neumí!*“⁸⁰³ A dokládal, že právě v kněžském celibátu spočívá nejvyšší kněžské šlechtictví, tedy i nejvyšší ušlechtilost kněžské mysli.⁸⁰⁴ Proti těm, kteří volají po zrušení bezženství u kněží, začíná slovy: „*Dej nám ženy milé! nebes pane...*“ V závěru básně končí: „*Prosby hříšné nerač vyslechnouti (Pane). Či jich srdci není církve dosti, jejíž krásu nelze obsáhnout?*“⁸⁰⁵

O Sušilově nejoddanějším příteli Matěji Procházce, který byl jak charakterem, tak i životním posláním svému Mistrovi často v mnohém protikladný, se dobře ví, že mezi jeho vskutku neuvěřitelnými aktivitami byl také prostor pro to, co bychom dnes mohli nazvat „sociální cítění“ chápané, a především konané v praxi. Sušil nám nikde prakticky nezanechal žádné písemné svědectví, v němž by se výslovně vyjadřoval k aktuálním sociálním problémům své doby, vyjma snad svých básní a příkladu vlastního života, kdy finančně podporoval potřebné, jak již bylo a ještě bude v této práci poukázáno. Nezanechal žádný písemný doklad ve prospěch sociálně slabých, utlačovaných tak, jak se o tom dočítáme v kompendiu sociální nauky církve: „...*pastorační péče církve se stále naléhavěji dostávala dělnická otázka, tedy problém vykořisťování pracujících, které bylo důsledkem industriální organizace práce kapitalistického typu, a neméně závažný problém ideologického socialistického a komunistického – zneužívání spravedlivých požadavků světa práce.*“⁸⁰⁶

Prvním takovým zaznamenaným svědectvím je až Wurmův článek uveřejněný ke 100. výročí Sušilova narození. Wurm zde píše: „*Předvídaje nesnáze, s nimiž řešení sociální provázeno bude, toužil Sušil, aby kněžstvo neodtahovalo ochrannou ruku od*

⁸⁰³ NEUSCHL, R. Památce Sušilově. *Vychovatelské listy*, r. 1906, roč. VI., s. 344. Tuto stať přejímá od M. Procházky. Srov. PROCHÁZKA, M. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 424.

Svým žákům také často říkal: „*Kněz budiž učený a pobožný! Pilnými studii, kněz netoliko se obohatí vědou pro jeho stav potřebnou a čestnou, nýbrž vystříhá se také zahálky, matky všeliké nepravosti a polštáře satanova. Jsa pobožným nebude po světě a jeho tělesných rozkošech bažiti a příležitosti k nim sám svévolně vyhledávati, nýbrž toužiti bude stále po Bohu a kochati se v krásách choti Kristovy a opíratí se o pomoc Toho, ode kterého jedině všeliká pomoc, síla a nejpevnější opora pochází.*“ PROCHÁZKA, M. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 424. Pokud se Sušil tímto způsobem vyjadřoval, pak vycházel z vlastní zkušenosti pilného a pracovitého učence a svým osobním bezúhonným životem to také potvrzoval.

⁸⁰⁴ Srov. PROCHÁZKA, M. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 423-424.

⁸⁰⁵ SUŠIL, F. *Sebrané básně*, s. 174.

⁸⁰⁶ *Kompendium sociální nauky církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s. 181. ISBN 978-80-7195-014-1.

tříd pracovních, poněvadž dle jeho názoru obráží se v práci podobenství Boží věrněji než v podnikavosti kapitalistické. Pravím, že porovnávaje Sušilovy sociální zásady s těmi, jež papež Lev XIII. uznal jedině křesťanskými, ony od těchto se nelišily. A tu opět vydávám svědectví pravdě, že nebyti návodů Sušilových, nebyl bych býval způsobilým učiněn na sněmu moravském výstražné návrhy sociální podávati a na radě říšské, jak trvám, do sociální otázky křesťansky správně zasahovati, což zde uvádím nikoliv na svou, nýbrž Sušilovu chválu.“⁸⁰⁷ Sušil tedy svým smýšlením a životem dosvědčoval to, co Lev XIII. o několik desetiletí později uveřejňuje v encyklice *Rerum novarum*: „...zaměstnavatelé a dělníci mohou v sociální otázce mnoho udělat, vytvoří-li si instituce, kterými by se vhodně pomáhalo těm, kdo potřebují pomoci, a které by také obě třídy sblížovaly. Sem patří svépomocná sdružení; různá zařízení vybudovaná soukromou iniciativou k zabezpečení dělníků...“⁸⁰⁸

Sušilův příkladný vliv na jeho „odchované“ alumny a družinu se musel někde konkrétně projevit. Jak již bylo uvedeno,⁸⁰⁹ jednalo se převážně o aktivity nasměřované ve prospěch chudých, což se prakticky odrazilo na založení *Bratrstva sv. Vincence z Paula*, které poprvé „vstoupilo do světa“ 17. června 1849. Z popudu I. Wurma dalo vzniknout r. 1863 „spořivému spolku“ s přílehlavým názvem *Výpomocná pokladnice*. Tyto sociální aktivity se dále rozvíjely v *Bratrstvu ku vzájemnému podporování onemocnělých* a v *Bratrstvu ku vzájemnému zapravování pohřebních útrat*, jehož příslušníky byly většinou členové jednoty. Založením *Spolku katolických tovaryšů* v r. 1868 se tak Sušil jakožto dárce ideje a její realizovatelé z řad jeho spolupracovníků směle vřazuje do zástupu takových mužů, jakými byli Adolf Kolping a biskup Emmanuel von Ketteler a mnozí další, jejichž názory i praktické iniciativy tvořily půdu, na níž vzniklo sociální učení církve.⁸¹⁰

V Sušilově životě nelze přehlédnout ani další z jeho oblíbených období, kterým je jeho prázdninová činnost. Jako vysokoškolský profesor tyto měsíce využíval k intenzivnější vědecké práci. Rád zajížděl do klášterů, kde využíval pro své studium jejich bohatých knihoven.⁸¹¹ V obecném povědomí je však jeho nejznámější činností

⁸⁰⁷ WURM, I. Za Sušilem. *Život*, roč. 1904, č. 7, s. 210.

⁸⁰⁸ *Sociální encykliky (1891-1991)*. Praha: Zvon, 1996, s. 49. ISBN 80-7113-154-7.

⁸⁰⁹ V kapitole pojednávající o spolkové činnosti doby Sušilova působení na brněnském teologickém učilišti.

⁸¹⁰ Srov. *Sociální encykliky (1891-1991)*, s. 14.

⁸¹¹ Býval hostem ve starobrněnském klášteře u svého přítele C. F. Nappa, ale také jezdil do benediktinského kláštera v Rajhradě, kde jej nadšeně vítali jeho spolupracovníci v *Dědictví G. Kalivoda a V. Šlosar*. Nejednou také zavítal do novoříšského kláštera. Srov. MALÝ, R. *František Sušil. Obroditel církve a vlasti.*, s. 57.

práce na venkově za účelem sběru lidových písní.⁸¹² Byl k ní podnícen výzvou F. L. Čelakovského již v roce 1824 a o jedenáct let později vychází jeho první sbírka *Moravských národních písní*, kterou pak ještě několikrát přepracoval, rozšířil a znovu vydal.⁸¹³ Právě v této jeho celoživotní intenzivní činnosti je možno vnímat jeho vazbu na evropský romantismus.⁸¹⁴ Ukazuje se totiž, že Sušil přistupoval k lidovým písním spíše z hlediska romanticky-vlasteneckého a estetického. Přestože měl svoji jasně danou koncepci, která mu byla některými vytýkána, „*současně je jí ovšem přiznáván jistý vědecký přínos ve formě jeho intuicí, které se týkali třídění jednotlivých písní.*“⁸¹⁵ Vlastenecké motivy, které Sušila vedly ke sběru lidových písní, ale i jednotlivá vydání byla oceňována českými vlasteneckými kruhy, na rozdíl od jeho básní. Pozitivně byla zvláště hodnocena jeho činnost, která překonávala skepsi optimismem, vykořeněnost historizující perspektivou a vzdor vírou v budoucnost.⁸¹⁶ Hanuš to shrnuje tvrzením, k němuž není třeba již nic dodávat: „*Romantismus sušilovství je výrazně omezen (‘pozitivně’ determinován) ortodoxií a uměřeností jeho katolicismu.*“⁸¹⁷

27. září 1847 oznámil biskup Schaffgotsche konzistoři, že Sušila jmenoval titulárním konzistorním radou spolu s gymnazijním profesorem Albertem Weissem. 15. června 1862 se stává skutečným konzistorním radou a zároveň i jejím přisedícím. Tohoto, byť poněkud formálního ocenění, se mu dostává v době, kdy nejeden z jeho žáků byl již několik let brněnským kanovníkem. Nejspíše na popud mohutných cyrilometodějských událostí z roku 1863, jichž se brněnský biskup společně s olomouckým metropolitou Fürstenbergem sám zúčastnil, podal prostřednictvím moravského místodržitele Adolfa von Poche žádost o čestný kanonikát. V něm se úmyslně vyhnul Sušilově národnostní otázce, ale zato mohutně vyzvedl jeho snahy

⁸¹² Dobře známa je také Sušilova příslovečná láska k dvěma moravským poutním místům. Rád proto putoval na sv. Hostýn a na památný Velehrad.

⁸¹³ Za Sušilova života vyšly sbírky lidové poezie v letech 1835, 1840 a 1860. Robert Smetana a Bedřich Václavek pak vydali v roce 1941 úplné vydání, které opatřili studií a rejstříkem, pod názvem *Moravské národní písně s nápěvy do textu vřaděnými*. Tuto studii obsahuje i poslední, v pořadí páté vydání, které vyšlo v roce 1998 péčí nakladatelství Argo a Mladá Fronta.

⁸¹⁴ Při hodnocení sušilovské školy a jejich vztahu k romantismu v „klasicistním prostředí“ stojí jistě za pozornost postřehy uvedené v publikaci V. Macury. Srov. MACURA, V. *Znamení zrodu. České obrození jako kulturní typ*. Jinočany: H&H, 1995. ISBN 80-85787-74-1.

⁸¹⁵ HANUŠ, J. *Katolický kněz – František Sušil*. In: FASORA, L.; HANUŠ, J.; MALÍŘ, J. (eds.). *Člověk na Moravě 19. století*, s. 397.

⁸¹⁶ Pro bližší poznání této části Sušilova života zvláště doporučujeme sborník, který vydalo město Rousínov společně s brněnským etnografickým ústavem. Srov. *František Sušil (1804-1868), odkaz a inspirace. Sborník příspěvků z konference pořádané městem Rousínov ve spolupráci s Etnologickým ústavem Akademie věd České republiky*. Rousínov: Město Rousínov - Etnologický ústav AV ČR Praha, pracoviště Brno, 2004. ISBN 80-85010-65-8.

⁸¹⁷ HANUŠ, J. *Katolický kněz – František Sušil*. In: FASORA, L.; HANUŠ, J.; MALÍŘ, J. *Člověk na Moravě 19. století*, s. 397.

teologické, exegetické, překladatelské, vychovatelské, básnické i národopisné zásluhy.⁸¹⁸ Místodržitelství si však neodpustil přidat k biskupově žádosti osobní poznámku: „*Sušil ist böhmischer /škrtnuto: slavischer/ Schriftsteller und der slavischen Nationalität mit Wärme zugethan, ohne jedoch sich von der Grenze der Loyalität zu entfernen*“.⁸¹⁹ Tak byl Sušil císařem jmenován 2. prosince 1864 čestným kanovníkem brněnské kapituly.⁸²⁰

Současně byl František Sušil členem sboru archivních korespondentů, který byl ustaven již roku 1858. Jeho úkol spočíval v péči o archiválie roztroušené po Moravě a iniciovat zakládání kronik a obecních knihoven. Sušilovy zásluhy slovanské, buditelské, vědecké a také činnost pro ideu cyrilometodějskou byly oceněny r. 1863 udělením ruského řádu sv. Anny II. stupně⁸²¹ a r. 1865 čestným doktorátem bohosloví na vídeňské univerzitě.⁸²²

⁸¹⁸ Z celé Schaffgotscheho žádosti vybíráme to nejdůležitější, co biskup vyjmenovává a zároveň i vyzdvihuje ze Sušilova dosavadního života: „...zastával své povinnosti stále s největší svědomitostí a s vědomím povinnosti v každém směru. Zvláště byl Fr. Sušil horlivým hlasatelem Božího slova způsobem zcela přiměřeným chápavosti a jiným potřebám farníků a snažil se dát školní i poškození mládeži v opakovacích hodinách důkladné náboženské vzdělání. Touto horlivostí duchovního správce, vzdělávacím plněním kněžských funkcí a zároveň příkladným životem přispěl Fr. Sušil podstatně k rozvoji náboženského smyslu a mravního života věřících a na všech místech ... si získal plnou spokojenost i svých představených... co nejpečlivěji si dává záležet nejen na vzdělání studujících, ale svým kněžským životem a čestným charakterem velmi výborně působí na jejich mysl...“ a dále vyjmenovává celou jeho činnost, včetně náboženských přednášek, jeho předsednictví v *Dědictví*, činnost v oblasti literatury. Biskupova žádost je uzavřena slovy: „Vaše Excellence ráčila dobrotivě podporovat můj prosebný návrh a uplatnila i svůj vliv na nejvyšším místě, aby konsistornímu předsedícímu a profesoru biblického studia NZ Františku Sušilovi byl co nejmilostivěji propůjčen uprázdněný čestný kanonikát při brněnském dómském kostele. V Brně 9. října 1864. Podepsán Antonín Arnošt, biskup.“ MZA Brno, fond B 13, prezidiální spisy moravského místodržitelství, 1053, fol. 780-781.

⁸¹⁹ To přeloženo znamená: „Sušil je český /škrtnuto: slovanský/ spisovatel a slovanské národnosti vřele oddaný, aniž však by překročil hranice loajality.“

⁸²⁰ Srov. ZLÁMAL, B. Jak došlo ke jmenování Františka Sušila čestným kanovníkem v Brně. *Duchovní pastýř*, r. 1982, č. 1., s. 13-14.

⁸²¹ Dopisem ze 30. září 1862 z Vídně mu oznamuje A. V. Šembera, že na základě soukromého dopisu, který obdržel z Petrohradu, bude společně se Sušilem a dalšími vyznamenán carem za zásluhy o slovanskou literaturu řádem sv. Anny II. třídy., a to u příležitosti tisíciletého výročí založení ruské říše. To, jak Sušil na toto vyznamenání pohlížel, nejlépe vystihuje dopis, který obratem 2. října t. r. poslal zpět Šemberovi: „... nevím nijak, která mne mohl někdo vládě ruské navrhnouti, kterýžto jsem rozhodně proti katechismu jejímu psal, o ní vevládně nesměšlel, žádné knihy jí neposílal, korespondence žádné se žádným nevedl, aniž čeho činil... nejednou jsem ostře vytýkal nespravedlnost, které se proti katolíkům vůbec a Polákům zvláště dopouští. Tudy jest to pro mne nemalým, ale také velenilým překvapením a kdybych nějak tomu vyhnouti, to předející a z toho tak řečeného vyznamenání vytočiti se mohl, bylo by mně velepříjemno. O vyznamenání žádné nestojím, nejméně ruské a považuji to za neštěstí. Ale co dělati?“ VYCHODIL, P. František Sušil, životopisný nástin, s. 360; Později se Sušil uklidnil, což je zřejmé z jeho dalšího dopisu, který Šemberovi odeslal 6. října 1862: „Přátelé moji a příbuzní z toho sv. Anny řádu mně uděleného velkou radost mají; počíná ta radost i na mne se odliovati a na každý způsob přibližují se k lepšímu a zdravějšímu a strážlivějšímu v záležitostech té úsudku.“ Tamtéž, s. 361.

⁸²² Tohoto vyznamenání se mu dostalo u příležitosti pětisetletého trvání vídeňské univerzity. Nejvíce se Sušil radoval právě z tohoto vyznamenání a od té doby se i rád podepisoval jako doktor. Kromě těchto vyznamenání byl často přibírán za čestného člena různých, především národně-vlasteneckých spolků,

Přes velký rozsah své práce Sušil neoplýval pevným zdravím. Zvláště od čtyřicátých let došlo k jeho zhoršení. Počínaje rokem 1847 měl potíže se zrakem, od r. 1851 onemocněl dnou a trpěl revmatismem. V r. 1867 se u něho objevila tuberkulóza, která ho donutila, aby již počátkem roku 1868 polehával, v únoru si stěžoval na velké vysílení a v dubnu již přestal chodit do alumnátu a nechával se vozit po lužáneckém parku. Na radu lékařů proto odjel do Bystřice pod Hostýnem, kde se měl zotavit. 31. května 1868 byl však od své práce nečekaně odvolán, a zaopatřen svátostmi náhle umírá na plicní chorobu. Zpráva o Sušilově smrti vzbudila mezi moravskými vlastenci silný ohlas. Jeho tělo bylo převezeno do Brna⁸²³ a 3. června brněnský biskup Schaffgotsche v minoritském kostele vykonal smuteční obřady za účasti obrovského množství kněží i lidu. Pochován je v Brně na Ústředním hřbitově.⁸²⁴

jako např. *Akademický čtenářský spolek v Praze, Čtenářsko-pěvecký spolek Hana ve Vyškově, Zpěvácko-hudební spolek Jaroslav v Kojetíně* a mnohé další. Tamtéž, s. 364-365.

⁸²³ Srov. Sušilova poslední cesta Moravou. *Hanácké noviny*, roč. 9, č. 64, s. 8. ISSN 1210-5376.

⁸²⁴ V závěti pamatoval kromě odkazu na sloužení zádušních mší sv. za sebe i většími či menšími finančními obnosy na Sv. Otce, *Dědictví sv. Prokopa*, chrám, faru a chudé v Rousínově (tehdy ještě Novém Rousínově), na brněnské chudé, na brněnský ústav hluchoněmých a slepých, *Matici Moravskou*, české gymnázium, kterému také odkázal neteologickou část své knihovny (přibližně asi 200 děl, z nichž bylo několik knih darováno r. 1920 bratislavské univerzitní knihovně) a zbývající teologickou literaturu daroval minoritskému klášteru. Srov. HÁJEK, Z. Po stopách Sušilovy knihovny. *Lidové noviny*. Ze dne 1. 6. 1943.

3 Teologické dílo a jeho přínos

V této kapitole se budeme zabírat problematikou Sušilova teologického díla a jeho přínosem pro tehdejší dobu. Nejdříve budeme věnovat pozornost Sušilovu překladu Otců apoštolských. Poté následuje zaměříme pozornost na Sušilovo celoživotní dílo - překlad a výklad Nového zákona. V této kapitole nebudou opomenuti ani Sušilovy snahy o opravu chrámového zpěvu, nezapomeneme ani na Sušilův překlad církevních hymnů a tím se již dostáváme k jeho básnické a překladatelské činnosti. Celou tuto kapitolu pak bude uzavírat i krátká prezentace některých jeho drobných teologických prací popularizačního charakteru. Jak je patrné z již uvedeného Sušilovo dílo vědecké a překladatelské nespočívá v převratných objevech, ale především ve zpřístupňování pokladu církevní tradice do té doby veřejnosti českojazyčně nevydané. Jeho největším vzdělávacím dílem je proto jeho překlad a teologický i historicko-filologický komentář celého Nového zákona, který vycházel v letech 1864 až 1872 v *Dědictví sv. Prokopa* v osmi svazcích. K němu se druzí překlad a komentář *Spisů svatých otcův apoštolských a Justina mučedníka*, který je souborem nejstarších a nejvýznamnějších svědectví o prvotní církvi kromě biblických textů.⁸²⁵

K Sušilově snaze o reformu církevního kostelního zpěvu M. C. Putna uvádí, že „...*zhnusen textovou úrovní tehdy nejrozšířenějšího Fryčajova kancionálu jal se přispět ke zcela konkrétní obnově lidového kostelního zpěvu tím, že nabídl své překlady středověké poezie.*“⁸²⁶ V *Hymnech církevních* tak velmi hutnou formou vystihl s fascinující přesností ducha originálu, včetně úderné latinské lapidárnosti neochuzené o teologickou hloubku, ovšem, třeba dodat, že za cenu množství neologismů a nikoli snadné srozumitelnosti.⁸²⁷ Tato jeho činnost již neměla daleko k básním, jež můžeme stručně charakterizovat těmito slovy: „*Suchost Sušilovy poezie je dána již prvotností filologa vůči básníkovi, a tedy metriky vůči všem ostatním složkám.*“⁸²⁸ Sušilova básnická tvorba vyšla ve čtyřech svazcích: *Básně, Růže a trní*, posmrtně pak *Zpěvy a hněvy* a *Smíšené básně*. Sušilovu básnickou tvorbu lze jistě v mnohém kritizovat,

⁸²⁵ Srov. PUTNA, M. C. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 209-213.

⁸²⁶ Tamtéž, s. 209.

⁸²⁷ Srov. tamtéž, s. 210.

⁸²⁸ Tamtéž, s. 211.

přesto však jí nelze upřít vnitřní jednotu: racionální, chladná a objektivní metrika koresponduje s obsahem.

Vedle Sušila učence a básníka je - nejnámější pro následující generace – Sušil, romantik, který se projevil jakožto sběratel moravských národních písní, čímž se časově, ale i duchem zařadil mezi Čelakovského a Erbenovu sbírku. Se sběrem začal již jako student teologie r. 1824 a této činnosti zůstal věrný až do své smrti. První sbírka *Moravských národních písní* vychází již roku 1835. Na rozdíl od spolubratra v kněžské službě J. V. Kamarýta se nijak nespécializoval na písně s náboženskou tematikou,⁸²⁹ stejně jako u Erbena i Sušila tvoří posvátné písně samostatný oddíl knihy. V této disertační práci se však nebudeme blíže zabývat touto poslední Sušilovou činností, protože přesahuje rámec námi vytyčené problematiky a svým obsahem spíše patří do oblasti etnologie a českého národopisu, a potažmo i do hudební lidové kultury.⁸³⁰ Inspiraci Sušilovou sbírkou nacházíme však i v tzv. umělé hudbě, kam spadá většina děl z oblasti vážné hudby, ale zároveň i v hudbě nonartificiální, která vymezuje široké spektrum nejen uměleckých hudebních směrů v novějších dějinách hudby.⁸³¹

⁸²⁹ Srov. TUREČEK, D. Kamarýt marginálním básníkem. K mechanismu stanovování hodnoty literárního díla. In: *Josef Vlastimil Kamarýt. Život, dílo, doba*. KREJČA, F. (ed.). České Budějovice: Město Velešín a Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 2007, s. 159-166. ISBN neuvedeno.

⁸³⁰ Problematice etnologie a národopisu se u Sušila blíže věnují např. následující publikace: srov. *František Sušil (1804-1868), odkaz a inspirace. Sborník příspěvků z konference pořádané městem Rousínov ve spolupráci s Etnologickým ústavem Akademie věd České republiky*. Rousínov: Město Rousínov - Etnologický ústav AV ČR Praha, pracoviště Brno, 2004. ISBN 80-85010-65-8; ŠTĚDRŮŇ, M. Až na věk: sušilovský apokryf. *Host*, r. 2005, roč. 21, č. 4, s. 49. ISSN 1211-9938; PŘIDAL, A. Neopuštěná. *Host*, r. 2005, roč. 21, č. 4, s. 45-46; HOLÝ, D. Sušilovy písňové sběry v průsečíku své doby. *Host*, r. 2005, roč. 21, č. 4, s. 42-44; TROJAN, J. Žádný národ nemá takových melodií. *Host*, r. 2005, roč. 21, č. 4, s. 47-48; TROCROVÁ, M. František Sušil. *Opus musicum*, r. 2004, roč. 36, č. 6, s. 49. ISSN 0862-8505; VYSLOUŽIL, J. Leoš Janáček, čtenář Sušilových Moravských národních písní. *Opus musicum*, r. 2004, roč. 36, č. 6, s. 27-29; RICHTEROVÁ, V. P. František Sušil. *Věstník Historicko-vlastivědného kroužku v Žarošicích*, r. 2004, č. 13, s. 90-91; BĚLÍKOVÁ, V. František Sušil – sběratel moravských lidových písní. *Muzeum*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, r. 1999, sv. 2, s. 77-88. ISBN 80-85945-20-7; PAVLICOVÁ, L. Jan Filipec, František Sušil, Lubor Niederle. *Zpravodaj města Uherské Hradiště*, r. 1999, č. 6, s. 13-15; BEZR, O. Moravské národní písně. *Rock & Pop*, r. 1999, roč. 10, č. 1, s. 127. ISSN 0862-7533; BRABEC, J. Sušilova tečka. *Folk & Country*, r. 1999, roč. 9, č. 12, s. 15-16. ISSN 0862-9900; PINKAVA, J. Sušilova poslední cesta Moravou. *Hanácké noviny*, Olomouc, r. 1998, roč. 9, č. 64, s. 8. ISSN 1210-5376; DYKAST, R. 1. českomoravská nezávislá hudební společnost. *Hudební rozhledy*, r. 1996, roč. 49, č. 1, s. 44-45. ISSN 0018-6996. Jistě jsou i mnohé další.

⁸³¹ Srov. FUKAČ, J.; VYSLOUŽIL, J. *Slovník české hudební kultury*. Praha: Editio Supraphon, 1997. ISBN 80-7058-462-9.

3.1 Překlad Otců apoštolských

Překlad apoštolských Otců patří společně s překladem a výkladem Nového zákona k Sušilovým nejvýznamnějším naukovým dílům, které se týkají písemné i ústní tradice křesťanské nauky. Už jako mladý kněz si předsevzal, že naší veřejnosti základní zpřístupní patrologickou literaturu – spisy prvních církevních otců, k nimž patří sv. Klement Římský, sv. Ignác Antiochijský, sv. Polykarp, sv. Barnabáš, Pastýř Hermův a další. Na tomto překladu pracoval ještě jako kaplan v Olbramovicích. Jakmile nastoupil v roce 1837 profesorskou dráhu, vydal *Spisy svatých otců apoštolských*, které věnoval biskupu Františku Antonínovi Gindlovi, tehdejšímu správci brněnské diecéze,⁸³² čímž uvedl do Čech a na Moravu dosud málo nebo vůbec nepěstovaný teologický obor.

Dříve než došlo k prvnímu vydání této knihy, předcházela žádost o dobrozdání k dokončenému překladu *Spisů svatých otců apoštolských*, odeslaná 12. prosince 1836 na biskupský ordinariát. O této Sušilově žádosti jsme informováni teprve až z odpovědi ordinariátu, která přišla 30. března 1837 a v níž se píše, že proti tisku jeho rukopisu není z duchovního hlediska žádných překážek.⁸³³ Ze samotného dobrozdání není zcela zřejmé, kdo je autorem těchto řádků. Tyto poznámky se týkají pouze 1. listu sv. Klementa Korint'ánům a listu sv. Ignáce Tralleským. Jde především o otázky, jejichž předmětem je terminologie, konkrétněji vzato: který termín při překladu použít, aby co možná nejpřesněji odpovídal původnímu významu. Autor tohoto dobrozdání přitom vychází z řečtiny jakožto originálu.⁸³⁴

František Sušil svým překladem apoštolských Otců vyhověl volání, které roku 1833 v *ČKD* uveřejnil premonstrát Bernard Jettmar.⁸³⁵ Jettmar v tomto článku o deseti stránkách vyjmenovává knihy Otců, které kdy vyšly v našem jazykovém prostředí. Zmiňuje kupř. Hermova pastýře, který vyšel naposledy r. 1518 v Mladé Boleslavi pod jménem *Knieha, kteraž slowe Pastyrz neb Ermafs* nebo spis sv. Ignáce

⁸³² Na začátku knihy čteme věnování: „*Jeho Excellenci pánu, panu Františkovi Antonínovi Gindlovi, nejdůstojnějšímu biskupu Brněnskému, jeho c. k. majestátnosti, skutečnému radovi tajnému atd. v nejhlubší pokoře obětuje překladatel.*“ SUŠIL, F. *Spisy svatých otců apoštolských*. Brno: Tiskem Rudolfa Rohrera, 1837, s. 2. ISBN neuvedeno.

⁸³³ Jedná se o *Dobrozdání o překladu Spisů svatých otců apoštolských*, který se nachází v BA. Srov. BA, Biskupský ordinariát Brno (1667) 1724-1952, inv. č. 276, sg. A 58, k. 100.

⁸³⁴ Autor těchto řádků se pozastavuje nad tím, zda-li použít slovo: vyvolenec nebo vyvolený, vzdělaný; podsvětí nebo spíše peklo; zda-li je vhodné psát „lahodná nábožnost“ apod. Srov. tamtéž.

⁸³⁵ Srov. JETTMAR, B. Krátký přehled w češtinu přeložených spisů swatých Otců. *ČKD*, roč. 1833, č. 2, s. 297-308.

Antiochijského, který vyšel jako překlad z latiny od Matouše Benešovského v Praze r. 1562, podruhé pak až r. 1786 péčí Faustyna Procházky.⁸³⁶ A nejinak tomu bylo i s dalšími církevními otci: Irenej vyšel naposledy r. 1585, Cyprián vychází o několik let později. Většina těchto překladů vychází z latinských vydání, a většinou byla vydána naposledy v 16. století. Proto nepřekvapí, že Jettmar tento svůj výčet uzavírá slovy, která jasně vystihují nejen jeho přání: „*O bychom gen wšickni za časů našich též všeho dobrého a ponaučeného se chopili, a wěrnau k milé vlasti, i gazyku materskému láskau puzeni gsauce na onom od horliwých praotců našich položeném základu chrám wěčné a spasitedlné prawdy dále stawěti wšemožně se wynasnažowali.*“⁸³⁷

Tímto svým počinem František Sušil vyplnil na dlouhá desetiletí mezeru v českojazyčné teologické knihovně, jak sám píše v předmluvě, která má spíše formu chvalořeči.⁸³⁸ Hlavním důvodem, který ho vedl k vypracování tohoto díla je: „*Písmo sv. Nového Zákona podává nám vodu živou 'vskakující do života věčného', ale samo neobsahuje v sobě celý pramen vyřinulý ze 'skály, jež je Kristus', ono samo raději odkazuje k jinému zdroji, jehož částkou je ústní podání. To pak zachováno jest nám nejpředněji skrze Otce apoštolské. Z nich naučení víry, z nich předpisy mravní, z nich osudy Církve za nejstaršího věku čerpati nám lze, ano za jeho pomoci do samého Písma hlouběji vnikáme. Nebyli oni, jenž mluvili, ale Duch Otce nebeského, jenž mluvil v nich.*“⁸³⁹ Na základě této předmluvy si můžeme lépe utvořit představu o Sušilově pojetí studia patristiky.

Stejně jako u jeho překladů hymnů se zde spojuje vědecko-literární motiv, který se prolíná s motivem veskrze praktickým: duchovně-spirituálním, jenž zde obzvláště směřuje ke kněžím, jakožto hlavním adresátům tohoto překladu, aby „...*jakožto kazatele slova Božího a rozdavače tajemství Božích čertvá, sviží vroucnost prakřesťanského nadchnutí vstoupiti, aby se jim nestalo jako pannám Vestálkám, jenž mrskány bývaly,*

⁸³⁶ Tamtéž, s. 299-300.

⁸³⁷ Tamtéž, s. 308.

⁸³⁸ Sušilovi vzletné výroky, které se mohou někdy zdát dokonce až přepjatými, byť nepostrádají vědecké soudnosti, opět dobře charakterizují to, jak Sušil po celý svůj život smýšlel o teologickém písemnictví a o těch, kteří k němu byli povoláni.

⁸³⁹ SUŠIL, F. *Spisy svatých otců apoštolských*, s. 4. Kromě těchto důvodů pak ještě uvádí jiné obecnější: užitek, který přinášejí příklady světců a četba jejich děl, zájem historický i apologetický: „*Nejprve zajisté příjemno jest s moudrými a svatými obcovati a jako před očima spatřovati mravy a příklady těch, jejichž chvála v ústech církve ustavičně zní (Eccl. 45, 15). Ve přírodě, dále nemáš úkazu pěknějšího, milejší zábavy, jako považovati prokvétání stromu, jakož i každého myslícího člověka nejvíce zajímá jinoch, plný vroucnosti, plný svatě nevinosti, když v životě se jakoby kalich květu rozvinuje. A takový květ ze srdce mladé církve Kristovy vyrostlý, jsou Otcové apoštolští... Abychom mlčeli o té zajímavosti, kterou má do sebe pozorování na boj duchovní, na boj pravdy s bludem, na potýkání knížete světa tohoto s vyvolenými Božími.*“ Tamtéž, s. 5.

*když oheň ve chrámě Vestině shasnul. Duch ten pak věje ve spisech sv. Otců apoštolských, v nich zračí se obraz Kristův, v nich proudí pramen života. K těm tedy se obrátiti, z nich duši svou napájeti dlužno... Má procházeti bedlivě pole všech nauk, ale jako Ulysses procházel země cizé ustavičně na Ithaku mysle. Ano, potřeba, aby kněží Bohu upřímně v Kristu sloužíce, věd, vnikáním ve hloubě a základy jejich se zmocnili, a v nich jiným předkovati hleděli, aby tak vědy snaženstvím jejich rázu nabyvše křesťanského, nesloužily toliko k upokojení snad zvědavosti pouhé, nýbrž i k ukojení srdce, jenž veždy neupokojené jest, dokad se v Bohu neustanoví“.*⁸⁴⁰ Užitečnost této Sušilovy knihy dokumentuje skutečnost, že byla vydána ještě dvakrát – v letech 1849 a 1874.

Druhé, „opravené a rozhojnené“ vydání vyšlo r. 1849;⁸⁴¹ Sušil je přepracoval podle Tischendorfova nově nalezeného rukopisu. V předmluvě, kterou datuje „posledním májem 1848“⁸⁴², uvádí učence, kteří v tomto oboru vynikli: „... jmenování buďte Hefele, Jacobson, Otto, Cureton, Möhler a jj. My ovšem za povinnost jsme sobě kladli, výsledků mužův těch při vydání tomto použiti.“⁸⁴³ Sušil nejčastěji čerpá z Hefeheho,⁸⁴⁴ kterého se obvykle drží ve sporných otázkách, ale přesněji určit, pro koho

⁸⁴⁰ Tamtéž.

⁸⁴¹ Toto druhé vydání z r. 1849 je v menším formátu a má 408 stran, oproti 168 str. vydání prvního. V ČKD vyšlo téhož roku zhodnocení tohoto přepracovaného vydání. Na otázku, v čem se oproti prvnímu vydání liší, odpovídá anonymní recenzent těmito slovy: „Opravil je předně v rozličných významech, kteréž původní text řecký jasněji vyjadřují; opravil je pak také v slohu samém, an každá práce dobrá, když se běře v přepracování od muže pilného a v umění prospívajícího, vždycky nabývá dokonalosti.“ ČKD, roč. 1849, č. 4, s. 148. A pokračuje zmínkou o rozšíření tohoto 2. vydání: „V prvním vydání byl podán list II. sv. Klementa Římského, list Barnabův a kniha nazvaná Hermas, jen u výtahu: v druhém vydání jsou ale podány ve své celosti... obracel k tomu zřetel svůj, aby i tato památka apoštolského věku v jazyku našem cele byla zachována. Nejvíce pak rozhojnil p. překladatel druhé vydání v tom, že ke konci postavil obšírného ukazovatele, k snadnému přehlednutí, o jakých člancích víry a mravů se v těchto spisech jedná, ježto při prvním vydání kratinký toliko byl postaven dogmatický a morální obsah.“ Tamtéž, s. 148-149. Podstatné však je, že toto své druhé vydání rozmnožil podle nové německé patristické literatury.

⁸⁴² Sušil neužíval českých, ale latinských názvů měsíců. Jeho důvody se mi nepodařilo u žádného z jeho životopisců ani z jeho korespondence zjistit.

⁸⁴³ SUŠIL, F. *Spisy svatých otců apoštolských*, s. 5. Badatelé, které Sušil uvádí, vydali tato díla: Hefele, *Opera Patrum apost.*, 1839; Jacobson, *Opera s. Clementis, Ignatii et Polycarpi*, 1838; Otto, *De Justino M. apol.*, 1841, *Corpus apologetarum christ.*, 1842 aj.; Cureton objevil a zároveň i vydal 1845 syrské texty některých Ignácových spisů, které mylně pokládal za původní; Möhlerova německá *Patrologie čili dějiny křesťanské literatury*, které byly vydány r. 1840.

⁸⁴⁴ Carl Joseph von Hefele (1809 – 1893) je autorem monumentálního spisu o devíti svazcích *Conciliengeschichte nach den Quellen bearbeitet*, které vycházelo v letech 1855-1890 v Arnheimu a ve Freiburgu im Breisgau. Patřil také k zástupcům teologické univerzity v Tübingen. K této původně protestantské teologické univerzitě byla r. 1817 přičleněna další teologická fakulta, původně katolická univerzita z Ellwangen. Na této půdě tak začalo společné působení a zároveň i vzájemné ovlivňování protestantských a katolických teologů. Z těch nejznámějších můžeme např. uvést: Johanna Adama Möhlera (1796-1838), Johanna Baptistu von Hirschera (1788-1865), Johanna Evangelistu von Kuhna (1806-1887) a také Hefeheho. K nim se také řadí Franz Anton Staudenmaier (1800-1856) a Johann Sebastian von Drey (1777- 1853), který je považován za zakladatele „tübingské teologické školy“, či

se nakonec rozhoduje, není snadné, protože se „*učené okázalosti vyhýbal*.“⁸⁴⁵ Jak je dobře patrné, Sušil se zde inspiroval „životodárnou prací“ představitelů tübingenské školy, jejímž nejznámějším představitelem je J. A. Möhler,⁸⁴⁶ na jehož dílo Sušil ve svých dopisech často vzpomíná.⁸⁴⁷

Zvláště pak poslední, třetí vydání reflektuje obrovský posun v objevech nových rukopisů a zároveň je obohaceno o spis *sv. Justina mučedníka*. Klement Borový, který byl pověřen, aby Sušilovy rukopisy posmrtně vydal, uvádí v úvodu třetího vydání některé soudobé autory, ke kterým Sušil ve svém díle nejčastěji přihlíží: „*Ze mnohých učencův, jenž v té věci vynikli, jmenováni buďte Hefele, Jacobson, Cureton, Nolte, Dressel, Tischendorf, Denzinger, Weitzsaecker, Merx, Petermann aj.*“⁸⁴⁸ Kromě české *Encyklopedie patristické* od Ant. Arnošta Řeháka,⁸⁴⁹ která vycházela v letech 1851-1853, se ještě ve Vychodilově životopise Sušila dovídáme o dalších dílech, ze kterých čerpal.⁸⁵⁰ To, že se Sušil během své práce na těchto překladech zaobíral stále novými

přesněji, její katolické části. Srov. *Encyklopaedia Britannica*. CHISHOLM, H. (ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 1911, s. 525. ISBN neuváděno.

⁸⁴⁵ VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 98.

⁸⁴⁶ Johann Adam Möhler (1796 - 1838) projížděl našimi zeměmi v r. 1823, tedy v době, kdy František Sušil nastoupil do 1. ročníku semináře jako externista. Möhler se u nás setkal kupř. s Bolzanem. Od té doby se jeho díla těšila u nás velké pozornosti. Namátkou uveďme jen jedno z nich: *Symbolik oder Darstellung der dogmatischen Gegensätze der Katholiken und Protestanten nach ihren öffentlichen Bekenntnisschriften*. Tato kniha poprvé vyšla r. 1832 v Mohuči a živou reakci způsobila v obou konfesních táborech. Zjednodušeně řečeno Möhler v ní pojednává o dialogické, historicko-kritické a do značné míry i ekumenické cestě uvažování o Bohu, Církvě a ctnostech. Srov. FLOSS, K. František Sušil a nová teologie. In: *Cyrlometodějský kalendář*. Praha: Vydavatelství české katolické charity, 1973, s. 132; srov. také VEBER, T. *Teolog – polemik Antonín Lenz (1829-1901)*, s. 80.

⁸⁴⁷ Za všechny alespoň několik slov z dopisu, který Sušilovi napsal v r. 1846 jeho oddaný přítel Tomáš Procházka: „*K svátku Vašemu za mnohé dobrodiní pro mne a obec naši díky srdečné. Děkoval jsem také Pánu na den Váš za to, že Vás také pro mne na svět dáti ráčil. Zvláště jsem u oltáře Páně Kristu našemu přednášel smysl slov Möhlerových... Víte, že se mi stal Möhler příruční knihou, a snad bez Vás bych nebyl měl jeho! – že Vás za to miluji, o tom přesvědčen jste, prosím tedy, buďte mi přítelem a rádcem věrným na této dočasně života pouťi!*“ VYCHODIL, P. *Z doby Sušilovy. Sbíрка dopisů*, s. 37; v dalších dopisech se na Möhlera také odkazuje: „*Ba i Möhlera čím dál pochopuji. On nerad mnoho najednou uvádí...*“ Tamtéž, s. 35; nebo také: „*Frencl jest spisovatel. Použil mnoho míst ze svatých Otců, a mnoho přiložil příkladův. Všechny knihy, co sám používám pro příklady, také uvádí. Mehlera, Schmida, Herbst, Gauma, Macana...*“ Tamtéž, s. 49.

⁸⁴⁸ SUŠIL, F. *Spisy sv. Otcův apoštolských a justina mučedníka*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1874, s. III. (předmluva Klementa Borového). ISBN neuváděno.

⁸⁴⁹ Antonín Arnošt Řehák (1809 - 1851) byl katolický kněz, žák Jungmannův, autor náboženských textů, vč. patristické encyklopedie, přispíval do časopisů *Včela*, *Květy* ad. Srov. TUREČEK, D. Antonín Arnošt Řehák. In: *Lexikon české literatury III*. Praha: Academia, 2000, s. 1379-1380.

⁸⁵⁰ Vychodil jmenuje výslovně dílo: benediktina Gottfrieda Lumpera *Historia historico-critica de vitis, scriptis atque doctrina ss. Patrum aliorumque scriptorum eccl.* Aug. Vindel, 1783 a d. 13 sv.; Woherův německý překlad listů sv. Klementa, Ignáce a Polykarpa, které byly vydány v Tübingen r. 1830; Tillemont *Mémoires pour servir de guide dans les premiers six siècles de l'histoire ecclésiastique*, Paris: 1639, později i v Benátkách r. 1732; benediktin Remy Ceillier *Historie générale des auteurs sacrés et ecclésiastiques*, Paris: 1729-1763; Du Pin *Nouvelle Bibliothèque des auteurs ecclésiastiques contenant l'histoire de leur vie, le catalogue, la critique et la chronologie des leurs ouvrages*. Paris: 1686-1714, 47 sv. Jiné vydání skoro současně vyšlo také v Amsterdamě. Latinské zpracování (*neúplně*) téže doby v Paříži; *Gallandi Bibliotheca veterum Patrum antiquorumque script. eccl.* Venetia: 1765; Vychodil pak

kritickými studiemi, je dobře vidět hned v úvodu a v poznámkách k jednotlivým textům. Je evidentní, že kriticky využívá všeho, co mu mohla poskytnout tehdejší odborná literatura. Sušil sledoval aktuální vývoj kritických textových stanovisek, a to jak ze strany katolických, tak i protestantských teologů. V jeho díle jsme proto svědky tohoto vývoje. Jako příklad můžeme uvést akta o mučednictví sv. Ignáce, sepsaná průvodci během jeho cesty do Říma, kde byl umučen. Sušil je nejprve pokládá za pravá a připojuje, „...že za věku našeho nižádné pochybnosti stranu /sic/ jich více nestává“.⁸⁵¹ V posledním, třetím vydání je jeho tvrzení již výrazně zdrženlivější, byť na pravosti i nadále trvá. Podobně je tomu i s domněnkou, že Ignác byl tím dítětem, které Ježíš dal za vzor pokory svým učedníkům.⁸⁵² Sušil to označuje za pouhou pověst, která vznikla nesprávným výkladem Ignácova přívlastku theoforos, bohonosný, ve smyslu trpném (což doslovně znamená „od Boha nesen“). Sušil se proti pantheistickému výkladu tohoto slova ve smyslu činném i trpném výslovně ohrazuje.⁸⁵³

Bližší výklady k životu apoštolského Otce a odborné literárně-kritické poznámky Sušil uvádí vždy na začátku každé knihy. Vychází z tehdejšího stavu odborných patristických bádání a svůj text hojně doprovází poznámkami pod čarou. Tak docházíme i ke stinné stránce jeho poznámkového aparátu: Sušil v něm neodkazuje jmenovitě na autory, ze kterých čerpá nebo k jejichž názoru se osobně přiklání, což nám ovšem nyní znesnadňuje zrekonstruovat jeho myšlenkové pochody a často i blíže určit literaturu, k níž přihlížel.

Dokladem Sušilova celoživotního zájmu o církevní Otce jsou pro nás jeho dopisy, které posílal svému bývalému žáku Františku Hoškovi, tehdy studentu vídeňského Frintanea, kde se často ozývají zmínky o tom, jak jeho práce pokračovala či také vázla z důvodu absence potřebných knih. Již 16. prosince 1850 píše Sušil do Vídně: „*Sv. Justin vyjde-li letos, nevím; sotva; teprva se opisuje překlad. Ostatek není hotov ještě.*“⁸⁵⁴ Téměř rok poté píše opět Hoškovi 14. listopadu 1851: „*Z Ebrarda jsem proti ustanovení svému, že docela s Justinem se budu obírat, počal čísti a nemohu přestati, jak mne zaujal.*“⁸⁵⁵ 17. prosince téhož roku: „*Pospíchal jste se Semischem, a já*

výslovně jmenuje ještě protestanta Eichhorna (z r. 1836) a dějepisná díla Baroniova, Fleuryho a Stolbergova. Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 91.

⁸⁵¹ SUŠIL, F. *Spisy sv. Otcův apoštolských*. Praha: Nákladem Dědictví sv. Prokopa, 1849, s. 36.

⁸⁵² Srov. Matouš 18. kap.

⁸⁵³ Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 92.

⁸⁵⁴ Tamtéž, s. 98.

⁸⁵⁵ V jiném listě jmenuje Sušil tento spis zcela výslovně: Ebrard, *Wissenschaftliche Kritik der evangelischen Geschichte*, 1842. Stejný spis vydal Ebrard ještě v r. 1851; snad I. díl jeho knihy *Christliche Dogmatik*. Který spis má Sušil na mysli, však není zcela zřejmé.

posavade nedotekl se knihy té; den krátek jest, a oči moje slaby; děkuji p. Bohu, že již nastane sv. Tomáše den nejkratší a že dne – ač jen co prý komár zívne – přirůstati počne. To však dobře. Semisch vím, že sv. Justina proti všeliké pravdě apollinaristou činí. O jiných věcech píše p. Semisch rovněž často poklesává, jak jste Vy dobře poznamenal.“⁸⁵⁶ Dalším dokladem Sušilova nezměrného úsilí v patristickém bádání je zmínka Matěje Procházky uveřejněná v ČKD, kde předem ohlašuje, že Sušil „již dávno přichystal sv. Justina k tisku, připravuje třetí vydání sv. Otcův a čeká jen na vydání Tischendorfovo“.⁸⁵⁷

Tak se konečně dostáváme k zhodnocení tohoto Sušilova díla. Sušilův na české poměry výjimečný počin má pro nás dvojí význam. Nejprve musíme přiznat, že se Sušilovi po jazykové stránce podařil věrný, přesný a přiléhavý překlad, čímž mu vděčíme za práci, která nebyla prakticky až do poloviny 20. století ničím lepším překonána.⁸⁵⁸ Na druhou stranu musíme konstatovat, že hlavní vadou jeho díla je užívání významových i skladebních novotvarů, které se v našem prostředí ani tehdy neujaly a které zároveň tvoří pro dnešního čtenáře poněkud zbytečnou a především téměř nepřekonatelnou bariéru.⁸⁵⁹

Co se týče současné vědecké ceny tohoto Sušilova díla, je zřejmé, že jeho význam vzhledem k dnešnímu stavu patristických studií je jen historický. Objektivně si však musíme uvědomit, že první jeho vydání vyšlo v době, kdy u nás nebylo

⁸⁵⁶ Z tohoto dopisu mj. poznáváme, že ve Vídni půjčoval Hošek knihy a posílal je Sušilovi do Brna. Zde je zmíněna kniha: Semisch, *Die apostolischen Denkwürdigkeiten des Martyrers Justinus*, 1848. Již dříve r. 1840 vydal tentýž autor dílo: *Justin der Martyrer*.

⁸⁵⁷ Matěj Procházka zde nejspíše míní známý *Codex Sinaiticus*, který kromě bible obsahuje také Barnabášův list a Pastýře Herma. Tento kodex byl otištěn v. 1862. Lobegott Friedrich Constantin von Tischendorf (1815-1874) byl německý protestantský textový kritik, filolog, teolog, který zasvětil svůj život přípravě a zároveň publikační činnosti mnoha manuskriptů a pravděpodobných zlomků z novozákonní části Písma sv. Srov. kupř. WEGNER, P. D. *Guida alla critica testuale della Bibbia*. Milano: Edizioni San Paolo, 2009, s. 264-265. ISBN 978-88-215-6525-1; SCHICK, A. *Auf der Suche nach der Urbibel. Die Schriftrollen vom Toten Meer, das Alte Testament und der geheime Bibelcode*. Wuppertal: Onckel, 2000; BÖTTRICH, CH. *Tischendorf-Lesebuch. Bibelforschung in Abenteuern*. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, 1999.

⁸⁵⁸ Redakce ČKD k této problematice uveřejnila ve svém Literárním oznamovateli následující hodnocení: „Že překlady Sušilovy jsou přesné, věrné originálu se držící, a že správností mluvy naskrz vynikají, o tom tuším slov šíriti netřeba; toť věc dávno známa a obecně uznaná. Některé méně běžné výrazy, jichž zesnulý Sušil užíval, ovšem zaměněny a jinými obecně užívanými jsou nahrazeny. Jinak ale z úcty ku zvěčnělému učenci vše ponecháno v tom způsobu, jak z opravné ruky jeho vyšlo. Jelikož ku spisům Justinovým Sušil kritického úvodu nepřičinil, bylo nutno v předmluvě některé potřebné zprávy o osobě a spisech tohoto sv. mučedníka připojiti, jakož i v ukazateli nauk, jež se u otcův apoštolských vyskytují všady spolu k dotýčeným kapitolám spisův Justinových poukázáno.“ ČKD, r. 1874, roč. XV., sv. I. s. 387-388.

⁸⁵⁹ K těmto mluvnickým zvláštnostem sám Sušil kupř. dodává: „Co do mluvy, užívali jsme slova *plet* v staročeském významu, slovo *‘sarks’* (řecky) *caro* tytéž jím překládající. *Theologie bez slova toho sotva se obejde, jakož pak jí i přísného rozdílu slov duchový ‘pneumatikós’* (řecky) *a duševný ‘psychkós’* (řecky) *šetřiti bude.*“ Podrobněji se k této Sušilově mluvnické zvláštnosti vyjadřuje Vychodil. Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 97.

po nějakém soustavném patristickém studiu ani stopy.⁸⁶⁰ Výroky a aforismy dávných církevních učitelů, které přinášel *ČKD*,⁸⁶¹ stejně jako článek velvarského kaplana Jana Cvrčka z r. 1847 *Jak důležití mají nám býti swatí Otcowé a spisové jejich?*,⁸⁶² podnítili Antonína Arnošta Řeháka k *Patristické encyklopedii aneb skladu učení katolického, ze svatých a jiných katolických výtečníků snesenému a sestavenému*,⁸⁶³ ke kterým dodatky sestavil r. 1859 Jakub Malý. Časově i rozsahově zaujal přední místo mezi církevními Otcí největší učitel západní církve sv. Augustin, jehož díla byla postupně překládána.⁸⁶⁴ Vedle hipponského biskupa se čestně řadí i další západní Otcové: sv. Ambrož, Jeroným a Řehoř Veliký.⁸⁶⁵ Veliké úctě se těšil kartaginský mučedník sv. Cyprián, který byl hojně překládán již před r. 1848.⁸⁶⁶ Překlady *Sv. Otce Ireneae, biskupa a mučedníka, Patero kněh proti kacírstvím s některými dodatky* se ujal Jan František Desolda v r. 1876. V pozdějších letech se objevují i překlady velkých

⁸⁶⁰ To přesně vystihuje recenze, která vyšla r. 1837 v *ČKD*, v níž F. Havránek již v úvodu zdůrazňuje: „Ačkoliw ale na swatých Otcach zwlášt' duchowenstwu welmi mnoho záležj, nicméně, aspoň w našem wěku, - mimo wýtahy w brewiárii a mimo gednotliwá mjsta, genž s křesťanskau dogmatikau a morálkau w neyužšjm gsau spogenj, - spisůw gegich mezi duchowenstwem gest welmi málo. Stará wydánj gsau giž rozebrána, k nowým se posud nikdo neodhodlal, a knihowny, w kterýchž drahý tento poklad gest složen, negsau každému přjstupné... Českých překladařů z patristiky posud gest welmi málo; neboť mimo spis sw. Augustina o Městě Božím, a některé drobnůstky djlem téhož, djlem giných sw. Otcůw, wydané nákladem přjtomného časopisu, ničehož aspoň mně nenj powědomo. A protož wraucj djky wzdávám welectnému p. Sušilowi we gměnu všech milownjkůw duchownj vlastenecké literatury za geho práci, a za službu, kterauž swrchu dotčeným spisem prokázal.“ a dodává: „...netoliko mistrně přeložil p. Sušil tyto spisy, nébrž i wyswětlil exegetickými a kritickými notami.“ HAWRÁNEK, F. Spisy swatých Otcůw Apoštolských. *ČKD*, r. 1837, roč. 10, sv. 4, s. 652-653. A pak jednotlivě chválí Sušilův úvod v knize pro jeho jadrnost, zřetelnost a především stručnost, včetně užitečnosti. Havránek také kladně hodnotí to, že Sušil „...pomínuw mlčenjm wěcj neslušných, nechutných a nezážiwých.“ Tamtéž, s. 654, v naději, že autor knihy brzy vydá další překlad podobný tomuto, a že snad i pro tuto práci získá nějakého pomocníka. Recenzent však kriticky uzavírá přáním, aby Sušil využíval napříště raději Jungmannův slovník než jiných spisovatelů, zvláště se pak držel překladu Kralické a Komenského bible než „...prostonárodnj mluwy Morawské“ Tamtéž, s. 655.

⁸⁶¹ Srov. ZLÁMAL, B. *Příručka českých církevních dějin – Doba probuzeného katolicismu (1848-1918)*, díl VI., s. 256.

⁸⁶² Srov. CWRČEK, J. *Jak důležití mají nám býti swatí Otcowé a spisové jejich?* *ČKD*, r. 1847, č. 2, s. 243-252.

⁸⁶³ Srov. ŘEHÁK, A. A. *Patristická encyklopedie aneb sklad učení katolického, ze svatých a jiných katolických výtečníků snesenému a sestavenému*. Praha: Jan Nep. Musil, díl I., A-M 1851; Praha: Frant. Franke a Steyrer, díl II., M-Ž 1853. ISBN neuvedeno.

⁸⁶⁴ Z děl sv. Augustina bylo nejprve přeloženo *O městě Božím kněz dwamecítma*. Z latinského jazyka podle Mariánského vydání přeložil František Ladislav Čelakovský (I.-V. díl vyšel v letech 1829-1833), *Vyznání kněz třináctero* přeložil Jan Herčík v Praze r. 1858 a později V. Stoklas r. 1913. Veleslavínův překlad Augustinových *Solilokvií* věnoval *ČKD* r. 1828 jako odměnu svým čtenářům spolu s *Manuale, tj. rukověti o spatřování Pána Krista, anebo slovu Božím, jímž by se utuchlá paměť žádosti nebeské obnovovala* (Praha 1828). V překladu Klementa Kuffnera vyšla v *Dědictví sv. Prokopa* r. 1911 *Rukověť pro Vavřince čili Kniha o víře, naději a lásce* atd. Srov. ZLÁMAL, B. *Příručka českých církevních dějin – Doba probuzeného katolicismu (1848-1918)*, díl VI., s. 257.

⁸⁶⁵ Knihu Řehoře Velikého *O správě pastýřské*, jakož i Pavla Diakona, mnicha montecassinského: *Život sv. Řehoře Velikého*, Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1909. ISBN neuvedeno.

⁸⁶⁶ Překlady sv. Cypriána vycházely postupně v letech 1828, 1835, 1838, 1841, 1842, 1844 a 1910.

středověkých kazatelů: sv. Bernarda, sv. Bonaventury aj.⁸⁶⁷ Z východních otců se těšili zvláštnímu zájmu především velcí kazatelé: sv. Basil, Jan Zlatoustý a sv. Řehoř Naziánský, z něhož nejvíce přeložil Jan František Desolda. Dokonce podruhé vyšly již r. 1886 jeho *Epištoly sv. Ignatie, arcibiskupa Antyochy*.

Nepřehlédněme však další významnou skutečnost. Sušil kromě práce na knižním vydávání *Apoštolských Otců* a téměř třicetiletém vyučování této materie v brněnském alumnátě,⁸⁶⁸ také aktivně působil v oblasti popularizace patristiky, když přednášel o církevních Otcích v rámci vzdělávacího programu brněnské *Katolické jednoty*, čímž se jeho úsilí dostávalo do povědomí širší veřejnosti. Celoživotně se také programově zabíral aktuálními kritickými studii v tomto oboru, a má tak nemalou zásluhu na tom, že ve své době jako první obrátil zřetel k těmto posvátným památkám. V jeho šlépějích se později vydávají mnozí další, namátkou z nich uveďme alespoň tato jména: J. Stárek, J. Krbec, J. Herčín, J. F. Desolda, A. Lenz.

V úsilí na poli patrologie se v pozdějších letech na Sušila výslovně odvolává celá řada autorů. Z velkého množství pro přiblížení vybíráme jen namátkou několik knih. Ke stému výročí vzniku brněnského alumnátu vydává Josef Samsour *Základy patrologie se zvláštním zřetelem k dějinám dogmatu*, kde se v závěrečné části dvou kapitol výslovně odkazuje na Sušila.⁸⁶⁹ Je to nejprve v kapitole „Otcové apoštolští“, obsahující obecný úvod, kde cituje Sušilův český překlad *Spisy sv. Otců apoštolských*, 3. vydání z roku 1874, a přitom výslovně upřesňuje, že v tomto Sušilově překladu chybí pojednání o Didaché.⁸⁷⁰ A pak ještě v kapitole pojednávající o „Sv. Justinu mučedníkovi“, kde v závěru kapitoly zmiňuje tentýž Sušilův překlad.⁸⁷¹ U Samsoura jsou to tedy pouze tyto dvě zmínky o Sušilově překladu.

⁸⁶⁷ Srov. ZLÁMAL, B. *Příručka českých církevních dějin – Doba probuzeného katolicismu (1848-1918)*, díl VI., s. 257.

⁸⁶⁸ K výuce patrologie Zlámál dodává: „*Patrologie jako vědní obor se začala přednášet na rakouských bohosloveckých fakultách a učilištích nejprve v rámci církevních dějin; tak tomu zůstalo v podstatě dodnes; jen někde byla zřízena samostatná stolice patrologie.*“ Tamtéž, s. 257-258. Připomeňme také první českou učebnici patrologie, kterou napsal profesor brněnského teologického učiliště Josef Samsour. Srov. SAMSOUR, J. *Základy patrologie se zvláštním zřetelem k dějinám dogmat. Příručka pro ústavy theologické a soukromé studium*. Brno: Tiskem a nákladem papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských, 1908. ISBN neuvedeno; nezapomeňme však ještě uvést dalšího významného znalce v oboru patrologie, kterým byl Josef Fessler (1813-1872), pozdější kanovník svatohypolitský, který napsal *Institutiones Patrologiae* ve dvou svazcích. Jeho práce vycházely od počátku r. 1850, 2. vydání v letech 1890-1896 od B. Jungmanna. Srov. ZLÁMAL, B. *Příručka českých církevních dějin – Doba probuzeného katolicismu (1848-1918)*, díl VI., s. 258.

⁸⁶⁹ Srov. SAMSOUR, J. *Základy patrologie se zvláštním zřetelem k dějinám dogmatu*. Brno: a nákladem papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských, 1908. ISBN neuvedeno.

⁸⁷⁰ Srov. tamtéž, s. 13.

⁸⁷¹ Srov. tamtéž, s. 34.

V předmluvě knihy Řehoře Velikého *Knihy o správě pastýřské* z r. 1909 Klement Kuffner⁸⁷² jmenuje Sušila hned na prvním místě: „*Tímto způsobem seznámilo se již u nás kněžstvo poněkud více s Otcí apoštolskými..., které nám částečně do jazyka našeho převedli a úvody opatřili výteční mužové: Sušil, Bauer, Desolda, Vojáček, Stárek, Sýkora, Jokl, Čelakovský, Herčík a ještě někteří jiní, kteří buď samostatně, neb v různých časopisech uveřejnili delší úryvky ze sv. Otců.*“⁸⁷³ Další zmínku nacházíme v úvodu učebnice slovenského patrologa Jozefa Špirka, jehož učebnice je obdobou českého Samsourova manuálu. Špirko Sušilův překlad uvádí hned vedle cizojazyčných autorů západoevropské provenience.⁸⁷⁴ Poslední knihu, kterou uvádíme v souvislosti s odkazem na patristické dílo Františka Sušila je „pracovní vydání“ *Spisy apoštolských otců*, které vyšlo v r. 1986 pro potřeby Komenského evangelické bohoslovecké fakulty v Praze.⁸⁷⁵ Zde je opět spolu s apoštolskými otcí vedle překladu J. J. Nováka z r. 1971 uvedena zmínka, že k „*téměř klasickým se mezitím stal starší novodobý překlad Františka Sušila.*“⁸⁷⁶ Odkaz na Sušilův překlad tak nacházíme u všech apoštolských Otců, které Sušil přeložil a přiblížil svým komentářem: list Barnabášův (s. 31n, 66), Klementův (s. 76, 117), Polykarpův (s. 184), Diognetovi (s. 240) a pak v závěru v kompletním výčtu bibliografie na s. 363.⁸⁷⁷

Závěrem nemůžeme než nesouhlasit s konstatováním Jiřího Hanuše, že Sušilovo patrologické dílo a dílo některých dalších „filopatrológů“: „...zůstalo spíše monumentálním torzem, na nějž nedokázaly přinejmenším dvě až tři generace katolických badatelů navázat – význam patristických studií si začali znova uvědomovat až stoupenci ‘katolické renesance’ ve dvacátých až třicátých letech 20. století, a i jejich aktivity v tomto směru zůstaly spíše náznakem hlubšího studia než systematickým dílem.“⁸⁷⁸ Tak se konečně dostáváme k vyslovení domněnky, že v zásadě nešlo ani tak

⁸⁷² Klement Kuffner (1857 Mirovice u Přísku – 1938 Praha) katolický kněz a později dómský farář u sv. Víta v Praze, znalec církevní hudby, zvláště Palestriny. Vynikl však především jako patrolog, z jeho překladových a výkladových děl uveďme namátkou monografie: *Rukověť pro Vavřince čili Knihy o víře, naději a lásce, Sv. Aurelia Augustina, Knihy o správě pastýřské jakož i Pavla Diakona, mnicha Cassinského, život sv. Řehoře Vel., Svatého Otce a učitele církve Řehoře I. Velikého, Čtyři knihy rozmluv: čili, O životě a zázracích otců italských jakož i o věčném trvání duší* ad.

⁸⁷³ KUFFNER, K. *Knihy o správě pastýřské jakož i Pavla Diakona, mnicha Cassinského, život sv. Řehoře Vel.* Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1909, s. 3. ISBN neuvedeno.

⁸⁷⁴ Srov. ŠPIRKO, J. *Patrologia, život, spisy a učenie svätých otcov.* Praha: Ladislav Kuncíř, 1939, s. 15. ISBN neuvedeno. A ještě pak uvádí Sušilův překlad v základní literatuře k apoštolským Otcům na str. 20. Srov. tamtéž, s. 20.

⁸⁷⁵ Srov. *Spisy apoštolských otců.* Přeložili: VARCL, L.; DRÁPAL, D.; SOKOL, J. Praha: Kalich, 1986. ISBN neuvedeno.

⁸⁷⁶ Tamtéž, s. 5.

⁸⁷⁷ Srov. tamtéž.

⁸⁷⁸ HANUŠ, J. *Katolický kněz – František Sušil*, s. 404.

o jistou „intelektuální neschopnost“ bránící hlubším patristickým bádáním v posušilovské generaci,⁸⁷⁹ ale spíše o nedostatek času a tolik potřebného soustředění pro systematickou práci, bez níž je práce v tomto důležitém oboru – jakým patrologie je, bez jakýchkoliv pochybností zcela nepředstavitelná.

⁸⁷⁹ Posušilovskou generací mám v tomto kontextu na mysli generaci kněží, kteří žili v poslední třetině 19. století a v první třetině století dvacátého.

3.2 Překlad a výklad Nového zákona

František Sušil byl talentovaným člověkem mnoha různorodých zájmů. Vynikal jako dobrý katecheta, jako učitel a vychovatel duchovenstva, jako básník a sběratel národních písní. Přesto Sušilovým celoživotní dílem je český překlad a výklad Nového zákona opatřený vysvětlivkami a komentářem. Pracoval na něm téměř 30 let a toto jeho dílo vycházelo v letech 1863 – 1872. Rok po přijetí profesorského úřadu píše redaktoru ČKD, Václavu Pešinovi: „... opovažuji se i tuto otázku na Vaši Důstojnost a Milost skládati, zda-li kdo na komentáru sv. Písma pracuje. Položil jsem sobě za úkol života, dá-li Bůh, obšírným výkladem Nového Zákona vel. duchovenstvu posloužiti, kterážto práce teprva po mnohých letech k žádanému cíli přivedena býti může.“⁸⁸⁰ Jeho předpověď byla pravdivá – teprve tři roky před smrtí, 12. srpna 1865, ohlásil svému příteli Karlu Vinařickému „jsem právě hotov“.

Rozsah Sušilova překladu a výkladu nám může leccos napovědět. Nákladem *Dědictví sv. Prokopa* vyšlo celkem osm svazků, které vycházely pod samostatnými názvy: *Evangelium svatého Matouše* (vyšlo v Praze r. 1864, o 351 stranách), *Evangelium sv. Marka* (r. 1865, 75 s.), *Evangelium sv. Lukáše* (r. 1865, 223 s.), *Evangelium sv. Jana* (r. 1867, 309 s.), *Skutky apoštolské* (r. 1869, 295 s.),⁸⁸¹ *Listové svatého Pavla apoštola*, díl I. (r. 1870, 404 s.) a díl II. (r. 1871), *List sv. Pavla k Židům* a ostatní knihy Nového zákona: *Sv. Jakoba apoštola*, *Petra apoštola*, *Jana apoštola*, *Judy apoštola* a *Sv. Jana Zjevení* (r. 1872, 505 s.). V druhém vydání pak byla evangelia vydávána v letech 1871 až 1885. Dohromady tak toto úctyhodné Sušilovo dílo tvoří 2750 stran,⁸⁸² tištěných ve dvou sloupcích. Na základě tohoto počtu stran si můžeme přibližně představit, kolik práce, úsilí a obtíží stála Sušila taková práce. Přesto Sušil

⁸⁸⁰ a pokračuje: „Proto by mně v tom kratší výklad, který by spolu i pro lid potřebován býti mohl – (jak n. p. Allioliho) – dokonce nevěděl; nobrž z celého srdce žádám, aby takový co nejdříve na světlo vydán byl, a tak kněží naši k německému sáhati nemuseli.“ VYCHODIL, P. *Z doby Sušilovy. Sběrka dopisů*, s. 23. Allioliho německý překlad a výklad bible vycházel od r. 1830 v šesti svazcích.

⁸⁸¹ Po Sušilově smrti v r. 1868 zůstaly nevydané novozákonní knihy v rukopise a tak, počínaje *Skutky apoštolskými*, vycházelo Sušilovo dílo na základě pověření Výboru *Dědictví sv. Prokopa*, jak se píše v předmluvě k poslední vydané knize: „Péči o přehlédnutí rukopisu a správné vytištění komentáru jakož i censurou ordinariátní byli pověřeni Dr. Klement Borový, c. kr. řádný profesor církevního práva a fundamentální teologie, i Dr. Jan Velhartický, c. kr. mimořádný profesor exegeze Nového zákona na Pražské univerzitě. Dr. Velhartický po všecka léta úkolu sobě svěřenému se svědomitou pílí dostátí se snažil, nadto však se zvláštní zálibou v hlubiny ducha Sušilova se ponořoval...“ SUŠIL, F. *Sv. Pavla list Židům*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1872, předmluva nečíslována.

⁸⁸² Výše uvedené počty stran uvádím podle T. Vodičky, který se v těchto číslech liší od P. Vychodila. Vychodil totiž uvádí o několik set stran méně, přesně 2570 stran. Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 274; a zároveň srov. VODIČKA, T. *František Sušil*, s. 68.

zůstával vždy nanejvýš skromný, pokud byla řeč o jeho zásluhách. Ignát Wurm na to vzpomíná: „*Ač jinak tichý a ke každému přívětivý a milý, téměř se osápl na mluvčího: 'Co, co?! Co pak Písmo sv.? Vždyť jsem profesorem!' a s přímou bezohledností přerušil další hovor o témže tematě. Považoval jako professor Písem sv. za první a svatou svoji povinnost, postarati se i o překlad i o výklad.*“⁸⁸³ „Literární Oznamovatel“ přinášel v ČKD zprávy o vydávání jednotlivých Sušilových překladů a výkladů, tak jak postupně jeden po druhém vycházely.⁸⁸⁴ Obvykle byly tyto Sušilovy nové knihy přijímány anonymním recenzentem s neskrývanou radostí.⁸⁸⁵

Důvody, které vedly Sušila k práci na tomto překladu vyjmenovává v předmluvě napsané 5. května 1863 u příležitosti první vydávané knihy *Evangelium sv. Matouše*: „*Záměr k němuž spis směřuje, v jedno splývá s potřebností jeho, an se právě strojí, aby se potřebám národa vyhovělo. A tu nebude nikdo na rozpacích, že nám obšírného komentáru, jenžby na všechny otázky v písmě zřetel bral, svrchovaně potřebí jest. Jak velik a ohromen jest národ, k němuž se počítáme, jednak o takovou práci nikdo se nepokusí; Starić, Servatovský a jiní chvalitebně pracovali, ale o spis takový, jenž by všecko, oč tu běžeti může, zahrnoval, spisovatelům těm nešlo. Oni jenom obyčejným a nevyhnutelným požadavkům zadost učiniti volili; nám jde o úplný výklad a o odpovědi na veškery, jenž se při čtení písma namítají otázky.*“⁸⁸⁶

⁸⁸³ ZAMYKAL, L. Ze vzpomínek P. Ig. Wurma na Sušila. *Museum*, r. 1904, roč. XXXVIII., s. 207.

⁸⁸⁴ Kupř. srov. *Evangelium sv. Matouše*... František Sušil, ČKD, r. 1863, č. 7, s. 551-555; BOROVÝ, K. *Evangelium sv. Jana*... František Sušil, ČKD, r. 1867, č. 8, s. 628-634; *Skutky apoštolské*... Dr. František Sušil, ČKD, r. 1870, č. 2, s. 153-156; *Listové sv. Pavla apoštola*. ČKD, r. 1870, č. 7, s. 554-557; *Listové sv. Pavla apoštola*. ČKD, r. 1871, č. 7, s. 550-552; *Písmo svaté Nového zákona*. ČKD, r. 1873, č. 1, s. 69-72; *Evangelium sv. Lukáše*... Dr. František Sušil. ČKD, r. 1885, č. 6, s. 380-381 atd.

⁸⁸⁵ K vydání první knihy Matoušova evangelia se píše v „Literárním Oznamovateli“: „*S obzvláštní radostí vítáme vědecké dílo toto a konečně vyjití jeho naplňuje nás útechou v nejednom ohledu; jednak jest to první posel a závdavek blahodárné činnosti mladistvého 'Dědictví sv. Prokopa'*“ a dále pak je zdůrazňován význam Sušilova výkladu: „*Věc hlavní při knize naší jest ale výklad. Že není jen povrchní, o tom již svědčí ta okolnost, že celý spis zaujímá 352 stran velkého formátu a hustého tisku. Spisovatel dobře věděl, že suchopárné dissertace a krvavé hádky o některé jota neb črtku nejsou ještě exegezí, ale že spíše mohou znechutiti každému hlubší studium biblické. Proto nedovolává se spis. řeckého textu leč tam jedině, kde k objasnění překladu aneb k docílení jasného výkladu se mu to nutným býti vidělo. Také nenásledoval způsobu u některých novějších exegetů obvyklého, kteříž naléhajíce buď jen na literní neb jen allegorický a zas mystický pouze výklad, všeho jiného pomíjejíce o tom se zdají usilovati, aby ve spise jejich ni té nejmenší památky některého svatého Otce nestávalo, ale vše toliko co vývodek vlastního jich rozumu se naskytovalo. Sušil naopak častými a trefnými citáty ze sv. Otců osvědčuje jednak pilnost svoji v studiu patristickém, jednak se exegetou katolickým býti prokazuje... Zvláště bychom přáli, aby výkladu Sušilova hojně bylo použito k homiliím rozborným, k nimž na každé stránce důsledek látky poskytuje, a k postním kázáním; nebo umučení Páně v kap. 26. a 27. s nevšední důkladností jest tu vysvětleno...*“ *Evangelium sv. Matouše*... František Sušil, ČKD, r. 1863, č. 7, s. 551-553.

⁸⁸⁶ SUŠIL, F. *Evangelium sv. Matouše*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1864, předmluva nečíslována. Další Sušilův důvod pro překlad Nového zákona uvádí Zamykal ve vzpomínkách I. Wurma: „*Mocnou vzpružinou a popudem byla mu ta okolnost, že české překlady Písma sv. na straně katolíků nemohly se rovnati co do správného vystižení obsahu ani co do přiměřené formy s biblemi jako jest Kralická, s biblemi tedy jinověrců. Viděl v tom hanu pro naši sv. Církev, k níž přece takovou láskou hořel; nelekal*

Označují-li někteří Sušilův překlad a výklad Písma sv. za dílo epochální,⁸⁸⁷ nutně se musíme ptát: na jaké předchůdce navázal, kdo ho předcházel na tomto významné poli teologické práce? V celé řadě překladů Bible stojí na jednom „z nejpřednějších míst“ Kralická bible, o níž se Sušil vyjádřil v jednom svém dopise Karlu Vinařickému: „*Nemohu nevděčen býti té píle, se kterou Bratří se ku překladu bible české připravili a se kterou věc provedli. Po třech stech letech snad něco věděti můžeme, než jim pověděti bylo možno. Bylo by nespravedливо, žádosti věku našeho přenášeti do předešlosti; učinili, seč tehda byli, a věru mohli bychom sobě gratulovati,*

se tedy námahy a znavující práce a pustil se do překladu maje na mysli oslavení a zvelebení Círky sv. Tam láska k národu, zde k Církví!“ ZAMYKAL, L. Ze vzpomínek P. Ig. Wurma na Sušila, s. 207.

⁸⁸⁷ Z těch, kteří vychvalují Sušilovo novozákonní překladatelské a vykladatelské dílo, jmenujme alespoň některé. Mezi první určitě patří Sušilův první životopisec a jeho osobní přítel Matěj Procházka, který píše: „*Sušil třicet let neunaveně studoval, skoumal a pátral a teprv po studiích téměř třicetiletých sebral všechny jiskry ducha svého a jiskry nejušlechtlejších duchů ze všech století křesťanských a snesl je v jedno ohniště bohonadšených výkladů svých. Nepochybujeme pranic, že přijde čas, kdy i ostatní kmenové slovanští si povšimnou těchto výtečných výkladů a z nich co z hojného zdroje bohonadšenosti čerpati budou... Výtečná řada spisů těchto svědčí zřetelněji než cokoli jiného o veliké duchovní činnosti jeho, aniž jest tím už obraz činnosti jeho dovršen.*“ PROCHÁZKA, M. František Sušil zemřel. ČKD, roč. 1868, č. 4, s. 297- 298; z dalších je to pak řeč, kterou pronesl Josef Vykydal při Sušilových zádušních: „*Plod nejkrásnější a nevzácnější této nezištné horoucí lásky Sušilovy ku Kristu a choti Jeho jesti obšírný výklad Nového Zákona.*“ Dále pak cituje Brandla: „*Dílo toto nemá v písemnictví žádného národa sobě rovného. Podivuhodná učenost, která z něho vysvítá úzkostlivá svědomitost, která každé vysvětlivce, ano každému slovu překladu vryta jest, jsou důkazem, že zde nepracoval pouhý učenec obrovskými vědomostmi ozbrojený, nýbrž že v práci té žil člověk celý s myslí, s city, s duchem i se srdcem...*“ VYKYDAL, J. Řeč činěná v příležitosti zádušní za Dr. Frant. Sušila a Frant. Heidenreicha. Blahověst, r. 1874, roč. XXIV., č. 25, s. 331; Pavel Vychodil ve fejetonu uveřejněném v Hlídce píše: „... o významu díla toho neoddával žádnému sebeklamu, dosvědčí každý, kdo příslušnou literaturu trochu zná. Je to dílo přese všechny nedostatky svoje opravdu monumentální, jemuž se v moderních jazycích – nejen slovanských, nýbrž vůbec – málokteré může po boku postavit; o latinských arcích nemluvíme...“ VYCHODIL, P. O Sušilově překladě a výkladě knih Nového Zákona. Hlídka, r. 1893, roč. X., s. 46; těmito slovy hodnotí Drápalík Sušilův překlad, jeho věrnost i srozumitelnost, u příležitosti stého výročí od jeho narození: „*Celkový úsudek o překladě Sušilově nemůže vyznít jinak než docela chvalně. A je to praveno zcela upřímně, po zevrubném prozkoumání a srovnání celého textu i různých překladů, ne snad jen tak, aby Sušil mermomoci byl chválen... Splným přesvědčením a doufám že i právem lze prohlásiti, že překlad jeho jest prací všestranně vynikající. Co do věrnosti a přesnosti obsahové není asi závažnější námitky... Sušil využítkoval veškeru ohebnost a mohoucnost soudobé češtiny, aby co nejvěrněji vyjádřil původní obsah a výraz, soudobé češtiny, aby co nejvěrněji vyjádřil původní obsah a výraz, ano mnohým navrženým obratem předstihl současnost, raze cestu závěrečné ustálené úpravě textu českého, jako žádný jiný...*“ DRÁPALÍK, A. František Sušil. Vlast, r. 1903-04, roč. XX., s. 936; další, kdo veskrze pozitivně hodnotí Sušilův překlad a výklad Nového zákona je Timothej Vodička, literární kritik, spisovatel a teolog, který v čtyřicátých letech 20. století píše: „*Největší a nejvýznamnější naukové dílo Sušilovo, jeho výklad Nového Zákona, může býti charakterisováno obecně tímž způsobem jako jeho překlady Otců. Také v něm se spojuje zřetel vědecký s popularisačním; také ono je dílem průkopnickým, jež nebylo dodnes nahrazeno ničím lepším, a také v něm se uplatňuje Sušilovo jazykové novotaření na škodu jeho užitečnosti... Podrobné zhodnocení Sušilova výkladu by si ovšem vyžadovalo monografického zpracování s hlediska české bibliistiky – úkol, jehož se bohužel dosud žádný český biblista neujal. Ale to neznamená, že by se Sušilova práce nedala zhodnotit v celkových rysech. Její historický význam v dějinách české bibliistiky je nesporný; je to nejen první, nýbrž dosud jediný úplný a soustavný výklad Nového Zákona. Také je nesporno, že po vědecké stránce je to na svou dobu dílo vynikající...*“ VODIČKA, T. František Sušil, s. 68. Tito a celá řada dalších pozitivně hodnotí celé Sušilovo novozákonní dílo.

*kdyby mezi námi ta šlechetná píle se nalezala, jakou při Bratřích nalazáme.*⁸⁸⁸ Kralická bible společně s vydáním Blahoslavova Nového zákona měla jak svým obsahem, tak i výkladem, velký vliv i na pozdější vydání bible, což se nutně muselo projevit i v katolických vydáních, které z ní těžily.⁸⁸⁹

Přímým dokladem úcty k Písmu svatému a lidové četby bible v 17. a 18. století je bible Svatováclavská, která vytvořila rovnocenný katolický protějšek k bibli Kralické.⁸⁹⁰ Na tomto vydání pracovali jezuité M. V. Šteyer, J. Konstanc a J. Barner. Usilovali, stejně jako překladatelé Kralické bible, o dílo, které by bylo po jazykové stránce ryzí, což se jim podařilo. Svatováclavská bible je napsána svěžím, jadrným a zvučným jazykem, byť nejednou je tento dojem narušen až přehnaně otrockým přeložením Vulgáty, což je na újmu českého jazyka.⁸⁹¹ Tato bible se stala podkladem pro pozdější katolická vydání z nichž jmenujme alespoň to, které připravili z podnětu císařovny Marie Terezie: Fortunát Durich /také Durych/ (1735-1802) a jeho kolega z paulánského řádu František Faustin Procházka (1749-1809).⁸⁹² František Poláček /také Pollaschek/ (1757-1818) vydal v Brně v r. 1791 ve dvou dílech *Písmo sv. Nového zákona pro lid vyložené*.⁸⁹³

V letech 1821-1832 vydal v pěti svazcích *Wýklad český, neobširný, však bezpečný všech Písem swatých* Tomáš Draský (1791-1843), farář v Hluboší u Příbrami.⁸⁹⁴ Po tomto nepřilíš úspěšném překladu, který působil příliš zastarale, místy

⁸⁸⁸ SLOUPSKÝ, L. František Sušil jako spisovatel theologický. *Museum*, r. 1904, roč. XXXVIII., s. 195. Odkud Sloupský přejímá tento Sušilův výrok se mi nepodařilo zjistit.

⁸⁸⁹ Srov. MERELL, J. Bible v českých zemích od nejstarších dob do současnosti. Praha: Česká katolická charita, 1956, s. 55. ISBN neuvedeno.

⁸⁹⁰ V roce 1669 byl v Praze z podílu, který věnoval kněz Václav Matěj Šteyer a jeho matka Marie, založen spolek pro vydávání katolických knih pro lid, tzv. *Dědictví svatováclavské*. Jako první edice tohoto vydavatelského spolku vyšla bible, kterou nazýváme Svatováclavská. Roku 1677 vyšel Nový zákon, r. 1712 proroci a knihy Makabejské a r. 1715 první část Starého zákona. Přesná historie vzniku jednotlivých knih je dobře patrna z předmluv k jednotlivým dílům této bible. Podrobněji k dějinám srov. tamtéž, s. 54-57. Druhý výtisk Svatováclavské bible vyšel za arcibiskupa Příchovského u Jana Hrabu ve třech dílech v letech 1769-1771, nákladem *Dědictví svatováclavského*. Srov. *Evangelium sv. Matouše z bible Svatováclavské*. DOKULIL, J.; VYKOPAL, A. (eds.). Praha: 1939. ISBN neuvedeno.

⁸⁹¹ Srov. tamtéž, s. 55-56.

⁸⁹² K tomuto vydání z podnětu Marie Terezie pověřil známý odpůrce josefinismu, pražský arcibiskup Antonín Petr hrabě Příchovský, jmenované kněze, kteří roku 1778 vydali Nový zákon a již r. 1780 Starý zákon pod názvem *Bible česká to jest celé svaté písmo starého i nového zákona, podle starého obecného lat. textu od římské katolické církve potvrzeného a užívaného přeložené, opět s obzvláštní pilností přehlédnuté, ponapravené a znovu vydané*. Kromě této „císařské bible“, jak byla později nazvána, pak ještě Faustin Procházka samostatně vypracoval a r. 1786 vydal Nový zákon a r. 1804 i Starý zákon. Při tomto překladu pak používal více původních textů, bohužel se však ve svých poznámkách a úvodech jeví jako přehnaný osvětenec své doby. Srov. tamtéž, s. 56.

⁸⁹³ Srov. DRÁPALÍK, A. František Sušil. *Vlast*, r. 1903-04, roč. XX., s. 935.

⁸⁹⁴ Celý název této Draského bible zní *Wýklad český, neobširný, však bezpečný všech Písem swatých staré i nové úmluwy z půwodních jazyků osprawedlnující a wyswětluující obecný, od církwe swaté schwálený a zwolený text lat. bible, ano i wšeliké učení sw. katolické a apoštolské římské církwe, kterýž*

až drsně, vyšla v letech 1849 až 1851 pod vedením Jana Krbce (1791-1857) tzv. „Bible konsistorní“, psaná švabachem.⁸⁹⁵ K tisícileté památce příchodu sv. Cyrila a Metoděje na Moravu měl v úmyslu vydat Innocenc Frencl (1818-1862) další bibli. Po jeho předčasné smrti v započatém díle pokračoval tepelský premonstrát Jan František Desolda (1811-1885), který ji dokončil r. 1864, ta se stala první českou latinkou tištěnou biblí.⁸⁹⁶ Souběžně s ním vydal r. 1861 František Bezděka (1798-1864) ve třech svazcích tzv. Bibli Bezděkovu s textem blízkým šestidílné bibli Českých bratří s nepatrnými dodatky a přídávky, kterou vyzdobil Josef Mánes (1820-1871) titulním obrazem Krista mezi Mojžíšem a Izaiášem a třiatřiceti kreslenými iniciálami.⁸⁹⁷ Závěrem tohoto krátkého exkurzu do problematiky biblických překladů vydaných před Františkem Sušilem je třeba kriticky poznamenat, že většina z nich již plně nevyhovovala duchu ani potřebám doby, ve které Sušil žil.

Sušil proto vynaložil všechny své síly a schopnosti, aby vydal nový překlad a především kompletní a podrobný výklad Nového zákona. V jednom z odstavců předmluvy zdůrazňuje, že tento jeho překlad a komentář nesměřuje jen mezi odborníky z řad biblistů, ale jeho záměrem je oslovit všechny vzdělance: *„Jednak jsme prostřední cestou nějakou jíti a výklad tak ustrojiti ustanovili, aby netoliko theologům, nébrž každému vzdělanci s prospěchem byl. Proto se nevydáváme ve filologická bádání a porovnávání řeckých rčení písma n. Z. s frasami hebrejského a jiných semitských jazyků, a jen tam, kde nevyhnutelná toho potřeba káže, se ku přirodilému významu*

oddává vlasteneckému národu swému Tom. Draský, měšťan pražský, služebník církve. V Praze I. díl vyšel r. 1822, II. díl r. 1827.

⁸⁹⁵ V její předmluvě se píše: *„Když se ona známá, posledně Fr. Faustinem Procházkou opravená a nákladem i tiskem normální školy vydaná bible česká zcela vyprodala, bylo nevyhnutelno k novému vydání Písma sv. pro český lid se odhodlati... Ale kdož měl nyní tu důležitou i těžkou práci na sebe vzíti, aby totiž v krátkém čase českou bibli opět prohlédl, kde třeba opravil, příhodným výkladem opatřil, a k tisku přihotovil“* Tamtéž, s. 57. Překlad této bible vznikl na podkladě Procházkovy bible z r. 1804. Celkový náklad 5000 exemplářů se brzy rozebral, a tak již r. 1857 vyšlo její druhé vydání. Opětovně vyšla ještě za redakce Františka Srdínka a Klementa Borového ve dvou svazcích v letech 1888-1889.

⁸⁹⁶ Desolda o své práci pečlivě píše v předmluvě těmito slovy: *„Dle nařízení Církve sv. vůbec a dle instrukcí od nejdůstojnější knížecí arcibiskupské konsistoře mně zvláště vydané držel jsem se výhradně ve všem textu obecného latinského výkladu (Vulgaty), za základ překladu maje poslední vydání ‘Bibli české’ v Praze r. 1851 v knížecí arcibiskupské tiskárně. Při spořádání textu hleděl jsem vždy k tomu, aby smysl textu latinského dle významu slov, dle slohu a spojení co nejpřísněji spolu pak co nejjasněji vyjádřil, totiž tak, aby hned při čtení patrný byl. Při tom hleděl jsem k překladu Allioliovu, jakožto jedinému od sv. Církve potvrzenému. Co do správnosti řeči řídil jsem se dle starých vydání ‘Bibli české’, jež jsem při ruce měl, t. j. benátské (1506), pražské (1537), norimberské (1540), svatováclavské (1677), Procházkovy (1786) a upřímně se přiznávám, že mnohé vyjádření, které jsem za přesnější, vhodnější, jadrnější a t. d. uznával, z těchto starých pramenů našich přijal, za to maje, že méně obyčejným slovem, když ho pravě vyjádření myšlenky žádá, srozumitelnost ujmý neutrpí nižádně...“* VERNER, F. *Bibliografie českých překladů celé bible i jejich částí*. Praha: Česká katolická charita, 1987, s. 36. ISBN neuvedeno.

⁸⁹⁷ Srov. MATEJČEK, A. Mánesovy iniciály. In: *Ročenka Štencova grafického kabinetu*. Praha: 1918, s. 46-52.

slova českého táhneme. Proto se odtahujeme proskoumávání a vyšetřování věcí některých záhadných, všady ale k nejnovějším výsledkům vědeckých pohlížíme, ač vědouce ovšem, že nehned nový náhled obstátí a obdržeti může, jak se to na oko nejnověji v otázce o odňaté Židům od Římanů pravomocnosti nad smrtí a životem spatřuje.“⁸⁹⁸

Z hlediska odbornosti je – přes všechny problémy v Sušilově biblické práci – charakteristická základní snaha mít před sebou „živý celek“, tedy souvislý výklad určený pro každého, kdo chce pochopit ústřední smysl textů tak, jak byl do nich vložen jejich Původcem. Proto píše Vinařickému 30. listopadu 1862: „*Nehodlám pojmenovati výkladu svého vědeckým, nébrž obšírným; slovo vědecký má do sebe cosi, podle něhož by lidé domněli se, že tam budou nalézati nakupení hebrejských, arabských, talmudských citatů, čehož jsem právě vystříhal se, k theologické části více přihlédaje.*“⁸⁹⁹

Na základě touhy vyhovět zájemcům v poznávání Nového zákona se Sušil držel několika důležitých praktických závěrů, které ovlivňovaly způsob a rozsah jeho komentáře.⁹⁰⁰ Dbal proto na čtyři základní exegetické požadavky povahy „...kritické, mluvnické, historické a logické, bedlivě prohledati“.⁹⁰¹ Otázkami filologického rázu se zabývá „...jen tam, kde nevyhnutelná toho potřeba káže“. Dbá „...nejnovějších výsledků vědeckých“,⁹⁰² ale přitom se nesnaží vyřešit všechny aktuální vědecké problémy, snad i z tohoto důvodu vždy podrobně neuvádí spisy, ze kterých čerpá při své práci: „...za nemístno maje tázati se, na čí poli žito rostlo, z něhož chléb ustrojen. Proto také sobě nevedeme glossatoricky, slova zlomovitě vysvětlujíce, nébrž reproduktivně a všelikou snahou se zasazujeme, písmo co živý celek vystaviti, aby čtenář nebýval vytrhován a odrýván, nébrž aby veškery jednotlivé části výkladu v jednotu splývaly a věci v mysli jeho takořka z nova se rodily.“⁹⁰³ Při bližším studiu Sušilových výkladů

⁸⁹⁸ SUŠIL, F. *Evangelium sv. Matouše*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1864, předmluva nečíslována.

⁸⁹⁹ VYCHODIL, P.: *Z doby Sušilovy. Sběrka dopisů*, s. 453.

⁹⁰⁰ Sám to charakterizuje v předmluvě těmito slovy: „*Svrchovaným pravidlem nám bylo, že tu především věrnosti netoliko ve věcech, nébrž také ve formě se musí ostříhati. Není zajisté forma něčím pouze nahodilým, nébrž jak každý život podle vlastní vniterné moci a síly své sobě také vlastní tělo utvořuje a způsobuje, tak také myšlénky vtělujíce se vlastního sobě průměrného organu vyhledávají a vymáhají... Vůbec musí překladatelé pravidlem a opolnou býti, že se ve překladě nic nemá kromě jazyka měniti a že mluva a řeč originálu nemá se ani zeslabovati ani sesilovati a stužovati.*“ SUŠIL, F. *Evangelium sv. Matouše*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1864, s. 6-7.

⁹⁰¹ Tamtéž, s. 9.

⁹⁰² Tamtéž.

⁹⁰³ SUŠIL, F. *Evangelium sv. Matouše*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1864, předmluva nečíslována. Rozdíl mezi metodou glosátorskou a reproduktivní spočívá v tom, že první provází výkladem slovo za slovem, větu za větou, zjednodušeně řečeno má podobnou formu jako slovníky. Glosátorská metoda je obvyklejší

je dobře postřehnutelné, jak se při své práci přísně drží slovního výkladu před výkladem subjektivně akomodativním (přizpůsobovacím). Při výkladu evangelií pak uplatňuje raději zřetel synoptický a vysvětluje nesrovnalosti mezi zprávami jednotlivých evangelistů, přičemž se raději drží „...s mistrem Maldonátem nežli se Scheggem; jenž každého evangelistu o sobě vysvětlovati velí o zdánlivé spornosti s jinými svatopisci nedbaje. Nám se zajisté nezdá ten úkolu vykladatele vyhovívati, kdo čtenáře na vahách nechává, skutečně-li se svatopisci vespolek potýkají čili všeliký ten spor napohledem a zdánliv toliko jest, snadnou měrou urovnati se daje.“⁹⁰⁴

Po technické stránce ve svém novozákoním díle vždy nejprve větším a výraznějším písmem nově překládá několik veršů, které pak, i na několika stranách, podrobněji vykládá větu za větou, takže někdy příslušnou část biblického textu opakuje dokonce i dvakrát, přičemž text uváděný ve výkladu představuje mnohdy jinou verzi překladu než je uvedena v hlavním textu.⁹⁰⁵ V této souvislosti se nám nabízí příležitost hodnocení Sušilova biblického díla, které Karel Skalický charakterizuje jako „...evangelium exegeticky sice dobře ‚rozkousané‘, ale teologicky ‚nestrávené‘. Sušil totiž biblické poselství Božího zjevení komentuje větu za větou, takže jeho komentář je obrovská, beztvářá hmota, surový materiál, který se nabízí k vytěžení jen tomu, kdo je schopný z něj nějak dobře, přehledně a přístupně uspořádaný teologický systém vytvořit.“⁹⁰⁶

Sušilův vlastní překlad je nejvýznamněji a nejdůsledněji zastoupen právě v hlavním textu, kde se drží věrně Vulgáty a přihlíží k významu řeckého textu a tam, kde je latinský překlad chybný, opravuje ho z řeckého. Nebojí se opravovat již tradičně přijaté mluvnické tvary, kupř. v modlitbě Otčenáše překládá: „A odpusť nám viny naše,

u stručnějších výkladů. Reproductivní vykládá jednotlivá slova a věty v širším kontextu, např. celého odstavce (nebo celých odstavců), které prakticky znovu reprodukuje.

⁹⁰⁴ Tamtéž.

⁹⁰⁵ Tato jeho práce není nahodilá. Zvláště když srovnáme jednotlivé odlišnosti, uvidíme, že je v nich společný rys, který Sušil důsledně dodržuje. Literární kritik Vodička k tomu ještě poznamenává: „Text hlavní odpovídá Sušilovým teoretickým zásadám a obsahuje také větší míru jeho jazykových i stylových zvláštností; celkový tón je slavnostnější a ztrnulejší. Text ve výkladu se jednak lexikálně více přibližuje tradičním překladům, jednak se přizpůsobuje běžné mluvě ve skladbě slovních skupin, vazeb a rčení... Sušil tím dal vědomě výraz obtížnému dilematu mezi jazykovou tradicí a uskutečněním svých požadavků věrnosti překladu.“ VODIČKA, T. František Sušil, s. 76. K tomu ještě v poznámce dodává pro srovnání: „Lze mít za to, že sám postup výkladu vedl Sušila k tomu, aby přizpůsoboval překlad větší měrou mluvě. Jako ukázkou rozdílů uveďme Mt 4,4. V záhlaví zní překlad: Ne samým chlebem žije člověk, nýbrž všelikým slovem, kteréž vychází z úst Božích. O něco dále však překlad pozměněn po třetí: Neň člověk samým chlebem živ, leč každým slovem, jenž vyjde z úst Božích.“ Tamtéž, s. 98, pozn. č. 13.

⁹⁰⁶ SKALICKÝ, K. In: doposud nepublikovaný referát z konference *Střední Evropa na prahu 20. století*. Pořádaný Katedrou církevních dějin TF JU ČB v Českých Budějovicích dne 22. 2. 2007, s. 19. Skalický tak řadí Sušila a jeho školu k představitelům českého katolického romantismu, jak již to bylo uvedeno dříve.

jakož i my odpouštíme vinníkům svým“ na místo „našim“ a „zbav nás zlého“ namísto „zbav nás od zlého“.⁹⁰⁷ V kázání na hoře pak překládá „*blažení*“ na místo našeho „blahoslavení“, a takových příkladů bychom mohli najít celou řadu.⁹⁰⁸ Sušil také užívá netradiční slova, kupř.: „d’ábelník“, „běsník“, „šlakem poražený“, „žrout a piján“, „list propustný“ (rozuměj list k manželské rozluce), „v bříše žraloka“ (velryby), „sbornice“ (škola), „lichých proroků“ (falešných proroků), „celník“ (publikán), „osením“ (skrže obilí), „přepodobil se“ (proměnil se) atd.⁹⁰⁹ Nejvíce však zarážejí některé moravismy a příliš strojené výrazy, např.: „*tepruv, bezpřemný, posledstvo, vyprysk...*“⁹¹⁰ Pokud jde o sporné otázky, uvádí v textu mínění různých autorů, přičemž se obvykle přiklání na převažující stranu a nebo zůstává nestranný. Hlavním Sušilovým úmyslem však je nabízet pravdy, které jsou „zaběhlé“ v praxi katolické exegeze.

Sušil v celé své práci vycházel především z latinské Vulgáty, a to nejen proto, že je to v církvi tradičně užívaný text, ale i pro její pramennou hodnotu, danou stářím a blízkostí řeckému originálu. Až teprve při četbě jedné z jeho prvních kapitol *O Písmu svatém*, který je uvedený v komentáři k Matoušově evangeliu, lépe chápeme podstatu celého Sušilova novozákonní díla: „*Za základ položili jsme čtení latinské vulgáty, podle které jsme co authentické předlohy překlad svůj ustrájeli. Výtečnost překladu toho nyní po staletých kritických prácech na bíledni jest, an ji po Hugonu Grotiovi obzvláště Lachmann v jasném světle ukázal a prokázal. Avšak musí se latina vulgáty posuzovati a slyšeti podle původního textu řeckého, jak tomu sv. Augustin doctr. christ. 2, 16. učí. Ráz a pátno vulgáty jest doslovnost, tak že nejedna konstrukce řecká se v ní podržela, čehož nám divno nebude, povázímeli, že sobě také výteční básníci latinští ve formách a vazbách hellenských libovali.*“⁹¹¹ Ve prospěch Vulgáty Sušil zároveň vyřešil problém slovosledu, který se naskytne vždy při překladech z latiny do češtiny. Za základ pro svůj

⁹⁰⁷ Srov. SUŠIL, F. *Evangelium sv. Matouše*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1864, s. 81.

⁹⁰⁸ Podle Vodičkových slov se Sušil drží domnělého pravidla o ubývání jotace (Galiley) a jiných svých filologických názorů. Co se týče neologismů, případně archaismů, nejsou tak časté, protože samotný text jim nedával příležitost a týkají se spíše změn tvaroslovných než významových. Srov. VODIČKA, T. *František Sušil*, s. 77.

⁹⁰⁹ Srov. ŽUNDÁLEK, F. H. Dr. František Sušil jako theologický spisovatel, s. 338.

⁹¹⁰ Tamtéž.

⁹¹¹ O několik řádků dále pak ještě vysvětluje: „*Tedy o významu a smyslu Vulgáty nerozsuzuje všady slovník a gramatika latinská, nýbrž text řecký tu první hlas má co původ a bezprostředný živel, z něhož Vulgáta životodárnou sílu bere. Nešetření tohoto pravidla nejeden nedomysl povstal a svatováclavská bibla nejedné vady, ano nejednoho nedorozumění příčinou se stala, poněvadž slova latinská z nahodilých lexik vyložila, k textu řeckému neprohlédajíc. Čeština v nejedné věci vlastnost řeckého jazyka mnohem lépe než jazyk latinský nápodobiti může, což nejpatrijněji se vidí při participiu aktivním času minulého, jehož latinská mluva téměř docela lišna jest. Tím způsobem jsme si tedy počínali, že jsme všady vulgáty se drželi, latinu ale z textu řeckého vysvětlovali. Vulgátu jsme ale také za základ slovosledu přijali.*“ SUŠIL, F. *Evangelium svatého Matouše*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1864, s. 9.

překlad do češtiny bere slovosled Vulgáty, jak ostatně sám píše: „*Jsmo zajisté toho mínění, že poslušnost, v jaké se slova přejímají, jak již praveno, netoliko k vytknutí charakteru, stáří, směru a rozpolohy myslí napomáhá, nébrž namnoze k vylíčení barvitosti, k vystižení síly řeči a k lepšímu vyrozumění předobrou službu poskytá.*“⁹¹² Právě tento Sušilův důraz na zachování biblického slohu, včetně slovosledu a odmítnutí přizpůsobit se současné mluvě, mu v pozdějších desetiletích vynesl ne jeden kritický úsudek.⁹¹³

Vedle latinské Vulgáty a Kralické bible⁹¹⁴ „...míval při práci před sebou vždy 18 biblí slovanských mimo nejlepší překlady jinojazyčné, sleduje všechny a srovnává je s prací svou.“⁹¹⁵ Z Procházkova tvrzení pak také poznáváme, že „...měl po ruce všechny staré i nové, katolické i protestantské výklady N. Z., všechny slovanské překlady, pak všechna tištěná česká vydání“, a dále upřesňuje: „... měl snad po ruce jenom tyto překlady: Ostromírovo a Remešské evangelium, Nový zákon staroslovanský, celou bibli protest. v překladu polském, horno- a dolnolužickém a illirský překlad.“⁹¹⁶ I přes domnělý nedostatek slovanských překladů se Sušil u svého díla řídil „všeslovanským úmyslem“.⁹¹⁷ Věřil totiž, že přispěje tímto svým dílem ve prospěch ostatních slovanských národů a toto dílo si získá i mezi nimi náležitou hodnotu.⁹¹⁸

⁹¹² Tamtéž.

⁹¹³ O tom, jak byla hodnocena tato část Sušilovy práce, včetně jazykové stránky, bude řeč ještě později v závěru této podkapitoly.

⁹¹⁴ O tom, jaké měl Sušil mínění o vydavatelích Kralické bible hovoří následujícími slovy: „*Nemohu nevděčen býti té pile, se kterou Bratří se ku překladu bible české připravili a se kterou věc provedli. Učinili, seč tehda byli, a věru mohli bychom sobě gratulovati, kdyby mezi námi ta šlechetná pile se nalézala, jakou při Bratřích nalézáme.*“ SLOUPSKÝ, L. František Sušil jako spisovatel theologický. *Museum*, r. 1904, roč. XXXVIII., s. 195; srov. také ŠMAHA, J. Kralická bible, vliv a důležitost její v literatuře české. *Časopis Českého Musea*, roč. 1878. Starým bratrským překladem má Sušil na mysli překlad bratrský Nového zákona z roku 1564, pak Blahoslavův z r. 1568 a také ten, který byl upraven Aristonem Zachariášem r. 1601. Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 281.

⁹¹⁵ ZAMYKAL, L. Ze vzpomínek P. Ig. Wurma na Sušila. *Museum*, r. 1904, roč. XXXVIII., s. 207.

⁹¹⁶ Toto Procházkovovo tvrzení uvádí v *Museu* Ladislav Sloupský. Srov. SLOUPSKÝ, L. František Sušil jako spisovatel theologický. *Museum*, r. 1904, roč. XXXVIII., s. 195.

⁹¹⁷ O Sušilově skutečně aktivním zájmu v získávání všech slovanských komentářů svědčí i jeden z jeho dopisů, který adresoval Šemberovi dne 14. ledna 1864. V tomto dopise píše: „*Račte příležitě se optati p. arcikněze Rajeveského, mají-li Rusové obšírný komentár písma sv.; já žádného neznám; ohromný ten národ mohlby ovšem oplývati spisy takovými, ale kde semena není, darmo žní se dočkávati.*“ VYCHODIL, P. *Z doby Sušilovy. Sběrka dopisů*, s. 89. K německým biblickým komentářům se Sušil vyjadřuje v jiném dopise ze dne 21. července 1861, když píše Karlu Vinařickému: „*V Němcích vychází tolik komentářů učených o písmu sv. každoročně, že pro přehled a ocenění jich zvláštních letopisů každého roku potřebí. A to jest jenom jedno pole; ale ovšem dí přísloví: Dělej co dělej, Němce nepřepíšeš.*“ Tamtéž, s. 455.

⁹¹⁸ Ve věcech vzdělanosti a literatury byl Sušil nadšeným panslavistou, a proto jej nedostatky slovanských literatur velice mrzely. Dne 2. února 1852 píše Františku Hoškovi do Vídně: „*Theologie u nás a vůbec u Slovanů tak chuda, tak stojí na stupni přenázém, že bez zardění o ní mluvíti nelze.*“ Stále častěji Sušila mrzelo, že u nás nikdo z kněží soustavně „nepěstoval studia biblického v mateřštině“. Srov. VYCHODIL, P. O Sušilově překladě a výkladě knih Nového Zákona. *Hlídky*, r. 1893, roč. X., s. 47.

Kromě již zmíněného se Sušil také zcela programově opíral i o prameny dogmaticko-morálního charakteru, jenž vzešly z církevní tradice, a které nacházel u nejstarších učitelů církve. Především to byly tzv. velcí Otcové: Augustin, Jeroným, Ambrož, Řehoř Velký i Naziánský, Jan Zlatoústý, Basil Veliký, Atanáš, ale i dalších východní i západní Otcové. Zároveň jako exegeta znal dobře starší i současnou novozákonní literaturu, což je pozoruhodné, když uvážíme, že právě v časovém horizontu první poloviny 19. století tento nový vědní obor teprve začínal vznikat, což ještě více platilo pro katolické prostředí. Sušilovou oporou byla tehdy věhlasná jména západoevropských biblistů, z nichž vedle již jmenovaného Schegga a Maldonata (používal ho zvláště při evangeliích), měl k dispozici vykladatele Calmeta, Estia (na listy sv. Pavla), z novějších pak Allioliho, Bispinga,⁹¹⁹ protestanta Mayera aj.⁹²⁰ Vzhledem k Sušilově schopnosti číst ve většině evropských jazyků znal dobře stanoviska všech hlavních starších i novějších exegetů, včetně komentářů z pera protestantských biblistů.⁹²¹ Drahé knihy, které si nemohl, vzhledem k nepřilíš vysokému platu vyučujícího, pořídit do osobního vlastnictví, si půjčoval v klášterních knihovnách, zvláště pak u brněnských augustiniánů, minoritů, rajhradských benediktinů nebo prostřednictvím svých bývalých studentů ve vídeňském Frintaneu.⁹²²

Při exegetické práci Sušil vycházel především z Vulgáty se stálým ohledem k řeckému textu, zvláště jestliže mu šlo o co nejpřesnější význam. O tom, že jako další pramen používal tradici církevních Otců a že měl i dobré znalosti prací zahraničních biblistů, jsme se již zmínili. Nyní se pokusíme podkrýt stinnou stránku Sušilova díla. Ta spočívá v tom, že ve snaze o věrné zachování biblického slohu, včetně slovosledu Vulgáty, se často odpoutal od tradice českého biblického jazyka, což právě nejvíce ruší v jeho díle. Proto je snadno pochopitelné, že jeho neologismům dnes rozumíme ještě méně než v čase vydání prvních jeho překladů a výkladů Nového zákona. Procházíme-li

⁹¹⁹ August Bisping (1811-1884) byl prvním katolickým exegetou v německé oblasti. Jeho exegetické komentáře začaly vycházet od r. 1854 v německém Münsteru a jsou tištěny ještě ve švabachu. Srov. kupř. BISPING, A. *Erklärung des Evangeliums nach Johannes*. Münster: Verlag Eichendorfschen Buchhandlung, 1865. ISBN neuvedeno. Bispingovy knihy nacházíme i v knižním fondu bývalého brněnského alumnátu, který se v současné době v rámci brněnské biskupské knihovny třídí a katalogizuje. Veřejnosti doposud není přístupný.

⁹²⁰ Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 267. V Sušilově knihovně nacházíme knihy i z protestantského okruhu: Hengstenberg, Kurza atd. Stejně tak i francouzské autory: Bossueta, Fenelona, Massiliona a mnoho dalších italských autorů. Zároveň je zde celé dílo sv. Augustina, Jeronýma, Jana Zlatoústého a mnoho jiných latinských a řeckých učitelů a církevních otců. Srov. PROCHÁZKA, M. František Sušil zemřel, *ČKD*, roč. 1868, s. 296.

⁹²¹ Srov. WURM, I. Za Sušilem. *Život*, roč. 1904, č. 7, s. 178.

⁹²² Zvláště je to patrné z dopisů s Františkem Hoškem, který studoval ve Vídni na počátku padesátých let. Srov. VYCHODIL, P. *Z doby Sušilovy. Sběrka dopisů*, s. 202-206.

blíže jeho novotvary, pak snadno zjistíme, že mnohé z nich jsou jen zdánlivě něčím novým, ve skutečnosti jsou jakýmsi anachronismem, totiž návratem ke starším výrazovým formám. Sušilovou snahou bylo v těchto novotvarech odstranit skutečné nedostatky, jako např. když nahrazoval u substantiv příponu -ost příponou -ba, nebo když substantivizoval adjektiva či přídavná.⁹²³ Přesto se v některých zbytečných textových „zásazích“ projevila Sušilova necitlivost a to byl také hlavní důvod, proč nebylo jeho novozákonní dílo přijato širší veřejností a proč se přirozený, živý růst jazyka vydal jiným směrem. Nelze však opomenout, že v době, kdy Sušil psal tento překlad, ještě neexistoval jasně vytříbený a přesně vymezený teologický jazyk, zvláště pak nebyla ještě vyhraněna a hlavně vytvořena specifická (*exegeticko-*) biblická řeč, což na druhou stranu může legitimizovat tento Sušilův poněkud svévolný přístup. Vždyť mu mnohdy nezbyvalo nic jiného než hledat a vytvářet si vlastní a úplně novou terminologii.

Jak bylo přijato toto Sušilovo dílo? Na jedné straně se našli jeho nekritičtí obdivovatelé, které nejlépe reprezentují jeho životopisci: Matěj Procházka, Pavel Vychodil, ale i mnozí další, zvláště pak celá řada Sušilových žáků a jejich následovníků, kteří v Sušilův prospěch nešetří chválou těmito a ještě mnohými podobnými slovy: „*Dílo Sušilovo mělo by se plným právem nazývat epochálním, pokud jde o ně samo. I dnes, po třiceti letech, vyhovělo by ještě úplně úkolu svému... po stránce estetické pak vyniká překlad Sušilův nade všechny vybranými obraty... nese opravdu velebně, slova Božího důstojně. Je to čeština nevšední, vysoká v nejlepším slova smyslu... Stojí výklad Sušilův na výši soudobé vědy biblické zúplna, jsa pravou encyklopedií vědy novozákonní.*“⁹²⁴

⁹²³ Srov. VODIČKA, T. *František Sušil*, s. 80.

⁹²⁴ VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 302-304. Na těchto stránkách pak Vychodil podrobně hodnotí Sušilův překlad např. i těmito slovy: „...celkový úsudek o překladě ... jest prací všestranně vynikající a co do věrnosti obsahové není asi závažnější námitky. ... Sušil využíval veškeru ohebnost a mohoucnost soudobé češtiny, aby co nejdříve vyjádřil původní obsah a výraz, ano mnohým navrženým obratem předstihl současnost, raze cestu závěrečné ustálené úpravě textu českého, jako žádný jiný. ... U otázek úvodních, t. ř. introdukce biblická zaznamenává stručně všechny podstatné výsledky příslušného bádání. Slovní výklad nauky novozákonní provází zevrubnými rozborů příslušných otázek archeologických a dogmatických, a to kriticky, odvažuje různé důvody, jaké byly proneseny. Rozhoduje se obyčejně ve smyslu výkladu zobecněného... Filologii semitskou nezabývá se více než potřebí k etymologickému, popřípadě historickému vysvětlení jmen a názvů.“ tamtéž; srov. kupř. PROCHÁZKA, M. *František Sušil zemřel*. ČKD, roč. 1868, č. 4, s. 295-298; srov. DRÁPALÍK, A. B. *František Sušil*. *Vlast*, r. 1903-1904, roč. XX., s. 936; srov. SLOUPSKÝ, L. *František Sušil jako spisovatel theologický*. *Museum*, r. 1904, roč. XXXVIII., s. 195; srov. ZAMYKAL, L. *Ze vzpomínek P. Ig. Wurma na Sušila*. *Museum*, r. 1904, roč. XXXVIII., s. 207; srov. ŽUNDÁLEK, F. H. *Dr. František Sušil jako theologický spisovatel*. ČKD, roč. 1904, č. 5, s. 338; srov. STÁRA, A. *Ještě několik črt ze života Sušilova*. *Obzor*, r. 1889, roč. XII., č. 21, s. 309; a mnozí další.

Z dalších, kteří se později pokusili zhodnotit Sušilovo dílo uveďme ještě jeden úsudek z pera Klementa Borového, který napsal do ČKD. Nemá smysl zastírat, že i Klement Borový chválí Sušilovo novozákonní dílo, což dokládají následující slova: „*Bedlivě uváživše, musíme svědectví vydati pravdě, že professor Sušil nejen obtíže veškery šťastně překonal, ale nám tuto podal dílo důkladné, ano – bez upřílišení chvály tak říci můžeme – dílo mistrovské, komentář, jenž se netoliko vyrovná spisům toho druhu jinojazyčným, ale většinu jich předčí jak ryzostí mluvy, tak i správností dogmatickou a kritickou přesností; ať zkratka povíme, Sušilovu komentáru přísluší jedno z nejpřednějších míst mezi exegetickými spisy věku novějšího.*“⁹²⁵

Na druhé straně nelze nezaslechnout také hlas přísných a nemilosrdných kritiků, z nichž mezi nejvýznamnější patří literární historik a kritik Miloslav Hýsek; ten totiž píše: „... nepřekládal, jinde opravoval jazykové chyby (v otčenáši), nedbaje tradice a vždy přihlížej ke stránce dogmatické... Obsáhlý výklad nedbá, jako již nepřihlížel ke kritice textové, důležitého požadavku citace pramenů... plní jej obširnými odbočkami jazykovými, kde slovníkářsky hromadí synonyma – obraty starší a nově utvořené – , reprodukcí obsahu evangelia, poukazy na církevní spisovatele, různými vysvětleními, mravoučnými reflexemi, tak že se mění v novozákonní encyklopedii, ve které se vlastní věc téměř ztrácí. A právě touto rozpolceností, třebaš Vychodil soudí, že ‘co do obsahu jest a zůstane dílem stěžejní ceny nehynoucí’, pozbývá na ceně tím více, že Sušilův jazyk, jak poznáme, jest pln novotvarů...“⁹²⁶ Kromě Hýska je dalším kritikem tohoto Sušilova díla Ladislav Sloupský, který nejprve cituje výrok Šmahův o tom, že Sušilovy výklady „nejsou k myslí“ ani učenému bohoslovcí, „...když nových, bezpotřebných, nevlastních i drsných slov není s to sobě náležitě vyložití ani obecnou mluvou moravskou ani všemi jinოსlovanskými slovníky“. Sloupský pak uzavírá tento úsudek slovy: „Celkový úsudek o Sušilově činnosti po jazykové stránce, zejména o jeho novotvarech, nemůže myslím vyznít jinak, než že reformy Sušilovy jsou skutečně zbytečné, že tehdy jazyk český nepotřeboval již takových a tak radikálních novot jako snad před 40 lety (v 18. století).“⁹²⁷

⁹²⁵ BOROVÝ, K. Evangelium sv. Jana. ČKD, roč. 1867, č. 8, s. 628.

⁹²⁶ HÝSEK, M. Literární Morava 1849-1885, s. 60.

⁹²⁷ SLOUPSKÝ, L. František Sušil jako spisovatel theologický. Museum, r. 1904, roč. XXXVIII., s. 197. Pro úplnost je třeba k Sušilově „novotaření“ ještě přidat Hýskův názor, který se mi jeví jako poměrně objektivní úsudek: „Stejně se asi zveličuje význam Sušilova novotaření. Sušil pevně zachovával češtinu spisovnou, ač nejen lexikálně, nýbrž místy i hláskoslovně se přiklonil k nářečím moravským, jež se mu líbila pro libozvučnost... Sušil zde prostě za doby, kdy se v Čechách tvořila nová slova, užil jako spisovatel také tohoto práva svého, ale do Prahy se nedostaly spisy jeho, a omezeny jsou jen na Moravu se proto neujaly novoty jeho v řeči spisovné. Sušilovy reakcionářské názory na mluvnicki, jež

Překlad a výklad Nového zákona je Sušilovým celoživotním dílem,⁹²⁸ v němž můžeme snadno poznat, a v neztenčené podobě i vnímat, jeho vynikající intuici,⁹²⁹ která se projevila zvláště ve formulování mnoha jeho teologických závěrů, a to v době, kdy ještě neexistovaly zcela jasné badatelské závěry. Nebo ještě jinak: mnohé z nich se pohybovaly na „zcela tenkém ledu“ tehdy dostupného biblicko-archeologického poznání. V biblické vědě se muselo čekat ještě dlouhá desetiletí, aby se zvláště v (zpožděném) katolickém prostředí, mohlo mluvit o kriticko-historicko-hermeneuticko-exegetickém výzkumu, tak jak jej známe dnes my.⁹³⁰ Sušilův novozákonní výklad, tak zcela nezastupitelně stojí v průvodu „pionýrů“ katolických výkladů a bez jediné pochybnosti lze zcela legitimně Sušilův komentář v tehdejší slovanském světě nazvat „objevitelským“, vždyť na něj po dlouhou dobu nikdo - ani v českém prostředí - nedokázal navázat. Zároveň je třeba k naší lítosti dodat, že se nenašel nikdo, kdo by bezprostředně pokračoval v Sušilových šlépějích.⁹³¹

nutno vytknouti, jsou jinde: v tom, že na počátku padesátých let zastával vší silou své autority v Dědictví Cyrillomethodějském švabachu proti latince, která již dávno uznána, jen aby katolické ideje těchto knih nejvíce a nejrychleji působily na všechny lid.“ HÝSEK, M. Dějiny t. zv. moravského separatismu. Matice Moravská, roč. 1909, č. 1, s. 165.

⁹²⁸ Lze si tedy jen stěžít představit, při Sušilově pověstné pílí a intelektuálních schopnostech, kolik práce je skryto za jeho výklady. A to zejména v souvislosti s Novým zákonem, vždyť právě na jeho znalost kladl obzvláštní důraz. Vzpomeňme jen na to, jak své žáky nutil, aby jej znali celý nazpaměť.

⁹²⁹ Hanuš v této souvislosti uvádí příklad ze Sušilova komentáře k evangeliu sv. Jana: „*Emblem či znak sv. Jana orel není jen symbol vysokoletého ducha jeho, nébrž dle Žalmu 102,5 a Jes. 40,31. i symbolem omladu, obnovy a obrodu; byl apoštolem lásky a láska věčna jsouc 1. Cor. 13, 13. ve věčném omladu kvete na věky trvajíc. Zůstává on skutečně v církvi věčným učitelem a metafyzickou a mystickou stránku víry sv. v té hloubi a výši objevuje, v jaké sv. Pavel stránku její ethickou vynořil. Leč o srovnání obou těch veleapoštolů nížeji teprv býti může. (...) Ještě postřehujeme u Jana srovnajíce jej se synoptiky nějakou tajemnost, záhadnost a obyčejnému smyslu nepřístupnost, jakýsi mystický přístvit, v němž ne každá duše odomácněti může a symbolický soumrak, v němž nejeden zrak onevidomí. Tím právě se dovršuje ráz jeho.“ SUŠIL, F. *Evangelium sv. Jana*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1867, s. 5. Zde Hanuš dokládá autorovu erudici a upozorňuje na Sušilovu schopnost určitého „*intuitivního vhledu*“, který mu pomáhal při jeho odborné analýze. *Sušil neváhá pracovat i se symboly, aby vystihl podstatu evangelia*“. HANUŠ, J. *Katolický kněz – František Sušil*, s. 404.*

⁹³⁰ Jen z těch posledních děl, která vyšla u nás a věnují se např. problematice biblické hermeneutiky jmenujme: GRONDIN, J. *Úvod do hermeneutiky*. Praha: Oikúmené, 1997. ISBN 80-86005-43-7; HROCH, J. *Filosofická hermeneutika v dějinách a současnosti*. Brno: Masarykova univerzita, Georgetown, 1997. ISBN 80-210-1709-0; OEMING, M. *Úvod do biblické hermeneutiky: cesty k pochopení textu*. Praha: Vyšehrad, 2001. ISBN 80-7021-518-6; RICOEUR, P. *Úkol hermeneutiky*. In: *Parva philosophica*. Sv. 14. Praha: Filosofia, 2004. ISBN 80-7007-185-0; POKORNÝ, P. *Hermeneutika jako teorie porozumění: Od základních otázek jazyka k výkladu bible*. Praha: Vyšehrad, 2006. ISBN 80-7021-779-0.

⁹³¹ Sušilovi rozhodně nechyběla schopnost ani snaha, nadchnout alespoň své nejnadanější žáky k odbornějšímu biblickému studiu, tak jako se mu podařilo žáky povzbuzovat k osvětě-spisovatelské práci. Pravý důvod snad nacházíme v rozložení a organizaci teologického studia, které tehdy neumožňovalo v rámci výuky možnost pokračovacích, prohlubovacích a doplňovacích hodin. Právě zde by totiž bylo možno, aby se vážnější zájemci blíže a hlouběji věnovali svému oboru pod odborným vedením. Dnes bychom tuto možnost jistě specializace výuky hledali v různých volitelných a nepovinných seminářích, které teologické fakulty ochotně nabízejí. Tehdy to však možné nebylo. Zvláště když si uvědomíme, že Sušil byl trvale podezřelý „z nebezpečného“ vlastenectví nebo přesněji z panslavistických tendencí, což sebou nutně neslo zostřený dohled, kterého nebyl ušetřen ani

V dalších desetiletích po Sušilově překladu a výkladu Nového zákona vycházejí další dvě bible. Dvojsvazkové Písmo sv. vydané v letech 1888 až 1894 Václavem Štulcem (1814 Kladno – 1887 Praha) a Antonínem Lenzem (1829 Netolice – 1901 Praha), které je vyzdobeno celostránkovými obrazy G. Doréovými (1892), a pak rovněž dvousvazková „Zlatá Bible“, vydaná v letech 1884-1894 Klementem Borovým, J. Drozdem a J. Kyselkou, které však pro nás nemají zvláštního textového významu a jsou spíše reprezentačními edicemi.⁹³² Ve třech svazcích vycházel v letech 1917-1925 další český překlad a výklad „podle obecného znění latinského se stálým kritickým zřetelem k původním textům“ od olomouckého profesora Jana Hejčla (1868 Žamberk – 1935 Olomouc). V r. 1922 pak vyšel překlad a výklad Nového zákona od pražského profesora Jana Ladislava Sýkory (1852 Železnice – 1923 Praha), který pak v r. 1934 zrevidoval J. Hejčl.⁹³³ Až po druhé světové válce vyšla r. 1946 čtveřice dalších vydání Nového zákona, to už se však, nejen v naší zemi, začala psát úplně jiná epocha biblických dějin.⁹³⁴ V tomto stručném přehledu jsme chtěli poukázat na nová vydání bible, která vyšla na konci devatenáctého a na počátku 20. století. Z uvedeného vyplývá, že během těchto několika desetiletí v našich zemích nevyšlo žádné dílo, které by se mohlo svým rozsahem řadit k Sušilovu „obšírnému“ překladu a výkladu Nového zákona.

na akademické úrovni. Pochopitelně nelze zastříit, že některé Sušilovy posluchače životní dráha vedla i k odborným teologickým studiím, dnes bychom řekli postgraduálním, které však směřovaly k jiným odvětvím teologické vědy.

⁹³² Kromě těchto vydání vyšel také prvním podílem *Dědictví sv. Prokopa* překlad *Knihy Soudcův* od Jaroslava Sedláčka (r. 1861), na nějž následoval jeho *Výklad žalmů* (r. 1862). Jeho olomoucký kolega Melchior Mlčoch napsal *Starovědu biblickou* (r. 1888) a pražský Sýkora *Úvod do Písma sv. Nového zákona* (r. 1864). Všichni tito překladatelé přihlíželi k původním řeckým a nebo hebrejským textům. Nezávisle na těchto vědeckých pracovnících vycházely i nadále staré překlady bible, které však již byly jazykově upraveny. Srov. MERELL, J. Bible v českých zemích od nejstarších dob do současnosti. Praha: Česká katolická charita, 1956, s. 59.

⁹³³ Tyto české bible měly především posloužit náboženským potřebám věřících. Proto jako základ je vzata latinská Vulgáta, ale zároveň překladatelé přihlíželi i k původnímu hebrejskému, aramejskému a řeckému znění i k překladům starším, aby byl původní obsah podán pokud možno co nejvěrněji. Tato bible byla opatřena častými a na obsah cenným poznámkami. V roce 1930 se proto začalo s vydáváním méně nákladného „lidového“ vydání tzv. *Podlahovy bible*, kde byly poznámky omezeny na míru co možná nejmenší. Srov. HEJČL, J. Autoreferát. *ČKD*, r. 1917, roč. XXXXIII., s. 777-787.

⁹³⁴ Bylo to nové vydání Sýkory-Hejčla r. 1946 v nakladatelství Vyšehrad v Praze a v exercičním domě ve Frýdku; r. 1947 vyšel překlad R. Cola v Olomouci; r. 1948 pak P. Škrabala-P. Petru. Poslední uvedené vydání pak ještě vyšlo znovu v Římě v letech 1951 až 1955. Srov. MERELL, J. Bible v českých zemích od nejstarších dob do současnosti, s. 60. V tomto krátkém přehledu záměrně neuvádíme zásluhy, které si získal v zahraničí např. moravský dominikán Vincenc Zapletal (1867-1938), profesor Starého zákona na katolické univerzitě ve švýcarském Freiburgu, kde byl zároveň i redaktorem. Později působil i ve Vídni. Srov. PETRÁČEK, T. *Výklad Bible v době (anti-) modernistické krize. Život a dílo Vincenta Zapletala OP*. Praha: Krystal OP, 2006. ISBN 80-85929-81-3; dalším, který jistě stojí alespoň za krátkou zmínku je František Hrachovský, který pořídil soupis rukopisů, knih a prací v časopisech z oboru biblistiky. Srov. HRACHOVSKÝ, F. *Soupis rukopisů, knih a prací v časopisech z dogmatiky*. Velehrad: Knihovna CM tisk. spolku, č. 2, rok vydání a ISBN neuvedeno. K biblickému studiu patřila i biblická archeologie, srov. litografované přednášky královéhradeckého profesora Jana Nepom. Soukupa. Srov. SOUKUP, J. N. *Antiquitates biblicae*. Hradec Králové, 1883. ISBN neuvedeno.

Nejzřetelnější sušilovskou inspiraci nacházíme u Sýkory, který svůj překlad prezentuje jako samostatné dílo, nikoli jako pouhou revizi překladu dosavadního. Přesto však je zde dostatečně zřetelná stopa po předchozí oficiální katolické překladové verzi bible Svatojánské a zároveň se dá dobře vysledovat i vliv Sušilova novozákonního překladu, o kterém Sýkora kupodivu mlčí. Proto nás nepřekvapí, když Sýkora v závěrečné části své předmluvy zběžně konstatuje, že se snažil vyhovět výtkám a přáním, které zazněly vzhledem k jeho prvnímu vydání z r. 1909. V poněkud apologeticky laděném duchu Sýkora píše: „*Horšiti se však nad tím, že jsem v proslovu k prvnímu vydání se nezmínil o překladě Sušilově podaném v jeho komentářích, nebylo třeba, poněvadž jsem nemluvil o komentářích, nýbrž o vydáních Nového zákona.*“⁹³⁵ Tato ostrá slova byla nejspíše reakcí na poněkud kritický úsudek, který vyšel v brněnské katolické *Hlídce* pravděpodobně z pera Pavla Vychodila,⁹³⁶ v němž Vychodil vysoce hodnotí Sýkorovu erudici, vytýká mu však, že se ve svém proslovu vůbec nezmiňuje o „*velikém předchůdci svém, Sušilovi*“.⁹³⁷ Bartoň pak poznamenává, že Sýkorou zmíněné rozsáhlé novozákonní komentáře samozřejmě zahrnují také kompletní Sušilův překlad Nového zákona, což znamená, že takto „*...zdůvodněnému Sýkorovu ohrazení lze tudíž stěžít dávat za pravdu, navíc v souvislosti se skutečností, že Sýkora ze Sušilova překladu nepochybně přímo čerpal*“.⁹³⁸ Dále pak upozorňuje na recenzi Františka Novotného, který si již jako zraněný voják na frontě všiml několika nezvyklých výrazů a obrátů v Sýkorově překladu a píše o nich, že jsou „*...druhdy ad hoc tvořené*“.⁹³⁹ Bartoň tak zjišťuje, že „*...většina z nich má oporu právě a jenom u Sušila. Takovýchto vyhraněně 'sušilovských' lexikálních nebo frazeologických přejímek je však velmi málo... Nicméně existují i další méně nápadné shody mezi Sýkorovým a Sušilovým Novým zákonem: inspirace je pravděpodobná v leckterých jednotlivých volbách slovníku a frazeologie a dost možná také v některých systémových inovacích vůči jazyku Svatojánské bible.*“⁹³⁹

Z tohoto Bartoňova srovnání pak zcela jednoznačně vyplývá, že Sýkora měl při své práci Sušilův text průběžně před očima. Stojí jistě za zmínku, že v přepracovaném

⁹³⁵ *Bible česká. Díl druhý. Knihy Nového zákona. Sv. I., Evangelia a Skutky apoštolské.* SÝKORA, J. (přeložil). Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1922, nečíslováno. ISBN neuvedeno.

⁹³⁶ Tento článek je označen jen šifrou V., ale lze se důvodně domnívat, že zvláště z jeho zmínky o autorství F. Sušila, je jejím autorem Vychodil, Sušilův životopisec. Srov. BARTOŇ, J. *Moderní český novozákonní překlad. Nové zákony dvacátého století před Českým ekumenickým překladem.* Praha: Česká biblická společnost, 2009, s. 49. ISBN 978-80-87287-07-1.

⁹³⁷ Vychodil zde má na mysli Sušilův osmivazkový Nový zákon s velmi rozsáhlými komentáři, které vycházely v letech 1864-1872.

⁹³⁸ BARTOŇ, J. *Moderní český novozákonní překlad. Nové zákony dvacátého století před Českým ekumenickým překladem,* s. 48.

⁹³⁹ Tamtéž, s. 62.

vydání textu z r. 1922 jsou již některé nejkřiklavější shody se Sušilovou verzí důrazně potlačeny. Zároveň je také zcela nezpochybnitelné, že s ohledem na množství zastaralých, nebo i zcela neobvyklých výrazů, frazeologických obrátů a konstrukcí, které zatěžují Sušilův text, je „moderním“ překladem teprve až text Sýkorův. Zůstává tak otázkou, kterou Bartoň nechává nezodpovězenou, proč překladatel po třinácti letech ve své předmluvě k *Bibli české* z r. 1922 reaguje tak odmítavě a podrážděně na vcelku nevinnou výtku uveřejněnou ve Vychodilově recenzi, který v Sýkorově předmluvě k evangeliáři z r. 1909 postrádal v přehledu starších českých překladů zmínku o Sušilově Novém zákoně.⁹⁴⁰

Vrátíme-li se k Sušilovu způsobu práce, pak by jistě stálo za srovnání porovnat jeho metodiku exegetické práce s pozdějšími papežskými směrnicemi, které byly vydány v poslední době.⁹⁴¹ Možná bychom pak zjistili, že jeho studium biblických řečí a používání textové kritiky, včetně jemu tehdy dostupných nejnovějších archeologických, filologických a historických faktů,⁹⁴² je vedeno se stálým zřetelem na mravně-náboženské pravdy, která po celá staletí patří k tomu, co předkládá magisterium církve.⁹⁴³

Závěrem je třeba sebekriticky podotknout, že jsme v této kapitole poukázali jen na některé, především jen na ty nejzákladnější, rysy Sušilova nejrozsáhlejšího vzdělávacího díla, kterým je překlad a teologický i historicko-filologický komentář všech knih Nového zákona. Pro podrobné zhodnocení Sušilovy práce, která se opírala o práce umírněně reformistických německých teologů tübingenské školy, především z hlediska současné biblistiky, by bylo třeba více místa, což je však úkol, který

⁹⁴⁰ Srov. tamtéž, s. 62-63.

⁹⁴¹ Tou hlavní je věroučná konstituce 2. vatikánského koncilu *Dei Verbum*, zvl. pak čl. 22, 25. Srov. *Dokumenty II. vatikánského koncilu*. Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113089-3; a pak také srov. *Výklad bible v církvi: dokument Papežské komise z 15. dubna 1993*. HŘEBÍK, J.; BROŽ, J. (přeložili). Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 63. ISBN 978-80-7195-133-9.

⁹⁴² Tehdejší archeologická, filologická a historická fakta byla oproti dnešní době ve svých počátcích, přesto však, jak vyplývá z jeho korespondence, Sušil se snažil aktivně zaobírat novými objevy na tomto poli a čerpal z nich podklady pro svoji práci. Srov. např. VYCHODIL, P. *Z doby Sušilovy. Sběrka dopisů*, 1917, s. 455, 459, 470, 473-474, 475, atd.

⁹⁴³ Tuto skutečnost vyzdvihuje již anonymní autor v „Literárním Oznamovateli“ *ČKD*, který píše: „Sušil naopak častými a trefnými citáty ze sv. Otců osvědčuje jednak pilnost svoji v studiu patristickém, jednak se exegetou katolickým prokazuje. an rčení svá dokládá výrokem sv. Otců církevních, těchto nevyčerpaných zřídél podání církve Kristovy. Neméně uvodí spis. za časté utěšené příklady ze života Svatých a Světíc Božích, dávaje čtenáři... Spis však nelpí toliko na smyslu literárním; kde toho věc požaduje a kde praxis Církve a příklad sv. Otců k tomu vybízí, přidán jest i allegorický a někde i mystický výklad; a tu především objasnění parabol či podobností bývá mistrné....“ *Evangelium sv. Matouše... František Sušil, ČKD*, roč. 1863, č. 7, s. 553.

přesahuje rámec námi předkládané práce.⁹⁴⁴ Pokud je mi dobře známo, tak je to úkol, kterého se doposud žádný český biblista neujal. Dovolím si proto vyslovit neskromné přání, aby se napříště tomuto Sušilovu nejvýznamnějšímu přínosu pro teologickou vědu někdo z našich biblistů podrobněji a především systematicky věnoval. Vždyť toto Sušilovo dílo bylo prvním, úplným a soustavným výkladem Nového zákona, ve „slovanském světě“ si s ním získal nesporný historický význam a ve své době to bylo vynikající dílo nejen na poli naší české biblistiky.

⁹⁴⁴ Mám zde především na mysli práci, kterou odvedl František Novák při podrobném zhodnocení díla jiného biblisty Jana Nep. Hejčla. Srov. NOVÁK, F. *Jan Nepomuk Hejčl a jeho životní dílo*. Praha: KTF UK v Praze, 1999. ISBN neuvedeno; nebo také již dříve uvedenou Petráčkovu práci o životě a díle Vincenta Zapletala v širším dobovém kontextu ve světle modernistické krize. Srov. PETRÁČEK, T. *Výklad Bible v době (anti-) modernistické krize. Život a dílo Vincenta Zapletala OP*. Praha: Krystal OP, 2006. ISBN 80-85929-81-3.

3.3 Církevní hymny a snahy o opravu kancionálu

V osobě Františka Sušila se šťastně spojilo nevšední teologické vzdělání, jak již bylo v předcházejících kapitolách nastíněno, a zároveň i smysl pro krásu písně, a to nejen té lidové. To se konkrétně projevilo i v jeho snaze o povznesení úrovně církevního zpěvu a v básnických překladech latinských hymnů. Jako jeden z prvních mezi svými současníky „...volal, burcoval a dokazoval, že důkladná revize kancionálu spojenými silami všech schopných pracovníků je nade vše nutná“.⁹⁴⁵ Nutno poznamenat, že ještě před Sušilem nacházíme snahy v odvětví katolického duchovního básnictví, do kterého bezesporu směle řadíme i práci na církevní hymnologii, i u jeho dvou kolegů z kněžských řad.⁹⁴⁶ Jednak u klockotského kněze Josefa Vlastimila Kamarýta (1797-1833),⁹⁴⁷ který skládal duchovní písně pro své farníky a jehož úsilím vznikl „pravý poklad zlatého fondu české náboženské lyriky“,⁹⁴⁸ soubor písní obsažených v barokních kancionálech *České národní duchovní písně*, vydaný v letech 1831 až 1832. Dalším, kdo v letech 1835 až 1836 ukazoval v *ČKD* cestu řadou překladů latinských hymnů je Karel Vinařický.⁹⁴⁹

U Sušila pak tyto snahy sahají až do doby jeho prvního působení, kdy se jako kaplan v Olbramovicích zasazoval o opravu kostelního zpěvu pro česky mluvící farníky.⁹⁵⁰ Na tehdejší Moravě byl značně rozšířen Fryčajův kancionál, o němž Sušilův

⁹⁴⁵ František Sušil jako církevní hymnolog. *Český zápas*, roč. 1964, č. 26, s. 25.

⁹⁴⁶ Pokud bychom měli zájem o komplexnější poznání předchůdců hymnologie 19. století v evropském kontextu, pak nutno vzpomenout Jakoba Grimma, který r. 1830 uveřejnil v Gotinkách *Hymnorum veteris ecclesiae XXVI. interpretatio theotisca*. Vlastním zakladatelem hymnologie, tedy vědy o hymnologii (filologicko-historické a teologicko-estetické hodnocení hymnů a hymnických skladatelů) byl A. H. Daniel, který své poznání shrnul v obrovském díle *Thesaurus Hymnologicus*, které vyšlo v pěti svazcích v Halle (1841-1856). Kritičtější a cennější je však F. J. Mone, který vydal ve třech svazcích *Lateinische Hymnen des Mittelalters* (1853-55). Podobné sbírky hymnů vycházely i v Anglii a Francii. Uherské hymny pak vydal J. D. Danko v Budapešti pod názvem *Vetus Hymnarium ecclesiae Hungariae* (1893). Srov. ZLÁMAL, B. *Příručka českých církevních dějin – Doba probuzeného katolicismu (1848-1918)*, s. 277.

⁹⁴⁷ Srov. RYBIČKA, A. *Přední křesťané národa českého*. Díl II. Praha: F. Šimáček, 1883, s. 262-263. ISBN neuvedeno.

⁹⁴⁸ GAŽI, M. Římští katolíci mezi „barokním“ katolictvím a „moderním“ katolicismem, s. 30.

⁹⁴⁹ Neodborné veřejnosti je spíše znám jako tvůrce geniální českojazyčné poezie pro děti. Srov. tamtéž.

⁹⁵⁰ Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 101. Zároveň na Sušila jeho žáci z alumnátu po letech rádi vzpomínají, jak mu předčítali o Palestrinovi, když měl potíže se zrakem. Ke stému výročí Sušilova narození tak vzpomíná I. Wurm těmito slovy: „Pokračovali jsme ve čtení o Palestrinovi, které zavdalo Sušilovi příležitost připomínati, že z některých národních písní vyznívá chorál pohansko-slovanský, tedy prastarý a že posvátné staročeské písně jsou rovněž po výtce veleby a krásy chorální, z čehož vyvozovati dovoleno, že Staroslované vynikali zvláštní vzdělaností. Tázal se mne, zda-li jsem slyšel chorál: Hospodine pomiluj ny, a podotkl, že někteří píseň tuto připisují sv. Vojtěchu, což však že jest chybné, neboť píseň ta pochází z dob Cyrillo-Methodějova blahověstění u Slovanův... Jindy s povznešeným sebedědomím připomínal, jaký rozruch (tuším za času arcibiskupa Harracha) způsobili

životopisec Vychodil píše: „*textem jako jiné chatrný; věrní to svědkové pokleslého jazyka i vkusu. Nápěvy dochovávaly se bez toho jen po paměti, tak že i co původně bylo dobré, časem se znešvařilo a zkazilo... písně o nichž stydno mluvíti.*“⁹⁵¹ Tomáš Fryčaj (1759 – 1839), rodák z Kelče, vydal r. 1788 zpěvník pod názvem *Písně duchovní*, který přetrval v různých edicích až do 20. století a pojal do něho i starší písně českého původu. Bohužel však třeba podotknout, že tento Fryčajův přínos byl poněkud nevalné umělecké hodnoty.⁹⁵²

V oblasti hymnologie spočívá hlavní Sušilův přínos v básnických překladech z latiny. Zhnusen textovou úrovní Fryčajova kancionálu⁹⁵³ vydává „jako ušlechtilý kabinetní vědec“ r. 1846 *Hymny církevní*, jež jsou z hlediska historicko-estetického významnější než jeho druhý překladatelský počín *Anthologie z Ovidia, Catulla, Propertia a Musea*, o kterém bude řeč později.⁹⁵⁴ Sušilovy překlady *Hymnů* hodnotí Putna jako „...velmi hutné, vystihují s až fascinující přesností ducha originálu, všechnu jeho údernou latinskou lapidárnost i teologickou hloubku. Děje se tak ovšem za cenu množství neologismů a nikoli snadné srozumitelnosti“ a tento soud uzavírá: „A tak je toto dílo sice hodno pozornosti a úcty všech milovníků subtilní krásy středověké duchovní lyriky, bohužel však pramálo vhodno k účelu autorem touženému – totiž k lidovému chrámovému zpěvu.“⁹⁵⁵ Sušilův překlad nepostrádá jednu důležitou vlastnost – je to sevřenost nebo jiným slovem - úspornost výrazu. Je schopen vyjádřit myšlenku, včetně těch nejobtížnějších míst s nejmenším počtem slov, aniž by ubral z jejího významového bohatství. Vynikajícím způsobem dovedl Sušil najít pravý střed

českoslovanští poutníci v Římě, když ubírajíce se městem do chrámu sv. Petra, prozpěvovali staročeské písně, vesměs slovansko-chorální, o čemž v Římě tušení neměli, že by kde písně takových půvabů pěstovány byly lidem.“ WURM, I. Za Sušilem. *Život*, roč. 1904, č. 6, s. 176.

⁹⁵¹ Tamtéž.

⁹⁵² Před Fryčajovým zpěvníkem byl u katolíků rozšířen kancionál *Dcera sionská*, který v r. 1741 vydal H. Lindenbern. Tento počín charakterizuje duch osvícenské doby, která vyzvedá prospěšnost náboženství pro pozemskou společnost. Dalším počinem byl *Svod písní* profesora na tereziánské akademii ve Vídni a exjezuity Michaela Denise (1729-1800), jenž vyšel z podnětu kancléře Kounice. Ač některé jeho „výtvoř“, jako například „Bože, chválíme Tebe“, se zpívají ještě dnes, většina z těchto písní nepřekračovala míru moralistních rýmovaček, které se děti musely učit ve škole zpaměti. Mezi lidem však popularity nenabyl, a tak se prakticky zůstalo u objemných kancionálů ještě z doby baroka. Srov. ZUBER, R. *Osudy moravské církve v 18. století (1695-1777)*, s. 259.

⁹⁵³ Wurm na to vzpomíná těmito slovy: „Sušil byl toho přesvědčen, že církevní vrchnosti neměly nikdy svolovati k vydávání kancionálů Fryčajových, Bečákových a p., jimž znezpůsoben byl jazyk český, znedůstojněno církevní básnictví a namnoze znesvěcena posvátná hudba.“ WURM, I. Za Sušilem. *Život*, roč. 1904, č. 6, s. 177.

⁹⁵⁴ Sušil se tak nedal odradit malým pochopením a ohlasem svých snah a ve své systematické práci nejdříve přebásňoval nejstarší křesťanskou poezii, latinské a řecké církevní hymny, které vydal tiskem v Brně r. 1846. Srov. SUŠIL, F. *Hymny církevní*. Brno: František Wimmer, 1846. ISBN neuváděno. Později pak opravené a rozšířené vydání vyšlo r. 1859. Srov. SUŠIL, F. *Hymny církevní*. Brno: Nitsch a Gross, 1859. ISBN neuváděno.

⁹⁵⁵ PUTNA, C. M. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 210.

mezi věrností významu a zároveň i jeho volností. Zářivým dokladem je kupř. eucharistická sekvence sv. Tomáše Akvinského *Lauda Sion Salvatore*⁹⁵⁶ a také hymnus *Adoro te devote*.⁹⁵⁷ Právě v tomto směru se Sušil mohl stát vzorem, který si drží „...mužnou pevnost výrazu, plnou pravé vroucnosti, ale prostou jakékoliv sentimentality“,⁹⁵⁸ jak o něm později napsal literární kritik Timotheus Vodička.

Sušil se v úvodu k *Hymnům církevním* rozepisuje vzletnými slovy o zpěvu, jednak poukazuje na obecně platná pravidla a zároveň přibližuje duchovní píseň: její rytmus, rým a nápěv. Zároveň zmiňuje ve stručnosti i dějiny duchovního zpěvu od nejstarších dob včetně podrobné charakteristiky hymnů, které ve svém díle předkládá. Pokud jde o vlastní básnickou tvorbu, pak se Sušilovým katolicko-osvícenským racionalismem je neméně spojen i jeho styl, což dosvědčuje v úvodu k *Hymnům*, kde píše: „*U národů tklivých, pokojných, zádumčivých cit se za skutek béře, jako i dítě v květu svrchovanost nalézá: Říman ale k ovoci, ku plodu, ke skutku, k činu prohlídá, věci každé jenom tolik ceny přičítaje, koli k záměrům zamýšleným nápomocnou se býti prokazuje. Jest méně hovorným, ale více praktickým; nerozplameňuje, aniž zachvacuje, ale k činům pobádá... Hymny latinské prosty jsou vši slabé měkoty... Nemáš v nich sladkého toužení, něžné rozčilenosti, měkkého v citech zanikání; nemáš v ní kлокotu slavičtího, ale skřivánkova hlasná píseň tě v ní těší; a s sebou vzhůru vznáší, abys tam snahou se napínal, kam ti vzlet jeho ukazuje. ...slovem píseň latinská textem i melodií právě předmětná, objektivní jest, a tudy povahu písně právě církevní sebou obnáší.*“⁹⁵⁹ Právě v těchto slovech Sušil „vyznává“ své vlastní poetické krédo. Zároveň pokud má možnost se vyjádřit k rozdílu mezi duchovním zpěvem západní církve a východní, pak se nezastavuje ani před rozhodným závěrem: „*Jednak nechceme tajiti, že hymnové církve latinské poněkud se liší od výtvorů*

⁹⁵⁶ Sušilův překlad zní: „*Chval Síone Spasitele, / Pastýře a voditele / Písněmi a prozpěvy; Co sil stačí, veleb krále, / Žádná píseň dokonale / Chválu Jemu nezjeví. / Příčina se důležitá / Ku chvále dnes tobě skýtá, / Věčného chléb života, / Při posledním chléb ten stolu / Dvanáctery apoštolů / Dala věčná Dobrota. / Pějme chválu libohlasnou, / A tu radost duše jasnou; / Dne se toho paměť koná, / V němžto nejdřív bezúhonná / Dána tato hostina. / U té nové u večere / Novým řádem konec béře / Velkonoci staré moc; / Novému zvyk dávný řádu / Stín ustoupá pravdě vládu, / Světlem mizne tmavá noc. / Co tam Christus uštědřoval, / To vždy činiť prikazoval, / Ku své věčné paměti; / Proto jak jí poručino / Dává církev chléb a víno / K spasitelné oběti. ...*“ SUŠIL, F. *Hymny církevní*. Brno: Nitsch a Gross, 1859, s. 115-116.

⁹⁵⁷ První polovina písně v Sušilově překladu zní: „*Klaním se Ti zbožně celou útrobou, / Jenž své božství tajíš pod tou způsobou. / Tobě se má duše podkládá, / Nebo zpytujíc Tě zcela uchřádá. / Zrakem, hmatem, chutí se tu klame duch, / Jediný jen učí pravdě čiré sluch. / Věřím tomu pevně co Syn Boží dí, / Z jeho božských úst jen věčná pravda zní. / Na kříži se jenom božství tajilo, / Tu i člověčenství Tvé se ukrylo. / Věříc přítomna Tě býti s oběma / Stejnou s lotrem žádost chová duše má. / V bok Tvůj jako Tomáš rukou nedávám, / Předce Boha svého Tebe vyznávám. ...*“ Tamtéž, s. 117.

⁹⁵⁸ VODIČKA, T. *František Sušil*, s. 60.

⁹⁵⁹ SUŠIL, F. *Hymny církevní*. Brno: Nitsch a Gross, 1859, s. 12-14. ISBN neuvedeno.

*básnických církve orientální. ... (Říman) jest méně horovným, ale více praktickým; nerozplameňuje, aniž zachvacuje: ale k činům pobádá; není v jeho srdci a ustu blesku ani bouře: ale světlo dnové tam svítí, a zvon ku klekání z rána, a ku práci ze sna probuzuje... Proto v latinské církvi nezapomenuto na duše hlubší, a roztoužená v citech zabředlá mysl neodchází v ní s prázdňem... Avšak řecká církev daleko stojí za církví latinskou v této příčině hymnů; díme v příčině hymnův křesťanských, v nichž není té sladké něžnosti jenž jako záplava ranní rozlita jest po písni starořecké, jejichž hlahol není tak milostný a krok tak utěšený jako za oné staré doby. Řecká hymna křesťanská zarývá se sice hluboko do útroby a vzlet myšlének jejich hovorný mysl a ducha k záhvězdovým světům podnáší. Ale ta vroucnota často hledaná jest a vzlet její více tytýž dithyrambickému křepčení nežli svatému plesání podobá se.*⁹⁶⁰ Nepřekvapí, že Sušil jakožto „latiník“ vychvaluje západní zpěv v kontrastu ke zpěvu východnímu a o východním dodává, že se spíše hodí pro jednotlivce, pro jeho rodinu a domácnost.⁹⁶¹

V Sušilově prvním vydání bylo obsaženo 125 hymnů, které sestavil podle breviáře a církevních svátků. Nacházejí se zde hymny: „dnové“, vánoční, velikonoční, svatodušní, k Panně Marii, svátkům andělů, „svatých a světic Božích“, k výročí posvěcení chrámu a uzavírá je píseň *Dies irae*. V poznámkovém aparátu pak nabízí stručný výklad nejasných obrátů. Bohužel však nutno podotknout, že tyto poznámky se často vyznačují až přílišnou úsečností, a naopak při některých jím vytvořených výrazů nenacházíme žádné bližší vysvětlení.⁹⁶² Druhé vydání *Hymnů* obohatil i o méně známé texty a tím je rozšířil na 202 hymnů, z nichž jedenáct je řeckých. Většinou se zde setkáváme s dvojími překlady: „...*bud'to trochejský s iambickým anebo vedle slohy antické překlad rýmovaný aneb také vedle překladu přízvučného časoměrný*“.⁹⁶³

⁹⁶⁰ SUŠIL, F. *Hymny církevní*, s. 12-13.

⁹⁶¹ Tamtéž, s. 13.

⁹⁶² Na toto první vydání *Hymnů církevních* reagoval v *ČKD* Karel Vinařický. Nejprve cituje ze Sušilovy předmluvy charakteristiku duchovní písně, pak kladně hodnotí autorovo hodnocení rýmu a melodie v římských a řeckých hymnech, stejně pochvalně se vyjadřuje i k vysvětlivkám a krátkým zprávám o zpěvácích. Vinařický pak uzavírá těmito slovy: „*Kdokoliw se o překlady rythmické sám pokusil, uzná p. prof. Sušila nadobycėjnau k tomuto podniknutí spůsobilost a podiwí se wěrnému, jadrnému, jasnému a libozwučnému překladu hymnů těch. Užito-li kde méně známého slowa nikdo za wadu nepoloží.*“ S poslední větou soudu však zcela zásadně nelze s Vinařickým souhlasit, protože právě novější doba toto Sušilovo počínání striktně odmítla a snad právě proto tento Sušilův překlad upadl do zapomnění. Stejně tak i následující věta z pera Vinařického je krajně neobjektivní: „*Anobrž dálo by se nejedno místo uwěsti, kde w překladu myšlénka jasněji a rázněji pronešena, nežli v originalu samém.*“ Odkud pochází tyto Vinařického názory, nám není známo, přesto však pokud jde o pravdivost těchto slov, můžeme s nimi oprávněně polemizovat. Srov. WINAŘICKÝ, K. *Hymny církevní*. Převedl a wyložil Fr. Sušil. *ČKD*, r. 1846, roč. IXX., č. 3, s. 545.

⁹⁶³ VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 117. Ve druhém vydání *Hymnů církevních* se až na nepatrné výjimky vyskytují vedle sebe oba překlady. Sušil tento dvojí překlad zdůvodňuje v předmluvě těmito slovy: „*Zdáli se někomu zbytečno, že dvojí převod předkládáme, nechť nás u toho*

Protože doposud neexistuje žádná podrobná a systematická studie věnující se Sušilovu překladu, schází nám pro jejich charakteristiku patřičná opora. I přesto se pokusíme o formulování alespoň stručného závěru. To, že se Sušil nestal vzorem pro další generace básníků, si vysvětlujeme slohovou stránkou jeho překladu. Zde nás totiž hned „zarazí“ celá řada neobvyklých, nebo dokonce i naprosto nesrozumitelných výrazů, které hraničí s jakousi „vyumělkovaností“ či strojeností, což na čtenáře působí na místo vybraného a vzletného slohu hymnů naprosto opačným dojmem. Ještě markantnější je to u druhého vydání, o němž Sušil ve své předmluvě ze 24. června 1859 píše: „*Při výkladě jsme při novém tomto vydání měli před rukama obšírný a přerovzlačitý výklad, jenž se nalézá ve knize: *Inni sacri minutamente spiegati da C. M. Trovasa Venezia 1769 3. d., kteréž dílo nám při výkladě hymnu o svaté Martíně posloužilo.**“⁹⁶⁴ Sušilovy latinské hymny jsou po obsahové i formální stránce překladem, který obsahuje celou řadu jemných symbolických a historických narážek. To u čtenáře předpokládá důkladnou znalost, a především zběhlost v celé řadě teologických disciplín, což se nedá očekávat u běžných lidí. Příмым důsledkem pak bylo, že Sušilův překlad hymnů vyšel pouze knižně a v duchovních písních se prakticky vůbec neujal.

Přes všechnu zmíněnou nesnadnost Sušilových *Hymnů* se našli i takoví, kteří se zasazovali o to, aby se z jeho překladů při bohoslužbách zpívalo. Roku 1846 hned po prvním vydání *Hymnů* jeden moravský dopisovatel *Květů* navrhoval, aby byly uvedeny na místo bezcenných rýmovaček.⁹⁶⁵ Sušilův nadšený přítel z kaplanování v Olbramovicích, tehdy již obětavě působící v Ivančicích na brněnsku, s chloubou oznamuje, že na jeho popud se skutečně zpívá ze Sušilových *Hymnů*.⁹⁶⁶ Jan Desolda (1811 – 1885), který v Plzni překládal modlitební knihu, zase ve svém dopise Sušila žádal, aby směl některý z jeho hymnů do této knihy převzít: „*Vaše výtečné přeložení hymnů církevních mne tak dojalo a kdykoliv v dobu prázdnou v ně nahlédnu, tak vždycky dojmá, že se osměluji k Vašnostem svou snažnou prosbu, jich se týkající projevit, důvěře se, že Vašnostiná dle pověsti a spisů věhlasná dobrotivost mi ji za zlé nevezme, nýbrž jistě vyplní.* ...“⁹⁶⁷ Na druhou stranu ještě za Sušilova života r. 1868 je nucen Karel Šmídek v *Hlase* přiznat, že se Sušilových *Hymnů* nepoužívá: „... k čemuž

slova Viktorýna ze Všehrd omluví. Když mest nastává, dí on, nevyléváme starého vína ven, anot' oboje má svou zvláštní chuť. Tak i nový překlad starého nekaží, nýbrž jej vzácnějším činí.“ SUŠIL, F. *Hymny církevní*, s. VII.

⁹⁶⁴ SUŠIL, F. *Hymny církevní*, s. IV.

⁹⁶⁵ Srov. *Květy*, roč. 1846, č. 98, s. 394.

⁹⁶⁶ Srov. PROCHÁZKA, T. *Blahověst*, r. 1848, č. 29, s. 200.

⁹⁶⁷ VYCHODIL, P. *Z doby Sušilovy. Sběrka dopisů*, s. 427.

ten mnohaletý pot, na práci tu vynaložený, když překlady ty nevyrovnané lepoty uzavřeny tlejí v knihách pouze, nevcházející v život, ve chrámy, ve školy, ve vroucí společný zpěv?“⁹⁶⁸ V Sušilově korespondenci nacházíme mj. nejednu zmínku, ve které odesílatel srdečně děkuje za zasloupanou knihu *Hymny církevní*. Je jím také dopis, který Sušilovi zaslal topograf a rajhradský benediktin Řehoř Volný (1793 – 1871).⁹⁶⁹

Sušilovo úsilí o „zvelebení“ církevního zpěvu se projevovalo v přednáškové a zároveň i v publikační činnosti.⁹⁷⁰ 23. listopadu 1851 Sušil podal na schůzi *Jednoty* „historický nástin zpěvů nábožných a našich slovanských obzvlášť“. 20. září 1852 pak řečnil na valné hromadě *Katolických jednot* o duchovním zpěvu. Stejně tomu bylo i 19. října 1853, když přednášel „...o nábožném zpěvu domácím“, „o nábožných písních národních v domácnosti“ a zároveň poukazyval „...do jak něžného a krásného roucha bud' svatá dějprava aneb některá náboženská pravda jest často v nich zavinita“.⁹⁷¹

Překlad církevních hymnů, publikační a přednášková činnost – především v rámci *Katolických jednot*, nebyly jedinou cestou, po které se Sušil od padesátých let systematicky ubíral ve snaze o opravu chrámového zpěvu a duchovních písní. Jako starosta *Dědictví sv. Cyrila a Metoděje* usiloval o vydání poutní knihy, do níž by byly uspořádány všechny cenné a obsahem i formou vyhovující poutní písně. V důsledku absence potřebných spolupracovníků, zvláště z řad duchovenstva působícího na nejdůležitějších poutních místech Moravy, Čech a Slovenska, nedošlo za Sušilova života k tomuto jím plánovanému podniku.⁹⁷²

Tak se konečně dostáváme k další Sušilově činnosti, totiž ke snaze o vydání nového kancionálu. To jej vedlo k tomu, aby se připojil k snahám, které v Praze v tomto úsilí vyvíjeli Krbec a Bradáč.⁹⁷³ V r. 1964 k tomu anonymní autor v *Českém zápase*

⁹⁶⁸ ŠMÍDEK, K. *Hlas*, roč. 1868, č. 13, s. 103.

⁹⁶⁹ Srov. VYCHODIL, P. *Z doby Sušilovy. Sběrka dopisů*, s. 150.

⁹⁷⁰ Sušil psal do *Hlasu*, *Blahověstu*, a snažil se tak podnítit zájem o chrámový zpěv a především podávat k němu vysvětlení, aby se zvyšovala jeho úroveň. Příkladem této činnosti může být i postní hymnus *K chvalám* od neznámého skladatele z desátého století, který uveřejnil v *Blahověstu* a k němuž v poznámkách podává vysvětlení. Tento hymnus zní: „*Jesu Kriste, slunko spásy, / Zaswiť w myslích swětlem krásy, / An již přešla w noci zpráwa, / A se dnowá rodí sláwa. / Daw nám doby přepohodné, / Dej i slzy blahopłodné, / Ať se skropí oběť swatá, / Již dá duše láskau zňatá. / Roň se slza w swatém boji / Těmi, kde zlost tekla, zdroji, / An prut přísne kajcnosti / Zkrotí těla odbojnosti. / Již den Twůj, den Twůj již swítá, / A wše w swětlu jeho skwitá; / Bud' i naše radost čilá, / Twát moc zpět nás uwodila. / Bože, jeden we Trojici, / Tobě klaní se swět nicí; / Od nás, jež Twá milost chowá, / Zní též Tobě píseň nowá.*“

SUŠIL, F. Církevní hymny postního času. *Blahowěst*, r. 1850, roč. IV., č. 14, s. 78.

⁹⁷¹ VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 119. Na následující stránce pak Sušil podává ještě další dva hymny: *K nešporám a K jitřní*. Srov. tamtéž, s. 79.

⁹⁷² Teprve v r. 1893 vydalo moravské *Dědictví*, podle Vychodilových slov „...zdařilou ‚Poutní knihu‘, která zajisté z veliké části plní požadavky Sušilem do takového díla skládané“. Tamtéž, s. 136.

⁹⁷³ Vincenc Bradáč (1815 Komárov u Hořic – 1874 Praha) byl kanovníkem u sv. Víta v Praze. Byl aktivní literárně i poeticky, skládal básně a písně, zasadil se o obnovu chrámového zpěvu. Z jeho nejznámějších

vyslovuje domněnku, že tuto jejich snahu Sušil uvítal s upřímnou radostí a jistě se těšil, že právě tento zpěvník může přispět k větší jednotě v řadách katolických věřících v Čechách a na Moravě, a zároveň tím účinně náš národ stmelit v jeden celek.⁹⁷⁴ Se vými dosavadními vědomostmi a zkušenostmi v tomto oboru se ochotně přihlásil ke spolupráci na tomto díle. Přesto však, k jeho velkému zklamání, nedošlo k naplnění jeho představ. Mezi hlavní důvody patří Sušilovo slabé zdraví, vzdálenost od Prahy a nadměrné pracovní vytížení.

Sušilovo pevně dané stanovisko vydávat v *Dědictví sv. Cyrila a Metoděje* jen kvalitní písně, pak zcela konkrétně přispělo k tomu, že nedošlo k vydání společného kancionálu *Dědictví Cyrilo-Methodějského* a *Dědictví Svatojanského*. Proč k tomuto společnému dílu, k Sušilovu nemalému zklamání, nakonec vůbec nedošlo? Odpověď nacházíme ve vzpomínkách I. Wurma, které zaznamenal Zamykal: „*Cyriilo-Methodějské dědictví svolalo výborovou schůzi, k níž se měl dostaviti též kanovník Bradáč jako zástupce dědictví Svatojanského. Jemu byla také svěřena redakce kancionálu. Přišel. V taláru s odznaky své hodnosti, nesa zároveň s sebou svazek básnicky upravených písní, z části svých, z části cizích, opatřených nápěvem. Předložil je výboru. Tento je ovšem odevzdal autoritě – svému předsedovi. Prozkoumaj je Sušil důkladně, byl v rozpacích a velkých nesnázích. To, co mu zde pan kanovník přinesl, neodpovídalo jeho pochopení hymnu církevního a přiměřené památce r. 1863, kdežto on chtěl míti v kancionálu věci na výši umění stojící a svaté Církve naší a posvátných jejích ukolů důstojné. Zde toho nenalezl, musil tedy odmítnouti, ač s těžkým srdcem.*“⁹⁷⁵ Pořadatelé nového kancionálu pak použili sice většího počtu Sušilových příspěvků,⁹⁷⁶ ale nutno podotknout, že je upravovali a libovolně měnili podle svých představ, což bylo k jejich škodě a patrně i bez autorova vědomí. Kromě toho příliš nedbali na Sušilovy rady a směrnice, které jim na počátku práce vytýčil a s velkou pravděpodobností ani nestačili na úkol, který si předsevzali. Dvoudílný *Kancionál* vydaný v Praze v letech 1863-1864 u příležitosti oslavy cyrilometodějského jubilea,

děl vzpomeňme české *Nešpory* (1853) a r. 1863, když se stal ředitelem svatojanského *Dědictví*, vydal *Kancionál* o dvou dílech, dále pak *Církevní hodinky za mrtvé* (1868) a *Antifony mariánské* (1867). V letech 1867 – 1870 byl zemským poslancem a zároveň se přičinil o založení *Spolku tiskového*, který vydával „časové brožury“ pro lid. Srov. + Vincenc Bradáč (parte). *Cecílie. Časopis pro katolickou hudbu posvátnou*, r. 1874, roč. I., č. 3, ze dne 5. března 1874, s. 1.

⁹⁷⁴ Srov. František Sušil jako církevní hymnolog. *Český zápas*, roč. 1964, č. 26, s. 25.

⁹⁷⁵ ZAMYKAL, L. Ze vzpomínek P. Ig. Wurma na Sušila. *Museum*, r. 1904, roč. XXXVIII., s. 209.

⁹⁷⁶ Vychodil poznamenává k *Dědictví sv. Jana*, které vydalo v r. 1863 *Kancionál*: „V předmluvě dí V. Bradáč, že při sestavování jeho „nahlíženo také v sbírku hymen a písní od Sušila.“ VYCHODIL, P. František Sušil, životopisný nástin, s. 128.

představoval dílo nestejně úrovně, místy dost nízké, a nedošel nakonec většího rozšíření.⁹⁷⁷ Pro Františka Sušila to byla chvíle trpkého zklamání.⁹⁷⁸ Na druhém sjezdu *Katolických jednot* proto Sušil dává průchod svému žalu těmito slovy: „*Není-liž to zaslepenost, nevědět o svém vlastním bohatství a co žebrák o berlách se smýkati? Bývá to někdy krásné a spasitelné, když bohatec shostí se bohatství a slávy, aby totiž Bohu lépe sloužiti mohl, ale když lid nezná bohatství svého a opovrhuje jím, tu nevědomost ta odvodící od Boha a duchu světa se uprazdňující, nadmíru jest neblahá a zhoubná.*“⁹⁷⁹

Jestliže Sušil dával najevo svoji nespokojenost s novým *Kancionálem* vydaným nákladem *Dědictví svatojánského*, pak to neznamena, že se propříště přestal v této oblasti angažovat. Sušilovu teoretickou připravenost a skutečnou vědeckou erudici pro práci na vydání nového kancionálu můžeme posoudit například z článku *Zlomky o zpěvníku a jeho obnovení*, jež otiskl již v r. 1851 v časopise *Blahověst*. V první části tohoto příspěvku podává stručné dějiny české duchovní písně a v druhé pak vytyčuje zásady, kterých by se mělo dbát při sestavování nového kancionálu. Z tohoto článku vysvítá Sušilova obdivuhodná znalost historie této problematiky a zároveň článku nelze upřít ani vědeckou objektivitu.⁹⁸⁰ Ta se projevuje také v tom, že se nezdráhá vyvrátit legendu o sv. Vojtěchu jako skladateli písně *Hospodine, pomiluj ny*, i tím, že dokáže bez předsudků pochválit husitskou píseň *Otče náš milý Pane*, kterou měl ostatně ve zvláštní oblibě, čímž zároveň přiznává hodnotu nekatolickému duchovnímu zpěvu.⁹⁸¹ Zároveň dokáže kriticky prohlásit, že v plodné době barokní bylo i mnoho „špatných

⁹⁷⁷ Srov. František Sušil jako církevní hymnolog. *Český zápas*, roč. 1964, č. 26, s. 25.

⁹⁷⁸ Wurm píše: „*Po stránce slohové a básnické byly to kramářské rýmovačky, přioděné nápěvem, nepříhodnou harmonisací skomoleným. Byla to trapná chvíle, kdy Sušil musil vyznati: „než toto, radš nic“.*“ WURM, I. Za Sušilem. *Život*, roč. 1904, č. 6, s. 177.

⁹⁷⁹ Tuto citaci přejímáme z článku Ignáta Wurma. Srov. WURM, I. Za Sušilem. *Život*, roč. 1904, č. 6, s. 177.

⁹⁸⁰ Sušilovu vědeckou nepodjatost zmiňuje i Vilém Kallab ve svých *Nových příspěvcích*, kde mj. píše: „*Jeho stanovisko ke sporu rukopisnému může býti dokladem jeho vědecké nepodjatosti. Ač byl přesvědčen, že Rukopisy Zelenohorský a Královédvorský jsou pravé, přece byl ochoten uznati důkaz opačný, neboť prý před pravdou všechny jiné ohledy musí ustoupiti. Záleželo mu na tom, aby všechny námítky byly veřejně předneseny a probrány...*“ KALLAB, V. *Nové příspěvky ku poznání Fr. Sušila*, s. 309.

⁹⁸¹ K tomuto tvrzení je však třeba dodat, že zároveň s tímto svým postojem zůstával vůči nekatolické straně více než obezřetný, což dokazují i další odstavce téhož článku. Zde kupř. píše o Českých bratřech: „... *títěž bratři měli písně ve svých kancionálích, veřejně při službách Božích zpívávané, w nichžto přeneswatá těch wywolenců Božích zuřiwost proti Církwi katolické překypuje. W písni, jenž začíná: „Powstaň, Pane, ó powstaň“ w desáté sloze takto se ti opravitelé smyslu křesťanského prohlašowali ku Pánu Bohu: „Dej králům w srdce mocným i jiným všem pomocným, ať newěstku ohyždou (tak se jim zalíbilo nazýwati swatau naši Církew katolickau učiní opuštěnau, zboží ať jim poberau...*“ Sušil pak jmenuje, že tato píseň se nachází v jednom amsterodamském kancionálu z r. 1659 na str. 631. O něco dále pak Sušil připomíná další píseň evangelického kancionálu z r. 1601 v jejímž názvu na adresu katolíků stojí: „*Kacíři jsou wlci; kacířské knihy mají spáleny býti; kacíři jsou horší než Turci.*“ SUŠIL, F. *Zlomky o zpěvníku a jeho obnovení. Blahověst*, r. 1851, roč. V., s. 318-319.

písní vyvedeno“.⁹⁸² Závěrem lze tedy shrnout, že tyto Sušilovy směrnice uveřejněné v tomto článku nás mohou překvapit především pro svoji trvalou životnost.

V závěru této kapitoly si klademe otázku, kdo navázal na tuto Sušilovu činnost v tak specifickém odvětví katolického básnictví, jakou je církevní hymnologie. Krátce po Sušilově smrti nacházíme jedno z nesporných svědectví tohoto zájmu kupř. v díle královéhradeckého biskupa Eduarda Brynychy,⁹⁸³ který uveřejňoval v letech 1876-1878 své pokusy v *Blahověstu*. Dalším takovým svědectvím, které však vycházelo z již poněkud jiného zorného úhlu pohledu, který primárně můžeme označit jako literně-historický, je přehled vydaný r. 1879 Josefem Jirečkem. Jireček tehdy vydal základní sbírky českých překladů latinských hymnů ve sbírce *Hymnologia Bohemica. Dějiny církevního básnictví českého až do XVIII. století*.⁹⁸⁴ Právě toto jejich úsilí můžeme směle zařadit do proudu obdobného hnutí, které bylo i v cizině. Tam stojí zvláště za zmínku německý jezuita Quido Maria Dreves, který od roku 1886 vydával v Lipsku doposud největší sbírku středověkých hymnů a sekvencí *Analecta hymnica medii aevi*, (v letech 1886 – 1922 tak vyšlo 55 svazků, k nimž se druží 4 svazky hymnologických doplňků vydané v letech 1897 – 1930; do sbírky pojal i mnoho českých hymnů, zvláště hymny pražského arcibiskupa Jana z Jenštejna⁹⁸⁵). Vedle latinských hymnů byla v českém prostředí věnována pozornost také slovanské hymnologii a nejstarším písním slovanských národů (Čechů, Poláků, Srbochorvatů, Lužických Srbů), o nichž pojednával zejména Karel Konrád.⁹⁸⁶

⁹⁸² Srov. tamtéž.

⁹⁸³ Srov. DUBSKÝ, J. *Eduard Brynych, biskup královéhradecký*. Olomouc: Vítězové. ISBN neuvedeno.

⁹⁸⁴ Srov. JIREČEK, J. *Dějiny církevního básnictví českého až do XVIII. století*. Praha: Nákladem kr. české společnosti nauk, 1878. ISBN neuvedeno.

⁹⁸⁵ Jsou uveřejněny in DREVES, Q. M. *Die Hymnen von Johann von Jenstein*. Anal. Hymnica 4, Leipzig: O. R. Reisland, 1905, s. 421-451. ISBN neuvedeno.

⁹⁸⁶ Srov. ZLÁMAL, B. *Příručka českých církevních dějin – Doba probuzeného katolicismu (1848-1918), díl VI.*, s. 278.

3.4 Básnická a překladatelská činnost a další drobné teologické práce

Jak již bylo nastíněno v životopisné části, Sušilova básnická tvorba je pro nás jedinečným vodítkem k poznání a porozumění jeho nejniternějších názorů a jeho nejniternějšího rozpoložení, ale zároveň i toho, co odporovalo jeho představám o harmonické katolické společnosti.

Potřebu vyjádřit se nalzáme u Sušila již ve studentských a alumnátních časech, kdy jeho básně začaly vycházet v *Denici* (r. 1825), v *Poutníku Slovanském* (r. 1826), *Časopisu Čes. Musea* (v letech 1827-1833) a v *Kroku* (1831-1836). Trpělivými opravovateli jeho prvotin a rádci se mu stali Dominik Kynský a V. Ziak. Ve čtyřech svazcích pak později vyšly *Básně* (1847), *Růže a trní* (1851), *Sebrané básně* (1862) a posmrtně *Zpěvy a hněvy* (1869) a *Smíšené básně* (1870), ve kterých se setkáváme s poezií „právě předmětnou a objektivní“.

Zároveň je signifikantní, že žádná oblast Sušilovy práce a tvorby nemá tolik vyhraněně rozdílných příznivců a zároveň i odpůrců a kritiků, jako je tomu právě u jeho básnické činnosti. Mezi Sušilovy básnické „oslavovatele“ patří především okruh jemu blízkých kněží a jeho i jejich žáků, z nichž alespoň namátkou jmenujme některé: Alfons Servus,⁹⁸⁷ A. Šalomoun,⁹⁸⁸ Ladislav Zamykal,⁹⁸⁹ Alois Hlavinka,⁹⁹⁰ Josef Kuba,⁹⁹¹ Vladimír Šťastný⁹⁹² a Jan Nepomuk Soukop.⁹⁹³ Po jejich boku stojí již poněkud

⁹⁸⁷ Srov. SERVUS, A. Několik slov o Sušilovi. *Museum*, r. 1890-91, roč. XXV., s. 117, 121, 122.

⁹⁸⁸ Šalomoun zcela oportunisticky píše ve svém článku: „V básních Sušilových stejně jasně probleskuje životní program jeho: kázati Krista! a láska k choti jeho církvi... Aby se básně Sušilovy správně cenily, dlužno na ně hleděti se stanoviska, na němž stál básník sám, an je skládal. Tichý a skromný Sušil nehonil se v nich po módních obratech, ani po vysoké dikci – to ho bylo daleko... Zvláště však obrací se v nich důtklivě na ty, jimž věnoval se celý a jež chtěl míti hlasateli těchto idejí – na kněze. Nelze odolati, bychom neuvedli ještě jednu z nejvýznačnějších jeho znělek, věnovanou kandidátům kněžství...“ ŠALOMOUN, A. Sušil jako vychovatel kněžstva a spisovatel bohovědný. *Museum*, r. 1904, roč. XXXVIII., s. 190.

⁹⁸⁹ ZAMYKAL, L. Ze vzpomínek P. Ig. Wurma na Sušila. *Museum*, r. 1904, roč. XXXVIII., s. 207, 208.

⁹⁹⁰ Hodnocení, které Hlavinka o Sušilových básních předkládá, netřeba více komentovat: „Za rok vyšly jeho ‚Sebrané básně‘, které byt' nepřekvapovaly bujnou obrazivostí a sladkou lahodou, přece venkoncem jsou prodchnuty nelíbenou zbožností, ideou národnosti a vynikají ryzím slohem básnickým.“ HLAVINKA, A. Památce Sušilově. *Obzor*, r. 1893, roč. XVI., č. 20, s. 290.

⁹⁹¹ Kuba popisuje Sušilovo vlastenectví, které se zvlášt' odráželo v Sušilových básních, cituje dvě básně ze sbírek *Zpěvy a hněvy* a ze *Sebraných básní* a uvozuje je těmito slovy: „S jakou něžnou láskou Sušil k vlasti lnul, dokazují procítěné básně jeho. V nich zachyceny jsou vlny něžného jeho srdce bijícího pro vlast.“ KUBA, J. František Sušil jako buditel národa českého a vlastenec. *Museum*, r. 1904, roč. XXXVIII., s. 202.

⁹⁹² Šťastný patří k největším Sušilovým obdivovatelům a opěvovatelům. Zde si dovolíme citovat jednu z jeho poněkud obecnějších charakteristik Sušilova slohu a řeči: „Řeči a slohu Sušilovu vytýkají se zejména v Čechách některé jeho zvláštnosti, jež plynuly ze snahy výborného znalce všech slovanských i jiných kulturních jazyků, obohatiti poklad jazyka našeho lexikálně a fraseologicky. Odtud ty ‚novoty‘, pro

umírněnější Pavel Vychodil, který Sušila hodnotí již poněkud objektivněji, i když nezastírá, že i on se hlásí k jeho obdivovatelům.⁹⁹⁴ Protipólem k těmto Sušilovým oslavovatelům stojí například Miloslav Trapl, který nezastřeně tvrdí: „*Sušil nebyl skutečný básník. Psal formálně propracované časoměrné verše, pracně vytvářené bez pravého posvěcení. Jsou silně tendenční, většinou až suše didaktické a úzkoprse mravoučné. Jsou psány těžkopádnou časomírou, plné neobvyklých výrazů, zastaralých a strojených.*“⁹⁹⁵ Vedle Trapla si podobně odpovídá již dlouhá desetiletí před ním Hýsek, který mu z jednotlivostí vytýká příliš časté tvoření „neustrojených“ slov, rétoričnost, didaktičnost, sentimentalitu, puritánství, fanatismus a mnohé další. Tak se

teré se Sušilovi tolik křivdilo a posud křivdí.“ ŠŤASTNÝ, V. František Sušil. *Obzor*, r. 1904, roč. XXVII., č. 7, s. 115.

⁹⁹³ Soukop jakožto jeden z těch, které můžeme směle řadit k „básníkům Velehradu“ (srov. Putna), skládal Sušilovi dokonce i básnické pozdravy: „*Hrana po Moravě hučí děsná, / Sušila již není! kvítí chrám, / kvítí vlast' i jarostkvoucí Vesna, / nese bol svůj horám, dolinám; / vstaňtež omráčené luhy ze sna, / nejdražší květ Květen odňal nám. / Sušila již není! želtež spolu / Církví, vlasti, krásky milostné, / s vámi sdílel v pozemském tom dolu / doby zlaté, doby žalostné; / Pán dnes oprostiv ho všeho dolu...*“ Srov. SERVUS, A. Několik slov o Sušilovi. *Museum*, r. 1890-91, roč. XXV., s. 122, 123.

⁹⁹⁴ Šťastný k Sušilovým novotvarům podotýká: „*Mnohým odsuzovatelům Sušila snad nevadí v češtině spousta slov řeckých a latinských, francouzských a jiných i docela zbytečných; jediné však slovo ruské nebo polské, po případě i dialektické ihned se vytkne...*“ ŠŤASTNÝ, V. František Sušil. *Obzor*, r. 1904, roč. XXVII., č. 7, s. 115. A na jiném místě o Sušilově básnění píše: „*Jisto jest, že Sušil básnil více rozumem než citem, neboť by, maje vkus tak jemně vytříbený, mnohých veršů nebyl napsal. Jako u jiných básníků starší doby nerozhodoval u něho nade vše tvořivý pud umělecký, nýbrž naučný... Verši kázal, verši povzbuzoval a varoval, verši poučoval a polemisoval; ba verši také chtěl napravovati mluvu a učiti veršovati... Pozoruje v básních českých časté rýmy –ání, –ení a pod., vyhledával mnohdy i násilně rýmů zvůčňých a tvořil, po případě vybíral pro ně slova neobvyklá, dialektická neb jinოსlovanská. Ne docela právem vytýkány mu tyto rýmy jakožto rýmy z nouze, jako se stává neobratným veršovníkům; on je kladl schválně a to z důvodů linguistických, jako užíval neobvyklých výrazů i ve spisech prosaických.*“ VYCHODIL, P. Památce Sušilově. *ČMM*, r. 1904, roč. 28, s. 296, 297. Sušilův jazyk staví na stejnou rovinu s jazykem Palackého, Šafaříka ap. Přičemž dodává: „... češtinu mnohými novotvary obohatili, někdy arcit' bez úspěchu... Celé provinění Sušilovo v tomto směru jest, že počínal si poněkud směleji, že spisy jeho nevycházely z počátku v Praze a nebyly populárními... Druhou příčinou t. ř. cizomluví Sušilových je snaha rozhojnití bohatství mluvy novočeské ze starší češtiny, z nářečí českoslovanských a konečně z jiných jazyků slovanských, zvláště z polštiny a ruštiny. Sušil byl smýšlení všeslovanského... A filologové, kteří nyní snesou takořka 50 % řeckých, latinských a francouzských slov v češtině, mají zajisté nejméně proč obviňovati Sušila z nečeského slohu za to, že sahal do zásob slovanských.“ Tamtéž, s. 298. K Sušilově nezvratitelně pili poznávat a studovat v jazykové oblasti: „*Spisy Dobrovského, Šafaříka, Miklosiče, jakož i jazykozpytců německých pilně stopoval. Spisy starší češtiny excerpoval po stránce lexikografické i fraseologické; Jungmannův Slovník byl mu nerozlučnou příručkou; raději o jeden kabát méně, ale Jungmanna si musíte zaopatřit*“, říkal J. Soukopovi, pobádaje ho ke studiu správné češtiny.“ Tamtéž. K tomu poznamenává ještě Šťastný, že F. Bartoš si velmi vážil Sušila i po jazykové stránce: „*Měl jsem Jungmannův slovník z pozůstalosti Sušilovy. Zůstalo tam po něm vloženo několik archů, z nichž bylo viděti, že Sušil slovník ten studoval, jako jistě málokdo jiný. Slova méně známá a z oběhu vyšlá všecka tam byla zaznamenána. Tak studoval také slovníky jihoslovanské. Sušil byl milovníkem jazyka mateřského, jakých je málo. Všemi těmi slovy hodlal jej rozhojnití a zušlechtiti. Proto také tolik synonym v jeho výkladech...*“ ŠŤASTNÝ, V. František Sušil. *Obzor*, r. 1904, roč. XXVII., č. 7, s. 115.

⁹⁹⁵ TRAPL, M. *České národní obrození na Moravě v době předbřeznové a v revolučních letech 1848-1849*, s. 71. Svůj časově poplatný úsudek o Sušilovi jakožto básníkovi uzavírá hodnocením sbírky *Růže a trní*, kterou vnímá především jako dobově namířenou proti pokrokovým idejím roku 1848: „*Vědu uznává Sušil jen potud, pokud slouží církvi a náboženství; varuje stoupence revolučních idejí a nevybíravým způsobem jim i vyhrožuje (mluví o nestydaté chásce)... Jeho náboženství je přímo pobělohorsky ustrnulé, pro husitství nemá slova uznání, jen příkré odsouzení. Varuje důrazně před ideami pokroku, které přicházejí z pokročilé Evropy.*“ Srov. tamtéž, s. 71, 72.

podle M. Hýska „...v jeho verších mísí rhetoričnost s didaktikou, slovanství s katolictvím v chaotické směsi, z níž stále prohlédá uplakané oko neuznalého proroka, který nechce nechat svět jít kolem, zařatá pěst fanatického demagoga, sentimentální senilnost neživšího a zdětinštělého muže, vzdorný úšklebek puritánského samotáře, nad nímž zřídka zvítězí prostý a přirozený hlas srdce“.⁹⁹⁶ U takto příkrého Hýskova úsudku si nutně musíme klást otázku, jak je vůbec možné, že Sušila – člověka s vysokým morálním kreditem – zhodnotil tak, jakoby veškeré jeho básnické umění bylo jen jakýmsi „žalostným omylem“. Na druhou stranu právě tato Hýskova výpověď mimoděk zachycuje příznačný rys Sušilových básní, jež Hanuš charakterizoval jako „jistý romantizující životní pocit uplatněný navzdory všem programům a předsevzetím“.⁹⁹⁷ Poukazuje tak na skutečnost, že napětí mezi rozumem a citem se objevuje jako jedno z velkých sušilovských témat. Poezie se tak pro Sušila stává vyjádřením pravdy, kterou pojímá rozumem, a nebo ještě lépe: víra je u Sušila především aktem rozumu a ne citu, jak vyplývá z jeho básně *Cit a rozum*: „Podle citu neříd', synu / Bárku svého života / Vražíš snadno na skalinu / A loď tvá se stroskotá... / Ty se spravuj po rozumu / Při životném oplavu / Nezděje ti bouře rumu / A loď dojde přístavu.“⁹⁹⁸

V této souvislosti je třeba se dotknout jiného Hanušova tvrzení, se kterým si dovolím polemizovat, a tou je Sušilova údajná vazba na evropský romantismus, pro nějž nachází oporu v Sušilově prázdninové činnosti.⁹⁹⁹ Lidovými písněmi a jejich sběrem se sice Sušil zabýval již od roku 1824 a o jedenáct let později vydal svou první sbírku *Moravských národních písní*, kterou pak ještě několikrát přepracoval, rozšířil a vydal.¹⁰⁰⁰ Domnívám se, že tato jeho činnost byla jen okrajovou záležitostí vzhledem k Sušilovu celoživotnímu dílu, jímž byl jím samým vytyčený cíl dokončit kompletní překlad a výklad Nového zákona, činnost v oblasti patristiky a úsilí o „zvelebení“ církevního zpěvu. Myslím si, že Sušil by sám nikdy nepřipustil, aby jeho prázdninová činnost byla vnímána jako ta hlavní, nebo dokonce stěžejní, jako se tomu stalo některým jeho pozdějším posuzovatelům. Proto si také myslím, že spojovat nebo spíše vkládat Sušila do víru evropského romantického proudu není plně legitimní. Spíše se

⁹⁹⁶ HÝSEK, M. *Literární Morava v letech 1849-1885*, s. 66.

⁹⁹⁷ HANUŠ, J. *Katolický kněz – František Sušil*, s. 396.

⁹⁹⁸ SUŠIL, F. *Smíšené básně*. Brno: Ant. Nitsche, 1870, s. 47. ISBN neuvedeno.

⁹⁹⁹ Podnětné postřehy k otázce evropského romantismu můžeme hledat např. v díle Vladimíra Macury. Srov. MACURA, V. *Znamení zrodu. České obrození jako kulturní typ*. Jinočany: H & H, 1995. ISBN 80-85787-74-1.

¹⁰⁰⁰ K bližšímu poznání tohoto jeho monumentálního díla kupř. srov. PLOCEK, J. Velký odkaz skromného kněze. *Harmonie*, r. 2004, roč. 6, s. 14-15; nebo také srov. <http://www.folklorweb.cz/clanky/20040708.php>, (on-line) Citace ze dne 3. 2. 2011.

domnívám, že Sušil byl celou svou bytostí realista, a to zvláště pro vrozenou schopnost kriticky posuzovat a hodnotit skutečnosti tohoto světa. Racionalita byla pro něj tak klíčová a určující, že se spíše pojila s ortodoxií, a to katolickou se vším kladným i záporným, co si můžeme u významu tohoto slova představit.¹⁰⁰¹ Jeho pojetí katolicismu tak dokonce někteří pojmenovávají až příliš příkře znějícím slovem „ultramontanista“.

Vrátíme-li se však k Sušilově básnické tvorbě, pak tím dalším, kdo se jí zaobíral je Timotheus Vodička. Tento literární kritik však již nehledá nedostatky Sušilovy básnické tvorby, ale spíše jde k podstatě věci a poukazuje na to, co je podstatné. Klade si tak otázku, na co Sušil ve své tvorbě navázal. Znamená to, že jako „...básník devatenáctého století nenalezal dostatek materiálu k vytvoření přiměřeného výrazového prostředku, nýbrž byl nucen si tak říkajíc vytvářet samu základní látku výrazu...“¹⁰⁰² A vyjmenovává trojí způsob, jímž Sušil s největší pravděpodobností navazoval na starší tradici. Je to nejprve tradice „...umělé barokní poesie náboženské, zastoupená pozoruhodnými básníky sedmnáctého století, mezi nimiž první místo zaujímá Bedřich Bridel“.¹⁰⁰³ Druhým nosným prvkem ovlivňujícím Sušilovo básnické dílo je existence lidové světské i kostelní písně, a třetím pilířem je tu možnost vstoupit do proudu humanistické tradice, převážně tradice naukové prózy, která mu měla umožnit navázat na antickou poetiku v jejím pojetí i skladbě, „...poněvadž přejímal v podstatě poetiku antickou, nemusil vytvářet nové formy verše; zato však musil značnou měrou dotvářet jazyk po stránce významové“.¹⁰⁰⁴ K novotvarům, tak oblíbeným v Sušilově poezii, Vodička lakonicky dodává: „Tvůrce nových slovních významů nemůže být nikdy jist, zdali se jeho dílo ujme; a neujme-li se, pak je počiťováno nejen jako cosi cizího, nýbrž i jako cosi nesmyslného nebo směšného... Na druhé straně však bez jazykového novotaření se nebylo možno obejít nejen v poesii, nýbrž ani v jiných literárních oborech.“¹⁰⁰⁵ To, že Sušil ve svém pokusu vytvářet nová slova „ztroskotat“, však nutně neznamená, že by byl jediným koho stihl stejný úděl. Můžeme vzpomenout např. Kollára nebo i Jungmanna, kteří byli nuceni k obdobnému úsilí, ale „výtky novotaření“ pravděpodobně na Sušilovi ulpěla nejvíce.

To, že Sušilova poezie je „suchá“ je dáno především prvotností filologa vůči básníkovi a tedy metriky vůči všem ostatním složkám. Proto nás nemůže překvapit, že

¹⁰⁰¹ O Sušilově racionalismu, který vysvětluje i z jeho básní bude pojednáno o něco později.

¹⁰⁰² VODIČKA, T. *František Sušil*, s. 41.

¹⁰⁰³ Tamtéž.

¹⁰⁰⁴ Tamtéž, s. 43.

¹⁰⁰⁵ Tamtéž.

se otázkou české metriky zabýval celoživotně. Roku 1856 napsal *Krátkou prosodii českou* a otiskl ji v lidovém kalendáři *Moravan*, což vtipně ohodnotil Fáborský slovy: „... no, to si ten náš moravský sedlák asi pošmákne na té prosodii!“¹⁰⁰⁶ Samostatně pak vyšla „pro začátečníky“ opravená a „rozhojněná“ r. 1861 a 1863.¹⁰⁰⁷ Její cíl nebyl malý: Sušil „...utvořil na přirozeném základě písní národních novou prosodii, kteráž v příštích dobách vydobyde básnictví slovanskému prvého místa na světě“, tak byli alespoň přesvědčeni jeho přátelé v olomouckém *Moravanu*.¹⁰⁰⁸ Své teoretické názory, především tezi o obtížnosti jambu a nemožnosti daktylu v české poezii, důsledně uváděl i do vlastní tvorby. Výsledkem je tak velmi jednotvárný, sekaný, strojový trochej drtivé většiny jeho básní.¹⁰⁰⁹ Mnohem živěji proto působí Sušilovy básně psané časomírou a antickými metry. Putna tvrdí, že Sušilovu tvorbu lze jistě kritizovat, nelze jí však upřít vnitřní jednotu, tedy racionální, chladné a objektivní metrice náležitě odpovídá i její obsah: „Ať už Sušil píše básně ‚pedagogické‘, poučující mládež o křesťanských ctnostech ve stylu Jablonského Moudrosti otcovské, nebo básně náboženské, líčící především životy svatých, je vždy stejně nevzrušený, zkázněný, klasicistně odosobněný... Podobně i ten stohlavý tlum světců je u Sušila charakterizován zvnějšku, pouhým zaznamenáváním jejich skutků, bez potřeby nahlížet do jejich nitra.“¹⁰¹⁰

V jiném světle si Putna všímá pro Sušila charakteristické „vševládne rozumovosti“, jak již o ní byla řeč v souvislosti se Sušilovým racionalismem. Zde se však naskytá další charakteristika jeho poezie, totiž misogynická antierotičnost, kterou dobře známe z Vychodilova životopisu.¹⁰¹¹ Půvabné jsou epizody poukazující na jeho staromládenecky štítivý odpor k „člověčím“, jak Sušil někdy ženy nazýval.¹⁰¹² A tak mnohokrát ve svých básních proklamuje: „*Úřad věštce – břímě přenáramné / Jest to*

¹⁰⁰⁶ HÝSEK, M. *Literární Morava v letech 1849-1885*, s. 69.

¹⁰⁰⁷ Srov. SUŠIL, F. *Krátká prosodie česká*. Brno: Ant. Nitsche, 1863. ISBN neuvedeno.

¹⁰⁰⁸ Srov. *Moravan*, roč. 1862, č. 52.

¹⁰⁰⁹ Jako příklad může posloužit například báseň na počest sv. Filomény: „Svatá Filuména / slavného jest jména / Pannou byla statnou / v mukách nepodvratnou. / Duše její čistá / Milovala Christa / Nade vše ho kladla / Láskou neochladla“ atd. SUŠIL, F. *Sebrané básně*. Brno: Ant. Nitsche, 1862, s. 152. ISBN neuvedeno.

¹⁰¹⁰ PUTNA, C. M. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 220-211.

¹⁰¹¹ Srov. PUTNA, C. M. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 220-212.

¹⁰¹² Halouzka nám k tomu zanechal ve svých *Pohledech do života církevního a vlasteneckého na Moravě* následující vzpomínku, která se stala během Sušilových prázdninových cestách za účelem sběru lidových písní (v oblasti severně od Brna): „Před odchodem navštívil Sušil Křivku... Když se Sušil chtěl dát k Letovicím, zjednal mu dvacítiletou ženskou, aby mu nesla ranec. ‚Jak je ta ženská stará,‘ ptal se Sušil. ‚Asi dvacet let,‘ zněla odpověď. ‚Nepůjdu s ní, nepůjdu s ní, co vám to napadá, já mám jít s dvacítiletou ženskou? Nepůjdu, najděte mi jiného nosiče!‘ Když mu oznámili, že jiného nosiče zjednatí nemohou, a proto ještě zůstatí musí u nich, pravil: ‚Rád bych u vás zůstal, ale nemohu; včera jsem se již rozloučil se studenty, což by si pomyslili o mé stálosti, kdyby se zase se mnou sešli?‘“ HALOUZKA, J. *Pohledy do života církevního a vlasteneckého na Moravě*. Vlast, r. 1909, roč. XXV., č. 10, s. 984.

z rájů zemských výbytek.../ Proč se tedy prosypuješ na mne / s celou střelbou hrubých výčitek, / že milostná ústa charitek / při porodu nepolíbila mne? / Charitky – toť bohyně jsou vábné, / od rozkoší jejich ale chábne / v nejvnitřnějším jádru duše mnohá. ¹⁰¹³

Ze strážné věže antického mudrce však Sušil někdy sestupuje, aby se citově angažoval. Je tomu tak především v nadšených básních týkajících se sv. Cyrila, Metoděje a vůbec Velehradu,¹⁰¹⁴ v básních s polemickým obsahem, který „svolává“ k obraně proti nastupujícímu liberalismu, a pak také v několika pozdních básních, kde se zabývá tichou kontemplací přírody a Stvořitele v ní přítomného.¹⁰¹⁵ Tak v této jeho meditativní poezii neomylně poznáváme zbožnost klasicistní, která ústí do jediné tonality: idyly a elegie, jež tato estetika povoluje a která je pro něj bytostná, protože je naplněna citem a ne vášněmi.¹⁰¹⁶

Zrod Sušila jakožto restaurátora lze datovat do období 1848 až 1851. Tehdy byl pobouřen vlnou liberalismu a začal psát také bojovné a polemické básně. Toto jeho básnické údobí lze vysledovat asi z dvou stovek rozhořčených sonetů, které vyplňují druhou půli druhé Sušilovy sbírky, pojmenované právě z tohoto důvodu *Růže a trní*. I posmrtně vydané *Zpěvy a hněvy* vykazují víceméně týž styl a model. Sušilovo „trní“ tak bodá proti všemu, co odporuje jeho představám o spořádané společnosti. Zvláště je to patrné u jeho reakcí na liberalismus a bezbožectví: „*Lupičové, dravci, svatokrádci / jenž lid okrádáte o víru / horší pekelných jste upírů / horší vlků nebohému stádcí*“,¹⁰¹⁷ ale obrací se také proti vědě, která se pokouší „vědecky“ vyvracet náboženství, nebo proti požadavkům na občanský sňatek.¹⁰¹⁸

¹⁰¹³ SUŠIL, F. *Růže a trní*. Brno: U Nitsche a Grosse, 1862, s. 151. ISBN neuvedeno.

¹⁰¹⁴ Svatí apoštolové se pro Sušila stávají opakem J. Husa, a to i přesto, že byly pronásledováni, zůstali věrni Římu a neúměrně pracovali pro slovanský lid. Sušil tak k nim ve svých básních často obrací pozornost, čímž zároveň prakticky připravuje půdu pro velehradské slavnosti. Celý jejich život se snaží „vtěsnat“ do svých legend a sonetů, zároveň též medituje o místech posvěcených jejich přítomností. Tak se stává, že do popředí Sušilovy poezie vstupují místa jako Velehrad, Hostýn, dokonce i Rajhrad. Přesto však nikde neuvádí žádnou zmínku o historických souvislostech, které se pojí s Velehradem jakožto možným sídlem velkomoravských knížat, a tak Svatopluk, Mojmir a celá moravská velmoc ustupují v jeho díle do pozadí. Sušilův Velehrad je tak determinován pouze jmény Cyrila a Metoděje. Tak se ve 40. letech 19. století výrazněji znovuzrodí kult slovanských věrozvěstů a postupně se proměňuje v ústřední myšlenku celého moravského katolicko-národního hnutí, na jehož čelných místech stál kromě jiných i František Sušil se svojí družinou. Dovolujeme si tak odkázat na cyrilometodějskou ideu a velehradské dědictví jakožto jednu z kapitol Sušilova životopisu, o níž bylo již pojednáno na předcházejících stránkách této práce.

¹⁰¹⁵ Srov. SUŠIL, F. *Růže a trní*, s. 113.

¹⁰¹⁶ Srov. PUTNA, C. M. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 209-213, 217-218.

¹⁰¹⁷ SUŠIL, F. *Růže a trní*, s. 136.

¹⁰¹⁸ Můžeme vzpomenout na úplný závěr Sušilova života tak, jak jej popsal Matěj Procházka krátce po jeho skonu. Z následujících slov si tak nejlépe můžeme vytvořit úsudek o Sušilově lítosti nad nově schválenými zákony: „*Nedlouho před tím, než první křeče se dostavily, dal sobě ještě přečísti noviny*

Jeho rétoricky jednotvárné volání proti nevěrcům, které oslovuje stále znovu a znovu jako „oni“, prozrazuje jeho zmatení a zároveň zděšení z toho, co se okolo něj děje. Sušil, tak čas od času vyzývá k obraně „staré pevnosti“, tedy jemu tak dobře známého světa. Děje se tak v postoji, který Putna trefně označuje za pózu antického mudrce, který ze svého povzdálí smutně a skepticky hledí na okolní svět. A uzavírá: „*Sušilova přirozenost nebyla opravdu přirozeností antiliberálního bojovníka. Bylo v ní však přítomno cosi, co pro podobné návaly vytvářelo ideální pozadí. Máme na mysli jeho bytostný konzervatismus, staromilství, nepraktičnost. Sušil nelká nad světem primárně jako katolík, ale jako profesor z velmi staré školy...*“¹⁰¹⁹

Další, do jisté míry samostatnou, i když bez jakýchkoliv pochyb krátkou „kapitolu“ jeho básnické tvorby můžeme označit jako obranu proti zneužívání jmen Jana Husa a Tomáše Štítného, jak bylo tehdy módní zvláště mezi některými českými vlastenci v Praze, kteří se snažili navázat na „slavné husitské časy“ a oslavně se obraceli k husitské a reformační minulosti našeho národa.¹⁰²⁰ U Sušila tomu asi nejlépe odpovídá znělka v níž volá: „*Hus a vy, jak různí jste vy spolu Srdcem, myslí, umem, náhledem! A přec zvouce ho svým pradědem, Mníte činit pravou jeho školu. Jeho hruď, jak druhdy apoštolů Plála nad zlých mravů nad vředem, Vaše v kalu zbrodní škaredém Chodí jako na svém na úkolu. On vždy hodlal aspoň ctíti Krista, nerozumně pro něj zahořel: Z vás se Kristu rouhání jen chystá. V jedné však jste rovni jemu věci, K církvi zášť, jíž duch mu ochořel, Hoří ve vás, jak v pekelné peci...*“¹⁰²¹ Právě tato Sušilova znělka nešla pozornosti Jana Hejreta a byla společně s celou básní otištěna v knize Jana Hejreta

„Moravskou Orlici“. Když mu z nich přečetli nové tři zákony – manželský, školní a mezináboženský, zastěnal v pravdě „pláčem holubíným“, i žádal, aby mu noviny ty k nahlédnutí podali, chtěje viděti, je-li při zákonech těch podpis mocnářův. Spatřiv jej prolil hned slze trpké žalosti a obává se, že zákony ty zcela přísně se prováděti budou, zavzdechnul sobě řka: „I toho jsem se ještě dočkati musel? Bože, kam to povede!“ PROCHÁZKA, M. František Sušil zemřel. ČKD, roč. 1868, č. 4, s. 301-302.

¹⁰¹⁹ Srov. PUTNA, M. C. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 220-218.

¹⁰²⁰ Srov. KALLAB, V. *Nové příspěvky ku poznání Fr. Sušila*, s. 144-145.

¹⁰²¹ Pro pochopení cituji tuto Sušilovu báseň celou, v nezkrácené podobě: „Papežové, biskupové, kněží, Jenž jste shrkli duchem Kristovým, S jakou vám myslí vypovím, Co jak skála na mé hrudi leží! Jaká kletba nad vámi se vězí! Stali jste se lůze příslovím, Zděli jste svým žitím morovým, Že se zloba proti církvi ježí! Vychvaluji nám teď Jana Husi, Pro taký váš život nekalý Církev svatá odbývati musí. Kdo z vás pomsty skálu odvalí? Či vám nebyl výrok Páně známen, Že zlé zrádce potře věčný kámen? / Hus a vy, jak různí jste vy spolu Srdcem, myslí, umem, náhledem! A přec zvouce ho svým pradědem, Mníte činit pravou jeho školu. Jeho hruď, jak druhdy apoštolů Plála nad zlých mravů nad vředem, Vaše v kalu zbrodní škaredém Chodí jako na svém na úkolu. On vždy hodlal aspoň ctíti Krista, nerozumně pro něj zahořel: Z vás se Kristu rouhání jen chystá. V jedné však jste rovni jemu věci, K církvi zášť, jíž duch mu ochořel, Hoří ve vás, jak v pekelné peci. / Přemnohý teď jazyk chválí Husa, A jej slaví v lásce zvroucnělé, Jako církve osvětitelé; Svět pak maní za tím hlasem klusá. A ta moudrost světa holokusá, Jenžto muže toho přesměle Klade svatým Božím na čele, Hřmotněji a hřmotněji pořád dusá. Obnovil on církve, ale k strasti, Že tím v neřest větší uběhla A v hrob u nás téměř polehla. Vzňal o září ve tmách naší vlasti, Jenž se kvapem po ní rozžehla, Avšak jí vlast padla do propasti.“ SUŠIL, F. *Sebrané básně*, s. 195.

*Katoličtí kněží jindy a nyní o Mistru Janu Husovi.*¹⁰²² Hejret Sušilovu báseň nikterak nekomentuje, pouze ji cituje a zařazuje mezi projevy katolických kněží o Janu Husovi.

V této básni si Sušil na rozdíl od českých vlastenců nebere Jana Husa za svůj štít, aby jeho jménem mohl útočit proti katolické církvi, ale spíše naopak se přidává na „stranu hierarchie“, tedy k restauraci. Tento vývoj od reformismu k restauraci můžeme po roce 1848 v různé podobě sledovat i u některých dalších katolických kněží, zvláště pak u Štulce a Vinařického, ale i jiných. Vždyť v této zlomové době přestává být neproblematickým a samozřejmým starobylý archetyp „vlasteneckého kněze“, z čehož vyplývá, že napříště se musí katolický kněz jaksi omlouvat, že je vůbec knězem. Můžeme vzpomenout na Václava Štulce, který roku 1849 v listu *Blahověst* v článku *Kněžstvo a národ* vypočítává zásluhy katolických kněží o národní obrození, což vlastně znamená, že je třeba je opakovaně vyjmenovávat, protože se na ně zapomíná.¹⁰²³

Přlíš nás proto ani nepřekvapí, že Sušil zcela nezakrytě brojí proti návratu Jana Husa. Mám zde na mysli jeho verše: „*Což vy chcete mistra Jana Husa / Vlasti naší opět navrátit? / Co se liché duši vaší hnusí, / Co jest skladem víry zaklátit; / Beznadějná zhouba zachvátit / Za vaším ji počínáním musí. / Proč voláte co spí dávno v hrobě / K příšernému znova životu? / Náš-li čas dost nemá na své zlobě? / Přejeť klidu, přejeť prachu tomu, / Neshánějte na vlast klopotu: / Či má vlást' vám přístrach ve zdech domu? / Kdo vás poslal, draví svatokrádci, / Jenž lid okrádáte o víru? / Dusivých jste horší upírů, / Horší vlků nebohému stádcí.*“¹⁰²⁴ Úryvek básně nám ilustrativně ukazuje na Sušilův odpor ke všemu, co jen mělo nádech opěvování husitských časů: v tomto případě pravděpodobně reagoval na Košutův pokus obnovit česko-bratrskou církev, který se v letech 1849-1850 projevoval v polemikách mezi *Hlasem* a *Česko-bratrským hlasatelem*.¹⁰²⁵

Sušilovy verše o Husovi a české reformaci příkře hodnotí Hýsek, který je označuje za nejsmutnější svědectví náboženské jednostrannosti, a dokonce používá výraz o „...pobělohorském katolictví v době, která již dávno prohlásila toleranci a jež žila národnostní myšlenkou“¹⁰²⁶, a cituje tyto Sušilovy verše: „*Obnovu dal církvi, jakou*

¹⁰²² Je uvedena těmito slovy: „*Frť. Sušil, moravský kněz, buditel v sbírce básní ‚Růže a trní‘ v Brně r. 1851 pěl:..*“ Srov. HEJRET, J. *Katoličtí kněží jindy a nyní o Mistru Janu Husovi*. Jemnice: Tiskem a nákladem Aloisa Neuberta, 1902, s. 13-15.

¹⁰²³ Srov. PUTNA, C. M. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 152.

¹⁰²⁴ SUŠIL, F. *Sebrané básně*, s. 200.

¹⁰²⁵ Srov. KALLAB, V. *Nové příspěvky ku poznání Fr. Sušila*, s. 143.

¹⁰²⁶ Hýsek sice oceňuje Sušilovy snahy naplnit básně hlubokou moudrostí, ale „...nikdy neukončil v pravý okamžik. Jako tuctoví kazatelé neustále rozváděl hlavní myšlenku, obměňoval ji, hledal nové obrazy a zabředl ve všednosti a směšně křiklavou prázdnotu... Vyznává opět a opět svou víru, velebí dogmata

*lánu / Homok dává k Egyptanů strasti, / Jakou dala sopka Herkulánu. / Rozkřesal on světlo ve tmách vlasti, / jímžto záře kvapem byla vzňata, / leč to zlý byl oheň Herostrata.*¹⁰²⁷ Sušil celou svou bytostí brojí proti svobodomyšlným směrům a zároveň také proti oslavování české náboženské reformace, která podle jeho chápání prosazuje nenávisť k církvi, a to nejen proto, že je kněz, ale proto, že to jako vlastenec pokládá za škodlivé pro národ.

Kromě básní Sušil také uveřejňoval své překlady klasické poezie. Nejprve vycházely jeho ukázky z překladů Ovidia v *Kroku*, jako např. *Hero Leandrovi*,¹⁰²⁸ *Dido Aenéovi* a *Hypermnestra Lynceovi*.¹⁰²⁹ Roku 1833 uveřejnil v *ČČM* překlad z Ovidiových *Metamorfos*, úryvek *Daedalus a Ikarus* a roku 1836 opět v *Kroku* z *Metamorfos Pyramus a Thisbe*, *Pygmatio*s a z knihy *Amorum* ještě *Na smrt papouška*. Sušilův životopisec Vychodil o těchto překladech soudí, že se nejedná o zrovna snadné a příliš známé pasáže.¹⁰³⁰ Zároveň jako přídavek vložil některé své překlady z *Catulla Carmen nuptiale*, sicilskou píseň *Dimmi, dimmi* a španělskou L. Gongory z Herderových „*Stimmen der Völker in Liedern*“ do svého vydání *Moravských národních písní*, která vyšla v Brně r. 1835.¹⁰³¹ Všechny tyto publikované překlady řeckých i latinských klasiků poukazují na to, že se touto problematikou Sušil celoživotně zabýval. Jeho hlavní překladatelské dílo v tomto směru však vyšlo až r. 1861 pod názvem *Anthologie z Ovidia, Katulla, Propertia a Muséa*,¹⁰³² o čemž jsou čtenáři časopisu *ČKD* ještě téhož roku informováni anonymním autorem, který o tomto Sušilově překladě poznamenává: „*Milovníkům klassické literatury bude vyšla ta anthologie pochoutkou v čase, když naše národní básnictví buď ladem leží anebo v bahně se níží. Geniálnímu překladateli podobný jest úvod, v kterémž jedná o ceně klassických spisovatelů, a jak si jich i sami církevní Otcové naši vážili.*“¹⁰³³

a medituje o nich, rozvádí některé stránky křesťanského života, ale vždy s útočnou pointou, jež se vysmívá nové době a napadá ji; jinde se rozhorlí jako jesuitský demagog, vybízí, potírá, zaklíná a věštecky vyhrožuje, nepřitelem, jehož nutno potříti, je mu každý, kdo smýšlí jinak, a pro jeho odsouzení nenalézá dosti slov...“ HÝSEK, M. Literární Morava v letech 1849-1885, s. 67.

¹⁰²⁷ Tamtéž.

¹⁰²⁸ Srov. SUŠIL, F. *Hero Leandrovi. Krok*, roč. 1831, s. 187.

¹⁰²⁹ Tamtéž, s. 332, 481.

¹⁰³⁰ Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 43.

¹⁰³¹ Srov. SUŠIL, F. *Moravské Národní Písně*. Brno: Josef Jiří Traszler, 1835. ISBN neuvedeno.

¹⁰³² SUŠIL, F. *Anthologie z Ovidia, Katulla, Propertia a Muséa*. Brno: Ant. Nitsche, 1861. ISBN neuvedeno.

¹⁰³³ *Anthologie z Ovidia, Katulla, Propertia a Musea. ČKD*, roč. 1861, č. 5, s. 388.

Sušil si byl dobře vědom, že jeho předcházející starší překlady nevyhovovaly současné potřebě, a proto v předmluvě k tomuto vydání píše: „*Ta nedokonalá forma, ve které se překlady ty tam objevily, nás k tomu nad jiné důvody přiměla, abychom části ty opravili, ješto se nám literární svědomitost toho vymáhati zdá.*“¹⁰³⁴ Dále pak v předmluvě vysvětluje důvody, proč vybírá právě tyto epizody z Ovidiových *Metamorfos*: „*Nebude o tom zporu, že Ovid jest nejplnodušší básník Římanův, a že Metamorfósy nejvýtečnějším jeho dílem jsou, v tom všechny kritiky nalézati se spatřujeme; některé z bájek jim utvořených v Metamorfósách patří mezi nejkrásnější básně všech věků. Nad to jest obsah básní těchto myslí naší hned v mládí velmi přístupen, s báchorkami a pohádkami národu nejednu statečnost maje.*“¹⁰³⁵ V Sušilově *Anthologii* se setkáváme s 36 ukázkami klasické poezie, do které vložil i své starší a již poopravené překlady.

Časoměrné překlady antické poezie byly často pěstovány před Sušilem i po něm a jejich dnešní význam je již pouze historický. Přesto však pro nás i dnes zůstává významným to, jak katolický kněz Sušil vnímal starou klasickou literaturu. Jeho chápání této literatury se totiž diametrálně liší od názoru J. A. Komenského. Sušil v předmluvě na něj výslovně vzpomíná: „*Náš slavný Komenský v Didaktice své hl. 25 s bezpřemnou horlivostí proti pěstování a vykání mládeže křesťanské vzory klassické literatury pohanské vystupuje a za hřích dvojnásobný toto jak vece s pohany se milkování pokládá, an prý se tím pramen vod živých opouští a studnice děravé a prázdné kopají (Jer. 2,13)... Pro milosrdenství Boží prosí, aby mládež křesťanská Christu na křestu oddaná k Molochovi vedena nebývala.*“¹⁰³⁶ Sušil zde na rozdíl od Komenského zdůrazňuje a trvá na důležitosti poznávání antické literatury, protože jak se správně domnívá, její cena není v obsahu, ale ve formě. Sušil odkazuje na formu této literatury a své tvrzení dokládá příklady z církevních dějin, jimiž poukazuje na to, že církev je vždy ctíla jako základ pro výuku slovesnosti. Například v předmluvě Sušil vzpomíná na dobu římského císaře Juliána odpadlíka, který „*...křesťanům zhola a naprosto zakázal, studiemí těmi se obíratí, a mládež křesťanskou ze škol klassických vypudil, což sv. Augustin za pronásledování církve považoval M. B. 18, 52... Proto církev katolická za novějších dob na synodách svojich, obecném Tridentském i krajinských oddílných,*

¹⁰³⁴ SUŠIL, F. *Anthologie z Ovidia, Katulla, Propertia a Muséa*. Brno: Ant. Nitsche, 1861, s. VIII.

¹⁰³⁵ Tamtéž.

¹⁰³⁶ Tamtéž. Kromě Komenského Sušil ve své předmluvě zmiňuje i další „starší veršovníky“ jako např. J. Blahoslava, Mat. Benešovského, B. Nudožerského atd.

*pohanské klassiky co hlavitý prostředek vzdělání vyhlásila...*¹⁰³⁷ Na základě těchto důvodů Sušil předkládá své ukázky a je si dobře vědom toho, že „...zákonu mravů v nich hledati nesluší...“ A uzavírá: „...nikdá nám ale nemohou svrchovanou knihou pravdy a mravů býti...“¹⁰³⁸

Po 150 letech, které nás dělí od vzniku tohoto Sušilova překladu, je skutečně obtížné je hodnotit.¹⁰³⁹ Pokusme se připomenout alespoň soud Miloslava Hýska, uveřejněný před sto lety v *Literární Moravě*. Hýsek Sušilův překlad hodnotí jako velmi pracný, přesto však poněkud těžkopádný. Nejvíce Sušilovi imponuje lehký verš Ovidiův, a proto z něj nejvíce překládá, zvláště pak z *Metamorfos*, které patří „...mezi nejkrásnější básně všechněch věků‘ a mají i výchovnou důležitost, převážnou většinu“.¹⁰⁴⁰ Sušilovi šlo především o hudebnost verše,¹⁰⁴¹ kterou viděl v otrockém zachovávání metra, a proto se je snažil důsledně provést podle zásad, které uvedl ve své *Prosodii*, což však mělo stejný důsledek jako u předchozích jeho děl, totiž vytváření mnohých novotvarů, které v čtenářových uších nezní příliš dobře.

Ve schůzi *Dědictví sv. Cyrila a Metoděje* ze dne 14. března 1854 bylo podle jednacího protokolu z důvodu nedostupnosti novějšího vydání rozhodnuto o vydání starého českého překladu spisu Josefa Flavia o židovské válce.¹⁰⁴² Nutno však podotknout, že první české vydání *Války židovské* vyšlo roku 1553 v Prostějově a spolu s ní *Josefův život*, spis *Proti Apionovi* a kniha *O mučednictví Makabejských*.¹⁰⁴³ Uvedené spisy přeložil z latinské předlohy Pavel Aquilin (Vorličný) Hradecký (rodák z Hradce Králové), který byl později aktivní i v Prostějově a Kyjově. Jeho překlad, vytištěný po druhé r. 1805 v Levoči,¹⁰⁴⁴ zrevidovaný podle řeckého originálu

¹⁰³⁷ Tamtéž, s. VI.

¹⁰³⁸ Tamtéž, s. IX.

¹⁰³⁹ Pavel Vychodil v životopisném nástinu nekriticky hodnotí Sušilovy překlady jako vynikající, dokonce i nad některé, jenž vyšly později. Uvádí, že teprve až r. 1885 byly nahrazeny lepším překladem *Metamorfos* od klasického filologa Jana Červenky. Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 170.

¹⁰⁴⁰ HÝSEK, M. *Literární Morava v letech 1849-1885*, s. 64.

¹⁰⁴¹ V této souvislosti poznamenává M. Procházka: „Sušilovi šlo při této práci hlavně o to, dokázati, že v naší řeči zaznívá tentýž blahozvuk, tatěž lahodná a čarokrásná hudba jako v řečtině a latině.“ PROCHÁZKA, M. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 417.

¹⁰⁴² Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 223.

¹⁰⁴³ Toto vydání vyšlo r. 1553 v Prostějově u Jana Günthera.

¹⁰⁴⁴ Jedná se *Flavia Josefa o Wálce Židovské Knihy Sedmery, spolu s geho Žiwotem, Země a Města toho Národu wyobrazenjm znouu na swětlo wydany*. Levoča: Karl Jozef Mayer, c. k. priwl. Impressor, 1805. ISBN neuvedeno. Předmluva podepsána „w Horních Uhřích, w sl. Gemerské stolici, panstwj stjtnického, osadě Ochtně roku 1805. měsíce listopadu“.

a podstatně přepracovaný vydal v Brně r. 1856 tiskem František Sušil, a to pod názvem *Josefa Flavia O válce židovské a Vlastní životopis*.¹⁰⁴⁵

Jak již bylo uvedeno, hlavním motivem pro vydání tohoto překladu byl nedostatek na našem teologickém knižním trhu, vždyť poslední vydání vyšlo v polovině 16. století, a tím druhým důvodem byla Sušilova konkrétní potřeba mít tento text při hodinách výkladů Nového zákona na alumnátním učilišti. O tom, že se Sušil při svém překladu nemohl příliš opírat o starý překlad vydání Pavla Aquilina Vorličného, svědčí dopis, který zaslal svému žáku F. Hoškovi dne 24. dubna 1854: „*Já nyní opravuji staročeský překlad o válce židovské Flavia Josefa; jest to dosti špatný překlad, tak že docela z nova na mnohých místech překládati musím, ano že by snad lehčeji bylo, překlad z brusu nový učiniti.*“¹⁰⁴⁶ Sušil později litoval, že se snažil držet staršího překladu, což se dozvídáme i z předmluvy této knihy.

V předmluvě mj. uvádí svůj vlastní úsudek o Josefovi Flaviovi jakožto spisovateli. I zde se opět zrcadlí Sušilovův kritický duch, s nímž posuzuje jednotlivé přednosti, z nichž zvláště vyzvedá spisovatelovu přesnou a čistou řečtinu. Sušil si je dobře vědom Flaviových nedostatků, nejmarkantněji jeho přehnaně aristokratického způsobu smýšlení, marné samolibosti a nadsázky, což však označuje za vrozenou vlastnost východních národů. Zdůrazňuje Flaviovu nedostatečnou schopnost pro objektivní zachycení historické skutečnosti, což prakticky znamená, že často ustupuje od pravdy a dopouští se nevěrností, včetně opěvování stoického fanatismu a nedůstojného pochlebování císaři Vespasiánovi, kterému tak jednak dával najevo svoji vděčnost za vysvobození ze žaláře, a pak také si odtud sliboval nabytí majetku. Za vrchol tohoto „lichometnictví“ označuje Sušil vztahování mesiášského proctví Starého zákona na Vespasianovu osobu.

Význam Flaviova svědectví, které tvoří jakýsi most mezi Starým a Novým zákonem, překladatel v předmluvě neopomíjí zdůraznit.¹⁰⁴⁷

Sušilův překlad označuje Vychodil za těsně přiléhavý k originálu: „... *nejsa tedy prost všech tvrdostí, ale vyniká celkem kromě některých zvláštností Sušilovi oblíbených přesností jazykovou a pěkným vystižením i nejněsnadnějších míst. Jan Kosina na př., zajisté povolaný znalec, doporučoval žákům překlad ten po stránce fraseologické*

¹⁰⁴⁵ SUŠIL, F. *O válce židovské a vlastní životopis*. Brno: Dědictví sv. Cyrila a Metoděje, 1856. ISBN neuvedeno.

¹⁰⁴⁶ Tento dopis se nachází v MZA. Srov. MZA, fond Benediktini Rajhrad, E6, k. 234, sg. Dn21/4a-30, s. 126-127. Rukopis, originál.

¹⁰⁴⁷ Srov. SUŠIL, F. *O válce židovské a vlastní životopis*, s. XIII.

velice.“¹⁰⁴⁸ Dalším, kdo k stému výročí od Sušilova narození zhodnotil tento překlad kladnými slovy, je F. H. Žundálek, který píše: „*Sušil vykonal u nás veliký a čestný kus záslužné práce a připravil tak půdu k nynějšímu rozkvětu české literatury bohoslovecké...*“¹⁰⁴⁹ Hýsek však k tomu v kritickém duchu poznamenává, že Sušil sice pracoval především podle originálu, ale přese všechnu snahu, „*aby se kniha ta českým slohem nesla, jest jeho překlad nehybný, těžkopádný.*“¹⁰⁵⁰

K tomuto Sušilovu překladu je nutné poznamenat, že v r. 1592 vyšlo v tiskárně Daniela Adama z Veleslavína a znovu pak r. 1804 v *České expedici*, řízené Václavem Matějem Krameriem, volné převyprávění *Historie židovské*, které bylo pořízeno podle německé předlohy Václavem Plácem z Elbinku. Josefův popis obléhání a dobytí Jeruzaléma (tj. V. a VI. knihu Války židovské) publikoval ve *Světové knihovně* r. 1917 Ferdinand Romportl.¹⁰⁵¹ Ze Sušilova překladu vychází, ale od řeckého originálu se zásadně liší a vzdaluje brněnské nedatované dvousvazkové vydání, jehož diletantsky postupující upravovatel je na obou titulních stránkách uveden pouze písmeny J. D.¹⁰⁵² Od Sušilova překladu tak čtenáři museli čekat na novodobý český překlad až do r. 1965, jež pořídili J. Havelka a J. Šonka.¹⁰⁵³

Další oblast Sušilova studijního zájmu, zvláště v posledním desetiletí jeho života, tvořily církevní dějiny, se svým specifickým zaměřením na vztahy mezi východní a západní církví po Fotiově schismatu, včetně jeho trvalého zájmu o současnou ruskou teologii. Sušilův synovec František Tomášek mu zprostředkoval knihy východní provenience, zvláště ruské, a to konkrétně z bohaté knihovny arcikněze Rajevského, který působil u ruského velvyslanectví ve Vídni. Vyplývá to ze Sušilovy osobní korespondence, která se na toto téma rozvíjela mezi ním a synovcem během celého roku 1860 a na začátku r. 1861.¹⁰⁵⁴ Především jde o seznamy knih z oboru dogmatiky a církevní historie, které si žádal vypůjčit a zároveň se dozvídáme

¹⁰⁴⁸ VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 225.

¹⁰⁴⁹ ŽUNDÁLEK, F. H. Dr. František Sušil jako theologický spisovatel. *ČKD*, roč. 1904, č. 5, s. 345.

¹⁰⁵⁰ HÝSEK, M. *Literární Morava v letech 1849-1885*, s. 61.

¹⁰⁵¹ FLAVIUS, I. *Válka židovská*. Sv. 1, Válečná předehra. HAVELKA, J.; ŠONKA, J. (eds.). Praha: Svoboda, 1990, s. 310. ISBN 80-205-0118-5.

¹⁰⁵² Jedná se o vydání z r. 1913 od J. D. Světelského, o němž se píše v recenzi filologických listů. *Srov. Listy filologické*, roč. 1918, č. 45, s. 229-231.

¹⁰⁵³ FLAVIUS, I. *Válka židovská*. Sv. 1, Válečná předehra. HAVELKA, J.; ŠONKA, J. (eds.). Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1965.

¹⁰⁵⁴ Kupř. Sušil v dopise z 8. 3. 1860 píše do Vídně: „*Dogmatiky ruské jsem pět dílův obdržel, čemuž velmi povděčen jsem, an z toho poznávám, v čem se od nás liší a v čem se shodují a kterak rozkol Fotiem uvedený u lidu slovanského neblaze působí.*“ KALLAB, V. *Nové příspěvky ku poznání Fr. Sušila, 1911*, s. 464.

i o Sušilových kritických úsudcích, jež jsou pro nás cenným pramenem k poznání Sušilova vnímání této problematiky.¹⁰⁵⁵ V pozdějších letech ruské knihy dodával Sušilovi Šembera.¹⁰⁵⁶

Ze Sušilovy korespondence se dozvídáme, které knihy již prostudoval, a které si ještě žádal k půjčení.¹⁰⁵⁷ V jednom z dopisů uvádí: „...věc velmi pro mne poučlivá, poznati stav theologie v Rusích, zvláště ale nahlédnouti, kterak sobě počínají v otázkách sporných a jak rozkolu svého hájí. Nemálo jsem se divil učení jejich o svýtoistvě, o čem jsem neslyšel dříve, až jsem se z Bulgakova Makarija o tom poučil.“¹⁰⁵⁸ V dalším dopise pak píše o tom, že ruské knihy ještě zpět do Vídně neposílá, protože je nestihl přečíst a zároveň o svém zájmu výslovně poznamenává: „...dogmatika mne zvláště baví.“¹⁰⁵⁹ Jeho názory jsou pak nejotevřeněji uvedeny v dopise z 5. dubna 1860, kde svým příbuzným píše: „V Bulgakově nový zahořelec proti Latinům, jak katolíky jmenuje, a nemnoho mu zbývá, že by se fanatikem nazývati mohl. Zarytost Fotiova a vůbec Řeků neunitů a zakyslost a hořkost, zášť a nenávisť protestantů se v něm soustřeďují. Zatím ale jsem tomu velice povděčen, že jej znám, že znám směr, nenávisť, výši vzdělání, nedostatek spekulativného pronikání dogmat, předsudky, vášnivost a jiné úchobky těch ruských nových theologů...“¹⁰⁶⁰

Na podkladě tohoto studia napsal Sušil v témže roce do ČKD článek *Ruský katechismus*,¹⁰⁶¹ kde dopodrobna rozebírá dílo metropolity Charkovského, biskupa Filareta *Prostrannyj christianskij katichizis pravoslavnyja, katholičeskija, vostočnyja cerkvi*¹⁰⁶² a zároveň zde poukazuje na různosti a shody, které panují v nauce katolické,

¹⁰⁵⁵ Srov. KALLAB, V. Nové příspěvky ku poznání Fr. Sušila, s. 314. Jedná se o dopisy č. 16 – 21, 23, 25, 27, 34.

¹⁰⁵⁶ Tamtéž. Srov. dopisy č. 32, 34.

¹⁰⁵⁷ V tomto dopise prosí o vypůjčení těchto knih z knihovny p. Rajevského: „*Istoria ruskoj cerkvi od Makaria, Táže rusko cerkvi od Filaréta, Razbor rimskago učenija o glavenství v cerkvi. Od Nikanora. Rimskij novyj dogmat o začatii Presv. Děvy Marii, Christianskoje čtenije l. 1858, 1857, 1856, Ostatní díl dogmatiky Makarijovy, totiž prvý.*“ Tamtéž, s. 465. V jiném nedatovaném dopise (odeslaném okolo 1. června 1860) prosí o půjčení další knihy: „*Istoriu christianstva v Roosii od Vladimíra, od Makaria Bulgakova.*“ Tamtéž, s. 471.

¹⁰⁵⁸ Kallab ve své poznámce ke slovu „svýtoistvě“ uvádí, že se nejspíše jedná o slovo „svatost, svatí“, transkribované podle moskevské výslovnosti. Tamtéž, s. 465-466.

¹⁰⁵⁹ Tamtéž, s. 467.

¹⁰⁶⁰ Tamtéž, s. 468.

¹⁰⁶¹ Sušilův *Ruský katechismus* vyšel na pokračování v r. 1860 v ČKD. Srov. SUŠIL, F. Ruský katechismus. ČKD, roč. 1860, č. 3, s. 193-199; č. 4, s. 287-292; č. 6, s. 420-427; č. 7, s. 521-527; č. 8, s. 614-620.

¹⁰⁶² Srov. FILARET, J. *Prostrannyj christianskij katichizis pravoslavnyja, katholičeskija, vostočnyja cerkvi, razmatryvannyj i dobrennyj Svjatějšim Pravitelstvujuščim Synodom i izdannij dlja prepodavanija v Učiliščach i dlja upotreblenija vsěch pravoslavnyh Christian, po Vysočajšemu Jego Imperatorskago Veličenstva povelěniu*. Moskva, 1856, vyd. 55. (vydavatel i ISBN neuvedeno)

srbské i protestantské. Ve stručnosti se nyní pokusíme přiblížit strukturu a nejpodstatnější výpovědi, které vyplývají z tohoto Sušilova článku.

Podnětem k napsání článku bylo pro Sušila vydání francouzského překladu uvedeného ruského katechismu, a pak také upozornění na tento pařížský překlad, který na svých stránkách přinesl mohučský *Katholik* v r. 1858. S ohledem na jeho trvalý zájem o tuto problematiku je tedy pochopitelné, že se Sušil vydáním nejnovějšího ruského katechismu podrobně zaobíral, a jak píše v úvodu, „...*tudy katechismus ten před očima čtenářových rozbíratí, jeho přednosti avšak i nedostatky vystavovati a přátely časopisu toho s ním obeznámiti se vynasnažíme*“.¹⁰⁶³ To, že se tato jeho slova skutečně podařilo úspěšně naplnit, dokládá skutečnost, že se Sušil při svém rozboru neomezil pouze na náš katolický katechismus, ale byl si dobře vědom i širších souvislostí, což dokládá např. jeho znalost některých německých protestantských škol, které cituje.¹⁰⁶⁴

Sušilův článek je rozdělen tak, že pojednává o nejdůležitějších oddílech ruského katechismu. Nejprve se věnuje otázce Božího zjevení, k níž poznamenává, že z odpovědi autora je dobře znát, „...*v jaké nejistotě, neurčitosti a nesnázi spisovatel katechismu toho se tuto nalézal*,“¹⁰⁶⁵ a pokračuje na další straně: „...*leč pohřešujeme opět té úsečnosti, jejíž nedostatek vůbec co vadu katechismu toho v jistých náukách jsme již výše poznali. Možná, že neurčitěji mluvíti sobě dovolili, poněvadž jim s protestantismem tak krutě jak na západě zápasiti nepotřebí; možná však, že nezevrubnost ta se vylévá z té ku protestantismu tajné přilnulosti, kterou ve spisech náčelníků ruské církve nezřídka pozorovati*.“¹⁰⁶⁶ Sušil zde vyslovuje domněnku, že někteří pravoslavní představitelé tehdejší ruské církve raději stranili protestantské straně a jejímu učení jen, aby snad nedali podnět k jakékoliv náklonnosti vůči katolické církvi. Své tvrzení o nepřesnosti mnohých tvrzení a formulací v ruském katechismu dokládá ve větě: „*Potřebí ostříhati podání s božským zjevením a s písmem svatým shodného*.“ K ní Sušil dodává, že existuje dvojí výkladová interpretace: „...*buďto držet se tradice, jestliže čili pokus se zjevením Božím a s písmem sv. souhlasí; a nebo se v ten smysl věta slyšeti může: poněvadž s písmem a se zjevením Božím souhlasna jest*.“¹⁰⁶⁷ Přitom si

¹⁰⁶³ SUŠIL, F. Ruský katechismus. *ČKD*, roč. 1860, č. 3, s. 194.

¹⁰⁶⁴ Sušil cituje například Schleiermacherovu školu.

¹⁰⁶⁵ Tamtéž, s. 196.

¹⁰⁶⁶ Tamtéž, s. 197.

¹⁰⁶⁷ Tamtéž.

Sušil všímá, že pařížský překlad volí první variantu a následně ji překládá, na což právem upozornil již mohučský *Katholik*.

Sušil si všímá i kladů ruského katechismu, např. pozitivně hodnotí učení o pramenech křesťanské nauky, kde nachází naprostou shodu s katolickým pojetím. Na tomto místě také zmiňuje srbský katechismus, který podle Sušila však tuto problematiku pojímá zcela nesprávně a hlavně v protestantském duchu, takže o tradici dokonce úplně mlčí (!). V otázkách týkajících se Písma Sušil hodnotí ruský katechismus jako nedostatečný, a to především v jeho nejednoznačnosti a přehnané stručnosti, když se opírá o pouhé dvě autority: sv. otce Atanáše a Cyrila Jeruzalémského. Pojednání o Písmu sv. dokonce uzavírá slovy, že „...z pole orthodoxie řecké na pole protestantského záporu téměř přechází, ač dokona se na něm neocitaje“.¹⁰⁶⁸

Sušil pak uvádí základní rozdělení ruského katechismu: 1. o víře – tu vykládá na základě nicejsko-cařihradského vyznání víry; 2. o naději – podle blahoslavenství a modlitby Páně; 3. o lásce – na základě desatera Božích přikázání.

V pojednání o víře Sušila nejprve zarazí naprosto evidentní uzavřenost pravoslavné církve, přičemž podotýká: „...sněm nicejský druhý držán léta 787 a s rokem tím již pro církev tu skřehnul veškeren život tak, že jí veškerá tradice není již živým slovem, živoucím tokem žilami těla církevního proudícím.“¹⁰⁶⁹ Na základě této skutečnosti si Sušil dovoluje vyslovit domněnku, zda se pravoslavní nepodobají protestantským církvím, když se jim bible stala „skoralou“ knihou, když „...protestantismus to na první toliko století obmezuje, čemu pravoslavce osmero století propůjčuje“.¹⁰⁷⁰ Pokud jde o predestinaci neboli předurčení, pak doznává, že ruský katechismus je od kalvínské predestinace „celým světem vzdálen“, a proto také dobře rozumí, že se „kalvinizování východní církve Cyrillu Lukarovi nepovedlo“.¹⁰⁷¹

Největší rozdíl mezi pravoslavným a naším katechismem Sušil vnímá v chápání jednoty církve. Autor katechismu úplně vynechává jednu ze základních charakteristik církve - její neviditelnost. Sušil se proto neubrání poznamenat, že „...důvody jeho, jak každému na bíledni jest, jsou velice mělký a pochodí od nečinění rozdílu mezi hlavou viditelnou a neviditelnou a matení základu s hlavou... Jednoty se postihuje té, která možná jest v církvi bez hlavy viditelné, jenž k jediné jenom hlavě neviditelné se táhne beze všeho vidomé hlavy prostředkování, v té církvi veškera jednota povahu

¹⁰⁶⁸ Tamtéž, s. 198-199.

¹⁰⁶⁹ SUŠIL, F. Ruský katechismus. ČKD, roč. 1860, č. 4, s. 288.

¹⁰⁷⁰ Tamtéž.

¹⁰⁷¹ Tamtéž, s. 289.

neviditelnosti na se bere a tudy se na mnoze ku protestantskému principu přibližuje.“¹⁰⁷² Toto své tvrzení dokládá barvitým příkladem. Představuje katolickou církev, která má velkolepě majestátný, široký a prostorný chrám, v němž je však při veškeré rozmanitosti každému jasně patrná jednota všech jednotlivých částí, které spolu vytvářejí jeden celek. Kdežto podle ruského katechismu Sušil vnímá církev jen jako jakousi budovu, kde je mnoho kaplí, kapliček a chrámků, z nichž každý sám o sobě je budován v jiném zvláštním slohu, bez ohledu na jednotnou strukturu stavby. Jen střecha je tím jediným, co tyto kapličky a chrámky spojuje v jedno.¹⁰⁷³ A uzavírá: „*Christus Pán však vystavěl jednu církev, jednu budovu a nikoli mnoho církvíček ani také mnoho církví větších, a ovšem potřebí, aby jednota tato se v církvi Jeho zračila, obleskovala. Příklad jednoty oné různorodé, nesouvislé a rozkolené viděti na chrámu Božím v nynějším Jerusalémě.*“¹⁰⁷⁴

Sušil tak na základě svého studia katechismu vyvozuje, že se pravoslavní učenci ruské církve ocitají na poli protestantismu a není „...jiná v ní jednota možna leč politická a tudy od ducha Christova odchodná. Synoda tak řečená svatá patrně stojí pod mocí světské vlády a ta jí co náměstkyně a prostřednice užívá. Ale kdež a kdy Christus takovou synodu ustanovil, aneb kdež a kdy v ruce panovníka nějakého moc nad církvi položil?“¹⁰⁷⁵ Těmito slovy Sušil uzavírá spor o vnímání a především prolínání moci v církvi, které bylo po staletí předmětem sporu o moc světskou a duchovní, kterou chápaly obě církve v zcela rozdílném světle, což názorně dokumentují dějiny církve. Sušil v závěru této kapitoly opětovně přirovnává pravoslavnou církev k protestantské, protože „*synoda jest pouhá náměstnice a zástupnice jeho. Mají tedy Rusové krajinskou aneb také říci národní církev, na kteréžto národnosti sobě nemálo zakládají, zapomínajíce, že se tím tu ku protestantským církvim přidružují.*“¹⁰⁷⁶ A uzavírá tvrzením, že národní náboženství nemá v žádném případě křesťanský původ, ale patří k pohanství.

Kromě dalších znaků církve: všeobecnosti, neomylnosti, „apoštolskosti“, ruský katechismus církev nazývá také „pravoslavnou či pravověrnou“, což Sušil podrobně v poznámce vysvětluje těmito slovy: „*Pravoslavný jest doslovný překlad řeckého slova orthodoxus, kdež značí sláva. Znamená tedy pravoslavný tolik co pravověrný; avšak*

¹⁰⁷² SUŠIL, F. Ruský katechismus. ČKD, roč. 1860, č. 6, s. 422.

¹⁰⁷³ Srov. tamtéž.

¹⁰⁷⁴ Tamtéž.

¹⁰⁷⁵ Tamtéž, s. 423.

¹⁰⁷⁶ Tamtéž, s. 427.

*lépe jest mezi oběma slovy téma ten rozdíl činiti, abychom pravoslavnou církví rozuměli orthodoxnou církev východní od nás oddělenou, pravověrnou církví ale abychom slyšeli církev římskou katolickou, která jediná plnou měrou toho názvu zasluhuje. A skutečně katechismus t. ř. rusinský o církvi římskokatolické vezdy jenom slova pravověrný užívá.*¹⁰⁷⁷

Na dalších stránkách tohoto článku pak porovnává pravoslavné chápání jednotlivých svátostí, všímá si i dalšího rozdílu v členění jednotlivých příkazů desatera a klade si např. také otázku, proč se doxologie ve východní církvi přidává hned k Otčenáši. Sušil v závěru ruský katechismus hodnotí jako „...*dílo vzorné a mistrovské ve způsobě svém až na některou neúsečnost a neurčitost*“, především však vyslovuje lítost nad tím, že přestože v tolika zásadních otázkách panuje shoda s katolickým katechismem, přece pro některé body, v nichž se lišíme, nemůže dojít k úplné jednotě pro „zarytou pýchu, která tomu překáží“. Přitom se Sušil „ekumenicky“ dovolává naší vzájemné jazykové blízkosti a spojení, které vychází z „jedněch apoštolských blahověstův“.

Článek *Ruský katechismus* není zdaleka jediným, který Sušil uveřejnil v časopise *ČKD*. V roce 1839 přispěl poněkud rozvláčným článkem s tématem *Životové Svätých a Světíc Božích*, od jehož uveřejnění si sliboval pozvednutí úrovně a především motivaci k psaní kvalitních životopisů svätých. Po příliš vzletném, ale mnoho podstatného neříkajícím úvodu, v němž na příkladech antických hrdinů, výjimečných starozákonních postav, ale také apoštolů a světců (sv. Bonifáce, sv. Terezie, sv. Ignáce z Loyoly aj.), vyjmenovává v několika bodech „...*gakým způsobem životové ti wypsáni býti magj.*“¹⁰⁷⁸ Zdůrazňuje, že je při psaní důležité dbát na srozumitelnost, stručnost, jadrnost a vyvarovat se rozvláčnosti: „...*skořepina od gádra se odlušťug, a sláma bez dosahovánj klasů se nemlať; tak zagisté ani Swatj zbytečnostmi se nezabýwali...*“¹⁰⁷⁹ V úsilí o věrnost se máme držet spíše přesných a hodnověrných pramenů, bez jakýchkoliv nejistých, pochybných a nepřesných životopisných údajů. Vždyť, jak píše, svätým šlo vždy o pravdu, a tak i spisovatel se má držet kritického instinktu, aby „...*wěděl pléwu od zrna odmjchati, podlaudilé přjběhy mezi skutečnými*

¹⁰⁷⁷ Tamtéž, s. 425.

¹⁰⁷⁸ SUŠIL, F. *Životové Swätých a Swětíc Božjch*. *ČKD*, roč. 1839, č. 3, s. 559-560.

¹⁰⁷⁹ Tamtéž, s. 559.

*nepokládati, zázraky a diwy, které nedopadaj ku prawdě, newyličowati“.*¹⁰⁸⁰ Sušil pak dále doporučuje, aby se pisatelé snažili spíše o charakteristiku vnitřního života světce než o vyjmenovávání životopisných údajů. Především však je třeba svaté nepopisovat, jako kdyby byli z jiné látky nebo žili na jiném světě, a tak nebyli podrobeni jakýmkoliv náruživostem. V závěru článku zdůrazňuje, že život světců byl především zázrakem Boží milosti, a tak i „...*żiwotowé ti budźte srdečni, pronikawi, probuditelni, tak strogeni, aby ne tak rozum zagjmali, gak raděgi srdcem hýbali, a w neyniżsji hlaubi duś wázli“.*¹⁰⁸¹ Klade otázku: jestliže ti a ti (svatí) mohli, proč bys nemohl i ty? Životy svatých mají být upraveny tak, aby srdce čtenářů byla zavlažována všemi ctnostmi jako nebeskou rosou. Jako doklad těchto svých slov Sušil cituje úryvky z *Následování Krista* od Tomáše Kempenského, několik Shakespearových slov a zmiňuje také augustiniánku Kateřinu Emmerichovou z Německa, jejíž stigmata byla podrobena šetření mnoha lékařů.¹⁰⁸²

Sušilovu spisovatelskou aktivitu kromě již uvedených příspěvků dokládá ještě celá řada článků v *Blahověstu*. Zde během posledních dvou desetiletí uveřejnil články zasahující do nejrůznějších teologických oborů, což dokládá jeho neúnavnou aktivitu a sečtělou. Jedná se například o tyto články: O bratřích Páně (1850), O nerozlučnosti stavu manželského, O svaté zemi (1850), Fénelonovy listy o Církvi (1852), O neposkvřněném počtí Panny Marie (1854), O dlouhověkosti otcův před potopou (1856), O Bulle ineffabilis (1865), O evangeliích podle Tischendorfa (1865), O ruských jinověrcích podle Gagarina (1866), O nábožném zpěvu českém; dále zde publikoval i četné úryvky z patristiky a mnohé jiné. Do slovenského česky psaného časopisu *Cyrill a Method* napsal kromě básní a církevních hymnů také přednášku o ordáliích (1855). Prostor limitovaný rozsahem této disertační práce mi neumožňuje všechny tyto články dopodrobna rozebrat, přesto však se lze důvodně domnívat, že je můžeme spíše vřadit do obvyklého rámce tehdejší kněžské spisovatelské činnosti týkající se náboženské oblasti.

¹⁰⁸⁰ SUŠIL, F. *Żiwotowé Swatých a Swětic Božjch. ČKD*, roč. 1839, č. 4, s. 728.

¹⁰⁸¹ Tamtéž, s. 739.

¹⁰⁸² V poznámce pod čarou Sušil uvádí knihu Clemense Brentana *Das bittere Leiden unseres Herrn nach den Betrachtungen der gottseligen Kath. Emmerich* vydanou r. 1833 v Sulzbachu, kde autor zaznamenává svá mnoholetá šetření a pozorování této stigmatizované osoby. Srov. tamtéž, s. 733.

4 Sušilův odkaz v knihách, člancích a vzpomínkách

V této části disertační práce se budeme snažit přiblížit Sušilův odkaz v knihách, člancích a vzpomínkách. Tato kapitola je pojata chronologicky, a to na základě literatury a pramenů, které Sušilovi byly věnovány po jeho smrti. Nezaujatý badatel a případný čtenář jistě bude souhlasit s tvrzením, že František Sušil patřil k významným osobnostem náboženského a vlasteneckého života na Moravě ve 2. třetině 19. století. Vždyť byl nesčíslněkrát oslavován, jeho životní skutky i bohaté dílo byly mnohokrát „velebeny“ uznalými, často velmi vzletnými, a dokonce i básnickými slovy.¹⁰⁸³ Například Vladimír Šťastný Sušila už před více než sto lety považoval za jednoho „...z největších Moravanů, ba Slovanů vůbec“, alespoň to pronesl u příležitosti stého výročí Sušilova narození. Tehdy Šťastný napsal: „...vzešla jako stálice prvního řádu podnes, byť už dávno ke jménu Sušilovu byl přistoupl křížek dne úmrtního, a byť i dávno tělesná schránka velikého ducha spočívala pod pomníkem, jenž mu vděčnost naší vlasti zbudovala“.¹⁰⁸⁴

František Sušil byl mnohokrát vylíčen jako vynikající člověk, jako „...v pravdě veliký muž, kněz, učenec, vlastenec ve smyslu nejideálnějším, tento genius duchem a zároveň i neúnavný jako ta včelička pracovník na národa roli dědičné...“.¹⁰⁸⁵ Podle citovaného V. Šťastného byla jeho práce „...ohromná a mnohostranná, jako vůbec bývala u velikých křísitelů našich, kteří skrovný počet svůj násobovali pilností, vytrvalostí a podivuhodnou mnohotvárností svých podnikův a prací“.¹⁰⁸⁶

Sušil byl často oslavován pro život „církvi a vlasti zasvěcený“, jako „veliký syn národa svého“, jako „ideální vzor pravého vlastence, jenž všechny síly bohatě nadaného ducha strávil v usilovné práci ve službě Boží a národa, jemuž rodem a povoláním náležel“ a tak dále. Františka Sušila dovedly ohodnotit i největší autority v českém národě. Už krátce po jeho smrti jej kupř. oslavil i muž natolik kritického ducha, jako byl

¹⁰⁸³ Můžeme například vzpomenout na Vladimíra Šťastného, který v r. 1904 otiskl v časopise *Obzor* své básně věnované *Františku Sušilovi* (ke dni 14. června) a *Na hrobě Sušilově a Procházkově* (O dušičkách r. 1904). Srov. ŠŤASTNÝ, V. Františku Sušilovi. *Obzor*, r. 1904, roč. 27.

¹⁰⁸⁴ Srov. ŠŤASTNÝ, V. František Sušil. Studujícím v biskupském semináři přednesl VI. Šť. *Obzor*, r. 1904, roč. 27, s. 97-98, 113-115, 130-132, 147-149, 162-163.

¹⁰⁸⁵ Srov. ŠŤASTNÝ, V. Odkaz práce. *Obzor*, r. 1893, roč. 16, s. 322.

¹⁰⁸⁶ Tamtéž, s. 322.

Jan Neruda:¹⁰⁸⁷ „*František Sušil zaujímá na Moravě totéž skvělé místo, o kteréž v Čechách rozdělili se naši oslavenci tři: Jungmann, Čelakovský a Erben. Strážce a zvelebovatel mateřského jazyka, vzdělavatel básnického umění na půdě domácí a sběratel drahocenných básnických plodův Musy národní. V každém z těchto směrů František Sušil vykonal díla, která mu pojišťují nehynoucí vděčnou památku v srdcích našich i pokolení příštích na Moravě i v Čechách.*“¹⁰⁸⁸

Jako důkaz může posloužit celá řada knih, novinových a časopiseckých článků, slavnostních řečí na jeho počest ve výročních dnech jeho narození či úmrtí, fejetonů a vzpomínek, které na jeho osobnost vděčně vzpomínají nebo se k němu odvolávají, nebo ještě přesněji, vnímají ho jako postavu hodnou příkladu pro současnou generaci. Dovolím si předestlat, že podle materiálů, které jsem získal, je tato paměť stále živá až do dnešních dní, byť zcela pochopitelně se informace výpovědí vzhledem k časovým proměnám mění a procházejí vývojem. Mým cílem bude na následujících stránkách této práce chronologicky popsat všechno to, co bylo o Sušilovi napsáno po jeho smrti. Podle povahy lze literaturu, která se věnuje Sušilovi, rozdělit do několika skupin. První skupinu tvoří knihy a monografie, které nám nabízejí asi nejkompletnější pohled na Sušilovu osobnost.

¹⁰⁸⁷ Jan Neruda (1834 Praha – 1891 Praha) byl český básník, prozaik, novinář, fejetonista, literární a umělecký kritik, hlavní představitel družiny májovců. Jako novinář začínal v Národních listech – listu mladočechů, od r. 1859 vstoupil do redakce vilímkovských *Obrazů domova*. Roku 1861 zase v redakci Krásova *Času* a odtud společně s Karlem Sladkovským a dalšími demokratickými novináři do časopisu *Hlas*. Přispíval i do časopisu *Květy*, spolu s V. Hálkem vydával časopis *Lumír*. Jako novinář byl oblíben pro své fejetony. Srov. CHALOUPKA, O. *Příruční slovník české literatury od počátků do současnosti*. Brno: Nakladatelství Kma, 2007, s. 636-638. ISBN 978-80-7309-463-8.

¹⁰⁸⁸ NERUDA, J. *Podobizny I. 1873-1881*. Praha: Československý spisovatel, 1951, s. 393. ISBN neuvedeno.

4.1 Knihy a monografie o Sušilovi

Prvním Sušilovým životopisem je poměrně stručná publikace *František Sušil, Životopisný nástin* od Matěje Procházky, která vyšla v Praze r. 1871, tedy již tři roky po Sušilově smrti. Autorem je Sušilův nejbližší spolupracovník a přítel, vyučující na německém gymnáziu v Brně, konzistorní rada při brněnském biskupství a po Sušilově smrti i druhý starosta *Dědictví sv. Cyrila a Metoděje* v Brně.¹⁰⁸⁹

Procházkův *Životopisný nástin* vyšel jako přídatek k Sušilově knize *Listové sv. Pavla apoštola*, díl II., který byl vydán nákladem *Dědictví sv. Prokopa* v Praze roku 1871.¹⁰⁹⁰ Na přibližně třiceti pěti stranách vydává první písemnou vzpomínku na přítele a druha, se kterým byl téměř v denním kontaktu. V tomto nástinu autor přibližuje zásadní momenty z jeho života, aniž by opomenul zdůraznit jeho zásluhy o národ a o církev. Zmiňuje se o rodině, studiích, literárních prvotinách, prvních překladech, kaplanských letech, nabytí profesorství biblických studií Nového zákona v Brně, vyjmenovává Sušilovy žáky, přátele, jeho teologickou a spisovatelskou činnost a mnohé další. Sušilův životopis je Procházkou napsán jako jeden souvislý text, bez jakéhokoliv členění na kapitoly a bez grafické úpravy.¹⁰⁹¹ Výjimku zde tvoří Sušilovy básně, které autor do textu často vkládá a na nichž ozřejmuje své vzpomínky. Lze konstatovat, že tento Procházkův *Životopisný nástin* má pro badatele význam jen pro některé detailní zprávy ze Sušilova života, které se v době pozdější u jiných autorů již nenalézají. Hodnocení Sušilovy činnosti je však spíše panegyrické.¹⁰⁹²

¹⁰⁸⁹ Kromě Sušilova životopisu se také zabýval osobnostmi sv. Metoděje a Jana Sarkandra a pro Katolickou jednotu konal přednášky o sociální otázce. Zároveň ovlivnil myšlenkový svět svého žáka Tomáše G. Masaryka a bývá řazen mezi průkopníky křesťanského socialismu. Srov. PEHR, M. (ed.). *Cestami křesťanské politiky: biografický slovník k dějinám křesťanských stran v českých zemích*. Praha: Akropolis, 2007, s. 207-208. ISBN 978-80-86903-53-8.

¹⁰⁹⁰ V předmluvě tohoto díla Výbor vydavatelství *Dědictví sv. Prokopa* píše: „*Ku komentáru připojen přídatek vzácný, jímžto se Dědictví naše zajisté každému ze spoluúdivů nemálo zavděčí. Na základě podobizny zvěčnělého kan. Dr. Sušila, kterouž nakreslil chvalně známý akademický malíř Schewiwl, zhotovil dovedný umělec Rybička zdařilou ocelorytinu, kterouž co milou památku veškerým členům Dědictví podáváme s důkladnou biografií téhož proslavence, kterou sepsal jeho nejvroucnější přítel prof. Matěj Procházka v Brně, jenž i úřad patriarchy duchovenstva Moravského po témž drahém mistru a soudruhu svém zdědil.*“ Srov. SUŠIL, F. *Listové sv. Pavla apoštola, díl II.* Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1871, s. 1. ISBN neuvedeno; Procházkův *Životopisný nástin* se v knize nachází od s. 409 až po s. 447. Srov. tamtéž, s. 409-447.

¹⁰⁹¹ Autor si občas vypomáhá již napsanými svědectvími z pera Jana Soukopa, Vincence Brandla a dalších. Srov. kupř. *Moravská Orlice*, r. 1868, č. 127, č. 140 atd. Zároveň v závěru této knihy Procházka uvádí dvě básně Jana Soukopa složené ke cti Sušilově. Srov. PROCHÁZKA, M. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 444, 447. ISBN neuvedeno.

¹⁰⁹² Jako doklad pro toto tvrzení nyní ocitujeme, prakticky pro celou Procházkovu knihu charakteristické následující obraty: „*Veleduch, jenž takovouto horoucnou a spolu bohomilovnou láskou k národu planul,*

Roku 1898, tedy již deset let po Procházkově smrti, k 850. výročí založení rajhradského kláštera, vychází výrazně objemnější monografie *František Sušil: Životopisný nástin* z pera benediktinského mnicha Pavla Julia Vychodila¹⁰⁹³ z Rajhradu. Jako motivaci pro napsání této knihy uvádí autor ve svém úvodu: „Rozsáhlá a směrodatná činnost Františka Sušila, jehožto jméno mladšímu kněžstvu moravskému stalo se vznešeným heslem, budila jako ve mnohých jiných i ve mně záhy obdiv, úctu a touhu po následování. Chtěje nakresliti co možná úplný obraz její, sbíral jsem po několik let zprávy k jeho životopisu, pro starší dobu bohužel velice nesporné. Co se mi podařilo vypátrati, to podávám, děkuje ze srdce všem, kteří mně příspěvky byli nápomocni.“¹⁰⁹⁴

nemohl leč jen velmi požehnanou sji rozsívati v úrodné půdě jinošských srdcí...“ Tamtéž, s. 420; nebo na dalším místě: „Tato nevšední, skoro horoucí k latině a k řečtině láska, kteráž ustavičně ovládala ducha jeho, uschopnila ho ku provedení vyšších účelů, jednak k výtečnému překládání řeckých i latinských hymnův církevních, latinských i řeckých.“ Tamtéž, s. 416; „Sudme už, s jakým unášivým a rozněcujícím proudem bohonašně řeči míval o Kristu žákům ten, který v nejtěžší básnické formě (znělek) dovedl s takovým plamenem lásky o něm pěti?...“ Tamtéž, s. 418; dále pak na s. 443 Procházka vzpomíná těmito slovy: „A skutečně byl Sušil jako ohniskem, odkud hlavně zápal lásky k církvi a národu na Moravě co paprsky zahřívající vycházely; byl středem, z něhož všechen duchem církve vytříbený národní ruch se šířil a mohutněl a okolo něhož všechna literární činnost duchovenstva českomoravského se v utěšeném kruhu rozvíjela; byl jako obvyšnou odpovědníci (orákulem), k nížto se všickni čeští spisovatelé z moravského duchovenstva v otázkách filosofických a bohoslovných o radu a pomoc utíkali, žádajíce a berouce od něho rozřešené ve věcech jim buď nejasných neb záhadných. I sám spisovatel tohoto životopisu, chce-li pravdě svědectví dáti, nemůže leč vyznati, že všechno své vědomosti v oboru české řeči a literatury, ano i možnost, tento jeho životopis sepsati, hlavně jemu v zásluhu připočísti musí.“ Tamtéž, s. 439; jako poslední doklad panegyrického rázu Procházkova životopisu uveďme tato slova: „Ano, hrdě pravíme, náležel nám, neb zasvětil v pravém slova smyslu svatý život svůj službě nepřetržené pro dobro, světlo a blaho všeho Slovanstva; náležel nám a všudy, kde v ohromném prostranstvu hlahol slovanský zaznívá, žehnati budou ústa všech památce muže, kněze, učitele, národovce, učence vzorného, nevyrovnatelného...“ Tamtéž, s. 443.

¹⁰⁹³ Pavel Julius Vychodil (1862 Přemyslovice na Moravě - 1938 Brno) byl český katolický kněz (vysvěcen r. 1886), řeholník, spisovatel, překladatel a literární kritik. Po studiu na gymnáziu vstoupil do arcibiskupského semináře v Kroměříži. Roku 1881 se stává členem benediktinského kláštera v Rajhradě (přijímá řeholní jméno Pavel), poté pokračuje ve studiu v Salzburgu (kde r. 1890 získává doktorát) a v Brně. Po studijích byl jmenován dopisujícím členem ČAVU, společnosti, která byla založena r. 1891. V roce 1885 se ujímá vedení *Hlídky literární* (vydavatelem jsou rajhradští benediktini) a mění její název na *Hlídka* (literární historik Putna *Hlídku* označil jako „neméně pozoruhodnou“). Přes 40 let byl jejím redaktorem. Podařilo se mu z ní vytvořit časopis bohoslovecko-filozofického charakteru s jedinečným kriticko-naukovým rázem. Hlavní oporou se mu stala nauka sv. Tomáše Akvinského (tzv. novotomizmus), a pak další obory jako např. apologetika, poetika, morálka, a nevyhýbal se dokonce ani básnictví. Vydal celou řadu publikací tohoto zaměření, pak knižně nebo časopisecky zpracované studie z literárních dějin Moravy. Je znám také jako překladatel Aristotela, přeložil *Knihu o básnictví*, *Knihy o duši*, *Etiku Nikomachovu*, *Politiku*, *Kategorie*. Kromě Sušilova životopisu napsal ještě *Životopis Václava Kosmáka* (r. 1916) a Josefa Pospíšila: *Josef Pospíšil. Životopis* (r. 1928). V roce 1896 se stává ředitelem benediktinské tiskárny v Brně na Šilingrově náměstí, kde zároveň i bydlel a ve svých 76 letech zemřel. Srov. VAVROUŠEK, B.; NOVÁK, A. *Literární atlas československý*, díl 2. Praha: Prometheus, 1938, s. 220. ISBN neuvedeno; srov. UHL, K. *Památce dr. Pavla Vychodila. Moravan*, r. 1939, roč. 45, č. 2, s. 416; srov. PUTNA, M. C. *Česká katolická literatura (1918-1945)*. Praha: Torst, 2010, s. 486-487. ISBN 978-80-7215-391-6.

¹⁰⁹⁴ VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 7.

Hned v následujícím odstavci Vychodil svoji knihu výstižně charakterizuje těmito slovy: „*Nezapírám, že životopisný náskres tento chce být obnovou a poctou požehnané památky Sušilovy, že tedy se v něm hlásí více obdivovatel a velebitel nežli kritik, ale doufám, že nikde na ujmu pravdy. Tím méně ovšem bych jí chtěl ublížiti snižováním. Kdyby spis byl přijat jakožto hold přímých i nepřímých odchovanců Sušilových, vzdaný jeho osobnosti i práci, bylo by záměru jeho úplně dosaženo.*“¹⁰⁹⁵ Spíše než duch obdivu, který vane na každé stránce této monografie a k němuž se autor v citované předmluvě sám přiznává, bych si dovil vytknout někdy až přílišnou rozvláčnost, vzletnost textu, což však nemá žádný vliv na hodnotu jím předávaných informací. Bezpochyby se na stránkách této knihy setkáváme s jednoznačně nejobjemnějším pramenem pro poznání postavy a díla Františka Sušila. Kniha je přehledně rozčleněna do dvanácti kapitol, ve kterých pojednává dopodrobna o nejzávažnějších událostech z jeho života. Vychodil také kompletně rozebírá Sušilovu spisovatelskou činnost: teologickou, národopisnou, literární a básnickou a zároveň neopomíná vyjmenovat i Sušilovy aktivity v alumnátě, v „Sušilově družině“, v *Jednotách, Dědictví* a mnohé další.

Tato monografie je po grafické stránce zpracována úhledně. Doplnují ji obrázky a kresby, včetně notových záznamů a jedné mapky, která sleduje Sušilovu prázdninovou sběratelskou činnost. Kniha je opatřena rejstříkem jmen. Protože Vychodil v tomto *Životopisném nástinu* aktivně čerpal z živých vzpomínek Sušilových současníků a jeho žáků, je bezesporu jedinečným materiálem pro bližší poznání jeho osobnosti a je stále důležitým podkladem i pro současné badatele. Je to dosud nejúplnější Sušilův životopis, obsahující i podrobnou „genezi“ jeho děl, která se pokouší o první objektivní, a tudíž i „kritické“ zhodnocení Sušilova díla. To je pochopitelně chvályhodné, přesto zůstává otázkou, nakolik se to Vychodilovi ve skutečnosti podařilo.¹⁰⁹⁶

Další kniha, která vyšla v Brně v roce 1904 nákladem *Dědictví sv. Cyrila a Metoděje*, je věnována *Památce Františka Sušila. K stým narozeninám slavného kněze, učence a učitele, prvního starosty Dědictví sv. Cyrilla a Metoděje* a sestavil ji Vladimír

¹⁰⁹⁵ Tamtéž.

¹⁰⁹⁶ Upozorňujeme na jednu z recenzí na tento Vychodilův *Životopisný nástin*, která vyšla již v roce jejího vydání r. 1898 v *ČMM*. Srov. RYPÁČEK, F. J. František Sušil. *Životopisný nástin* od Dra. Pavla Vychodila. *ČMM*, r. 1898, roč. XXII., s. 419-421.

Šťastný.¹⁰⁹⁷ Jak už ze samého názvu této knihy vyplývá, vychází k významnému výročí Sušilova narození a skládá se z pěti příspěvků, které věnovali následující autoři:

1. Báseň k stým narozeninám Františka Sušila, od Jakuba Pavelky.¹⁰⁹⁸
2. František Sušil. Přednesl studujícím biskupského pacholeckého semináře Vladimír Šťastný,
3. Sušil v básních. Přednesl o velehradské akademii a pouti bohoslovců dne 3. srpna 1904 Vlad. Šťastný,
4. Řeč, kterou o slavnosti 100leté památky narození Fr. Sušila dne 19. června 1904 měl v Brně Dr. Robert Neuschl,¹⁰⁹⁹
5. Jan Soukop o Sušilovi.

Na začátku tohoto nevelkého díla, kniha má 136 stran, se píše: „*Našemu Františku Sušilovi patří vynikající místo mezi těmi tichými geniemi našeho národa, které mu Bůh poslal, aby ho z dvěstěleté mrákoty probudili k novému téměř životu, a kterým všechno děkuje, čím se od té doby na podiv všemu světu znova postavil v řadu kulturních národů evropských. Veliké jest dílo Sušilovo a dědictví ducha jeho mezi námi; ale větší snad ještě ceny jest vzor ideálního kněze a vlastence, jaký nám z celého života Sušilova září. V tom shodují se všechny ty řeči a přednášky, jež o Sušilovi v tomto památném roce kdekoliv po vlastech našich byly konány...*“¹¹⁰⁰ Tak jak ještě uvidíme později v nejrůznějších časopiseckých a novinových článcích, ve výročních

¹⁰⁹⁷ Vladimír Šťastný (1841 Rudíkov – 1910 Obrány u Brna) je český kněz a básník. Psal též pod pseudonymem Josef Ruda. Po vystudování teologie, působil nejprve jako židlochovický kaplan, později jako prefekt brněnského biskupského semináře, konsistorní rada, učitel 1. českého gymnázia v Brně. Vydával časopis *Obzor*, středisko katolického literárního ruchu na Moravě a byl také starostou literární jednoty *Dědictví sv. Cyrila a Methoděje*. Z básnických sbírek jmenujme alespoň některé: *Kvítí májové* (vyšla r. 1869), *Kytka z Moravy* (1879), *Drobné květy* (1887), *Hlasy a ohlasy* (1892) a *Hory a doly* (1894). Srov. BÍLÝ, F. *Patery knihy plodů básnických. Výbor z novověké poesie české*. Telč: Nákladem českého knihkupectví Emila Šolce, 1892, s. 234. ISBN neuvedeno.

¹⁰⁹⁸ Jakub Pavelka (1865 Linhartské Vážany u Slavkova – 1934 Nové Hvězdice) byl katolickým knězem a básníkem. Nejprve působil v Příbyslavicích u Třebíče, odkud ze zdravotních důvodů na vlastní žádost odešel do Nových Hvězdic. Při práci na novém kancionálu *Cesta k věčné spáse*, jehož hlavním redaktorem byl ThDr. Karel Eichler (1845 Velké Meziříčí – 1918 Brno), byl hlavním spolupracovníkem jako básník. Složil 100 textů, 166 jich přepracoval a dalších 93 přeložil. Sám Eichler ho nazýval jedním z nejlepších duchovních poetů a překladatelů latinských hymnů. Srov. EICHLER, K. Zpráva o novém kancionálu, zpěvech a modlitbách pro diecési Brněnskou. *Obzor*, r. 1907, roč. XXX, č. 12, s. 269.

¹⁰⁹⁹ Robert Neuschl (1856 Nový Jimramov – 1914 Nedvědice na Moravě) byl katolický kněz, profesor na bohosloveckém ústavu v Brně, kanovník brněnské kapituly, papežský prelát, biskupský rada, literární publicista a spisovatel. Neuschl byl neúnavně činný v duchovním a veřejném životě, jako předseda katolicko-politické jednoty brněnské. Literárně pracoval v oboru sociologie a homiletiky. Největší jeho sociologickou prací je spis *Křesťanská sociologie*, pak menší práce *Malthusova theorie čili zákon lidnatosti*, *Smlouva pracovní a spravedlivá mzda práce*, *Darwinistický evolutionismus ve vědách společenských*. Zároveň byl redaktorem *Kazatele* a celé řady kázání, která uveřejňoval v různých časopisech atd. Srov. PODLAHA, A. Dr. Robert Neuschl, *ČKD*, r. 1915, č. 2, s. 182-183.

¹¹⁰⁰ ŠŤASTNÝ, V. *Památce Františka Sušila*. Brno: Dědictví sv. Cyrilla a Methoděje, 1904, s. 10. ISBN neuvedeno.

vzpomínkách, Sušil je stále znovu a znovu dáván za vzor přítomné generaci jako příklad hodný k následování: ideál kněze a vlastence. Sušilovi je vzdáván dík za jím vykonané dílo, které stále žije v těch, kteří se na něj rádi odvolávají a vzpomínají.¹¹⁰¹

Tyto oslavné řeči na Sušila jsou snad nejzřetelněji přítomny ve stejné knize, kde je otištěná *Řeč, kterou o slavnosti 100leté památky narození Františka Sušila dne 19. června 1904 měl v Brně Dr. Robert Neuschl, profesor mravovědy a kanonického práva na ústavě bohosloveckém v Brně*. Z této kapitoly vybírám to, co se mi jeví jako nejvýstižnější: „A když tážeme se, čím se stal František Sušil ‚berlou‘ národu svému, čím oslavil ho? odpovídá na to pět písmen, z něhož se skládá slovo SUŠIL. Svatostí svého života (S), Učeností (U), Štítem pravověrnosti (Š), Ideálností (I), Láskou k národu svému (L).“¹¹⁰² A postupně písmeno po písmenu, bod po bodu, rozebírá v čem byl Sušil vynikající. Tento Neuschlův panegyrický sloh je dnes těžké hodnotit, jisté však je, že se snažil ve své řeči vykreslit Sušila v tom nejlepším světle, dát ho jako zářivý příklad a vzor hodný k následování pro další generace.¹¹⁰³

¹¹⁰¹ Srov. tamtéž.

¹¹⁰² Dále ještě Neuschl pokračuje: „Základním mravní velikostí Sušilovy byla jako u všech velikánů mravních, ona vznešená ctnost, kterou svět tak málo zná a cení, ctnost křesťanské pokory. V ní a na ní je založena celá ostatní velikost Sušilova... zovou-li pokoru pravdou, pak jistě Sušilovi příznána býti musí. ‚Jádrem jeho povahy bylo žití a jevití se pravdivě, přirozeně. ... Z pokory, plynula ostatní svatost jeho života, plynuly ostatní ctnosti. Ze spisů sálá přímo láska ke Kristu, ..., k jeho nejsvětější matce, k církvi svatě katolické... Známá je úcta Sušilova k Písmu svatému, ‚listině zakládací‘, jak je nazývá, a jeho péče, aby bohoslovci znali z paměti Nový zákon, aby jako kazatelé slova Božího výklady své kořenili více výroky biblickými, než všelijakými krasořečmi. Z pokory Sušilovy plynula jeho neobyčejná zbožnost. Sušil byl mužem modlitby zvláště rozjímavé. Dr. Stára a Dr. Matěj Procházka vypravují o něm, že ho často našli na holé zemi klečícího modliti se hodinky církevní, že byl jak dítě zbožný. Svatého života jeho dokladem dále je neúporná píle. Pracoval neobyčejně mnoho, pouze ke cti a slávě Boží a ku prospěchu svého národa, nečekaje odměny. ... Jeho cit pro spravedlnost naproti protivníkům a mravní bezúhonnost úctyhodná zjednaly mu vážnost neb aspoň šetrnost i u protivníků. Sušil byl zářivým vzorem charakternosti a svědomitosti. Sám jsa života bezúhonného napomínal žáky své k životu bezúhonnému, a není žádné pochybnosti, že z blahodárného vlivu Sušilova, jenž prýštil se ze svatosti a zbožnosti jeho života, těží moravské kněžstvo dosud, a že co do ušlechtilosti povahy a poctivosti a ryzosti charakteru nezádá si Sušil ani s jedním z našich výtečníků. A jestliže Pius VII. svého času nazval našeho krajana bl. Klimenta Hofbauera ozdobou diecese vídeňské, mohl biskup brněnský slavné paměti Gindl nazvati Sušila chloubou a perlou diecese brněnské. ...Ovocem svatosti Sušilovy byla též jeho neobyčejná skromnost. Ač učencem byl, jak uslyšíme, velikým, nerad se blýskal slovem ‚vědy‘ a nechtěl svého výkladu Písma sv. nazývati vědeckým, ač v pravdě stojí na výši soudobé vědy biblické... Celá jeho činnost děla se tiše, beze vší okázalosti, a přece je jisto, že vliv Sušilův na duchovenstvo a skrze ně na veškerý lid moravský, katolický, ač klidný byl a nepozorovaný, byl tak ohromný, že za 30 let přetvořil a proměnil celou tvář Moravy. Bůh pokorným dává svou milost. Cítě konec života svého blížiti se, četl celý den jako přípravu na dobrou smrt z Tomáše Kempenského, ‚jak pokorně má člověk o sobě smýšleti před tváří Boží‘, a upřímným po celý život jsa ctitelem Matky Boží, dopřáno měl na úpatí hory Mariánské (Svatohostýnské) odevzdati krásnou a pokornou duši svou do rukou svého Stvořitele. Tolik o svatosti Sušilově.“ Tamtéž, s. 74.

¹¹⁰³ Neuschl tuto svoji řeč končí těmito slovy: „Veliký Sušile náš, chloubou a perlo národa českého, náš Scipione moravský, příteli veliký! V den 100letých narozenin Tvých skládáme především dobrotivému Bohu své nejděčnější díky, že v době velikého ponížení národa našeho ku pomoci a probuzení národa českého Tebe nám poslati ráčil. Přijmi však i Ty naše díky za všechny práce a oběti, které přinesls nám a národu našemu, zvláště pak zes svým svatým, bezúhonným životem, svojí učeností, pravověrností,

Přestože tato kniha není rozsahem velká, nacházejí se v ní i další zajímavé postřehy. V příspěvku *Sušil v básních*, který přednesl 3. srpna 1904 Vladimír Šťastný studujícím „pacholeckého semináře“ čteme: „*Sušil byl dobrým znatelem filosofie a racionalistických proudů své doby, jež i duchovenské kruhy tak zvaným Josefinismem byly zachvátily. Ale Sušil byl nepřístupným jakémukoli smlouvání s domnělými nutnými požadavky vědy tehdejší. Nebyl sice slepý k vadám, jež tu a onde se jevily ve správě církevní a zejména v neblahé církevní politice tehdejší u nás, a upřímně o všem tom i mluvil; ale ve věcech víry neznal ústupků a kompromisů. – Dr. Vychodil zcela správně napsal: ‚Toho, čemu se dnes říká klerikalismus, byl Sušil bezvýhradným stoupencem, totiž kladného katolictví se všemi jeho závazky, s bezvýminečnou oddaností k autoritě církevní ve věcech náboženských a s úctou k institucím církevním.‘ - Dodávám k tomu, že byl v té věci a také co do celé povahy mravní pravým opakem vrstevníka svého, tehdá více než Sušil uznávaného a velebeného kněze augustiniána Matouše Klácela, kterýžto jinak geniální muž podlehl vlivům německé filosofie a chtěje učení katolické osvítili a prohloubiti vládnoucí tehdá filosofií Hegeliánskou – stal se, jak známo, úplným nevěrcem, ba v Americe, kam uprchl, i zavilým rouhačem a tupitelem samého Krista Pána, zakladatelem nové sekty (osvojenců), až na konec v bídě a opuštěnosti zemřel.“¹¹⁰⁴ Již jsme zmínili, že Vladimír Šťastný dává ve své řeči Sušila za vzor. Na druhou stranu však vůči Sušilovi staví do jednoznačné opozice postavu Matouše Klácela, který byl znám pro své svobodomyšlné názory a „vyznávání“ Hegelovy filozofie, jejíž vliv je patrný i v Klácelových vědeckých pracích.¹¹⁰⁵*

ideálností a láskou k vlasti stal se obnovitelem života v pravdě křesťanského mezi lidem českým na Moravě a bezpečným vůdcem a vzorem kněžstva českomoravského. My slibujeme Ti, že věrnými zůstaneme zásadám Tvým a příkladem Tvým povzbuzení vzornými chceme býti vůdci lidu křesťanského. Pros tam v říši nebeské se sv. Pavlem a svatými patrony českomoravskými za drahý národ náš český, aby zůstal věrným víře cyrillo-methodějské, víře otců, a v Kristu jedině a Jeho sv. církvi svoji spásu a své blaho hledal.“ Tamtéž, s. 95-96.

¹¹⁰⁴ Tamtéž, s. 60-61.

¹¹⁰⁵ Jejich řadu uvozují *Erklärungen der wichtigeren philosophischen Ausdrücke* (1836) v podobě malého filozofického slovníku, zřejmě určeného studentům jako příručka. Klácel se jako filozof potýkal s nedostatečnou českou slovní zásobou pro některé filozofické termíny. Adeptům filozofie chtěl tak poskytnout úvod do světa filozofického myšlení. Tomuto účelu měl sloužit také *Mostek aneb krátké sestavení skromných myšlének o tom, na čem každému záležitosti má* (1842). Podstata této práce je ve shrnutí filozofických a etických myšlenek Klácelova litomyšlského učitele Buzka. Jeho soustavný výklad etiky vychází v *Dobrovědě* (1847). V knize *Počátky vědecké mluvnictví českého* (1843) vyložil pod silným vlivem Hegelovým a Humboldtovým základní pojmy jazykovědy. Kromě těchto již uvedených prací přispíval ještě mezi lety 1841 a 1847 pravidelně do Časopisu Českého muzea drobnějšími studii. V nich se vydával také na pole psychologie, estetiky, literatury. Asi nejpozoruhodnější je jeho studie z r. 1843 *Kosmopolitismus a vlastenectví s obzvláštním ohledem na Moravu*. Textem výrazným způsobem prostupuje Klácelův osvícenský rozměr myšlení. Byl přesvědčen, že vlastenectví ani národní cit nemohou být konečným cílem lidského snažení, nýbrž že jsou jen předstupněm k dosažení nejvyššího ideálu,

Klácelovy svobodomyšlné názory, aktivní účast v národním hnutí a jeho vliv na studenty přiměly dokonce i brněnského biskupa, aby Klácela z funkce profesora na filozofickém ústavu v roce 1844 sesadil.¹¹⁰⁶

Pátým neméně důležitým pramenem pro poznání Sušilova života a způsobu jeho práce je *Z doby Sušilovy. Sběrka dopisů*, kterou sestavil Pavel Vychodil. Vyšla tiskem a nákladem papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských v Brně v r. 1917. Obsahuje Sušilovy dopisy přátelům a spolupracovníkům i dopisy jemu adresované. Podle zmínky v předmluvě velká většina originálů těchto dopisů byla v majetku Vychodilově.¹¹⁰⁷ Většina originálů těchto dopisů se nyní nachází v Brně v Moravském zemském archivu ve fondu Benediktini Rajhrad.¹¹⁰⁸ V předmluvě autor vysvětluje: „*Sběrka tato rozdělena na dvě části. V první obsaženy dopisy Sušilem a jemu poslané, v druhé části dopisy některých známých jeho. Některé z částí neb celé již otištěny sice jinde, ale pro lepší přehled pojaty také sem. ... Dopisy otištěny zcela věrně, ale z vážných důvodů pravopisem nynějším. Jak známo, kolísá pravopis český v 1. pol. 19. stol. značně.*“¹¹⁰⁹ Pro hlubší a lepší poznání Sušilovy osobnosti je tato sbírka naprosto nenahraditelným vodítkem, které nám dává možnost poznat, často až do nejmenších podrobností, každodenní život autora těchto dopisů: s kým se stýkal, co četl a z čeho čerpal při svých dílech, o které knihy měl zájem a které svým přátelům a žákům doporučoval.¹¹¹⁰

Na památku stého výročí příchodu Františka Sušila do brněnského alumnátu vydali bohoslovci v roce 1936 knihu *Po stopách Sušilových*. V knize jsou otištěny články, které byly nejprve uveřejněny v bohosloveckých časopisech, a aby nezapadly, byly vydány jako živá vzpomínka na toho, jehož duch „...ještě dnes oživuje a k práci povzbuzuje, což pěkně vyjadřují slova v článku o ‚Růži Sušilově‘. Vizte všichni, že nezřekneme se odkazu svého ‚tatíčka‘ Sušila. On, jenž shůry žehná své ‚Růži‘, je nám

kterého lze dosáhnout právě v kosmopolitismu. Srov. KUBÍČEK, T. (ed.) *Vlastivěda moravská, Země a lid, Literární Morava*, s. 94

¹¹⁰⁶ Klácel vzápětí opustil klášter i Brno. Pobýval v Praze a v Sasku, později se uchýlil do Liběchova na statek k Antonínu Veithovi, který byl známým hostitelem a mecenášem učenců a umělců, jako například Bernarda Bolzana nebo malíře Josefa Navrátila. Nakonec se musel vrátit do Brna, kde se později v letech 1848-1850, ujal nové úlohy, úlohy publicisty a představitele národního hnutí. Srov. tamtéž, s. 95.

¹¹⁰⁷ Srov. VYCHODIL, P. *Z doby Sušilovy. Sběrka dopisů*, s. 3.

¹¹⁰⁸ Osobně jsem měl možnost porovnat s originály celou řadu Vychodilem uveřejněných dopisů v jím vydané knize *Z doby Sušilovy. Sběrka dopisů* a skutečně naprosto věrně souhlasí s těmi, které jsou deponovány v MZA. Jsou přesným opisem originálu dopisů, včetně upozornění např. na podtržení či tiskací písmena apod. Srov. MZA, E6, fond Benediktini Rajhrad (1045-1950), č. 346, k. 234.

¹¹⁰⁹ VYCHODIL, P. *Z doby Sušilovy. Sběrka dopisů*, s. 3.

¹¹¹⁰ Jedna z recenzí k tomuto Vychodilovu vydavatelskému počínu vyšla v *ČMM* r. 1919. J. Kabelík zde podrobně a kriticky hodnotí Vychodilovu sbírku Sušilových dopisů. Tuto recenzi můžeme vřele doporučit. Srov. KABELÍK, J. *Z doby Sušilovy. Sběrka dopisů*. Podává P. Vychodil. *ČMM*, r. 1919, roč. 43, s. 465-472.

svědkem, že celé naše srdce patří Církvi, že celé je má naše svobodná vlast...“¹¹¹¹ jak stojí v úvodu napsaném tehdejšíím rektorem alumnátu Msgr. Dr. Karlem Skoupým.

První kapitulu s názvem *Církev a vlast* tvoří příspěvek bohoslovce Josefa Navrkala,¹¹¹² který nám přibližuje vnější činnost literárního spolku brněnských bohoslovců *Růže Sušilova* se „zvláštním zřetelem na její kladný vliv pro obrození moravského lidu“. Autor zde popisuje jednotlivé etapy vývoje národního ruchu v alumnátě, počínaje příchodem bohoslovce Františka Kampelíka v roce 1831, revolučním rokem 1848, rokem 1861, kdy vlastenecké snahy brněnských bohoslovců vykrytalizovaly v časopise *Jaro* s heslem *Concordia parvae res crescunt*. Později byl zkrácen název časopisu na *Concordia* a r. 1866 po roční přestávce na *Museum*. A za deset let poté již vzniká literární *Růže Sušilova*. Navrkal pak ve svém příspěvku popisuje působení *Růže* uvnitř samotného alumnátu, zakládání venkovských knihoven, a zdůrazňuje, že k tisícileté památce příchodu svatých věrozvěstů vydala *Růže Sušilova* zvláštní almanach. V tomto almanachu našly místo práce z různých vědních oborů, čtyři desítky básní a několik povídek. Od počátku devadesátých let 19. století začíná také doba jazykových a jiných kroužků, zvláště literárního, národohospodářského a sociologického. Autor příspěvku končí léty 1934 až 1935, kdy sociologický kroužek věnoval několik darů na chudé a nezaměstnané.¹¹¹³

Jan Slabý¹¹¹⁴ v druhé kapitole nazvané *Jaro – Concordia – Museum* zpracoval dějiny alumnátních bohosloveckých časopisů. Z těchto stránek lze nejprve vnímat vřelý obdiv vůči Sušilově osobě a jím započatému dílu.¹¹¹⁵ V závěru kapitoly se však mění

¹¹¹¹ DVOŘÁK, R. et al. *Brněnští bohoslovci po stopách Sušilových*. Velké Meziříčí: Knihtiskárna Jana Muchy, 1936, s. 1. ISBN neuvedeno. Protože v knize je každá kapitola číslována zvlášť, je pro nás nyní těžké, v této práci uvádět přesné strany u každého autora příspěvku.

¹¹¹² Josef Navrkal (1912 Vídeň, Rakousko – 2003 Lechovice) byl katolický kněz. Působil na různých místech brněnské diecéze: v Mikulově, v Modřicích, na Moravci u Nového Města na Moravě, v Mutěnicích na Hodonínsku, jako správce fary na dómu v Brně, v Hodonicích, v Olbramkostece, ve Starém Hobzí a v Lechovicích u Znojma. Byl odsouzen a po několik let internován: Bitíz u Příbrami, Valdice u Jičína (1957-60). V r. 2000 byl jmenován monsignorem („kaplanem Jeho Svatosti“). Srov. NOVÁK, P. K. Každé místo bylo pro mne první láskou. *Znojemsko*, r. 2002, roč. 12, č. 6, s. 1, 5.

¹¹¹³ Srov. DVOŘÁK, R. et al. *Brněnští bohoslovci po stopách Sušilových*, s. 1-13.

¹¹¹⁴ Jan Slabý (1913 Přerov – 1993 Znojmo) katolický duchovní, vysvěcený na kněze v Brně v r. 1936. Od r. 1943 působil jako farář v Ivančicích, kde provedl rozsáhlou opravdu kostela. Byl vzorným knězem a duchovním rádcem Junáku.

¹¹¹⁵ Slabý ve svém příspěvku často cituje ty, kteří se na Sušila odvolávali již dříve. Uvádí například úvahu J. Načeradského již uveřejněnou v *Museu*, r. 1866, roč. II., s. 137: „...majíce vždy na mysli slova nezapomenutelného pro nás Sušila, že kněží musí se celé literatury zmocniti, má-li ona a jí i národ náš miléný před novomódní potopou, před hrozící mu zkázou zachráněn býti...“. Prakticky ukazuje význam práce v *Museu* článek Františka Klímy „Co budeme dělat o prázdninách?“. Na injekce jedů moderních frází, vstříkovaných našemu dobrému lidu, odpovíme nejlépe tím, že jim budeme tlumočiti moudrost Písma sv.: „... nestává zajisté lepšího prostředku ku nabytí pravých vědomostí a moudrostí nad onu knihu, jižto Duchem sv., dárcem vši pravé moudrosti osvícení mužové sepsali...“ Srov. tamtéž.

Slabého tón v jednoznačně apologetický, který se vymezuje vůči všemu, co „zavání“ jakýmkoliv duchem liberalismu: „*Běsnění českých liberálů odpovídali bohoslovci jistě v první řadě zbraněmi nejjistějšími: modlitbou a obětmi za smír za všechny urážky a křivdy působené Srdci Páně. Kromě toho však hned v prvních sešitech JARA a CONCORDIE i MUSEA pokoušejí se o boj více méně lidský – o obranu pérem...*“¹¹¹⁶ Článek Slabého tak pro dnešní potřebu badatelů nabízí snad jen faktické údaje, jež se týkají historie vývoje alumnátních časopisů. Ostatní „výpady“ nasměrované vůči indiferentismu, liberalismu, rozumářské „víře“, spiritismu, svobodnému zednářství, proti vychvalování husitství, překládání cizí pornografie,¹¹¹⁷ komunistické straně a mnohé další, pro nás dnes již nejsou užitečné, přesto však ukazují na „ráz doby“, ve které vznikly.

Odbor brněnské *Růže Sušilovy* pro zakládání venkovských knihoven je třetí kapitolou této knihy, jejímž autorem je Václav Kosina. Referuje zde o záslužné činnosti, která se projevila založením 137 venkovských knihoven, jimž se dostalo 8550 knih, a podpoře 106 knihoven, jimž bylo dáno celkem 3012 knih. V závěru této Kosinovi kapitoly je vysvětlen smysl zakládání těchto knihoven a zároveň registruje finanční prostředky, které bohoslovci na toto dílo vynaložili.

František Musil v poslední kapitole knihy *Po stopách Sušilových* podává zajímavou retrospektivu bohoslovecké i kněžské činnosti, jejímž iniciátorem byl František Sušil. Zmiňuje časopis *Krok*, který poprvé vychází v Praze r. 1821 a jež Sušil poznal i četl ještě jako student u piaristy Dominika Kynského, který v něm „rozněcoval sklony“ k básnictví. Do téhož časopisu pak Sušil jako mladý kněz posílal „*důkazy dokonalosti a ohebnosti češtiny, totiž překlady klasiků!*“¹¹¹⁸ Vyjmenovává první národní snahy, které v alumnátu začal již František Cyril Kampelík v letech 1831 – 1833 tím, že učil odnárodněné kolegy češtině. Následně bohoslovci zakládají spolek „Slovan“, ve kterém se připravují na pastorační práci mezi českým lidem. Rok 1848 je pro „národovce“ v alumnátě rokem mnohých reforem, zlepšení a uvolnění pout. Proto nás nepřekvapuje, když se autor ptá: „*Jak reagoval na konstituci Sušil a jeho apoštolská družina? Hned 6. června zakládají ‚Jednotu moravskou‘, která chce nábožensky, kulturně a hospodářsky*

¹¹¹⁶ Srov. DVOŘÁK, R. et al. *Brněnští bohoslovci po stopách Sušilových*, s. 1-13.

¹¹¹⁷ „*Milý náš lid zajisté nebaží po takové poesii (à la Vrchlický), on spokojí se svými Heyduky, Čechy, Krásnohorskými, Šťastnými; nestojí o to, aby jemu frivolnost dovážena byla snad až z Francie, byť se to dalo ve formě sebeuhlazenější, pérem sebedovednějším, vlastním synem téhož národa. Mají-li Němci svého Heineho, Francouzi svého Berangera a Zolu, my jim jich nezavidíme, nám netřeba stoupcův a napodobitelův jejich, byť v osobě Vrchlického...*“ Literární obzor, uveřejněno v *Museu*, srov. *Museum*, r. 1880, roč. XV., s. 15, 22.

¹¹¹⁸ Srov. DVOŘÁK, R. et al. *Brněnští bohoslovci po stopách Sušilových*, s. 2-3.

vychovávat lid moravský vydáváním vhodných knih. Tato ‚Jednota moravská‘ dostala 17. dubna 1849 nový název ‚Národní jednota sv. Cyrila a Methoděje‘.¹¹¹⁹ Na dalším místě pak podrobně rozebírá alumnátní snahy v oblasti sociologických studií: „Skutečně nábožensko-kulturní práce Sušilova a jeho družiny začíná ponenáhlu přibírat praktickou činnost sociálně hospodářskou. Začátky byly učiněny už v letech padesátých Katolickou jednotou brněnskou, která udržovala nedělní školu učňovskou a tovaryšskou, která měla ohřívárnu, vývařovnu a j. podniky. Byl to týž Matěj Procházka, přítel Sušilův, zakladatel Katol. Jednoty, jenž v Časop. katol. duch. již v r. 1872/3 otiskl obsáhlou studii o ‚dělnické otázce‘, v níž ukázal na zhoubné sociální směry socialistické, otravující dělnictvo.“¹¹²⁰

Právě na toto téma navazuje v bohosloveckém *Museu* celá řada sociologických prací: o práci, mzdě, kapitálu, o sociálním poslání církve, o socialismu, o státě aj. Všemi těmito snahami dávají bohoslovci podnět pro zavedení oficiálně přednášeného předmětu sociologie, který jako první začal vyučovat Robert Neuschl v rámci stávajícího oboru morální teologie. František Musil pak vyjmenovává jednotlivé oblasti na tomto poli práce: sociální,¹¹²¹ organizační,¹¹²² kulturní¹¹²³ a uzavírá svůj příspěvek následujícími slovy: „Velehrad byl začátkem a středem všech počínů v Katolickém životě zvláště moravském. Cyr.-metodějská jubilea (1863, 1869, 1885) učinila z Velehradu shromaždiště věrných katolíků a kolébkou organizačního jejich života. Velehradu máme co děkovat za Sušila, za Stojana, za Šrámka. Kdyby někdo nechtěl chápati kontinuitu a vývojovou závislost mezi Sušilem a Šrámkem, necht' slyší slovo Dra Hrubana, jenž Šrámka nazývá ‚epigonem velkého Sušila‘. Ba poslední z žáků Sušilových, Ignát Wurm,

¹¹¹⁹ Tamtéž.

¹¹²⁰ Tamtéž, s. 5-6.

¹¹²¹ „Co zatím na poli sociálním udělali kněží?... Výrobní, nákupní a úvěrní zdroje byly většinou v rukou německých a židovských. Nebylo větších a povolanějších pracovníků proti této anomálii nad vlastenecké kněze ze školy Sušilovy. A tak se zakládají raiffeisenky, družstva, půjčovny. Jak velikým podnikem nejen hospodářským, ale zvláště také národním bylo založení Cyr. Meth. záložny r. 1882! A jak napřed Židé, Němci a konečně i liberální Češi proti tomuto ústavu soptili a pomluvou jej chtěli zničit...“ Tamtéž, s. 7.

¹¹²² „A práce organizační?... k roku 1896, kdy byla ustavena politická strana katolicko-národní, nemohli bychom přejít důležité sjezdy velehradské, zvláště ten první v r. 1899. ... Byl to právě zmíněný I. sjezd křesťansko-sociální na Velehradě v r. 1899, jež možno pro tento směr nazvati programodárným. Kdežto strana kat. národní byla defenzivní t. j. hájila dědictví cyr.-metodějské, rodící se strana křesť. sociální chtěla podniknout ofensivu, aby vyrvala z náruče soc. demokracie dělníky, aby zorganizovala i řemeslníky a rolníky. A vůdcem tohoto křesť. sociálního hnutí byl Jan Šrámek...“ Tamtéž.

¹¹²³ „A práce kulturní? Zde nutno jmenovati aspoň dva časopisy, totiž ‚Obzor‘ (vycházející 1871-1890) a ‚Hlídka‘ (před r. 1896 ‚Hlídka literární‘) a osoby kol těch dvou časopisů. Co vykonal Vladimír Štátný, žák Sušilův, zakladatel alumnátního časopisu, vychovatel studentů na I. čes. gymnasiu 1867-96 a výborný redaktor ‚Obzoru‘ se svými spolupracovníky, co vykonal Dr. Jos. Pospíšil, žák Sušilův, redaktor ‚Musea‘, profesor a dlouholetý regens v alumnátě brněnském, veliký filosof – thomista a pilný dopisovatel ‚Hlídky‘, co vykonal Dr. Pavel Vychodil, životopisec Sušilův a výtečný redaktor Hlídky a j. a j. – A co jiné výtečné časopisy se svými spolupracovníky!“ Tamtéž, s. 8.

pravil v Olomouci o Šrámkovi 1908: ‚Pokud se týká poslance Jana Šrámka, mohu říci, že je to mladý iniciativní muž, jehož doba teprve přijde. Jako sociolog zajisté se uplatní, a kdyby byl na živu Sušil, měl by z Honzíčka velikou radost.‘ A na Velehradě pravil týž nestor kněžských buditelů, že směr katolicko-národní a křesť.-sociální ‚neznamená v dnešní těžké a vážné době, kdy se mnoho mluví a píše, ale málo uvažuje, - nic jiného než renovatum ideje Cyr.-metodějské ve smyslu politickém‘. (sborník k Šrámkovým šedesátinám, s. 95 a 63.) To se psalo L. P. 1908. A konečně Jan Šrámek sám se r. 1924 přiznává, že také vědomě navazuje na práci Sušilovu, Kuldovu a M. Procházkovu a obdivuje jejich prozíravost.¹¹²⁴

Knihy *Po stopách Sušilových* je uzavřena výčtem toho, čím Sušil přispěl jako kněz a moravský buditel. Je mu vřele připisováno to, co skutečně byl a čím žil a na co vděčně navazovaly celé generace kněží a katolických laiků nejen na Moravě. Jak správně připomíná brněnský historik Jiří Hanuš, je třeba mít stále na vědomí, že život a dílo kněží, kteří působili v českých zemích v 19. století, bylo vykládáno téměř až do poloviny 20. století nejčastěji interprety, jež se hlásili ke křesťanství a s ním spojenému pohledu na svět. S tím souvisí i jejich především apologetická forma, kterou se snaží vystihnout kněžský přínos pro národní obrození, o obranu veškerého kněžského působení a pochopitelně i o obranu katolické církve v domácím – často nepřátelském – prostředí.¹¹²⁵

Typickým příkladem tohoto přístupu je i nepříliš objemná kniha František Sušil, obsahující 103 stran, od Timotheje Vodičky¹¹²⁶ vydaná v roce 1946 ve svazku *Církev a vlast* v nakladatelství Brněnské tiskárny. Její autor převážně apologetickým způsobem hodnotí v deseti kapitolách Sušilovo literární a teologické dílo, aniž by zabíhal do přílišných podrobností. Podle Vodičky, kterého řadíme do okruhu katolických

¹¹²⁴ Tamtéž, s. 8.

¹¹²⁵ Srov. HANUŠ, J. *Katolický kněz – Příklad Františka Sušila*, s. 393.

¹¹²⁶ Timotheus Vodička (1910 Olomouc – 1967 Olomouc) byl literární vědec, editor, teolog, filozof a překladatel. Na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně vystudoval dějiny filozofie a dějiny světových literatur a později na Filozofické fakultě Karlovy Univerzity srovnávací dějiny literatury. Krátce byl břevnovským benediktinem. V letech 1941 až 1944 byl vedoucím redaktorem nakladatelství Velehrad v Olomouci, 1946-48 pracoval jako redaktor, překladatel a lektor pro nakladatelství Universum a v letech 1947 až 1953 pro nakladatelství Vyšehrad v Praze. Kromě literárně-kritické a publicistické činnosti (publikoval např. v časopisech *Archa*, *Řád*, *Rozpravy Aventina*, *Obzory*) se také zabíral katolickými církevními dějinami, filozoficko-náboženskou esejistikou a estetikou. Z Vodičkových životopisných monografií je třeba kromě Sušila uvést ty, které se zabývají různými světci: *Svatý Řehoř Veliký*, *Kronika o sv. Johance z Arku a Cestu sv. Terezie Ježíškovy*; dále pak literární studie: *České překlady Havrana*, *Princip českého verše*; estetické a filozofické spisy: *Řád života*, *Principy sociální etiky*, *Řád morální a řád umělecký*, *Filosofie umění*; esejistické knihy: *Obraz, maska a pečeť*, *Vítr a voda*, *Stavitelé věží*. Srov. MERHAUT, L. et al. *Lexikon české literatury – osobnosti, díla, instituce*, sv. 2. Praha: Academia, 2008, s. 625-626. ISBN 978-80-200-1671-3.

spisovatelů „literární renesance“ první poloviny 20. století, se kněží museli vyrovnávat především s osvícenskými podněty, které „ohrozily národní život v samotných kořenech“ a „přinesly rozdvojení náboženské a politické“. ¹¹²⁷

Český nacionalismus, který se postupně prosazoval i na Moravě jako obranná reakce na „osvícenské odnárodňování“, ¹¹²⁸ nebyl podle tohoto výkladového rámce prost všech úpadkových momentů, zvláště potud, že nerozlišoval kulturní a národní hodnoty. Z tohoto českého nacionalismu postupně vyrůstá základní napětí mezi „národem“ a „církví“, které se vine až do 20. století. ¹¹²⁹ Právě z tohoto důvodu hodnotí situaci kněze v druhé polovině 19. století T. Vodička těmito slovy: „Český kněz se ocítá v postavení velmi těžkém, ba přímo tragickém. Stojí uprostřed rozkolu protichůdných směrů; a je tím tísněn tím více, čím více chce být věren svému pravému poslání. S jedné strany se na něm požaduje, aby se zcela podrobil státnímu pojetí katolicismu – tomu, co lze nazvat austrokatolicismem – a stal se jakýmsi lepším služebníkem zeměpánovým. S druhé strany je stále ještě vydán vlivu osvícenského pseudokatolicismu, protože ten dovedl na neštěstí upoutat některé vynikající osobnosti v katolickém kléru. A s třetí strany se na něm žádá ve jménu národní příslušnosti, aby byl katolíkem nacionalistickým, tj. katolíkem, který sice chce být příslušníkem Církve, ale zároveň si chce ponechat všechny oblíbené národní herese.“ ¹¹³⁰ Zvlášť silně tento citát naprosto jasným způsobem shrnuje výkladové paradigma, které sdílela většina katolických myslitelů a spisovatelů do konce 1. poloviny 20. století. ¹¹³¹

V závěru knihy Vodička výstižným způsobem charakterizuje Sušila: „Co se týče jednotlivostí jeho díla, není pochyby o tom, že historické ocenění v nich nalézám mnohem

¹¹²⁷ Srov. VODIČKA, T. *František Sušil*, s. 8.

¹¹²⁸ Právě tento výraz Hanuš výslovně používá. Srov. HANUŠ, J. *Katolický kněz – Příklad Františka Sušila*, s. 393.

¹¹²⁹ Srov. tamtéž.

¹¹³⁰ VODIČKA, T. *František Sušil*, s. 11.

¹¹³¹ Toto interpretační paradigma se začíná pozvolna měnit až ve druhé polovině 20. století, což bylo způsobeno jednak ohrožením církve ze strany komunistického režimu, a pak změnou celocírkevní situací po II. vatikánském koncilu v 60. letech 20. století. Rovněž exilová tvorba, která živě reagovala na převratné změny, zvláště v oblasti ekumenismu a v hodnocení českých národních dějin i dějin katolicismu. Tento nový přístup se vytváří díky kněžským působícím v Římě – Karla Vrány a Karla Skalického, jejichž dílem je tvorba v okruhu časopisu *Studie*, který „...sehrál zcela výjimečnou úlohu při formování exilového i domácího katolicismu od 60. do 80. let, byly otištěny texty, které formovaly nové paradigma, v němž již nepřevládaly výkladové stereotypy Vodičkova myslitelského kruhu. V roce 1984 například ve *Studiích* vyšel věcný hodnotící článek Vladimíra Neuwirtha o Františku Douchovi (NEUWIRTH, V. František Doucha. K stému výročí smrti. *Studie*, r. 1984, roč. VI., č. 96, s. 542-544) Jungmannovu spolupracovníkovi, překladateli a zakladateli české dětské literatury (vedle Karla Vinařického). Neuwirth přirovnává Douchu k osobnostem století dvacátého, k Ottu Františku Bablerovi a Josefu Vašicovi, a spíše se snaží věcně připomenout jeho zásluhy bez standardní kritiky osvícenství, což je markantní posun od předchozího „vodičkovského“ paradigmatu.“ HANUŠ, J. *Katolický kněz – Příklad Františka Sušila*, s. 393-394.

více kladných stránek než kritické hodnocení jejich věcné stránky se zřetelem k dnešnímu stavu literatury a vědy. V době jejich vzniku mohlo být jeho dílům sotva co vytýkáno kromě jazykového rázu; po ostatních stránkách vynikala v mnohém nad průměr své doby, pakli se vůbec nevymykala srovnání už z toho důvodu, že to byla díla průkopnická. ... Hodnotíme-li jeho díla po věcné stránce, je ovšem výrazová forma jeho poesie něčím dávno překonaným... Překlad apoštolských Otců by dnes ovšem vypadal po stránce stylové jinak; po stránce textové by byl podstatně doplněn; průvodní poznámkový aparát by byl bohatší, ale to jen proto, že vědecké bádání se nezastavuje a že právě po Sušilově smrti nastal největší rozkvět patristiky.... Konečně jeho výklad Nového zákona je podnes nejen jediným dílem svého druhu, nýbrž i dílem stále užitečným.“¹¹³² Vzhledem k nynějšímu velkému množství odborné literatury, která se dnes na poli novozákonní biblistiky nabízí, nelze tak jednoznačně souhlasit se shora citovanou větou ze závěru této knihy: skutečnost, že v oblasti novozákonního studia dochází k stále novým badatelským objevům je více než zřejmá . K Vodičkově monografii ještě dodejme, že je sice systematickým dílem, přesto však je poměrně stručná, snad až na výjimku, kterou tvoří dvě kapitoly věnované básním a básnickým překladům. Autor se zde pečlivě zabývá oblastí, jež je mu jako literárnímu kritikovi a vědci naprosto vlastní. Nutno však kriticky poznamenat, že si Vodička nevšímá kompletně celého Sušilova díla. V celé knize, ani v závěrečném přehledu Sušilova díla, nikde nezmiňuje kupř. Sušilův překlad Josefa Flavie o *Válce židovské*, nevyjmenovává ani jeho vzdělávací články v *ČKD*, v *Hlase Katolické jednoty*,¹¹³³ s nimiž jsme již byly na předcházejících stránkách této práce seznámeni.¹¹³⁴

Ke dvoustému výročí Sušilova narození vyšly v roce 2004 dvě knihy: František Sušil, obroditel církve a vlasti od Radomíra Malého¹¹³⁵ a sborník příspěvků z konference pořádané městem Rousínov ve spolupráci s Etnologickým ústavem Akademie věd České republiky, která se uskutečnila 8. června 2004 v Rousínově.

¹¹³² VODIČKA, T. *František Sušil*, s. 94-95.

¹¹³³ Srov. tamtéž, s. 99-101.

¹¹³⁴ První recenze, která vyšla na tuto Vodičkovu knihu nacházíme r. 1947 v *ČKD*. Ve stručnosti lze zmínit, že Karel Reban, autor této recenze, kladně hodnotí tento Sušilův životopis spojený především s hodnocením Sušilových básní a sbírání písní. Vyjadřuje však lítost nad tím, že „...nejosobnější stránka Sušilova, jeho vniterný život, dějiny jeho duše – abychom tak řekli – zůstává zastřena nedostatkem pramenů, z nichž bychom tak rádi čerpali odpovědi ke svým otázkám, co asi prožíval tento kněz“. REBAN, K. František Sušil... Timotheus Vodička. *ČKD*, roč. 1947, č. 2, s. 60.

¹¹³⁵ Srov. MALÝ, R. *František Sušil, obroditel církve a vlasti*. Brno: Orel – župa Sušilova, 2004. ISBN 80-85010-65-8.

První knihu vydal Orel – župa Sušilova při příležitosti 200. výročí narození svého patrona. Na sedmdesáti stránkách vypráví popularizačním způsobem Radomír Malý¹¹³⁶ životní běh Františka Sušila, ve kterém se pokouší o vhled do situace spleťtých vztahů mezi moravskými vlastenci, ať již liberálního nebo konzervativního smýšlení, ve světle složité politicko-církevní situace národního obrození v Brně. Sušila rozhodně řadí mezi konzervativní katolíky, nebo dokonce i mezi ultramontanisty,¹¹³⁷ přesto však Malý s naprostou jednoznačností vyvrací, že by ze Sušilových názorů bylo možno vyvozovat jakoukoliv náboženskou nesnášenlivost nebo dokonce fanatismus.¹¹³⁸ Kniha neobsahuje poznámkový aparát, a i proto ji lze řadit ke knihám popularizačním.

František Sušil (1804-1868), odkaz a inspirace je druhou knihou, která vyšla k 200. výročí narození tohoto velikána. Tento sborník obsahuje 18 příspěvků z konference, kterou jsem již zmínil. Drtivá většina těchto příspěvků se týká zkoumání Sušilova přínosu z etnologického hlediska: otázky týkající se národa, Sušilových písňových sbírek, českého národopisu, zlidovělých barokních motivů v jeho sbírkách, milostných koled, Sušilových rukopisných záznamů o lidových obyčejích, sborového textu, sbírek jako zdroje pro poznání nonartificiální hudby ad.¹¹³⁹

K našemu tématu se pak v této knize vztahují především dva příspěvky. Karel Altman z Etnologického ústavu AV ČR, pracoviště Brno, v příspěvku nazvaném *František Sušil a český národopis na Moravě*, dává zajímavým způsobem nahlédnout do Sušilova života, zvláště pokud jde o jeho prázdninový život během jeho profesorského působení na novozákonní stoličce brněnského alumnátu. Ve svém textu často zmiňuje nejrozmanitější vzpomínky, které se týkají Sušilova vztahu k jeho přátelům, dále pak k lidem, se kterými se setkával zvláště během svého neúnavného

¹¹³⁶ Radomír Malý (nar. 1947 Brno) vystudoval FF dnešní Masarykovy univerzity. Pak pracoval jako historik v Kroměříži, z polických důvodů propuštěn, vydával katolický samizdat a stal se signatářem Charty 77. Po r. 1989 byl zástupcem šéfredaktora deníku Lidová demokracie, od r. 1996 do r. 2009 vyučoval na Teolog. fakultě univerzity v Českých Budějovicích.

¹¹³⁷ O ultramontanismu jsme se již zmínili v první kapitole, ve všeobecném úvodu do společensko-náboženského milieu, přesto však znovu zopakujme, že ultramontanismus byl původně geografický pojem (být za horami – Alpami), který se v 19. století stal pojmem pro hnutí uvnitř katolické církve, jež mělo rozhodující vliv zejména ve střední Evropě. Tento proud bojující proti osvícenství a sekularizaci používal moderní politické a komunikační prostředky k tomu, aby vytvořil obranný val proti zestátnění církve a liberalismu. Za vrcholný projev ultramontanismu se považuje od roku 1860 sepsaný *Syllabus* – soupis omylů vládnoucích v Evropě, které ohrožovaly církev či odporovaly jejímu učení, a pak zejména na 1. vatikánském koncilu vyhlášení dogmatu o neomylnosti papeže, jenž vyšel v konstituci *Pastor aeternus* v r. 1870, která nauku o primátu a neomylnosti obsahovala. Srov. KAISEROVÁ, K. *Konfesní myšlení českých Němců v 19. a počátkem 20. století*, s. 5.

¹¹³⁸ Srov. MALÝ, R. *František Sušil, obroditel církve a vlasti*, s. 34.

¹¹³⁹ Srov. *František Sušil (1804-1868), odkaz a inspirace. Sborník příspěvků z konference pořádané městem Rousínov ve spolupráci s Etnologickým ústavem Akademie věd České republiky*. Rousínov: Město Rousínov - Etnologický ústav AV ČR Praha, pracoviště Brno, 2004. ISBN 80-85010-65-8.

prázdninového sběru národních písní v různých oblastech Moravy, jen namátkou cituji: „...především charisma Sušilovy osobnosti, jeho poctivá intelektuální práce, vysoká kreativita, esprit ducha, pedagogické schopnosti a také vstřícnost a vlídnost k lidem, kteří mu chtěli naslouchat, daly vzniknout Sušilově družině... Vychoval mnoho žáků, kteří až nekriticky zbožňovali svého učitele (Trapl 1977, s. 72)... Sušil byl vskutku výraznou charismatickou osobností, která kolem sebe brzy vytvořila pozoruhodnou komunitu literárně i národopisně činných pracovníků. Bylo možná poněkud paradoxní, že Sušil, který nerad vystupoval na veřejnosti a uplatňoval svůj vliv raději v osobním působení na přátele a žáky, tak nabyl mohutného vlivu na širší okruh svých následovníků... Sušil nebyl jejich vůdcem ve smyslu organizátorském, spíše působil jako uctívaný patron a rádce... Sušil se snažil přimět své přátele a žáky, aby jako oni se věnovali národopisné práci... Měl dar ukazovat cestu druhým.“¹¹⁴⁰ Kromě těchto a několika další postřehů se však setkáváme s informacemi, které již dobře známe od dřívějších Sušilových životopisců, takže úhrnem tyto údaje nám nepřinášejí příliš mnoho nového.

Andrea Zobačová, taktéž z Etnologického ústavu v Brně, autorka příspěvku *Sušilova družina a její korespondence v archivním fondu benediktini Rajhrad*, nám již přináší kompletní představení Sušilovy družiny. Kromě konkrétních ukázek z jeho korespondence se v závěru příspěvku zaměřila na tři celky ze Sušilovy korespondence: 1) korespondence F. Sušila;¹¹⁴¹ 2) dopisy příslušníků družiny;¹¹⁴² 3) sběry materiálů

¹¹⁴⁰ ALTMAN, K. František Sušil a český národopis na Moravě. In: *František Sušil (1804-1868), odkaz a inspirace*, s. 30-37.

¹¹⁴¹ Uvedená ve Vychodilově sbírce *Z doby Sušilovy* (Vychodil, r. 1917; MZA, E 6, Dn 21/4a): „Obsahuje 418 dopisů a z toho je asi padesát od osob, které byly v předcházejícím textu jmenovány (rozuměj Sušilovu družinu). Většinou adresovány F. Sušilovy, ale několik pochází z pera Sušilova. Předlohy k nim se z velké části nedochovaly a naopak, téměř všechny listy obsažené pod příslušným inventárním číslem Vychodil otiskl. Jde o čtyři od J. E. Bílého (jeden netištěn), tři od J. B. Fáborského, čtyři od B. M. Kuldy a tři Sušila Kuldovi (zachován je jeden), šest od F. Poimona, čtyři od M. Procházky, čtyři od J. Soukopa, pět od F. X. Škorpíka, jeden od K. Šmídka, šest od B. Sylva Taroucy a pět Sušila Taroucovi, dva od J. Těšika a dva od I. Wurma. Srov. ZOBAČOVÁ, A. Sušilova družina a její korespondence v archivním fondu benediktini Rajhrad. In: *František Sušil (1804-1868), odkaz a inspirace*, s. 44.

¹¹⁴² Ty jsou uvedeny v edici *Z korespondence družiny Sušilovy* (Vychodil, r. 1919 a 1920; MZA, E 6, Dn 21/4b): „... tvoří 131 čísel, které můžeme rozdělit na dvě části. První z nich byla tištěna podle originálních listů (č. 1 – 29), z nichž jednadvacet jsou německé dopisy K. Šmídka B. Sylva Taroucovi. Ostatních více než sto listů bylo vypsáno ze Šmídkova deníku z let 1837-1876, který se ovšem nedochoval. Jeho autor si nezapisoval pouze vlastní přijatou či odeslanou korespondenci, nýbrž také úryvky nebo i celé dopisy svých přátel, především 57 listů F. M. Klácela A. V. Šemberovi. Ze skupiny námi sledovaných postav zde najdeme pouze dva Šmídkovy dopisy J. E. Bílému. Zato však v popisované inventární jednotce najdeme netištěnou českou a německou korespondenci adresovanou hraběti Taroucovi, z okruhu družiny jsou odesílateli J. E. Bílý (sedmáct dopisů), J. Fáborský (dva), B. M. Kulda (devatenáct), F. Poimon (dva), Škorpík (tři), J. Těšík (čtyřicet tři) a I. Wurm (dva). Srov. ZOBAČOVÁ, A. Sušilova družina a její

po B. M. Kuldovi, provedené mistřínským farářem Janem Halouzkou.¹¹⁴³ Tato Sušilova korespondence je jistě pozoruhodný osobitý literární útvar, který je v dnešním technicky zaměřeném světě silně na ústupu. Každé ponoření se do starších i mladších, zejména osobních listů, přináší badateli nejen užitek, ale i osobní požitek. Autorce tohoto příspěvku se podařilo, byť ve velmi ohraničené podobě, přiblížit nezasvěcenému čtenáři korespondenční okruh Sušilovy družiny. Přesto však nutno vyslovit domněnku, že pro čtenáře v takto stručně představené formě nepřináší příliš nového světla k pochopení podstaty této problematiky.

korespondence v archivním fondu benediktini Rajhrad. In: *František Sušil (1804-1868), odkaz a inspirace*, s. 44-45.

¹¹⁴³ Nacházejí se především v knize *Pohledy do života církevního a vlasteneckého na Moravě* a částečně také v životopise B. M. Kuldovy od Halouzky (Halouzka, J., 1913; 1895), a pak mnoho dopisů adresovaných hlavně Kuldovi: „... část z nich je uložena rovněž ve fondu rajhradských benediktinů (MZA, E 6, Dn 21/4b). Halouzka se samozřejmě odvolává na celou řadu dalších zde neobsažených a naopak najdeme tu listy Halouzkou necitované. Přehled dochované a citované korespondence vypadá takto (nejprve uvádím jméno, poté počet listů, které se dochovaly a posledním číslem je počet citovaných listů): Bílý 8, více než 3; Fáborský 4, 5; Klinkáč 3, 4; Poimon 1, 1; Soukop 11, 8; Škorpík 1, 2; Šmídek -, 1; Tarouca 4, 5; Těšík 1, 1; Wurm 29, více než 10 listů. K přehledu dodejme několik poznámek: u Bílého a Wurma nelze přesně určit počet použitých listů, protože je rozdělil do mnoha kratších či delších úryvků a nejsou přesně datovány. Spolehlivě se podařilo určit jako citované a zároveň uchované deset dopisů od I. Wurma, tři od J. Fáborského, B. Sylva Taroucy a J. E. Bílého, dva od J. Soukopa a F. Klinkáče a jeden od F. Poimona. Ani v jednom případě nedošlo ke shodě u F. X. Škorpíka a J. Těšíka.“ Srov. ZOBÁČOVÁ, A. Sušilova družina a její korespondence v archivním fondu benediktini Rajhrad. In: *František Sušil (1804-1868), odkaz a inspirace*, s. 45.

4.2 Kapitoly a odkazy k Sušilovi v knihách a monografiích

Po jisté odmlce, nejspíše způsobené válečným „běsněním“ a nástupem nové „moci“, vychází alespoň kusá zmínka o Františku Sušilovi v knize *Z dějin reformního úsilí českého duchovenstva – dějinná zkratka let 1800 – 1920*, kterou napsal Miloslav Kaňák.¹¹⁴⁴ Ve 3. kapitole nazvané *Červánky socialismu* rozděluje tzv. cyrilo-metodějské hnutí na Moravě v letech sedmdesátých (myšleno 19. století) na dvě od sebe diametrálně odlišné tendence. Kaňák píše, že první tendence byla politická, jejímiž hlavními hlasateli byli čeští politici K. Sladkovský (1823-1880) a J. Grégr (1831-1896), kteří chtěli s její pomocí posílit svazky slovanských národů k dosažení vzrůstu jejich politické prestiže v Evropě. Představiteli druhé tendence byli moravský biblicista F. Sušil¹¹⁴⁵ a později pracující kněz a nakonec olomoucký arcibiskup A. C. Stojan (1851-1923).¹¹⁴⁶

V knize neopomíná zmínit to, jak Sušila vnímaly církevní hierarchové: „*Sám F. Sušil, církevník konservativních tendencí, což mnohokrát dokázal i ve svém ‚Dědictví Cyrila a Metoděje‘, založeném r. 1850 jako moravská obdoba českého ‚Dědictví sv. Jana‘, nezdál se již koncem let šedesátých podezřívavým aristokraticky orientovaným biskupům moravským dosti pravověrný.*“¹¹⁴⁷ A aniž by své tvrzení jakkoliv vysvětlil a uvedl do potřebných souvislostí, pokračuje v popise prvního propagátora cyrilometodějské myšlenky v Čechách V. Štulce. O kus dále pak hodnotí Sušila těmito nelichotivými slovy, ke kterým však nepřidává vůbec nic na vysvětlenou, a prakticky je i vytrhuje z kontextu celé kapitoly: „*Frant. Sušil se stal literárním tlumočnickem této rozeklanosti, když výslovně v jedné ze svých básní hovořil, že ‚církev a vlast... každá půl, každá má moje srdce celé‘. V mládí ovšem, nežli jej aristokratické prostředí obtočilo zcela svým vlivem, hovořival i Sušil poněkud jinak: ‚Má duše jen pro ten národ touží, z jehož narozen jsem kolena... Každá tužba jeho plamenná, rydlem se mi v srdci*

¹¹⁴⁴ Miloslav Kaňák (1917 – 1985) byl husitský duchovní, který v letech 1950 – 1980 vedl katedru církevních dějin na Husově československé bohoslovecké fakultě. Srov. HRDLÍČKA, J.; LÁŠEK, J. CČSH mezi lety 1948 – 1989. In: *90 let Církve československé husitské. Sborník*. BUTTA, T. et al. Praha: Církev československá husitská, 2010, s. 131-132. ISBN 978-80-7000-047-2.

¹¹⁴⁵ Ve 4. kapitole stejnojmenné knihy Kaňák uvádí: „*Byli zde i ti, kteří se pokoušeli dáti církvi lidovější charakter, jako na př. hlasatelé t. zv. cyrilometodějského hnutí, profesor Sušil a pozdější olomoucký arcibiskup Stojan atd.*“ KAŇÁK, M. *Z dějin reformního úsilí českého duchovenstva – dějinná zkratka let 1800 – 1920*. Praha: Blahoslav, 1951, s. 73. ISBN neuvedeno.

¹¹⁴⁶ Srov. KAŇÁK, M. *Z dějin reformního úsilí českého duchovenstva – dějinná zkratka let 1800 – 1920*, s. 51-52.

¹¹⁴⁷ Tamtéž, s. 52.

znamená a mou duši v moře bolů hrouží'. Mladý kněz Sušil si dokonce i revolučně zabouřil... Vybízěl pak svůj národ i ke vzpouře ... Leč to byl mladý kaplan Sušil a ne později niterně rozpolcený profesor biblického bohosloví.¹¹⁴⁸ Jak jasně vysvítá z těchto Kaňákových slov, autor si k touženému cíli pomáhá jakýmikoliv prostředky, nelze tedy v žádném případě mluvit o kvalitní historické monografii či odborné formě této publikace, poněvadž z každého tvrzení vychází její jednoznačně „kritický aspekt nového vědeckého hodnocení nedávné minulosti“,¹¹⁴⁹ a to bez reálného historicko-pramenného podkladu.

V r. 1964 vyšel krátký medailonek o Sušilově životě v knize Josefa Beneše *Ač zemřeli ještě mluví*.¹¹⁵⁰ V kapitole nazvané *V každé velké lásce je též bolest* je František Sušil samostatně představen vedle dalších katolických buditelů jako např. Pavla Křížkovského, Matěje Procházky, Josefa Vlastimila Kamarýta, Františka Jaroslava Vacka Kamenického, Františka Vetešníka a Josefa Vojtěcha Sedláčka.

Sušilův životopis je poměrně vyvážený, byť je třeba jednoznačně vytknout, že větší díl své pozornosti upíná na Sušila jako sběratele národních písní, zatímco Sušila jako vědce, překladatele a vykladatele církevních Otců a novozákonních listů, nechává téměř bez povšimnutí. Ještě horší je to však s jeho hodnocením Sušilových náboženských básní, kdy pod „socialisticko-komunistickým“ zorným úhlem nekorektně vytrhává z kontextu a hodnotí například takto jednostranným způsobem: Sušil „...správně diagnostikuje příčinu odvratu od církve: ‚papežové, biskupové, kněží, - jenž jste zhrdli duchem Kristovým... jaká kletba nad vámi se věží! – Stali jste se tuze příslovím, - zděli /způsobili/ jste svým žitím morovým, - že se zloba proti církvi ježí.‘ - Najdeme ve sbírce i básně, které přiznávají dobro též jinověrcům: ‚Nedovolím, že krom církve svaté – všechno jenom vůkol ve tmách leží, - aniž pravím, že by jenom kněží – měli slovo pravdy v mysl vňaté... Neměj každého hned za kacíře, - jenžto k církvi svaté hledí...‘.¹¹⁵¹ K lepšímu pochopení této Benešovi knihy je třeba zmínit i to, že doslov *Smrti se nebojím, smrt není zlá, smrt je jen kus života těžkého* pro tuto knihu věnoval Josef Plojhar.¹¹⁵²

¹¹⁴⁸ Tamtéž, s. 59-60.

¹¹⁴⁹ Mám tím pochopitelně na mysli marxisticko-komunistický náhled.

¹¹⁵⁰ BENEŠ, J. *Ač zemřeli ještě mluví*. Praha: Česká katolická charita, 1964. ISBN neuvedeno.

¹¹⁵¹ Tamtéž, s. 208-209.

¹¹⁵² Josef Plojhar (1902 České Budějovice – 1981 Praha) byl římskokatolický kněz a politik, člen Československé strany lidové, který od r. 1945 kolaboval s KSČ. Byl místopředsedou v letech 1948-1951 a předsedou od r. 1951-1968 „obrozené“ Československé strany lidové. V komunistické vládě byl od r. 1948-1968 československým ministrem zdravotnictví, zároveň má prvenství – byl nejdéle sloužícím ministrem v novodobých dějinách. Kromě toho byl také vůdcem mnohých komunisty iniciovaných

V roce 1977 vydává nakladatelství Blok v Brně knihu Miloslava Trapla¹¹⁵³ *České národní obrození na Moravě v době předbřeznové a v revolučních letech 1848-1849*. V první části historické monografie charakterizuje autor hlavní politické a sociální rysy národního obrození na Moravě od 70. let 18. století a vykresluje portréty významných buditelů na Moravě, publicistů a organizátorů v díle obrozenectví. V druhé části sleduje v širokých evropských souvislostech předpoklady revolučního hnutí na Moravě a líčí jeho průběh v napjatých letech 1848 až 1849. Jedná se o knihu, která je napsána, na rozdíl od knih dvou předcházejících autorů, výrazně objektivněji, přesto však pro bližší poznání Sušilovy osobnosti nepřináší nic nového.¹¹⁵⁴

Martin C. Putna¹¹⁵⁵ věnoval ve své knize *Česká katolická literatura v evropském kontextu* Sušilovi celou kapitolu s názvem: *František Sušil, zakladatel Velehradu*. Jako literární kritik hodnotí význam Sušilovi osoby i díla: „*Pro Čechy je Sušil ne více než sběratelem půvabných lidových písní, a i to po většinou jen prostřednictvím jejich vzkříšení Jaroslavem Hutkou. Pro Moravu je Sušil ne méně než otcem zakladatelem, vzorem kněze-vlastence a lidovychovatele, ‚kulturním hrdinou‘ podle všech mytických*

„katolických“ organizací: zvláště *Celostátního výboru katolického duchovenstva a Mírového hnutí katolického duchovenstva*. Pro mnohé katolíky a lidovecky smýšlející politiky je symbolem zrady a kolaborace s komunistickým režimem. Srov. BALÍK, S.; HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 130-149. ISBN 978-80-7325-130-7.

¹¹⁵³ Miloslav Trapl (1899 Blansko – 1979 Brno) byl český sociolog a historik, děkan Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci v letech 1949-1950, vyučující a od roku 1961-1969 byl profesorem na téže pedagogické fakultě. Srov. VÁCLAVÍK, A. K sedmdesátinám profesora Dr. Miloslava Trapla. In: *Pocta Miloslavu Traplovi. Sborník prací*. KRBEK, M; VAŇÁK, B. (eds.). Ostrava: Pedagogická fakulta UP, 1969, s. 17-24. ISBN neuvedeno.

¹¹⁵⁴ Snad jen stojí za zmínku některá tvrzení, se kterými se nesetkáváme u jiných autorů. Jedním z nich je například následující: „*Zvláště sbírka Růže a trní byla silně namířena proti pokrokovým idejím roku 1848. Vědu uznává Sušil jen potud, pokud slouží církvi a náboženství; varuje stoupence revolučních idejí a nevybíravým způsobem jim i vyhrožuje (mluví o nestydaté chásce)*...“ TRAPL, M. *České národní obrození na Moravě v době předbřeznové a v revolučních letech 1848-1849*. Brno: Nakladatelství Blok, 1977, s. 71. ISBN neuvedeno. Bohužel právě v tomto tvrzení je třeba vnímat stejný vliv totalitní ideologie, který se projevil i u dvou předchozích autorů (viz Miloslav Kaňák a Josef Beneš). Charakterizuje ji zcela evidentní zkratkovitost, která je podtržena nedoložením a řádným nevysvětlením nabídnutých tvrzení. Což dobře vnímáme i v dalším odstavci téže monografie: (Sušilovo) „*...náboženství je přímo pobělohorsky ustrnulé, pro husitství nemá uznání, jen příkré odsouzení. Varuje před ideami pokroku, které přicházejí z pokročilejší Evropy*.“ Na další straně pak ještě píše: „*Není zcela přehnáno tvrzení Kabelíkovo, že Sušilovým úsilím byl národní život na Moravě v druhé polovině 19. století do velké míry zklerikalizován*.“ Tamtéž, s. 72-73.

¹¹⁵⁵ Martin C. Putna (nar. 1968 v Písku) je český literární historik a kritik, překladatel, moderátor a pedagog Fakulty humanitních studií Karlovy univerzity v Praze. Jeho hlavním vědeckým tématem je zmapování dějin katolicismu v novodobé české literatuře s přihlédnutím k evropskému a světovému kontextu. Druhým jeho hlavním tématem je pozdní antika, s důrazem na vztah sekulární a náboženské kultury. Dalším odborným tématem je pro něj literatura ruského exilu 20. století. Kromě literární esejistiky se věnuje i pomezím žánrům: posuzuje duchovní a kulturní tendence počátku devadesátých let a zabírá se i tématem postmoderny a křesťanské reakce na ni v literatuře i v náboženském životě. Srov. *Slovník českých spisovatelů*. JANOUŠEK, P. (ed.). Praha: Ústav pro soudové dějiny AV ČR, 1998, s. 236-237.

pravidel...“¹¹⁵⁶ Na dalších stránkách pak autor nabízí velmi podrobný rozbor „trojího Sušila“: 1) osvícensko-klasicistního;¹¹⁵⁷ 2) romantického;¹¹⁵⁸ 3) restauračního.¹¹⁵⁹ K tomuto trojímu dělení pak ještě v závěru kapitoly přidává Sušila „čtvrtého“, který vychází z pera jeho nejoddanějšího žáka Matěje Procházky, jehož článek poprvé vyšel v kalendáři *Moravan* v roce 1869, čímž se mu úspěšně podařilo založit „Sušilův kult“. František Sušil se tak díky Procházkově pojetí stává novodobým „kulturním hrdinou“;

¹¹⁵⁶ PUTNA, M. C. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*. Praha: Torst, 1998. ISBN 80-7215-059-6.

¹¹⁵⁷ Sušil osvícensko-klasicistní není církevním reformátorem: „... část jeho díla lze vřadit do kontextu šířeji chápaného katolického osvícenství. Máme tím na mysli zejména jeho dílo vědecké a překladatelské, jehož cena nespočívá v převratných objevech, nýbrž v ‚pouhé‘ ‚popularizaci‘, ve zpřístupňování pokladu církevní tradice českojazyčné veřejnosti.“ Tamtéž, s. 209. Vnímá Sušila jako katolického osvícence a racionalistu (s nímž je spojen i jeho klasicistní styl – zvláště je to vidět v Sušilově předmluvě k *Hymnům církevním*), který odmítá laciné, jakkoliv v církevní tradici i v lidu zakotvené báčorky, a odkazuje při tom na Vychodilův *Životopisný nástin Františka Sušila*, kde toto tvrzení dokresluje svou radou, jak psát životopisy svatých, aby se psaly podle „instinktu kritického“, a aby svatí byli podrobeni hodnocení včetně svých „křehkostí a náruživostí“. Dále pak Putna pokračuje hodnocením Sušilovy básnické tvorby, kterou „...lze jistě kritizovat, nelze jí však upřít přinejmenším vnitřní jednotu: Racionální, chladné, ‚objektivní‘ metrice odpovídá i obsah...“ Sušil „je vždy stejně nevzrušený, zkázněný, klasicistně odosobněný. Proč by také měl být jiný, proč by se měl citově angažovat, líčí-li objektivní, odedávna danou katolickou nauku? Podobně i ten stohlavý tlum světců je u Sušila charakterizován zvnějšku, pouhým zaznamenáváním jejich skutků, bez potřeby nahlížet do jejich nitra. Víra je pro Sušila především aktem rozumu, ne citu... Vševládná rozumovost se vzájemně podpírá s antierotičností až mysogynskou.“ Přesto se však básník Sušil přece někdy „...citově angažuje: v nadšených básních o Velehradu, v polemických básních proti liberalismu... vydechujíc tichou kontemplaci přírody a Stvořitele v ní přítomného“. Tamtéž, s. 211-212. Putna rozpoznává v Sušilově meditativním rozpoložení zbožnost klasicistní, Horatiovu či Děržavinovu: „jsou sice naplněny citem, ale nikdy vášněmi.“ Tamtéž, s. 213.

¹¹⁵⁸ Mnohem známější i pro následující moravské generace přitažlivější než Sušil–učenec a opožděně klasicistický básník je Sušil–romantik s jistými rysy katolického romantika: „...do romantického kontextu patří: sbírání moravských národních písní a budování symbolického i hmotného Velehradu jakožto duchovního centra slovanské Moravy.“ Tamtéž, s. 213. Autor této knihy řadí Sušilovi *Moravské národní písně* časově i duchem mezi sbírku Čelakovského a Erbenovu. A upozorňuje, že na rozdíl od kněze J. V. Kamarýta se Sušil nespécializoval na písně s ryze náboženskou tematikou. Je tak romantikem obecně, ne ještě nutně romantikem katolickým, tím je až teprve pro Velehrad: „Velehradský mýtus je křišťálově průzračnou ukázkou katolického romantismu... O tom, že se skutečně jedná o mýtus, svědčí mimo jiné tři okolnosti. První: O pozdější tisícileté dějiny Moravy projevují hlasatelé cyrilometodějství pramalý zájem. Mezi mýtickou Velkou Moravou a současností byla jen ‚malá Morava‘... těch tisíc let jako by nebylo: Mýtus hraničí přímo se současností. Druhá: Pro velehradský kult měla být /zkráceno/ klíčová otázka umístění skutečného historického sídla velkomoravských panovníků. Právě v tomto ohledu však panuje naprostá nejistota... Třetí: Nic jiného než mýtus se nemůže tak relativně rychle a tak snadno stát majetkem doslova všeho lidu, obecně srozumitelným... poznávacím znamením všeho slovansky vlasteneckého...“ Tamtéž, s. 214-216. Sušila-romantika charakterizuje těmito výstižnými slovy: „Sušil nebyl tvůrcem Velehradu proto, že by mýtus vymyslel, že by sepsal cyrilometodějskou poému či drama, či historicko-teologické pojednání, není jím ani pro několik svých básní na velehradské téma, ale proto, že celoživotním působením moravské vlastence pro tuto ideu nadchl.“ Tamtéž, s. 217.

¹¹⁵⁹ Sušil osvícenský a romantický je patrný v celém svém díle, zatímco Sušil restaurátorský vyvstává v období mezi lety 1848 až 1851. Podnět tomu dává nová vlna šířícího se liberalismu, a tak se „...jal psát básně bojovné a polemické... Na dvě stovky rozhořčených sonetů vyplňuje druhou půli druhé Sušilovy sbírky, nazvané právě proto *Růže a trní*.“ Tamtéž, s. 217. Sušil tak útočí jednak proti všemu, co se přičí jeho představě o harmonické katolické společnosti, a pak zároveň a především proti modernímu bezbožectví a liberalismu, ale „...také proti věd, která chce vyvracet náboženství, proti požadavkům na občanský sňatek, proti zneužívání jmen Jana Husa a Tomáše Štítného a podobně... Sušil nelká nad světem primárně jako katolík, ale jako profesor z velmi staré školy, jemuž do jeho obtížně vychozených cestiček houštinou světa kdosi klade záluďné překážky, a přivádí jej tak k upřímnému zoufalství.“ Tamtéž, s. 217-218.

otecem zakladatelem Moravy.¹¹⁶⁰ A Putna dodává: „*Když Matěj Procházka podrobně líčí soubor Sušilových ctností, od proslulé cudnosti a strídmosti v jídle po štědrost, a když líčí jeho zbožnou smrt a slavný pohřeb, nemůže být žánrových pochyb: Jedná se o hagiografii. Třebaže k pokusu Sušila kanonizovat nikdy nedošlo, zaujal funkci novodobého moravského národního světce. Skrze kult Františka Sušila dosáhla Morava kýženeho propojení mýtu se současností: Co znamenali svatí Cyril a Metoděj pro Velkou Moravu, znamená Sušil pro Moravu novou. Víra a vzdělání, katolicismus a slovanství, ‚Církev a vlast‘..., ‚cyrilometodějství‘, ‚velehradství‘ a ‚sušilovství‘ stávají se synonymy.*“¹¹⁶¹

Tato důkladná literárně-kritická práce zabývající se vykonaným dílem Františka Sušila a dílem jeho následovníků nám nabízí nevšední vhled do dějin literatury od druhé třetiny 19. století, pod zorným úhlem Sušila a jeho družiny, tedy těch, kteří stáli u zrodu cyrilometodějského Velehradu, jako nového mýtu, jenž se stává ústřední myšlenkou celého pozdějšího moravsko katolicko-národního hnutí.¹¹⁶²

Chronologicky dalším příspěvkem k poznání Sušila je podkapitola Michala Altrichtra¹¹⁶³ v knize *Velehrad – filologoi versus filosofoi*, která vyšla v rámci vnitřního grantu CMTF Univerzity Palackého v Olomouci.¹¹⁶⁴ V kapitole nazvané *Ethos velehradensis*, která je věnována osobnostem spojeným s Velehradem, tak vedle Ignáta Wurma, Pavla Křížkovského, Antonína Cyrila Stojana, Františka Cinka, Vojtěcha Tkadlčíka, Františka Václava Mareše a Tomáše Špidlíka nabízí i svůj pohled na Františka Sušila. Autor nám v podkapitole nazvané *František Sušil – nebát se nových*

¹¹⁶⁰ Putna si všímá toho, jak tento Procházkův *Životopisný nástin* nabyl v moravských kruzích důležitosti „kanonického textu“ a jak přechází z jednoho životopisu do druhého (Procházku následoval v r. 1898 Pavel Julius Vychodil, r. 1904 Vladimír Šťastný a Robert Neuschl a pak kromě dalších r. 1946 Timotheus Vodička), jsou stále znovu a znovu citovány, a tak tvoří „...novodobý ‚velký příběh‘ Moravy: Kterak Sušil skrze svého učitele V. P. Ziaka k národnímu uvědomění a k vášni pro jazykové brusičství přišel. Kterak co kaplan v Olbramovicích u Moravského Krumlova obrátil k ‚národní víře‘ svého spolukaplanu Tomáše Procházku. Kterak káral dalšího svého žáka J. N. Soukopa za užití německého slůvka *Senfnehl*, když přece káže evangelium o hořčičném semínku. Kterak putoval po Moravě za lidovými písněmi, býval zprvu pokládán za špióna a poté se musel hrdit s židovských nájemcem, že prý zdržuje jeho zemědělské dělnice od práce...“ Tamtéž, s. 219.

¹¹⁶¹ Tamtéž, s. 219.

¹¹⁶² Srov. tamtéž, s. 214.

¹¹⁶³ Michal Altrichter (nar. 1965 v Kopřivnici) je katolický kněz. V roce 1985 tajně vstoupil k jezuitům. Od roku 1993 přednáší dějiny filozofie na CMTF UP v Olomouci a zároveň působí jako kaplan vysokoškolské mládeže. Po dalším studiu teologie v Německu (1996-97) a na Papežské univerzitě Gregoriana v Římě (1997-99) od roku 1999 opět přednáší na CMTF UP a ve stejném roce byl jmenován zástupcem ředitele Centra Aletti v Olomouci. Je předsedou redakční rady v nakladatelství Refugium Roma-Velehrad. Specializuje se na oblast teologické antropologie a otázky spirituality. Srov. Centro Aletti Olomouc.

¹¹⁶⁴ Srov. ALTRICHTER, M. (ed.) *Velehrad – filologoi versus filosofoi*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2005. ISBN 80-86715-47-7.

slov, zanechává „podivuhodný“ pohled na tohoto moravského velikána. Bohužel v tomto poněkud „kusém“ a zároveň i „hutném“ textu není snadné porozumět, jaký byl záměr autora těchto řádků. Pro vysvětlení si dovoluji ocitovat příklad, na kterém se pokusím poukázat na Altrichtrovo nepochopení této problematiky. (Sušil) tak podle Altrichtra „*Trpěl totiž nadto tím, že se stále vžíval do adresáta, a pro samotné subtilní odměrování mu počal někdy unikat celek, takže efekt výpovědi klesl na minimum (escompte)*.“¹¹⁶⁵ Ptám se: podle čeho a z čeho Altrichter poznal, že se Sušil stále vžíval do adresáta, když jeho vědecké dílo – Překlad a výklad Nového zákona a církevních otců a ještě zřetelněji soubor *Moravských národních písní* – jsou kompletními a ucelenými díly. O nějakém „vžívání do adresáta“, domnívám se, nemůže být řeč. Altrichter, jakožto autor těchto řádků, se mi jeví jako ten, který zásadním způsobem nezohledňuje podstatu, ba dokonce popírá samo jádro Sušilova díla, a tak vlastně vůbec neproniká do jeho podstaty. Zabývá se pouze vnějším hlediskem, např. literárním, a nezohledňuje podstatu Sušila, jako člověka, kněze a vědce, která se promítá do jádra povahy jeho vědeckého díla.¹¹⁶⁶ To lze snadno doložit mj. i tím, že Sušil znal dobře pohanské antické autory a zároveň i křesťanské církevní otce. Po důkladném prostudování těchto Altrichtrových řádků se mi stále znovu vrací otázka, zda autor vůbec četl některou ze Sušilových knih nebo zda o Sušilovi zná jen kusé informace, které však nejsou v žádném případě zakotveny v hlubším studiu Sušilových děl nebo děl na něj později odkazujících.¹¹⁶⁷

Mezi nejmladší historické práce o Sušilovi patří kapitola Jiřího Hanuše¹¹⁶⁸ *Katolický kněz – Příklad Františka Sušila* zveřejněná v knize *Člověk na Moravě*

¹¹⁶⁵ Tamtéž, s. 71.

¹¹⁶⁶ Mám na mysli Altrichtrem zmíněný dopis z Vychodilovy knihy *Z doby Sušilovy*: „*Poprvé jasně formuloval, že formou tíhneme k západnímu dědictví, ale obsahem k dědictví východnímu. Hlava si neví se srdcem rady.*“ Srov. tamtéž, s. 71. Sušil určitě dobře rozlišuje mezi rozumem a citem, ale jako katolický kněz ho vnímá ne v antagonismu, ale naopak spojuje rozum a srdce do harmonické sjednocující jednoty: ovládání citu rozumem, řešení vidí ve sjednocení, které je zakotveno i v samotném učení církve. Srov. SUŠIL, F. *Směšené básně*. Brno: Maticе Moravská, 1870, s. 81.

¹¹⁶⁷ V dalším odstavci pak Altrichter uvádí: „*Slyšíme-li sousloví ‚Sušilova družina‘, máme bohužel asociaci karikovaného budovatelského seskupení kněžských exponentur...*“ Tamtéž, s. 71. O Sušilově družině bylo již několikrát pojednáno v předcházejících kapitolách této práce, proto nebudu znovu přibližovat program „Sušilovců“. Snad jen zkráceně řečeno - Altrichtrovo tvrzení lze charakterizovat jako absolutní nepochopení problematiky Sušilovy družiny v historickém kontextu 19. století. Což zvláště dokládá jeho obrat: „*...budovatelské seskupení kněžských exponentur*“.

¹¹⁶⁸ Jiří Hanuš (nar. 1963 v Brně) je brněnský historik a editor. Předmětem jeho bádání jsou dějiny 19. století, dějiny historiografie a dějiny křesťanství. Učí na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně a je zároveň pracovníkem jejího Historického ústavu. Dále pak působí jako jednatel v *Centru pro studium demokracie a kultury*, kde mj. rediguje časopis *Proglas*. V roce 2010 byl jmenován profesorem.

19. století.¹¹⁶⁹ Tato kniha nabízí výsledek projektu, jehož cílem bylo shromáždit pokud možno reprezentativní soubor studií o změnách, kterými prošly vybrané sociální typy a profese v průběhu let 1789 – 1914. Její autoři si kladli za cíl přiblížit v početném zastoupení studií, jednotlivé sociální typy a profese. Inspirovali se hlavně pracemi německé a rakouské provenience z posledního desetiletí.¹¹⁷⁰ Autorům se tak podařila nesebná kombinace dvou přístupů k sociálním dějinám 19. století – vykreslení sociálního, resp. profesního typu v kombinaci s biogramem osobnosti, jejíž osudy umožňovaly demonstraci v typologii obecně deklarovaných trendů na konkrétní životní dráze. Ve zveřejněné studii o Františku Sušilovi je tedy podle Hanuš „kombinován biogram s typologizací a generalizací“, látka je pojímána čtivou formou a v nevelkém rozsahu. Zakotvení tohoto sborníku v hranicích historické Moravy umožnilo autorovi vytvořit vcelku vyvážený, systematický a reprezentativní pohled v proměnách přirozeného světa jednotlivce – Františka Sušila v proudu „velkých“ politických a sociálních dějin.¹¹⁷¹ Závěrem tak lze shrnout, že pro bližší poznání osobnosti Františka Sušila nám tento Hanušův příspěvek přináší neotřelý náhled na politicko-sociální situaci tehdejší doby.¹¹⁷²

¹¹⁶⁹ Srov. FASORA, L.; HANUŠ, J.; MALÍŘ, J. *Člověk na Moravě 19. století*. 2. vydání. Brno: CDK, 2008. ISBN 978-80-7325-147-5.

¹¹⁷⁰ Například velmi zajímavou publikací bielefeldského týmu historiků shromážděných okolo Ute Frevertové a Heinze-Gergarda Haupta *Der Mensch des 19. Jahrhunderts*, kteří se zaměřili na postižení typologie, pouze však někteří členové autorského týmu se pokusili své vývody konfrontovat s konkrétními životními osudy, aniž by byl tento metodický počín bezprostředním záměrem editorů. Srov. FREVERT, U.; HAUPT, H.-G.: *Der Mensch des 19. Jahrhunderts*. Frankfurt am Main – New York, 1999; také srov. VOVELLE, M. *Der Mensch der Aufklärung*. Essen, 2004.

¹¹⁷¹ Autor Jiří Hanuš nám tak ve svém příspěvku nabízí výkladové přístupy v církevním prostředí české společnosti 19. a 20. století. Na konkrétním příkladu z básně *Cit a rozum* ze sbírky *Smíšené básně* vřazuje Sušila do proudu evropského romantismu. Zároveň však odpovídá na otázku „...jak ovlivnil romantismus a jeho akcenty české (moravské) prostředí v jeho úsilí o počátky politického života a o vytvoření stabilních politických institucí, především křesťanských“ v souvislosti se Sušilovou katolickou ortodoxií, která se týkala většiny jeho žáků a přátel. Srov. HANUŠ, J. Katolický kněz – František Sušil. In: *Člověk na Moravě 19. století*, s. 397-400. Zmiňuje se o spolkové a osvětové činnosti, o teologických výbojích a počátku vědecké patristiky, o cyrilometodějství a velehradském unionismu, přičemž autor kriticky poznamenává, že na poli bádání o každodenním životě kněží v 19. století, především kněží světských, se toho vykonalo stále málo. „Úspěšně se začíná rozvíjet zkoumání řádového života např. významných opatů a dalších osobností starobrněnského kláštera, ale světský klérus a jeho větší i drobné starosti zůstávají poněkud stranou“ a i přes tyto mezery v bádání uzavírá kapitolku následujícími slovy: „Sušilovští kněží, alespoň ve své většině, však představují spíše lepší průměr kněžské úrovně od 30. do 70. let 19. století.“ Tamtéž, s. 404-405.

¹¹⁷² Nutno dodat, že podobně lze hodnotit i starší Hanušův příspěvek, který se taktéž částečně dotýká Sušilovy osoby a jeho přívrženců v širších souvislostech nábožensko-kulturně-politického vlnění první poloviny 19. století na Moravě. Mám na mysli jeho článek *Moravský Bůh a jeho přívrženci na Moravě v 19. století*. Srov. HANUŠ, J. Moravský Bůh a jeho přívrženci na Moravě v 19. století. In: HOJDA, Z.; PRAHL, R. (eds.): *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*. Praha: KLP, 2003, s. 161 – 168. ISBN 80-85917-98-X.

Příručka českých církevních dějin Bohumila Zlámala¹¹⁷³ pak kromě kusých údajů o Sušilovi nabízí heslovitě zpracovaný program sušilovců.¹¹⁷⁴ Sušilův program zde věcně hodnotí na pozadí církevně-politické problematiky víry a národnosti, oprávněnost národně-buditelské složky v životě a práci katolického kněze i laika, poukazuje na to, že u Sušilovců není mezi vírou a národností rozporu. Vymezuje jejich program vůči rakouským biskupům, kteří hlásali pomyslné rakušanství a nacionalismus označovali za hříšný následek babylonské vzpoury proti Bohem chtěné jednotě lidstva. Naproti této tezi se r. 1867 vyslovuje, jako i další jiní, přední sušilovec Ignát Wurm takto: „*Tvé náboženství a národnost, lide můj, jsou nerozlučny. Bůh ti velí, abys miloval národnost svou, a když miluješ ji, jsi i věrným katolíkem.*“¹¹⁷⁵ Podle Zlámala většina kázání památných let 1863, 1869 a 1885 byla pronesena na téma „víra a národnost“. Kazatelé v nich dospívali k podobným závěrům. „*Jen národovec může být dobrým křesťanem.*“¹¹⁷⁶

Na dalších řádcích pak heslovitě rozebírá myšlenkovou základnu sušilovského programu – základnu cyrilometodějskou.¹¹⁷⁷ Cyrilometodějstvím se bránili proti výtce husitismu a panslavismu, protože již sv. Cyril a Metoděj byli „*dva největší panslavisté a bojovníci pro národ*“.¹¹⁷⁸ Mezi další podstatné představy sušilovců o síle a nezkaženém jádru národa označuje Zlámál ideu Hostýna a Velehradu: „*Sušilovi následovníci horlivě udržovali a obnovovali hostýnské a velehradské poutě: Hostýn je nejskvělejší středisko, v němž se srdce každého Moravana pojí a rozněcuje láskou*

¹¹⁷³ Bohumil Zlámál (1904 Oprostovice na Holešovsku – 1984 Olomouc) byl český katolický kněz, historik a profesor církevních dějin na teologické fakultě v Olomouci. Po maturitě studoval teologickou fakultu v Olomouci, kde se zvláště zajímal o církevní dějiny, přednášené tehdy prof. Augustinem Neumannem. Po válce se stal asistentem církevních dějin na teologické fakultě a r. 1946 získal doktorát z teologie. Po zrušení teolog. fakulty působil ve farní správě, s výjimkou let 1969-74, kdy byla fakulta v Olomouci krátce obnovena. Srov. POKORNÝ, L. 75 let prof. ThDr. Bohumila Zlámala. *Duchovní pastýř*, roč. 1979, č. 28, s. 142-143.

¹¹⁷⁴ Srov. ZLÁMAL, B. *Příručka českých církevních dějin – Doba probuzeného katolicismu (1848-1918), díl VI*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2009. ISBN 978-80-7266-323-1.

¹¹⁷⁵ AMBROS, J. Ze starých dob. *ČVŠMO*, r. 1911, roč. XXVIII, s. 236.

¹¹⁷⁶ ZLÁMAL, B. K velehradské vlastizradě In: *Práce z historického semináře C. M. bohoslovecké fakulty v Olomouci č. 13*. Olomouc: ČČH, 1937, s. 14.

¹¹⁷⁷ V tomto smyslu například uvádí: „*Cyrlometodějská idea, nejstarší v našich dějinách, byla sušilovci postavena na svícen. Soluňští bratři se stali pratrony Sušilova programu, který byl chápán jako jejich následování v obrodním díle církve a národa. Důsledně byl pro ně zaváděn název ‚slovanští apoštolové‘ místo dosavadních ‚zemských patronů‘ nebo ‚moravských apoštolů‘. Sušilovci se prohlašovali za jejich potomky a dědice...“ a v dalším odstavci: „*Cyrlometodějství práci pro národ posvěcovalo a poskytovalo jí také citovou náplň. Slovanský národ a církev cyrilometodějská se staly nerozlučnými pojmy...“.* Zmiňuje taktéž skutečnost, že cílem Sušilovců bylo udržení víry a jazyka, přičemž „...*si Sušilova družina vytkla i vítězný cíl: založit budoucnost národa na obrodné katolické víře, chápané v duchu soluňských bratří*“. ZLÁMAL, B. *Příručka českých církevních dějin – Doba probuzeného katolicismu (1848-1918)*, s. 58-61.*

¹¹⁷⁸ *Časopis Moravské Orlice*, Olomouc, roč. 1863, č. 39.

k vlasti horoucí.“¹¹⁷⁹ V závěrečném výčtu významu sušilovců autor konkrétně vyjmenovává: „...obrodili rakouskou církev v našich zemích, churavou josefínstvím a nehybností, prohloubením náboženského života exerciciemi, lidovými misemi a psaným slovem. Otevřeli okna světovému katolictví a pevně se semkli okolo Petrova stolce v Římě. Horlivě probouzeli lid k národnímu povědomí a vřelé lásce k zemi, jazyku a národní osvětě. Bez nich by nebylo včasného probuzení českého, moravského, slezského a slovenského venkova, ani jeho církevnějšího cítění...“¹¹⁸⁰ Vítězství sušilovců pak spatřuje i ve vydání papežské encykliky *Grande munus* z r. 1880, kdy byla unionistická myšlenka sušilovského programu povýšena na zájem celé církve a úcta sv. Cyrila a Metoděje rozšířena i na neslovanské národy.¹¹⁸¹

Zlámal se tak v kapitole své knihy pokusil o velmi heslovité nastínění jednotlivých prvků významu sušilovců. V těchto církevních dějinách se tak čtenáři nabízí obecný náhled do problematiky včetně jeho politicko-sociálního rámce, který je uskutečněn veskrze popularizačním způsobem a rozhodně by nebylo na škodu jejich případné doplnění hlubšími souvislostmi dějinného kontextu.¹¹⁸²

Kromě doposud vyjmenovaných knih a monografií nebo kapitol, které se věnují dílu a odkazu Františka Sušila, existuje ještě celá řada různých zmínek nevelkého rozsahu, které nám však mohou poskytnout oporu k bližšímu poznání Františka Sušila. Tyto knihy, často nejrozmanitějšího zaměření, nám tak nabízejí další cenné informace a především nám dávají možnost nahlédnout způsob, jak jejich autoři vnímali Sušila v nejrůznějších souvislostech.

Růže Sušilova, almanach bohoslovců v seminářích českých i brněnském jakož i z Ostřihomy a z Vídně, jejímž redaktorem byl Alois Hlavinka,¹¹⁸³ si na své první stránce

¹¹⁷⁹ Zlámal zde cituje myšlenku Tomáše Bečáka, která byla uveřejněna v časopise *Cyrrill a Method*, roč. 1849, s. 257. Do protikladu ke zdravé slovanské lidové kultuře staví vůči Sušilově družině poněmčená a požitkovštěná města. Odkud, podle Zlámala, hrozí největší nebezpečí pro slovanský národ a cyrilometodějskou víru. Zároveň však sušilovci také vypověděli boj rakouskému liberalismu, jejímž typickým představitelem byl rakouský parlament neboli vláda, a dokládá to květnovými zákony z 25. 5. 1868 a vypovězením konkordátu v r. 1870, jakož i po odmítnutí českých státoprávních požadavků sušilovci útočili na liberální a protičeskou vládu otevřeně ve jméno víry a národnosti. Srov. ZLÁMAL, B. *Příručka českých církevních dějin – Doba probuzeného katolicismu (1848-1918)*, s. 61.

¹¹⁸⁰ Tamtéž, s. 63.

¹¹⁸¹ Tamtéž.

¹¹⁸² Zlámal se věnuje cyrilometodějskému tématu i v jiných publikacích, které mohou případným zájemcům o tuto problematiku vřele doporučit: ZLÁMAL, B. *Die Entwicklung der kyrillo-methodianischen Tradition in der tschechoslovakieschen Geschichte*. In: *Das östliche Christentum*, 22, Würzburg, 1969, s. 77-157; ZLÁMAL, B. *Příručka českých církevních dějin*, I, Olomouc: CBTF, 1970.

¹¹⁸³ Alois Hlavinka (1852 Verovany – 1931 Kroměříž) byl katolický duchovní, teolog, historik, filozof, etnograf a spisovatel. Roku 1885 byl vysvěcen na kněze a jako kooperátor působil v Kučerově

bere za své známé Sušilovo motto: „*Dvě krásek spanilých duše mé ovládnulo stánek; Zemská jedna, druhá s výšiny posla nebes. Církev a vlast – ty v mojích milují sestersky se nadrech; Každá půl, každá má moje srdce celé.*“¹¹⁸⁴ V článku *Kde se vzala „Růže Sušilovka“?* vypravuje Jan Soukop o svém setkání s knězem Buchtelem, bývalým vikářem kyšperským, se kterým se setkal vraceje se vlakem r. 1872 do Brna.¹¹⁸⁵ Autor se zde hrdě hlásí k dílu a především odkazu Františka Sušila. František Drašar pak vzpomíná v příspěvku *O původu Růže Sušilovy* na začátky tohoto bohosloveckého almanachu: „... *pobídky jiných vlasteneckých kněží způsobily, že důležitý návrh, r. 1872. v ‚Hlasu‘ učiněný, aby vlastenecké kněžstvo učinilo literární spolek - ‚Růže Sušilova‘ zvaný, kterýžto by o spisování a rozšiřování spisův takových péče vedl..., stal se skutkem v brněnském alumnátě ovšem ve formě poněkud stísněné skutkem. Roku 1877. na jaře zaštipena jest mezi bohoslovci brněnskými ‚Růže Sušilova‘.*“¹¹⁸⁶ Drašar článek včleňuje do nadšeného vlasteneckého hnutí, které se postupně rozvíjelo i v řadách bohoslovců, k němuž přispívalo i probuzené cyrilometodějství rozvíjející se na Velehradě v 60. a 70. letech 19. století. I další článek *K čemu nás povzbuzuje památný rok svato-methodějský* je takovým mohutným zvoláním a povzbuzením k práci v nejrozmanitějších bratrstvech a spolcích: katolicko-literárních, ve spolcích tovaryšských, v bratrstvech mariánských, ve spolcích Dětství Páně, v jednotách cyrillských pro pěstování chrámové hudby,

na Vyškovsku, kde byl farářem od r. 1859 Fr. X. Škorpík, přední sušilovec a spisovatel. Hlavinka napsal celou řadu náboženských a filozofických úvah o kláštřích, o papežství, o vztahu náboženství k národnosti, o manželství, ale také o antice (zvláště se věnoval Platónovi, Sofoklovi). Ve svých publicistických počinech nejednou vstoupil do polemiky i s T. G. Masarykem, který jej ostře kritizoval. Mezi jeho nejvýznamnější knihy patří: *Bludy a lži v dějinách* (Brno 1888, 1908), *Kronika Českomoravská* (Brno 1890), *Dějiny světa v obrazech* (4 svazky od pravěku až do počátku 20. století). Uplatnil se také jako teoretik lidové písně – je zde patrný jasný vliv Kollára a Sušila. O F. Sušilovi napsal: *Růže Sušilova* (1865 a další), *Sušil sběratelem písniček* (1904), *O Sušilovi* (1917) a další.

¹¹⁸⁴ HLAVINKA, A. (ed.). *Růže Sušilova, Almanach bohoslovců*, Brno: Tiskem pap. knihtiskárny benediktinů rajhr. v Brně, 1885, s. 1. ISBN nevedeno.

¹¹⁸⁵ Soukop vzpomíná na Buchtelovo vyprávění těmito slovy: „*Navštívil jsem nedlouho po smrti Sušilově Brno, abych vyhledal hrob slavného kněze toho, a sice onen prvotný hrob, ve kterém uložen byl dříve, než později přenesena schránka jeho na místo nynější, nádherným pomníkem vyznačené. Stál jsem tam u hrobu památného sám a sám, dlouho a dlouho zadumán jsa v myšlenkách, co všecko vykonal jediný ten skromný muž pro církev a vlast!... Věru, něco tak velikého mohl dokázati jenom tak nadaný a ideální nadšenec, jakým byl Sušil, o němž pravdivě napsal biograf jeho: ‚že málo jedl, málo spal, ale moc pracoval‘... Viděl jsem v duchu – pokračoval vikář – velikou tu řadu kněží-vlastimilů, duchovních to synů Sušilových, které odchoval on slovem i příkladem národu svému... Dojímavý tento výjev sdělil jsem napotom s naším ‚Hlasem‘ brněnským, ve kterém za nedlouho se objevil návrh, aby se učinila mezi bohoslovci jednotna literární ‚Růže Sušilovkou‘ zvaná. Účelem jejím vytknuto, aby mladiství chovanci stavu kněžského netoliko vědecká studia si oblíbili, nýbrž záhy učili se zacházeti s pěrem, nad jiné to důležitou zbraní na obranu církve a vlasti...“ Tamtéž, s. 15-16.*

¹¹⁸⁶ DRAŠAR, F. *O původu Růže Sušilovy*. In: HLAVINKA, A. (ed.). *Růže Sušilova, Almanach bohoslovců*, Brno: Tiskem pap. knihtiskárny benediktinů rajhr. v Brně, 1885, s. 36-37.

v katolických spolcích pro studenty až po mohutnou činnost ve prospěch katolického tisku, který má být „...svatou povinností každého kněze“.¹¹⁸⁷

Ve spolkových zprávách listu českomoravských bohoslovců *Museum* se ve zprávě zaslané z Brna hodnotí výročí dvacátého pátého působení *Růže Sušilovy*. Za přítomnosti svého regenta Josefa Pospíšila se od 12. října 1890 schází bohoslovci, aby projednali nejrůznější spolkové zájmy a snahu založit další knihovnu, zvláště v „mravně ohrožených obcích“, aby vyslechly přednášky na nejrůznější aktuální témata apod.¹¹⁸⁸ Zprávu končí přáním, aby se v *Růži Sušilově* všichni „...spojili v jeden mocný šik bojovníků za právo a pravdu Kristovu – dědictví to Cyrillo-Methodějské, odkaz Sušilův a Procházekův“.¹¹⁸⁹

Jan Hejret mapující literární reakce na život a dílo Jana Husa v knize *Katoličtí kněží jindy a nyní o Mistru Janu Husovi* mj. zmiňuje i báseň Františka Sušila ze sbírky *Růže a trní* z roku 1851. V této básni se Sušil dotýká problematiky mistra Jana Husa, která byla v jeho době často diskutována z různých pohledů.¹¹⁹⁰ Bez jakéhokoliv komentáře této Sušilovy básně pak líčí dobu Bachova absolutismu a přibližuje čtenáři další katolické kněze, kteří se vyjadřovali, ať už pochvalně nebo negativně, k osobnosti mistra Jana Husa.

Miloslav Hýsek¹¹⁹¹ v knize *Literární Morava 1849-1885* shrnul ve druhé kapitole všechny podstatné rysy týkající se počátků kněžské literatury, *Jednoty katolické*

¹¹⁸⁷ KOVÁŘ, F. K čemu nás povzbuzuje památný rok svato-methodějský. In: HLAVINKA, A. (ed.) *Růže Sušilova, Almanach bohoslovců*, s. 90.

¹¹⁸⁸ Namátkou zde uvádíme názvy těchto přednášek: Socialismus a kněz katolický, O studiu dějinném, Ukázky z Didonova díla: Jesus Christ, Písmo sv. a církev, Duše jest formou těla, O socialismu ad.

¹¹⁸⁹ *Museum, list bohoslovců českomoravských*, r. 1890-91, roč. XXV. (tiskem VI.), Brno: Tiskem benediktinské knihtiskárny.

¹¹⁹⁰ HEJRET, J. *Katoličtí kněží jindy a nyní o Mistru Janu Husovi*. Jilemnice: Tiskem a nákladem Aloisa Neuberta, 1902, s. 14-16. ISBN nevedeno. Pro úplnost uvádím celou tuto Sušilovu báseň: „*Papežové, biskupové, kněží. Jenž jste zhrdli duchem Kristovým, S jakovou vám myslí vypovím, Co jak skála na mé hrudi leží! Jaká kletba nad vámi se věží! Stali jste se lúze příslovím, Zděli jste svým žitím morovým, Že se zloba proti církvi ježí! Vychvalují nám teď Jana Husi, Pro taký váš život nekalý Církev svatá odbývatí musí. Kdo z vás pomsty skálu odvalí? Či vám nebyl výrok Páně známen, Že zlé zrázdce potře věčný kámen? Hus a vy, jak různí jste vy spolu Srdcem, myslí, umem, náhledem! A přec zvouce ho svým pradědem, Mníte činit pravou jeho školu. Jeho hrud', jak druhdy apoštolů Plála nad zlých mravů nad vředem, Vaše v kalu zbrodění škaredém Chodí jako na svém na úkolu. On vždy hodlal aspoň ctíti Krista, nerozumně pro něj zahořel: Z vás se Kristu rouhání jen chystá. V jedné však jste rovni jemu věci K církvi zášť, již duch mu ochořel, Hoří ve vás, jak v pekelné peci. Přemnohý teď jazyk chválí Husa, A jej slaví v lásce zvroucňelé, Jako církve osvětitel; Svět pak maní za tím hlasem klusá. A ta moudrost světa holokusá, Jenžto může toho přeměle Klade svatým Božím na čela, Hřmotněji a hřmotněji pořád dusá. Obnovil on církev, ale k strasti, Že tím v neřest větší uběhla. A v hrob u nás téměř polehla. Vzáňal on záři ve tmách naší vlasti, Jenž se kvapem po ní rozžehla, Avšak jí vlast padla do propasti.“ Srov. SUŠIL, F. *Růže a trní*. Brno: Nitzsche a Gosse, 1851, s. 114. ISBN nevedeno.*

¹¹⁹¹ Miloslav Hýsek (1885 Němčice u Sloupu na Moravě – 1957 Praha) profesor dějin české literatury, literární kritik a historik, který se zvláštní oblibou publikoval kritické úvahy i rozsáhlé monografie o zapomenutých českých, a zejména moravských literátech. Díla autorů na okraji zájmu odborné i laické

a *Dědictví sv. Cyrilla a Metoděje*, Sušila a Procházky a vůbec mladé kněžské generace, která se projevovala v beletrii a v poezii.¹¹⁹² V této studii o literární Moravě, na jejímž základě se v r. 1912 na pražské české univerzitě habilitoval, pojednává velmi podrobně a především v jasně načrtnutých souvislostech o Františku Sušilovi a kněžstvu, které bylo literárně činné v rámci brněnské *Jednoty katolické*. I přes veškerou autorovu erudici si nelze nepovšimnout, že na Sušila nahlíží poměrně kritickým pohledem, a tak nás nepřekvapí, že v jeho literárně-teologickém díle mnoho pozitivního nespátřuje.¹¹⁹³ Na základě těchto Hýskových úsudků se tak nabízí otázka: Odkud ke svým tvrzením dospěl, kde pro ně našel pramenný podklad, vždyť k nim na stránkách své knihy nepodává náležité vysvětlení. K Hýskovým výrokům patří např. i následující: „*Bohoslovné práce Sušilovy, na něž sám kladl největší důraz... přešly českou literaturou, a to i vědeckou, celkem nepovšimnuty a náležitého ocenění se jim nedostalo.*“¹¹⁹⁴ Následující stránky této disertační práce právě toto Hýskovo tvrzení vyvracejí, vždyť uvidíme ještě celou řadu autorů, kteří se znovu a znovu dotýkají Sušilova odkazu nejen v jeho teologickém díle.

O jedno desetiletí později vydává Žampach v *Jubilejním listě Jednoty ČSL Orla v Brně* článek *Osmdesát let Katolického spolkového života v Brně (1848-1928)*, ve kterém hned v úvodu píše: „*Od roku 1838 působil v brněnském alumnátě jako profesor Nového zákona velký národní buditel František Sušil. Za deset let do roku 1848 vychoval již slušnou řadu kněží, kteří mezi katol. lidem buditelské dílo Sušilovo dovršovali...*“¹¹⁹⁵ A pokračuje stručným popisem těch, kteří patřili do Sušilovy družiny

veřejnosti se snažil oživit vydáváním jejich prací. Přispíval do nejrůznějších ročenek a listů a nechyběl ani jako přispěvatel do Ottova slovníku naučného a Masarykova slovníku naučného. Jako typický pozitivista své doby dbal o maximální vyčerpání všech dostupných pramenů a podrobné zpracování získané látky. Vydal celou řadu popularizačních a školních prací moderních básníků typu Březiny, Sovy, Dyka a dalších. Srov. *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce*. MERHAUT, L. (ed.). Díl 2., sv. 1. Praha: Academia, 2008, s. 326-327. ISBN 978-80-200-1670-6.

¹¹⁹² Srov. HÝSEK, M. *Literární Morava v letech 1849-1885*. Praha: Nákladem vydavatelství družstva Moravsko-slezské revue, 1911. ISBN neuvedeno.

¹¹⁹³ Pro názornost nyní ocituji slova, kterými Sušila obecně charakterizuje: „... když v létech třicátých zaplavil Brno vášnivý vzruch hladového hledání hlubšího obsahu životního, které vyvolávalo jméno Klácelovo, a neměl pro ně porozumění: rádce venkovských duší srostl záhy se svým povoláním a jeho vědecká touha se ukájela jen studiiem theologickými, vše ostatní mu bylo vzdáleno; jestliže se ještě r. 1840 dovedl hanbiti za roztomilé výstřelky současného katolicismu, záhy jich již neviděl, podlehnuv úplně novému hnutí. Proto mohl v bohosloví na své posluchače působiti jen uklidňujícím způsobem... Nové vzniklé Jednotě byl jen ozdobou, jež stavěla do popředí svůj spisovatelský význam a postavení profesora; to, co se v ní odehrávalo, vzniklo v hlavách mladších, méně opatrných a odhodlanějších, jež pravidelně vítězily nad návrhy Sušilovými, jenž nové době nerozuměl.“ HÝSEK, M. *Literární Morava v letech 1849-1885*, s. 59.

¹¹⁹⁴ Tamtéž, s. 61.

¹¹⁹⁵ ŽAMPACH, F. M. *Osmdesát let Katolického spolkového života v Brně (1848-1928)*. In: *Jubilejní list Jednoty ČSL Orla v Brně*. Brno: Jednota ČSL Orla Velké Brno I., 1928, s. 27. ISBN neuvedeno.

a zasloužili se o prohloubení náboženského života v Brně.¹¹⁹⁶ Tento vzpomínkový list tak nabízí jedinečné zhodnocení osmdesátileté tradice katolického spolkového života v Brně, který se pevně a jednoznačně hlásí k Sušilovi a odkazu jeho družiny.¹¹⁹⁷

Světlé památce moravských kněží-buditelů a zakladatelů *Dědictví sv. Cyrila a Metoděje* věnoval Emanuel Masák svoji knihu *Dějiny Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně*, kde pojednává o období od roku 1850 po r. 1930. Masák v úvodu své knihy především lituje, že se neuskutečnil záměr Sušilova žáka Vladimíra Šťastného, který znal osobně všechny členy družiny seskupené okolo *Dědictví sv. Cyrila a Metoděje* a nebyla vydána k 50. výročí založení žádná vzpomínka nebo alespoň stručný přehled dosud vykonané činnosti. Vždyť právě on byl již od roku 1870 povolán do výboru *Dědictví* a pracoval v něm plných 40 let, nejprve jako jednatel a pak ve funkci starosty. Hlavním pramenem pro vznik těchto Masákových *Dějin* byla, ne vždy kompletní, kniha protokolních zápisů ze schůzí *Dědictví*. Autor v úvodu své knihy poznamenává, že byl nucen přihlížet i k původnímu archivu, který založil a důkladně vedl první jednatel *Dědictví* B. M. Kulda. Tento archiv se však později, nejspíše po r. 1866, kdy byl Kulda povolán do Olomouce za vikáře, dostal do soukromých rukou a nikdo z Kuldových nástupců si na něj již nevzpomněl. Na štěstí nebyl ten první zmíněný archiv *Dědictví* ztracen, protože z velké části zachoval v díle Pavla Vychodila, ať již v jím vydaném *Životopise Františka Sušila* nebo v jeho korespondenci *Z doby Sušilovy*.¹¹⁹⁸

Masák v této knize předkládá kompletní historický nástin *Dědictví* od jejího založení v roce 1850,¹¹⁹⁹ přibližuje jednotlivé etapy, kdy se v jejím čele vystřídali František Sušil (starostou byl v letech 1850-1868), Matěj Procházka (1868-1889), Vladimír Šťastný (1889-1910), Josef Pospíšil (1910-1925) a Jan Tenora (od r. 1925 až do současnosti, myšleno do r. 1930, neboť v tomto roce byla Masáková kniha vydána),

¹¹⁹⁶ „Co dělaly tyto první naše katolické spolky v Brně? Předně staraly se o prohloubení života náboženského, o časté přijímání sv. svátostí, o výzdobu kostelů (varhany, korouhve atd.), ale také první začaly se systematicky starati o české bohoslužby v brněnských kostelích... 1852 se konaly v Brně první české misie, r. 1853 zavedena po prvě u Minoritů česká májová pobožnost, téhož roku české roráty u sv. Tomáše i u Minoritů. Že tato činnost měla i po stránce národní dalekosáhlé důsledky pro brněnské češství, je nesporné.“ Tamtéž, s. 28-29.

¹¹⁹⁷ „My, katol. Brňáci, máme plné právo býti hrdi na tuto svou dlouholetou tradici a práci spolkovou... Proto náš spolkový život nemá význam jen pro město samo, nýbrž i pro celé hnutí lidové. A jest jen projevem spravedlnosti a vděčnosti ke všem těm, kdož v Brně po 8 desetiletí žili a žijí, pracovali a pracují, když jejich práce a výsledků této práce vzpomínáme a slibujeme v ní věrně a oddaně vytrvati.“ Tamtéž, s. 35-36.

¹¹⁹⁸ Srov. MASÁK, E. *Dějiny Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně, 1850-1930*, s. 7-8.

¹¹⁹⁹ Čímž přispívá k názorové vyváženosti, pokud jde o otázku rozkolu v *Národní jednotě*, jehož příčiny bývaly líčeny velmi různě. K této otázce se nejprve vyjádřili spisovatelé z neknežského okruhu (Kabelík, Traub aj.), nyní se vyjadřuje Masák a odstraňuje tak předsudek, že jen „klerikální justament“ vedl k rozchodu a k osamostatnění katolických literárních snah. Srov. tamtéž, s. 12-28.

přičemž nevynechává ani kompletní přehled činovníků, včetně přehledu činnosti a seznamu spisů vydaných nákladem tohoto *Dědictví*. V kapitole *Období Františka Sušila* podrobněji poznáváme to, jak *Dědictví* fungovalo pod Sušilovým vedením, a tím můžeme i lépe pochopit jak Sušila samotného, tak i celý spolkový život na Moravě v tomto časovém období.¹²⁰⁰

Ve Vychodilově *Hlídce* z roku 1932 pojednává Josef Jančík o *Katolických jednotách* na Moravě. Na těchto stránkách Jančík ukazuje, že u zrodu činnosti *Katolických jednot* na Moravě stál opět Sušil a jeho družina, a to především tím, že se neomezili na literaturu, ale pracovali také v oblasti sociální. V závěru svého příspěvku autor opakuje slova Dr. Antonína Stáry: „*Jest to zjev prapodivný: muž, který ‚praktické politice‘ pramálo rozuměl, předeepsal lidu moravskému politický směr, kterým se tak dlouho bráti bude, dokud kněžstvo samo při lidu vytrvá a nebude se mu odcizovati. A vzájemná důvěra kněžstva i lidu na Moravě bohdá ještě dlouho potrvá...*“¹²⁰¹ a zdůrazňuje, v čem příklad Sušilovy družiny zavazuje nejen kněžstvo, ale i laickou inteligenci.

V roce 1934, na památku stého jubilea Slovanské knihovny bohoslovecké, vychází v Olomouci kniha Františka Cínka *K národnímu probuzení moravského dorostu kněžského 1778-1870*. Cínek se na těchto stránkách věnuje především počátkům a rozvoji národního probuzení na bohosloveckém učilišti v Olomouci, a to od roku 1778, kdy byly zavedeny české přednášky z pastorální teologie. Od roku 1830 pak popisuje podle netištěných rukopisných záznamů a dokumentů z archivu semináře a Slovanské bohoslovecké knihovny události po zrušení generálního semináře. Na těchto stránkách mj. krátce zmiňuje Sušila, a to s ohledem na jím vykonanou konkurzní zkoušku na místo uprázdněného stolce pro biblické studium Nového zákona v Brně¹²⁰² a v souvislosti s počátky Slovanské bohoslovecké knihovny.¹²⁰³

¹²⁰⁰ Masák v jednotlivých podkapitolách zmíněného období Sušilova předsednictví v tomto spolku přibližuje, jak fungovala správa *Dědictví*, kdo byli jejími vůdčími osobnostmi, jak probíhaly schůze, jejich řád a stanovy, jaký byl poměr k církevním a státním úřadům, vztah s brněnskou konzistoří a s arcibiskupy v Olomouci a v Praze, jak probíhalo hospodaření, propagace a šíření *Dědictví*, jaká byla vydavatelská činnost, s kým se členové *Dědictví* stýkali a jaké myšlenky propagovali, a uvádí celou řadu dalšího důležitého materiálu, který je potřebný pro bližší poznání Sušilovy osobnosti a jedné z jeho dalších činností.

¹²⁰¹ JANČÍK, J. *Katolické jednoty na Moravě*. In: VYCHODIL, P. (ed.). *Hlídka*, roč. XLIX, Brno: Nákladem Občanské tiskárny, 1932, s. 403-404. ISBN neuvedeno.

¹²⁰² Srov. CÍNEK, F. *K národnímu probuzení moravského dorostu kněžského 1778-1870*, s. 195.

¹²⁰³ Cínek píše: „*Také Sušil, když studoval v letech 1823-1827 v Brně bohosloví, shromáždil, jsa již uvědoměným vlastencem, kolem sebe několik stejně smýšlejících druhů...*“ Tamtéž, s. 202. Na další straně: „*Roku 1837 přichází na teologický ústav brněnský Frant. Sušil jako profesor biblického studia Nového zákona, jehož působením nabývá život národní a ruch vlastenecký v alumnátě brněnském nových vzpruh.*“

V knize Aloise Kolíska *Cyrillo-methodějství u Čechů a Slováků do roku 1931*, vydané k 1050. výročí smrti sv. Metoděje, se píše o průkopnících velehradských a cyrilometodějských, mezi nimiž vedle Františka Salez. Bauera, Vincence Brandla, Bedřicha kardinála Fürstenberga, Pavla Křížkovského, Leopolda Prečana, Matěje Procházky, Antonína Cyrila Stojana, Vladimíra Šťastného, Ignáta Wurma a dalších, je krátce zmíněn i Sušil „...jako kněz a buditel, učenec a první národovec, profesor bohosloví v Brně... byl Sušil mužem znamenitým a velezasloužilým“.¹²⁰⁴ Kromě základních životopisných údajů o Františku Sušilovi však Kolísek pro naše bádání nepřináší nic nového.

Dalších několik poněkud kusých zmínek o Františku Sušilovi čteme v knize *Velehrad víry – Duchovní dějiny Velehradu*, kterou k výročí smrti svatého Metoděje napsal František Cinek. Na stránkách knihy, která je pokusem o zhodnocení duchovního významu Velehradu, se autor pokouší o dějinné zhodnocení veškerých snah spjatých s růstem a rozvojem všeho, co se na Velehradě vytvořilo a přispělo k rozvinutí cyrilometodějství. Cinek o Sušilovi píše: „*Tento vznešený duch vnesl do obrodného ruchu národně-církevního v prostředí dorostu kněžského mohutný, čínorodý zápal. Podmaňoval neodolatelým kouzlem. Imponoval hlubokou učeností, uchvacoval sugestivní vroucností lásky k Církvi i k vlasti... Alumnát brněnský proměnil v semeniště šiků agilního vlasteneckého a církevně uvědomělého kněžstva, které naučil správně chápati křesťanský názor o lásce k vlasti a národu svým slovem i příkladem.*“¹²⁰⁵ Kromě těchto a mnoha dalších kusých líčení věnovaných Sušilovi nacházejí se zde významná svědectví týkající se všech činností, které vedly k rozvoji cyrilometodějské myšlenky na přelomu 19. a 20. století, se zvláštním zřetelem k historii Moravy. Vedle líčení dějin Velehradu od 15. do 17. století zmiňuje cisterciácký řád, který zde působil po svém „vzkříšení“ od r. 1650 až do „nešťastného roku“ 1784, kdy došlo z nařízení císaře Josefa II. k jeho zrušení. Především se však věnuje „vzkříšení památného Velehradu“, které vrcholí v oslavách tisícího výročí příchodu slovanských věrozvěstů v roce 1863. Cinek také podrobně vypráví i o dalších jubilejních velehradských slavnostech

Alumnát brněnský od příchodu Sušilova stává se semeništěm činného vlasteneckého kněžstva, třebaže bohosloveckou knihovnu po roce 1840 čekal hrubý útisk.“ Tamtéž, s. 203.

¹²⁰⁴ KOLÍSEK, A. *Cyrillo-methodějství u Čechů a Slováků do roku 1931*. Brno: Vydáno vlastním nákladem Karla Kolíska, 1935, s. 47-48. ISBN neuvedeno.

¹²⁰⁵ A dále v poznámce pod čarou Cinek pokračuje: „*Byl svící... která postavena na svícen svítí všem, kteří v domě jsou. tak i ta tichá, však rozsáhlá a vydatná činnost Sušilova, jeho vznešený duch a kněžský svatý život sám sebou svítí a zářil všem, kdož ho poznali, ale i vábil k sobě neodolatelým kouzlem všechny, kdož chtěli ve šlépějích mistrových kráčeti a v tom neb onom oboru s ním pracovali na národa roli dědičné.*“ CINEK, F. *Velehrad víry – Duchovní dějiny Velehradu*, s. 93-94.

v následujících letech 1869, 1871, 1879, 1885 a dalších. Knihu uzavírá líčení přínosu Antonína Cyrila Stojana pro Velehrad a popisem unionistických sjezdů.

Zmínka o Františku Sušilovi se nachází i na stránkách tenké brožury *Účast moravského kněžstva na národním probuzení tiskem v letech 1848 – 1850* z pera Aloise Michálka.¹²⁰⁶ Autor vnímá Sušila jednoznačně pozitivně a opakovaně zdůrazňuje jeho přínos jako autority pro ostatní buditele a vlastence: „*Při zakládání a redakci časopisů redaktoři žádají Sušila o spolupráci, dožadují se jeho úsudku. Tak Jan Valerián Jirsík, kanovník na Hradčanech, žádá Sušila o podporu jím tehdy redigovaného Časopisu katolického duchovenstva... Proto žádá Sušila, aby byl stálým jeho pracovníkem a pro každý svazek něco napsal.*“ A v následujícím odstavci pokračuje: „*Tomáš Bečák dotazuje se Sušila na spolupráci a podporu časopisu ‚Cyril a Metod‘, který r. 1849 s baronem Königsbrunnem a Jaroslavem Lýskem začal v Olomouci vydávati. Táže se ho, zda hodlá sám nebo ještě jiný ve spojení s nimi vejíti, zda hodlá časopis pracemi podporovati a ptá se na úsudek, co soudí o dosavadní tendenci časopisu a zda si něčeho přeje nebo nepřeje.*“¹²⁰⁷ Michálek nejčastěji čerpá nejen z Vychodilových dopisů *Z doby Sušilovy*, ale také z Klácelovy *Korespondence buditelů*, Hýskovy *Literární Moravy* a mnoha dalších časopiseckých či novinových článků, např. z *Blahověsta*, *Vlasti*, *Hlasu*, *Týdenníku*, *Moravských novin*, *Holomouckých novin*, *Časopisu Matice Moravské* atd.

V roce 1938 vydává Josef Jančík k počtě Šebestiána Kubínka jeho krátkou biografii, ve které často cituje Kubínkův vlastní životopis. Kubínek v tomto svém životopise se často zmiňuje o Sušilovi: „*Kdo tedy jsi vlastenec rozený v Moravě, nezapomeň na muže toho, dokud jsi živ, usiluj množit čest a slávu Boží tak přičinlivě a pilně, pracuj na vzdělávání a poučování národa svého, aby Morava naše posud nebohatá na svaté, mohla také poukázat na množství takových v Moravě zrozených, kteří nehledí přes prsty na vyřčení Božské: Svatí buďte, nebo já svatý jsem, a bez svatosti žádný neužrjí Boha.*“¹²⁰⁸ Šebestián Kubínek¹²⁰⁹ jakožto laický apoštol byl

¹²⁰⁶ Srov. MICHÁLEK, A. *Účast moravského kněžstva na národním probuzení tiskem v letech 1848-1850*. Olomouc: Lidové závody tiskařské a nakladatelské, 1937. ISBN neuvedeno.

¹²⁰⁷ Tamtéž, s. 8-9.

¹²⁰⁸ JANČÍK, J. Apoštol dobrého tisku Šebestián Kubínek. In: *Životem*, roč. 1938, Brno.

¹²⁰⁹ Šebestián Kubínek (1799 Blažovice – 1882 Brno) je nejpopulárnější postavou sušilovské Moravy. Byl prostým sedlákem z Blažovic a ve zralém věku zažil náboženskou konverzi, prodal statek a zasvětil zbývající část života distribuci a propagaci knih cyrilometodějského i svatojánského *Dědictví*. Václav Kosmák ho zvětčil v jednom ze svých kukátků, Jakub Deml přetiskl Kosmákův text ve dvacátých *Šlépějích* a připojil vlastní výzvu k zahájení Kubínkova beatifikačního procesu. Srov. PUTNA, M. C. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 225-226; nejmladší publikací, která se cíleně věnuje Kubínkovi, je práce: *Laický apoštol Šebestián Kubínek (1799-1882). K jubileu dvou století*

jedním z hlavních šířitelů a propagátorů jak Sušilova *Dědictví Cyrilometodějského*, tak i českého *Dědictví svatojánského*. V *Hlasu* tiskl na pokračování *Deník Kubínkův* a *Děje Kubínka*, vesměs úvahy nad knihami z *Dědictví*, a vědomě se tak podílel na vytváření mýtu o sobě samém. Tak se u něj nerozlučitelně setkáváme s obdivuhodnými protipóly: naivitou a zároveň racionalitou, která k životaběhu některých „jurodivých“ neklamně patří.¹²¹⁰

Záměrem knihy Jana Merella vydané roku 1956 a nazvané *Bible v českých zemích od nejstarších dob do současnosti* bylo připomenout čtenáři, čím nám byla Bible od počátků naší vzdělanosti až do současnosti. Merell v úvodu své knize píše: „*U kolébky naší kultury je cyrilometodějský překlad, geniální dílo, nejen teologické učenosti, ale i velkého jazykového a stylistického umění, dílo, které se v životě národů vyskytuje jen jednou za staletí.*“¹²¹¹ Právě těmito slovy předznamenává svoji snahu nabídnout čtenáři možnost vstoupit do proudu dějin od nejstaršího cyrilometodějského překladu, přes staročeský biblický překlad, knižní skvosty doby románské a gotické, biblické tisky 16. století i tisky bratrské, dlouhou řadu katolických vydání Bible od Svatováclavské až k současným katolickým překladům Písma svatého.¹²¹²

V kapitole, která se týká současných katolických překladů, neopomíjí uvést Františka Sušila, který „*vychází z Vulgaty, nejen proto, že je to tradiční, v církvi užívaný text, ale i pro její hodnotu pramennou, danou jejím stářím a blízkostí k řeckému originálu*“ a po krátké citaci ze Sušilovy předmluvy k evangeliu sv. Matouše pokračuje v hodnocení: „*Bylo to dílo na svou dobu vynikající. Nejenom první, ale dodnes jediný úplný a soustavný výklad Nového Zákona. I když moderní exegese v mnohém postoupila dále, má průkopnické dílo Sušilovo dodnes svoji cenu. Rušivě však na překladu*

od narození. SOLDÁN, L.; DANĚK, V. (eds.). Blažovice: Obecní úřad Blažovice, 1999. ISBN neuvedeno.

¹²¹⁰ K postavě Kubínka je snad nejlépe připomenout následující přílehlé hodnocení z pera Martina C. Putny: „*Nejsme si jisti, zda by Šebestián Kubínek vyhovoval nárokům, kladeným římskou církví na kandidáty oltáře. Dokonale zato odpovídá pravoslavné kategorii ‚svatého jurodivého‘: Chodíval po moravských vsích, zhusta bos, na zádech almárku naplněnou zbožnými knihami, přijímal k jídlu jen chléb a k pití jen vodu, odmítal mluvit o čemkoliv jiném než o hříších a o věčnosti a nejvýše ještě o knihách z Dědictví, dlouho do noci pak se modlíval po svém způsobu, to jest – hrou vlastních improvizovaných melodií na tahací harmoniku a zpěvem vlastních písní v nesrozumitelných jazycích, srovnatelných snad leda s ‚andělskými jazyky‘, jimiž v extázi promlouvají příslušníci letničního hnutí...*“ PUTNA, M. C. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 226.

¹²¹¹ Srov. MERELL, J. *Bible v českých zemích od nejstarších dob do současnosti*. Praha: Česká katolická charita, 1956, s. 5. ISBN neuvedeno.

¹²¹² Merell zde uvádí jistě zajímavou poznámku k evropskému kontextu biblických překladů: „*Právem jsou pokládány za vzácné svědectví naší kulturní vyspělosti české biblické prvotisky, neboť bible jako prvotisky se vyskytují ještě toliko v překladech pěti národních jazyků: německého, francouzského, vlášského, holandského a španělského. A česká bible je také jedinou inkunabulí slovanskou.*“ Tamtéž, s. 6.

*i výkladu působí Sušilova řeč. Sušil se odpoutal od tradice českého biblického jazyka, tvořil nová slova, ale živý růst jazyka šel jiným směrem a tak dnes četba Sušilova díla je nejednou i nesrozumitelná.*¹²¹³ V hodnocení Sušilova biblického díla bych se na tomto místě nerad opakoval, bylo tak totiž učiněno již v předcházející kapitole, přesto však si myslím, že Merellova stručná charakteristika je více než přiléhavá a vychází z autorových kvalitních znalostí v oblasti biblistiky.

O osudu alespoň části knih patřících Františku Sušilovi pojednává Vladislav Dokoupil v *Dějínách moravských klášterních knihoven ve správě Univerzitní knihovny v Brně*, v knize z r. 1972.¹²¹⁴ O tom, že od samých počátků církevní organizace u nás až do vzniku univerzit byly kláštery jedinými středisky školství, studia a kultury, vůbec není žádných pochybností. Snahám nalézt nějaké konkrétní hmatatelné stopy po Sušilově knihovně se v této publikaci dostává jedinečná pomoc, a to především díky autorovu neúnavnému badatelskému úsilí. V kapitole nazvané *Knihovna brněnského biskupského alumnátu (Bibliotheca Episcopalis seminarii clericorum Brunensis)* se píše o Kampelíkově zásluze o založení slovanské knihovny, která se v Brně zakrátko po svém vzniku stala střediskem českého národního života, protože sloužila též zájemcům mimo alumnát. Autor uvádí i mecenášství Sušilova spolupracovníka, jímž byl kanovník Bedřicha hrabě Sylva Tarouca, který věnoval několik starých tisků i do alumnátní knihovny. Především však řadí Františka Sušila k těm, kteří byli velkou vzpruhou ve vzestupu národního uvědomění brněnských alumnů.¹²¹⁵

V souvislosti s rajhradskou benediktinskou klášterní knihovnou Dokoupil poznamenává: „*I na spisovatele Františka Sušila má Rajhrad z této doby pěknou vzpomínku: na krásném řecko-latinském trináctisvazkovém vydání Joannis Chrysostomi Opera omnia, Parisiis 1718-38, je záznam: „Opus hocce praeclarum legavit Bibliothecae Mon. Rayhrad. Franc. Sušil.*“¹²¹⁶ Z tohoto věnování je dobře patrné, že Sušil choval k mnichům tohoto kláštera vřelý osobní vztah, jak ostatně dokládají i četné dopisy, které si vyměnil s některými rajhradskými řeholníky.¹²¹⁷

Podobně vřelý vztah měl Sušil také k brněnským minoritům, vždyť v jejich klášteře bydlel po celou dobu svého brněnského profesorského působení. Klášter

¹²¹³ Tamtéž, s. 58-59.

¹²¹⁴ Srov. DOKOUPIL, V. *Dějiny moravských klášterních knihoven ve správě Univerzitní knihovny*. Brno: Musejní spolek v Brně a Univerzitní knihovna v Brně, 1972, ISBN neuvedeno.

¹²¹⁵ Srov. tamtéž, s. 301-302.

¹²¹⁶ Tamtéž, s. 68.

¹²¹⁷ Srov. VYCHODIL, P. *Z doby Sušilovy. Sběrka dopisů*, Brno: Tiskem a nákladem papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských v Brně, 1898.

minoritů se tak na určitou dobu stal centrem českého katolického národního života na Moravě, a to jak zásluhou Sušila samotného, tak i díky vynikající postavě tamního kvardiána kláštera Bonaventury Zdury.¹²¹⁸ Do poloviny 19. století tak byla i minoritská knihovna ještě obstojně doplňována, a to i českou literaturou z různých oborů.¹²¹⁹ Zasloužil se o to kromě Bonaventury Zdury i další knihovník po Mohaplovi Bonaventura Müller, který je doložen jako „praefectus Bibliothecae“ v r. 1845. Pro naše bádání je však nejdůležitější to, že se zde zachoval velký počet knih po Sušilovi. Jsou to jednak četná jeho vlastní díla a překlady, jednak cizí knihy se Sušilovými dedikacemi konventu, například Jungmannova *Slovesnost*, ale i několik vzácnějších starých tisků, jako česká Melantrichova *Bible* z roku 1570, která byla ještě roku 1814 v majetku Josefa Charváta, celolánika ze Šlapanic, nebo Štajerův *Kancionál* z roku 1697 se Sušilovými poznámkami, ale také další starší díla z 16. a 17. století, zejména pak ta, která mají českojazyčné Sušilovo věnování konventu.¹²²⁰ Kratší dobu zde také žil již zmíněný - známý vlastenecký kněz a sběratel Bedřich hrabě Sylva Tarouca, který po sobě zanechal památku v několika knihách a který si vzpomněl na minority ještě r. 1859 knihou Jos. de Barzia: *Christianus animarum excitator, Augustae 1721*.¹²²¹

Václav Medek v knize *Cesta české a moravské církve staletími* z roku 1982 podtrhuje Sušilův význam především jako sběratele lidových písní. Z teologických prací vyjmenovává jeho překlad a výklad Nového zákona a Spisy sv. Otců apoštolských

¹²¹⁸ Bonaventura Zdura (1791 – datum úmrtí se mi nepodařilo zjistit) byl od roku 1823 až do r. 1832 v brněnském minoritském klášteře kvardiánem a poté provinciálem. V konventu zůstal i potom, poněvadž sídlo provincialátu bylo již od r. 1816 trvale v brněnském klášteře. Za mimořádné zásluhy byl Zdura r. 1839 jmenován doktorem teologie v řádu a generálním komisařem, od r. 1849 pak biskupským titulárním radou. Podle knih, které vlastnil, lze usuzovat, že měl živý zájem o český jazyk a literaturu, měl např. českou gramatiku Jana Nejedlého, *Thámův slovník* z roku 1805 a za něho byl dokonce koupen i Bernolákův šestisvazkový *Slovár slovenskí*. Za jeho vlády byly získány i dva výtisky českým prvotiskových biblí vytištěných v Praze r. 1488 a mnohé další. Podstatné jsou však jeho aktivity ve prospěch čilého národního ruchu: v klášteře se konaly schůze *Katolického ústředního spolku pro Moravu*, který vznikl v bouřlivém r. 1848 a brzy se rozrostl po celé Moravě. Založení spolku je spojeno se jménem P. Matyáše Procházky a jedním z nejvýznamnějších počinů spolku bylo zřízení *Dědictví sv. Cyrila Metoděje* pro vydávání a šíření dobrých katolických knih v českém jazyce. Srov. DOKOUPIL, V. *Dějiny moravských klášterních knihoven ve správě Univerzitní knihovny*, s. 182.

¹²¹⁹ Rád bych na tomto místě poukázal na velice přínosný příspěvek k poznání knihoven františkánských řádů, který je tématem rigorózní práce Mgr. Matyáše Franciszka Bajgera: *Česká františkánská knižní kultura knihovny minoritů, františkánů a kapucínů v průběhu staletí, zvláště v souvislosti s minoritskou knihovnou v Brně* str. 228-229. Tato práce byla obhájena v roce 2007 na Katedře české literatury, literární vědy a dějin umění Filozofické fakulty Ostravské Univerzity.

¹²²⁰ Srov. DOKOUPIL, V. *Dějiny moravských klášterních knihoven ve správě Univerzitní knihovny*, s. 184.

¹²²¹ Menší knihovnu měl i minorita Rajmund Dundáček, přítel Františka Cyrila Kampelíka, od něhož dostal r. 1860 jeho knihu *Stav Rakouska a jeho budoucnost*. Srov. tamtéž.

a Justina mučedníka. Uvádí, že Sušilovým pokračovatelem se stal František Bartoš.¹²²² Medek tak pravděpodobně naráží na Bartošovo národní sběratelství, ve kterém můžeme spatřovat jistou paralelu se Sušilovým sbíráním národních písní. Jméno Františka Sušila pak ještě autor zmiňuje v kapitolách pojednávajících o dělnické otázce a o českém unionismu. Vždy však uvádí pouze Sušilovo jméno bez jakýchkoliv dalších poznámek.¹²²³

V souboru spisů apoštolských otců vydaném v roce 1986 v nakladatelství Kalich je Sušilovo patristické dílo zmiňováno v bibliografii¹²²⁴ a zároveň se badatelé a překladatelé odvolávají na Sušilovo stanovisko k autorství Pastýře Hermova: „V polovině minulého století byli badatelé stále ještě rozděleni na dva tábory – jedni považovali za autora *Hermu dob apoštolských*, druzí (např. Allzog, *Patrologie* 46) uznávali údaje *canonu Muratori*. Již dříve zaujali *Lumpera* po něm *Möhler* kompromisní stanovisko: *Pavlův Hermas* je autorem, *Piův bratr* pak překladatelem do latiny. U nás toto stanovisko zastával František Sušil (*Spisy sv. Otcův apoštolských a Justina mučedníka*, 3. vyd., p. 170)“.¹²²⁵

Helena Lorenzová z Ústavu dějin umění AV ČR v Praze ve svém příspěvku *Český biedermeier a náhrobní poezie*, který přednesla na symposiu k problematice 19. století konaného v Plzni ve dnech 9. – 11. března 2000, jmenuje Františka Sušila jako jednoho z představitelů pozdního biedermeieru¹²²⁶ tak, že po jeho boku staví

¹²²² František Bartoš (1837 Zlín-Mladcová – 1906 Zlín-Mladcová) byl pedagog, jazykovědec, etnograf. Významná osobnost moravské vzdělanosti a kultury druhé poloviny 19. století, organizátor národního a vědeckého života na Moravě. Zvláště v Brně se účastnil kulturního a společenského dění. Byl zakládajícím členem Ústřední Matice školské, ředitelem a protektorem ústavů Vesny, v devadesátých letech členem zemské školní rady a člen Matice moravské (později redaktorem Časopisu Matice moravské) a dalších brněnských i mimo-brněnských spolků. Svým žákům imponoval především svými hlubokými znalostmi, ryzím charakterem a publikačními úspěchy. Byl učitelem celé řady literátů: S. Čech, F. Bílý, J. Herben a další. Byl aktivní také v národopisu: navázal na dílo Františka Sušila a vydal tři soubory moravských a slezských písní s nápěvy, poslední ve spolupráci s Leošem Janáčkem. Veškeré Bartošovo úsilí směřovalo k povznesení českého jazyka a vzdělávání národa. Srov. *František Bartoš, jazykovědec, pedagog, etnograf. Konference k 100. výročí úmrtí. Sborník příspěvků z konference*. Zlín: Acta musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 2006. ISBN neuvedeno.

¹²²³ Srov. MEDEK, V. *Cesta české a moravské církve staletími*. Praha: Česká katolická Charita, 1982, s. 324 a 337. ISBN neuvedeno.

¹²²⁴ Srov. *Spisy apoštolských otců*. DRÁPAL, J. (ed.). Praha: Kalich, 1986, s. 263. ISBN neuvedeno.

¹²²⁵ Tamtéž, s. 240.

¹²²⁶ Lorenzová termínem „biedermeier“ označuje dobu a kulturu předbřeznové doby. Tento termín vznikl až v roce 1850, tehdy novinář Ludwig Eichrodt spolu s lékařem Adolfem Kausmaulem začali vydávat časopis *Fliegende Blätter* parodie na filistrovské básně nenadaného učitele Samuela Sautera, které uveřejnil v roce 1800. Tyto parodie vycházely pod pseudonymem Biedermeier, a protože se jednalo především o kritiku těsně minulého období, bylo zvoleno toto pejorativní jméno. Lorenzová si klade otázku, jaké byly hlavní znaky „biedermeieru“, a odpovídá v následujících třech bodech: „1. *Napoleonské války, hospodářský úpadek atd. vedly nejprve k rezignaci, k úniku z vnějšího světa do jistého bezpečí rodiny, vlastního domu a zahrady. Místo svobodné tvorby bylo preferováno sběratelství čehokoli, opatrování již stvořeného, úcta k tradici, úcta k vlasti. S tím souvisí i to, že „epigonství“ nebylo považováno*

na příklad Matěje Havelku, Marii Čackou, Václava Jaromíra Picka, Boleslava Jablonského, Drahotína Marii barona Villaniho, Vincence Furcha a další. Přestože ve svém příspěvku zmiňuje tři obecné rysy, které platí pro „biedermeier“ obecně a pokračuje tím, že určitě existují rozdíly v rakouském, německém a českém prostředí a kultuře, nechápu, podle jakého klíče řadí Františka Sušila mezi tyto osobnosti. Žádné z jejích kritérií mi na Sušila nepřipadá dostatečně přiléhavé, a tak se nabízí otázka, zda-li její příspěvek není jen vykonstruovanou teorií, která nemá žádný hlubší základ.

V roce 2002 se dostává patřičné místo Františku Sušilovi i v *Literární Moravě*, kterou vydala Muzejní a vlastivědná společnost v Brně. Po obvykle vylíčeném životopise je vzpomenut smysl jeho působení v působivém hesle „Církev a vlast!“, „*...které napovídalo, že on i jeho přátelé chtějí spojit své kněžské poslání a oddanost katolické církvi s šířením národního vědomí,*“ a dále se hledá Sušilův vzor v podobných tendencích v zahraničí: „V Irsku ztotožnil katolictví s národním zájmem O’Connel, ve Francii Lammennais. Nejvíce inspirace však moravští katolíci nacházeli v uskupení Katholischer Verein Deutschlands, jehož ústředními postavami byli Görres, Döllinger, Binder a Sepp.“¹²²⁷ Na dalších stránkách se setkáváme ještě s dalšími zmínkami, které se týkají Sušila, přesto však jsou již výrazně stručnějšími.¹²²⁸ Sušil je zde většinou popisován z hlediska národopisného a literárního.

Ve sborníku *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století* se dostalo místo příspěvku Jiřího Hanuše *Moravský Bůh a jeho přívrženci*, ve kterém je představena osobnost, „...*bez níž je Morava 19. století naprosto nemyslitelná, totiž František Sušil. Skutečnost, že se jednalo o osobnost vskutku mimořádnou, dokládá mimo jiné také podíl na tom, co jsme si pracovně nazvali konfesionalizační tendencí, kterou rozvíjel vpravdě kvalitními a na svou dobu originálními badatelskými a překladatelskými výkony, ale současně se podílel*

za fakt negativní, ale veskrze pozitivní. Proto nelze kulturu tohoto období hodnotit z hlediska dnešního...; 2. S tím souvisí i druhý znak biedermeieru, kterým je odříkání se aktivity, rozumějme aktivity romantické, hrdinné. Biedermann si nekladl velké cíle: uzavíral se do skromného světa své rodiny, domu, hospodářství, kde příčinnivě pracoval a šetřil, to vše s láskou a pocitem štěstí...; 3. Třetím rysem biedermeieru je úzký vztah k baroku. V české lyrice biedermeierovské epochy jsou tyto kořeny patrné např. v Thámově *Almanachu*, u Kamarýta v jeho *Stabat mater*, patrné jsou i u Máchy a Erbena, zvláště v poezii hřbitovních náhrobků.“ LORENZOVÁ, H. Český Biedermeier a náhrobní poezie. In: LORENZOVÁ, H.; PETRASOVÁ, T. (edd.) *Fenomén smrti v české kultuře 19. století, Sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století. Plzeň, 9. – 11. března 2000*. Praha: Koniasch Latin Press, 2001, s. 153-154. ISBN 80-85917-79-3.

¹²²⁷ KUBÍČEK, T. (ed.) *Literární Morava. Vlastivěda Moravská – Země a lid*, s. 97.

¹²²⁸ Srov. tamtéž, s. 80, 96, 103, 104-113, 120, 123, 129, 169.

na snahách světské složky buditelského snažení na Moravě.“¹²²⁹ Hanuš tak vkládá Sušila do národně – vlasteneckého okruhu brněnských vlastenců, vedle takových osobností, jako byli například Klácel, Cyril Napp nebo Šembera a zároveň znovu vyjmenovává tzv. „sušilovce“: Egberta Belcrediho, Matěje Procházku, Vladimíra Šťastného, Václava Kosmáka, Jana Bílého. U sušilovců autor podtrhuje jejich pocit ohrožení, a tím i nutnosti posilovat čistě náboženské trendy a symboly, které se vzrůstající tendencí se stupňují od konce šedesátých let 19. století: „*Katolický národní tábor cítil stále větší potřebu se semknout a vytvořit obranné valy, které by dokázaly chránit moravskou pevnost víry v bouřlivých časech, které už probleskovaly na obzoru, zvláště na obzoru západním. I z tohoto hlediska je možné porozumět silnému akcentování cyrilometodějské myšlenky, která začala konkurovat jiným, atraktivnějším symbolům, které lépe vyjadřovaly potřeby nové doby.*“¹²³⁰ Jistě podnětným je i další autorův postřeh, vněmž připomíná vysokou úroveň teologické tvorby některých Sušilových následovníků, v době, ve které se začala pěstovat scholastická či spíše neoscholastická filozofie, zejména pak díky aktivnímu působení Josefa Pospíšila na poli filozofie a fundamentální teologie. Nesporným dokladem toho může být i zřízení sedmé profesorské stolice pro tyto dva nové obory na teologickém učilišti v Brně.¹²³¹

Radomír Malý v knize *Religiozita v dramatu Českého národního obrození* správně zdůrazňuje, že Sušil je „...znám české veřejnosti jako sběratel lidových písní, ačkoliv toto byl pouze doplněk jeho rozsáhlé a mnohostranné aktivity, v níž zaujímá

¹²²⁹ A pokračuje: „*Budiž mu přičteno k dobru, že se i přes zmíněný rozkol stále více účastnil světského dění: jako příklad nám může posloužit „sušilovská mše“, kterou se zahajovaly brněnské slavnosti k výročí cyrilometodějského milénia v roce 1863, což byl jakýsi světský pendant k velehradským oslavám. Ty byly koncipovány zcela v náboženském duchu bez prezentace národních myšlenek. Sušil se také často scházel nejen se svými přáteli z církevních kruhů, ale přes zmíněný rozkol se stále snažil o osobní a velmi konkrétní přemostění. Nemůže být také pochyb o tom, že se právě díky Sušilovi a jeho družině určité přemostění podařilo, což se dalo pozorovat již v druhé polovině let šedesátých na půdě Matice moravské, zvláště za předsednictví konzervativně smýšlejícího Egberta Belcrediho.*“ HANUŠ, J. *Moravský Bůh a jeho přívrženci na Moravě v 19. století*. In: *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*. Praha: KLP, 2003, s. 165-166. ISBN 80-85917-98-X.

¹²³⁰ Tamtéž, s. 166. Tento příspěvek Hanuš uzavírá následujícími slovy: „*Moravský Bůh měl tedy z širší perspektivy důvody k nespokojenosti. Pravda, udržel se sice jistý moravský náboženský svéráz, celkově vzato však byl v defenzívě a stále více nabýval podob spíše folklórních než hlubinně duchovních. Moravský Bůh také nemohl být spokojen s deficitem, který si uvědomovali i mnozí z jeho služebníků, totiž s deficitem kulturním. Přes všechny snahy a proklamace se nepodařilo na Moravě vypěstovat opravdové kulturní a umělecké klima, které se – přes všechny antiklerikální rysy – počalo utvářet v Čechách, zřejmě též díky pražskému kulturně literárnímu a obecně společenskému kvasu. Ani Sušil a jeho nejnadanější žáci nedosahovali úrovně, kterou by si přáli sami a kterou by jim přál i jejich katolický Hospodin, úrovně na poli literárním a uměleckém.*“ Tamtéž.

¹²³¹ Srov. tamtéž.

rozhodující místo teologie a reakce na aktuální problémy doby“.¹²³² Závěr knihy věnuje Sušilovým přátelským stykům, které poznává z korespondence vydané Vychodilem¹²³³ a dokumentuje Sušilovy názory, které „...odmítají jakýkoliv státní dohled nad církví a zároveň jakékoliv rozměňování církevní nauky v osvícenském a liberálním duchu. Papež je pro něho závažnou autoritou. Sušil se, podobně jako Napp, obdivuje německému Gorresovu hnutí a nejednou se ostře vyslovuje o soudobém liberalismu a deistických nebo dokonce ateistických tendencích...“¹²³⁴ Na další straně k tomu dodává: „Sušil plně obhajuje český patriotismus a sice v duchu balbínovského odkazu národních světců. Propaguje zejména vydání bible v české řeči a životy svatých, požaduje, aby byly zpracovány popularizačním slohem pro lid.“¹²³⁵ Z těchto a dalších tvrzení na stránkách této knihy, které zde uvádí Malý v souvislosti se Sušilem, jednoznačně vysvítá, že si autor nejprve vytyčil cíl, ke kterému směřuje s veškerou svou argumentací, a zároveň si pro svá tvrzení až druhotně dohledává pramenný základ. Domnívám se, že některá tvrzení jsou vytržena z reálného historického kontextu nebo přinejmenším je nelze doložit reálnými důkazy či archivními podklady, díky kterým by se tato tvrzení dala řádně verifikovat.¹²³⁶ Za zmínku určitě stojí hodnocení Malého knihy z pera Nešpora, který ji označuje za konfesionalizační reakci ze strany katolického historika, osvícenství „...téměř apriorně (a hlavně ahistoricky) odmítající a jeho ústřední protagonisty, například Dobrovského a Bolzana, automaticky považující za nepravověrné a katolické církvi škodící“. A dodává, že „...jednostrannost protestantsko-nacionálně-liberálního pohledu na národní obrození a jemu přecházející epochy, již neudržitelná vzhledem

¹²³² MALÝ, R. *Religiozita v dramatu českého národního obrození*. Frýdek – Místek: Nakladatelství Michael S. A., 2003, s. 5. ISBN 80-239-9993-1 (v knize neuvedeno).

¹²³³ Nutno kriticky poznamenat, že mnohé citace nenacházejí paralelu v citovaném textu. Jsou to například citace č. 66 – 68 na straně 104, kde ve Vychodilově *Sbírce dopisů z doby Sušilovy* úplně chybí odkaz, nebo dokonce, snad omylem, Malý zaměňuje adresáta za odesílatele (pozn. pod čarou č. 65.) Srov. tamtéž, s. 104.

¹²³⁴ Tamtéž, s. 104.

¹²³⁵ Tamtéž, s. 105.

¹²³⁶ Z Vychodilovy *Sbírky dopisů* nyní pro srovnání uvedu část ze zmíněného dopisu, který František Sušil adresoval redakci ČKD v Praze, Václavu Pešinovy z Čechorodu, tehdy kanovníku na Hradčanech, ze dne 9. července 1838: „... Ze všech stran na mne naléhá tuto v Moravě, abych o vypracování životů Svätých a Svetic Božích v mateřském jazyku, slohem populárnějším nežli v Rodině Bohověrných, se postaral, a co nejdříve pro lid náš – nejlépe skrze Dědictví sv. Jana – na světlo vydal. Já však pokaždé odkazuji na vznešený ústav ten sv. Jana Nepomuckého, jímž nám takové dílo slíbeno bylo. Prosím tedy, aby Vaše Milost dodavatelem řádků těchto mně oustně zprávu dáti sobě neztížila, zdali již někdo o tom pracuje; a brzoli se toho nadíti můžeme štěstí, abychom to dílo mezi lid náš katolický rozšiřovali... Bych pak již naplnil míru proseb mojích opovažuji se i tuto otázku na Vaši Důstojnost a Milost skládati, zdali kdo na komentáru sv. Písma pracuje. Položil jsem sobě za úkol života, dá-li Bůh, obštrným výkladem Nového Zákona vel. duchovenstvu posloužiti, kterážto práce teprva po mnohých letech k žádanému cíli přivedena býti může. – Proto by mně v tom kratší výklad, který by spolu i pro lid potřebován býti mohl – (jak n. p. Allioliho,) – dokonce nevdal; nobrž z celého srdce žádám, aby takový co nejdříve na světlo vydán byl, a tak kněží naši k německému sáhati nemuseli...“ VYCHODIL. P. *Z doby Sušilovy*, s. 23-24.

*k implicitní ideologičnosti zneužití v populárně-historickém diskursu komunistického období, byla v tomto případě nahrazena optikou opačného extrému, neméně ideologicky podmíněnou a prvoplánově schematickou“.*¹²³⁷ Bohužel k naší lítosti, s tímto Nešporovým stanoviskem nezbývá než souhlasit.

Krátkou zmínku o Sušilovi, včetně stručné charakteristiky doby narůstajícího českého nacionalismu, která navázala na protikatolické ideje Jana Husa, nacházíme také v *Církevních dějinách novověku (1815 – 1914)* z pera polského historika Boleslava Kumora z Katolické univerzity v Lublinu.¹²³⁸ V knize autor vyzdvihuje význam hnutí, jehož počátky (cituji slovenský překlad) „*sa zrodili po roku 1830 v Kňazskom seminári v Brne a rozvíjali ho a podporovali písmom kňazi F. Sušil, J. Bílý a F. Prohaška*¹²³⁹ a taktiež A. C. Stojan. V Čechách, kde husitské hnutie bolo silnejšie, po roku 1840 sa proti nemu staval časopis ‚Blahovest‘, ktorý v Čechách propagoval cyrilometodské idey. Okrem idey zjednotenia slovanských národov s Katolíckou cirkvou predniesol projekt zriadenie slovanského patriarchátu a obnovenie staroslovienskej liturgie.“¹²⁴⁰ Autor se na dalších řádcích více věnuje A. C. Stojanovi, přičemž zdůrazňuje jeho iniciativu a úsilí při uskutečňování ekumenických kongresů katolíků a pravoslavných na Velehradě a další.

V knize Františka Halase *Fenomén Vatikán*, kde se mj. zabývá ideou, dějinami a současností papežství, českými zeměmi a Vatikánem, se nachází letmá zmínka o Sušilovi a cyrilometodějské ideji: „*Této ideji byla přislíbena velká budoucnost a souzněla ostatně s tím, co již od vrcholného středověku symbolizovali soluňští bratři. Oslavy jejich milénia ovšem nebyly počátkem spojení cyrilometodějského kultu se ‚slovanským češtvím‘, vždyť například Dědictví svatých Cyrila a Metoděje pro vydávání dobrých českých katolických knih vzniklo již v roce 1850 jako podnik kněží, kteří chtěli ve stopách moravského kněze a národního buditele Františka Sušila sloužit národu a vlasti účinně tím, že budou pracovat pro rozkvět církve. A podobných příkladů lze jmenovat více“.*¹²⁴¹ Autor na následujících stránkách velmi důkladně zasazuje cyrilometodějskou ideu do širšího rámce celosvětové církve, a to se zvláštním zřetelem na kontakty se Svatým stolcem.

¹²³⁷ NEŠPOR, Z. R. *Výchova kněží a jejich působení na přelomu 18. a 19. století. Lidé města*, r. 2006, roč. 8, č. 2, s. 11-13.

¹²³⁸ Srov. KUMOR, B. *Církevné dejiny, novovek 1815 – 1914*. Levoča: Vydavateľstvo Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2003, s. 286. ISBN 80-89170-00-5.

¹²³⁹ Autor nebo překladatel zde chybují, protože se jednalo o Františka Procházku, jednoho ze Sušilových přátel.

¹²⁴⁰ Tamtéž.

¹²⁴¹ HALAS, F. X. *Fenomén Vatikán*. Brno: CDK, 2004, s. 512. ISBN 80-7325-034-9.

Zdeněk Nešpor se věnuje v knize *Náboženství na prahu nové doby* české lidové zbožnosti 18. a 19. století.¹²⁴² V kapitole nazvané *Konec revoluce a postavení náboženství v éře neoabsolutismu* přibližuje postavení jednotlivých náboženských denominací po revolučních událostech roku 1848 v rakouských a samozřejmě i českých dějinách. Zároveň ukazuje, jak se vedlo „jejich církevním pracovníkům“, k nimž přidává modelový příklad v později potrestaném pražském kazateli helvetského vyznání Bedřichu Vilému Košutovi.¹²⁴³ Ten se pro české protestanty stal symbolem odporu proti neoabsolutismu tak, jako je pro národovce typickým představitelem Havlíček, i když oba „kulty“ se v mnohém prolínaly. Vezmeme-li v úvahu katolické kněze, kteří se úplně „nesrovnali“ s církví a se státem a nebyli-li účastí na revoluci uštváni, jako např. František Náhlovský, jenž byl zbaven vedení Lužického semináře a odsunut do Drážďan, tak ti měli podle Nešporových slov následující tři možnosti jak se vyrovnat s novou realitou: „*Buď se mohli stáhnout z veřejné činnosti a věnovat se vědě (Krolmus) či překládání (Doucha), nebo se přidat k otevřené reakci, což byla jediná možnost vedoucí k uvedenému pardonu, jako V. Štulc, K. Vinařický nebo F. Sušil. Pokud to odmítli, nezbývalo jim než vystoupit z církve, obvykle se současným přestupem k některé z protestantských církví, což je dříve či později obvykle zároveň vedlo do exilu.*“¹²⁴⁴ V další kapitole se autor zabývá českými představiteli intelektuální části katolické reakce, V. Štulcem a skupinou literátů, kterou později shromáždil okolo Vyšehradské kapituly. Na Moravě se k podobným myšlenkám hlásili „Velehradští“ okolo Františka Sušila. Nešpor vyjmenovává jejich společné nepřátele: „...*na jedné straně šlo o modernistické liberály, kteří usilovali o deinstitucionalizaci náboženství a důsledné prosazení kombinace osvícenských a národních principů, a na straně druhé o protestantské teology, kteří chtěli tyto tendence využít k prospěchu potenciální národní protestantské církve.... Vinu za odpadání od katolické víry podle nich měl nést především stát, který se odklonil od principu jediného pravého náboženství a majoritní konfesi podporoval buď nedostatečně, nebo nesprávným způsobem.*“¹²⁴⁵ K lepší katechezi a výchově lidu podle křesťanské morálky měl přispět Štulcem o čtyři roky

¹²⁴² Srov. NEŠPOR, Z. R. *Náboženství na prahu nové doby*. Ústí nad Labem: Albis International, 2006. ISBN 80-86971-06-6.

¹²⁴³ Bedřich Vilém Košut (1819-1893) reformovaný farář a kazatel, šířil Husovy myšlenky v Praze před rokem 1848, posléze byl internován (jako Karel Havlíček) a nakonec vypovězen. Srov. *Rodové vlastnosti valašských Košutů a jejich potomků v Čechách*. Praha: Ročenka česko-bratrského družstva, 1933, s. 1-2. ISBN neuvedeno; také srov. LUKÁŠEK, J. *Bedřich Vilém Košut a náboženské poměry v revoluční době r. 1848 a za vlády absolutismu*. Praha: V. Horák a spol., 1927. ISBN neuvedeno.

¹²⁴⁴ Tamtéž, s. 497-498.

¹²⁴⁵ NEŠPOR, Z. R. *Náboženství na prahu nové doby*, s. 527-528.

později obnovený *Blahověst*. Podle Nešpora to měla být důsledně konfesijní katolická výchova, která nebrala ohled ani na odlišnou veřejnou mentalitu, ani odlišné státní zájmy.

Výběrem příspěvků, které byly předneseny během mezinárodní vědecké konference *Významné osobnosti církví a náboženských společností v politickém životě 20. století*, vznikl další sborník,¹²⁴⁶ jehož cílem bylo připomenout a kriticky zhodnotit vybrané osobnosti z řad duchovních a laiků výrazně se angažujících v církvích a náboženských společnostech v uplynulém století a jejichž práce v širokém slova smyslu zasahovala do politické oblasti. K Sušilovi se v tomto sborníku nepřímo vztahují dva příspěvky: První s názvem *Z fary u dobrého pastýře Jan N. Soukop a další pokračovatelé v díle Sušilově* napsal Ladislav Soldán. Autor vysvětluje, že se sloupské faře v dobách, kdy ji spravoval P. Alois Wolf, říkalo u „Dobrého pastýře“.¹²⁴⁷ Začátky Wolfova působení ve sloupské farnosti přibližuje zajímavý materiál uložený v blanenském Státním okresním archivu s názvem *Protokol činnosti Jednoty katolické Sloupské*, jenž obsahuje podrobné zápisy o schůzích spolku, který byl založen jako pobočka ústřední *Jednoty katolické* v Brně. První schůzka této Sloupské pobočky je datována 9. března 1850 a po ní následuje dalších 125 zápisů, z nichž poslední je z roku 1862.¹²⁴⁸ V další části tohoto příspěvku Soldán čerpá z Hýskových r. 1970 posmrtně vydaných *Paměti*¹²⁴⁹ a konstatuje, že „...šlo o významnou náboženskou spolkovou instituci, která kromě uctívání věrozvěstů, svatých apoštolů slovanských Cyrila a Metoděje, dala si do vínku heslo národního buditele a kněze, profesora náboženství na brněnské bohoslovecké fakultě, národopisce P. Františka Sušila (1804 – 1868) – *Církev a vlast!* – a kladla si za cíl v první řadě prohlubovat v duchu národním náboženský život. Příznačné je potom jak to, že prvním předsedou sloupského odboru *Jednoty katolické* byl zvolen P. A. Wolf, tak skutečnost, že místopředsedou

¹²⁴⁶ Srov. *Osobnost v církvi a politice: Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*. MAREK, P.; HANUŠ, J. (eds.), Brno: CDK, 2006. ISBN 80-7325-097-7.

¹²⁴⁷ Alois Wolf (1814 Bobrová – 1890 Sloup) byl farářem ve Sloupě v období 1850-1890 a slavil zde padesát let kněžství. O tomto čestném kanovníkovi brněnské kapituly a arciknězi slavkovském zmiňuje kronikář, Wolfův následník, P. Josef Sychra: „Byl horlivý správce duchovní i obětavý pracovník národní, milován od farníků, jako děkan od kněží, vážen od pracovníků národních, ctěn ode všech, kdož jeho milou povahu znali.“ A následně u příležitosti Wolfova nekrologu z r. 1890 P. Sychra rozvádí podrobněji: „Co jej však nejvíc, nejen v nejbližším okolí, anobrž po celé Moravě, ano v Čechách věhlasným učinilo, byla jeho přívětivost a ochotné pohostinství, kteréhož se každý, kdo pod jeho střechu zavítal, účastným stal a sice tou měrou, že se říkalo: Ve sloupě stává kromě hostinců ještě jeden zvlášť útulný hostinec U dobrého pastýře. Hostincem tímto jest fara a hostinským pan děkan a farář Alois Wolf.“ SOLDÁN, L. *Z fary u dobrého pastýře: Jan N. Soukop a další pokračovatelé v díle Sušilově*. In: *Osobnost v církvi a politice: Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*. MAREK, P.; HANUŠ, J. (eds.), s. 45.

¹²⁴⁸ Srov. tamtéž.

¹²⁴⁹ Srov. HÝSEK, M. *Paměti*. JEŘÁBEK, D.; VÁLEK, V. (eds.). Brno: Blok, 1970. ISBN neuvedeno.

a zapisovatelem do knihy protokolů se stal nový kaplan P. Jan Soukup (později též Soukop, 1862 Třebíč – 1892 Doubravice nad Svitavou)... schůze jednoty se konaly v pravidelných intervalech o některých nedělích na sloupské faře. Kromě zpráv z ústředí se předčítaly na nich články z katolických časopisů, diskutovalo se o nich a rozebíraly se knihy autorů českých i přeložených. Kromě dalších četly se například povídky katolického kněze a prozaika P. Františka Pravdy, anebo pohádky ze sbírek soustředěvaných vyšehradským kanovníkem, rodákem z moravských Ivančic P. Benešem Metodem Kuldou.¹²⁵⁰

Dále Soldán vyjmenovává plodnou spolupráci a působení obou kněží v sušilovském duchu: Alois Wolf usiloval o zlepšení kostelního zpěvu a vůbec hudby, která provázela církevní obřady, a Jan Soukop zdatně pomáhal svému faráři v činnosti *Jednoty* a zároveň byl nadaným básníkem. Soukopova literární činnost se rovněž nese v duchu Sušilova odkazu. Píše na téma *Bratrstvo Cyrilla a Metoda ku sjednocení národův slovanských* či čtenáři předkládá *Píseň bratrskou svatého Cyrilla a Metoda k obrácení nesjednocených křesťanů*, respektive píseň *Sv. Ludmila*. Soldán pak ještě krátce zmiňuje Soukopovu překladatelskou činnost a poznamenává, že Soukopovým pokračovatelem „...a typem sušilovského kněze byl ve sloupské farnosti výše zmíněný P. Josef Sychra“¹²⁵¹ Tento příspěvek uzavírá: „Sušilovské tradice se ve Sloupě udržovaly také v letech samostatné Československé republiky, od roku 1918 až do vzniku protektorátu (1939) a od konce druhé světové války (1945) v podstatě až do února 1948, počátku vlády totalitního komunistického režimu.“¹²⁵²

Pavel Marek je autorem druhého příspěvku zabývajícím se sušilovským tématem s názvem *Antonín Cyril Stojan – kněz a politik*,¹²⁵³ v němž poukazuje na Sušila, „...který v té době zemřel v nedaleké Bystřici p. H. a jemuž vzdávala hold celá česká veřejnost; v roce 1904 mu odhalil na Velehradě pamětní desku. Do let příborského pobytu však spadají i počátky Stojanova hlubokého zájmu o svatohostýnský a velehradský kult. Pojem zájmu však není plně odpovídající skutečnosti – spíše bychom měli psát o jeho

¹²⁵⁰ SOLDÁN, L. Z fary u dobrého pastýře: Jan N. Soukop a další pokračovatelé v díle Sušilově. In: *Osobnost v církvi a politice: Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*, s. 45-46.

¹²⁵¹ Josef Sychra (1845 Vratíkov u Boskovic – 1915 Sloup) byl ve Sloupu nejprve kaplanem, pak ustanoven farářem v Horním Štěpánově a nakonec působil ve Sloupě jako farář na přelomu 19. a 20. století (1891-1915). I on psal básně: šlo především o přírodní a nábožensky motivovanou lyriku s reflektovanými dojmy z Horního Štěpánova a především ze Sloupu. Nechybějí ani pokusy o lyricko-epické skladby. Umělecky však stojí tato poezie pod básnickou úrovní Jana Soukopa. Srov. tamtéž, s. 48.

¹²⁵² SOLDÁN, L. Z fary u dobrého pastýře: Jan N. Soukop a další pokračovatelé v díle Sušilově. In: *Osobnost v církvi a politice: Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*, s. 48.

¹²⁵³ Srov. MAREK, P. Antonín Cyril Stojan – kněz a politik. In: *Osobnost v církvi a politice: Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*, s. 122-133.

zasažení ideou úcty vůči Panně Marii a sv. Cyrilu a Metodějovi, která nejenže nezůstala na povrchu nebo jen v rámci věroučného a běžného církevního pojetí, ale stala se výzvou, s níž se A. C. Stojan vyrovnával celý život.“¹²⁵⁴ Neméně významnou skutečností, na kterou Marek poukazuje v souvislosti se Stojanem, je jeho zařazení do proudu první generace moravských křesťanských sociálů, kde Stojan vystupoval po boku Placida Mathona,¹²⁵⁵ Sušilova přítele Matěje Procházky a Tomáše J. Jirouška,¹²⁵⁶ kteří dávno před vydáním encykliky Lva XIII. *Rerum novarum* „horovali“ pro řešení tehdejších sociálních problémů.¹²⁵⁷

V dalším sborníku příspěvků z vědeckého semináře *Fórum Velehrad I.: Communio ecclesiarum – očištění paměti*, který vyšel ke stému výročí 1. unionistického kongresu na Velehradě, nacházíme další drobnější zmínky o Sušilově vlivu na založení velehradských kongresů. Předně máme na mysli příspěvek Leonarda Górky o historickém kontextu této velehradské tradice: „*Teologické kongresy na Velehradě nejsou ojedinělým jevem v duchovním životě Slovanů. K jejich vzniku nepřímo přispěly určité ideové hodnoty, jež vyplynuly z kulturních a náboženských změn v 19. století. Jde tu především o koncepcí prosazované českými a slovenskými národními buditeli, kteří nabádali ke 'slovanské vzájemnosti' založené na společném kmenově-kulturním dědictví (např. F. Palacký, P. J. Šafařík, J. Kollár, F. L. Čelakovský a jiní).*“¹²⁵⁸ Górka zároveň uvádí vliv myšlenky náboženského sjednocení Slovanů, kterou motivovala cyrilometodějská tradice zastoupená osobnostmi typu F. Sušila, J. E. Hollého, J. Palárika, N. Štulce, A. C. Stojana a jiných.¹²⁵⁹

Michael Špaček ve studii *Apoštolát svatého Cyrila a Metoděje a jeho současný ekumenický význam* zmiňuje, že ke kořenům tohoto *Apoštolátu* a jeho přínosu přispěli kněží soustředění okolo Františka Sušila. I přes časovou vzdálenost devíti století, bolestně pociťovali důsledky církevního rozkolu ve vztazích mezi Východem a Západem. Špaček píše: „*Již Sušil zdůrazňoval, že tyto snahy mají svůj přirozený střed*

¹²⁵⁴ Tamtéž, s. 123.

¹²⁵⁵ Placid Mathon (1841-1888) spisovatel, pracovník sociálního a národního hnutí, člen benediktinského řádu a zakladatel a významný budovatel Benediktinské tiskárny v Brně.

¹²⁵⁶ Tomáš Jan Jiroušek (1858-1940) byl publicista, který mj. spolupracoval s knězem P. Tomášem Škrdlem (1853-1913) a Msgr. ThDr. Rudolfem Horským (1852 -1926) při zakládání katolických vzdělávacích spolků a organizování křesťansko-sociálního hnutí v Čechách, které se soustředovalo okolo pražského literárního družstva *Vlast* (družstvo bylo založeno r. 1884 Tomášem Škrdlem).

¹²⁵⁷ Srov. tamtéž, s. 128.

¹²⁵⁸ GÓRKA, L. Trvalé hodnoty velehradské tradice. K 100. výročí založení velehradských kongresů (1907-2007). In: *Fórum Velehrad I.: Communio ecclesiarum – očištění paměti. Sborník příspěvků z vědeckého semináře*. Olomouc: Centrum Alletti Velehrad-Roma, 2007, s. 42-57. ISBN 978-80-86715-77-3.

¹²⁵⁹ Srov. tamtéž, s. 43.

a východisko na Velehradě v návaznosti na dílo cyrilometodějské. Myšlenku přejal jeho velký pokračovatel A. C. Stojan. Už jako student na pouti na Velehradě slyšel kázání, které se mu hluboko vrylo do paměti a dalo směr celému jeho životu. Zvolil si za vzor sv. Cyrila a Metoděje, zahořel touhou po obnovení duchovní jednoty mezi Slovany a umínil si zasvětit svůj život práci na tomto díle...¹²⁶⁰

K dvoustému výročí založení brněnského alumnátu vydal v roce 2007 Jindřich Z. Charouz knihu *Brněnský alumnát: Výchova a vzdělávání duchovenstva v Brně v letech 1807-1950*.¹²⁶¹ V ní autor čtenáři přibližuje osudy brněnského alumnátu od jeho zřízení až po jeho zrušení. Zároveň v této práci rozlišuje diecézní seminář v Brně, který se soustředil především na duchovní formaci kandidátů kněžství a na vzdělávací instituci diecézního teologického učiliště. Charouzova kniha tak v podstatě navazuje na přehledné a současně kvalitní dějiny tohoto ústavu, které vydal při příležitosti stého výročí alumnátu v r. 1907, tehdejší profesor církevních dějin Josef Samsour. V úvodu lituje, že kromě několika málo článků, jež se týkaly národního života v alumnátu a tří stručných německých přehledů, neexistuje žádná publikace, která by se věnovala její historii, z čehož by se případní zájemci mohli o této instituci dozvědět více.¹²⁶²

Charouz se v této publikaci nevyhýbá ani problematice výchovy kandidátů kněžství v širším historickém kontextu. Podrobně zde pojednává o požadavcích na výchovu a vzdělání kléru, o josefínských zásadách do formace duchovenstva, hovoří o době předcházející zřízení diecézního semináře a následně o jeho osudech až do roku 1950. V kapitole *Diecézní teologické učiliště* podrobně představuje jednotlivé katedry. Samozřejmě neopomíná katedru biblického studia Nového zákona, na níž působil František Sušil a kterou v r. 1837 převzal po suplujícím profesoru Antonínu Horském. Charouz k Sušilovu přínosu uvádí tato slova: „*František Sušil, jeden z nejzářivějších zjevů brněnského teologického učiliště, který vzácně vynikal nejen v rozličných aktivitách mimo svůj obor, ale také jako biblista. Jeho překlad do češtiny a především výklad celého Nového zákona svědčí mimo jiné o hluboké znalosti nejen biblických věd, ale i patrologie a snese srovnání s podobnými díly své doby ve světovém měřítku. Čeština vpravdě sušilovská s mnoha dnes většinou nesrozumitelnými novotvory však způsobila, že dílo nedošlo většího rozšíření. Na rozdíl od svých předchůdců zůstal své*

¹²⁶⁰ ŠPAČEK, M. Apoštolát svatého Cyrila a Metoděje a jeho současný ekumenický význam. In: *Fórum Velehrad I.: Communio ecclesiarum – očistění paměti. Sborník příspěvků z vědeckého semináře*, s. 59-60.

¹²⁶¹ Srov. CHAROUZ, J. Z. *Brněnský alumnát: Výchova a vzdělání duchovenstva v Brně v letech 1807 – 1950*. Brno: Biskupství brněnské, 2007. ISBN 978-80-239-7366-2.

¹²⁶² Srov. tamtéž, s. 6.

profesuře věren přes třicet let až do své smrti 31. května 1868. Po něm roku 1868 nastoupil rajhradský benediktin Arnošt Karel Gřivnacký...¹²⁶³ V dalším oddílu se věnuje národnímu a kulturnímu významu alumnátu, jehož přínos je patrný z aktivit Sušilovy družiny: „...snažili se budovat národní život na křesťanském základě. Jejich vlastní literární dílo, básnické i prozaické, literární hodnotou nikterak nevyniká, převažuje v něm tendence didakticko-apologetická, přesto však ve své době nacházelo kladnou odezvu po celé Moravě. Právě tito kněží svým nenáročným dílem přivedli venkovský lid ke čtení českých knih a zdůrazňováním cyrilometodějských tradic posilovali jeho české, respektive slovanské národní vědomí...“¹²⁶⁴ Charouz neopomíjí i celou řadu alumnátních aktivit včetně vydávání bohosloveckých časopisů: *Jaro*, *Concordie*, *Musea* a později i *Růže Sušilovy*. V poslední řadě vzpomíná i na založení české bohoslovecké knihovny F. C. Kampelíkem. Zmiňuje zásluhy bohoslovce Františka Drašara, z jehož iniciativy byl v roce 1875 založen odbor pro zřizování venkovských knihoven.¹²⁶⁵ Z jeho podnětu a přičinění rovněž vznikla v roce 1877 *Literární jednota bohoslovců brněnských Růže Sušilova*.

Kromě hodnocení Sušilova teologického přínosu, se kterým se setkáváme i u jiných autorů, nabízí Charouz kritický pohled na některé starší brněnské autory, kteří „...jednoznačně vyzdvihovali úlohu Františka Sušila a někdy až křečovitě zdůrazňovali kontinuitu těch, kdo za profil brněnského alumnátu nesli zodpovědnost: Josef Pospíšil byl přece Sušilovým žákem (i když jeho přednášky stihl poslouchat pouze o něco málo déle než jeden semestr) a Karel Skoupý byl nejen žákem Pospíšilovým, ale i dědicem Sušilovy katedry! Nechceme přeceňovat ani bagatelizovat, ale myšlenka kontinuity stojí za zamyšlení, i když mezi Sušilovou smrtí a začátkem Pospíšilova působení uplynulo šest roků.“¹²⁶⁶ V následujícím odstavci pokračuje: „Sušil přednášel biblickou novozákonní vědu, tedy jeden z nejdůležitějších předmětů nejen v ohledu vědecké přípravy kněží, ale také jejich duchovního života, po dobu jedenatřiceti let. O jeho odborné průpravě i hluboké víře svědčí právě jeho komentář k vlastnímu překladu Nového zákona. Dalším nezanedbatelným momentem pak bylo nejen jeho vlastenectví, ale i bezúhonný osobní život, víra uplatňovaná v praxi.“¹²⁶⁷ Takto Charouz ve své publikaci pohlíží na Sušila.

¹²⁶³ Tamtéž, s. 45.

¹²⁶⁴ Tamtéž, s. 56.

¹²⁶⁵ Celkem bylo péči tohoto odboru založeno sto třicet sedm knihoven, jimž bylo do vínku dáno osm tisíc pět set padesát svazků, a byla poskytnuta podpora sto šesti knihovnám v podobě tří tisíců dvanácti svazků knih. Srov. tamtéž, s. 57.

¹²⁶⁶ Tamtéž, s. 62.

¹²⁶⁷ Tamtéž.

Několik nepatrných zmínek o vlivu Sušila i některých reprezentantů jeho družiny nacházíme v knize *Český politický katolicismus 1848 – 2005*.¹²⁶⁸ Pavel Marek zde čerpá z Jančíkovy knihy *Katolické jednoty* a zjišťuje, že porážka revoluce z let 1848/1849 se stává na téměř deset let dočasným koncem slibného českého politického katolicismu. Zároveň se tehdy ztrácí z katolického tisku politická témata a katolické jednoty jsou přinuceny veřejně deklarovat, že stojí mimo jakoukoliv politickou činnost. Tyto jednoty se proto soustředily na vzdělávací, sociální a charitativní činnost a „...zatímco pražská jednota chřadla a její aktivity stagnovaly, Moravané reprezentovaní Sušilovou družinou si alespoň do poloviny 50. let 19. století počínali lépe a v letech 1851 – 1854 uspořádali čtyři velké sjezdy katolických jednot, které jednoznačně ukázaly, že brněnská jednota reprezentuje dobově nejvýznamnější středisko katolického a národního života na Moravě.“¹²⁶⁹ Pomyslnou tečkou pak bylo uzavření konkordátu v roce 1855, kdy stát formálně převzal do svých rukou ochranu církve a zájmů katolíků, duchovenstvo uvolnil z apologeticky motivované činnosti a nasměroval je pouze na pastorační působení. Tehdy se dostavila laxnost spoléhání na konkordát, která učinila katolíky natolik redundantní, že převládlo přesvědčení o zbytečnosti burcovat a organizovat širší katolické lidové vrstvy ve prospěch politického katolicismu.¹²⁷⁰

Marek v jedné z dalších kapitol pak pojednává o *Moravských křesťanských sociálech*, kteří měli v působení mezi dělnickými vrstvami obyvatelstva v období 40. – 80. let 19. století před svými kolegy v Čechách určitý náskok, a to díky aktivitám tzv. Sušilovy družiny. Následně vyjmenovává jednotlivé členy tohoto uskupení.¹²⁷¹

Miloš Trapl v podkapitole nazvané *Ženské a mládežnické organizace* v nepřímé souvislosti s Františkem Sušilem píše: „*Moravská venkovská (rolnická) Omladina se již před první světovou válkou velmi rozvíjela a měla roku 1913 přes 500 skupin. Tehdy také navázala kontakt s českou katolickou mládeží ve Vídni a s mládeží slovinskou. Po první světové válce začal Omladině silně konkurovat Orel svou tělovýchovou, neboť Omladina se držela již odznívajících folkloristických tradic Sušilových, pořádala procesí, svěcení praporů a podobné nábožensky kulturní akce. Jejím protektorem byl*

¹²⁶⁸ Srov. FIALA, P. (ed.) *Český politický katolicismus 1848 – 2005*. Brno: CDK, 2008. ISBN 978-80-7325-155-0.

¹²⁶⁹ MAREK, P. Počátky českého politického katolicismu v letech 1848 – 1918. In: *Český politický katolicismus 1848 – 2005*. FIALA, P. (ed.), s. 17.

¹²⁷⁰ Srov. tamtéž.

¹²⁷¹ Srov. tamtéž, s. 53-54.

olomoucký arcibiskup A. C. Stojan...“¹²⁷² Jsme si dobře vědomi, že tyto citované řádky jsou poněkud stručné, a především uvedené bez hlubších, tolik potřebných souvislostí. Přesto je uvádíme na tomto místě, ne abychom s tímto pojetím polemizovali či mu přitakávali, ale naším záměrem bylo zdůraznit, že vliv a přesah Sušilovy osobnosti a díla je znatelný i v další oblasti společenského života, kterou reprezentuje politický katolicismus. Podle Trapla katolický tábor často vnímal Sušilův odkaz jako nedílnou součást svých aktivit a projevů a dovedl na něj klást patřičný důraz. Politické strany vytvořené „na bázi katolicismu“ procházejí druhou polovinou 19. století a ve 20. století našimi národními dějinami a jsou jejich nedílnou součástí. Tím, že tvoří nedílný prvek politických systémů, se zároveň podílejí i na jejich funkci i podobě.

Vladimír Neuwirth si zapsal tuto poznámku na Květnou neděli dne 27. 3. 1988 do svého zápisníku emigranta knižně vydaného pod názvem *Vcházení do Evropy*: „Čtu už několik dní Moravovu knihu *Der k. k. Dissident Karel Havlíček*. Udivuje mne, že Havlíček měl tak bystrý smysl pro otázky politické, zatímco otázky metafyzické jako by nepatřily do okruhu jeho zájmů. Převaha ducha satirického oslabuje nazíravou stránku lidské duše. Nazíravá stránka se rozvíjí, když člověk ve svém nitru ztichne. Cítím potřebu osvětlit si osobnost Havlíčkovu ze 'svědeckých textů'. Otázky lidských postojů a vztahů v době a životě Havlíčkově se náležitě nevysvětlí, když se například na Tomka nalepí označení renegát. Sušil nebyl méně národní než Havlíček. Řešil však otázku národní v universálním rámci ideje cyrilometodějské s jejím metafyzickým základem.“¹²⁷³ Jak uvádějí vydavatelé *Vcházení do Evropy*, tak tento strojopis vykazuje některé rysy nedokončenosti. Mají na mysli především několik záznamů s různými daty vzniku, kdy se Neuwirth víceméně opakuje a jeho kompozice se tak občas stává spíše jen intencionální než dokončenou. I přes tuto skutečnost a jakousi „spontaneitu“, si tento deník zachovává svoji výpovědní hodnotu a na mnohých místech, tak jako v případech uvedené citace, autor dokáže velice brilantně vystihnout podstatu věci.

¹²⁷² TRAPL, M. Český politický katolicismus v letech 1918 – 1938. In: FIALA, P. (ed.) *Český politický katolicismus 1848 – 2005*, s. 220. Zároveň pro upřesnění upozorňuji, že Trapl na str. 192 píše: „Vedení lidové strany muselo v popřevratové době také učinit některá vnitrostranická opatření. Hned po vzniku ČSR bylo zastaveno vydávání starého deníku *Hlas*, založeného kdysi Františkem Sušilem. Vyžádala si to i část katolického kněžstva, neboť ostře protimasarykovské a krajně konzervativní názory, jež časopis přinášel za Velké války, budily již před převratem značné pobouření v české společnosti. Také pražský list *Čech*, jenž proslul výrazným prorakouským vlastenectvím, přestal být po roce 1918 tiskovým orgánem ČSL. Vycházel však ještě až do roku 1926 a stal se tribunou katolických konzervativců, vystupujících často proti vedení lidové strany.“ Tamtéž, s. 192.

¹²⁷³ NEUWIRTH, V. *Vcházení do Evropy (Ze zápisníku emigranta)*. Praha: Triáda, 2008, s. 239. ISBN 978-80-86138-20-6.

Stejně je tomu i v další Neuwirthově poznámce vztahující se k Františku Sušilovi. V časopise *Klub* uvádí: „Založili jsme asi před rokem knihovnu, která má latinský název *Bibliotheca Cyrillo-Methodiana*. Hodláme v ní soustředit díla literární, historická, náboženská atd. Nemá však být jen mrtvou knihovnou. Chceme prohlubovat znalost české katolické tradice, tj. vést lidi, aby tyto věci zpracovávali. Nemáme je zpracovány heuristicky – heuristika znamená vytáhnout jména. Trochu zpracovaný je Sušil, ale co naši lidé vědí o Sušilovi? Prof. Huber řekl: ‘Sušil je poslední velký katolický čin na poli české katolické kultury a politiky, poněvadž usplavnil parciálně se rozvíjející ideu nacionální v universální ideu cyrilo-metodějské.’ Všechno, co je u nás, je kontinuita sušilovského působení. V roce 1863 byl výbuch nadšení sociálně náboženského. Rakouskou vládu strašil panslavismus. Dnes je zřejmé, že panslavismus byl podstatně ozvěnou pangermanismu. Umřel pangermanismus, umřel panslavismus.“¹²⁷⁴ Citovaný text je vlastně poznámkou, kterou autor uvádí v souvislosti se založením *Bibliotheca Cyrillo-Methodiana*, u jejíhož zrodu osobně stál společně s Aloisem Krchňákem. Po ukončení spolupráce s Opaskovým *Opus bonum* na konci sedmdesátých let V. Neuwirth založil 12. prosince 1982 knihovnu *Bibliotheca Cyrillo-Methodiana* se sídlem ve Frankfurtu.¹²⁷⁵ Knihovna se pak v roce 1985 přestěhovala do Raunheimu a 6. srpna 1992 do Opavy, kde byla dočasně uskladněna v opravovaném kostele sv. Hedviky. Poté byla převezena na faru v Opavě–Jaktaři. Podle slov Karla Skalického knihovna vlastnila v roce 1998 kolem 12 000 svazků knih a časopisů.

V *Dějínách českých zemí* z r. 2008 se autoři zmiňují o nelehké situaci na nacionálně smíšené česko-německé Moravě, kde se teprve ve 30. a 40. letech začalo české národní vědomí rozvíjet především zásluhou českých vlastenců, kteří přišli z Čech a dali tak vzniknout prvním českým časopisům, českému vědeckému a literárnímu dílu. Poněkud izolované pedagogické působení a zároveň organizování českého společenského života Františkem Matoušem Klácelem, Františkem Kampelíkem a Aloisem Vojtěchem Šemberou však nestačilo.¹²⁷⁶ Aby se na Moravě toto národní vědomí plněji rozvinulo, bylo třeba „...širšího intelektuálního zázemí. Bylo

¹²⁷⁴ Tamtéž, s. 487.

¹²⁷⁵ O jejím založení existuje zpráva v časopise *Klub*. Srov. Zpráva o založení *Bibliotheca Cyrillo-Methodiana*. *Klub* (St. Gallenkappel – Curych), r. 1982, roč. 13, č. 11-12, /prosinec/, s. 20. ISSN neuvedeno.

¹²⁷⁶ Klácel na brněnské filozofii, Kampelík v kněžském semináři v Brně a Šembera na olomoucké univerzitní stolici české řeči a literatury, která byla později ve 40. letech 19. století přestěhována do Brna). Srov. HÁJEK, J.; HLAVÁČKA, M. Duchovní pozadí doby. Česká a moravská obrozenecká kultura. In: *Dějiny českých zemí*. PÁNEK, J.; TŮMA, O. (eds.). Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2008, s. 239. ISBN 978-80-246-1544-8.

*třeba vychovat buditele pocházející přímo z Moravy, kteří by národní vědomí šířili především na moravském venkově. Takovéto síly získalo české národní hnutí na Moravě v katolických kněžích, které odchoval především František Sušil (1804-1868). Kněz a sběratel lidových písní F. Sušil rozšířil národní vědomí do venkovských konzervativních kruhů.*¹²⁷⁷ Podle autorů této kapitoly právě Sušil a jeho žáci na Moravě vytvořili hlavní a nezbytný národní proud, pro který se vžil název cyrilometodějství.¹²⁷⁸ Zároveň autoři této krátké charakteristiky českého národního hnutí na Moravě zdůrazňují, že „...vzniklo neopakovatelnou syntézou českého národního vědomí (Sušil byl neochvějně přesvědčen, že Moravané a Češi tvoří jeden národ), starého moravského zemského vlastenectví, které pěstoval, rovněž někdy za pomoci falzifikace historie, zemský historiograf Antonín Boček (1802-1847), a všudypřítomné lidové katolické zbožnosti“.¹²⁷⁹ Kapitulu uzavírají tvrzením, že všechny tyto tři ústřední prvky dokázala spojit legendární dvojice věrozvěstů Cyrila a Metoděje.

V prvním svazku ediční řady Studijních textů České biblické společnosti vyšla kniha Josefa Bartoně, který se detailně zabývá šesti českými překlady Nového zákona vzniklými po roce 1900 až do zahájení prací na *Českém ekumenickém překladu* v r. 1961. Tato česko-jazyčná novozákonní vydání, která jsou výsledkem práce několika českých biblistů, jakými jsou např. Sýkora, Hejčl, Cola, Žilka, Škrabal a Petruš, sehrály zásadní roli vedle tradičně překladových prací, jejichž počátek lze hledat nejen v 19. století, ale také již v *Kralické bibli*. Bartoň zde nashromáždil a přehledně prezentuje, z hlediska bibliografického, historického a lingvistického, unikátní faktografický materiál. To, co je však pro nás v souvislosti s Františkem Sušilem nejvíce podnětné, se nachází v Bartoňově kritickém rozboru Sýkorova vydání Nového zákona. Zde upozorňuje na Pavla Vychodila, který si jako první povšiml, že se Sýkora zcela záměrně nezmiňuje o „svém velikém předchůdci“ – Sušilovi.¹²⁸⁰ Této Sýkorově nepřiznané inspiraci jsme se již podrobně věnovali v kapitole pojednávající o Sušilově překladu a výkladu Nového zákona.¹²⁸¹

¹²⁷⁷ Tamtéž.

¹²⁷⁸ Autoři kapitoly také neopomněli zdůraznit, že „působení Sušilových žáků a jejich organizační základny, tzv. Dědictví sv. Cyrila a Methoda, spadá do let po polovině 19. století. České národní vědomí přestalo být poté, tak jako ostatně v Čechách o třetec let dříve, i na Moravě záležitostí několika intelektuálů z Brna a Olomouce a začalo pronikat na moravských venkov.“ Tamtéž.

¹²⁷⁹ Tamtéž.

¹²⁸⁰ Srov. BARTOŇ, J. *Moderní český novozákonní překlad. Nové zákony dvacátého století před Českým ekumenickým překladem*. Praha: Česká biblická společnost, 2009, s. 44, 48-49, 61-63. ISBN 978-80-87287-07-1.

¹²⁸¹ Srov. kapitolu III. 2 této disertační práce, která pojednává o Překladu a výkladu Písma sv. Nového Zákona.

Poslední nejnovější zmínka o Sušilovi se nachází v brožuře, kterou vydal Petr Piřha k výročí cyrilometodějského jubilea v r. 2010.¹²⁸² Piřha v kapitole *Světecká úcta sv. Soluňanů* přibližuje šíření úcty ke svatým věrozvěstům v nejzásadnějších dějinných etapách. V souvislosti s první polovinou 19. století se zmiňuje o vlivu romantismu a s ním spojeného zájmu o národní minulost. Ta se dle Piřhy musela nutně odrazit i ve vzepětí národního povědomí v celém slovanstvu. Kromě kusých zmínek o Hankových rukopisných podvrzích a prvním věcném slavistickém badateli Josefu Dobrovském, který ji chápal veskrze racionálně, se zmiňuje též o r. 1849, kdy došlo k založení olomouckého časopisu *Cyril a Metod* a hned v následujícím roce brněnského *Dědictví sv. Cyrila a Metoděje*. Další vzpomínka je již přímo věnována Františku Sušilovi, u kterého vyzdvihuje význam jeho sběratelské činnosti, která je podle Piřhy doposud nedostatečně doceněna: „*Dluží mu ocenění jejich vědecké úrovně a vytvoření metodiky jejich záznamu a popisu, důsledné péče o nápěvy, ne jen o texty, i prvých kroků jejich srovnávacího studia.*“¹²⁸³ U Sušila však Piřha spatřuje za zcela zásadní a určující to, že „...*tento muž ovlivnil dění na Moravě jako málokdo, protože vychoval celou generaci církvi a národu věrných kněží, k nimž patřil také arcibiskup Antonín Cyril Stojan. Sdružení bohoslovců tehdy vzniklá se jmenovala 'Jednota Velehrad' a druhé dokonce 'Růže Sušilova'.*“¹²⁸⁴ Nepřímo pak ještě Sušila zasazuje do politicko-spoločenského dění, které v průběhu cyrilometodějských roků zachvátilo nejen Moravu: „*Liberalistická a protiklerikální Vídeň nepokrytě přípravu oslav zesměšňovala jako folklórní událost, při které se budou bratřit čeští Vaškové s Hanáky. Vláda přitom měla své obavy a všemožně oslavy bojkotovala v duchu svého antiklerikálního zaměření. Česká politická reprezentace cítila příležitost, ale měla výhrady proti náboženskému, a to katolickému, přístupu Sušilovu.*“¹²⁸⁵ Podle Piřhy důležitost těchto oslav tkví v tom, že se jí účastnili i pražské špičky české politické reprezentace v čele s Palackým a Riegrem. Přestože jmenovaní zůstali ve svých projevech zdrženliví, tak si kromě jiného uvědomili, co znamená „...*moderní dobou nenarušený, zdravý věřící moravský venkov.*“¹²⁸⁶

¹²⁸² Srov. PIŘHA, P. *Svatí Cyril a Metoděj. Velehrad – symbol a úkol*. České Budějovice: Poustevník, 2010. ISBN 978-80-86610-51-1.

¹²⁸³ Tamtéž, s. 44-45.

¹²⁸⁴ Tamtéž, s. 45.

¹²⁸⁵ Tamtéž, s. 47.

¹²⁸⁶ Tamtéž, s. 48.

Tato Piřhova publikace pomyslně uzavírá naši podkapitolu, ve které jsme se věnovali Sušilovu živému odkazu, který se nachází v kapitolách knih a dalších stručných zmínkách vztahujících se k jeho osobě nebo dílu až do dnešních dnů.¹²⁸⁷

¹²⁸⁷ V tomto přehledu záměrně neuvádíme slovníky, a to nejrůznějších proveniencí, ve kterých se nacházejí pod heslem „Sušil“ další informace. Pro případné zájemce však můžeme odkázat na další publikace, např. *Masarykův slovník naučný: lidová encyklopedie všeobecných znalostí*, Praha: Československý kompas, 1925-1933, sv. 6, s. 1050. ISBN nevedeno; *Ottův slovník naučný*, vyšel v několika různých vydáních; CHALOUPKA, O. *Příruční slovník české literatury od počátků do současnosti*. Brno: Kma, 2007, s. 919-920. ISBN 979-80-7309-463-8; MERHAUT, L. *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce*. Sv. 4, S-Ž, Praha: Academia, 2008, s. 424-428. ISBN 978-80-200-1670-6; *Československý hudební slovník osob a institucí*. Sv. 2. M-Z. ČERNUŠÁK, G.; ŠTĚDRONĚ, B. (eds.). Praha: Státní hudební vydavatelství, 1965. ISBN nevedeno; *Slovník českých spisovatelů*. MENCLOUVÁ, V.; VAŇKA, V. (eds.). Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-179-5; a pochopitelně se nabízí i další slovníky, které v této práci z praktických důvodů neuvádíme.

4.3 Články věnované Františku Sušilovi

Časopisových a novinových článků, které se z nejrůznějších možných pohledů týkají Františka Sušila, je nepřehledné množství. Na následujících stránkách, jak už jsme na jiném místě předeslali, se hodláme především věnovat té oblasti činnosti a díla, která vřazuje Sušila do konkrétních společensko-politicko-duchovních proudů nebo se týká jím vytvořeného teologického díla a přínosu pro jeho současníky či následující generace. Opětovně na tomto místě musíme zdůraznit, že se vědecky nevěnujeme přínosu a vlivu Františka Sušila na „národopisné roli“, tedy se zcela vědomě vyhýbáme badatelské oblasti, jejímž středobodem by byl Sušil jakožto sběratel a vydavatel *Moravských národních písní* či Sušil jakožto moravský básník.

Z kvantitativně bohaté nabídky článků a fejetonů uveřejněných většinou v moravských časopisech nebo novinách bychom rádi zmínili ty, které vystihují konkrétní dobový rámeček a tvoří tak kompletní podklady pro lepší poznání Františka Sušila jako kněze a teologa. Budeme postupovat od nejstarších po nejmladší příspěvky, přičemž projdeme období, která výrazně překračují rámeček jednoho století: První článek vychází v květnu roku 1868, tehdy totiž umírá František Sušil, a poslední vzpomínka se datuje k již uplynulému roku 2010.

Pro větší přehlednost bylo třeba tuto kapitolu rozdělit do třech podkapitol:

- 1) Kroniky, nekrology, řeči u pomníku a řeči panegyrické u příležitosti jeho zádušnin.
- 2) Výroční památky a jubilejní vzpomínky, které se k jeho osobě vztahují.
- 3) Odkazy a články, příp. recenze věnované jeho dílu.

4.3.1 Kroniky, nekrology, řeči u pomníku a řeči panegyrické u příležitosti jeho zádušnin

Když 31. května 1868 zemřel František Sušil v Bystřici pod Hostýnem, první zprávu o jeho smrti přinesl již 2. června list *Světlozor*, který citoval telegrafickou zprávu: „...odešel na věčnost, že stihla jej v neděli o 2. hodině v noci neuprositelná smrt v Bystřici pod Hostýnem, kamž se byl za příčinou léčení svého neduhu plicního

a prsního odebral.“¹²⁸⁸ Tentýž list se už ovšem o dva dny později v anonymním článku Dr. František Sušil podrobněji vrací k této události a přidává nejdůležitější příhody z jeho života v krátkém životopise. Článek začíná těmito slovy: „*Nepřeháníme zajisté, pravíme-li, že v Sušilovi ztrácíme svědka veškerého vyvinování se uvědomění národního na Moravě, ba což díme nebyl on pouze svědkem, ale byl nejhornlivějším činitelem ruchu toho. Když v první čtvrtině tohoto století jako by nový život v umrtvený a takřka již pohrobený národ náš vnikati počínal, bylať zajisté malá četa mužův, kteří neúnavně, horlivě a obětavě vystavili si za cíl: národ zvelebiti a z náručí smrti jej vyrvati...*“¹²⁸⁹ O pár řádků dále se píše: „*Zbožného vychování dostalo se mu od rodičů, prvního probuzení od pečlivého otce, ryzé to povahy moravské a zárodek tento vyšlehnul v mohutný plamen, když byl v předmluvě k Thamovu slovníku o rozsáhlosti slovanského kmene četl, i vznikla v něm hned tehdá myšlenka, že k velikým zajisté věcem bude povolán jednou národ náš... V době této počalo se na Moravě rozmáhati čtení knih českých ukázala se potřeba založiti zvláštní společnost k vydávání knih, podobně dědictví svatojánskému v Praze, k vydávání totiž kněh všeho druhu lidu našemu prospěšných. Tak založeno jest Dědictví sv. Cyrila a Methodia, jehož starostou stal se náš Sušil.*“¹²⁹⁰

Následujícího den, 5. června 1868, vychází v *Hlase* anonymní zpráva o Sušilově skonu, v níž se kromě obvykle uváděných nejzákladnějších životopisných údajů píše: „*František Sušil, jedna z předních ozdob katolického duchovenstva, chloubka církve i národa, horlivý a vší vědou opatřený obhájce svaté víry naší, přítel a otcovský vychovatel mladého duchovenstva, obětovný podporovatel všech ušlechtilých účelův, jeden z předních náčelníkův literatury naší, jenž sám ve spisech svých si postavil pomník nehynoucí slávy a jehož jméno v národě našem od pokolení do pokolení vděčně připomínáno bude.*“¹²⁹¹

Dalším, tentokrát nedatovaným nekrologem, je *Kronika: František Sušil, doktor a profesor theologie* z pera Matěje Procházky.¹²⁹² Vyjma stručného životopisného nástinu Procházka zdůrazňuje ty informace, které přecházely z jednoho Sušilova životopisu do dalšího. Tím máme na mysli například tuto větu: „*Tomáš Procházka byl také příčinou, že Sušil dne 17. prosince 1835 podnikl konkurzní zkoušku pro professuru*

¹²⁸⁸ František Sušil zemřel. *Světozor II.*, r. 1868, ze dne 2. 6. 1868, (nečíslováno).

¹²⁸⁹ Dr. František Sušil. *Světozor II.*, r. 1868, ze dne 4. 6. 1868, s. 227.

¹²⁹⁰ Tamtéž, s. 227-228.

¹²⁹¹ František Sušil. *Hlas*, r. 1868, roč. 20, č. 16, ze dne 5. 6. 1868, s. 1.

¹²⁹² Článek není datován, přesto však lze usuzovat, že vyšel již před 19. červnem r. 1868, protože hned za ním je ve vydání ČKD uveřejněno *Provolání*, které je datováno právě tímto datem.

*biblickou nového zákona; nebo znaje výborně jeho vědomosti a schopnosti nastoupal na nesmělého Sušila tak dlouho, až tento se skutečně na krok ten odvážil. Ač ještě jiní dva konkurenti s ním závodili, přece Sušil obdržel palmu. Práce jeho písemná byla tak výtečná (uváděl v ní citáty latinské, řecké, anglické, francouzské i arabské), že doktory bohosloví, kteří ji cenzurovali, obdivem dojala. Při ústní zkoušce přednášel jim něco nového, čeho oni ještě nikdy neslyšeli, totiž *de versione slavica*; nebo i v této věci byl Sušil už zvláštní studie prodělal.*¹²⁹³ Procházka znovu vyjmenovává jednotlivá Sušilova díla, zvláště zdůrazňuje význam jeho obšírného překladu a výkladu Nového zákona. Současně vyjadřuje lítost nad tím, že si mnozí povšimli jeho komentáře k evangeliu sv. Matouše, ale přitom nevědí o výkladech ostatních tří evangelií, které *Dědictví sv. Prokopa* v posledních letech vydalo. Vyzdvihuje Sušilovo obětavé úsilí, které přineslo tolik plodů: „...*třicet let neunaveně studoval, skoumal a pátral a teprv po studiích téměř třicetiletých sebral všechny jiskry ducha svého a jiskry nejušlechtilejších duchů ze všech století křesťanských a snesl je v jedno ohniště bohonadšených výkladů svých. Nepochybujeme pranic, že přijde čas, kdy i ostatní kmenové slovanští si povšimnou těchto výtečných výkladů a z nich co z hojného zdroje bohonadšenosti čerpati budou.*“¹²⁹⁴ Autor článku zde znovu připomíná kromě Sušilova Výkladu a překladu Nového zákona, překlad a kritický výklad *Svatých Otců apoštolských*, jeho překlady *Hymnů církevních*, články a básně, které psával do církevního časopisu *Hlas* v Brně a do *ČKD*, kde publikoval studii o ruském katechismu. Neopomíná uvést sbírku *Národní písně Moravské*, *Anthologii z Ovídia* či klasický překlad řeckého *Josefa Flavia o válce židovské*, čímž doplnil biblickou historii Nového zákona. Matěj Procházka zde vyzdvihuje Sušilovu vzdělanost, skromnost i to, že se nesháněl po žádných hodnostech a vyznamenáních. Svoji stať zakončuje slovy: „*Sláva památce a pokoj duši jeho!*“¹²⁹⁵

¹²⁹³ PROCHÁZKA, M. František Sušil zemřel. *ČKD*, r. 1868, č. 4, s. 293-294. Na další stránce např. k Sušilově knihovně poznamenává: „*Obzvláště jest hojná jeho biblioteka biblického studia; pozorovati v ní díla velmi drahá z novější doby i velmi vzácná z doby staré; znamenati v ní komentátory ze starších i z novějších časův všech národů křesťanských. I biblické práce výtečných protestantův (Hengstenberga, Kurza a j.) najdeš mezi nimi. Tolikeš najdeš mezi knihami jeho celého sv. Augustina, Jeronyma, Jana Zlatoustého a mnoho jiných latinských a řeckých učitelů i otců církevních... Podobně nalezeš v bibliotece Sušilově i celého francouzského Bossueta, Fenelona, Massiliona a mnoho jiných francouzských i vlaských spisů. Že v nich četl dokazuje množství od něho tužkou podržených míst, kterých vytknul, aby si místa ta opět a opět přečísti a více zapamatovati mohl. Knihy tyto daroval odkazem klášteru ctih. OO. Minoritů v Brně. Kromě toho měl ohromnou biblioteku vevlzácných kněh ze všech slovanských nářečí, které odkazem poručil československému gymnasiu v Brně.*“ Tamtéž, s. 296.

¹²⁹⁴ Tamtéž, s. 297-298.

¹²⁹⁵ Tamtéž, s. 303-304.

V *Provolání*, které následovalo po tomto Procházkově článku, je veřejnost informována o úmyslu postavit Sušilovi pomník na brněnském hřbitově: „Z té příčiny výbor řečeného Dědictví tímto vyzývá veškeré duchovenstvo České, zejména pak pp. údy Dědictví sv. Prokopa, aby seč každý jest přispěli ku zřízení skvělého pomníku na hrob učence v ohledu církevním i národním rovně proslulého... Příspěvky bud'ěž zasílány bud' redakci 'Časopisu Duchovenstva' neb redakci 'Blahověsta', kdež také jména pp. přispívatelů uveřejněna budou. Od výboru Dědictví sv. Prokopa Karel Vinařický, starosta.“¹²⁹⁶

Další nekrolog byl uveřejněn v srpnovém vydání *Školy Božského Srdce Páně*. Po obvyklém úmrtním oznámení je Sušil v tomto nekrologu oslavován jako muž, jehož ztráta je neocenitelná.¹²⁹⁷ Poté zde neznámý autor popisuje nejvýznamnější události Sušilova života včetně jeho přátelského vztahu k bývalému profesoru a stálému příteli Dr. Řehoři Volnému. Autor pak ještě nabízí přehled Sušilových spisů včetně těch kratších, které uveřejnil během života v nejrůznějších časopisech.¹²⁹⁸ Na závěr vyjmenovává Sušilova vyznamenání: konzistorní rada, rytířský řád sv. Anny II. třídy, kanovnictví na královské kapitule v Brně a čestný doktorát z teologie, který mu udělila vídeňská univerzita k 500letému výročí jejího trvání. Nekrolog uzavírá báseň složená k Sušilově cti: *Žal matky Slávie nade smrtí syna Sušila* a zkratka R. J. P.¹²⁹⁹

Další článek nazvaný *Pomník Frant. Sušila na hřbitově brněnském* začíná popisem událostí, které předcházely vybudování tohoto Sušilova náhrobku: „*Hned po úmrtí Františka Sušila r. 1868, sestavil se výbor, který by zbudoval pomník proslulému synu vlasti. Výboru tomu předsedal hrabě Egbert Belcredi; jeho členové byli: dr. Al. Pražák, Bedřich hrabě Sylva-Taroucca, archivář V. Brandl, dr. Zeibert, MDr. J. Helcelet, prof. Mat. Procházka, Jindřich Dvořák ředitel Maršovský a prof. Vojtěch. – Výboru tomuto se poštěstilo, sebrati dostatečnou část příspěvků z rukou*

¹²⁹⁶ VINAŘICKÝ, K. *Provolání*. ČKD, r. 1868, č. 4, s. 304.

¹²⁹⁷ Tato chvála je vyjádřena v panegyrickém stylu: „*Veškeré kmeny slovanské truchlí nade smrtí toho, především ale na Moravě. Byl' on věrným jejím synem, chloubou vlasti, ozdobou církve a katolického duchovenstva, statný a horlivý bojovník pro svou svatou víru, obětovný podporovatel všech ušlechtilých účelů, výtečný znalec literatury naší, neúnavný pracovník na národa roli dědičné, vůdce, mistr, přítel a otec mladšího spisovatelstva. Ach, jak důvěrně tulili jsme se k němu, a jak laskavě a přívětivě pobízel on nás k pracem! Štědrotu nebeská odměníž jemu, co nejhojněji všelikou jeho péčí s námi. – Nelze vypočísti všech výtečností a krásných vlastností zesnulého. Nemůžeme však mlčky pomínouti jeho nelíčené skromnosti a pokory, o něž bychom mohli mnohý dojemný důkaz podati z jeho života.*“ Nekrolog Františka Sušila, *Škola Božského Srdce Páně*, r. 1868, roč. II., č. 8, s. 222.

¹²⁹⁸ Výslovně jmenuje tyto časopisy: *Krok*, *Květy* 1823, *Dennice* 1825, *Poutník slovanský* 1826, *Časopis katolického duchovenstva* 1827, a pak ještě zvláště: *Časopis českého Musea* 1827, 1833, *Hlas církevní* od prvopočátku, *Kalendář Moravan*. Srov. tamtéž, s. 223.

¹²⁹⁹ Srov. tamtéž, s. 223-224.

četných dárců na Moravě a v Čechách. Z peněz těchto zbudován dle nákresu vrchního stavitelského rady rytíře Hansena ve Vídni kroměřížským umělcem panem A. Beckem pomník Sušilovi, nevšední to okrasa hřbitova brněnského, důkaz vděčnosti vlasteneckých Moravanů.¹³⁰⁰ Anonymní autor tohoto vzpomínkového textu pak pokračuje popisem celého slavnostního odhalení Sušilova pomníku. Jeho článek nejprve vzpomíná na zádušní bohoslužbu v kostele sv. Tomáše v Brně, které předsedal Matěj Procházka, nejvěrnější Sušilův přítel, za hudebního doprovodu sboru řízeného Pavlem Křížkovským. Po zádušní bohoslužbě se průvod v poledne vydal k městskému hřbitovu „...v čele průvodu kráčelo okolo 100 kněží z obou diecézí moravských a z Čech, z větší části v rochetách. Před pontifikantem p. M. Procházkou a jeho asistenty kráčeli páni kanovník vyšehradský Beneš M. Kulda, kanovník olomoucký baron Holecký z Holešova, kanovník brněnský Kioviský, prelát rajhradský Kalivoda. Za kněžími šli příbuzní Sušilovi a dámy brněnské nesouce čtené věnce, jež byli příbuzní zesnulého, 'Svatobor', 'Dědictví sv. Prokopa v Praze' a jiní spolkové věnovali byli k ozdobení hrobu...“¹³⁰¹ Autor líčí tuto událost do všech nejmenších detailů: „Průvod se pohyboval přeplněnými ulicemi za hlaholu zvonů na poslední hřbitov městský k pomníku. Když byl průvod dospěl k pomníku zastřenému,... rozestavili se účastníci po celém téměř hřbitově, před kazatelnou zpěváckí spolkové, u hrobu příbuzní zesnulého a výbor ku vystavení pomníku.“¹³⁰² Za hrobového ticha přednesl vyšehradský kanovník Beneš Metoděj Kulda slavnostní řeč, kde vylíčil Sušilovy zásluhy o církev a vlast.¹³⁰³ Na základě líčení autora tohoto článku byla Kuldova tato řeč přijata s velkým potleskem. Po ní následoval už tolik očekávaný akt samotného odhalení pomníku, který byl do toho okamžiku zastřen. Pavel Křížkovský zazpíval pohřební píseň na Sušilova slova a při ní byla rozdávána účastníkům báseň Jana Soukopa. Ve tři hodiny pak byla ještě uspořádána společná slavnostní hostina v refektáři otců kapucínů, jíž se účastnilo přibližně 50 osob,

¹³⁰⁰ A dále se pokračuje: „Pomník má ráz kaple v slohu řeckém a zbudován jest zcela ze slezského mramoru, poprsí pak Sušilovo (dílo pana Loosa z Brna), andělé na sarkofágu a kapitály sloupu z mramoru kararského. Výška pomníku obnáší 17 a šířka 8 stop. Pomník spočívá na 8 sloupech. Nápis na pomníku zní:

FRANTIŠEK SUŠIL / narodil se 14. června 1804, v Novém Rousínově / umřel 31. května 1868, v Bystřici pod Hostýnem. / Dva krásek spanilých duše mé ovládnulo stánek / Zemská jedna, druhá s výšiny posla nebes / Církev a vlast, ty v mojich milují sestersky se nadrech / Každá půl, každá má moje srdce celé. Sušil.

Srov. Světozor, r. 1871, ze dne 29. září 1871, s. 462.

¹³⁰¹ Tamtéž.

¹³⁰² Tamtéž.

¹³⁰³ Tato řeč byla pak uveřejněna na mnoha místech, my zde uvádíme odkaz pouze jeden, a sice na kazatelský časopis Posvátná kazatelna, jehož hlavním redaktorem byl sám B. M. Kulda, kanovník vyšehradský: KULDA, B. M. Slavnostní řeč při odhalení pomníku dra. Františka Sušila, *Posvátná kazatelna*, r. 1871, roč. VIII., s. 810-820.

především z řad těch, kteří se organizačně podíleli na této slavnosti a patřili do nejbližšího okruhu Sušilových přátel. Na závěr dne neopomenul autor zmínit mimořádnou besedu konanou v Lužáneckém parku. Organizačně se jí ujali spolky *Beseda brněnská*, *Svatopluk* a *Zora*. I zde se zpívaly Křížkovským zhudebněné texty F. Sušila.¹³⁰⁴

Také v časopisu *Květy* vyšel, až na nepodstatné odchylky, zcela totožný článek s tím předcházejícím. Opět se jedná o článek anonymního autora nazvaný *Pomník Františka Sušila v Brně*. Pravděpodobně se jedná o totožného autora, který vylíčil událost slavnostního odhalení pomníku Františka Sušila ve *Světozoru*.¹³⁰⁵

O této události nás informuje, a to téměř shodně se dvěma předcházejícími články, i časopis *Blahověst*. Autor píšící z Ústí nad Orlicí se podepsal počátečními iniciálami Fr. K. Článek je datován ke dni 31. července 1871. Za zmínku stojí, že tento autor zapomněl uvést datum konané slavnosti.¹³⁰⁶ Se stejným datem odeslání je v *Blahověstu* uveřejněn další článek, který vzpomíná na stejnou slavnost. Zde se autor podepsal pod zkratkou „Fr B.“ a původem je z Moravy. Kromě stručného líčení této události připojuje přání, „...aby zařazen byl spolek kněží pod názvem ‘Sušil’, který by pěstoval ducha Sušilova. Nejprve ať se sestoupí komité v Brně, ostatní pak se vyvine. Idea idey zplodí. Nejhlavnější odbor spolku ‘Sušil’ byl by spisovatelský. Ten mohl by vydávati ‘denník’, do něhož by psali kněží z obou diecésí moravských. Nebyla by to krásná organisace a nejprůměřenější prostředek pěstovati ducha Sušilova v národě? Další návrhy si ponechám na jinou dobu, až, jestli se myšlénka tato ujme a kořeny pustí. Potřebujeme nutně nějakého spojení jako prsty Svatoplukovy. Nepřátelé dorážejí, spojme se tedy v kněžském spolku ‘Sušil.’ Zdař Bůh!“¹³⁰⁷ Skutečně právě zde se

¹³⁰⁴ Srov. Pomník Frant. Sušila na hřbitově brněnském. *Světozor*, r. 1871, ze dne 29. září 1871, s. 462. Na s. 461 téhož časopisu byl vyobrazen pomník Františka Sušila, který podle fotografie nakreslil Fr. Chalupa.

¹³⁰⁵ Srov. Pomník Františka Sušila v Brně. *Květy*, r. 1871, roč. VI., č. 35, s. 278. Na straně 273 téhož časopisu je vyobrazen také Sušilův pomník, který nakreslil K. Maixner.

¹³⁰⁶ Autor článku zmiňuje to nejpodstatnější ze slavnostní řeči, kterou s nadšením pronesl při odhalování pomníku na hřbitově Beneš M. Kulda. Promluvil o zásluhách „zvěčnělého“ Sušila v církevní a národní oblasti, začíná na slova z knihy Sirachovce (44, 1,14), dále pak vypočítával celé Sušilovo dílo, zejména se kladně zmínil o výkladu Písma sv. Nového zákona a o sbírce národních písní. „Nazval Sušila otcem vlasti moravské, křisitelem a buditelem národního vědomí po Moravě, Moravanem prvním, a povzbuzoval přečetmé přátele a čitele Sušilovy, aby pracovali na národu roli dědičné v duchu Sušilově.... Ke konci děkoval slavnému komitétu pro zbudování pomníku Sušilova a všem přátelům a čitelům Sušilovým za jejich přítomnost při odhalení pomníku tohoto...“ A dodává: „slibovali jsme my přítomní kněží u hrobu Sušilova, milovati církev, ku které hořel zvěčnělý Sušil nejněžnější láskou, jejížto krásu, velebnost a stálost, založenou na skále Petrově ve svých básních tak milostně opěvoval, slibovali jsme milovati svůj národ, jehož buditelem, křisitelem, otcem na Moravě se stal...“ Fr. K. Odhalení pomníku Sušilova v Brně. *Blahověst*, r. 1871, roč. XXI., s. 346.

¹³⁰⁷ Tamtéž.

setkáváme s prvním takto jednoznačně zaznamenaným a formulovaným přáním toužícím po vzniku konkrétního spolku kněží-spisovatelů, kteří by navázali a pokračovali v tomto Sušilůvě odkazu.

Matěj Procházka uveřejňuje v *ČKD* článek s názvem *Dodatek k životopisu Sušilovu*, aby doplnil svou osobou vydaný Sušilův životopis, kde kromě jiného píše: „*Přičiněním několika národovcův z Rousinova a duchovních z tamějšího okolí vsazena jest a slavně dne 1. října 1871 odhalena mramorová deska památní na rodném domě Sušilově č. 6 v Rousínově, kterážto deska má nápis s pozlacenými literami: 'Zde se narodil František Sušil dne 14. června 1804.'* Byla to první slavnost tohoto druhu na Moravě a zvýšena nemálo tím, že slavnému a velikému Moravanu nemenší ve slávě Čech, Vyšehradský probošt Václav Štulc, vzdával chválu v řeči, kterouž při odhalení dotčené památní desky učinil.“¹³⁰⁸ V poznámce uvedené u tohoto příspěvku prosí redakci, aby si o tuto informaci zájemci doplnili Procházkův životopisný nástin Sušila.¹³⁰⁹

Blahověst na titulní straně otiskl *Řeč, kterou přednesl 3. srpna 1874, u příležitosti zádušnin za Dr. Františka Sušila a Františka Heidenreicha, farář na Velehradě P. Josef Vykydal*. V první části této řeči Vykydal vzpomíná na Sušilův pohřeb konaný dne 3. června 1868, poté předkládá základní Sušilovy životopisné údaje. Vše zaznamenává v panegyrickém stylu: „*Hned v mladistvém věku rozbřeskla se veliká idea a plápolala v duchu Fr. Sušila co jasná hvězda, řídíc po celý život všechny kroky jeho, idea totiž spasiti a pozvednouti národ svůj z hlubokého ponížení a uschopniti jej ku provedení vznešené úlohy jemu Bohem vytknuté v řadě národův, a toho všeho docílití na cestě pravé národní osvěty v duchu Církve Kristovy. Ideu tu velekrásně vyslovil ve svém heslu: 'Církev a vlast'...*“¹³¹⁰ O Sušilově vlasteneckém duchu pokračuje: „*...neznáte rozdíl mezi Čechem a Moravanem, rozšířil veliký rozhled svůj na celé Slovanstvo, v jehožto mohútlosti viděl také spásu pro menší jeho kmeny a záruku, že budoucnost' světová uvidí jaré Slovanstvo co první sílu v dějinách člověčenstva... miloval i Sušil horoucně svůj národ a láska tato nepokalena žádným příměskem pohanského národomilství. O jak upřímně a pravdivě miloval svou vlast' Moravskou! Každé kvítko, každý strom vyrostlý na půdě vlastenecké, každé údolí, každý pahrbek, každý potůček vyluzoval ze zanícené duše jeho líbezné zvuky, jimiž opěvoval úchvatným*

¹³⁰⁸ PROCHÁZKA, M. *Dodatek k životopisu Sušilovu*, *ČKD*, r. 1871, č. 8, s. 603-604.

¹³⁰⁹ Srov. tamtéž.

¹³¹⁰ VYKYDAL, J. *Řeč činěná u příležitosti zádušnin za Dr. Frant. Sušila a Frant. Heidenreicha, Blahověst*, r. 1874, roč. XXIV., č. 25, s. 329-330.

*spůsobem krásu vlasti Moravské... Sušil slzel radostí, že mu Bůh popřál býti synem tak krásné vlasti.*¹³¹¹ Pak přidává výčet hlavních Sušilových děl, přičemž vzpomíná na „plod nejkrásnější a nejvzácnější“, obšírný výklad Nového zákona. V panegyrického stylu a nekriticky vychvaluje Sušilův jazyk, který se zvláště odráží v jeho překladech. O Sušilově jazyku, kterým napsal své dílo, tvrdí s naprosto nezvratitelnou jistotou: „...*jest to řeč česká majíc na sobě ráz ideální čistoty a přesnosti mluvy slovanské, jest tak organicky vyzdobena, že na tváři její poznati lze dceru dle povahy vniterné i rázu zevnějšího podobnou matce Slovanské.*“¹³¹²

V druhé části této řeči autor věnuje výrazně menší pozornost Heidenreichovi, který většinu života prožil v Olomouci, byl čestným kanovníkem kroměřížské kapituly, přísedícím jak v brněnské konzistoři, tak i v olomoucké. Vykydalova zádušní řeč se uzavírá cyrilometodějskou ideou, tedy přesně tím, co bylo pro oba duchovní tak klíčovým: „...*oduševňovala všechny jejich kroky a činy. Bystrým svým zrakem pochopili veliký význam Velehradu... S Velehradem stojí, s Velehradem klesá Církev sv. a národ.*“¹³¹³

V roce 1893 vydává neznámý autor v *Obzoru* informaci o zádušní slavnosti Sušilově a Procházkové, kterou se mělo uctít 25. výročí Sušilovy smrti. Zároveň se však mělo konat i přenesení ostatků obou oslavenců do společného hrobu a taktéž zasvěcení tohoto nového místa. Tato slavnost byla zahájena 30. října 1893 v katedrálním chrámě sv. Petra a Pavla v Brně. Při slavnostní bohoslužbě promluvil Robert Neuschl, profesor teologie v Brně. V promluvě zdůraznil „ideální povahu“ a vzorné působení obou kněží-oslavenců, rovněž jejich učitelský a národní přínos, křesťanstvím „pozvednuté“ vlastenectví a nikoliv pohanstvím, které je liché a jalové. Nakonec vyzval všechny přítomné k následování „vzorů tak ušlechtilých“, jakými byli právě tito dva kněží.¹³¹⁴

¹³¹¹ Tamtéž, s. 330-331.

¹³¹² Tamtéž, s. 332.

¹³¹³ Tamtéž, s. 333.

¹³¹⁴ Tuto řeč vydala *Posvátná kazatelna*, srov. *Posvátná kazatelna*, r. 1893, s. 292- 443; časopis kazatelský ve svých řečech příležitostných – Panegyricus. Na tomto místě ocitujeme pouze to, co vnímáme jako nejpodstatnější z této Neuschlovky slavnostní promluvy, kterou přednesl 30. října 1893 v brněnské katedrále při zádušní mši sv. za F. Sušila a M. Procházku: „*Spolu však dnes zalkati a plakati můžeme, že již odešli, že vzati nám byli Sušil a Procházka. Odešli od nás již oba mistr veliký a veliký a věrný jeho žák, Pavel a Tiímotheus, čili chcete-li otec a syn Ambrož a Augustin, nerozluční přátelé Cyrill a Methoděj, Sušil a Procházka, oba stejně velicí v oboru svém, stejně ušlechtilí, oba charakterové čistoty a ryzosti dokonale, jako kněží a vlastenci, při tom vždy nezištní a sebezapíraví až do krajnosti.*“ A na str. 295-296 pokračuje: „*Sušil vždy stál na stanovisku theologa katolického přesném, že patří mu jméno theologa katolického... i co do neomylnosti, která ještě tehdá nebyla prohlášeným článkem víry, klonil se vždy k těm, kteří jí hájili, říkáje ku žáku svému milovanému, Procházkovi: Confirma fratres tuos – jak veliké a závažné slovo, nebo: pasce agnos meos, pasce oves meas!...*“ Skutečně zajímavá poznámka týkající se vztahu Sušila a v té době ještě magisteriem nevyhlášeným dogmatem o papežské neomylnosti.

Po kázání sloužil biskup František Sal. Bauer pontifikální mši sv. za přítomnosti slavných hostů. Po zádušní bohoslužbě zazpívali alumnové chorální rekviem pod vedením J. Nesvadby. Po skončené bohoslužbě odjeli účastníci na ústřední hřbitov, aby dokončili předepsané církevní modlitby.¹³¹⁵

Poslední z celé řady vzpomínkových událostí je slavnost, která se uskutečnila 5. října 1907 při odhalení Sušilova pomníku v jeho rodném Rousínově. Většina těch, kteří patřili do tzv. Sušilovy družiny, se tohoto dne již nedožila, a proto přítomní účastníci během této slavnosti na ně mohli jen vděčně vzpomínat. Tento pomník je postaven před budovou základní školy a zhotovil ho sochař, rousínovský rodák pan Tomola. Pod záštitou městské rady slavnost začala již v sobotu večer a vyvrcholila následujícího dne za účasti mnohých významných prelátů a členů *Katolických Jednot, Cyrilské Jednoty* ze Slavkova a dalších. Mše sv. byla zahájena v deset hodin, pak se šlo průvodem až k pomníku. Slavnostní řečník Dr. Nábělek z Kroměříže v této řeči připomenul Sušila jako vlastence, vychovatele, šlechetného člověka a básníka: „...v srdce národa se zapsal tím, že oživil a k rozkvětu přivedl ideu cyrillo-methodějskou... Pak šťasten bude národ náš. Rousínov může být hrd na svého rodáka Sušila. Vždyť je jedním z největších a nejšlechetnějších mužů Moravy, celého národa a Slovanů vůbec. (Potlesk.)“¹³¹⁶ Po Nábělkově řeči bylo proneseno ještě několik slavnostních řečí, byly přečteny telegramy a omluvné listy z řad těch, kteří Sušila ještě

Rozhodně tento Neuschlův postřeh stojí za povšimnutí. Pokud jde o další otázku z okruhu dogmatického, tak slavnostní řečník pokračuje: „Doličoval Sušil posluchačům svým ze spisů protestantských, že úcta Mariánská má význam světodějný; že úcta tato je vlastním a nejhlubším základem emancipace čili vyššího a s mužem stejného, oprávněného postavení ženského pohlaví v životě sociálním; že romantická a jako rytířská úcta, která se u evropských národů ženskému pohlaví vzdává, na tomto ctění Marie se zakládá, v něm svoji nejjistější záruku má; že jakási rytířská povaha, která se v úctě a šetrnosti ku dotčenému pohlaví zračí a také u protestantských národů jest, u těchto jest jen zbytkem z dobrých dnů katolických...“ Robert Neuschl zde propojuje dva rozměry: Mariánskou úctu vkládá do rámce sociálního postavení ženy ve společnosti, o jejíž rovnocenné povaze vztahu k muži absolutně nepochybuje. Výsledkem tohoto tvrzení je pak tvrzení o Sušilově hlubokém a pozitivním vlivu, které mohlo mít dopad na sociálně-kulturní postavení ženy tehdejší společnosti; na str. 439 pak zdůrazňuje postoj Sušila a Procházky k národně-vlastenecké otázce: „Vlastenectví bez Boha, bez víry, nazýval Sušil beznadějným, pouhou slepou vášní nějakého hejna, vlastenectví však zakotvené v Bohu a církvi nazýval tvrdý, pověčným hradem... Že prý katolíci, nanejvýš kněz katolický nemůže ani dobrým vlastencem být, poněvadž stále pozírají za hranice, do ciziny do Říma!?“ Na to Neuschl odpovídá na s. 440: „Sušil byl kaplanem v německé osadě, byl učitelem též německých bohoslovců, Procházka učitelem německých žáků, německé mládeže, a s jakou úctou a vážností mluví posud všichni o nich! A přece snad nikdo nebude tvrdit, že nebyli dobrými vlastenci!“ Staví Sušila s Procházkou po boku biskupa Bossueta, biskupa Clary a biskupa Josefa Jiřího Strossmayera. A zároveň zde cituje slova sv. Tomáše Akvinského: „Nemohu mysliti si, že by někdo dobrým byl, který ku blahu obce svým dílem nepřispívá. (1. 2. q. 92 a. 1. a 3. Summa Theologiae).“ Srov. tamtéž; v úplném závěru kázání vřazuje Sušila a Procházku do „českého nebe“, do společenství našich národních svatých: Jana Sarkandra, Martina Středy, Daniela Hájka, bl. Jana Lohelia, kardinála Harracha, Martina Strakonického, Ctibora Kotvy, Bart. Floxia, Dr. Vodřanského a další, kteří našemu národu zachránili víru a právě tím byli nejvíce národní. Srov. tamtéž.

¹³¹⁵ Srov. Zádušní slavnost Sušilova a Procházka v Brně. *Obzor*, r. 1893, roč. XVI., č. 21, s. 316.

¹³¹⁶ Odhalení Sušilova pomníku v Rousínově. *Obzor*, r. 1907, roč. XXX., č. 11, s. 261.

znali, ale nemohli se této slavnosti ze zdravotních důvodů účastnit.¹³¹⁷ V úplném závěru odpoledne po svátostném požehnání vylíčil Antonín Cyril Stojan to, jak vznikla myšlenka na postavení tohoto Sušilova pomníku, kdo byl jejím propagátorem a realizátorem.

4.3.2 Výroční památky a jubilejní vzpomínky, které se k Sušilově osobě vztahují

Prvním, kdo Sušila připomněl, byl Jan N. Soukop, jenž se soustředil hlavně na vzpomínky, v nichž evokoval dílo a osobnost svého kněžského a buditeckého učitele, k jehož nejděčnějším žákům patřil. Tyto memoárové črty začal vydávat bezprostředně po jeho smrti a pokračoval ještě další dvě desetiletí. Nejprve jsou to tedy *Zpomínky na Sušila*, které byly v r. 1868 otištěny v *Moravské orlici*.¹³¹⁸

Další vzpomínku na Sušila nacházíme v časopisu *Květy* z roku 1870.¹³¹⁹ Tehdy vyšel článek anonymního autora s názvem *František Sušil*, který v několika odstavcích opakuje nejvýznamnější události, na nichž Sušil participoval. Kromě toho se zaměřil také na oblast Sušilovy básnické tvorby¹³²⁰ a na prázdninové sbírání národních písní po moravském venkově, jejíž přínos dokázal ocenit především Pavel Křížkovský, který z nich čerpal hudební inspiraci.

V roce 1889 vydává Jan Soukop v *Obzoru* článek *Črty z dob Sušilových*, ve kterých dříve, než přistupuje k vlastní době, v níž Sušil žil, vzpomíná na období svého mládí před třiceti až padesáti lety. Vrací se tedy do časů, kdy bylo v Brně tehdy jediné gymnázium, na něž se pro nedostatečnou znalost němčiny nedostal. Studoval proto alespoň v Moravské Třebové u piaristů. Za celou dobu šesti let zde nezaslechl nic o českých knihách a časopisech. Po tomto studiu přestoupil na filozofický ústav v Brně, kde blížeji poznal vyučující, jakými byli například Matouš Klácel, Jan Müller, Ignác Körschner a Gunther Kalivoda. Pak vzpomíná na alumnátní léta, kdy nad jiné vynikal

¹³¹⁷ Byl to například Msgr. Vladimír Šťastný z Brna nebo poslední ze Sušilovy družiny P. Ignát Wurm z Olomouce a další. Srov. tamtéž.

¹³¹⁸ SOUKOP, J. N. Zpomínky na Sušila, *Moravská orlice*, r. 1868, roč. VI., č. 140, (nečíslováno).

¹³¹⁹ Srov. František Sušil, *Květy*, r. 1870, roč. V., č. 27, s. 214.

¹³²⁰ K Sušilovým básním se vyjadřuje autor těmito slovy: „Avšak neleží v básních těžiště Sušilovo, kteréž jsou namnoze velmi jednostranné, nechci pouze říci náboženské, ale speciálně kněžské. Matice Moravská aspoň neprokazuje památce Sušilově velkou službu vydáváním pohrobů jeho básní, neboť tolik jest jisto: pohrobůmi těmi básněmi nepřibude Sušilovi snad ani jediného ctitele, za to ale velmi mnoho lidí se jim podívá.“ Tamtéž.

vlastenec František Dědek. Po těchto úvodních a obecných vzpomínkách se vrací k prvnímu setkání se Sušilem, kdy byl pokárán za to, že použil německé slůvko „Senfmehl“ na místo hořčičného semínka. Právě tato jeho „první paměť“ na Sušila se pak stále častěji opakuje i ve vzpomínkových textech psaných jinými autory. Soukop čtenáři předkládá úryvek z deníku, kam si tehdy vpisoval vlastní prozaické i poetické práce, stručný obsah přečtených knih, výpisky z důležitých pojednání a jiné důležité události. Do textu článku se tak dostávají jeho zápisky ze Slovanského sjezdu v Praze, který proběhl 30. dubna r. 1848, a výňatek z „otevřeného listu“ Tomáše Škorpíka, který uveřejnil v *Moravských Novinách* 25. listopadu 1848. Oba zmíněné úryvky se týkají mravní svobody, která má své kořeny „v náboženství, v Bohu, a jeho svaté vůli“. V závěru článku vyzývá k četbě dobrých knih, zvláště pak *Moravských novin*.¹³²¹ Tento článek lze kriticky hodnotit jako nepřilíš povedený, poněvadž prakticky pojednává o mnoha oblastech národního života, ale bez hlubšího a souvislejšího uchopení tohoto tématu. Jsou to skutečně pouhé črty z dob Sušilových.¹³²²

Podnětnější je až další článek s názvem *Ještě několik črt ze života Sušilova*, který do *Obzoru* zaslal na pokračování Antonín Stára.¹³²³ O Sušilovi jako učenci napsal: „*Jako učenec byl Sušil naprosto beze vší závisti učenecké; uznával každou dobrou práci na poli biblickém anebo jazykovém: Bopp a bratři Grimmové byli mu tak milí jako Jungmann, měl nejlepší vydání tehdáž slaveného Tischendorfa, znamenitý L. Hug, byl jeho miláčkem, a tehdejší exegetické boje, které vycházely od Tubingenské negativní školy, byly mu z vlastní četby dobře známy. Summa summarum: Sušil měl rozhled universální ve světě učeném a byl při tom neobyčejně skromným.*“ V dalším odstavci Stára dodává k Sušilově politické angažovanosti: „*...muž, který 'praktické politice' pramálo rozuměl, předeepsal lidu moravskému politický směr... Bývat' znakem genia, že zúrodňuje často obory, na něž sám ani nemyslí. V tom se jeví politická velikost Sušilova a jeho nesmrtelná zásluha o Moravu a mocnářství Rakouské: Morava bohdá nikdy se nestane kořistí pitomého liberalismu Mladočeského... – slovanští Čechové bohužel neměli posud žádného Sušila.*“¹³²⁴ V pokračování téhož článku vykresluje Stára Sušila jako toho, který byl nábožný jako malé dítě: „*...často jsem ho překvapil jak na holé*

¹³²¹ SOUKOP, J. Črty z dob Sušilových. *Obzor*, r. 1889, roč. XII., č. 5, ze dne 5. 3. 1889, s. 67-68.

¹³²² Stejně tak je tomu bohužel i v případě dalšího článku z pera Jana Soukopa, který publikoval v *Obzoru* ve stejném roce pod názvem *Z červánků před Sušilem*.

¹³²³ STÁRA, A. Ještě několik črt ze života Sušilova. *Obzor*, r. 1889, roč. XII., č. 21, s. 309. Pokračování je v *Obzor*, r. 1889, roč. XII., č. 22, s. 324-325.

¹³²⁴ Tamtéž, s. 309.

*zemi kleče modlil se hodinky kněžské.*¹³²⁵ Co se týče Sušilova kulturního života, tak vyzdvihuje jeho zájem o koncerty a filharmonické produkce, které rád navštěvoval. Naproti tomu o divadelní představení nejevil žádný zájem.¹³²⁶

Nutno také zmínit vzpomínku na Sušila, která zazněla 29. listopadu 1889 v básni Vladimíra Šťastného. Pronesena byla nad hrobem Matěje Procházky: *„Ano byl jsi z proroků těch slavných, jemuž oheň svatý v duši plál, před nímž ve všech snahách neunavných povznášel se jasný ideál: spasit' národ vroucně milovaný láskou k svaté církvi Kristově, vidět' lid svůj bídný, utýraný v staré slávy sličné obnově: ideálem tím jsi duši kojil, ten když s velkým S u š i l e m Tě pojil...*¹³²⁷

Další článek vychází v časopisu bohoslovců *Museum* v Brně r. 1891. Alfons Servus o Sušilovi přednesl několik slov. Tento životopis je především hagiografickým textem, kde v celém článku prakticky vychvaluje Františka Sušila téměř tak, jako by byl světcem. Příkladem mohou být slova, kterými hodnotí jeho teologickou práci: *„...poznali jsme v Sušilovi otce našeho národa žijícího na Moravě, otce, poněvadž nám zplodil takřka život nový, život náš. Než Sušilovi, by dosáhl toho, čeho dosáhl, bylo stoupati příkrou cestou křížovou, cestou denního sebezapírání po celý život. Pánové, co sílilo Sušila? 'Kristus', odpovídám. Láska k národu nebyla u něho vášní, jež mění jednotlivce i národy v bídné sobce a svléká je z lásky, kterou milovati máme i nepřátely, nebyla vášní, kterou je bohužel u mnohých našich 'vlastenců', již mimo křestné jméno nic nemají na sobě křestanského, nikoli láska k národu u Sušila byla posvěcena Kristem. Sušil pracoval, lopotil se, trpěl pro národ z lásky ke Kristu. Bůh chtěl a chce, by národ náš prací přispěl na oslavu Jeho, Sušil proto pracoval...*¹³²⁸ O soukromém životě se autor vyjadřuje ve stejném duchu: *„Objemná kniha mohla by se napsati o ctnostech jeho. Jeť nám vzorem kněžských ctností... Zrána záhy vstával a obětovav Bohu prvotiny dne v modlitbách, jak praví Procházka, hned ku práci duchovní zasedala až do večera s malou přestávkou pro snídání a oběd vytrvával. Jídal toliko dvakrát denně, ráno a v poledne; na večer zdržoval se po 18 let ode všeho jídla a pití. Po celý život pil jen vodu. Teprve v posledních dvou letech, kdy mu chuti k jídlu značně ubývalo, přimíchal vodě při obědě několik kapek vína. Mohl tedy účinně napomínat ke střídmosti... Lež a pomluvu, leš' a přetvářka mu byly cizí. Hle, jak se zachoval! Když*

¹³²⁵ Tamtéž, s. 325.

¹³²⁶ V Brně vystupovali například: Beck, Michalesi-Krebsová, Wachtel a další. Srov. tamtéž.

¹³²⁷ ŠŤASTNÝ, V. *Nade hrobem Monsign. Dra. Matěje Procházky dne 29. listopadu 1889*. Brno: Knihovna benediktinů rajhradských v Brně, 1889. (Blížeji nespecifikováno. Pravděpodobně se tento letáček rozdával po zádušních obřadech při příležitosti Procházka pohřbu.)

¹³²⁸ SERVUS, A. Několik slov o Sušilovi. *Museum*, r. 1891, roč. XXV., č. 6, s. 120-121.

*kdosi ve společnosti odkrýval poklesky těch, v jejichž domácnosti mnoho dobrodiní se mu dostalo, Sušil toho jednání ostře a veřejně pokáral... Slovem, pánové, Sušil byl mužem k ř e s t a n s k y d o k o n a l ý m... srdce jeho dospělo na výši křesťanské dokonalosti. Hle, pánové, takovým byl František Sušil...*¹³²⁹ Alfons Servus pak na závěr vyzývá všechny k následování Sušilova příkladu ve vědě a ctnosti, abychom byli tím, čím „on národu byl“!

Před tímto článkem je v *Museu* uvedena báseň *Před obrazem Sušilovým*, kterou přednesl Alois Kolísek. Leitmotivem básně je stále opakované téma církve a vlasti, na němž Sušilovi obzvláště záleželo. Tato báseň byla součástí proslovu předneseného při slavnostní schůzi brněnské *Růže Sušilovy*, která se konala 5. dubna 1891 za účelem zavěšení Sušilova obrazu v místnostech tohoto spolku.¹³³⁰

V časopisu *Náš domov* vyšel v následujícím roce článek *František Sušil*, jenž není ničím jiným než jeho dalším oslavným životopisným nástinem. František Vážanský v něm stručně vzpomíná na velkého Sušilova opěvovatele, tehdy již zesnulého Jana Soukopa: „*Sušil to byl, jenž povzbudil pěvce velehradských písní + Jana Soukopa blahé paměti, k písemnictví českému, jsa jemu vůdcem v činnosti básnické. Sušil snažil se všechny professory vysokého učení brněnského nakloniti k tomu, aby česky psali, což se mu též podařilo.*“¹³³¹ V závěru Vážanský opěvuje Sušila jako vzor pro každého člověka. Láska ke Kristu, která vyznívá ze Sušilových básní, „dětská přítulnost“ k církvi, „...jež se mstí nad vrahovou hrozbou požehnáním, láskou, slzou, prosbou byli mu vodítkem při všech činech... *Kéž žije duch Sušilův v národě našem povždy, a povzbuzuje nás k činnosti tak užitečné a plodné, jakou byla činnost Sušilova!*“¹³³²

V Novém Rousínově proběhla 8. října 1893 vzpomínková slavnost na památku dvaceti pěti let od Sušilovy smrti.¹³³³ Při této příležitosti promluvil Alois Hlavinka

¹³²⁹ Tamtéž, s. 121-122.

¹³³⁰ KOLÍSEK, A. Před obrazem Sušilovým. *Museum*, r. 1891, roč. XXV., č. 6, s. 116.

¹³³¹ VÁŽANSKÝ, F. U. František Sušil. *Náš domov*, r. 1892, roč. I., s. 290.

¹³³² Tamtéž, s. 291.

¹³³³ O průběhu této slavnosti se dozvídáme z téhož časopisu, ve kterém byla později uveřejněna i Hlavinkova řeč *Památce Sušilově*. Oslava 25. výročí od Sušilovy smrti proběhla za překrásného počasí pod širým nebem. Nejprve odsloužil pontifikální mši sv. prelát J. Raus, před níž kázal Antonín C. Stojan, tehdy ještě biskupský rada. Po společném obědě a svátostném požehnání se vydal celý průvod k Sušilovu rodnému domu, odtud pak na upravené místo na náměstí, kde promluvil A. Hlavinka. Anonymní autor ještě informuje, že i v Brně měla následovat podobná slavnost po té, co budou přeneseny ostatky Sušila a jeho kolegy Matěje Procházky do společného hrobu na centrálním hřbitově. K tomuto novému pomníku se měla použít část starého, který měl zrekonstruovat osvědčený sochař pan Tomola. Srov. Pěťadvacetiletá památka úmrtí Sušilova, *Obzor*, r. 1893, roč. XV., č. 20, s. 302.

a tato slavnostní řeč byla uveřejněna 20. října v časopise *Obzor*.¹³³⁴ Kromě informací, jež se v těchto výročních vzpomínkách stále opakují – základní životopisné údaje, stručný rozbor Sušilových děl, včetně národopisných,¹³³⁵ Hlavinka zdůraznil Sušilovu neobyčejnou znalost češtiny, a především jeho snahu o národní uvědomění se zřetelem na cyrilometodějskou myšlenku, kterou „vštěpoval“ v semináři vedle lásky k církvi a k drahé vlasti. To, že tento „Sušilův duch vane“ i nyní, dokladuje založením literární jednoty v česko-moravských seminářích *Růže Sušilovy*. Na závěr této památeční řeči Hlavinka vzpomíná na události předcházející Sušilovu pohřbu: převoz Sušilova těla na chvojím vyzdobeném voze s nízkými žebřinami přes Holešov, Hulín, Kroměříž, Vyškov, Nový Rousínov až do Brna, jehož se účastnilo velké množství lidí. Řeč uzavírá takto: „*Sušil nám zanechal svou práci a svůj příklad. Budující pomník Sušilovi, budujeme jej také sobě, neboť každý z nás by měl být Sušilem, ne-li v ničem jiném, tož alespoň v železném tomto: 'Církev a vlast...'*“.¹³³⁶

Literární sekce družstva *Vlast* pořádala 19. listopadu 1899 v Praze v *Katolické besedě* večer k uctění památky Františka Sušila. Zároveň také, aby byl zdůrazněn „zájem o společenství“ mezi českými a moravskými katolíky. Mezi přítomnými hosty jsou vyjmenováni mnozí významní představitelé biskupského hierarchie, ale i akademické obce, včetně katolických dělníků, zástupců katechetického spolku a mnohými učitelkami z Mariánské kongregace. Z Moravy byly zaslány i mnohé telegramy od těch, kteří se nemohli účastnit, uveďme namátkou: Msgr. V. Šťastný, A. Adamec, regens brněnského bohosl. alumnátu, F. Harma, J. Valouch a také jednota bohoslovecká v Brně – *Růže Sušilova* a další spolky: *Kosmák* v Cholině a *Sušil* v Myslechovicích. Jednatel *Literární sekce* P. Karel Burian, O. Cr., zahájil řeč, v níž zavzpomínal na Sušilův přínos. Poněkud střízlivěji, oproti starším časopisovým článkům, hodnotil i Sušilovu činnost: „*Ani Sušil nebyl hvězdou prvního řádu, pokud se týče jeho činnosti literární, ale vlasteneckým citem stojí čestně po boku všech našich buditelů.*“¹³³⁷ Další z těch, kteří se tohoto večera ujali slova, byl řídící učitel Josef Flekáček, který nejprve vylíčil poměry, které panovaly v době Sušilova narození: Války

¹³³⁴ HLAVINKA, A. Památce Sušilově. *Obzor*, r. 1893, roč. XVI., č. 20, s. 289- 292.

¹³³⁵ K Sušilovu sběru národních písní Hlavinka uvádí: „*Zprvu je sbíral z trudné tesklivosti, že lid moravský snad utone ve vlnách cizoty, aby tedy světu aspoň památky zůstala, jak jemného zrna a zdravého jádra tu lid byl vyhuben; ale později, když lid na své národnosti pořád více okřival, sbíral je dále z radosti a z lásky k těmto svěžím výstřelkům a vonným květům. Práce ta vyžadovala železné vytrvalosti a nezdolné trpělivosti – a těmi právě Sušil tak velice vynikal. Byla to práce i ve věci samé často nesnadná.*“ Tamtéž, s. 291.

¹³³⁶ Srov. tamtéž, s. 292.

¹³³⁷ Sušilův večer. *Vlast*, r. 1899-1900, roč. XVI., s. 271.

a s nimi spojené ubytování vojska, drahota, „odumírání“ české národnosti. Podotkl, že se vždy musí posuzovat působení každého muže dle doby, v níž žil. P. Burian jakožto jednatel poděkoval za všechny zmíněné příspěvky, řeči, přečetl dopisy a telegramy a zakončil těmito slovy: „Žijeme v době pohlednic, a proto nechť každý z nás zasadí si i obraz Sušilův v duševní album své...“¹³³⁸ Poděkoval shromážděným za hojnou návštěvu, a tím uzavřel tento Sušilův večer.

V tomtéž duchu se nesla i další oslava, kterou pořádala literární sekce družstva *Vlast* u příležitosti Sušilových stých narozenin. Tento slavnostní večer se uskutečnil v sále *Jednoty katolických tovaryšů* 10. dubna 1904. Bohužel tento článek v časopise *Vlast* neudává místo a čas konání tohoto večera.¹³³⁹ Průběh byl podobný tomu, který byl výše popsán v předcházejícím odstavci.

Časopis *Čech* vydal anonymní fejeton *Tvůrce myšlenky Cyrillo-Methodějské*, v němž vyzdvihuje Sušilovo úsilí o tuto ideu. Fejeton začíná citací ředitele žižkovské reálky Františka Bílého: „*Jen panáček dovedl probuditi Moravu*“. Kromě základních dat ze Sušilova života autor zdůraznil: „*V době, kdy v Praze samé počalo teprve svítati, začal v národnostně lhostejné a zněmčené Moravě žákům svým vykládati o lásce k vlasti, ke Slovanstvu. V době, na veliké myšlenky tak chudé, byl to Sušil, který vytvořil ideu veliké krásy, historické síly, ideu jak populární, tak vědecky prohloubenou: ideu Cyrillo-Methodějskou.*“¹³⁴⁰ Fejeton je psán v panegyrickém stylu, který vyzdvihuje Sušilovu: „*...skromnost a upřímnost. Nikdy nelhal, pro lež každého káral, pravé chudé rád potajmu podporoval... Sušil jedl dvakrát denně a nevečeřel. Alkoholu ani kapka nepřišla mu do úst...*“ Autor končí zvoláním: „*...Morava se probudila, že ze semináře vyšly řady vlasteneckého kléru, jest jedině zásluhou Sušilovou. Dílo, o které se v Čechách dělilo mnoho osob, konal Sušil takřka sám a vykonal je k své nesmrtelné památce a k slávě svého jména.*“¹³⁴¹

Ke stým narozeninám Františka Sušila je název dalšího článku tentokrát uveřejněného v časopise *Moravan*, který vyšel 15. června 1904 v Olomouci. Anonymní autor stále opakuje známé informace ze Sušilova života. Snad jen stojí za zmínku, jak autor charakterizuje Sušilův vztah ke světu: „*Nebyl Sušil zkostnatělým učencem, jenž zavrtav se do své vědy o celý svět se nestará. Vše, co hýbalo světem a národem dotýkalo se i jeho duše tak, že to vytrýskalo v básních, které skládal. Sušil byl sám též vskutku*

¹³³⁸ Tamtéž.

¹³³⁹ Srov. Slavnostní večer na počest + Frant. Sušila. *Vlast*, r. 1903-1904, roč. XX., s. 701-702.

¹³⁴⁰ *Tvůrce myšlenky Cyrillo-Methodějské. Čech*, r. 1904, č. 163, ze dne 14. 6. 1904, s. 1.

¹³⁴¹ Tamtéž, s. 2.

básníkem... i cizina si povšimla tohoto 'nejčelnějšího Slovana na Moravě' a jej uctila vyznamenáním."¹³⁴² Anonymní pisatel pak dále vyjmenovává tato vyznamenání konkrétně.

Z tolika vzpomínek na Sušila se jednoznačně vymyká *Řeč*, kterou farář Alois Hlavinka pronesl u příležitosti Sušilovy slavnosti, kterou 23. června 1904 uspořádal *Vlastenecký muzejní spolek v Olomouci*.¹³⁴³ Na začátku tohoto proslovu zmiňuje událost, o níž se na jiném místě nedozvídáme: Roku 1872 byla na Sušilův úmrtní dům v Bystřici pod Hostýnem umístěna pamětní deska, která nás o této skutečnosti informuje.¹³⁴⁴ Snad jako první autor časopisového článku rozděluje Sušilovu činnost přehledným způsobem, a to do tří kategorií: vědecké, literární a národopisné činnosti. V dalším dělení pak rozlišuje Sušila takto: učenec, vychovatel, buditel, znalec českého jazyka, básník, spoluzakladatel časopisu *Hlas*, „orgánu“ Sušilovy družiny, zakladatel *Dědictví sv. Cyrila a Metoděje*. Hlavinka čtenáři stručně přibližuje Sušilovu postavu, povahu, jeho mezilidské vztahy, skromnost při přijímání udělených vyznamenání, informuje o jeho nemocech. Svoji řeč uzavírá hagiografickým způsobem: „Z kovadliny a výhně velkých mužů padají jiskry a žhavé kusy daleko široko po okolí; osvětlují, zahřívají, rozněcují; vypalují snět, rez a plíseň.“¹³⁴⁵ Článek uzavírá jmény těch, kteří na Sušilův odkaz vděčně navázali: „...nebožtík Havelka zakládal Váš spolek v duchu a směru Sušilově; + Kosina, jehož po moravsku oplodněný sloh zůstane na věky vzorem, byl věrným ctitelem Sušilovým... Hudba česká se rozléhá světem. Tu lze říci s evandelistou: Sušil zplodil Křížkovského a Javůrka, Křížkovský zplodil Smetanu, Dvořáka. Památka Sušilova budiž požehnána! Sušil byl muž svatý... se sv. Cyrilem a Metodějem a ostatními patrony našimi orodujte za národ náš i – František Sušil.“¹³⁴⁶

¹³⁴² Ke stým narozeninám Františka Sušila. *Moravan*, r. 1904, roč. IV., č. 48, ke dni 15. 6. 1904, s. 1-2.

¹³⁴³ Tato Hlavinkova řeč byla později publikována v jimi vydávaném časopise. Srov. HLAVINKA, A. Památce Sušilově. *Čas. Musejního spolku v Olomouci*, r. 1904, roč. XXI., s. 158-164.

¹³⁴⁴ Srov. tamtéž, s. 159; Hlavinka pak plynule pokračuje tím, že se v roce 1893 zúčastnil v Novém Rousínově památky 25. výročí od Sušilovy smrti. Právě na tuto událost chce navázat i touto svojí vzpomínkou, aby Sušila mohl „předvésti, zpřítomniti v jeho životní ušlechtilé povaze a snaze, aby Vám vystoupil v živé popředí, abyste se mu naklonili, rádi o něm slýchali a vděčnou mu zachovali paměť. Něco z toho jsem, pravda, posbíral z památek psaných, ale od lidí, kteří ho dobře znali a s ním obcovali, ostatek mám ze živého podání ponejvíce od nebožtíka Škorpíka, který mladším věkem dosahoval doby Sušilovy, býval namnoze jeho společníkem, a na konec života byl několik let mým pánem a přítelem.“ Tamtéž.

¹³⁴⁵ Tamtéž, s. 163-164.

¹³⁴⁶ Tamtéž, s. 164.

Dalším autorem, který vzpomíná na sté výročí Sušilova narození, je Antonín B. Drápalík.¹³⁴⁷ Hned v úvodu Drápalík nezastírá, že hlavním vodítkem při psaní mu byly dva „životopisné nástiny“: Procházekův a Vychodilův.¹³⁴⁸ Vše přehledně člení a pro úplnost dokládá bohatým poznámkovým aparátem. Sám pak přidává: „*mně běží spíše při práci této o to, abych pouze ukázal, ve kterých oborech byl Sušil činný, a s jakým výsledkem a zdarem se práce jeho potkala.*“¹³⁴⁹ Následující stránka přináší přehledný obsah toho, o čem chce Drápalík pojednávat. Sušilovu činnost rozděluje do devíti okruhů a každému z nich věnuje v tomto článku jistý podíl.¹³⁵⁰ Z doposud vydaných článků je Drápalík svým důkladným rozbořem a rozsahem nejpodrobnější a jednoznačně nejdůkladnější, byť prakticky během celého svého hodnocení stále čerpá z obou výše jmenovaných Sušilových životopisců.

Dr. František Sušil jako theologický spisovatel je název článku *Časopisu katolického duchovenstva* z roku 1904, ve kterém jeho autor jako jeden z prvních hodnotí v širších souvislostech Sušilův přínos z pohledu teologa.¹³⁵¹ Vzhledem k ostatním časopisovým článkům skutečně stručně připomíná základní životopisné údaje a zaměřuje se především na Sušilovo theologické dílo. Nejprve vyjmenovává jeho předchůdce z řad vydavatelů Bible v českých zemích na přelomu 18. a 19. století a na základě toho pak hodnotí i Sušilův překlad a výklad Nového zákona, a to veskrze kladně. Autor zde zdůrazňuje, že Sušil vynikl po jazykové stránce svojí ryzostí, i když by bylo třeba některé jeho výrazy poopravit, zvláště pak užití moravismy a příliš „strojené“ výrazy. Přes některé obtíže, které se při četbě Sušilova výkladu vynořují, přiznává, že „*Sušil tu obstál vítězně, jak Dr. Borový vyznává, když podává o něm zprávu čtenářům tohoto časopisu.*“¹³⁵² Ke Skutkům apoštolským dokládá shodná stanoviska

¹³⁴⁷ Srov. DRÁPALÍK, A. B. František Sušil. *Vlast*, r. 1903-1904, roč. XX., s. 734-738, 932-939, 1009-1013.

¹³⁴⁸ Zároveň však čerpá i z Aloise Hlavinky a jeho článku *Památce Sušilově*, který vydal v *Obzoru*, r. 1893, roč. XVI. na str. 289-292 a dále i z řeči, kterou měl Vladimír Šťastný *Studujícím v biskupském semináři* (v Brně). Vyšlo na pokračování v *Obzoru*. Srov. *Obzor*, r. 1904, roč. XXVII, č. 7, s. 97-98; č. 8, s. 113-115; č. 9, s. 130-132; č. 10, s. 147-149; č. 11, s. 162-163. Vladimír Šťastný na těchto stránkách kompletně hodnotí přínos Sušilova díla, do kterého vkládá krátké vzpomínky na Sušilův život.

¹³⁴⁹ DRÁPALÍK, A. B. František Sušil. *Vlast*, r. 1903-1904, roč. XX., s. 932.

¹³⁵⁰ Člení tak Sušilovu činnost literární a spolkovou do těchto oddílů: 1. Překlad a výklad Písma sv. Nového zákona; 2. Spisy sv. Otců apoštolských; 3. Církevní hymny a snahy směřující za opravou kancionálu se beroucí; 4. Sbírký národních písní moravských; 5. Krátká prosodie česká; 6. Původní činnost básnická; 7. Překlady z klasiků starověkých; 8. Činnost učitelská; 9. Činnost spolková a organizační. Srov. tamtéž, s. 934.

¹³⁵¹ Srov. ŽUNDÁLEK, F. H. Dr. František Sušil jako theologický spisovatel. *ČKD*, roč. 1904, č. 5.

¹³⁵² ŽUNDÁLEK, F. H. Dr. František Sušil jako theologický spisovatel. *ČKD*, roč. 1904, č. 5, s. 336 a následující. Klement Borový v *ČKD* podal své hodnocení Sušilova biblického díla, vybíráme z něj na ilustraci tento úryvek: „*Bedlivě uváživše, musíme svědectví vydati pravdě, že professor Sušil nejen obtíže veškerý šťastně překonal, ale nám tuto podal dílo důkladné, ano – bez upřílišení chvály tak říci můžeme –*

Klementa Borového a Jana N. Velhartického. Ani jeden z nich nenašel ve věroučné části, v překladu a výkladu žádné nedostatky. Právě tito biblisté se později postarali o úpravu tohoto Sušilova díla a se „...zvláštní zálibou a svědomitou pílí se ponořovali do hlubin ducha Sušilova, který se nedočkal dokončení tohoto znamenitého díla.“¹³⁵³ V dalším odstavci autor statí cituje stanovisko J. Ježka, který kriticky hodnotí toto velkolepé dílo: „...jest to svrchovaně dokonalý utěšený plod třicetileté píle, jakýmž žádná větev slovanská ani francouzští a vlaští bohoslovci vykázati se nemohou... Pokud nám známo, prohlídal Sušil k starým i novějším komentářům katolickým i protestantským v bohaté literatuře německé i cizojazyčné, opatřil sobě překlady Písem sv. ve všech slovanských jazycích, prošel všecka stará česko-slovanská vydání bible tištěná a několik děl rukopisných. Smělý vzlet básnický, živá a ušlechtilá tytýž poetická mluva dodávají práci Sušilově nevšedních půvabů.“¹³⁵⁴ Autor článku si všímá i toho, že se Sušil jako první ve své knize *O sv. Otcech apoštolských a Justinu mučedníkovi* „obrátil“ k patrologii, čímž dal v tomto oboru podnět dalším následovníkům.¹³⁵⁵

List pro poučení a zábavu *Obzor* uveřejnil krátkou anonymní zprávu *Oslava stoletých narozenin Františka Sušila*, která se vyjma jiného zmiňuje o sdružení „Ctitelů Sušilových“, „...kteří již před 10 lety ujali se úkolu, rodiště Sušilovo ozdobiti pomníkem jeho, anbo nějakou jinou památku poříditi k postě Sušilově. Na provolání ku sbírkám tenkrát vydaném v první řadě byli podepsáni Egb. hr. Belcredi, Dr. Fr. A. rytíř Šrom, Dr. Frant. Zeibert a jiných 40 účastníků různých stavů a povolání, z nichž zatím veliká část již octla se na pravdě Boží. Dne 4. t. m. sešel se obnovený výbor ten vyzván byv poslancem Drem. Stojanem do Nového Rousínova, kdež na radnici konána porada, o níž podána zpráva do našich časopisů...“¹³⁵⁶ Při této schůzi dospěli k závěru, že se přispěním sochaře pana J. Tomoly, obětavého rousínovského rodáka, zřídí důstojný pomník se Sušilovým poprsím a s obdrženími vyznamenáními za vykonanou činnost, který bude umístěn před novou školou v Rousínově. Na radnici se pak mělo zřídit muzeum Sušilových literárních děl a památek. Dohodlo se také zřízení farní knihovny

dílo mistrovské, komentář, jenž se netoliko vyrovná spisům toho druhu jinojazyčným, ale většinu jich předčí jak ryzností mluvy, tak i správností dogmatickou a kritickou přesností; ať zkrátka povíme, Sušilovu komentáři přísluší jedno z nejpřednějších míst mezi exegetickými spisy věku novějšího.“ BOROVIČKA, K. Evangelium sv. Jana přeloženo a obsírně vyloženo od dr. Františka Sušila. *ČKD*, roč. 1867, č. 8, s. 628-634.

¹³⁵³ ŽUNDÁLEK, F. H. Dr. František Sušil jako theologický spisovatel. *ČKD*, roč. 1904, č. 5, s. 340.

¹³⁵⁴ Tamtéž, s. 341.

¹³⁵⁵ Jmenuje například tato jména: prof. J. Stárek, J. Krbec, J. Herčík, prof. J. N. Desolda, J. Vlček, A. Lenz, J. V. Kamaryt, Fr. Čapek, A. Řehák a jiní. Srov. tamtéž, s. 342-343.

¹³⁵⁶ Oslava stoletých narozenin Františka Sušila. *Obzor*, r. 1904, roč. XXVII., s. 62.

společně se jmenováním členů, kteří by tyto projekty realizovali či koordinovali. V závěru tohoto článku autor neopomněl uvést přání členů tohoto sdružení, aby se v tomto výročním roce Sušilova narození konaly na různých místech Moravy památeční schůze a akademie k Sušilově poctě.¹³⁵⁷

Tím dalším, který se především soustředil na Sušila jakožto teologa, byl Ladislav Sloupský, který v témže jubilejním roce od Sušilova narození uveřejnil článek v *Museu*. V článku se odvolává na recenzenta Sušilova výkladu a překladu Nového zákona uveřejněného v *ČKD*.¹³⁵⁸ Ten Sušilovi vytýká jeho reformy, jež lze popsat následujícími slovy: Sušila charakterizuje jeho osobní záliba v jazykovém novotaření. Autor dále vyjmenovává předcházející vydání Písma sv., která u nás vyšla, a upřesňuje: „Sušil skutečně nerozpakoval se sáhnouti po tak odborných spisech jako byly Mikšíčkovy, Šafaříkovy, Jungmannovy a j. Sháněl se hlavně po slovanských překladech Písma sv., věda dobře, jakou mají pro něho cenu jazykovou.“¹³⁵⁹ A pokračuje: „Při posuzování díla Sušilova můžeme na ně hleděti se tří hledisk: 1. jaká jest věcná správnost překladu, 2. jaká jest věcná správnost výkladu, 3. jaký jest vědecký sloh a jazyková stránka překladu. Sušil překládal dle textu Vulgaty, přihlížejce k originálu, snaha vystihnouti povahu a význam slov latinských českými je u Sušila neobyčejná.“¹³⁶⁰ Na dalších řádcích dokonce vyslovuje lítost nad tím, že Sušilův překlad se nepoužívá v liturgii, tedy v oficiálním bohoslužebném textu Písma sv.

Jako vzpomínku na Sušilovo narození v roce 1904 přispěli bohoslovci do *Musea* třemi články. Možná právě proto, že se žádný z nich nemohl osobně setkat se Sušilem, čerpají z jeho životopisců, avšak pro hlubší poznání Sušila v zásadě nic nového nepřinášejí. Na Sušila jako člověka a na jeho vykonané dílo nahlízejí z několika úhlů pohledu: První z nich, A. Šalomoun, přiblížil Sušila jako „vychovatele kněží a teologického spisovatele“,¹³⁶¹ druhý článek z pera J. Kuby pojednává o Sušilovi jako „buditeli českého národa a dobrém vlastenci“.¹³⁶² V posledním článku čerpá L. Zamykal ze vzpomínek Ignata Wurma.¹³⁶³ Tyto články jsou čtivé a jistě pro čtenáře, který příliš

¹³⁵⁷ Srov. tamtéž, s. 63.

¹³⁵⁸ Bohužel neudává přesnější odkaz, takže není zřejmé, o koho se jedná.

¹³⁵⁹ SLOUPSKÝ, L. František Sušil jako spisovatel theologický. *Museum*, r. 1904, roč. XXXVIII., s. 195.

¹³⁶⁰ Sloupský pokračuje příkladem. Srov. tamtéž, s. 196.

¹³⁶¹ Srov. ŠALOMOUN, A. Sušil jako vychovatel kněžstva a spisovatel bohovědný. *Museum*, r. 1904, roč. XXXVIII., s. 183-191.

¹³⁶² Srov. KUBA, J. František Sušil jako buditel národa českého a vlastenec. *Museum*, r. 1904, roč. XXXVIII., s. 198-204.

¹³⁶³ Srov. ZAMYKAL, L. Ze vzpomínek P. Ig. Wurma na Sušila. *Museum*, r. 1904, roč. XXXVIII., s. 205-212.

Sušila nezná, mohou přinést celou řadu zajímavých informací, pro náš badatelský záměr však nikoliv. Přesto nelze popřít, že i přes časovou vzdálenost, která autory dělí od Sušilovy smrti, je jeho dědictví a odkaz jeho žáků stále živý a Sušil se tak stává jakousi „legendou“, jež se stále opakuje a nabízí se mladé generaci jako dokonalý příklad k následování. Takovým typickým příkladem je i závěr Kubova článku: *„Sušil byl zářivým ohniskem, z něhož vycházely zápalý neoblomné lásky k církvi a národu, již byl nepřekonaným učitelem a vzorem jak ve slově živém, tak v obcování výmluvném a ve spisech slavných ; byl světlým středem, z něhož veškerý vytříbený duch národní se šířil a mohutněl ; byl jako orákulum, k němuž se utíkali o radu a pomoc všichni čeští spisovatelé z moravského duchovenstva, žádající a beroucí od něho rozřešení ve věcech jim nejasných nebo záhadných... Byl mužem, jenž zasluhuje, aby nám byl v každém ohledu skvělým vzorem.“*¹³⁶⁴

V časopise *Život* vydal své osobní vzpomínky Ignát Wurm.¹³⁶⁵ Jsou tím cennější, že jsou skutečně živou a nezprostředkovanou pamětí jednoho z těch, kteří byli na sklonku Sušilova života v jeho blízkosti. Wurm nám zde dává nahlédnout na Sušilův spíše „neaktivní“ vztah k politickému životu, který lze stručně charakterizovat jako snahu nezatahovat církev do příliš spletitého politického dění.¹³⁶⁶ V další části uvádí konkrétní příklady a podrobně se věnuje oblasti slovanského chorálu a církevního zpěvu.¹³⁶⁷ Na závěr pak autor poukazuje na Sušilův vztah k bibliotice a na to, že *„...po bělohorské bitvě nedalo se na šlechtěného a osvíceného kapucína, Valeriána hraběte Magnisa, jenž radil způsobem přesvědčovacím a prostředkem blahovolného slitování zbloudilé duše české vodit v náruč laskavé matky církve svaté.“*¹³⁶⁸

To, co však považujeme za zásadnější, je pojednání o pokračování Wurmových vzpomínek na stránkách téhož časopisu *Život*. V sedmém čísle stejného ročníku Wurm píše: *„Předvídáje nesnáze, s nimiž řešení otázky sociální provázeno bude, toužil Sušil,*

¹³⁶⁴ KUBA, J. František Sušil jako buditel národa českého a vlastenec. *Museum*, 1904, roč. XXXVIII., s. 204.

¹³⁶⁵ Srov. WURM, I. Za Sušilem: několik vzpomínek. *Život*, r. 1904, č. 6, s. 175-178.

¹³⁶⁶ Wurm píše: *„Sušil vystříhal církev zatahovati do záhadných sporův politických, vášeň, hněv a nenávisť plodících a říkával: 'Jednoty katolické mají prohledati k tomu, čímkoliv život katolický se nese, vyjadřuje, utužuje, vzrůstá a svrchovanosti dosahuje. Vkusné zařízení chrámu a píseň duchovní jsou bez vší pochyby převhodnými prostředky, aby účelu toho se dosahovalo'. Proto z jeho popudu provázeny byly sjezdy katolické zpěvem a účastníkům na obdiv předkládány liturgicky správná kostelní roucha, všeliké bohoslužebné nářadí i v pravdě umělecké malby...“* Tamtéž, s. 175.

¹³⁶⁷ Nedovedl dostatečně utajit své rozhořčení nad církevní hierarchií a „pochybnou Josefskou duchovní správou“, aby *„do svatyní dáván byl průchod nápěvům nejen nesvatým, nýbrž klatým a nezamezováno, aby v ně vnikaly popěvky nesličné a nemotorné.“* Tamtéž, s. 176-177. Tolik alespoň v krátkosti ke kostelnímu zpěvu, kterému se Sušil také věnoval, jak již bylo uvedeno v kapitole o jeho překladatelské, básnické a hudební činnosti.

¹³⁶⁸ Tamtéž, s. 178.

aby kněžstvo neodtahovalo ochrannou ruku od tříd pracovních, poněvadž dle jeho názoru obráží se v práci podobenství Boží věrněji než v podnikavosti kapitalistické. Pravím, že porovnáváje Sušilovy sociální zásady s těmi, jež papež Lev XIII. uznal jedině křesťanskými, ony od těchto se nelišily. A tu opět vydávám svědectví pravdě, že nebyti návodů Sušilových, nebyl bych býval způsobilým učiněn na sněmu moravském výstražné návrhy sociální podávati a na radě říšské, jak trvám, do sociální otázky křesťansky správně zasahovati, což zde uvádím nikoliv na svou, nýbrž Sušilovu chválu.¹³⁶⁹ Sušil se vyjadřoval k aktuálním otázkám budoucnosti, které Lev XIII. r. 1891 vyjádřil v encyklice *Rerum novarum*, nikoliv slovy či nějakými traktáty, ale především příkladem vlastního života, a také tím, o čem se svými blízkými spolupracovníky hovořil.

Josef Svozil¹³⁷⁰ v úvodu článku *O Františku Sušilovi – ku stému výročí jeho narozenin*¹³⁷¹ se přiznává, že byl požádán *Občanskou besedou* v Bystřici pod Hostýnem a VII. *Odborem Národní Jednoty v Brně*, aby napsal několik stránek o životě a významu Františka Sušila. V tomto článku Svozil Sušilův život a dílo stylizuje do několika událostí tak, že z toho vychází najevo jeho evidentní záměr prezentovat v nich své vyhraněné názory. Dovolíme si uvést několik příkladů: „*Samostatnost církve, její vymanění z moci vlády státní, vnitřní oživení církve a do jisté míry její zlidovění bylo cílem tohoto hnutí.*“¹³⁷² Sušilovo úsilí vedoucí k založení *Dědictví* komentuje následujícími slovy: „...*celou svou činností chtěl, bylo povznesení kulturního života a ušlechtnění povahy lidu. Na politické agitace nikdy nesnížil náboženství, právě proto, že byl jediným z těch málo kněží, jimž je náboženství náboženstvím a ne nástrojem moci ani zisku... Jako kněz považoval Sušil katolicismus za jedině správný základ, na němž bylo možno v lidu a pro lid pracovati, ale proto právě chtěl, aby církev byla lidu bližší,*

¹³⁶⁹ WURM, I. Za Sušilem: několik vzpomínek. *Život*, r. 1904, č. 7, s. 210.

¹³⁷⁰ Josef Svozil (1873-1949) od počátku jako publicista směřoval své reformní snahy k církvi a k nalezení jejího místa v moderní české společnosti. Je autorem celé řady článků na aktuální témata, napsal např.: o Masarykově *České otázkě* (1896). Ve stati *Nostra culpa?* (1897) si klade otázku, zda nepopulárností katolicismu, z níž jsou obviňováni Židé, zednáři a volnomyšlenkáři, nejsou vinni také sami katolíci tím, že prováděli násilnou protireformaci, a tím, že katolíctví kněží mají tendenci přenášet úctu vztahovanou k úřadu na vlastní osobu. Pak také další články, v nichž především řeší proměnu organizační struktury církve. Angažoval se aktivně v radikálních reformistických listech, které vznikaly od r. 1900. V důsledku toho r. 1904 neunesl tlak, který byl na něj ze strany hierarchie vyvíjen, a patrně ani své vnitřní rozpory, složil kněžský úřad a vystoupil z církve. Ve stejném roce vydal knihu *Bílé světlo*, ve které vyložil svůj „intelektuální rozchod“ s katolicismem (především tím restauračním, s novotomistickou teologií a centralistickým „byrokratickým“ systémem církevní správy). Srov. PUTNA, M. C. *Česká katolická literatura 1848 – 1918*, s. 338-339.

¹³⁷¹ Srov. SVOZIL, J. *O Františku Sušilovi – Ku stému výročí jeho narozenin*. Brno: Nákladem VII. Odboru Národní Jednoty, 1904. (Časopis není blíže specifikován.)

¹³⁷² Tamtéž, s. 2.

aby byla lidovější. Proto se staral o reformu a zlidovění církevního zpěvu, proto začal on se svými druhy přestovati slovanskou myšlenku v ideji cyrillomethodějské.“¹³⁷³ To jsou poněkud silná slova, přesto v nich můžeme vnímat autorův nekoherentní přístup, kdy směřuje do sebe celou řadu jistě platných a pravdivých skutečností, které se týkaly Sušila, ale takovým způsobem, že z nich tvoří celek, v němž chce poněkud ideologicky prezentovat své vlastní názory. To „příkladně“ vystihuje věta i v následujícím odstavci: „Sušil chtěl, aby církev svou prací pro lid ukázala zájem na životě lidu, proto i mimo úřad pracoval. Dnes však se pracuje výhradně proto, aby církev bojující nasbírala co největšího vojska do boje za svá nadprávi, za moc svých správců.“¹³⁷⁴ Tato slova velmi intenzivně odrážejí to, co Svozil vnímal a čím žil. Je to tedy skutečnost, která jej nakonec přiměla k opuštění kněžství, a dokonce i k následnému vystoupení z církve.¹³⁷⁵ Článek uzavírá otázkou, co tedy slavíme na Sušilovi? A odpovídá si: „Kulturní práci, již vykonal jako člověk; ctíme jej za práci, již konal, churavěje přes dvacet roků, již konal, aby jako kněz nahrazoval nedostatky, jež u nás zavinila do té doby církev, k níž on patřil, a litujeme, že důvěřoval jí tak, že namnoze svou prací přispěl k upevnění vlády církevní u nás, vlády, jež pro nás dosud neměla a nemá porozumění, poněvadž je má jen pro svou absolutnost a neomylnost.“¹³⁷⁶ Domníváme se, že uvedená slova nepotřebují další komentář, vystihují poměrně dobře autorův záměr: František Sušil jako ten, na němž lze demonstrovat své vlastní politicko-náboženské názorové přesvědčení.

Znatelným opakem ve vnímání Sušila je článek, který uveřejnil Robert Neuschl ve *Vychovatelských listech*.¹³⁷⁷ O Sušilově významu pro náš národ hovoří jako o tom,

¹³⁷³ Tamtéž, s. 4-5.

¹³⁷⁴ Tamtéž, s. 5.

¹³⁷⁵ Dostačujícím řešením pro jeho životní názory nebyla ani rodící se katolická moderna, na kterou v tomto článku také několikrát naráží: „Ještě nejspíše mohla by se k Sušilovi hlásiti po některých stránkách a po ideovém cíli katolická moderna. Ale tu právě nutno říci, že mylí se také katolická moderna právě v tom, v čem se mylí Sušil, ovšem mylí se tím více, čím více oprav od církve čeká. Vždyť ani práci Sušilovu nelze přičísti k zásluhám církve. Ba, právě na Sušilovi je viděti, jak i ti kněží, kdož byli církve ve všem a ve všem poslušni, musili jíti vlastně proti směru její vlády, anebo jak na svou pěst museli konati to, čeho nekonala ona. Už překlad a výklad Písma sv. Nového Zákona je zajímavým dokladem. Vznikl ze studu. Píšeť P. Wurm v 'Novém Životě': 'K důkladnosti jazykové dohnal Sušila stud; rmoutilo ho, že všechny katolické české překlady předčí k r a l i c k á b i b l e – p r o t e s t n t s k á.'“ Tamtéž, s. 6; a pak na následující stránce: „Řekl jsem, že se mylí katolická moderna, jež se k Sušilovi ještě nejspíše a nejpilněji smí hlásiti v jediné, ale za to hlavní věci. A to je: že by bylo možno církve v katolickou reformovat. To je prostě nemožno. Nikdo nemá toho práva, než vlastně vláda v Římě. – A její 'reformy'! Vedly vždy jen k utužení absolutismu a k těsnějšímu sešněrování lidí jí příslušných, ať si už to bylo v Tridentu či ve Vatikánu. Je nemožno reformovati tam, kde se hlásá: nic bez biskupa – ani v politice...“ Tamtéž, s. 7-8.

¹³⁷⁶ Tamtéž, s. 8.

¹³⁷⁷ Srov. NEUSCHL, R. Památce Sušilově. Řeč, kterou o slavnosti 100leté památky narození Františka Sušila dne 19. června 1904 měl na ústavě bohosloveckém v Brně. *Vychovatelské listy*, r. 1906, roč. VI., s. 338-348; tutěž Neuschlovu řeč vydal Vlad. Šťastný v r. 1904 nákladem Dědictví sv. Cyrila a Metoděje

který byť byl jediným mužem, „...budil a k životu probudil národ náš, již již umírající a z mrákot probuzenému stal se světlem a solí a berlou a bezpečným vůdcem. Slovo 'berla' jmenuje se latinsky 'scipio', a příjmení 'scipio', jakožto čestného názvu dostalo se slavnému a šlechtnému předku zmíněného Scipiona Afričana mladšího a Scipiona Afričana staršího a ostatních toho rodu mužů slavných Korneliovi Publiovi za to, že svého slepého otce vodil a jemu takto berlou byl... V této přesmutné době vzmužila se hrstka vlastenců českých, nejvíce kněží katolických... a k těmto vzácným mužům patří na naší milé Moravě 'berla' Moravanů 'převzácná' 'Scipio Moravicus', nejpřednější buditel a obránce národa českého a práv jeho, svatý kněz a věhlasný professor na ústavě bohosloveckém v Brně, Dr. František Sušil. Jemu náleží oslava dnešní.“¹³⁷⁸

Tolik v krátkosti k tomuto článku, který také vyšel již o dva roky dříve v knize *Památce Františka Sušila*, kterou vydal V. Šťastný.

Jan Halouzka napsal vzpomínkový článek, ve kterém pojednává o církevním a vlasteneckém životě na Moravě před rokem 1848.¹³⁷⁹ Autor zde přibližuje poměry brněnského alumnátu, přičemž se především zaměřuje na činnost některých profesorů. V první řadě jmenuje Františka Sušila a nechává „zaznít“ vzpomínky na to, jakým způsobem vyučoval, jaké měl charakterové vlastnosti a jak působil na svěšené žáky. Halouzka uvádí svědectví Dědka, Kuldy, Bílého, Soukopa a dalších, které později řadíme do Sušilovy družiny. Na dalších stránkách se pak obrací i k jiným vyučujícím v alumnátu. Jmenujme alespoň profesora dogmatiky Panšaba, o kterém pojednává zdlouhavě, profesora církevních dějin Hajniše, Sellnera, který přednášel morálku, pastoralisty Jakuba Sušického, prof. Hamerského, jenž přednášel methodiku a prof. Kalivodu, který vyučoval pedagogiku. Svoji vzpomínku Halouzka uzavírá slovy: „Otužili v boji vycházeli nadšenci z bohosloví do života praktického a rozvíjeli činnost obdivuhodnou na líše jim vykázané, na vinici Páně. Jarí junáci, čistých srdcí, bystrých hlav – přimkli se k lidu svému – stali se jeho vůdci, zastánci – nebáli se zastávat drahou mateřčinu – i když pochmurné žaláře viděli na blízkou – i když slyšeli řinčeti pouta, kteráž jim měla vložena býti na ty čisté, bledé ruce kněžské – každodenně posvěcované Tělem Nejsvětějšího Beránka Nevinného, před Nímž klekali prosili, za ten

v knize *Památce Františka Sušila*. Srov. ŠŤASTNÝ, V. *Památce Františka Sušila*. Brno: Dědictví sv. Cyrilla a Methoděje, 1904, s. 71-96. ISBN neuvedeno.

¹³⁷⁸ NEUSCHL, R. *Památce Sušilově*. Řeč, kterou o slavnosti 100leté památky narození Františka Sušila dne 19. června 1904 měl na ústavě bohosloveckém v Brně, s. 338-339.

¹³⁷⁹ Srov. HALOUZKA, J. *Pohledy do života církevního a vlasteneckého na Moravě: I. Před rokem 1848*. *Vlast*, r. 1908-1909, roč. XXV, s. 708-723.

*hnětený dobrý lid moravský, jemuž od Boha vštípena byla v srdce ta známá dobrota holubičí!*¹³⁸⁰

Ke 140. výročí Sušilova narození vyšel v *Lidových novinách* vzpomínkový článek Zdeňka Hájka *Památce Františka Sušila*.¹³⁸¹ Kromě obvyklého připomenutí Sušilova sběratelského úsilí v národopisné oblasti, neopomenul vyzdvihnout i Sušilův přínos v patristických studiích a ve výkladu Nového zákona. Dále pak jmenuje výslovně národní myšlenku, kterou Sušil spojil ideály katolické církve, jak to hlásá i jeho známé heslo. Autor v závěru článku píše: „...napsal-li Vincenc Brandl u příležitosti jeho úmrtí 31. května 1868, že jeho duch zavane z prací mladšího pokolení od něho vychovaného, došla jeho slova splnění.“¹³⁸²

František Sušil jako církevní hymnolog je anonymní článek, který vyšel v *Českém zápase* ke 160. výročí od jeho narození.¹³⁸³ Autor zdůrazňuje Sušilovo úsilí o vydání nového kancionálu, který by vyhovoval aktuálním potřebám chrámové hudby. Sušil se ochotně hlásil ke spolupráci na jeho obnově, ale bohužel se zklamal ve většině svých představ. Pro chatrné zdraví, vzdálenost od Prahy, nadměrnou zaměstnanost a z mnoha dalších příčin mu nebylo dopřáno, aby se podílel „...na zpěvníkářské práci natolik, jak by si toho byl badatel a umělec jeho schopností zaslouhoval. Pořadatelé kancionálu použili sice většího počtu Sušilových příspěvků, avšak upravovali je a měnili podle svého, převážně k jejich škodě, a patrně i bez autorova vědomí. I jinak málo dbali rad a směrnic, jak je Sušil na počátku práce vytyčil. A mnohde ani nestačili na úkol, který si předsevzali...“¹³⁸⁴ Autor končí závěrem, jímž se vřazuje do proudu totalitní doby, v níž žil: „Na tehdejší dobu i římskokatolické církevní prostředí ukazuje Sušil přímo obdivuhodné znalosti historické a značnou vědeckou objektivitu. Nezdráhá se vyvrátit legendu o sv. Vojtěchu jako skladateli písně 'Hospodine, pomiluj ny', pochválí husitskou 'Otče náš milý Pane', kterou měl vůbec ve zvláštní oblibě, dovede přiznat cenu i písním nekatolickým a neváhá prohlásit, že v plodné době barokní bylo i mnoho špatných písní vyvedeno'. Jeho směrnice pro úpravu kancionálu pak nás přímo překvapí svou životností.“¹³⁸⁵ Nakonec vyslovuje přání, že snad příště nabídne ještě

¹³⁸⁰ Tamtéž, s. 723.

¹³⁸¹ Srov. HÁJEK, Z. /hjk/ Památce Františka Sušila. *Lidové noviny*. Ze dne 14. 6. 1944.

¹³⁸² Tamtéž.

¹³⁸³ Srov. František Sušil jako církevní hymnolog. *Český zápas*, r. 1964, č. 26, s. 16.

¹³⁸⁴ Tamtéž.

¹³⁸⁵ Tamtéž.

několik dalších pozoruhodných myšlenek, které mají lépe přiblížit všestrannou osobnost Františka Sušila.¹³⁸⁶

V roce 1984 vyšla ke 180. výročí Sušilova narození *Personální bibliografie*, kterou uspořádala Bronislava Hřebíčková.¹³⁸⁷ Kromě stručného Sušilova životopisu, přehledu jeho díla, které je rozděleno na básnickou tvorbu, překlady a teologické práce a sběratelskou činnost, nám autorka v závěru předkládá *Výběrový soupis literatury o F. Sušilovi*, v němž „výběrově“ informuje o nejzákladnější literatuře vztahující se k poznání Františka Sušila.

Z nepřeberného množství citací a odkazů, které přibližují jak samotnou osobu Františka Sušila, tak i jeho dílo a odkaz, nelze nezmínit jeho „stále živou přítomnost“ v jeho rodišti. Ke 200. výročí Sušilova narození byla městským úřadem v Rousínově organizována výroční vzpomínka s názvem „Sušilovy oslavy ve velkém stylu“. Dne 6. června 2004 si rousínovští občané mohli připomenout osobnost Františka Sušila díky vernisáži výstavy, na níž navázalo pěvecké vystoupení *Moravanu* s díly Janáčka, Martinů a Sušilem sesbíranými písněmi. Celá slavnost pokračovala ještě téhož dne koncertem *Malého hudebního sdružení*.

Ke 200. stému výročí Sušilova narození uveřejňuje Karel Plocek v časopise *Harmonie* článek *Velký odkaz skromného kněze*, v němž čtenáři představuje jeho život a dílo.¹³⁸⁸ Připomíná zde, na rozdíl od Komenského, Sušilovu lásku ke klasické řecké a latinské literatuře, jeho touhu o opravu tehdy nejrozšířenějšího Fryčajova kancionálu, kterou chtěl nejprve uskutečnit r. 1846 v „provizorním“ vydání *Hymnů církevních*. V poslední části článku se Plocek zabývá oblastí, v níž je odborníkem, tedy starými lidovými písněmi, kterými Sušil přispěl při sbírání moravských národních písní.¹³⁸⁹

O tom, že Sušilův odkaz je stále živý, svědčí celá řada publikovaných článků, ať už jako výroční památky nebo nejrůznější jubilejní vzpomínky, věnující se osobnosti F. Sušila. Jejich autoři si především všímají Sušila jako toho, jehož lze nazvat „zakladatelem moravského národopisu“, a tak jej oceňují především z hlediska jeho přínosu pro národní písně a pro moravskou etnografii.¹³⁹⁰

¹³⁸⁶ Srov. tamtéž.

¹³⁸⁷ Srov. HŘEBÍČKOVÁ, B. *František Sušil (14. 6. 1804 – 31. 5. 1868). Personální bibliografie*. Gottwaldov: Knihovna ZK Svít, 1984. ISBN neuvedeno.

¹³⁸⁸ Srov. PLOCEK, K. *Velký odkaz skromného kněze*. *Harmonie*, r. 2004, roč. 12, č. 7, s. 30-32. ISSN 1210-8081.

¹³⁸⁹ Srov. tamtéž.

¹³⁹⁰ Z nepřeberného množství takových článků, které Sušila vnímají především pod zorným úhlem sběratele národních písní a nebo jako etnografa – národopisce, vyjmenujme alespoň některé: STRYJOVÁ, D. *Sběratel moravských národních písní František Sušil se narodil před 190 lety*. *Moravský*

4.3.3 Odkazy a články, příp. recenze věnované jeho dílu.

Na tomto místě bychom rádi věnovali pozornost prvním recenzím Sušilova teologického díla, zvláště pak jeho překladu a výkladu Nového zákona, které postupně vycházely v Brně s ohledem na to, jak toto rozsáhlé dílo dokončoval. Dále bychom rádi uvedli recenze jeho knihy *Spisy svatých Otců apoštolských* a dalších Sušilových děl, které zvláště vycházely v *Časopisu katolického duchovenstva*. Rozboru Sušilova teologického díla jsme se věnovali v předcházející kapitole, a proto nyní alespoň chronologicky nabídneme přehled těchto informativních oznámení a recenzí.

Seznam recenzí a tzv. „oznamovatelů“¹³⁹¹ k Sušilovu teologickému dílu, které vycházely v *ČKD* (název Sušilovy knihy, místo a vydavatel, rok, počet stran a pokud je uvedeno, tak i jméno recenzenta):

1. *Spisy swatých Otcůw Apoštolských*. Brno: Tiskem Rudolfa Rohrera, 1837, s.164, F. Hawránek.
2. *Hymny církevní*. Brno: František Wimmer, 1846, s. 210, K. Winařický.
3. *Spisy svatých Otcův apoštolských*. Brno: vyd. neuveden, 1849, anonym.
4. *Růže a trní*. Brno: Nitzsch a Gross, 1851, s. 201, anonym.
5. *Antologie z Ovidia, Katulla, Propertia a Musea*. Brno: Ant. Nitsche, 1861, anonym.
6. *Evangelium sv. Matouše*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1864, anonym.
7. *Evangelium sv. Jana*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1867, K. Borový.
8. *Skutky apoštolské*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1869, anonym.
9. *Listové sv. apoštola Pavla*. Díl I. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1870, anonym.
10. *Listové sv. apoštola Pavla*. Díl II. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1871, anonym.
11. *Písmo svaté Nového Zákona*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1872, anonym.
12. *Spisy sv. Otců apoštolských a Justina mučeníka*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1874, redakce.

demokratický deník RT. Brno, r. 1994, roč. 4, č. 138, s. 13. ISSN 0862-7967; STRYJOVÁ, D. Uplynulo 130 let od úmrtí slavného rousínovského rodáka. *Vyškovské noviny*. Vyškov, r. 1998, roč. 9, č. 22, s. 7; TONCROVÁ, M. Konference k 200. výročí narození Františka Sušila. *Národopisná revue*. Strážnice, r. 2004, roč. 14, č. 4, s. 232-233. ISSN 0862-8351; VOBORNÝ, V. Vzpomínka na prof. P. Františka Sušila. *Ivančický zpravodaj*. Ivančice, r. 2004, roč. 33, č. 6, s. 47-48; Sušilovy oslavy ve velkém stylu: Rousínov si připomněl výročí moravské osobnosti. *Katolický týdeník*, r. 2004, roč. 15, č. 25, s. 7. ISSN 0862-5557; RAFAJA, F. Před dvěma sty lety se narodil František Sušil. *Týdeník Kroměřížska*, r. 2004, roč. 3, č. 26, s. 6. ISSN 1212-8406; LUBALOVÁ, L. Sušilovský rok 2004 na Moravě. *Národopisná revue*, r. 2005, roč. 15, č. 2, s. 135. ISSN 0862-8351; pochopitelně existují i mnohé další.

¹³⁹¹ „Oznamovatel.“ (později „Literární Oznamovatel.“), tak se v *ČKD* v 19. století označovaly a nazývaly informace o nově vydaných knihách a publikacích, jejichž součástí byla také i recenze.

13. *Evangelium sv. Lukáše*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1885, anonym.

Tolik tedy k recenzím, které vyšly v *ČKD*.

V *Hlídce literární* uveřejnil Pavel Vychodil fejeton *O Sušilově překladě a výkladě knih Nového Zákona*.¹³⁹² Kromě nezákladnějších údajů týkajících se Sušilova přijetí na post novozákonního profesora brněnského alumnátu autor zdůrazňuje přínos jeho díla: „*Je to dílo přese všechny nedostatky svoje opravdu monumentální, jemuž se v moderních jazycích – nejen slovanských, nýbrž vůbec – málokteré může po boku postavit ; o latinských arcit' nemluví... U nás leckdy i laikové se dotýkají otázek biblických, a obyčejně se při tom objevují výsledky všelijakých traktátů, jinak docela bezvýznamných; k tomuto arcidílu nesáhne nikdo. Každý znalec našeho národního života ví, čím byla bible národu a jeho řeči. Sentimentální duše zde ovšem podle známého receptu mají na mysli jenom bibli českobratrskou, vytýkajíce tím stránku vlastně zcela podřízenou za hlavní. Hlavní přece jenom jest a bylo to, že se četla bible česká.*“¹³⁹³ Na další straně akcentuje Sušilovu osobnost, v níž se jeho náboženství a snahy o národní uvědomění „protly“ tak úzce, že „...jej učinily zároveň láskyplným pěstitelem nejvyšší kontemplace theologické i rozmarného popěvku lidového; a v žádném směru se snad neopovází někdo vytknouti mu povrchní diletantství. Při vydání Nového Zákona byl on celý theologem a filologem, tedy učencem. ... Ve věcech vzdělanosti a literatury byl Sušil nadšeným panslavistou, a proto jej nedostatky slovanských literatur velice mrzely.“¹³⁹⁴ Pak cituje dopis z 2. února 1852, který Sušil zaslal Františku Hoškovi, v němž vyjadřuje svou lítost nad tím, že teologie u nás a vůbec u Slovanů je stále na nízké úrovni a bez „zardění“ o ní nelze vůbec mluvit. K tomu Vychodil ještě přidává, s jakou mrzutostí Sušil přijímal fakt, že se kněží během působení mezi českým lidem nevěnovali biblickému studiu v mateřštině, neboť jejich povinností bylo udržovat mateřský jazyk. Cituje známý Sušilův výrok o velké hanbě, když leckterá protestantská babička v lepší znalosti bible „zahanbila“ kdejakého katolického kněze.¹³⁹⁵

V roce 1904 vydává Vychodil další článek, v němž se především zaměřuje na jazykovou stránku Sušilova překladu a výkladu Nového zákona. Reaguje tím na již

¹³⁹² Srov. VYCHODIL, P. *O Sušilově překladě a výkladě knih Nového Zákona. Hlídka literární*, r. 1893, roč. X., s. 46-48.

¹³⁹³ Tamtéž, s. 46.

¹³⁹⁴ Tamtéž, s. 47.

¹³⁹⁵ Srov. tamtéž, s. 47.

dříve vyjádřená hodnocení, například profesorů Šmahy a Flajšhane, která negativně vnímala Sušilem zavedené reformy v českém jazyce. Názory těchto dvou odborníků Vychodil cituje: „*Reformy Sušilovy jsou skutečně zbytečné, tehdy jazyk český nepotřeboval již takových a tak radikálních novot jako snad před 40 lety (v 18. století)*“. Pokračuje citací Flajšhane: „*Jazykové novoty Sušilovy nejsou spisovným jazykem provedeny a nejsou důsledné. Bible Kralická je po stránce jazykové dílo dokonalé.*“¹³⁹⁶ Na tyto a podobné názory Vychodil reaguje a snaží se obhajovat jazykovou stránku Sušilova díla. Staví se zde do role toho, kdo tvrdí, že nic z těchto námitek neomlouvá. Snaží se nezaujmout stanovisko a konstatuje, rozlišuje, vysvětluje, hájí či zamítá, ale především se snaží podat důvody, v nichž přiznává, že spor o jazykovou stránku díla může být jen „...o míře, a tu každý připouští, že Sušil zašel daleko, ale proto nemožno nazýváti češtinu jeho vůbec nespisovnou. Dále může být spor o to, zda lépe jest v překladě Písma nechati všech těch latinismů, kterým se Sušil vyhýbal. A konečně zda jest lepší přijímati do češtiny výrazy staroklassické a romanské než jinoslovanské. Tyto problémy všechny namítá 'novotaření' Sušilovo.“ Autor článku uzavírá: „*Sušilovo dílo má své zvláštnosti nepřijatelné, ale značí každým odstavcem takořka veliký pokrok biblické češtiny proti dřívějšíku. Úkolem dalších biblistů bylo, zužitkovati ohromnou znalost a práci Sušilovu... P. pisatel míní také, že 'rozvláčnost výkladu Sušilova ukládala by dnešnímu čtenáři velkou trpělivost a vytrvalost'. Ovšem, ale bez té není vědecké práce nikde a nikdy... (Sušil) má své vady, jako každý spisovatel, ale předností mnohem více.*“¹³⁹⁷

Domníváme se, že na tomto místě je třeba zmínit i ty pisatele, kteří čerpali ze Sušilova bohatého teologického díla takovým způsobem, že uveřejňovali celé úryvky, nebo dokonce celé kapitoly na stránkách nejrůznějších teologických periodik. Takovým příkladem jsou nám především dva: První uveřejnil F. Tretera s názvem *Viaticum klerici*. Bezprostředně pod tímto nadpisem dává na vědomí, že celý následující text jsou výňatky ze Sušilova překladu a výkladu Písma sv. Nového zákona.¹³⁹⁸ A skutečně autor cituje především úryvky z Matoušova a Janova evangelia, aniž by k tomuto „svému výběru“ cokoliv dodal a jakkoliv jej blíže vysvětlil.

¹³⁹⁶ VYCHODIL, P. O jazykové stránce Sušilova překladu a výkladu Nového Zákona. *Hlídky*, r. 1904, roč. XXI., s. 639.

¹³⁹⁷ Tamtéž, s. 640.

¹³⁹⁸ Srov. TRETERA, F. *Viaticum clericum*. *Museum*, r. 1904, roč. XXXVIII., s. 191-192.

Ten druhý článek je nazván *Jak psali Otcové apoštolští o Eucharistii?* Publikoval jej V. Mlynář v časopise *Eucharistia* r. 1906. V této studii Mlynář čerpá z bohatého pokladu, který nachází v Sušilových apoštolských otcích.¹³⁹⁹

Vrátíme-li se zpět k „Sušilovsky“ jubilejnímu roku 1904, tak tehdy vyšla pozvánka vydaná tiskem rajhradských benediktinů s názvem *Pozvání na pouť, schůzi a akademii k oslavě Fr. Sušila*, již uspořádali 2. a 3. srpna 1904 čeští a slovenští bohoslovci na Velehradě. Tato pozvánka nám dává nahlédnout do bohatého programu tohoto setkání: 2. srpna – slavnostní sv. požehnání, zahájení schůze, volba předsedů, pozdravy, společná večeře, modlitba, odpočinek; 3. srpna – ranní pobožnosti, odhalení desky F. Sušila M. Hrubanem, akademie, v níž zazněly přednášky na různá témata.¹⁴⁰⁰ Po společném obědě následoval další blok akademie¹⁴⁰¹ a po něm následovala porada a diskuse. Závěr dne pak sloužil k prohlídce velehradské svatyně, večeři, modlitbě a odpočinku. Následující den již patřil účastníkům pouti na sv. Hostýn. V závěru této pozvánky byly uvedeny příjezdy a odjezdy vlaků ze stanice Uherské Hradiště.

Další věnování je v knize Jakuba Demla *Slovo k Otčenáši*, která vyšla v roce 1904. Na začátku knihy Deml píše: „*Otče náš! Modlitba Páně. Kresbou doprovází František Bílek. Slovem Jakub Deml. Věnováno blahoslavené památce Františka Sušila.*“ Na následující stránce se nachází Sušilovo vyobrazení, pod kterým jsou uvedeny základní údaje: narození a úmrtí. Pod nimi se nachází Sušilova památná věta: „*Církev a Vlast, ty v mojich miluj sestersky se nádrech: Každá půl, každá má moje srdce celé.*“¹⁴⁰²

Antonín Dvořák vydal r. 1910 studii *František Sušil. Studie literárně historická*, která se v obecné rovině zabývá problematikou způsobu, jak Sušil psal v literárně-historických souvislostech, ovšem pro naši práci nepřináší prakticky nic podnětného.¹⁴⁰³ Vzhledem k současnému způsobu bádání je pro naši práci mnohem přínosnější kniha

¹³⁹⁹ Srov. MLYNÁŘ, V. Jak psali Otcové apoštolští o Eucharistii? *Eucharistia*, r. 1906, s. 82-84.

¹⁴⁰⁰ Přednášky dopolední akademie: 1. téma „Bohovědecká práce u katolických národů slovanských a žádoucí její organizace“ přednesl A. Podlaha; 2. přednášku „Sušil v básních“ měl V. Šťastný; v 3. příspěvku zavzpomínal na Sušila poslední z jeho družiny I. Wurm; mezi jednotlivými přednáškami se střídaly zpěvy se smyčcovým kvartetem. Srov. *Pozvání na pouť, schůzi a akademii k oslavě Fr. Sušila*. Brno: Tiskárna rajhradských benediktinů v Brně, 1904, s. 2. ISBN neuvedeno.

¹⁴⁰¹ Přednášky druhé akademie byly tyto: 1. Sušil a národní píseň od A. Hlavinky; 2. Fr. Sušil, kněz a buditel – náš vzor přednesl K. Háňavka. Srov. tamtéž.

¹⁴⁰² DEML, J. *Slovo k Otčenáši*. Prostějov: Nový život, 1904, s. 1-2. ISBN neuvedeno.

¹⁴⁰³ Srov. DVOŘÁK, A. František Sušil. Studie literárně historická. In: *Patnáctá výroční zpráva České zemské reálky v Lipníku za školní rok 1909-1910*. Lipník: 1910.

Česká katolická literatura 1848-1918, kterou napsal Martin C. Putna, o níž již byla řeč dříve.¹⁴⁰⁴

Neznámý autor reaguje v *Hlídce* na nedlouho zveřejněný článek v *Matici Moravské*, kde Vilém Kallaba píše o nových příspěvcích k Sušilovu poznání. Kallaba zde uveřejnil vlastní Sušilovy dopisy psané mezi roky 1853 až 1867 dětem jeho sestry.¹⁴⁰⁵ Autor na podkladě těchto dopisů hájí Sušila proti Hýskovu názoru, že byl původcem tzv. „moravského separatismu“. Rovněž nesouhlasí s tím, že by Sušil v tomto směru kdy působil, a vůbec popírá existenci tohoto separatismu. Anonymní autor poukazuje na církevní ideové hnutí, které „...tehdy z Německa přicházelo k nám a kněze moravské angažovalo pro jiné úkoly než pro vlastenectví, které vlastně byly vlastenečtější, protože realnější a potřebnější než samé vlastenčení. Zmínka o poměru mezi stranou liberální a klerikální (dle Dra Vychodila, na str. 141) jest nedorozuměním, neboť z citátu nelze vyvoditi, že Dr. V. dával jen liberálům vinu roztržky v Národní Jednotě; 'vina' byla právě v různém stanovisku obou stran co do náboženských otázek...“¹⁴⁰⁶ Autor pak vytýká slovo „ultramontánní“, které Kallaba použil ve svém článku, jako slovo, jež by se ve vědeckém textu nemělo vyskytovat. V závěru vyvrací Vychodilovu poznámku ze s. 136, v níž je uvedena výše Sušilova profesorského platu.¹⁴⁰⁷

V *Časopise matice moravské* vydal Miroslav Hýsek r. 1917 článek, ve kterém upozorňuje na Sušilův trvalý zájem o dění na Slovensku, zvláště pak v 50. letech 19. století, kdy pod vlivem Kollárovým byla „...z nařízení Bachova pro školy slovanské úředně zavedena čeština. Sušil se tehdy svými styky i prostřednictvím brněnské Jednoty snažil působiti na katolické kněžstvo na Slovensku, aby je získal spisovné jednotě a seslabil vzrůstající vliv školy Štúrovy.“¹⁴⁰⁸ Toto své tvrzení Hýsek, jak sám píše, převzal z Vychodilova *Životopisného nástinu* a ze Sušilovy korespondence. Hýsek v tomto článku navíc upozorňuje na to, co Vychodil neznal a ve svých knihách neuvádí, např. i to, že se Sušil snažil pro myšlenku spisovné jednoty získat vlivné slovenské představitele, což „...vysvítá nejlépe z dopisu, Vychodilova známého, který poslal na

¹⁴⁰⁴ Srov. PUTNA, M. C. *Česká katolická literatura 1848-1918*.

¹⁴⁰⁵ Tyto dopisy uchoval Sušilův prasynovec řed. Horváth. Dopisů je celkem 87 a jsou v nich mnohé narážky na poměry doby, na různé osoby a místa. Dávají nám tak jedinečnou příležitost nahlédnout do hlubin Sušilovy povahy a jeho ideálů. Srov. Věda a umění. *Hlídka*, r. 1911, roč. 28, s. 251.

¹⁴⁰⁶ Tamtéž.

¹⁴⁰⁷ Vychodil odhaduje Sušilův profesorský plat na 600-840 zlatých, kdežto anonymní autor tohoto článku upřesňuje, že profesori theologických ústavů až do 1. října 1851 měli 600 zl. platu, odtud pak 800 zl., po případě s osobním příplatkem (např. jakožto seniora sboru). Srov. tamtéž, s. 252.

¹⁴⁰⁸ HÝSEK, M. Sušil Hattalovi. *ČMM*, r. 1917, roč. 22, s. 273-274.

konci r. 1857 Martinu Hattalovi, reformátoru slovenského pravopisu a od r. 1854 profesoru slavistiky na pražské universitě.“¹⁴⁰⁹ Právě v tomto dopise se Sušil odvolává na svoji osobní znalost slovenských poměrů, které získal během pobytu v lázních u Trenčína a od svých příbuzných žijících na Slovensku.¹⁴¹⁰ Prosí Hattalu, aby se všemožně snažil osobně přispět k „odklizení neblahých zmatků“. V druhé části tohoto článku uveřejňuje Hýsek celý tento Sušilův dopis z 26. prosince r. 1857 včetně Sušilových odchylek v pravopisu. Dovolíme si uvést z tohoto dopisu krátkou pasáž, v níž Sušil vzpomíná na léčebný pobyt v Trenčianských Teplicích, kde strávil šest týdnů, a „zhrozen“ poměry, které tam panují, píše Martinu Hattalovi: „*Gymnasia Trenčanské a Nitranské, síly jejich učitelské, směr profesorů, jejich k slovanské řeči nenávisť, jejich nepovážnou, avšak nadto odvážnou maďaromanií, jejich při vyučování na řeč vyučovací pošklebky, posměchy a úštipky, jejich k vymytění řeči české co vyučovacího prostředku zarytost, to všecko jsem v Trenčíně a Nitře dobře poznal... Od oněch zarytých odrodilců nelze jiného očekávati aniž jsem počínání jejich divil se, ač ovšem bez bolesti nemohl jsem obejít se pro tu takovou tmou nad myslí jejich usedlou.*“¹⁴¹¹ Sušil pak pokračuje s ještě větší lítostí, když mu „zármutek působilo pozorování národnilův kněží katolických na Uh. Slovensku, kteříž nevím jakým nepřirodným záštíím voditi se dávajíce proti spisovnému jazyku našemu společnému zanevřeli a jen o svých silách je nad míru nadsazujíce novou literaturu a nový jazyk spisovný zhola a naprosto v životě uvéstí usilují.“¹⁴¹² Z tohoto dopisu je evidentní Sušilův trvalý zájem o Slovensko, a především touha, aby Češi a Slováci měli jeden společný jazyk, přičemž odpírá tvrzení, že „...prý Češi s Moravany českou řeč pokazili, což rozumějí ne snad o duchu, nébrž o formách gramatických zhola zapomínajíce, že jazykové a formy gramatické se snahou zvláštní člověka nepůsobí, nébrž jak dříví v lese výrostají...“¹⁴¹³ V závěru dopisu Sušil prosí Hattalu, aby se „mocným slovem svým“ zasadil u svých rodáků pro jednotu našeho „společného“ jazyka.¹⁴¹⁴

¹⁴⁰⁹ Tamtéž, s. 274.

¹⁴¹⁰ Srov. KALLAB, V. Nové příspěvky k poznání Fr. Sušila. *ČMM*, r. 1911, č. 35, s. 135, 308.

¹⁴¹¹ HÝSEK, M. Sušil Hattalovi. *ČMM*, r. 1917, roč. 22, s. 274-275.

¹⁴¹² Tamtéž, s. 275.

¹⁴¹³ Tamtéž, s. 275-276.

¹⁴¹⁴ K bližšímu poznání této problematiky můžeme doporučit historickou práci Jana Novotného, která na bohatém pramenném materiálu pojednává o vývoji českého a slovenského národního života od doby josefínské až po r. 1848. Autor zde poukazuje na přátelské vztahy mezi českými a slovenskými buditeli během národního obrození. Zároveň autor zde v širších souvislostech ozřejmuje spor o spisovnou slovenštinu. Srov. NOVOTNÝ, J. *O bratrské družbě Čechů a Slováků za národního obrození. Kapitoly z dějin vzájemných vztahů Čechů a Slováků v národním hnutí do roku 1848*. Praha: SNPL, 1959. ISBN neuvedeno.

Dalším možným vodítkem k lepšímu poznání Sušilovy družiny, případně samotného Sušila, je ve Vychodilově *Hlídce* na pokračování uveřejňovaná korespondence Sušilovy družiny.¹⁴¹⁵ Setkáváme se zde s dopisy, které si mezi sebou vyměnili například Klácel se Šemberou; srbský generál, brněnský rodák František Zach s M. Mikšíčkem; Klácel s Mikšíčkem a další. Tyto dopisy mají pro nás dnes spíše jen „výpovědní“ hodnotu o době, v níž Sušil žil, a zároveň z nich můžeme lépe poznat Sušilovy současníky, z nichž jen někteří patřili mezi jeho nejbližší přátele, např. Mikšíček.

V knize Jana Svobody *Sušilův fond, pět let práce dobročinného staveb. družstva katolických domů studentských „Sušil“* se nachází další odkaz. Svoboda jakožto jednatel „Sušila“ v letech 1919-1924 v úvodu této publikace píše: „Dne 17. května 1924 bylo tomu pět let, co založeno v Brně Dobročinné stavební družstvo katolických domů studentských ‘Sušil’. Pět let nebývá obyčejně dobou, jejíž dějiny bylo by třeba zachytiti zvláštním spiskem, ale pro ‘Sušila’ bylo právě uplynulých pět let dobou tolika pozoruhodných námětů, tolika ideálního snažení a houževnaté práce, že je vhodno a užitečno poohlédnouti se v den pátého výročí jeho vzniku... ‘Sušil’ dosáhl v pátém roku svého trvání první mety na své cestě za podporou katolického studentstva, totiž koleje v Brně. Je-li událost ta pro národ náš takového významu, jaký je ji podkládán zakladatelem družstva a také katolickou veřejností, je vzájmou historické pravdy, abychom měli napsány dějiny prvních pěti let trvání ‘Sušila’ pro poučení vrstevníků i potomků... Jako je ‘Sušil’ dítkem ‘Útulny svaté Alžběty’ ve Vídni, tak má ‘Sušil’ v ‘Novém Domově’ v Brně svého následníka a doufejme, že jich bude ještě více. Příklady jsou tu, poměry ne nepříznivé, tedy s chutí do práce!“¹⁴¹⁶ Tolik pro bližší pochopení důvodu vydání této knihy, na jejíchž stránkách autor podrobně popisuje události předcházející vybudování této koleje. Autor líčí veškeré úsilí při hledání vhodného pozemku pro výstavbu, shánění finančních prostředků k výstavbě až po přehlednou tabulku, ve které vypisuje náklady na stavbu a zařízení „Sušilovy koleje“. Knihu doplňují fotografie koleje a v závěru je také uveden *Výňatek ze stanov Dobročinného stavebního družstva katolických domů studentských „Sušil“*.

Další krátký Sušilův odkaz nacházíme v knize o P. Aloisi Slovákovi, buditeli českého Brna a tvůrci Mohyly míru, v níž Hugo Sáňka píše: „Účelem našeho spisku jest

¹⁴¹⁵ Srov. VYCHODIL, P. Z korespondence družiny Sušilovy. *Hlídka*, r. 1920, roč. XXXVII., č. 7, s. 388-395; č. 8, s. 458-467; č. 9, s. 513-522; č. 11, s. 635-638.

¹⁴¹⁶ SVOBODA, J. *Sušilův fond*. Letovice: Nákladem Humany, 1925, s. 9. ISBN neuvedeno.

ukázati na význam Slovákův, jako buditele českého Brna; proto si chceme všimnouti především vývinu jeho vlasteneckých názorů. Řídil se Sušilovým heslem: 'Církev a vlast...' Vlastenectví cení stejně jako náboženství, obojí je potřebou jeho duše.¹⁴¹⁷

Lidové noviny uveřejnily 1. června 1943 článek Z. Hájka *Po stopách Sušilovy knihovny*. Autor se zde odvolává na Vychodilův životopis a píše: „...theologickou část věnoval Sušil minoritskému klášteru v Brně, ostatek tamnímu slovanskému gymnasiu... Sušil rozhodl ve své závěti věnovat netheologickou část své knihovny prvnímu českému gymnasiu, založenému právě rok před jeho smrtí, což souviselo nepochybně s jeho přátelstvím s prvním ředitelem ústavu K. Wittkem. Knihu Sušilovy, přidělené profesorské knihovně, nezůstaly při pozdějších jejích úpravách pohromadě, takže pátrati po nich lze jen podle inventárního katalogu. Podle něho možno zjistit, že počet knih Sušilem gymnasiu odkázaných činil asi 200 děl. Z nich několik bylo v r. 1920 darováno bratislavské univerzitní knihovně. Mezi knihami Sušilovými vyskytují se některé velmi vzácné staré tisky. Jsou to zejména dva exempláře Nového zákona, vydaného v Prostějově r. 1549 a pak 'Itinerarium sacrae scripturae', to jest 'Putování svatých na všecku svatou Biblií obojího zákona' z roku 1592, vydané ve dvou svazcích Adamem z Veleslavína.“¹⁴¹⁸ Hájek také zmiňuje, že Písmo sv. v nejrůznějších vydáních je jednou z podstatných složek Sušilovy knihovny, do níž náleží však ještě celá řada různých katechismů a tzv. náboženských chrestomatií. Přesto však nejdůležitější částí knihovny jsou různé sbírky písní, do kterých si Sušil podrobně zapisoval své komentáře o obdobných motivech v moravských lidových písních, což je dalším dokladem toho, s jakou pečlivostí k této problematice přistupoval. V těchto poznámkách nám „vytváří“ Sušil především jako filolog a lexikograf.¹⁴¹⁹ Kromě dalších děl věnoval gymnasiu i úplný Jungmannův slovník a jak píše autor, zastoupena jsou i „...četná moravica, spisy Matice české, Dědictví sv. Prokopa, latinští klasikové, spisy Preslovy, zeměpis Balbiho, Sušilovy spisy vlastní, několik slovníků a. j. V mladém ústavu dostal se takto do vínku vzácný dar, který opatřit si z vlastních prostředků nebyl by s to.“¹⁴²⁰

¹⁴¹⁷ SÁŇKA, H. P. *Alois Slovák, buditel českého Brna, tvůrce Mohyly Míru*. Brno: Moravský legionář, 1932, s. 18. ISBN neuvedeno.

¹⁴¹⁸ HÁJEK, Z. /hjk/ *Po stopách Sušilovy knihovny*. *Lidové noviny*, ze dne 1. 6. 1943. (nečíslováno)

¹⁴¹⁹ Četl zpravidla se dvěma tužkami v ruce, červenou si podtrhával místa v textu, obyčejnou si dělal na okraji poznámky. Velmi pilně studoval například Miklošičovy spisy. Publikace od Šembery a Feifalika jsou dokonce opatřeny věnováním. Srov. tamtéž.

¹⁴²⁰ Tamtéž.

Dílo Františka Sušila v 'Dědictví sv. Prokopa' je název článku Františka Moravce, který jej 6. listopadu 1949 uveřejnil v *Lidové demokracii*.¹⁴²¹ Na pozadí událostí vedoucích k založení této obdoby moravského *Dědictví sv. Cyrila a Metoděje* nám autor ozřejmuje výrazný Sušilův přínos pro vydavatelský program *Dědictví sv. Prokopa*. Když starosta tohoto nově vznikajícího českého *Dědictví* kanovník Vinařický společně se svým spolupracovníkem a následovníkem, vyšehradským kanovníkem V. S. Štulcem, sestavovali vydavatelský program, uvedli tento nově vznikající podnik tím nejvhodnějším, a to Písmem sv. A tak Sušila v říjnu 1862 požádali, aby ke cti tisícileté památky příchodu sv. apoštolů Cyrila a Metoděje na Moravu, která připadla na následující rok, zaslal k publikaci v tomto *Dědictví* své výklady sv. evangelií. A Moravec pokračuje: „Sušil poslal 20. listopadu 1862 rukopis 'Výklad Písma sv.' a tímto monumentálním dílem 'Dědictví sv. Prokopa' zahájilo svou českou bohovědnou působnost a výtisky 'Evangelia sv. Matouše' rozesílalo od 16. listopadu 1863. V té době po odeslání 400 zl. honoráře zvýšilo 'Dědictví sv. Prokopa' churavému Sušilovi honorář za tiskový arch z 12 na 20 zl.“¹⁴²² Autor pak dále vyjmenovává jednotlivé knihy Nového zákona, jak postupně vycházely nákladem *Dědictví* až do Sušilovy smrti v roce 1868. Podle Moravce Sušil v závěti odkázal zdarma své zbylé rukopisy s přípisem 1000 zl. na jejich další vydávání ve Vinařického *Dědictví*. Matěj Procházka pak předal Vinařickému a Štulcovi ze Sušilovy pozůstalosti exempláře evangelií sv. Matouše, Marka a Lukáše opatřené poznámkami pro druhé vydání. Tato evangelia po smrti jejich autora byla opět vydána tiskem. Jak již víme z předcházející kapitoly, tak v knize *Listové sv. Pavla Apoštola* byl r. 1871 připojen Sušilův životopis napsaný M. Procházkou, kterému bylo zároveň předáno z pokladny *Dědictví* 300 zl. za účelem postavení náhrobku nad Sušilovým hrobem v Brně. Tento Procházkův rukopis byl podle Moravcových slov později odevzdán *Dědictvím sv. Prokopa* Národnímu muzeu v Praze jako památka.¹⁴²³ V závěru článku nám autor nabízí krátké shrnutí nejdůležitějších skutečností, které souvisejí se Sušilovým dílem teologickým i buditelským.

V *Dějínách české literatury*, do kterých přispěl Jaroslav Vlček, jsou pouze nepatrné zmínky o Františku Sušilovi, které nepřinášejí pro naši práci příliš mnoho

¹⁴²¹ Srov. MORAVEC, F. Dílo Františka Sušila v „Dědictví sv. Prokopa“. *Lidová demokracie*, ze dne 6. 11. 1949.

¹⁴²² Tamtéž.

¹⁴²³ Srov. tamtéž.

nového. Na tomto místě je však zmiňujeme, protože se dotýkají kromě jiného i Sušila a jeho družiny.¹⁴²⁴

Jako příspěvek k dějinám ekumenismu na Holešovsku vyšel článek *Ke stykům Františka Sušila s Danielem Slobodou*.¹⁴²⁵ Autor článku Josef Svátek zde krátce představuje Daniela Slobodu¹⁴²⁶ jakožto muže pozoruhodného záběru, který se pravidelně stýkal s římskokatolickými duchovními, a to nejen světskými, ale především řeholními. V první řadě se znal s profesory piaristického řádu z kroměřížské koleje a pak s kapituláry opatství řádu obutých augustiniánů na Starém Brně. V článku autor jejich jména stručně vyjmenovává. Pokud jde o přátelské styky, pak ze světských kněží to byl, kromě místních duchovních, především prof. František Sušil: „*S P. Františkem Sušilem se farář Daniel Sloboda poznal osobně 9. srpna 1873 /zde je uveden chybný rok! Domníváme se, že správný rok je 1837/, kdy Sušil přišel k němu na návštěvu na Rusavu. Daniel Sloboda si do svého deníku o tomto setkání zaznamenal: 'Byl u mne prof. theol. na brněnském alumnátu P. F. Sušil. ... Svou další návštěvu na evangelické rusavské faře vykonal P. Sušil 4. září 1838. Píše: 'Přišel ke mně Fr. Sušil...'*“¹⁴²⁷ I faráři Slobodovi se naskytla příležitost, aby navštívil F. Sušila v jeho brněnském bydlišti. Bylo to u příležitosti jeho cesty do Brna ve dnech 16. až 20. listopadu 1847, kterou sem podnikl na pozvání Matouše F. Klácela spolu se svým švagrem Jozefem Miloslavem Hurbanem. Oba evangeličtí duchovní se ubytovali v augustiniánském klášteře, kde se například poznali ještě s augustiniánem Tomášem Bratránkem, autorem knihy *Mährische Volkslieder*, a s piaristou Františkem Kinským, básníkem a překladatelem. Za Klácelova doprovodu vyhledali 18. listopadu v minoritském klášteře u kostela sv. Janů v Brně

¹⁴²⁴ Srov. *Dějiny české literatury*. SVEJKOVSKÁ, O.; SVEJKOVSKÝ, F. (eds.). Praha: SNKLHU, 1960, s. 243, 276, 288. ISBN neuvedeno.

¹⁴²⁵ Srov. SVÁTEK, J. Ke stykům Františka Sušila s Danielem Slobodou. *Křesťanská revue*, r. 1971, s. 188-190.

¹⁴²⁶ Daniel Sloboda (1809 Skalice na Slovensku – 1888 Rusava) byl botanik, meteorolog, etnograf, překladatel, švagr slovenského spisovatele J. M. Hurbana a farář evangelické církve augsburského vyznání na Rusavě, který činně pracoval literárně, vědecky i národnostně politicky, stýkal se s celou řadou významných osobností tehdejší doby. Z těch českých uvedme alespoň Václava Hanku, K. S. Amerlinga, K. H. Borovského a mnoho dalších, kteří se účastnili v červnu 1848 Slovanského sjezdu. Na Moravě mezi jeho přátele patřili F. M. Lorenc a piarista O. L. Rettig z Kroměříže, F. Sušil, A. Dohnal, F. Skopalík, J. Helcelet, A. Pražák a mnozí další. Sloboda výrazným způsobem přispěl ve vztazích mezi Čechy, Moravany a Slováky. Po nezdařeném povstání Slováků proti maďarské nadvládě se u něj na Rusavě úspěšně skrývala skupina asi 40 osob, které našli úkryt před očekávanými represemi. V řadě článků zachytil jazyk, zvyky, tradice a pověsti Rusavy a zároveň kromě národopisu se zajímal i o přírodu, o čemž svědčí kniha s názvem *Rostlinství*, která významným způsobem pomáhá v určování a pojmenování rostlin v našich zemích a jiných zemích rakouského mocnářství (vyšla v Praze r. 1852). Srov. *Obecní kronika - Rusava*, rukopis, Rusava, s. 115-120.

¹⁴²⁷ SVÁTEK, J. Ke stykům Františka Sušila s Danielem Slobodou. *Křesťanská revue*, r. 1971, s. 189.

prof. Františka Sušila, jak je patrné z další poznámky, kterou autor v článku otiskl: „*Večer jsme byli v Minoritském klášteře u Sušila.*“¹⁴²⁸

Také Sušil vykládal o faráři Danielu Slobodovi a o jeho práci svým posluchačům v Brně a někteří z nich byli dokonce i na Rusavu Sušilem posláni. Proto nás nemůže překvapit, že se dostali na Rusavu 12. srpna 1838 brněnští bohoslovci Stuchlý, Šimbera a dva bratři Mittnerové. Na faře přenocovali a druhý den ráno společně vystoupili na Hostýn, kde přednesli čtyři básně z Klácelovy sbírky *Lyrické básně*.¹⁴²⁹ Dalším podobným dnem byl i 20. srpen 1840, kdy faráře Slobodu na Rusavě vyhledal brněnský posluchač teologie Fritsch, který s sebou přinesl darem od prof. Sušila jeho druhý díl *Zpěvanek Moravských*.

Dokladem těchto dobrých vztahů mezi oběma přáteli je i Sušilův česky psaný dopis z 2. dubna 1840, v němž Slobodu oslovuje „Drahocenný příteli!“. V dopise pisatel děkuje za písně, jež od Slobody dostal v září 1839 pro druhé vydání své sbírky *Moravské národní písně*. Sušil zde oceňuje Slobodovu pomoc, když píše: „*Věru ne mně, ale vlasti moravské jste velmi tím posloužil. Obracují se tedy na Vás, drahý příteli, a na Vaše přátele, kde které máte na Moravě, aby tolikéž péčí svou vynaložili na dotknuté svrchu věci...*“¹⁴³⁰ V závěru článku autor vyzdvihuje tuto čilou spolupráci s poukazem na „trvalý význam“ jejich přátelství, přičemž při Sušilových návštěvách na Rusavě bylo hlavním tématem jejich rozhovorů nový sběr písní, které uskutečnil právě tento jeho spolupracovník. V rozsáhlé a bohaté korespondenci Daniela Slobody se o této jeho činnosti zachoval jen jediný doklad: dvě věty v jeho dopise datovaném na Rusavě 6. září 1842 a poslané A. V. Šemberovi: „*Sbírám písně pro p. Sušila... Mám sbírečku vsetínských písní i nápěvů, namnoze velmi utěšených, které chystám pro p. Sušila.*“¹⁴³¹

Cyrlometodějský kalendář otiskl článek *František Sušil a nová teologie*.¹⁴³² Autor Karel Floss se v něm snaží Sušila představit ve světle II. vatikánského koncilu. Dříve než přistupuje k tomuto hodnocení, tvrdí v úvodu, že o Sušilovi nelze vyslovit žádné definitivní soudy, protože hodnocení kulturních osobností je značně ovlivněno

¹⁴²⁸ Tamtéž.

¹⁴²⁹ Z těchto básní stojí určitě za povšimnutí báseň *Na Mánka*, která se týká Emanuela Müllera z České Třebové (+1832), který se zúčastnil jako obdivovatel zásad piaristy prof. P. Bonifáce Buzka (1788-1839) o sociálně politické svobodě v letech 1830-1831 jako důstojník se zbraní v ruce polského listopadového povstání proti nadvládě carského Ruska. O něm srov. SVÁTEK, J. *Dopisy pedagoga Bonifáce Buzka z let 1831-1837*. In: *Slezský sborník*, Opava, r. 1964, č. 62, s. 92-110.

¹⁴³⁰ Tamtéž, s. 190.

¹⁴³¹ Tamtéž.

¹⁴³² Srov. FLOSS, K. *František Sušil a nová teologie*. In: *Cyrlometodějský kalendář*. BENEŠ, J. (ed.). Praha: Česká katolická charita, 1973, s. 132-133. ISBN neuvedeno.

naším vlastním rozhledem a světonázorovým „rozpoložením“. V dalším odstavci pokračuje: „*O Františku Sušilovi jako takřka o všech katolících 19. století platí, že byl jiný před revolučním rokem 1848 a jiný po ně. Pro čtyřiačtyřicetiletého Sušila byl tento rok předělem, po němž se podobně jako jiní intelektuálové musel rozhodnout, zda se vydá na neprobádanou půdu nastupujícího modernismu a přijme riziko omylů a bojů, nebo se uzavře do obranných pozic tradičního katolického myšlení... Existují totiž dva Sušilové. Na rozdíl od starších Sušilových životopisců Pavla Vychodila a Timotea Vodičky zabývajících se Sušilovým dílem zejména z jeho posledních let, se teď obrací zájem spíše k mladému Sušilovi, o němž s překvapením zjišťujeme, že byl v úzkém styku s nejhodnotnějšími proudy tehdejší světové katolické teologie. Z hlediska tvůrčí teologie bylo pro Sušila nejplodnější desetiletí 1827-1837, tj. od jeho vysvěcení až do chvíle, kdy se stává profesorem Nového zákona v Brně.*“¹⁴³³

Karel Floss v tomto článku opětovně klade již Vychodilem vyslovenou otázku, kterou se doposud nikdo nepokoušel zodpovědět: „*Stojíme takřka před hádankou, odkud se v tak nepřítznivém ovzduší vzala (u Sušila) tak velkolepá idea církve?*“ Vzápětí autor dává odpověď: „*Dnes víme, že se zde Sušil inspiroval životodárnou prací tübingenské školy, jejímž nejznámějším představitelem je J. A. Möhler, který r. 1823 projížděl našimi zeměmi (setkal se mimo jiné též s Bolzanem) a jehož díla se od té doby těšila u nás velké pozornosti. Že Sušil dokázal na takové myšlenky navázat, není maličkost. Dnes po vývoji katolického myšlení od Jana XXIII. dokážeme v práci katolických teologů v Tübingen rozpoznat cenné hluboce katolické myšlenky o církvi jako živém organismu putujícími dějinami...*“¹⁴³⁴ A na následující straně vyjadřuje autor radost z toho, že se Sušil v počátcích duchovního vývoje inspiroval právě u katolických tübingenských teologů a že je podle všeho propagoval i při své učitelské činnosti na brněnském učilišti. Floss také zdůrazňuje, že Sušil jistě četl a půjčoval dodnes živý a směřodatný orgán tübingenské školy *Theologische Quartalschrift* a kromě Möhlera prostudoval i práce ostatních tübingenských teologů, vždyť práce tübingenských autorů s obdivem citují i přední Sušilovci.¹⁴³⁵

¹⁴³³ Tamtéž, s. 132.

¹⁴³⁴ Tamtéž.

¹⁴³⁵ Srov. tamtéž, s. 133. Floss tato svá tvrzení opírá o několik slov uveřejněných v dopisu, který Sušilovi napsal r. 1846 jeho oddaný žák a přítel P. Tomáš Procházka: „*K svátku Vašemu za mnohé dobrodiní pro mne a obec naši díky srdečně. Děkoval jsem také Pánu na den Váš za to, že Vás také pro mne na svět dání ráčil. Zvláště jsem u oltáře Páně Kristu našemu přednášel smysl slov Möhlerových... Víte, že mi se stal Möhler příruční knihou, a snad bez Vás bych nebyl měl jeho! – že Vás za to miluji, o tom přesvědčen jste, prosím tedy, buďte mi přítelem a rádcem věrným na této dočasně života pouťi!*“ Tamtéž.

Autor článek uzavírá slovy, která se vztahují k našim národním duchovním dějinám a na které je třeba dle něj stále znovu a znovu nahlížet z různých úhlů, jejichž kritériem je učení 2. vatikánského koncilu: „*Sebeposvěcenější obrazy našich předchůdců nám nesmějí být překážkou uvidět je nově i tam, kde se to nejméně očekává. Ani Sušil by nám jistě nechtěl být zdrojem jen citového, do staré slávy zahleděného cyrilometodějství. Spíše by nám dnes důtklivě připomněl, že je třeba neodkladně začít s usilovnou myšlenkovou prací.*“¹⁴³⁶ Na to navazuje Floss citací z dopisu, který Sušil v r. 1861 adresoval Vinařickému, v němž se vyznává z touhy po tom, aby každý svým dílem a v jemu blízkém oboru přispěl k tomu, aby se teologická věda u nás rozšířila a obohatila o příspěvek každého z nás.¹⁴³⁷

Bohumil Zlámal se v článku *Jak došlo ke jmenování Františka Sušila čestným kanovníkem Brna* zabývá událostmi, které jeho jmenování předcházely.¹⁴³⁸ Připomíná dobře známé informace týkající se Vychodilova životopisu, o němž píše: „*Biskup jeho hr. Schaffgotsche, bývalý spolužák osobně, mu sice snad dosti přál, ale nemoha se vymyslet ve snahy jeho, neodolal asi vždycky podezřívavým hlasům svého okolí. Vida, že Sušil sám bezúhonným jest knězem a posluchače své tak vychovává, byl rád, že takového vůdce mezi nimi svým kněžstvem má. Důvěřoval mu, zprostil jeho spisy biskupské cenzury.*“¹⁴³⁹ Zlámal v článku uvádí, že se Schaffgotsche přece jen rozhodl po mnoha letech navrhnout Sušila na čestný kanonikát. Pohnutkou mu v tom nejspíš byly cyrilometodějské oslavy v r. 1863 na Velehradě, jichž se zúčastnil spolu s olomouckým metropolitou Fürstenbergem. V žádosti na ministerstvo, kterou podal přes moravského místodržitele, se úmyslně vyhnul národnostní otázce. Biskup spíše zdůraznil Sušilovu teologickou práci na poli biblistiky a patristiky, ale i jeho překladatelské, vychovatelské, básnické i národopisné práce. Autor poznamenává, že se v této žádosti vlastně poprvé setkáváme s uceleným souhrnem kněžského působení a popisem Sušilova charakteru, jaký se na jiných místech do té doby ještě nevyskytuje. V článku cituje kompletně celou

¹⁴³⁶ Tamtéž.

¹⁴³⁷ Srov. tamtéž. Na předcházející stránce se v článku *Co s odkazem našeho 19. století?* ptá Floss, jaké směry nám v tomto vývojově významném období naznačili naši předchůdci, a Františka Sušila jako našeho katolického předchůdce vyjmenovává mezi mnohými dalšími významnými osobnostmi tohoto století. Staví zde Sušila například po boku českobudějovického biskupa Jirsíka, kněze a spisovatele Třebízského, ale i pražského filosofa a matematika kněze Bolzana či vyšehradského kanovníka a národního buditele Vinařického. Srov. FLOSS, K. Co s odkazem našeho 19. století? In: *Cyrilometodějský kalendář*. BENEŠ, J. (ed.). Praha: Česká katolická charita, 1973, s. 128. ISBN neuveдено.

¹⁴³⁸ ZLÁMAL, B. Jak došlo ke jmenování Františka Sušila čestným kanovníkem Brna. *Duchovní pastýř*, r. 1982, č. 1, s. 13.

¹⁴³⁹ VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*, s. 357.

tuto biskupovu žádost, která je úplným a přehledným výčtem Sušilova věrného plnění kněžského a učitelského působení.¹⁴⁴⁰

Pro poznání Sušila je pravděpodobně nejdůležitější to, že Zlámal cituje poznámku, kterou do zmíněné žádosti brněnského biskupa Schaffgotscheho napsal místodržitelství koncipient. Lze ji z německého originálu přeložit těmito slovy: „*Sušil je český spisovatel a slovanské národnosti vřele oddaný, aniž však by překročil hranice loajality.*“¹⁴⁴¹ Pro úplnost dodejme, že v tomto roce byl 2. prosince 1864 Sušil skutečně jmenován čestným kanovníkem brněnské kapituly.

V následujícím roce vychází v časopisu *Distance* článek Radomíra Malého *Dobrovský a Sušil – protiklady českého národního obrození.*¹⁴⁴² Kromě rozboru a pokusu Malého pojmenovat pojem katolického osvícenství a jeho zastánců i kritiků, představuje Sušila a Dobrovského v základních společensko-politických turbulencích, které se i o mnoho let později například odráží ve zvláštním jevu, který Malý charakterizuje slovy: „*Sušil a jeho družina položili základ moravského katolicismu 19. a 20. stol, jenž se svým důrazem na cyrilometodějskou a mariánskou úctu stal v českém národě specifickým fenoménem – a to nikoli jen národním, nýbrž i kulturně politickým. Z tohoto zdroje vyrostly i takové osobnosti jako A. C. Stojan, Mořic Hruban, Jan Šrámek, ale také českobudějovický biskup Josef Hlouch, rodák z Českomoravské vysočiny, který spojil značnou část života s moravskou Olomoucí.*“¹⁴⁴³ Právě zde autor spatřuje hlavní Sušilův vliv na to, že katolicismus ve své prořímské a ortodoxní podobě získal na Moravě hlavní vliv na uchování religiozity, která je jistě o něco hlubší než ta česká.

V závěru této kapitoly musíme opětovně poznamenat, že existuje celá řada dalších odkazů a článků věnujících se životu a dílu Františka Sušila, ty jsou však psány z pohledu národopisného, a proto pro naši snahu o vytvoření prolegomena k životu a dílu Františka Sušila jako kněze, pedagoga a teologa nejsou podstatné a určující.¹⁴⁴⁴

¹⁴⁴⁰ Srov. ZLÁMAL, B. Jak došlo ke jmenování Františka Sušila čestným kanovníkem Brna. *Duchovní pastýř*, r. 1982, č. 1, s. 13.

¹⁴⁴¹ Zlámalova citace z této poznámky vychází ze Stát. archivu Brno, dnes MZA. Srov. MZA, fond B 13, prezidiální spisy mor. místodržitelství, 1053, fol. 780-781.

¹⁴⁴² Srov. MALÝ, R. Dobrovský a Sušil – protiklady českého národního obrození. *Distance*, r. 2005, č. 1, s. 13.

¹⁴⁴³ Tamtéž, s. 13.

¹⁴⁴⁴ Namátkou upozorňujeme na některé knihy a články týkající se Sušila z národopisného hlediska, které v posledních letech vyšly: ŠTĚDRŮŇ, M. Až na věke: sušilovský apokryf. *Host*, r. 2005, roč. 21, č. 4, s. 49. ISSN 1211-9938; PŘIDAL, A. Neopuštěná. *Host*, r. 2005, roč. 21, č. 4, s. 45-46; HOLÝ, D. Sušilovy písňové sběry v průsečíku své doby. *Host*, r. 2005, roč. 21, č. 4, s. 42-44; TROJAN, J. Žádný národ nemá takových melodií. *Host*, r. 2005, roč. 21, č. 4, s. 47-48; vzpomeňme také na starší Trojanovu knihu, srov.

Cílem této kapitoly bylo přinést shrnutí poznatků co do problematiky odkazu díla Františka Sušila v knihách, studiích a v tiskovinách rozličného druhu. Tato část práce má účel dokumentační, do něhož jsme vložili co nejvíce zjištěných odkazů k Sušilovu dílu. Zároveň zdůrazňujeme, že nebylo naším úmyslem v této přehledové kapitole uvádět vlastní úvahy a názory, protože již tento samotný chronologicky podaný výčet materiálů představuje specificky daný náhled na naši problematiku.

TROJAN, J. *František Sušil – hudebník. K stému výročí úmrtí velkého sběratele*. Praha: Čs. akademie věd, 1968. ISBN nevedeno; TROCROVÁ, M. František Sušil. *Opus musicum*, r. 2004, roč. 36, č. 6, s. 49. ISSN 0862-8505; VYSLOUŽIL, J. Leoš Janáček, čtenář Sušilových Moravských národních písní. *Opus musicum*, r. 2004, roč. 36, č. 6, s. 27-29; RICHTEROVÁ, V. P. František Sušil. *Věstník Historicko-vlastivědného kroužku v Žarošicích*, r. 2004, č. 13, s. 90-91; BĚLÍKOVÁ, V. František Sušil – sběratel moravských lidových písní. *Muzeum*, Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, r. 1999, sv. 2, s. 77-88. ISBN 80-85945-20-7; PAVLICOVÁ, L. Jan Filipec, František Sušil, Lubor Niederle. *Zpravodaj města Uherské Hradiště*, r. 1999, č. 6, s. 13-15; BEZR, O. Moravské národní písně. *Rock & Pop*, r. 1999, roč. 10, č. 1, s. 127. ISSN 0862-7533; BRABEC, J. Sušilova tečka. *Folk & Country*, r. 1999, roč. 9, č. 12, s. 15-16. ISSN 0862-9900; PINKAVA, J. Sušilova poslední cesta Moravou. *Hanácké noviny*, Olomouc, r. 1998, roč. 9, č. 64, s. 8. ISSN 1210-5376; DYKAST, R. 1. českomoravská nezávislá hudební společnost. *Hudební rozhledy*, r. 1996, roč. 49, č. 1, s. 44-45. ISSN 0018-6996 a jistě jsou i mnohé další.

Závěr

Cílem této disertační práce bylo vytvořit prolegomena k detailnímu poznání života, díla a odkazu moravského kněze Františka Sušila budoucím generacím. Zároveň jsme se pokusili Sušilův život, dílo a odkaz zasadit do širšího rámce tehdejšího církevně-politického milieu, zmapovat jeho náboženské a filozofické názory, načrtnout jeho duchovní obzor a přiblížit nejzávažnější události Sušilova života. Rozsah a šíře námi vyčtené práce nám nedovolila vyčerpávajícím způsobem rozebrat a zhodnotit význam Františka Sušila, což ani nebylo jejím cílem. Šlo nám spíše o naznačení základních kontur jeho života, díla a přínosu, vždyť například jenom Sušilův život, pokud bychom jej chtěli zpracovat skutečně podrobně, by vydal na několikásvazkovou monografii. Jsme si dobře vědomi, jak již bylo také řečeno v úvodu této kvalifikační práce, že přinášíme spíše jakási prolegomena pro další a ještě detailnější studium osobnosti a díla Františka Sušila a k dalším publikacím, které se hodlají věnovat specifickým tématům souvisejícím s Františkem Sušilem a jeho dobou.

V této disertační práci jsme se snažili použít dostupnou relevantní odbornou i popularizační literaturu, která se vztahuje k Sušilovu životu, a to zejména k jeho pedagogické, vědecké, spolkové, popř. i buditecké činnosti. Existuje velké množství publikací, které hodnotí Františka Sušila z různých úhlů pohledu. Neupíráme autorům právo na jejich vlastní interpretaci Sušilova odkazu. Pouze v těch případech, kdy se podle našeho mínění, nejmarkantněji mylí, jsme se snažili ve vší stručnosti, poukázat na jejich nesprávný přístup ke zkoumané problematice. Z výše uvedeného vyplývá, že mnohé údaje bylo třeba ověřit či nově získat pramenným výzkumem. Jednalo se o prameny z domácích a jednoho archivu. Mnohé z archivních materiálů deponovaných v archivních fondech tuzemských i zahraničních archivů byly doposud zpracovány jen okrajově, nebo dokonce zcela opomíjeny. Dlužno také podotknout, že po smrti Františka Sušila se jeho život i dílo staly předmětem mnoha novinových a časopiseckých článků, které jsou do určité míry dalším archivním pramenem k lepšímu zmapování proměn chápání Sušilova odkazu od konce 19. století až do současnosti.

Celá práce byla rozvržena do čtyř základních tematických okruhů. Po nezbytném úvodu jsme v první části této kvalifikační práce nejdříve pojednali o celkovém obrazu doby, v níž žil František Sušil. Při zpracování této části práce jsme použili obvyklé schéma postupu: od nejobecnějších událostí, pojednaných pouze v hrubých rysech, až po detailně zpracované jednotlivosti týkající se přímo předmětu disertační práce. Začali jsme rámcem politického, společenského a náboženského života ve střední Evropě. Poté jsme poukázali na hlavní představitele českého teologicko-filozofického myšlení, a na to, jaký měli vliv v českém a moravském prostředí. Jednalo se například o tehdy „módní“ Herbartovu prusko-německou filozofii či o počátky českých návratů k tomismu, neboť jeden ze Sušilových žáků byl čelným představitelem českých novotomistů. Tyto počátky českých návratů k tomismu bylo nutné krátce zmínit i proto, abychom na základě Hegelova trojtaktu, v podání Karla Skalického, mohli Sušilovo hlavní teologické dílo, tedy překlad a výklad Nového zákona, zasadit do tehdejšího filozoficko-teologického rámce. Na to jsme krátce představili významné osobnosti českého národního života na Moravě v katolickém církevním prostředí, kde sušilovští kněží byli nepostradatelnou součástí kulturního života, nebo dokonce představovali jeho hlavní nositele. Další částí této disertační práce je stručný nástin dějin brněnské diecéze. Zde jsme přiblížili hlavní představitele z řad hierarchie, kteří v době Františka Sušila byli jejími vrchními pastýři. Dále pak následuje popis vzniku, rozvoje a vlasteneckého ruchu v brněnském alumnátu, s nímž byl Sušilův život neoddelitelně spojen.

Poté, co jsme představili širší obraz doby, v níž František Sušil žil, jsme se v této kvalifikační práci podrobně věnovali Sušilovu životu. Od času jeho mládí a zrání, přes první roky jeho působení v duchovní správě až po jeho činnost kněze, učitele, badatele a organizátora spolkové činnosti. Je samozřejmé, že jsme neopomenuli se v první řadě věnovat Sušilovu pedagogickému působení, jeho vlivu na žáky, přátele a spolupracovníky, které později nazýváme „Sušilovou družinou“. Na pozadí Sušilova života jsme také přiblížili cyrilometodějskou ideu a velehradské dědictví, s jejichž počátky je Sušil často spojován. Důležitou součástí této kvalifikační práce byla také snaha přiblížit jeho hlavní názorové a povahové rysy, které se zejména projevíly v Sušilově osobním životě - ve vztahu k druhým lidem a v jeho vysokém pracovním nasazení. Můžeme tedy říci, že kromě Vychodilova *Životopisného nástinu* z r. 1898 je tato naše práce, kromě jiného, i podkladem pro budoucí další systematickou a celistvější biografii. Co se dotýká archivního výzkumu, pak jsme měli práci částečně usnadněnu tím, že Pavel Julius Vychodil r. 1907 vydal knižně Sušilovu korespondenci (*Z doby*

Sušilovy. Sbírka dopisů). Tu již r. 1911 doplnil Vilém Kallab vydáním Sušilovy rodinné korespondence. I přesto jsme neopomenuli porovnat Vychodilovu *Sbírku dopisů* s jejich originály, které jsou deponovány v MZA. V této souvislosti tedy musíme konstatovat, že v MZA nejsou deponovány žádné další Sušilovy dopisy, které by nebyly již dříve zveřejněny zmíněnými autory, a pokud se takové dochovaly, pak nejspíše nejsou badatelské veřejnosti volně přístupné a jejich osud nám není znám.

Kromě informací, které jsme získali studiem Vychodilova díla a dalších Sušilových životopisců, jsme považovali za nutné jít tak říkajíc „ad medias res“. V první řadě bylo naším záměrem pokusit se podrobně probádat knižní fond biskupského alumnátu, který je aktuálně deponován v jedné z budov brněnského biskupství na Petrově. Naším cílem bylo zjistit, jaké knihy měl k dispozici Sušil jako bohoslovec, a pak později jako pedagog. I přes vřelé přijetí jsme se mnoho nového k dané problematice nedozvěděli, neboť v průběhu naší badatelské práce právě docházelo ke stěhování a následné katalogizaci knižního fondu brněnského alumnátu, a tudíž nebylo možné z něj čerpat pro tuto naši kvalifikační práci. Během naší badatelské práce postupně vyvstávaly otázky, na které sliboval přinést odpověď druhý význačný knižní fond Františka Sušila. Ten je deponován v minoritském klášteře v Brně a obsahuje zejména Sušilovu teologickou literaturu. Jelikož se jedná o knihy, které byly v osobním vlastnictví Františka Sušila, lze se důvodně domnívat, že právě v těchto knihách mohou být obsaženy Sušilovy vlastnoruční vpisky, komentáře a popřípadě i zvýraznění toho, co Sušil považoval ve své práci a činnosti za podstatné. K tomuto našemu názoru nás opravňuje tvrzení, které nacházíme v jednom pozdějším časopiseckém článku z pera Antonína Stáry, který zde psal o tom, že se mu „dostalo milosti“ mít ze Sušilova dědictví Jungmannův slovník, do které ho si Sušil často vlastnoručně vpisoval své lingvistické úvahy a vlastní návrhy. Bylo by jistě zajímavé hledat podobné vpisky i v jiných knihách ze Sušilovy pozůstalosti. Ba co víc, bylo by přínosné pokusit se najít i další knižní dědictví, kupř. literaturu, kterou Sušil četl v dobách oddechu či rekreace. K naší velké lítosti se nám bohužel, přes opakované žádosti, nepodařilo k tomuto Sušilovu knižnímu fondu dostat, a tak tato oblast bádání zůstává pro příští badatele otevřeným polem.

V návaznosti na Sušilův život a jeho působení v době, kdy se stal knězem, i v době, kdy již byl novozákonním profesorem v brněnském alumnátu, jsme se pokusili představit jeho teologické dílo a jeho přínos. Konkrétně jsme se v této kvalifikační práci

věnovali především jeho překladu apoštolských Otců, překladu a výkladu Písma sv. Nového zákona, vydávání církevních hymnů, snahám o opravu kancionálu, jeho básnické a překladatelské činnosti a některým dalším drobným teologickými pracím. Zvláště jeho nejdůležitější dílo výklad a překlad Písma sv. Nového zákona jsme se snažili zasadit do konkrétního proudu české biblické práce.

Neméně důležitou součástí této disertační práce byla také závěrečná - čtvrtá část, ve které jsme se zabývali odkazy na Sušilův život a dílo, které nacházíme po jeho smrti v hojném počtu v knihách, novinových a časopiseckých člancích a ve vzpomínkách. Naším již předem vytčeným cílem bylo, pokud možno, do tohoto přehledu co nejméně vkládat vlastní úvahy a názory. Činili jsme tak z toho důvodu, že již samotný chronologicky podaný výčet těchto materiálů představuje látku s velmi silným výpovědním paradigmatem. Ten je ve svém specifiku jedinečný pro lepší pochopení problematiky celé této předkládané kvalifikační práce.

Jak již bylo konstatováno, cílem této disertační práce bylo vytvořit odborný úvod pro pozdější detailní zpracování života, díla a odkazu moravského kněze Františka Sušila budoucím generacím. V této souvislosti se otevírá ještě celá řada nezodpovězených otázek. Odpovědi na ně je možné hledat v dalším systematickém bádání o životě, díle a především o Sušilově osobním vlivu na jeho okolí. Ten se zcela určitě a konkrétně projevil v dalších oblastech a širších souvislostech, než kterým jsme se v této kvalifikační práci mohli podrobněji věnovat.

Závěrem této práce se můžeme pokusit nastínit možné směry hledání odpovědi na otázku, nakolik je legitimní Františka Sušila považovat za romantika. Domníváme se totiž, že někteří autoři a badatelé směšují dohromady dvě roviny, které podle našeho mínění, spolu až tak zcela nesouvisí a v případě Františka Sušila mezi ně nelze dát „plnohodnotné“ rovnítko. Nezpochybňujeme, že velehradská činnost, jak ji známe z velehradských oslav a pozdějších unionistických sjezdů v průběhu 19. století a ke které dal Sušil výslovně podnět, nebo přesněji u jejíhož zrodu Sušilův podnět hrál významnou roli, a stejně tak i se Sušilův zájem o moravské národní písně a jejich nápěvy můžeme řadit do „šíře“ chápaného romantického kulturního úsilí spojeného se zájmem o národní minulost. To je dnes jen těžko zpochybnitelná skutečnost. Přesto

však již nemůžeme souhlasit s často se vyskytující a příliš zevšeobecnující charakteristikou Sušila jakožto typického romantika z důvodu, který uvedeme níže.

Domníváme se, že Sušil by sám nikdy nepřipustil, aby jeho prázdninová činnost byla vnímána jako hlavní nebo dokonce jako „stěžejní“, jak se stalo u některých autorů, kteří ho hodnotili později. Proto se domníváme, že spojovat nebo spíše vkládat Sušila do víru evropského romantického proudu není zcela legitimní. Spíše se domníváme, že Sušil byl celou svou bytostí realista, a to pro jemu hluboce vrozenou schopnost kriticky posuzovat a hodnotit skutečnosti tohoto světa. Racionalita byla pro něj tak klíčová a určující, že se spíše pojila s ortodoxií, a to katolickou, se vším kladným i záporným, co si můžeme u tohoto slova představit. Jeho pojetí katolicismu tak dokonce mohou někteří pojmenovávat až příliš „příkře znějícím“ slovem „ultramontanista“. Proti jednostrannosti tvrzení, že Sušil byl romantikem, se dá připomenout i jiná Sušilova činnost, která by mohla zapadat do romantismu, totiž obrození národních aktivit, které se u Sušila profilovaly především v cyrilometodějském hnutí. Sušilovu vztahu k tomuto fenoménu jsme se již podrobně věnovali v jedné z kapitol této práce. Zde však máme na mysli jinou Sušilovu činnost, která však se Sušilovým trvalým cyrilometodějským směřováním bezprostředně souvisí. Je jím Sušilem uveřejněný článek o Ruském katechismu v *ČKD*, v němž Sušil s naprosto racionálním přístupem srovnával katechismus pravoslavný s katolickým, což nám opět úplně nezapadá do Sušilova „romantického“ směřování.

Kromě této charakteristiky nacházíme například u Martina C. Putny i složitější vzorec chápání Sušila, jenž se projevuje rozlišením tří období: 1. Sušil osvícensko-klasicistní, 2. Sušil romantický a 3. Sušil restaurační (po r. 1848). Nejsme si tak úplně jisti, zda tuto Putnovu charakteristiku „trojího Sušila“ lze plně vztáhnout na celou Sušilovu osobu a celé jeho dílo. Je pochopitelné, že pro snazší a schématictější uchopení Sušilova literárního díla se nám toto rozdělení skutečně nabízí. Přesto však zůstává ne zrovna zanedbatelnou otázkou, zda toto tak zjednodušeně a až příliš „školometsky“ vyhraněné rozdělení lze vztáhnout na Františka Sušila jakožto člověka. Vždyť uvažme – například v r. 1848, když probíhaly převratné společenské změny v rakouské monarchii, dotýkající se pochopitelně i českých zemí, byl již Sušil jakožto čtyřiačtyřicetiletý muž plně vyzrálým a ve svých názorech „hotovým“ člověkem, kterého uznávaly nejen tehdejší „moravské“ autority. Zároveň v této souvislosti můžeme vzpomenout na jeho kontakty s českými buditeli, zvláště v Čechách a ve Vídni, které mohou být dalším dokladem Sušilovy „lidské vyzrálosti“.

Závěrem této práce bychom chtěli také stručně připomenout ideové zneužití, které se nevyhnulo ani postavě Františka Sušila, podobně jako dalším významným osobnostem naší minulosti. Ukázkovým příkladem tohoto přístupu může být ať už levicově orientovaná ideologie nebo dokonce i ta římskokatolická, jejíž jeden z proudů můžeme zjednodušeně označit jako ultrakonzervativní.

Naším přáním je, aby Sušil byl i nadále podrobován serióznímu bádání, ke kterému snad tato práce přispěla svým skromným dílem v duchu hesla „sine ira et studio“, tedy bez hněvu a zaujatosti, bez zášti a stranění, ve snaze o naplnění zásady objektivního posuzování a podání informací.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

A) Prameny nevydané

Archivio Segreto Vaticano

Archivio Segreto Vaticano, Congregazione del Concilio, Relationes Diocesium (fine sec. XVI. – 1890 circa), N. 151 Brunen, Brno-Brün (Moravia), p. 40, 101. Hlášení Ad limina apostolorum z r. 1825. Rukopis, originál, signovaný.

Archivio Segreto Vaticano, Congregazione del Concilio, Relationes Diocesium (fine sec. XVI. – 1890 circa), N. 151 Brunen, Brno-Brün (Moravia), p. 135. Hlášení Ad limina apostolorum z r. 1867. Rukopis, originál, signovaný.

Archivio Segreto Vaticano, Archivium Consistorialis, Processus Consistoriales, Brunen, (A. 1832), Vol. 231, ff. 149-151. Rukopis, originál, signovaný.

Archivio Segreto Vaticano, Archivium Consistorialis, Processus Consistoriales, Brunen, (A. 1842), Vol. 244, ff. 149-146. Rukopis, originál, signovaný.

Diecézní archiv biskupství brněnského

Biskupský archiv, Biskupská konzistoř Brno (1399) 1555-1950, inv. č. 9 897, sg. S 501, k. 2 347. Složka dokumentů o Františku Sušilovi, rukopisy.

Biskupský archiv, Biskupský ordinariát Brno, 1778-1914, inv. č. 30, název Kniha ordinovaných brněnské diecéze, kniha 1. Rukopis, originál.

Biskupský archiv, Biskupský ordinariát Brno (1667) 1724-1952, inv. č. 4 331, sg. S 218a, ev. jedn. 614. Šetření stížnosti - osobní záznam o Františku Sušilovi, rukopis, originál, signovaný.

Biskupský archiv, Biskupský ordinariát Brno (1667) 1724-1952, inv. č. 276, sg. A 58, k. 100. Složka Sušilova osobní korespondence, rukopisy, originál, signované.

Biskupský archiv, Biskupský ordinariát Brno (1667), 1724-1952, inv. č. 280, sg. E 1/2c a E1/2f, k. 403. Složka Sušilovy úřední korespondence, rukopisy, originály, signované.

Moravský zemský archiv

Moravský zemský archiv, fond E 4 Augustiniáni v Brně, písemnosti Cyrila Františka Nappa, kart. 198-208, č. 2614. Nappův jmenovací dekret a písemnosti související s vyučováním na brněnském alumnátě. Rukopis, originál.

Moravský zemský archiv, fond B 313, Moravský zemský archiv Brno, KCT 1969-89, inv. č. 47, s. 8. Dějiny brněnské diecéze. Rukopis, originál.

Moravský zemský archiv, fond E 6 Benediktini Rajhrad (1045-1950), k. 234, sg. Dn21/4a-30. Rukopis dopisu Františka Sušila, originál.

Moravský zemský archiv, fond E 6 Benediktini Rajhrad (1045-1950), k. 234, sg. Dn 21/4a62. Rukopis dopisu Františka Sušila, originál.

Moravský zemský archiv, fond B 13 Moravské místodržitelství – presidium (1850-1918), 1053, fol. 780-781. Prezidiální spisy moravského místodržitelství. Originál. Rukopis, žádost brněnského biskupa Antonína Arnošta Schaffgotscheho o čestný kanonikát pro Františka Sušila z 9. října 1864. Originál, signovaný.

Moravský zemský archiv, fond G 48 Klácel František Matouš (1834-1882), 1084, fol. 629, inv. Korespondence literární 1824-1936, index, kart. II. Klácelova osobní korespondence.

Sekundární nevydané prameny

Kronika obce Olbramovice, nestránkováno. Deponována na Obecním úřadě Olbramovice.

Kronika farnosti Měnin, Domácí protokol farnosti Měnínské. Deponován u Římsko-katolické farnosti v Měnině.

Obecní kronika - Rusava, rukopis, Rusava. Deponována na Obecním úřadě Rusava.

B) Prameny vydané

Catalogus venerabilis cleri Amae Diocesis Brunensis sub auspiciis reverend. et illustrissimi domini nostri Wenceslai Urbani Dei gratia Episcopi Brunensis, equitis de Staffler. GASTL, J. (písař). Brunae: 1825.

Curriculum vitae abbatis Napp usque ad a. 1836: Darstellung meines bisherigen oeffentlichen Wirkens. In: NEUMANN, A. (ed.) *Acta et epistolae eruditorum Monasterii Ord. S. Augustini Vetero-Brunae. Pars prima (A. 1819-1850)*, 1930.

DENZINGER, H. *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*. Freiburg: Herder, 1932. ISBN neuvedeno.

Dokumenty II. vatikánského koncilu. Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113089-3.

Dokumenty prvního vatikánského koncilu. SVOBODA, R.; SKALICKÝ, K.; PAVELKOVÁ, M.; POŠTOVÁ, T.; MACHULA, T. (eds.). Praha: Krystal OP, 2006. ISBN 80-85929-85-6.

DVOŘÁK, R. *Frant. Matouš Klácel a založení Moravských novin r. 1848. Ku stému výročí narozenin jeho. Příležitostný dobový tisk.*

Katalog brněnské diecéze – neproměnná část. Brno: Biskupství brněnské, 2007. ISBN 978-80-254-0298-6.

Kompendium sociální nauky církve. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-7195-014-1.

Sociální encykliky (1891-1991). Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-154-7.

Syllabus errorum. MIKLÍK, K. (ed.). Tasov: Kritické studium, 1947. ISBN neuvedeno.

Pozvání na pouť, schůzi a akademii k oslavě Fr. Sušila. Brno: Tiskárna rajhradských benediktinů v Brně, 1904.

Výklad bible v církvi: dokument Papežské komise z 15. dubna 1993. HŘEBÍK, J.; BROŽ, J. (přeložili). Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-7195-133-9.

VYCHODIL, P. *Z doby Sušilovy. Sbíрка dopisů.* Brno: Tiskem a nákladem pap. knihtiskárny bened. rajhradských, 1917. ISBN neuvedeno.

C) Dobový tisk

ALTMAN, K. *České spolky na Moravě a lidová kultura (do roku 1918).* *Národopisná revue*, r. 2003, roč. 13, č. 3.

AMBROS, J. *Ze starých dob.* *ČVSMO*, r. 1911, roč. XXVIII.

Archa, roč. 14, r. 1926.

BASTL, O. Formování „josefínských“ kněží a otázka generálních seminářů. *HOP, Historie – Otázky – Problémy*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2009. ISSN 1804-11362.

BĚLÍKOVÁ, V. František Sušil – sběratel moravských lidových písní. *Muzeum*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, sv. 2., r. 1999. ISBN 80-85945-20-7.

BEZR, O. Moravské národní písně. *Rock & Pop*, r. 1999, roč. 10, č. 1. ISSN 0862-7533.

BÍLÝ, J. E. Velehrad. *ČKD*, r. 1850, roč. 22, sv. I.

BÍLÝ, J. Nejstarší pokusy o unii církve ruské s církví latinskou. *ČKD*, roč. 1860, č. 6.

BLASCHKE, O. Argumenty pro zavedení pojmu „druhé konfesionální období“. *Teologický sborník*, r. 2001, roč. VII., č. 4. ISSN 1211-3808.

BLASCHKE, O. Das 19. Jahrhundert: Ein zweites konfessionelles Zeitalter? *Geschichte und Gesellschaft*, r. 2000, roč. 26.

BLOKŠA, J. František Sušil, kněz a učenec český. *Matice dětí* (příloha *Pěstouna*), r. 1887, roč. III.

BOROVÝ, K. Evangelium sv. Jana... František Sušil. *ČKD*, r. 1867, č. 8.

BRABEC, J. Sušilova tečka. *Folk & Country*, r. 1999, roč. 9, č. 12. ISSN 0862-9900.

BRANDL, V. Vzpomínky. *Obzor*, r. 1888, roč. XI.

CINEK, F. Jednota Velehrad v olomouckém semináři 1869-1886. Obrozenské proudění cyrilometodějské v olomouckém semináři před velehradským jubileem 1885. Na pokračování ve zvláštním otisku *Hlídky*, r. 1935, roč. LII.; r. 1936, roč. LIII.; r. 1937, roč. LIV.

CWRČEK, J. Jak důležití mají nám býti swatí Otcowé a spisowé jejich? *ČKD*, roč. 1847, č. 2.

Cyril František Napp. *Světozor*, r. 1867, roč. 1, č. 6.

Český zápas, roč. 1964, č. 26.

ČMM, r. 1908, č. 32.

DAVID, Z. V. Národní obrození jako převtělení Zlatého věku? *ČČH*, r. 2001, roč. 99.

DAVIES, M. Co rozděluje pravoslavné a katolíky? *Teologické texty*, r. 2010, roč. 21, č. 3.

DOHNAL, P. Úloha augustiniánského kláštera na Starém Brně v kulturním a politickém životě Moravy 19. století. In: *Sacra aneb Rukověť religionisty*. Brno: Vydavatelství MU, r. 2003, roč. I., č. 1. ISSN 1214-5351.

Dr. František Sušil. *Světozor II.*, r. 1868, ze dne 4. 6. 1868.

DRÁPALÍK, A. František Sušil. *Vlast*, r. 1903-1904, roč. XX.

DYKAST, R. 1. Českomoravská nezávislá hudební společnost. *Hudební rozhledy*, r. 1996, roč. 49, č. 1. ISSN 0018-6996.

EICHLER, K. Zpráva o novém kancionálu, zpěvech a modlitbách pro diecési Brněnskou. *Obzor*, r. 1907, roč. XXX, č. 12.

Evangelium sv. Lukáše... Dr. František Sušil. *ČKD*, r. 1885, č. 6.

Evangelium sv. Matouše... František Sušil, *ČKD*, r. 1863, č. 7.

FIŠER, Z. Od zábavníku k Týdenníku. Trnitá cesta ke vzniku prvního českého periodika na Moravě. *Acta Musaei Moraviae, Scientiae sociales* 85, 2000.

FIŠER, Z. Vzpomínky na Ohérala. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*, roč. 1992, č. 1. ISSN 0231-5319.

FLOSS, K. Co s odkazem našeho 19. století? *Cyriľometodějský kalendář*, uspořádal J. Beneš, Praha: Česká katolická charita, 1973.

Fr. K., Odhalení pomníku Sušilova v Brně. *Blahověst*, r. 1871, roč. XXI.

František Sušil jako církevní hymnolog. *Český zápas*, roč. 1964, č. 26.

František Sušil, *Květy*, r. 1870, roč. V., č. 27.

František Sušil. *Hlas*, r. 1868, č. 16, roč. 20, ze dne 5. 6. 1868.

FUMAROLI, M. Chateaubriand, Lamennais, Lacordaire. *MemDom*, r. 2003, roč. 17.

HÁJEK, Z. Památce Františka Sušila. *Lidové noviny*, ze dne 14. 6. 1944.

HÁJEK, Z. Po stopách Sušilovy knihovny. *Lidové noviny*, ze dne 1. 6. 1943.

HÁJEK, Z. Po stopách Sušilovy knihovny. *Lidové noviny*, ze dne 1. 6. 1943.

HALOUZKA, J. Pohledy do života církevního a vlasteneckého na Moravě. I. Před rokem 1848. *Vlast*, r. 1908-1909, roč. XXV., č. 10.

HANUŠ, J. Devatenácté století jako století druhé konfesionalizace? *Teologický sborník*, r. 2001, roč. VII., č. 4. ISSN 1211-3808.

HAWRÁNEK, F. Spisy swatých Otcůw Apoštolských. *ČKD*, r. 1837, roč. 10, sv. 4.

HEJČL, J. Autoreferát. *ČKD*, r. 1917, roč. XXXXIII.

Hlas, r. 1851, roč. 3, č. 47, ze dne 21. 11. 1851.

Hlas, r. 1870, roč. 22, č. 8, ze dne 20. 4. 1870.

Hlas, r. 1850, roč. 2, č. 4, ze dne 26. 1. 1850.

HLAVINKA, A. Památce Sušilově. *Časopis musejního spolku v Olomouci*, r. 1904, roč. XXI.

HLAVINKA, A. Památce Sušilově. *Obzor*, r. 1893, roč. XVI., č. 20.

HOLÝ, D. Sušilovy písňové sběry v průsečíku své doby. *Host*, r. 2005, roč. 21, č. 4.

HURBANIČ, M. Byzantsko-slovanská oikumene: spoločenstvo kultúry a viery. *Slovanský přehled*, r. 2005, č. 91/1.

HÝSEK, M. Jan Soukop. *Časopis Matice Moravské*, r. 1910, roč. 34.

HÝSEK, M. Dějiny t. zv. moravského separatismu. *Časopis Matice Moravské*, r. 1909, roč. 33.

JAKOUBEK, O. Kněží a české včelařství. *Vlast*, r. 1909-1910.

JANČÍK, J. Apoštol dobrého tisku Šebestián Kubínek. *Životem*, roč. 1938, Brno.

JANČÍK, J. Katolické jednoty na Moravě. *Hlídka*, r. 1932, roč. XLIX, č. 7.

JETTMAR, B. Krátký přehled w češtinu přeložených spisů swatých Otců. *ČKD*, roč. 1833, č. 2.

JIREČEK, J. Teologická strana literatury české. *Blahověst*, r. 1856, č. 2.

JUDÁK, V. Dejinné pozadie vyhlásenia dogmy o Nepoškvrnenom Počatí Panny Márie. *Acta facultatis theologicae Universitatis Comenianae Bratislavensis*, Bratislava, r. 2004, roč. IV., č. 4.

KABELÍK, J. Fr. Mat. Klácel. Praha: *Knihovnička Času*, r. 1908, č. 47.

KABELÍK, J. Moravská Národní Jednota. *ČMM*, r. 1909, roč. 33.

KABELÍK, J. Z doby Sušilovy. Sběrka dopisů. Podává P. Vychodil. *ČMM*, r. 1919, roč. 43.

KALLAB, V. Nové poznatky ku poznání Fr. Sušila. *ČMM*, r. 1911, roč. 35.

Ke stým narozeninám Františka Sušila. *Moravan*, r. 1904, roč. IV., č. 48, ze dne 15. 6. 1904.

KOLÍSEK, A. Před obrazem Sušilovým. *Museum*, r. 1891, roč. XXV., č. 6.

KOMÁREK, F. F. C. Kampelík na Moravě. *Hlídka*, r. 1900, roč. XVII., č. 8.

KRETSCHMANN, C.; PAHL, H. Ein „Zweites Konfessionelles Zeitalter“? Vom Nutzen und Nachteil einer neuen Epochensignatur. *Historische Zeitschrift*, roč. 2003, č. 276.

KREUTZER, J. Liberalismus ve vědě. *Museum*, r. 1890-91, roč. XXV.

KUBA, J. František Sušil jako buditel národa českého a vlastenec. *Museum*, r. 1904, roč. XXXVIII.

KÚHNDEL, J. Moravský buditel Bedřich Silva-Tarouca. *Vlastivědný věstník moravský*, r. 1867, č. 19.

KULDA, B. M. Slavnostní řeč při odhalení pomníku Dra Františka Sušila dne 26. července 1871, *Posvátná kazatelna*, r. 1871, roč. VIII.

Listové sv. Pavla apoštola. *ČKD*, r. 1870, č. 7.

Listy filologické, roč. 1918, č. 45.

LUBALOVÁ, L. Sušilovský rok 2004 na Moravě. *Národopisná revue*, r. 2005, roč. 15, č. 2. ISSN 0862-8351.

MAASS, F. Die österreichischen Jesuiten zwischen Josephinismus und Liberalismus. In: *Zeitschrift für katholische Theologie*, r. 1958, roč. 80. ISBN neuvedeno.

MALÝ, R. Dobrovský a Sušil – protiklady českého národního obrození. *Distance*, r. 2005, č. 1.

MAREK, P. Katolíci a problém sekularizace dělnického prostředí. *Církevní dějiny*, r. 2010, č. 5. Brno: CDK.

MASÁK, E. Karel Šmídek jako literární historik a kritik. *Archiv literární 2.*, r. 1922.

MASÁK, E. Šmídkova filosofie literárních dějin. *Hlídka*, r. 1924, roč. 41.

MASARYK, T. G. Filosofie. In: *Athenaeum 2*, roč. 1885.

MEDŘICKÁ, K. Listy ze stromu svobody. *Mladá fronta*. Praha: 1989.

MÍČKA R. Církev a její potíže s liberalismem a kapitalismem. *Studia Theologica 18*, r. 2004, roč. 6, č. 4. ISSN 1212-8570.

MLYNÁŘ, V. Jak psali Otcové apoštolští o Eucharistii? *Eucharistia*, 1906.

Moravan, roč. 1862, č. 52.

Moravan, roč. 1876, č. 47.

MORAVEC, F. Dílo Františka Sušila v „Dědictví sv. Prokopa“. *Lidová demokracie*, ze dne 6. 11. 1949.

Moravské Noviny, r. 1849, č. 63, s. 239, ze dne 19. března 1849

Museum, r. 1903, č. IV.

MUSIL, F. Sušilovská retrospektiva. Brněnští bohoslovci po stopách Sušilových. *Museum*, 1936.

NEDVÍDEK J. *Vlast*, r. 1888-89, č. 5.

NEŠPOR, Z. R. Výchova kněží a jejich působení na přelomu 18. a 19. století. *Lidé města*, r. 2006, roč. 8, č. 2.

NEUSCHL R., Dr., Panegyricus čili slavnostní promluva dne 30. října r. 1894 v Brně při zádušní slavnosti přenesení ostatků Fr. Sušila a M. Procházky, *Kazatel I.*, r. 1894.

NEUSCHL, R. Památce Sušilově. Řeč, kterou o slavnosti 100leté památky narození Františka Sušila dne 19. června 1904 měl na ústavě bohosloveckém v Brně. *Vychovatelské listy*, r. 1906, roč. VI.

NOVÁK, P. K. Každé místo bylo pro mne první láskou. *Znojemsko*, r. 2002, roč. 12, č. 6.

NOVOTNÝ, M. Výchova a vzdělání kněží v diecézních seminářích v Čechách ve druhé polovině 18. a v první polovině 19. století. In: *HOP, Historie – Otázky – Problémy*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2009. ISSN 1804-11362.

Obzor, r. 1889, roč. XII., č. 22.

Obzor, r. 1904, roč. XXVII, č. 7, č. 8, č. 9, č. 10, č. 11.

Odhalení Sušilova pomníku v Rousínově. *Obzor*, r. 1907, roč. XXX., č. 11.

Oslava stoletých narozenin Františka Sušila. *Obzor*, r. 1904, roč. 27.

PAVLICOVÁ, L. Jan Filipec, František Sušil, Lubor Niederle. *Zpravodaj města Uherské Hradiště*, r. 1999, č. 6.

PAVLINCOVÁ, H. T. G. Masaryk a čeští novotomisté. In: *Philosophica VI. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis*, BLECHA, I. (ed.). 1. vydání, r. 2005. ISSN 1212-1207.

PECKA, D. České katolictví 20. století v evropském kontextu. In: *Katolická ročenka*. NERADOVÁ, K. (ed.). Praha: Katolická charita, 1970.

Pětadvacetiletá památka úmrtí Sušilova. *Obzor*, r. 1893, roč. XV., č. 20.

PINKAVA, J. Sušilova poslední cesta Moravou. *Hanácké noviny*, Olomouc, r. 1998, roč. 9, č. 64. ISSN 1210-5376.

Písmo svaté Nového zákona. *ČKD*, r. 1873, č. 1.

PLOCEK, J. Velký odkaz skromného kněze. *Harmonie*, r. 2004, roč. 12, č. 7. ISSN 1210-8081.

PODLAHA, A. Dr. Robert Neuschl, *ČKD*, r. 1915, č. 2.

POKORNÝ, L. 75 let prof. ThDr. Bohumila Zlámala. *Duchovní pastýř*, roč. 1979, č. 28.

Pomník Frant. Sušila na hřbitově brněnském. *Světozor*, r. 1871, ze dne 29. září 1871.

Pomník Františka Sušila v Brně. *Květy*, r. 1871, roč. VI., č. 35.

PROCHÁZKA, M. Dodatek k životopisu Sušilovu, O odhalení pamětní desky na rodném domě Sušilově v Rousínově, *ČKD*, r. 1871, č. 8.

PROCHÁZKA, M. František Sušil zemřel. *ČKD*, roč. 1868, č. 4.

PROCHÁZKA, T. *Blahověst*, r. 1848, č. 29.

PŘIDAL, A. Neopuštěná. *Host*, r. 2005, roč. 21, č. 4.

RAFAJA, F. Před dvěma sty lety se narodil František Sušil. *Týdeník Kroměřížska*, r. 2004, roč. 3, č. 26. ISSN 1212-8406.

REBAN, K. František Sušil... Timotheus Vodička. *ČKD*, roč. 1947, č. 2.

RICHTEROVÁ, V. P. František Sušil. *Věstník Historicko-vlastivědného kroužku v Žarošicích*, r. 2004, č. 13.

RYBA, J. Paměti nejstaršího vlastence. *Opavský týdeník*, r. 1888, č. 4.

RYPÁČEK, F. J. František Sušil. Životopisný nástin od Dra. Pavla Vychodila. *ČMM*, r. 1898, roč. XXII.

SAMSOUR, J. Relace brněnského biskupa Antonína Arnošta Schaffgotsche (1842-1870) o stavu diecéze do Říma. *Hlídka*, r. 1919-1920, roč. XXXVI-XXXVII.

SEDLÁK, J. N. Dějiny Dědictví sv. Václava 1669-1900. *ČKD*, r. 1901, č. 2.

SERVUS, A. Několik slov o Sušilovi. *Museum*, r. 1891, roč. XXV., č. 6.

SKALICKÝ, K. Lidská práva ve společenském kontextu jako hermeneutický problém. *Křesťanská revue*, r. 2001, roč. LXIII., č. 1.

SKALICKÝ, K. Prolegomena k budoucí filosofii českých dějin. *Studie*, r. 1978, č. 55.

SKALICKÝ, K. Revoluční dynamika evropské civilizace. *Teologické texty*, r. 1999, č. 5.

SKALICKÝ, K. In: Referát z konference „Střední Evropa na prahu 20. století“, pořádaný Katedrou církevních dějin TF JU ČB v Českých Budějovicích dne 22. 2. 2007. Rukopis.

Skutky apoštolské... Dr. František Sušil, *ČKD*, r. 1870, č. 2.

SKUTIL, J. Karel Šmídek a počátky české literární historie na Moravě. *Jižní Morava* 1974, r. 1974, s. 15-28.

SLAVÍK, B. Vlastenectví moravského kněze Frant. Sušila. *Lidová demokracie*, r. 1951, ze dne 25. 2. 1951.

Slavnostní večer na počest + Frant. Sušila. *Vlast*, r. 1903-1904, roč. XX.

SLOUPSKÝ, L. František Sušil jako spisovatel theologický. *Museum*, r. 1904, roč. XXXVIII.

SOUČEK, S. Klácelova „filozofie řeči české“ a spor jí vzniklý. Příspěvek k dějinám blouznění o jazyce. In: *Listy filologické*, r. 1905, č. 32.

SOUKOP, J. Črty z dob Sušilových. *Obzor*, r. 1889, roč. XII., č. 5.

Společnost Tomáše Akvinského. *Acta*, r. 2006, č. 3. ISSN 1213-9130.

STÁRA, A. František Sušil. *Obzor*, r. 1889, roč. XII., č. 21.

STÁRA, A. Ještě několik črt ze života Sušilova. *Obzor*, r. 1889, roč. XII., č. 22.

STRAKOŠ, J. Význam cyrilometodějského kultu pro ideu slovanské vzájemnosti. *Akord*, r. 1930, roč. 3.

STRYJOVÁ, D. Sběratel moravských národních písní František Sušil se narodil před 190 lety. *Moravský demokratický deník RT*, Brno, r. 1994, roč. 4, č. 138. ISSN 0862-7967.

STRYJOVÁ, D. Uplynulo 130 let od úmrtí slavného rousínovského rodáka. *Vyškovské noviny*, Vyškov, r. 1998, roč. 9, č. 22.

- SUŠIL, F. Anthologie z Ovidia, Katulla, Propertia a Musea. *ČKD*, roč. 1861, č. 5.
- SUŠIL, F. Církevní hymny postního času. *Blahověst*, r. 1850, roč. IV., č. 14.
- SUŠIL, F. Hero Leandrovi. *Krok*, roč. 1831.
- SUŠIL, F. O neposkrvněném početí Panny Marie. *Blahověst*, r. 1854, roč. VIII., č. 4.
- SUŠIL, F. Ruský katechismus. *ČKD*, roč. 1860, č. 3, č. 4, č. 6, č. 7, č. 8.
- SUŠIL, F. Zlomky o zpěvníku a jeho obnovení. *Blahověst*, r. 1851, roč. V.
- SUŠIL, F. Žiwotowé Swatých a Swětic Božjch. *ČKD*, roč. 1839, č. 3, č. 4.
- Sušilova poslední cesta Moravou. *Hanácké noviny*, r. 2004, roč. 9, č. 64. ISSN 1210-5376.
- Sušilovy oslavy ve velkém stylu: Rousínov si připomněl výročí moravské osobnosti. *Katolický týdeník*, r. 2004, roč. 15, č. 25. ISSN 0862-5557.
- Sušilův večer. *Vlast*, r. 1899-1900, roč. XVI.
- SVÁTEK, J. Dopisy pedagoga Bonifáce Buzka z let 1831-1837, In: *Slezský sborník*, Opava, r. 1964, č. 62,.
- SVÁTEK, J. Ke stykům Františka Sušila s Danielem Slobodou. *Křesťanská revue*, r. 1971, roč. 38.
- SVÁTEK, J. Podíl kroměřížského prostředí na utváření osobnosti Frant. Sušila. *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci 1972*, r. 1972, č. 156.
- Světozor*, r. 1871, ze dne 29. září 1871.

SVOZIL, J. O Františku Sušilovi – Ku stému výročí jeho narozenin. Brno: Nákladem VII. Odboru Národní Jednoty, 1904. (Časopis není blížeji specifikován.)

ŠALOMOUN, A. Sušil jako vychovatel kněžstva a spisovatel bohovědný. *Museum*, r. 1904, roč. XXXVIII.

ŠMAHA, J. Kralická bible, vliv a důležitost její v literatuře české. *ČČM*, roč. 1878.

ŠMÍDEK, K. Literární ruch na Moravě v novější době. *ČMM*, r. 1870, roč. 2.

ŠMÍDEK, K. *Vídeňský deník*, r. 1851, č. 15, zde dne 18. ledna 1851.

ŠPAČEK, V. Dědictví maličkových a jeho význam v naší literatuře pro mládež. *Vlast II.*, roč. 1885-86.

ŠŤASTNÝ, V. František Sušil. *Obzor*, r. 1904, roč. XXVII., č. 7, 8.

ŠŤASTNÝ, V. O literárním centru na Moravě. *Obzor*, roč. 1886, č. 4.

ŠŤASTNÝ, V. *Obzor*, r. 1878, roč. I., č. 3.

ŠŤASTNÝ, V. Odkaz práce. *Obzor*, r. 1893, roč. 16.

ŠTĚDRONĚ, M. Až na věky: sušilovský apokryf. *Host*, r. 2005, roč. 21, č. 4. ISSN 1211-9938.

ŠTULC, V. Dědictví sv. Cyrilla i Methodia na Moravě. *Blahověst*, r. 1856, roč. 2, r. 1856.

TONCROVÁ, M. Konference k 200. výročí narození Františka Sušila. *Národopisná revue*, Strážnice, r. 2004, roč. 14, č. 4. ISSN 0862-8351.

TRAUB, H. Dějiny Matice Moravské. *ČMM*, r. 1910, roč. 34.

- TRAUB, H. Moravané roku 1848 po říšský sněm ve Vídni. *ČMM*, r. 1907, roč. 31.
- TRETERA, F. Viaticum clericici. *Museum*, r. 1904, roč. XXXVIII.
- TROCROVÁ, M. František Sušil. *Opus musicum*, r. 2004, roč. 36, č. 6. ISSN 0862-8505.
- TROJAN, J. Žádný národ nemá takových melodií. *Host*, r. 2005, roč. 21, č. 4.
- Tvůrce myšlenky Cyrillo-Methodějské. *Čech*, r. 1904, č. 163, ze dne 14. června 1904.
- Týdenník*, r. 1848, č. 7, ze dne 17. 2. 1848.
- VÁŽANSKÝ, F. U. František Sušil. *Náš domov*, r. 1892, roč. I.
- Věda a umění. *Hlídka*, r. 1911, roč. 28.
- VINAŘICKÝ, K. Provolání. *ČKD*, r. 1868, č. 4.
- VOBORNÝ, V. Vzpomínka na prof. P. Františka Sušila. *Ivančický zpravodaj*, Ivančice, r. 2004, roč. 33, č. 6.
- VYCHODIL, P. Nové poznatky ku poznání Fr. Sušila. *Hlídka*, r. 1911, roč. 28.
- VYCHODIL, P. O jazykové stránce Sušilova překladu a výkladu Nového Zákona. *Hlídka*, r. 1904, roč. XXI.
- VYCHODIL, P. O Sušilově překladě a výkladě knih Nového Zákona. *Hlídka literární*, r. 1893, roč. X.
- VYCHODIL, P. Památce Sušilově. *ČMM*, r. 1904, roč. 28.
- VYKYDAL, J. Řeč činěná u příležitosti zádušnin za Dr. Frant. Sušila a Frant. Heidenreicha. *Blahověst*, r. 1874, roč. XXIV., č. 25.

VYSLOUŽIL, J. Leoš Janáček, čtenář Sušilových Moravských národních písní. *Opus musicum*, r. 2004, roč. 36, č. 6.

Weiž, r. 1993, roč. XXXVI., č. 2 (412).

WINAŘICKÝ, K. Hymny církevní. Převedl a vyložil Fr. Sušil. *ČKD*, r. 1846, roč. IXX., č. 3.

WURM, I. Korespondence. *Vlast'*, r. 1911.

WURM, I. *Obzor*, r. 1905, roč. 28.

WURM, I. Za Sušilem: několik vzpomínek. *Život*, r. 1904, č. 6, č. 7.

Zádušní slavnost Sušilova a Procházkova v Brně. *Obzor*, r. 1893, roč. XVI., č. 21.

ZAMYKAL, L. Ze vzpomínek P. Ig. Wurma na Sušila. *Museum*, r. 1904, roč. XXXVIII.

ZLÁMAL, B. *Die Entwicklung der kyrillo-methodianischen Tradition in der tschechoslovakischen Geschichte*. In: *Das östliche Christentum*, 22, Würzburg, 1969.

ZLÁMAL, B. Jak došlo ke jmenování Františka Sušila čestným kanovníkem v Brně. *Duchovní pastýř*, r. 1982, č. 1.

ZLÁMAL, B. K národnímu probuzení v brněnském semináři. *Museum, časopis bohoslovců*, r. 1933/34. (č. neuvedeno)

ZLÁMAL, B. K národohospodářské činnosti Cyrila Fr. Nappa, opata na Starém Brně (1792-1867), zvl. otisk *Hlídky*, r. 1937.

ZLÁMAL, B. Z kulturní a vlastenecké činnosti opata Nappa. In: *Archa. Sborník pro literaturu, umění, kulturu a život*, r. 1936, roč. 24.

Zpráva o založení Bibliotheca Cyrillo-Methodiana. *Klub* (St. Gallenkappel – Curych), r. 1982, roč. 13, č. 11-12 /prosinec/.

Zřízení spolku Svato-Prokopského, *ČKD*, r. 1861, roč. 2.

ŽAMPACH, F. M. Osmdesát let Katolického spolkového života v Brně (1848-1928). In: *Jubilejní list Jednoty ČSL Orla v Brně*. Brno: Jednota ČSL Orla Velké Brno I., r. 1928. ISBN neuvedeno.

ŽUNDÁLEK, F. H. Dr. František Sušil jako theologický spisovatel. *ČKD*, roč. 1904, č. 5.

Literatura

ADAMEC, F. (ed.). *Jubilejní památník včelařů moravských*. Na památku 50. jubilea spolkového Sdružení včelařů moravských. Brno (vydavatel neuveden), 1904. ISBN neuvedeno.

AKVINSKÝ, T. *De ente et essentia*. VOTKA, J. K.; VOJÁČEK, V. (ed.). Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1887. ISBN neuvedeno.

ALTMAN, K. František Sušil a český národopis na Moravě. In: *František Sušil (1804-1868), odkaz a inspirace. Sborník příspěvků z konference pořádané městem Rousínov ve spolupráci s Etnologickým ústavem Akademie věd České republiky*. Rousínov: Město Rousínov - Etnologický ústav AV ČR Praha, pracoviště Brno, 2004. ISBN 80-85010-65-8.

ALTRICHTER, M. (ed.) *Velehrad – filologoi versus filosofoi*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2005. ISBN 80-86715-47-7.

AMBROS, P. Cyrilometodějství a jezuité na Velehradě od roku 1890 do roku 1919. In: *Velehrad filologoi versus filosofoi. Příspěvek spirituální teologie k 800letému výročí*. Olomouc: Centro Aletti, 2005. ISBN 80-86715-47-7.

ANDERSON, J. F. (ed.). *An Introduction to the Metaphysics of St. Thomas Aquinas*. Washington D. C.: Regnery Publishing, INC., 1997. ISBN 0-89526-420-X.

BAČKOVSKÝ, F. *Kněží katoličtí o písemnictví novočeské zasloužilí*. Praha: Knihkupectví Dra. Frant. Bačkovského, 1890. ISBN neuvedeno.

BAHOUNEK, J. *Politické myšlení sv. Tomáše*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. ISBN 80-210-1162-9.

BALÍK, S.; HANUŠ, J. (eds.) *Katolická církev v Československu 1945-1989*. Brno: CDK, 2007. ISBN 978-80-7325-130-7.

BARTOCHA, J. *Alois Vojtěch Šembera: K oslavě stých jeho narozenin*. Vysoké Mýto: Městská rada, 1907. ISBN neuvedeno.

BARTOCHA, J. *Čeština na bývalé universitě a stavovské akademie v Olomouci*. Olomouc: R. Promberger, 1905. ISBN neuvedeno.

BARTOŇ, J. *Moderní český novozákonní překlad. Nové zákony dvacátého století před Českým ekumenickým překladem*. Praha: Česká biblická společnost, 2009. ISBN 978-80-87287-07-1.

BAYEROVÁ, M. *Bernard Bolzano: evropský rozměr jeho filosofického myšlení*. Praha: Filosofia, 1994. ISBN 80-7007-053-6.

BEDNÁŘ, M. *České myšlení*. Praha: Filosofia – nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, 1996. ISBN 80-7007-088-9.

BĚLINA, P.; KAŠE, J.; KUČERA, J. P. *České země v evropských dějinách (1756-1918)*. Díl 3. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-793-9.

BENEŠ, J. *Ač zemřeli ještě mluví*. Praha: Česká katolická charita - Ústřední církevní nakladatelství, 1964. ISBN neuvedeno.

BENÍČEK, J. *Mystika v tradici křesťanského východu*. Velehrad: Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova – nakladatelství Societas, 1994. ISBN neuvedeno.

BERG, J. B. Bolzano: Die Überwindung des Skeptizismus. In: *Grundprobleme der großen Philosophen. Philosophie der Neuzeit III*. SPECK, J. (ed.). Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1983. ISBN 3-525-03310-9.

BERGERON, L.; FURET, F.; KOSELLECK, R. *Das Zeitalter der europäischen Revolution 1780-1848*. Frankfurt am Main: Fischer Bücherei GmbH, 1969. ISBN 3-596-60026-X.

Bhagavadgita: učení pantheistické Boha zjeveného: staroindická náboženská kniha složená dávno před narozením Kristovým. ČUPR, F. (ed.). Praha: Frant. Urbánek, 1877. ISBN neuvedeno.

BÍLÝ, F. *Patery knihy plodů básnických. Výbor z novověké poesie české.* Telč: Nákladem českého knihkupectví Emila Šolce, 1892. ISBN neuvedeno.

BISPING, A. *Erklärung des Evangeliums nach Johannes.* Münster: Verlag Eichendorfschen Buchhandlung, 1865. ISBN neuvedeno.

BOČEK, A. *Mähren unter dem König Rudolf dem Ersten.* Prag: Gottlieb Haase Söhne, 1835. ISBN neuvedeno.

BOLZANO, B. *Wissenschaftslehre und Religionswissenschaft in einer beurtheilenden Uebersicht.* Sulzbach: J. E. Seidel, 1841. ISBN neuvedeno.

BORDOVSKÝ, Z. *Moravské kněžstvo a všeslovanský sjezd v Moskvě roku 1867.* Práce historického semináře CMFB UP, č. 41, r. 1948.

BOROVÝ, K. *Dějiny Dědictví sv. Jana Nepomuckého.* Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1885. ISBN neuvedeno.

BÖTTRICH, CH. *Tischendorf-Lesebuch. Bibelforschung in Abenteuern.* Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, 1999. ISBN 978-3374017447.

BOUTRY, P. Kněz. In: *Člověk romantismu a jeho svět.* FURET, F. (ed.). Praha: Vyšehrad, 2010. ISBN 978-80-7021-818-1.

BRATRÁNEK, T. F. *Das Lebens Urworte: Nach Goethes Gedicht Urworte.* Praha: ČSAV, 1971. ISBN neuvedeno.

BRATRÁNEK, T. F. *Výklad Goethova Fausta.* Praha: Odeon, 1982. ISBN neuvedeno.

BRÜCK, H. *Geschichte der katholische Kirche in Deutschland im XIX. Jahrhundert*, Teil III., Mainz: Verlag der Aschendorffschen Buchhandlung, 1901. ISBN neuvedeno.

BUBEN, M. *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*. Praha: Logik, 2000. ISBN 80-902811-0-9.

BUDDE, H. *Handbuch der christlich-sozialen Bewegung*. Trcklinghausen: Zeit im Buch, 1967. ISBN neuvedeno.

BUTLER, C. *Das I. Vatikanische Konzil*. München: Kösel, 1961. ISBN neuvedeno.

CESSARIO, R. *A Short History of Thomism*. Waschington D.C.: The Catholic University of America Press, 2003. ISBN neuvedeno.

CINEK, F. *K národnímu probuzení moravského dorostu kněžského 1778-1870*. Olomouc: Družina literární a umělecká v Olomouci, 1934. ISBN neuvedeno.

CINEK, F. *Velehrad víry – Duchovní dějiny Velehradu*. Olomouc: Lidové knihkupectví a nakladatelství v Olomouci, 1936. ISBN neuvedeno.

CONGAR, Y. Die Lehre von der Kirche. Vom Abendländischen Schisma bis zur Gegenwart. In: *Handbuch der Dogmengeschichte*. SCHMAUS, M.; GRILLMEIER, A.; SCHEFFCZYK, L. (eds.). Freiburg im Breisgau: Verlag Herder, 1971. ISBN 978-3451007026.

CONZEMIUS, V. Österreich-Ungarn (1830-1860). In: *Die Geschichte des Christentums. Liberalismus, Industrialisierung, Expansion Europas (1830-1914)*. GADILLE, J.; MAYEUR, J. M. (eds.). Freiburg im Breisgau: Verlag Herder, 1997. ISBN 3-451-22261-2.

ČAPEK, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Aventinum, 1928. ISBN neuvedeno.

ČERNUŠÁK, G.; ŠTĚDRONĚ, B. (eds.) *Československý hudební slovník osob a institucí*. Sv. 2. M-Z. Praha: Státní hudební vydavatelství, 1965. ISBN neuvedeno.

ČERNUŠÁK, T. Důvody a předpoklady vzniku brněnské diecéze. In: *Brněnská diecéze 1777-2007: Historie a současnost*. Sborník příspěvků ze symposia na Biskupském gymnáziu v Brně konaném 10. 11. 2007. Brno: Biskupství brněnské, 2007. ISBN 978-80-86665-04-7.

ČERNÝ, V. *Vývoj a zločiny panslavismu*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1995. ISBN 80-85241-89-7.

ČIHÁK, J. *Theologus čili Studium katolické theologie I. Organisaace katolického studia bohosloveckého*. Praha: A. Pelz, 1927. ISBN neuvedeno.

ČUPR, F. *Grundriss der empirischen Psychologie*. Praha: Karl André, 1852. ISBN neuvedeno.

Cyril František Napp, augustiniánský opat na Starém Brně. Životopisný nástin. Brno: Zvláštní otisk z Věstníku jednot duchovenstva brněnské a olomoucké diecéze, 1937. ISBN neuvedeno.

DASTICH, J. *Filosofická propaedeutika*. Díl I. (*Formálná logika*) a II. díl (*Empirická psychologie*). Praha: F. Skrejšovský, 1867. ISBN neuvedeno.

HANUŠ, J. (ed.). *Dějiny kultury a civilizace Západu 19. století*. Brno: CDK, 2002. ISBN 80-7325-006-3.

DEML, J. *Slovo k Otčenáši*. Prostějov: Nový život, 1904. ISBN neuvedeno.

Divadlo v české kultuře 19. století. Sborník symposia poř. Ústavem teorie dějin umění ČSAV a Nár. galerií v Plzni 10. - 12. 3.1983. FREIMANOVÁ, M. (ed.). Praha: Národní galerie, 1985. ISBN neuvedeno.

DOBROVSKÝ, J. *Přednášky o praktické stránce v křesťanském náboženství*. In: *Z náboženského odkazu Josefa Dobrovského*. Praha: Blahoslav, 1954. ISBN neuvedeno.

DOKOUPIL, V. *Dějiny moravských klášterních knihoven ve správě Univerzitní knihovny*. Brno: Musejní spolek v Brně a Univerzitní knihovna v Brně, 1972, ISBN neuvedeno.

DOKULIL, J.; VYKOPAL, A. (eds.) *Evangelium sv. Matouše z bible Svatováclavské*. Praha: 1939. ISBN neuvedeno.

DOLISTA, J. Teologie 19. století. In: *Dějiny kultury a civilizace Západu v 19. století*. HANUŠ, J. (ed.). Brno: CDK, 2002. ISBN 80-7325-006-3.

DOSKOČIL, O. Odras provinčního nazarénismu v díle Johanna Grusse staršího (1790-1855). In: *Národ místo Boha v 19. a první polovině 20. století. Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 21. 22. dubna 2005 v Ústí nad Labem*. KAISEROVÁ, K.; VESELÝ, M. (eds.). Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně – Ústav slovansko-germánských studií, 2006. ISBN 80-7044-777-X.

DRÁPAL, J. (ed.) *Spisy apoštolských otců*. Praha: Kalich, 1986. ISBN neuvedeno.

DRAŠAR, F. O původu Růže Sušilovy. In: *Růže Sušilova, Almanach bohoslovců*. HLAVINKA, A. (ed.). Brno: Tiskem pap. knihtiskárny benediktinů rajhr. v Brně, 1885.

DREVES, G. N. *Die Hymnen von Johann von Jenstein*. Anal. Hymnica 4, Leipzig: O. R. Reisland, 1905. ISBN neuvedeno.

DREYFUS, F.-G. Deutschland (1803-1830) – Die katholische Erneuerung. In: *Die Geschichte des Christentums. Aufklärung, Revolution, Restauration (1750-1830)*. PLONGERON, B. (ed.). Freiburg im Breisgau: Herder, 2000. ISBN 3-451-22260-4.

DUDÍK, B. *Geschichte des Benediktiner-Stiftes Raygern im Markgrafthum Mähren*. Brno: Carl Winiker, 1849. ISBN neuvedeno.

DVOŘÁK, L. F. *Otázka ústřední družstevní pokladny*. Praha: Kampelík fond, 1923. ISBN neuvedeno.

DVOŘÁK, R. et al. *Brněnští bohoslovci po stopách Sušilových*. Velké Meziříčí: Knihkárna Jana Muchy, 1936. ISBN neuvedeno.

EFMERTOVÁ, M.; SAVICKÝ, N. *České země 1848-1918. Od březnové revoluce do požáru národního divadla*. Díl 1. Praha: Nakladatelství Libri, 2009. ISBN 978-80-7277-171-4.

Encyklopädie Philosophie und Wissenschaftstheorie. Band II. H-O. MITTELSTRAß, J. (ed.). Stuttgart – Weimar: Verlag J. B. Metzler, 1995. ISBN 3-476-01351-0.

FASORA, L.; HANUŠ, J.; MALÍŘ, J. (eds.) *Člověk na Moravě 19. století*. Brno: CDK, 2008. ISBN 978-80-7325-147-5.

FESSLER, J. *Dějiny církve Christovy pro vyšší gymnasia*. Díl I. (přeložil M. Procházka). Praha: I. L. Kober, 1865. ISBN neuvedeno.

FIALA, P. (ed.) *Český politický katolicismus 1848 – 2005*. Brno: CDK, 2008. ISBN 978-80-7325-155-0.

FIC, K.; ZACPAL, J. *Tišnovsko. Vlastivěda kraje od Pernštejna k Veverčí*. Tišnov: Bethania, 1999. ISBN 80-238-4289-7.

FILARET, J. *Prostrannyj christianskij katicizis pravoslavnyja, katholičeskija, vostočnyja cerkvi, razsmatryvannyj i dobrennyj Svjatějším Pravitelstvujuščim Synodom i izdannij dlja prepodavanija v Učiliščach i dlja upotreblenija vsěch pravoslavnych Christian, po Vysočajšemu Jego Imperatorskago Veličenstva povelěniju*. Vyd. 55. Moskva: (vydavatel neuveden), 1856, ISBN neuvedeno.

HORYNA, B.; ŠTĚPÁN, J.; BLECHA, I. (eds.). *Filosofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998. ISBN 80-7182-064-4.

FÍŠEK, Z. Milovník národa, který vzbudil nevděk: Alois Vojtěch Šembera. In: *Osobnosti moravských dějin*. Díl 1. JAN, L.; DRAHOŠ, Z. (eds.). Brno: Matice moravská, 2006. ISBN 80-86488-38-1.

FITSCHEN, K. *Der Katholizismus von 1648 bis 1870*. Leipzig: Evangelische Verlaganstalt, 2001. ISBN 978-3374016334.

FLAVIUS, I. *Válka židovská*. Sv. 1, Válečná přehra. HAVELKA, J.; ŠONKA, J. (eds.). Praha: Svoboda, 1990. ISBN 80-205-0118-5.

FLAVIUS, I. *Válka židovská*. Sv. 1, Válečná přehra. HAVELKA, J.; ŠONKA, J. (eds.). Praha: Academia, 2004. ISBN 80-200-1172-2.

Flawia Josefa o Wálce Židowské Knihy Sedmery, spolu s geho Žiwotem, Země a Města toho Národu wyobrazenjm znowu na swětlo wydany. Levoča: Karl Jozef Mayer, c. k. priwl. Impressor, 1805. ISBN nevedeno.

FLOSS, K. František Sušil a nová teologie. In: *Cyrlometodějský kalendář*. Praha: Vydavatelství české katolické charity, 1973. ISBN nevedeno.

FLOSS, P. *Úvod do Dějin středověkého myšlení*. Olomouc: Palackého universita v Olomouci, 1994. ISBN 80-7067-353-2.

FORST, V. (ed.), *Lexikon české literatury*. Díl 2., sv. II. Praha: Academia, 1985. ISBN 80-200-0345-2.

FRAIS, J. *Slavné prohry, slavná vítězství koruny české. Devět kapitol z dějin českého válečnictví*. Praha: Knižní klub, 1998. ISBN 80-86155-19-6.

František Bartoš, jazykovědec, pedagog, etnograf. Konference k 100. výročí úmrtí. Sborník příspěvků z konference. Zlín: Acta musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 2006. ISBN nevedeno.

František Sušil (1804-1868), odkaz a inspirace. Sborník příspěvků z konference pořádané městem Rousínov ve spolupráci s Etnologickým ústavem Akademie věd České republiky. Rousínov: Město Rousínov - Etnologický ústav AV ČR Praha, pracoviště Brno, 2004. ISBN 80-85010-65-8.

FREVERT, U.; HAUPT, H.-G. *Der Mensch des 19. Jahrhunderts*. Frankfurt am Main: Campus Verlag, 1999. ISBN 978-3593360249.

FRÝDL, D. *Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky. Snaha o reformu katolicismu v Čechách a na Moravě*. Praha: L. Marek, 2001. ISBN 80-86263-15-0.

FUKAČ, J.; VYSLOUŽIL, J. *Slovník české hudební kultury*. Praha: Editio Supraphon, 1997. ISBN 80-7058-462-9.

FUNDA, O. *Thomas Garrigue Masaryk. Sein philosophisches, religiöses und politisches Denken*. Bern-Frankfurt am Main-Las Vegas: Verlag Peter Lang, 1978. ISBN neuvedeno.

FURET, F. *Francouzská revoluce. Od Turgota k Napoleonovi 1770-1814*. Díl 1. Praha: Argo, 2004. ISBN 80-7203-452-9.

GADILLE, J. Pius IX. – Die Drei Höhepunkte des Pontifikats. In: *Die Geschichte des Christentums. Liberalismus, Industrialisierung, Expansion Europas (1830-1914)*. GADILLE, J.; MAYEUR, J. M. (eds.). Freiburg im Breisgau: Verlag Herder, 1997. ISBN 3-451-22261-2.

GADILLE, J. Politische Freiheiten – Sociale Frage. In: *Die Geschichte des Christentums. Aufklärung, Revolution, Restauration (1750-1830)*. PLONGERON, B. (ed.). Freiburg im Breisgau: Verlag Herder, 2000. ISBN 3-451-22260-4.

GADILLE, J. Politische Freiheiten – Sociale Fragen. In: *Die Geschichte des Christentums. Liberalismus, Industrialisierung, Expansion Europas (1830-1914)*. GADILLE, J.; MAYEUR, J. M. (eds.). Freiburg im Breisgau: Verlag Herder, 1997. ISBN 3-451-22261-2.

GADILLE, J. Zuspitzung des Konflikts im Ersten Vatikanischen Konzil. In: *Die Geschichte des Christentums. Liberalismus, Industrialisierung, Expansion Europas*

(1830-1914). GADILLE, J.; MAYEUR, J. M. (eds.). Freiburg im Breisgau: Verlag Herder, 1997. ISBN 3-451-22261-2.

GALL, L. (ed.). *Bürgertum und bürgerlich-liberale Bewegung im Mitteleuropa seit dem 18. Jahrhundert*. München: R. Oldenbourg, 1997. ISBN 978-3486644456.

GARRIGOU-LAGRANGE, R. Thomisme. In: *Dictionnaire de Théologie Catholique*, T. 15, 1; VACANT, A.; MANGENOT, E.; AMANN, E. (eds.). Paris: Librairie Letouzey et Ané, 1946, col. 827-831. ISBN neuvedeno.

GAŽI, M. Římští katolíci mezi „barokním“ katolictvím a „moderním“ katolicismem. In: *Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?* NEŠPOR, Z. R. (ed.). Praha: Scriptorium, 2010. ISBN 978-80-87271-22-3.

GELMI, J. Pius X. (1903-1914). In: *Papežové. Od sv. Petra po Jana Pavla II.* GELMI, J. (ed.). Praha: Mladá fronta, 1994. ISBN 80-204-0457-0.

GEORGIEV, J. Mezi svéprávností a poručnictvím. K postavení církví v habsburské monarchii druhé poloviny 19. století. In: *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*. HOJDA, Z.; PRAHL, R. (eds.). Praha: Koniasch Latin Press, 2003. ISBN 80-85917-98-X.

GINTL, Z. *Kněží katolíci v českém obrození, před ním a po něm*. Praha: Volná myšlenka čsl., 1924. ISBN neuvedeno.

GÓRKA, L. *Doktryna ekumeniczna kongresów Velehradzkich (1907-1936)*. Studium z zakresu historii katolickiej myśli ekumenicznej. In: *Studia ekumeniczne*. Tom I., Warszawa: Akademia teologii katolickiej, 2006. ISBN neuvedeno.

GÓRKA, L. *Svatí Cyril a Metoděj: ekumenická dimenze smíření*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2007. ISBN 878-80-86715-74-2.

GÓRKA, L. Trvalé hodnoty velehradské tradice. Ke 100. výročí založení velehradských kongresů (1907-2007). In: *Fórum Velehrad I.: Communio ecclesiarum – očištění*

paměti. Sborník příspěvků z vědeckého semináře. Olomouc: Centrum Alletti Velehrad-Roma, 2007. ISBN 978-80-86715-77-3.

GREGOR, V. *Pavel Křížkovský ve světle písemné pozůstalosti.* Opava: Matice slezská, 1996. ISBN 80-238-0562-2.

GRONDIN, J. *Úvod do hermeneutiky.* Praha: Oikúmené, 1997. ISBN 80-86005-43-7.

HÁJEK, J.; HLAVAČKA, M. Obnovení ústavního života a státoprávní boje. In: *Dějiny českých zemí.* PÁNEK, J.; TŮMA, O. (eds.). Praha: Univerzita Karlova – Nakladatelství Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1544-8.

HÁJEK, J.; HLAVAČKA, M. Zrození moderního českého národa. In: *Dějiny českých zemí.* PÁNEK, J.; TŮMA, O. (eds.) Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2008. ISBN 978-80-246-1544-8.

HALAS, F. X. *Fenomén Vatikán.* Brno: CDK, 2004. ISBN 80-7325-034-9.

HALOUZKA, J. *František Dědek, kněz družiny Sušilovy.* Praha: J. Halouzka, 1899. ISBN nevedeno.

HALOUZKA, J. *Kněz mecenáš Bedřich hrabě Sylva Tarouca.* Rešov na Moravě: vlastním nákladem, 1896. ISBN nevedeno.

HALOUZKA, J. *Pohledy do života církevního a vlasteneckého na Moravě.* Díl II. Praha: vlastním nákladem, 1913. ISBN nevedeno.

HALOUZKA, J. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy.* Praha: Knihkupectví B. Stýbla, 1895. ISBN nevedeno.

Handbuch der Geschichte der Philosophie. TOTOK, W. (ed.). Frankfurt am Main: Klostermann, 1986. ISBN 3-465-01665-3.

HANUŠ, J. *Katolický kněz – František Sušil*. In: *Člověk na Moravě 19. století*. FASORA, L.; HANUŠ, J.; MALÍŘ, J. (eds.). Brno: CDK, 2008. ISBN 978-80-7325-147-5.

HANUŠ, J. *Moravský Bůh a jeho přívrženci na Moravě v 19. století*. In: *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*. HOJDA, Z.; PRAHL, R. (eds.). Praha: KLP, 2003. ISBN 80-85917-98-X.

HAUBELT, J. *České osvícenství*. Praha: Rodiče, 2004. ISBN 80-86695-53-0.

HEIDLER, J. (ed.). *Příspěvky k listáři dra Frant. Lad. Riegra II*. Praha: ČAVU, 1926. ISBN nevedeno.

HEINRICH, J. B. *Joseph Görres (1776-1848): Lze smířit politiku s vírou?* Olomouc: Centrum Alletti, 2010. ISBN 978-80-7412-060-2.

HEJRET, J. *Katoličtí kněží jindy a nyní o Mistru Janu Husovi*. Jilemnice: Tiskem a nákladem Aloisa Neuberta, 1902. ISBN nevedeno.

HLAVAČKA, M. *Rakouská monarchie v „dlouhém“ 19. století (1790-1918)*. In: *Dějiny Rakouska*. VEBER, V.; HLAVAČKA, M. (eds.). Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-491-2.

HLAVATÝ, V. *Rozbor filosofie sv. Tomáše Akvinského*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1885. ISBN nevedeno.

HLAVINKA, A. (ed.) *Růže Sušilova, Almanach bohoslovců*, Brno: Tiskem pap. knihtiskárny benediktinů rajhr. v Brně, 1885. ISBN nevedeno.

HOFMANN, F.; KARÁŠEK, J. (eds.) *J. E. Herbart a jeho pedagogika*. Praha: SPN, 1977. ISBN nevedeno.

HOLÝ, D. Budou ještě reedice Sušilových písňových sbírek? In: *František Sušil. Odkaz a inspirace. Sborník příspěvků z konference.* Město Rousínov: Etnologický ústav Akademie věd ČR Praha, 2004. ISBN 80-85010-65-8.

HORSKÁ, P. *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa.* Praha – Litomyšl: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-409-3.

HRACHOVSKÝ, F. *Soupis rukopisů, knih a prací v časopisech z dogmatiky.* Velehrad: Knihovna CM tisk. spolku, č. 2. (rok vydání i ISBN neuvedeno.)

HRDLIČKA, J.; LÁŠEK, J. CČSH mezi lety 1948 – 1989. In: *90 let Církve československé husitské. Sborník.* BUTTA, T. et al. Praha: Církev československá husitská, 2010. ISBN 978-80-7000-047-2.

HROCH, J. *Filosofická hermeneutika v dějinách a současnosti.* Brno: Masarykova univerzita, Georgetown, 1997. ISBN 80-210-1709-0.

HROCH, M. *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost.* Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0809-6.

HRONEK, J. *Kněz v českém národním obrození.* Praha: Československá akciová tiskárna, 1924. ISBN neuvedeno.

HRUBÝ, V. *Staré Město: velkomoravský Velehrad.* Praha: ČSAV, 1965. ISBN neuvedeno.

HŘEBÍČKOVÁ, B. *František Sušil (14. 6. 1804 – 31. 5. 1868). Personální bibliografie.* Gottwaldov: Knihovna ZK Svit, 1984. ISBN neuvedeno.

HUŠEK, R. *Priority pastorační činnosti Jana Valeriána Jirsíka.* Vedoucí práce Alois Křišťan, obhájeno 2004. České Budějovice: Jihočeská univerzita - Teologická fakulta – Katedra praktické teologie.

HÝSEK, M. *Literární Morava v letech 1849-1885*. Praha: Nákladem vydavatelství družstva Moravsko-slezské revue, 1911. ISBN neuvedeno.

HÝSEK, M. *Paměti*. JERÁBEK, D.; VÁLEK, V. (eds.) Brno: Blok, 1970. ISBN neuvedeno.

CHALOUPKA, O. *Příruční slovník české literatury od počátků do současnosti*. Brno: Nakladatelství Kma, 2007. ISBN 978-80-7309-463-8.

CHAROUZ, J. Z. *Brněnský alumnát. Výchova a vzdělávání duchovenstva v Brně v letech 1807-1950*. Brno: Biskupství brněnské, 2007. ISBN 978-80-2397366-2.

CHAROUZ, J. Z. *Pohledy do dějin brněnské diecéze*. Brno: Biskupství brněnské, 2006. ISBN 80-239-6713-4.

CHAROUZ, J. Z. *Pohledy do dějin brněnské diecéze*. In: *Brněnská diecéze (1777-2007). Historie a vzpomínky*. Brno: Biskupství brněnské, 2006. ISBN 80-239-5678-7.

CHENU, M. D. *Tomáš Akvinský*. Praha: Volvox Globator, 2000. ISBN 80-7207-389-3.

CHESTERTON, G. K. *Svatý Tomáš Akvinský*. Praha: Krystal OP, 1993. ISBN 80-901528-1-3.

CHUDOBA, B. *Jindy a nyní. Dějiny českého národa*. Praha: Vyšehrad, 1946. ISBN neuvedeno.

LÁŠEK, J. B. I oni jsou otcové naši. In: LÁŠEK, J. B.; TONZAROVÁ, H. (eds.) *Cyrlometodějský sborník: dokumentace z malého symposia pořádaného Církví československou husitskou a Husitskou teologickou fakultou Univerzity Karlovy u příležitosti 1140. výročí příchodu Cyrila a Metoděje dne 25. září 2003 na UK HTF*. Brno: L. Marek, 2005. ISBN 80-86263-61-4.

INGLIS, J. *Akvinský*. Bratislava: Albert Marenčin – Vydavateľstvo PT, 2004. ISBN 80-88912-58-X.

JAN, L. Dějiny kapituly. In: JAN, L.; PROCHÁZKA, R.; SAMEK, B. *Sedm set let brněnské kapituly*. Brno: Biskupství brněnské, 1996. ISBN 80-902253-1-4.

JANÁK, J. *Morava v národním a politickém ruchu 19. století*. Brno: Matice moravská, 2007. ISBN 978-80-86488-03-5.

JANOUSEK, P. (ed.) *Slovník českých spisovatelů od roku 1945*. Praha: Ústav pro soudové dějiny AV ČR, 1998. ISBN 80-7176-940-1.

JEŽEK, J. *Zásluhy duchovenstva o řeč a literaturu českou*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna, 1880. ISBN nevedeno.

JIROUŠEK, T. J. *Dějiny sociálního hnutí v zemích Koruny české od roku 1840-1900*. Díl 1., Praha: Družstvo Vlast', 1900. ISBN nevedeno.

KABELÍK, J. *František Matouš Klácel*, Praha: Nákladem Pokroku, 1908. ISBN nevedeno.

KABELÍK, J. *Korespondence a zápisky Jana Helceleta*. Brno: Historická komise při Matici Moravské, 1910. ISBN nevedeno.

KADLEC, J. *Českobudějovická diecéze*. České Budějovice: Sdružení Jana Nepomuka Neumana – Setkání, 1995. ISBN 80-901602-3-9.

KADLEC, J. *Jan Valerián Jirsík: biskup českobudějovický*. České Budějovice: Sdružení sv. Jana Neumanna, 1993. ISBN 80-901602-0-4.

KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. Díl II. Řím: Křesťanská akademie, 1987. ISBN 80-7113-003-6.

KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. Sv. 2. Praha: Zvon, 1991. ISBN 80-7113-003-6.

KAISEROVÁ, K. Exkurz: Římskokatolická církev a Němci v českých zemích. In: *Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?* NEŠPOR, Z. R. (ed.). Praha: Scriptorium, 2010. ISBN 978-80-87271-22-3.

KAISEROVÁ, K. *Konfesní myšlení českých Němců v 19. a počátkem 20. století*. Úvaly u Prahy: Ve Stráni, 2003. ISBN 80-903319-0-4.

KAMBARTEL, F. Zur Einführung in die vorliegende Auswahl. In: *Bernard Bolzano's Grundlegung der Logik*. KAMBARTEL, F. (ed.). 2. vydání. Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1978. ISBN 3-7873-0450-9.

KAMPITS, P. *Malé dějiny rakouské filozofie – mezi zdáním a skutečností*. Praha: Consordia, 1995. ISBN 80-901389-5-0.

KAŇÁK, M. *Z dějin reformního úsilí českého duchovenstva – dějinná zkratka let 1800 – 1920*. Praha: Blahoslav, 1951. ISBN nevedeno.

KÁRNÍKOVÁ, L. K úloze „křesťanského socialismu“ koncem 19. století. In: *Církev v našich dějinách*. ČERNÝ, B. (ed.). Praha: Orbis, 1960. ISBN nevedeno.

KENNY, A. *Tomáš Akvinský*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993. ISBN 80-85241-25-0.

KENNY, A. *Tomáš o lidském duchu*. Praha: Krystal OP, 1997. ISBN 80-85929-18-X.

KLOCZOWSKI, J. Christentum und Nationalitäten in Mittel- und Osteuropa. In: *Die Geschichte des Christentums. Liberalismus, Industrialisierung, Expansion Europas (1830-1914)*. GADILLE, J.; MAYEUR, J. M. (eds.). Freiburg im Breisgau: Verlag Herder, 1997. ISBN 3-451-22261-2.

KOLÍSEK, A. *Cyrillo-methodějství u Čechů a Slováků do roku 1931*. Brno: Vlastním nákladem, 1935. ISBN nevedeno.

KOSMÁK, V. *Kukátka*. Brno: Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských, 1876. ISBN neuvedeno.

KOVÁŘ, F. K čemu nás povzbuzuje památný rok svato-methodějský. In: *Růže Sušilova, Almanach bohoslovců*, HLAVINKA, A. (ed.). Brno: Tiskem pap. knihtiskárny benediktinů rajhr. v Brně, 1885.

KRÁSL, F. *Dědictví sv. Prokopa*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1895. ISBN neuvedeno.

KRÜCKEL, H. Die teresianisch-josephinische Klosterregulierung und die Pfarreinrichtung im St. Pölner Diözesengebiet. In: *Angekommene Stifte und Klöster in Niederösterreich*. AIGNER, T.; ANDRASCHEK-HOLZER, R. (ed.). St. Pölten: Diözesanarchiv St. Pölten, 2001. ISBN 978-3901863073.

KRYŠTŮFEK, F. X. *Dějiny církve katolické ve státech Rakousko-Uherských*. Díl II. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1898. ISBN neuvedeno.

KRYŠTŮFEK, F. X. *Dějiny církve katolické ve státech rakousko-uherských s obzvláštním zřetelem k zemím koruny české*. Díl I. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1898. ISBN neuvedeno.

KŘEN, J. (ed.). *Dvě století střední Evropy*. Praha: Argo, 2006. ISBN 80-7203-612-2.

KŘEN, J.; BROKLOVÁ, E. *Obraz Němců Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*. Praha: Karolinum-Nakladatelství Univerzity Karlovy, 1998. ISBN 80-7184-468-0.

KŘIVSKÝ, P. *Beneš Metod Kulda (1820 – 1903). Literární pozůstalost*. Praha: Literární archiv Památníku národního písemnictví, 1974. ISBN neuvedeno.

KŘIVSKÝ, P.; KVAČEK, R.; SKŘIVAN, P. *Věk starý a nový. Dějiny, kultury, život Evropy v 17. a 18. století*. Praha: Albatros, 1987. ISBN neuvedeno.

KUBALÍK, J. *Papežská neomylnost a její ohlasy v zemích slovanských, zvláště českých*. Praha: Universum, 1947. ISBN neuvedeno.

KUBÍČEK, T. et al. *Vlastivěda moravská, Země a lid, Literární Morava*, sv. 11. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2002. ISBN 80-7275-038-0.

KUBÍNEK, Š. *Děje Kubínka, sběratele údů k ústavům vzdělávacím*. Brno: nákladem vlastním, 1878. ISBN neuvedeno.

KUČERA, Z. *Hoře a milost. Ke kořenům teologie církve radikálního modernismu*. Brno: L. Marek, 2002. ISBN 80-86263-19-3.

KUFFNER, K. *Kniha o správě pastýřské jakož i Pavla Diakona, mnicha Cassinského, život sv. Řehoře Vel.* Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1909. ISBN neuvedeno.

KUMOR, B. *Církevné dějiny, novovek 1815 – 1914*. Levoča: Vydavateľstvo Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2003. ISBN 80-89170-00-5.

KÜNG, H. *Katolícka cirkev. Stručné dejiny*. Bratislava: Slovart, 2003. ISBN 80-7145-751-5.

KUTNAR, F. *Obrozenské vlastenectví a nacionalismus. Příspěvek k národnímu a společenskému obsahu češství doby obrozenské*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-7184-833-6.

KUTNAR, F.; MAREK, J. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury do sklonku třicátých let 20. století*. Vyd. 2. Praha: Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-252-9.

LABOA, J. M. *La chiesa e la modernità. L'ottocento*. Díl 1. Roma: Jaca Book, 2003. ISBN 978-8816303683.

LÁŠEK, J. B. František Náhlovský und das Reformprogramm vom Jahre 1848 zur Erneuerung der Kirche in Böhmen. In: *Modernismus - historie nebo výzva? Studie ke*

genezi českého katolického modernismu. LÁŠEK, J. B.; KUČERA, Z. (eds.). Brno: L. Marek, 2002. ISBN 80-86263-35-5.

LELEK, C. *Opis Slézka*. Ratiboř: A. W. Friedrich, 1846. ISBN neuvedeno.

LENZ, A. *Antropologie katolická: skromný příspěvek ku dogmatické teologii*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1882. ISBN neuvedeno.

Lexikon české literatury – osobnosti, díla, instituce. MERHAUT, L. et al. Svazek 1, 2, 4. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1671-3.

LIEBMANN, M. Von der Dominanz der katholischen Kirche zu freien Kirchen im freien Staat – vom Wiener Kongreß 1815 bis zur Gegenwart. In: *Österreichische Geschichte*. WOLFRAM, H. (ed.). Wien: Verlag Carl Ueberreuter, 2003. ISBN 3-8000-3914-1.

LNĚNIČKOVÁ, J. *České země v době předbřeznové 1792-1848*. Praha: Libri, 1999. ISBN 80-85983-27-3.

LOCHMAN, J. M. *Duchovní odkaz obrození*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1964. ISBN neuvedeno.

LORENZOVÁ, H. Český Biedermeier a náhrobní poezie. In: *Fenomén smrti v české kultuře 19. století, Sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století. Plzeň, 9. – 11. března 2000*. LORENZOVÁ, H.; PETRASOVÁ, T. (eds.). Praha: Koniasch Latin Press, 2001. ISBN 80-85917-79-3.

LORTZ, J. *Storia della Chiesa in prospettiva di storia delle idee. II. Evo moderno*. Quinta edizione. Milano: Edizione Paoline, 1992. ISBN neuvedeno.

LUKÁŠEK, J. *Bedřich Vilém Košut a náboženské poměry v revoluční době r. 1848 a za vlády absolutismu*. Praha: V. Horák a spol., 1927. ISBN neuvedeno.

MAASS, F. *Der Josephinismus*. Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760-1790. Vídeň: Fontes Rerum Austriacum 2. Abr., Bde. 71-75, sv. V., 1951-1961. ISBN neuvedeno.

MACURA, V. *Znamení zrodu. České obrození jako kulturní typ*. 2. vyd. Jinočany: H & H, 1995. ISBN 80-85787-74-1.

MÁCHA, K. *Glaube und Vernunft: Die Böhmische Philosophie in geschichtlicher Übersicht*. Teil II. (1800-1900). München: K. G. Saur Verlag, 1987. ISBN 3-598-20131-1.

MACHILEK, F. Welehrad und die Cyrill-Method-Idee im 19. und 20. Jahrhundert. In: HUBER, K. A. (ed.) *Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen – Mähren – Schlesien*. Band VI., Königstein – Taunus: Institut für Kirchengeschichte von Böhmen – Mähren – Schlesien e. V., 1982. ISBN 3-921344-11-5.

MACHOVEC, M. *Josef Dobrovský*. Praha: Akropolis, 2004. ISBN 80-7304-045-X.

MACHULA, T. (ed.) *Tomáš Akvinský: Rozdělení a metody vědy*. Praha: Krystal OP, 2005. ISBN 80-85929-73-2.

MALÝ, R. *František Sušil, obroditel církve a vlasti*. Brno: Orel – župa Sušilova, 2004. ISBN 80-85010-65-8.

MALÝ, R. *Religiozita v dramatu českého národního obrození*. Frýdek – Místek: Nakladatelství Michael S. A., 2003. ISBN 80-239-9993-1.

MAREK, P. Antonín Cyril Stojan – kněz a politik. In: *Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*. MAREK, P.; HANUŠ, J. (eds.). Brno: CDK, 2006. ISBN 80-7325-097-7.

MAREK, P. Náboženství v období politické diferenciacie české společnosti v druhé polovině 19. století. In: *Bůh a bohové. Církve, náboženství a spiritualita v českém 19.*

století. HOJDA, Z.; PRAHL, R. (eds.). Praha: Koniasch Latin Press, 2003. ISBN 80-85917-98-X.

MAREK, P. Počátek českého politického katolicismu v letech 1848-1918. In: *Český politický katolicismus 1848-2005*. FIALA, P. (ed.). Brno: CDK, 2008. ISBN 978-80-7325-155-0.

MAREK, P.; HANUŠ, J. (eds.) *Osobnost v církvi a politice: Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*. Brno: CDK, 2006. ISBN 80-7325-097-7.

MASÁK, E. *Dějiny Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně 1850-1930*. Brno: Dědictví sv. Cyrila a Metoděje, 1932. ISBN neuvedeno.

MASARYK, T. G. *Filosofie posledních let před válkou*. Praha: Leichter, 1930. ISBN neuvedeno.

Masarykův slovník naučný: lidová encyklopedie všeobecných znalostí, sv. 6. Praha: Československý kompas, 1925-1933. ISBN neuvedeno.

MATĚJČEK, A. Mánesovy iniciály. In: *Ročenka Štencova grafického kabinetu*. Praha: 1918. ISBN neuvedeno.

McLEOD, H. *Náboženství a lidé západní Evropy (1789-1989)*. Brno: CDK, 2007. ISBN 978-80-7325-124-6.

MEDEK, V. *Cesta české a moravské církve staletími*. Praha: Česká katolická charita, 1982. ISBN neuvedeno.

MENCLOUVÁ, V.; VAŇKA, V. (eds) *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-179-5.

MERELL, J. *Bible v českých zemích od nejstarších dob do současnosti*. Praha: Česká katolická charita, 1956. ISBN neuvedeno.

Metzler Philosophen Lexikon. RETLICH, N.; LUTZ, B. (eds.). 2 vydání. Stuttgart – Weimar: Verlag J. B. Metzler, 1995. ISBN 3-476-01332-4.

MICHÁLEK, A. *Účast moravského kněžstva na národním probuzení tiskem v letech 1848-1850*. Olomouc: Lidové závody tiskařské a nakladatelské, 1937. ISBN neuvedeno.

MIKSSJČEK, M. *Sbírka Powěstj morawských a slezských*. Brno: Frantissek Gastl, 1844. ISBN neuvedeno.

MITTNER, E. J. *O správném užívání přestupníkův v české řeči*. Praha: Fr. A. Urbánek, 1874. ISBN neuvedeno.

MONDIN, B. *Storia della Teologia. Epoca contemporanea*. Vol. 4. Bologna: Edizioni Studio Domenicano, 1997. ISBN 978887094.

Národ a církev: role kněží a církve v národním obrození. In: *Vlastenectví, církev a společnost v proměnách 19. a 20. století*. MACH, J. (ed.). Dobruška: Město Dobruška, 2009. ISBN 978-80-254-5633-0.

Národ místo Boha v 19. a první polovině 20. století. Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 21. 22. dubna 2005 v Ústí nad Labem. KAISEROVÁ, K.; VESELÝ, M. (eds.). Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně – Ústav slovansko-germánských studií, 2006. ISBN 80-7044-777-X.

NAVRKAL, J. *Církev a vlast*. In: *Brněnští bohoslovci po stopách Sušilových*. Brno: 1936. ISBN neuvedeno.

NERUDA, J. *Podobizny I. 1873-1881*. Praha: Československý spisovatel, 1951. ISBN neuvedeno.

NEŠPOR, Z. R. *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. Ústí nad Labem: Albis international, 2006. ISBN 80-86971-06-6.

NEUWIRTH, V. *Vcházení do Evropy (Ze zápisníku emigranta)*. Praha: Triáda, 2008. ISBN 978-80-86138-20-6.

NOVÁK, F. *Jan Nepomuk Hejčl a jeho životní dílo*. Praha: KTF UK v Praze, 1999. ISBN neuvedeno.

NOVELLI, L. *Mendel und die Antwort der Erbsen*. Würzburg: Arena, 2009. ISBN 978-3401061825.

NOVOTNÝ, J. *O bratrské družbě Čechů a Slováků za národního obrození: kapitoly z dějin vzájemných vztahů Čechů a Slováků v národním hnutí do roku 1848*. Praha: SNPL, 1959. ISBN neuvedeno.

NOVOTNÝ, M. et al. *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti na jihu Čech. Od středověkých počátků až do současnosti*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006. ISBN 80-7040-883-9.

OBDRŽÁLEK, P. *Cvičení maličkých ve svatém náboženství křesťansko-katolickém: ponejvíce v prostonárodním rýmování*. Brno: Knihotiskárna benediktinů, 1883. ISBN neuvedeno.

OEMING, M. *Úvod do biblické hermeneutiky: cesty k pochopení textu*. Praha: Vyšehrad, 2001. ISBN 80-7021-518-6.

OHLER, N. *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. Praha: Vyšehrad, 2002. ISBN 80-7021-510-0.

OREL, V. *Gregor Mendel a počátky genetiky*. Praha: Academia, 2003. ISBN 80-200-1082-3.

Osvícenství a katolická církev. Sborník příspěvků z vědecké konference konané na teologické fakultě Jihočeské univerzity 23. února 2005. SVOBODA, R.; WEIS, M.; ZUBKO, P. (eds.). České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta, 2005. ISBN 80-7040-827-8.

OTTO, J. C. *De Justino M. apol.*, 1841, *Corpus apologetarum christ.*, 1842. ISBN neuvedeno.

Ottův slovník naučný. Díl 11. Praha: Argo, 1998. ISBN 80-7203-007-8.

Ottův slovník naučný, ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. 28. sv. Praha: Paseka, 2003. ISBN 80-7185-581-2.

PECKA, D. České katolictví 20. století v evropském kontextu. In: NERADOVÁ, K. (ed.) *Katolická ročenka*. Praha: Katolická charita, 1970. ISBN neuvedeno.

PEHR, M. (ed.) *Cestami křesťanské politiky: biografický slovník k dějinám křesťanských stran v českých zemích*. Praha: Akropolis, 2007. ISBN 978-80-86903-53-8.

PETRÁČEK, T. Česká církev, výzvy 19. věku a pražská provinční synoda roku 1860. In: *Neklidem k Bohu: náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870-1914*. FILIP, A.; MUSIL, R. (eds.). Plzeň: Arbor vitae, 2006. ISBN 80-86300-58-7.

PETRÁČEK, T. *Marie-Joseph Lagrange. Bible a historická metoda*. Praha: Krystal OP, 2005. ISBN 80-85929-72-4.

PETRÁČEK, T. *Výklad Bible v době (anti-) modernistické krize. Život a dílo Vincenta Zapletala OP*. Praha: Krystal OP, 2006. ISBN 80-85929-81-3.

PIEPER, J. *Tomáš z Akvinský: život a dílo*. Praha: Vyšehrad, 1997. ISBN 80-7021-224-1.

PIJOAN, J. *Dějiny umění*. Vol. 9. Praha: Odeon, 1983. ISBN 80-207-0098-6.

PÍŤHA, P. *Svatí Cyril a Metoděj. Velehrad – symbol a úkol*. České Budějovice: Poustevník, 2010. ISBN 978-80-86610-51-1.

PLONGERON, B. Von Napoleon zu Metternich. In: PLONGERON, B. (ed.). *Die Geschichte des Christentums. Aufklärung, Revolution, Restauration (1750-1830)*. Freiburg im Breisgau: Verlag Herder, 2000. ISBN 3-451-22260-4.

PODIVEN (společný pseudonym autorů: PŘÍHODA, P.; PITHART, P.; OTÁHAL, M.) *Češi v dějinách nové doby. Pokus o zrcadlo*. Praha: Rozmluvy, 1991. ISBN 80-85336-09-X.

POIMON, F. *Polná. Popis dějepisný, místopisný a statistický*. Hradec Králové: F. Poimon, 1897. ISBN neuvedeno.

POJSL, M. *Velehrad: stavební památky bývalého cisterciáckého kláštera*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1990. ISBN 80-85048-05-1.

POKORNÝ, J. Rakouský a český „kulturkampf“. In: *Národ místo Boha v 19. a první polovině 20. století. Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 21. 22. dubna 2005 v Ústí nad Labem*. KAISEROVÁ, K.; VESELÝ, M. (eds.). Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně – Ústav slovansko-germánských studií, 2006. ISBN 80-7044-777-X.

POKORNÝ, P. *Hermeneutika jako teorie porozumění: Od základních otázek jazyka k výkladu bible*. Praha: Vyšehrad, 2006. ISBN 80-7021-779-0.

POLC, J. V. *Stručný přehled dějin českých a moravských diecézí po třicetileté válce*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - KTF, 1995. ISBN neuvedeno.

POLC, J. V. *Svaté roky (1300-1983)*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2000. ISBN 80-7266-041-1.

POSPÍŠIL, J. *Filosofie podle zásad sv. Tomáše Akvinského. Část druhá. Kosmologie se zvláštním zřetelem k moderním vědám přírodním*. Brno: Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských, 1897. ISBN neuvedeno.

POSPÍŠIL, J. *Filosofie podle zásad sv. Tomáše Akvinského. Část první, Materiální logika, noetika a všeobecná metafyzika*. Brno: Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských, 1883. ISBN neuvedeno.

PRINI, P. *Antonio Rosmini. Od nepřijetí k uznání*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma s. r. o., 2006. ISBN 80-86715-53-1.

PROCHÁZKA, M. *František Sušil. Životopisný nástin*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1871. ISBN neuvedeno.

PROCHÁZKA, M. *Stručný životopis Stanislava II. Pavlovského, knížete biskupa Olomouckého*. Brno: Antonín Nitsche, 1861. ISBN neuvedeno.

PROCHÁZKA, M. *Život bl. Jana Sarkandra mučeníka*. Brno: Antonín Ritsch, 1861. ISBN neuvedeno.

První sněm celosvětové církve. První vatikánský koncil 1869-1870. HANUŠ, J. (ed.). Brno: CDK, 2001. ISBN 80-85959-79-8.

PUTNA, C. M. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*. Praha: Torst, 1998. ISBN 80-7215-059-6.

PUTNA, C. M. *Česká katolická literatura 1918-1945*. Praha: Torst, 2010. ISBN 978-80-7215-391-6.

RENDINA, C. *I papi. Storia e segreti*. 6. edizione. Roma: Newton & Compton editori, 2003. ISBN 88-8289-070-8.

RICOEUR, P. Úkol hermeneutiky. In: *Parva philosophica*. Sv. 14. Praha: Filosofia, 2004. ISBN 80-7007-185-0.

RUSKOVÁ, D. *Přehled evropských dějin kultury a umění. Kapitoly o kultuře chování a jednání*. 3. rozšířené vydání. Hradec Králové: Gaudeamus, Univerzita Hradec králové, 2005. ISBN 80-7041-499-5.

RYBIČKA, A. *Přední křísitelé národa českého*. Díl II. Praha: F. Šimáček, 1883. ISBN neuvedeno.

ŘEHÁK, A. A. *Patristická encyklopedie aneb sklad učení katolického, ze svatých a jiných katolických výtečníků snesenému a sestavenému*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, díl I., A-M 1851; díl II., M-Ž 1853.

ŘEPA, M. *Moravané nebo Češi? Vývoj českého národního vědomí na Moravě v 19. století*. Brno: Doplněk, 2001. ISBN 80-7239-084-8.

ŘEPA, M. Svět symbolů a rozmach českého národního vědomí na Moravě. In: *Morava a české národní vědomí od středověku po dnešek. Sborník příspěvků z konference Češi nebo Moravané? K vývoji národního vědomí na Moravě. Konané dne 28. 2. 2001 v Brně*. MALÍŘ, J.; VLČEK, R. (eds.). Brno: Matice moravská, 2001. ISBN 80-86488-04-7.

ŘEZNÍČEK, V. *Český duch ve století XIX*. Praha: Královské vinohrady, 1901. ISBN neuvedeno.

ŘEZNÍK, M. Konfese a národní identita: české hnutí v evropském kontextu. In: *Národ místo Boha v 19. a první polovině 20. století*. Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 21. – 22. dubna 2005 v Ústí nad Labem. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, Ústav slovansko-germánských studií, 2006. ISBN 80-7044-777-X.

SAMSOUR, J. *Dějiny alumnátu brněnského*. Brno: Benediktinská tiskárna, 1907. ISBN neuvedeno.

SAMSOUR, J. *Základy patrologie se zvláštním zřetelem k dějinám dogmat*. Brno: Tiskem a nákladem papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských, 1908. ISBN neuvedeno.

SÁŇKA, H. P. *Alois Slovák, buditel českého Brna, tvůrce Mohyly Míru*. Brno: Moravský legionář, 1932. ISBN neuvedeno.

SEIBT, F. *Zrození Evropy*. Praha: Vitalis, 2004. ISBN 80-7253-108-5.

SCHATZ, K. *Dějiny papežského primátu*. Brno: CDK, 2002. ISBN 80-85959-99-2.

SCHELLE, K.; TAUCHEN, J.; VESELÁ, R. (eds.). *Stát a právo v době Metternichově*. Ostrava: Key Publishing, 2009. ISBN 978-80-7418-042-2.

SCHICK, A. *Auf der Suche nach der Urbibel. Die Schriftrollen vom Toten Meer, das Alte Testament und der geheime Bibelcode*. Wuppertal: SMC Collection, 2000. ISBN 978-3789372612.

SCHULIN, E. *Die Französische Revolution*. 3. Auflage. München: C. H. Beck, 1990. ISBN 3-406-33307-9.

SCHULZE, H. *Staat und Nation in der europäischen Geschichte*. München: Verlag C. H. Beck, 1995. ISBN 3-406-38507-9.

SCHUSTER, F. *Jan Křest. Jodl Kralupský: zapomenutý žák Josefa Dobrovského*. Praha: Nákl. vlastním, 1936. ISBN neuvedeno.

SKALICKÝ, K. Il pensiero ceco tra Otto e Novecento. In: *Storia religiosa dei cechi e degli slovacchi*. VACCARO, L. (ed.). Milano: La Casa di Matrona, 1987. ISBN neuvedeno.

SKALICKÝ, K. Katolická filosofie a teologie zvláště tomistická v české společnosti XIX. a XX. století. In: *Slovo a naděje*, 28. sv. edice Studium. Řím: Křesťanská akademie, 1978. ISBN neuvedeno.

SKALICKÝ, K. *Za nadějí a smysl*. Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-150-4.

SKŘIVAN, A. (ed.). *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1648-1914*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1994. ISBN 80-85241-57-9.

SLABÝ, J. Jaro – Concordia – Museum. In: *Brněnští bohoslovci po stopách Sušilových*. Brno 1936.

SLOTA-RAJECKÝ, J. *Jiřího Sloty Rajeckého Básnické spisy*. Praha: I. L. Kober, 1882. ISBN nevedeno.

Slovník českých filozofů. GABRIEL, J. (ed.). Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1998. ISBN 80-210-1840-2.

SMETANA, A. *Sebrané spisy*. Sv. 2. BAYEROVÁ, M. (ed.). Praha: ČSAV, 1962. ISBN nevedeno.

SOLDÁN, L.; DANĚK, V. (eds.) *Laický apoštol Šebestián Kubínek (1799-1882). K jubileu dvou století od narození*. Blažovice: Obecní úřad Blažovice, 1999. ISBN nevedeno.

SOUKOP, J. N. *Verše Jana Nep. Soukopa I. Původní* (vydání posmrtné, upravil k tisku Jan Halouzka), Praha: Boh. Neumann, 1895. ISBN nevedeno.

SOUKUP, E.; PAVELKA, A. (eds.) *Úvod do Summy theologické sv. Tomáše Akvinského*. Olomouc: Dominikánská edice Krystal, 1941. ISBN nevedeno.

SOUKUP, J. N. *Antiquitates biblicae*. Hradec Králové, 1883. ISBN nevedeno.

SOUSEDÍK, S. *Filozofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím*, Praha: Vyšehrad, 1997. ISBN 80-7021-145-8.

SOUSEDÍK, S. *Jsoucnost a bytí: úvod do četby sv. Tomáše Akvinského*. Praha: Křesťanská akademie, 1992. ISBN 80-900615-8-3.

Spisy apoštolských otců. Přeložili: VARCL, L.; DRÁPAL, D.; SOKOL, J. Praha: Kalich, 1986. ISBN nevedeno.

STÖCKL, A. *Lehrbuch der Philosophie. Lehrbuch der allgemeinen Metaphysik (Ontologie)*. Mainz: Verlag von Kirchheim, 1912. ISBN neuvedeno.

SUŠIL, F. *Anthologie z Ovidia, Katulla, Propertia a Muséa*. Brno: Ant. Nitsche, 1861. ISBN neuvedeno.

SUŠIL, F. *Evangelium sv. Jana*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1867. ISBN neuvedeno.

SUŠIL, F. *Evangelium sv. Matouše*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1864. ISBN neuvedeno.

SUŠIL, F. *Hymny církevní*. Brno: František Wimmer, 1846. ISBN neuvedeno.

SUŠIL, F. *Hymny církevní*. Brno: Nitsch a Gross, 1859. ISBN neuvedeno.

SUŠIL, F. *Josefa Flavia O Válce Židovské a vlastní životopis*. Brno: Dědictví ss. Cyrilla a Methodia, 1856. ISBN neuvedeno.

SUŠIL, F. *Krátká prosodie česká*. Brno: Ant. Nitsche, 1863. ISBN neuvedeno.

SUŠIL, F. *Listové sv. Pavla apoštola, Díl II*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1871. ISBN neuvedeno.

SUŠIL, F. *Moravské Národní Písně*. Brno: Josef Jiří Traszler, 1835. ISBN neuvedeno.

SUŠIL, F. *O válce židovské a vlastní životopis*. Brno: Dědictví sv. Cyrila a Metoděje, 1856. ISBN neuvedeno.

SUŠIL, F. *Růže a trní*. Brno: U Nitsche a Grosse, 1862. ISBN neuvedeno.

SUŠIL, F. *Růže a trní*. Brno: Vydavatelství Nitsche a Grosse, 1851. ISBN neuvedeno.

SUŠIL, F. *Sebrané básně*. Brno: Nákladem kněhkupectví Ant. Nitsche, 1862. ISBN neuvedeno.

SUŠIL, F. *Smíšené básně*. Brno: Matice Moravská, 1870. ISBN neuvedeno.

SUŠIL, F. *Spisy sv. Otcův apoštolských a justina mučedníka*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1874. ISBN neuvedeno.

SUŠIL, F. *Spisy sv. Otcův apoštolských*. Praha: Nákladem Dědictví sv. Prokopa, 1849. ISBN neuvedeno.

SUŠIL, F. *Spisy svatých otců apoštolských*. Brno: Tiskem Rudolfa Rohrera, 1837. ISBN neuvedeno.

SUŠIL, F. *Sv. Pavla list Židům*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1872. ISBN neuvedeno.

SUŠIL, F. *Zpěvy a hněvy*. Brno: Nákladem Matice Moravské, 1869. ISBN neuvedeno.

SVOBODA, J. *Sušilův fond*. Letovice: Nákladem Humany, 1925. ISBN neuvedeno.

SVOBODA, L. Klácel a Helcelet. In: *Přátelský okruh Boženy Němcové. Soubor přednášek, které na večerech Společnosti Boženy Němcové proslovili*. Praha: J. Otto, 1946. ISBN neuvedeno.

SVOBODA, R. *Jan Prokop Schaaffgotsche, první biskup českobudějovický*. Brno: L. Marek, 2009. ISBN 978-80-87127-17-9.

SVOBODA, R. První vatikánský koncil (1869-1870). In: *Dokumenty prvního vatikánského koncilu*. SVOBODA, R.; SKALICKÝ, K.; PAVELKOVÁ, M.; POŠTOVÁ, T.; MACHULA, T. (eds.). Praha: Krystal OP, 2006. ISBN 80-85929-85-6.

SVOZIL, J. *O Františku Sušilovi. Ke stému výročí jeho narozenin*. Brno: Nákladem VII. Odboru Národní Jednoty, 1904. ISBN neuvedeno.

SWIEŻAWSKI, S. *Nový výklad svatého Tomáše*. Praha: Cesta, 1998. ISBN 80-85319-78-0.

SZÜCS, J. Skica třech historických regionů Evropy. In: *Západní, východní a střední Evropa jako kulturní a politické pojmy*. HAVELKA, M.; CABADA, L. (eds.). Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2000. ISBN 80-7082-706-8.

ŠAMALÍK, F. *Úvahy o dějinách české politiky*. Praha: Victoria Publishing, 1996. ISBN 80-85605-00-0.

ŠEMBERA, A. V. *O rovnosti jazyka českého a německého w Morawě*. Brno: Jednota Morawská, 1848. ISBN neuvedeno.

ŠEMBERA, A. V. *Západní Slované v pravěku: čili rozbor kritický, že Slované v Germanii a Illyrii bydlejí od doby předhistorické*. Vídeň: Nákladem spisovatelovým, 1868. ISBN neuvedeno.

ŠIMANKO, V. *O Bohu jednom v bytnosti a trojím v osobách: výklad Summy theologické sv. Tomáše Aquinského*. Pars I, quest. I-XLIII. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotvrda, 1891. ISBN neuvedeno.

ŠKAREK, L. *Co bylo po zrušení Tovaryšstva Ježíšova? Životopis Josefa Pignatelliho SJ*. Olomouc: Refugium, 2010. ISBN 978-80-7412-053-4.

ŠKORPÍK, F. X. *Missie tichomořské*. Brno: Nákladem Dědictví SS. Cyrilla a Methodia, 1854. ISBN neuvedeno.

ŠKORPÍK, F. X. *Mluwnictwí a zjewení*. Brno: Tisk wdowy Rudolfa Rohrera, 1846. ISBN neuvedeno.

ŠMÍDEK, K. *Wěda, národnost, církew*. Praha: Tiskem knížecí arcibiskupské knihtiskárny w Semináři, 1847. ISBN neuvedeno.

ŠPAČEK, M. Apoštolát svatého Cyrila a Metoděje a jeho současný ekumenický význam. In: *Fórum Velehrad I.: Communio ecclesiarum – očištění paměti. Sborník*

příspěvků z vědeckého semináře. Olomouc: Centrum Alletti Velehrad-Roma, 2007. ISBN 978-80-86715-77-3.

ŠPIRKO, J. *Patrologia, život, spisy a učenie svätých otcov.* Praha: Ladislav Kuncíř, 1939. ISBN nevedeno.

ŠTAIF, J. *Historici, dějiny a společnost. Historiografie v českých zemích od Palackého a jeho předchůdců po Gollovu školu, 1790-1900.* Praha: Univerzita Karlova – Filozofická fakulta, 1997. ISBN 80-85899-29-9.

ŠŤASTNÝ, V. *Nade hrobem Monsign. Dra. Matěje Procházky dne 29. listopadu 1889.* Brno: Knihtiskárna benediktinů rajhradských v Brně, 1889. ISBN nevedeno.

ŠŤASTNÝ, V. *Památce Františka Sušila.* Brno: Dědictví sv. Cyrilla a Metoděje, 1904. ISBN nevedeno.

ŠTOURÁČOVÁ, J. Vznik biskupství brněnského jako součást rozsáhlé reformy církevní správy na Moravě. In: *Brněnská diecéze 1777-2007: Historie a současnost.* Sborník příspěvků ze symposia na Biskupském gymnáziu v Brně konaném 10. 11. 2007. Brno: Biskupství brněnské, 2007. ISBN 978-80-86665-04-7.

TÁBORSKÝ, J. *Reformní katolík Josef Dobrovský.* Brno: L. Marek, 2007. ISBN 978-80-87127-00-1.

THIESSOVÁ, A. M. *Vytváření národních identit v Evropě 18. až 20. století.* Brno: CDK, 2007. ISBN 978-80-7325-118-5.

THOMSON, S. H. *Czechoslovakia in European History.* Princeton, New Jersey: See Comments, 1953. ISBN nevedeno.

TINKOVÁ, D. Mezi psem a vlkem. Osvícenské příšeří v české historiografii. In: *Post tenebras spero lucem, Duchovní tvář českého a moravského osvěcenství.* LORMAN, J.; TINKOVÁ, D. (eds.). Praha: Casablanca, 2009. ISBN 978-80-903756-6-6.

TKADLČÍK, V. Ekumenismus na Moravě, jeho tradice a perspektivy. In: *Prohloubení ducha ekumenismu v církvi dnešní doby. Sborník přednášek z kněžského dne 26. března 1992 v Olomouci*. Vizovice: Lípa, 1992. ISBN neuvedeno.

TKADLČÍK, V. *Minulost a budoucnost velehradských kongresů*. Velehrad: Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova – nakladatelství Societas (nedatováno, ISBN neuvedeno.).

TRÄGER, F. *Herbartismus realistisches Denken. Ein Abriss*. Würzburg: Verlag Stürtz, 1982. ISBN neuvedeno.

TRAPL, M. *Bonifác Buzek a jeho žáci*. Praha: SPN, 1959. ISBN neuvedeno.

TRAPL, M. *České národní obrození na Moravě v době předbřeznové a v revolučních letech 1848-1849*. Brno: Nakladatelství Blok, 1977. ISBN neuvedeno.

TRAPL, M. *Novinář Jan Ohéřal: Nástin jeho života a díla se zvláštním zřetelem k působení na Moravě*. Ostrava: Profil, 1969. ISBN neuvedeno.

TRAUB, H. *Dějiny Matice Moravské*. Brno: H. Traub, 1911. ISBN neuvedeno.

TRETERA, I. J. F. *Herbart a jeho stoupenci na pražské univerzitě*. Praha: Mezinárodní organizace novinářů, 1989. ISBN neuvedeno.

TROJANOVÁ, J. *Pavel Křížkovský: 9. 1. 1820 – 8. 5. 1885: Personální bibliografie*. Brno: Statní vědecká knihovna, 1985. ISBN neuvedeno.

TUREČEK, D. Antonín Arnot Řehák. In: *Lexikon české literatury III*. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0708-3.

TUREČEK, D. Kamarýt marginálním básníkem. K mechanismu stanovování hodnoty literárního díla. In: *Josef Vlastimil Kamarýt. Život, dílo, doba*. KREJČA, F. (ed.) České Budějovice: Město Velešín a Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 2007. ISBN neuvedeno.

UHLÍŘ, D. *Slunce nad Slavkovem*. 3. vydání. Třebíč: Akcent, 2010. ISBN 978-80-7268-777-0.

URBAN, O. *Česká společnost 1848-1918*. Praha: Svoboda, 1982. ISBN neuvedeno.

VÁCLAVÍK, A. K sedmdesátinám profesora Dr. Miloslava Trapla. In: *Pocta Miloslavu Traplovi. Sborník prací*. KRBEČ, M; VAŇÁK, B. (eds). Ostrava: Pedagogická fakulta UP, 1969. ISBN neuvedeno.

VEBER, T. *Teolog – polemik Antonín Lenz (1829-1901)*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2008. ISBN 978-80-7394-147-5.

VEJHODSKÝ, J. *Nárys vlasteneckého ruchu v kněžském semináři v Brně. Růže Sušilova*. Brno: Tiskem pap. knihtiskárny benediktinů rajhr. v Brně, 1885. ISBN neuvedeno.

VESPERO, J. B. *Filosof dr. František Čupr a současníci*. Praha: Volná myšlenka, 1911. ISBN neuvedeno.

VEVERKOVÁ, K. *Dílo Antona Kromholze a jeho význam pro reformní teologické myšlení v Čechách*. Brno: L. Marek, 2004. ISBN 80-86263-47-9.

VEVERKOVÁ, K. K problematice studia osvěcenství u nás a pramenů, týkajících se některých Bolzanových žáků. In: *Duchovní a myšlenkové proměny druhé poloviny 19. století*. Sborník příspěvků z vědecké konference konané na Teologické fakultě Jihočeské univerzity 23. února 2006. SVOBODA, R.; WEIS, M.; ZUBKO, P. (eds.). České Budějovice: JU ČB TF, 2006. ISBN 80-7040-900-2.

VOCELKA, K. *Die Familien Habsburg und Habsburg-Lothringe: Politik – Kultur – Mentalität*. Wien: Böhlau, 2010. ISBN 978-3-205-78568-2.

VOCELKA, K. *Geschichte Österreichs. Kultur – Gesellschaft – Politik*. Graz-Wien-Köln: Styria, 2000, ISBN 3-222-12825-1.

VODIČKA, T. *František Sušil*. Brno: Nakladatelství Brněnské tiskárny, 1946. ISBN neuvedeno.

VOVELLE, M. *Der Mensch der Aufklärung*. Essen: Magnus, 2004. ISBN 978-3884004043.

VRÁBLEC, J. *Sblížení Slovenska s Moravou cyrilometodejskými slávnostmi v době Sušilovej*. Práce z historického semináře CMFB UP, č. 32. Brno: rozmnoženo gestetnerem, 1938. ISBN neuvedeno.

VYCHODIL, J. *Popis velehradských památností*. Velehrad: Metoděj Melichárek, 1913. ISBN neuvedeno.

VYCHODIL, P. *František Sušil: Životopisný nástin*. Brno: Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských, 1898. ISBN neuvedeno.

VYCHODIL, P. *Vzpomínky na cyrillo-methodějský rok 1863. Obraz života náboženského a národního k 1050 let. jubileu příchodu sv. Cyrilla a Methoděje na Moravu*. Velehrad: Metoděj Melichárek, 1913. ISBN neuvedeno.

Wallfahrten in der europäischen Kultur: Tagungsband Pribram, 26.-29. Mai 2004. DOLEŽAL, D.; KÜHNE, H. (eds.). Frankfurt am Main: Lang, 2006. ISBN 3-631-54996-2.

WANDY CZ, P. S. *Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti*. Praha: Academia, 1998. ISBN 80-200-0657-5.

WEIS, M. Proměny vztahů mezi církví a habsbursko-lotrinskou dynastií v druhé polovině 19. století. In: *Duchovní a myšlenkové proměny druhé poloviny 19. století. Sborník příspěvků z vědecké konference konané na Teologické fakultě Jihočeské univerzity 23. února 2006*. SVOBODA, R.; WEIS, M.; ZUBKO, P. (eds.). České Budějovice: JU ČB TF, 2006. ISBN 80-7040-900-2.

WEIS, M. Tři obrazy císaře Františka Josefa I. *Auspicia I/III*. České Budějovice, r. 2006.

WEGNER, P. D. *Guida alla critica testuale della Bibbia*. Milano: Edizioni San Paolo, 2009. ISBN 978-88-215-6525-1.

WENIG, A. *V Českém ráji*. Praha: Nová osvěta, 1947. ISBN neuvedeno.

WINTER, E. *Bernard Bolzano a jeho kruh*. Brno: Akord, 1935. ISBN neuvedeno.

WINTER, E. *Josefinismus a jeho dějiny. Příspěvky k duchovním dějinám Čech a Moravy (1740-1848)*. Praha: Jelínek, 1945.

WURMOVÁ, M. Rodina Wurmova. In: *Klobouky u Brna. Město, dějiny, krajina a lidé*. Mikulov: Státní okresní archiv Břeclav - Muzejní a vlastivědná společnost v Brně pro Město Klobouky u Brna, 1998. ISBN 80-85048-76-0.

ZÁBA, G. Filosofie, In: *Památník na oslavu padesátiletého jubilea jeho veličenstva císaře a krále Františka Josefa I.*, Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa I., 1898. ISBN neuvedeno.

ZINNHOBLE, R. *Der lange Weg der Kirche vom Ersten zum Zweiten Vatikanischen Konzil*. Linz: Verlag Wagner, 2005. ISBN 3-902330-12-0.

ZLÁMAL, B. Cyrill František Napp, augustiniánský opat na Starém Brně (1792-1867). Zvláštní otisk. Brno: Věstník Jednot duchovenstva, 1938. ISBN neuvedeno.

ZLÁMAL, B. *Příručka českých církevních dějin, Díl VI. Doba probuzenského katolicismu (1848-1918)*. Olomouc: Matice Cyrilometodějská, 2009. ISBN 978-80-7266-323-1.

ZLÁMAL, B. *Příručka českých církevních dějin, I*, Olomouc: CBTF, 1970. ISBN neuvedeno.

ZLÁMAL, B. *Svatí Cyril a Metoděj*. Řím: Křesťanská akademie, 1985. ISBN neuvedeno.

ZOBAČOVÁ, A. Sušilova družina a její korespondence v archivním fondu benediktini Rajhrad. In: *František Sušil (1804-1868), odkaz a inspirace. Sborník příspěvků z konference pořádané městem Rousínov ve spolupráci s Etnologickým ústavem Akademie věd České republiky*. Rousínov: Město Rousínov - Etnologický ústav AV ČR Praha, pracoviště Brno, 2004. ISBN 80-85010-65-8.

ZÖLLNER, E. *Geschichte Österreichs*. 8. Auflage. Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 1990. ISBN 3-7028-0304-1.

ZOUHAR, J. Česká filozofie v národním životě konce 19. století. In: *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity*, roč. 42. Brno: Masarykova univerzita, 1995. ISBN 80-210-1284-6.

ZUBER, R. *Osudy moravské církve v 18. století (1695-1777)*. Díl I., IV. Praha: Česká katolická charita, 1987. ISBN 80-7266-156-6.

ZUBKO, P. Prvý vatikánský koncil a uhorskí biskupi. In: *Duchovní a myšlenkové proměny druhé poloviny 19. století. Sborník příspěvků z vědecké konference konané na Teologické fakultě Jihočeské univerzity 23. února 2006*. SVOBODA, R.; WEIS, M.; ZUBKO, P. (eds.). České Budějovice: JU ČB TF, 2006. ISBN 80-7040-900-2.

ZUMR, J. *Máme-li kulturu, je naší vlastí Evropa: herbartismus a česká filosofie*. Praha: Filosofia, 1998. ISBN 80-7007-110-9.

ZUMR, J. Některé otázky českého herbartismu. In: *Filosofie v dějinách českého národa*. Praha: ČSAV, 1958. ISBN neuvedeno.

ŽAMPACH, F. M. Osmdesát let katolického spolkového života v Brně (1848-1928). In: *Jubilejní list Jednoty československého Orla Velké Brno I*. Brno: 1928. ISBN neuvedeno.

Živý odkaz modernismu. Sborník příspěvků z mezinárodní konference, pořádané Husitskou teologickou fakultou univerzity Karlovy v pražském Karolinu dne 29. listopadu 2002. KUČERA, Z.; KOŘALKA, J.; LÁŠEK, J. B. (eds.). Brno: L. Marek, 2003. ISBN 80-86263-42-8.

Internetové odkazy

http://www.archiv.zrcadlo.info/expedice/39expedice02_06.pdf, (on-line), citováno 15. 1. 2011.

<http://www.folklorweb.cz/clanky/20040708.php>, (on-line), citováno 3. 2. 2011.

<http://www.obec-olbramovice.cz/index.php>, (on-line), citováno 15. 1. 2011.

<http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/zahrad.html> (on-line), citováno 7. 9. 2009.

SYROVÁTKA, T. O zrodu romantismu a moderního umění. In: Distance, roč. 2003, č. 1. Přístupné on-line na adrese:

http://www.distance.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=6&idc=154&Itemid=28, (on-line), citováno 12. 12. 2010.

WESSELING, K. G. Lamennais (La Mennais). Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon, <http://www.bautz.de/bbkl/l/Lamennais.shtml>, (on-line), citováno 25. 8. 2010.

<http://www.dieceze.misto.cz/>, (on-line), citace ze dne 13. 2. 2011.

Seznam zkratk

ASV	Archivio Segreto Vaticano
AV ČR	Akademie věd České republiky
BA	Diecézní archiv Biskupství brněnského
CBTF	Cyrilometodějská bohoslovecká teologická fakulta
CČSH	Církev československá husitská
CDK	Centrum pro studium demokracie a kultury
CMFB UP	Cyrilometodějská fakulta bohoslovecká Univerzity Palackého
ČAVU	Česká akademie věd a umění
ČČM	Časopis Českého musea
ČKD	Časopis katolického duchovenstva
ČMM	Časopis matice moravské
ČSAV	Československá akademie věd
KČSN	Královská česká společnost nauk
KTF UK	Katolická teologická fakulta University Karlovy
MZA	Moravský zemský archiv
MU	Masarykova univerzita
TF JU	Teologická fakulta Jihočeské univerzity
SNPL	Státní nakladatelství pěkné literatury
SPN	Státní pedagogické nakladatelství

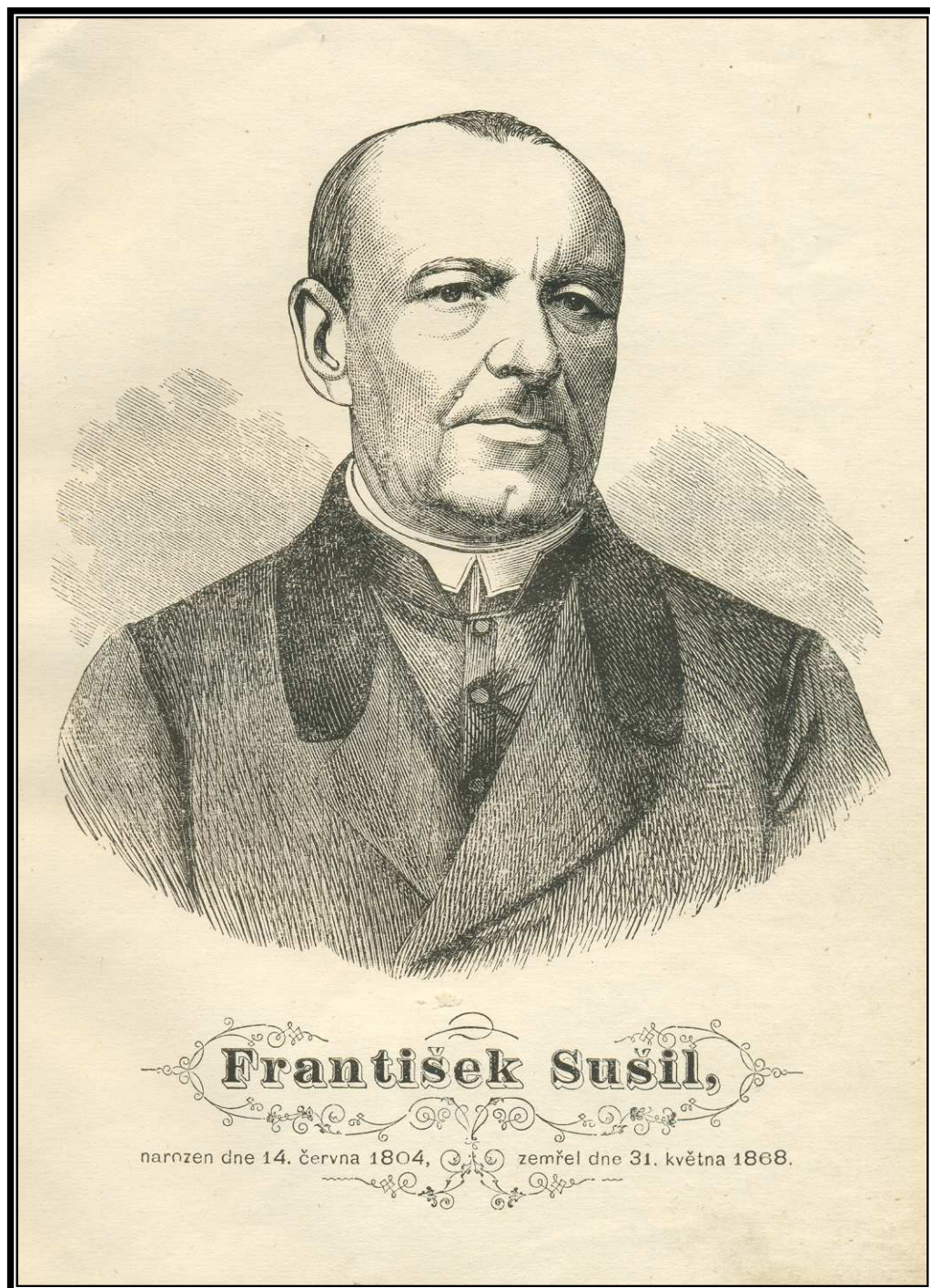
Seznam příloh

Příloha č. 1	František Sušil
Příloha č. 2	První Sušilův životopisec Matěj Procházka
Příloha č. 3	Parte Františka Sušila
Příloha č. 4	Úmrtní list Františka Sušila
Příloha č. 5	Ukázka z korespondence Františka Sušila
Příloha č. 6	Hrob Františka Sušila
Příloha č. 7	Pamětní deska se vzpomínkou na Františka Sušila
Příloha č. 8	Pamětní deska na kostele v Bohuticích
Příloha č. 9	Kostel v Bohuticích u Moravského Krumlova

Přílohy

Příloha č. 1

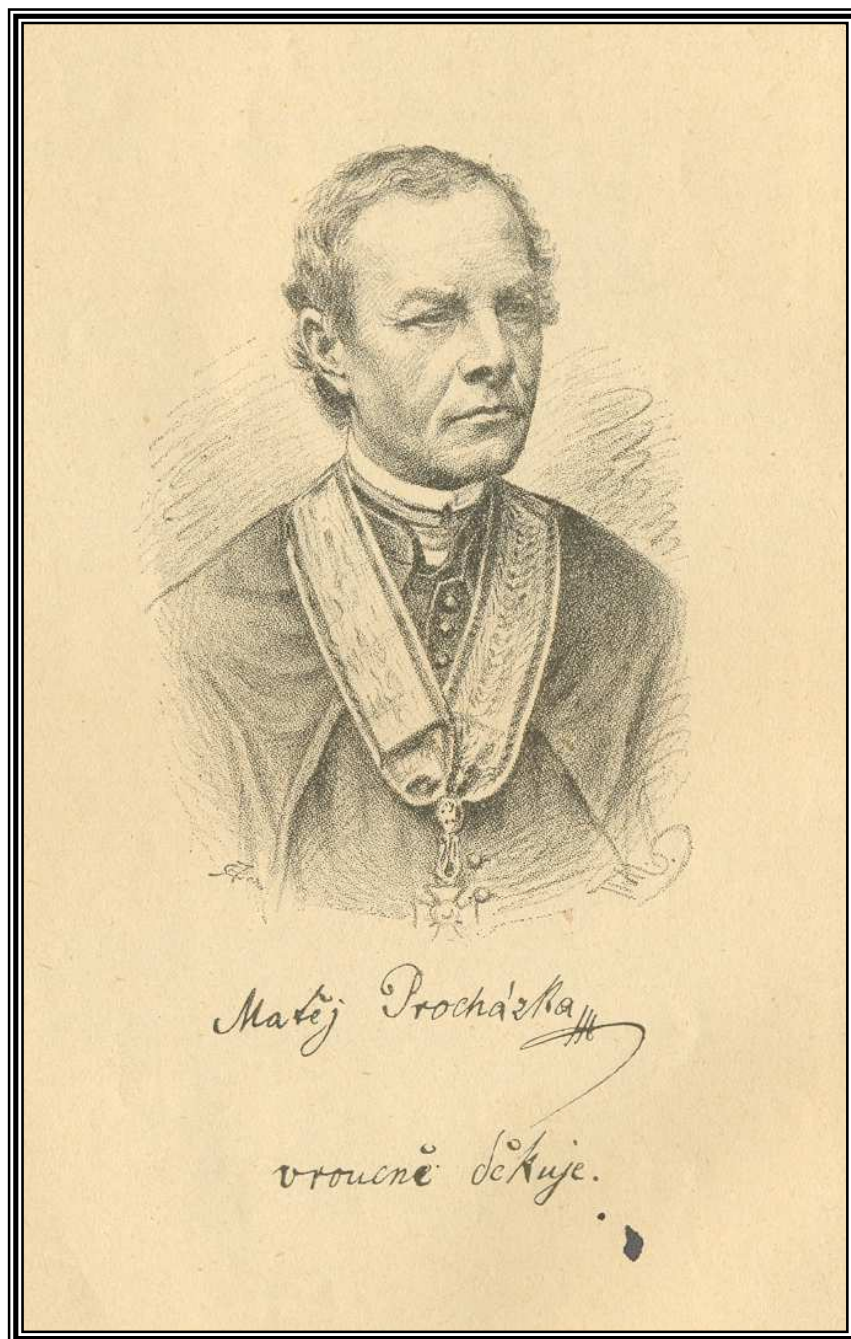
František Sušil¹⁴⁴⁵

¹⁴⁴⁵ Portrét byl otištěn v památeční knize Františka Kynického, která vyšla u příležitosti odhalení pamětní desky na domě, kde František Sušil v Bystřici pod Hostýnem zemřel. Srov. KYNICKÝ, F. *Životopis Františka Sušila s vyobrazením*. Brno: (vydavatel neuveden), 1872. Tato památeční kniha je deponována v knižním fondu Knihovny Biskupství brněnského se sídlem Kamenná 36, Brno.

Příloha č. 2

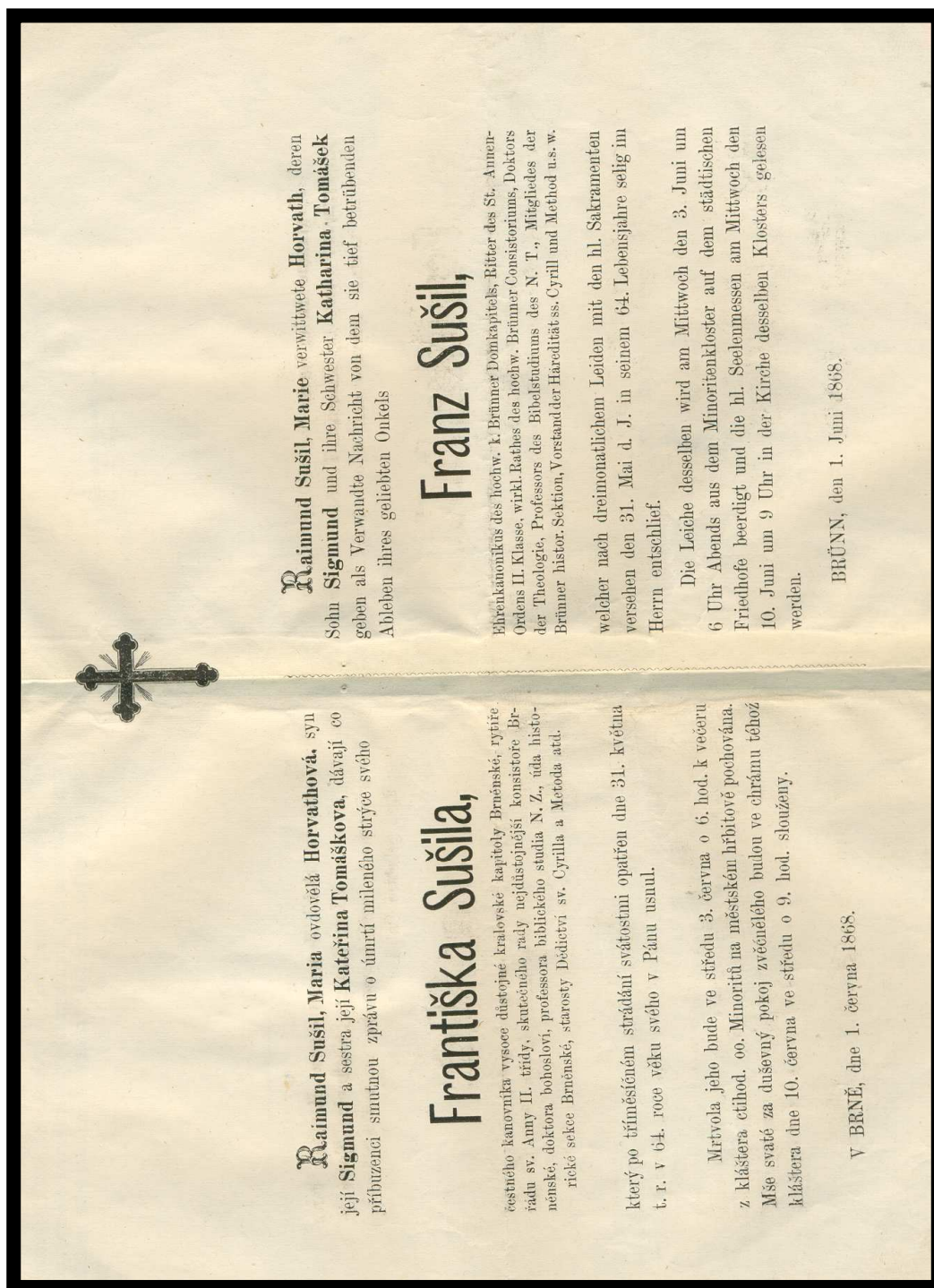
První Sušilův životopisec Matěj Procházka¹⁴⁴⁶

¹⁴⁴⁶ Tento obrázek vyšel v *Památce na slavnost padesátého jubilea kněžského Matěje Procházky*. Brno: Tiskem a nákladem papež. knihtiskárny benediktinů rajhradských, 1884. Kniha je v knižním fondu Knihovny Biskupství brněnského. Nepřehlédněme vlastnoruční Procházkovu poděkování.

Příloha č. 3

Smuteční oznámení Františka Sušila¹⁴⁴⁷

¹⁴⁴⁷ Tištěný originál tohoto dokumentu je deponován v Knihovně Biskupství brněnského.

Příloha č. 4

Úmrtní list Františka Sušila¹⁴⁴⁸

(Ex officio)

Markgraftum Mähren Diocese }
 Kreis Brünnon Decanat } Brünnon
 K. K. Bezirksamt Brünnon **Codten-Schein.** Pfarrre Sid. Jofreus in Brünnon

Aus dem diespfarrlichen Sterb-Register Tom. II pag. 103 wird hiemit amtlich bezeuget, daß
im Jahre des Heils:

Eintausend ~~acht~~ Hundert ~~sechzig und sechs~~ (1868)
 am ~~27ten~~ May hier in der zu ~~Brünnon~~ nächst ~~Brünnon~~
 Haus-Nr: 18 verstorben und am ~~3ten~~ Junius in Brünnon vom J. Excellenz
~~Brünnon~~ nach römisch-katholischem Ritus zur Erde bestattet worden sei:

Tauf- und Familien-Name, Stand und Wohnort des Gestorbenen	Religion	Lebens-Alter:	Krankheit oder Todesart
		Jahre, Monate oder Tage	
der Brünnon Brünnon Brünnon Brünnon Brünnon Brünnon Brünnon Brünnon Brünnon		Brünnon Brünnon Brünnon Brünnon	Brünnon Brünnon Brünnon Brünnon

Urkund dessen ist des gefertigten eigenhändige Namensunterschrift und das beigedrückte Amtsigel.

Gegeben zu Brünnon bei Sid. Jofreus am 1. Juli ~ 1868

Bonaventura Jofreus

¹⁴⁴⁸ Original Úmrtního listu je deponován v Sušilově osobní složce v Diecézním archivu Biskupství brněnského v Rajhradě u Brna. Srov. BA, fond Biskupská konzistoř Brno (1399) 1555-1950, inv. č. 9 897, sg. S 501, k. 2 347.

Příloha č. 5

Ukázka z korespondence Františka Sušila¹⁴⁴⁹

Ego Franciscus Sušil a Reverendissimo
atque Excellentissimo Domino Domine Antonio
Ernesto. Dei Gratia Episcopo Brunensi Con-
siliarius et ~~Absor~~ Consistorii Episcopalis
clementissime denominatus, juro Pro Omni
potenti, quod Eidem Reverendissimo et Ex-
cellentissimo Domino Domine Episcopo
Ejusque Successoribus Episcopatum legiti-
me intrantibus fidelitatem et obidenti-
am prestare, jura ecclesiastica, statuta
synodalia, aliasque Constitutiones et Or-
dinationes Episcopales diligenter in om-
nibus et per omnia observare, secreta
mihi concredita et vota seu consultatio-
nes Consistoriales secreto servare, nulli
communicare aut pandere, justitiam
omnibus sine partium studio administrare, nihilque
in adiuvum aut favorem ex timore, amicitia aut
inimicitia aut quocumque alio motivo agere aut
facere, sed omnia et singula mihi commissa
aut in futurum committenda exacte, pure
et simpliciter exequi velim.
Sic me Deus adjuvet et haec Sancta Evangelia.
Amen.
In Curia Episcopali Bruna die 20. Junii
1862
Franciscus Sušil
absor.

¹⁴⁴⁹ Dopis s datem 20. června 1862 František Sušil adresoval svému diecéznímu biskupovi Antonínu Arnoštovi Schaffgotschemu, v pořadí 6. brněnskému biskupovi. Originál tohoto dopisu je uložený v Sušilově osobní složce, která je deponována v Diecézním archivu Biskupství brněnského v Rajhradě u Brna. Srov. BA, fond Biskupská konzistoř Brno (1399) 1555-1950, inv. č. 9 897, sg. S 501, k. 2 347.

Příloha č. 6

Hrob Františka Sušila¹⁴⁵⁰

¹⁴⁵⁰ Fotografie společného hrobu Františka Sušila a Matěje Procházky. Hrob se nachází na Ústředním hřbitově v Brně, ul. Vídeňská 96, sektor 20, č. hrobu 40. Foto autor.

Příloha č. 7

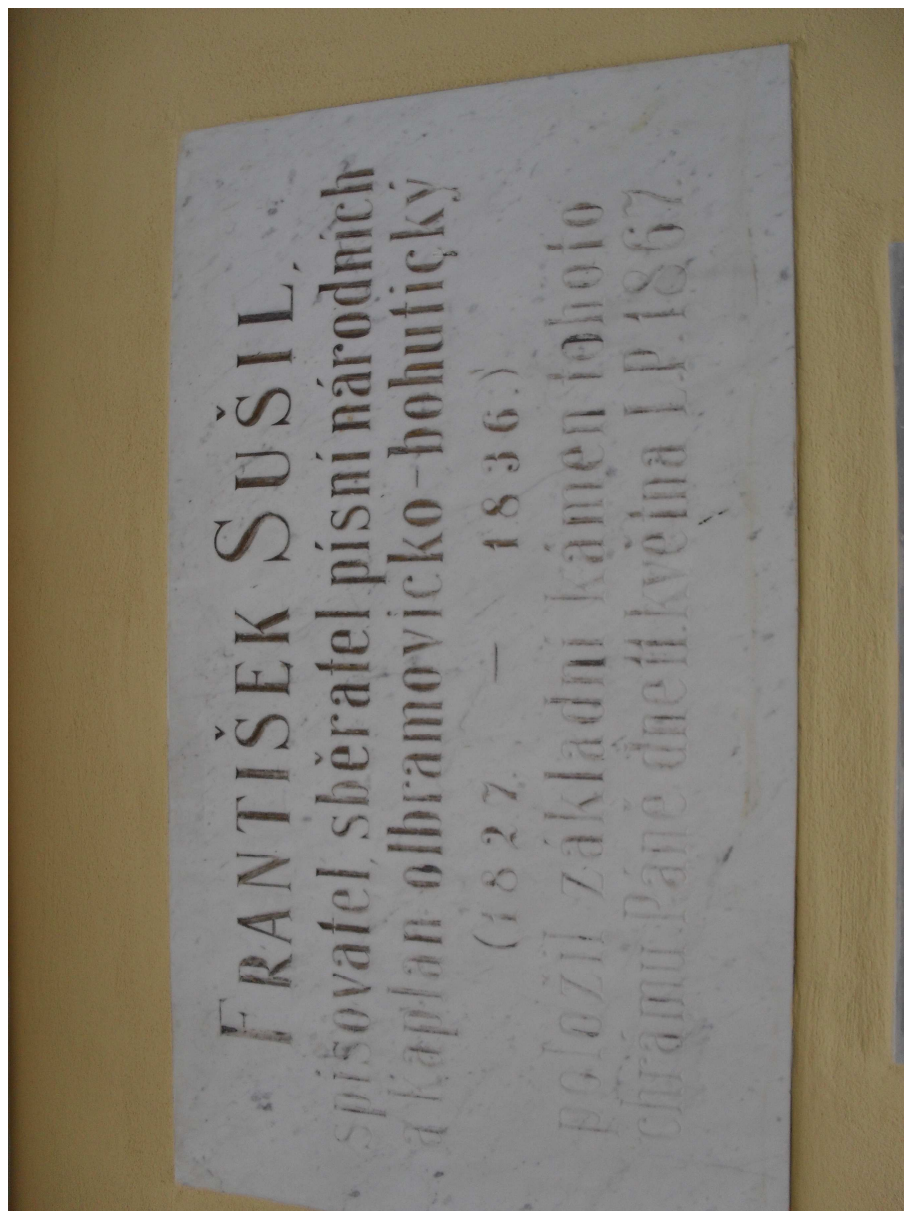
Pamětní deska se vzpomínkou na Františka Sušila¹⁴⁵¹

¹⁴⁵¹ Tato bronzová pamětní deska z r. 1929 je umístěna nad vchodem do minoritského kláštera v Brně, na ulici Minoritské, č. p. 1. Je připomínkou Františka Sušila, který zde bydlel podstatnou část svého života. Autorem desky je Josef Axmann. Foto autor.

Příloha č. 8

Pamětní deska na kostele v Bohuticích¹⁴⁵²

¹⁴⁵² Tato pamětní deska je připomínkou položení základního kamene tohoto chrámu. František Sušil jako bývalý olbramovicko-bohutický kaplan (1827-1836) jej slavnostně položil 11. května 1867. Foto autor.

Příloha č. 9

Kostel v Bohuticích u Moravského Krumlova¹⁴⁵³

¹⁴⁵³ Farní kostel v Bohuticích je zasvěcen Panně Marii Nanebevzaté a stojí uprostřed návsi mezi základní školou a zámekem. Po smrti svých dvou dětí se nejprve zamýšlela postavit kostel a faru paní Aloisie Seydelové. Po jejím brzkém skonu se této myšlenky ujal její manžel pan Josef Seydel. Brněnský biskup Karel Nöttig jej 8. září 1873 slavnostně vysvětil. Chrám je 25 metrů dlouhý, 12 metrů široký, má dvě zákristie a jehlanovitá věž je vysoká 18 metrů. Hlavní vchod je zdoben zvoláním Žalmu 94: „Pojďme, klaňme se Hospodinu“. Foto autor.

Abstrakt

ŠMERDA, H. *František Sušil: život, dílo a odkaz budoucím generacím*. České Budějovice 2011. Disertační práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra církevních dějin. Vedoucí práce M. Weis.

Klíčová slova: František Sušil, život, dílo a odkaz, brněnská diecéze, národní život

Disertační práce se zabývá životem, dílem a odkazem Františka Sušila (1804-1868) budoucím generacím.

Je uvedena charakteristikou duchovního a společenského prostředí rakouské monarchie, pokračuje přehledem filozoficko-teologického myšlení v českých zemích a neopomíjí ani národní život a jeho písemnictví na Moravě. Dále přibližuje původ, mládí, období studií a duchovní formace, léta v duchovní správě, pak Sušilovu pedagogickou a spolkovou činnost a podíl na rozšíření cyrilometodějské ideje. Následně rozebírá Sušilovo teologické dílo a jeho přínos tehdejší i pozdější době. V závěru se chronologicky věnuje odkazům na Sušilův život a dílo od 19. století do současnosti.

Téma disertační práce je zpracováno především na základě (archivních) pramenů ze zahraničního a českých archivů a na základě dobového tisku.

Abstract

František Sušil: Life, Work, and Legacy to Future Generations.

Key words: František Sušil, life, work and legacy, the Roman Catholic Diocese of Brno, national existence

The presented doctoral thesis contains an analysis pertaining to the life, work, and legacy of František Sušil (1804 – 1868) to Future Generations.

In the introductory section, the characteristics of spiritual and social environment of the Austrian monarchy are provided together with an overview of philosophical and theological thinking in the Czech lands. This aspect is aptly complemented with an outline of national activities and the related cultivation of literature in Moravia. The following part of the thesis then presents an investigation into Sušil's background, youth, studies, spiritual formation and administration years. Furthermore, the problems examined within this context include the related pedagogical, societal and institutional activities of the Moravian revivalist as well as his contribution toward the diffusion of the Cyrillo-Methodian idea. In the final sections of the thesis, an evaluation of Sušil's theological work and its meaning for the discussed period and subsequent times is provided in conjunction with a chronological perspective of his life, work and legacy as seen through the eyes of various interpreters.

The proposed analysis is based on a research conducted in both Czech and foreign archives, which enabled the author to interpret the related original sources and press articles.